

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Canan KIŞLALIOĞLU

LATİN AMERİKA'DA 21. YÜZYIL SOSYALİZMİNİN NEOLİBERALİZMLE
İMTİHANI: VENEZUELA, BOLİVYA VE EKVADOR

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Canan KIŞLALIOĞLU

LATİN AMERİKA'DA 21. YÜZYIL SOSYALİZMİNİN NEOLİBERALİZMLE
İMTİHANI: VENEZUELA, BOLİVYA VE EKVADOR

Danışman

Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Canan KIŞLALIOĞLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Sonay BAYRAMOĞLU ÖZUĞURLU (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Senem ATVUR (İmza)

Üye : Prof. Dr. Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Selim KANAT (İmza)

Tez Başlığı:	Latin Amerika'da 21. Yüzyıl Sosyalizminin Neoliberalizmle İmtihanı: Venezuela, Bolivya Ve Ekvador

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 17/02/2021

Mezuniyet Tarihi : 18/03/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Latin Amerika’da 21. Yüzyıl Sosyalizminin Neoliberalizmle İmtihanı: Venezuela, Bolivya ve Ekvador” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Adı SOYADI

Canan KIŞLALIOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Canan KIŞLALIOĞLU
Öğrenci Numarası	20135239011
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Programın Türü	( ) Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ
Tez Başlığı	Latin Amerika'da 21. Yüzyıl Sosyalizminin Neoliberalizmle İmtihani: Venezuela, Bolivya ve Ekvador
Turnitin Ödev Numarası	1524956263

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 255 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 05/03/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil % 6 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

05/03/2021

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ	x

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA VE ÖRNEK ÜLKELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Latin Amerika'nın Kısa Tarihi	1
1.1.1. Kolomb Öncesi Dönem	4
1.1.2. Sömürgecilik Dönemi	5
1.1.3. Latin Amerika'da Bağımsızlık Mücadelesi	11
1.1.4. Bağımsızlık Sonrası Latin Amerika'da Siyasi Yapı: Başkanlık Sistemi	15
1.1.5. ABD'nin Latin Amerika'da Etkin Güç Olması	22
1.2. Örnek Ülkelerin Tarihi.....	28
1.2.1. Venezuela Tarihi	28
1.2.2. Bolivya Tarihi	33
1.2.3. Ekvador Tarihi	38

İKİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA'YA NEOLİBERALİZM İLE BAKMAK

2.1. Kapitalizm ve Neoliberalizm.....	45
2.1.1. Kapitalizm	45
2.1.1.1. Kapitalizm Teorisi	46
2.1.1.2. Kapitalizmin Tarihi	49
2.1.1.2.1. Kapitalizmin Başlangıcı	50
2.1.1.2.2. Sanayileşme Dönemi	52
2.1.1.2.3. Sosyal Refah Devleti Dönemi	54
2.1.2. Neoliberalizm	56
2.1.2.1. Neoliberalizm Teorisi	56
2.1.2.2. Neoliberalizmin Tarihi.....	60
2.1.2.3. Washington Uzlaşısı	64
2.1.2.4. Neoliberal Politikaların Uygulanışı	66
2.1.2.4.1. Neoliberalizmde Devlet	66

2.1.2.4.2. Sosyal Politikalar	68
2.1.2.4.3. Birey Kavramının Yeniden Şekillenışı	71
2.1.2.4.4. Neoliberalizmde Rıza Yaratmak ve Ordu (Hegemonya)	73
2.2. Neoliberalizmin Latin Amerika’da Yarattığı Değişim ve Krizler.....	75
2.2.1. Neoliberalizmin Yarattığı Değişim	75
2.2.1.1. Devlet	78
2.2.1.2. Sosyal Politikalar	79
2.2.1.3. Birey	81
2.2.1.4. Ordu	82
2.2.2. Neoliberalizmin Yarattığı Krizler	84
2.3. Latin Amerika için Farklı Arayışlar	89
2.3.1. Zapatistalar	90
2.3.2. Topraksız Kır İşçileri (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra - MST)91	
2.3.3. Patronsuzlar	92
2.3.4. Cocaleros	93
2.3.5. Barikatçılar (Piqueteros).....	94
2.3.6. CONAIE (La Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador - Ekvador Yerli Halklar Konfederasyonu).....	94
2.4. Mücadele Yöntemi Tartışmaları: Harnecker ve Petras	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYIL SOSYALİZMİ

3.1. 21. Yüzyıl Sosyalizmi Teorisi.....	100
3.2. 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları.....	104
3.2.1. Venezuela: Bolivarcılıktan Sosyalizme Chavez’in Politikaları	105
3.2.1.1. Hugo Chavez’in Siyasi Bir Aktör Olarak Belirginleşmesi	106
3.2.1.1.1. Chavez’in Fikirlerinin Oluşması	106
3.2.1.1.2. Chavez’in Siyasi Aktör Haline Gelmesi	107
3.2.1.2. Bolivarcılık ve Sosyalizm.....	114
3.2.1.3. 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları.....	116
3.2.1.3.1. Devlet	118
3.2.1.3.2. Sosyal Politikalar	121
3.2.1.3.3. Birey	133
3.2.1.3.4. Ordu	137

3.2.1.4. Değerlendirme: Venezuela.....	140
3.2.2. Bolivya: Morales ile Sosyalizm Deneyimi.....	141
3.2.2.1. Morales'in Siyasi Aktör Haline Gelişi.....	143
3.2.2.2. Bolivya ve Bolivarcılık Bağı	145
3.2.2.3. Bolivya'da 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları	147
3.2.2.3.1. Devlet	147
3.2.2.3.2. Sosyal Politikalar	150
3.2.2.3.3. Birey	158
3.2.2.3.4. Ordu	159
3.2.2.4. Değerlendirme Bolivya.....	161
3.2.3. Ekvador: Correa Dönemi 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları	161
3.2.3.1. 2006'da Ekvador'a Genel Bakış.....	162
3.2.3.2. Correa'nın Başkan Seçilmesi	162
3.2.3.3. Correa dönemi 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları.....	163
3.2.3.3.1. Devlet	171
3.2.3.3.2. Sosyal Politikalar	173
3.2.3.3.3. Birey	180
3.2.3.3.4. Ordu	181
3.2.3.4. Değerlendirme: Ekvador.....	183

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYIL SOSYALİZMİ İLE NEOLİBERALİZM ÇATIŞMALARI

4.1. Venezuela'da Maduro Dönemi; 21. Yüzyıl Sosyalizmi için Yıkımın Başlangıcı mı? .	185
4.1.1. 2013 Sonrasının Analizi	187
4.1.2. Maduro'yu Etkileyen Aktörler ve Süreçler	187
4.1.2.1. Enchufadolar.....	188
4.1.2.2. Ekonomik Koşullar.....	189
4.1.2.3. Petrol Fiyatlarındaki Düşüş	195
4.1.2.4. Muhalefetin Etkisi	196
4.1.2.5. Geçici Başkanlık Tartışmaları.....	200
4.1.3. Venezuela'da 21. Yüzyıl Sosyalizminin Geleceği	204
4.2. Bolivya'da Morales'e Eleştiriler: Neoliberalizm Yenilemez mi?.....	208
4.2.1. Eleştirilerin Nedenleri.....	208

4.2.2. Muhalefetin Tepkileri	213
4.2.3. Morales'in İktidardan Gidişi	215
4.3. Ekvador: Moreno ile Neoliberalizmin Yeniden İktidarı mı?	217
4.3.1. Moreno'nun İktidara Gelişi	218
4.3.2. Correa Hakkında İddialar	218
4.3.3. Moreno'nun Yerliler ile İlişkileri.....	219
4.3.4. Moreno Döneminde Assange'ın Durumu.....	220
4.3.5. Moreno'nun Neoliberal Politikalara Dönüşü	221
4.4. Venezuela, Bolivya ve Ekvador'un 21. Yüzyıl Sosyalizmi Kapsamında Karşılaştırılması.....	223
SONUÇ	235
KAYNAKÇA.....	249
EK 1- VENEZUELA FOTOĞRAFLARI.....	286
Ö Z G E Ç M İ Ş	298

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Latin Amerika'daki Darbeler, 1900 - 2006.....	26
Tablo 2.1 Bolivya, Ekvador ve Venezuela'nın 1990-2016 arası Yoksulluk Oranı	80
Tablo 3.1 Venezuela'da 2003-2015 Arası Yoksulluk Oranı.....	127
Tablo 3.2 Bolivya 2006-2018 Arası Enflasyon Oranı	153
Tablo 3.3 Bolivya 2006-2018 Arası İşsizlik Oranı	153
Tablo 3.4 Bolivya 2006-2018 Arası Yoksulluk Oranı	154
Tablo 3.5 Ekvador 2006-2017 Arası Yoksulluk Oranı.....	173
Tablo 3.6 2006-2015 Arası Ekvador Ekonomik Büyüme Oranları	178
Tablo 4.1 Haziran 2018 Tarihinde Ürün Fiyatları	189
Tablo 4.2 Venezuela'nın Kahve İthal Ettiği Ülkeler ve Oranlar.....	194
Tablo 4.3 2007-2018 Arasında Petrol Varil Fiyatları.....	195
Tablo 4.4 21. Yüzyıl Sosyalizmi ve Pembe Dalga Kapsamında Üç Ülkenin Karşılaştırılması	226

KISALTMALAR LİSTESİ

AD Sosyal Demokrat Parti (Accion Democratica)	FEDECAMARAS La Federación de Cámaras y
ADN Demokratik Milliyetçi Hareket (Acción Democrática Nacionalista)	Asociaciones de Comercio y Producción de Venezuela
ALBA Latin Amerika için Bolivarcı İttifak (La Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América)	FEI Ekvadorlu Yerliler Federasyonu (Federacion Ecuatoriana de Indios)
CAINCO Santa Cruz Sanayi ve Ticaret Odası (Camara de Industria, Comercio, Servicios y Turismo de Santa Cruz)	ISSFA Ekvador Silahlı Kuvvetler Sosyal Güvenlik Enstitüsü (Instituto de Seguridad Social de las Fuerzas Armadas del Ecuador)
CELAC Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños)	MAS Sosyalizme Doğru Hareket (Movimiento al Socialismo)
CMS Sosyal Hareketler Koordinatörü (Coordinadora de Movimientos Sociales)	MERCOSUR Güney Amerika ortak pazarı oluşturmak için Güney Ortak Pazarı (Mercado Comun Del Sur)
CONAIE Ekvador'un Yerli Halklarının Konfederasyonu (Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador)	MIR: Devrimci Sol Hareket (Movimiento de la Izquierda Revolucionaria)
CONALCAM Ulusal Dönüşüm Koordinasyonu (Coordinadora Nacional por el Cambio)	MNR Milliyetçi Devrimci Hareket (Movimiento Nacionalista Revolucionario)
COPEI Sosyal Hristiyan Parti (Partido Socialcristiano)	MST Topraksız Kır İşçileri (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra)
ECUARUNARI Kichwa Ulusu Halklarının Konfederasyonu (Confederación de Pueblos de la Nacionalidad Kichwa del Ecuador)	Mupp-Np Pachakutik Çokuluslu Birleşik Hareket – Yeni Ülke (Movimiento de Unidad Plurinacional Pachakutik - Nuevo País)
EZLN Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional)	NAFTA Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)
FANB Bolivarcı Silahlı Kuvvetler (Fuerza Armada Nacional Bolivariana)	NED Ulusal Demokrasi Vakfı (National Endowment for Democracy)
	PDVSA Petroleos de Venezuela S.A.
	PRODEPINE Ekvador Yerli ve Siyah Halkları Geliştirme Projesi (El Proyecto de Desarrollo de los Pueblos Indígenas y Negros del Ecuador)

TIPNIS Isiboro Sécure Ulusal Parkı ve Yerli Bölgesi (Territorio Indígena y Parque Nacional Isiboro Secure)

UDP Demokratik Halk Birliği (Unidad Democrática y Popular)

UNASUR Güney Amerika Milletler Birliği (Union de Naciones Suramericanas)

URD Demokratik Cumhuriyet Birliği (Unión Republicana Democrática)

YBFB Bolivya Devlet Petrol Sahaları (Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos)

ÖZET

Bu tez çalışmasının amacı neoliberal politikalar karşısında, Heinz Dieterich tarafından formüle edilen 21. yüzyıl sosyalizminin bir alternatif oluşturup oluşturmadığının anlaşılmasıdır. 21. yüzyıl sosyalizminin ilk uygulandığı ülke olan Venezuela, ardından seçilen başkanlarla bu modeli tercih eden Bolivya ve Ekvador tez için örnek ülkeler olarak seçilmiştir. Çalışmada Latin Amerika'nın tarihi genel olarak incelenmiş, sömürgecilik dönemi, ABD etkisi ve neoliberal politikaların sonuçları analiz edilmiştir. Tez çalışmasında, Avrupa'dan farklı bir gelişim süreci izleyen bir bölgede, geçmişten gelen eşitsiz ekonomik, siyasal ve toplumsal koşulların 21. yüzyıl sosyalizmi ile aşıp aşılmadığı değerlendirilmiştir. Bu konuda David Harvey'in neoliberal kurama eleştirileri tez için temel oluşturmuştur.

Tez çalışmasında tarih, sosyoloji, hukuk ve iktisat verilerinden faydalanılmış, bunun yanında yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, elde edilen bilgi ve gözlemler tez içerisinde aktarılmıştır. Çalışmanın sonucunda 21. yüzyıl sosyalizminin söz konusu Latin Amerika toplumlarında bir bilinç oluşturduğu, bu toplumları değiştirdiği ve neoliberal politikalara karşı tercih edilebilir bir alternatif haline geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Neoliberalizm, Sosyalizm, Chavez, Ekvador, Bolivya, Venezuela, 21. Yüzyıl Sosyalizmi, Misyon.

SUMMARY

21 CENTURY SOCIALISM'S TRIAL WITH NEOLIBERALISM IN LATIN AMERICA: VENEZUELA, BOLIVIA, ECUADOR

The aim of this thesis is to understand whether it is or not 21st century socialism, which is formulated by Heinz Dieterich, constitutes an alternative to neoliberal policies. Venezuela, the country where 21st century socialism was first implemented, followed by Bolivia and Ecuador, which preferred this model with elected presidents, were chosen as model countries for the thesis. In the study, the history of Latin America has been examined in general and the results of the colonial period, the US influence and neoliberal policies have been analyzed. In the thesis study, it has been evaluated whether the unequal economic, political and social conditions from the past have been overcome by 21st century socialism in a region following a different development process from Europe. David Harvey's criticism of neoliberal theory has formed the basis for the thesis.

In the thesis study, history, sociology, law and economics data were used, field research was made, and the information and observations obtained were transferred in the thesis. As a result of the study, it was concluded that 21st century socialism created a consciousness in these Latin American societies, changed these societies and became a preferable alternative to neoliberal policies.

Keywords: Latin America, Neoliberalism, Socialism, Chavez, Ecuador, Bolivia, Venezuela, 21st Century Socialism, Mission.

ÖNSÖZ

Aztek, İnka ve Maya gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Latin Amerika uluslararası alanda önemli bir bölgedir. Sömürgecilik döneminde Avrupa'nın sermaye kaynağı olması, bağımsızlık sonrası ABD, Büyük Britanya gibi büyük devletlerin ekonomik ve siyasi etkilerine sahip bir geçmişinin olması ve ABD'ye yakınlığı nedeniyle bölge ülkeleri birbirine benzer tarihi geçmişe ve sosyolojik ve ekonomik yapılara sahip olmuştur. Latin Amerika ülkeleri uzun süren sömürgecilik döneminin ardından bağımsızlıklarını kazanmış; buna karşın çeşitli güçlerin ekonomik, politik baskı ve etkileri altında kalmaya devam etmiştir. Zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olan, dünyanın önemli petrol ve doğalgaz rezervini barındıran, önemli tarım ürünlerine ev sahipliği yapan, geçmişte de gümüş ve altın kaynakları tüketilen bölge ülkeleri tüm bu olanaklara rağmen siyasi ve ekonomik olarak geri bırakılmışlardır. Bu ülkelerde bağımsız gelişmeye yönelik her süreç darbe ya da çeşitli aktörlerle işbirliklerine giden siyasetçiler tarafından durdurulmuştur. Sömürgecilik, 20. yüzyılda neoliberal politikaların uygulanmasıyla farklı bir şekilde devam etmiştir. Bu ülkeler neoliberal politikaların yarattığı krizlerle çeşitli yollarla mücadele etmeye çalışmışlar, bu süreçte çeşitli sendikalar, yerli örgütlenmeler, işçi ve köylü hareketleri siyasette aktif hale gelmişlerdir. 1998 yılında Venezuela'da Hugo Rafael Chavez'in devlet başkanı seçilmesiyle birlikte bu mücadele en üst düzeyde temsil edilme şansı bulmuştur. 2000'li yıllarda kıtada yaşanan sosyal ve siyasi değişimler hem kıtada hem de dünyada çok büyük bir yankı bulmuştur. Değişim, yerli halkların kıtaya sahip çıkma özlemlerinin dışavurumu ve bir bilinçlenmenin göstergesidir. Bu süreçte kıtada birçok ülkede yerli kökenli veya sol görüşlü başkanlar iktidara gelmiş ve farklı politikalar izlemişlerdir.

Bu çalışmada Chavez'in hayata geçirdiği 21. yüzyıl sosyalizminin Venezuela ve ardından Bolivya ve Ekvador'daki uygulamalarının analizi yapılarak, kıtada siyaset ve ekonomide uzun süredir belirleyici olan neoliberalizmin bu ideolojiye karşı konumu sorgulanmıştır. Neoliberalizme alternatif arayışları içinde 21. yüzyıl sosyalizmi, Hugo Chavez'in Venezuela'da iktidara gelişiyle politik bir zemin bulmuştur. İlk olarak Bolivarcılık üzerinden şekillenen politik ilkeler ve yapı, daha sonra 21. yüzyıl sosyalizmi düşüncesiyle bütünleşmiş ve bir noktada Bolivarcılık 21. yüzyıl sosyalizmine evrilmiştir. Neoliberalizm üzerinden ekonomisi, siyasi ve toplumsal hayatı şekillenen Bolivya ve Ekvador'da da Chavez'in seçilmesinin ardından yaşanan iktidar değişiklikleri, Latin Amerika için neoliberalizme alternatif bir blok arayışını da güçlendirmiştir.

21. yüzyıl sosyalizmi kavramı Heinz Dieterich tarafından formüle edilmiş ve Sovyet sosyalizminden farklı bir model olarak halk katılımını ve tabandan yukarıya devrim düşüncesini savunan bir sistemdir. Köylü ya da işçi tabanlı bir model yerine yoksul ve dışlanmış tabana dayanan bir model olarak öne çıkmaktadır, bu noktada hak talep eden yerlileri, kadınları, öğrencileri ve daha birçok grubu kapsayan, katılımcı demokrasiyi savunan bir modeldir.

Bu tezde Chavez'in politikalarına benzer politikalar uygulayan, kaynak bakımından zengin Bolivya ve Ekvador da Venezuela ile birlikte ele alınmış ve bu ülkelerdeki sosyal, siyasi ve ekonomik politikaların 21. yüzyıl sosyalizmi ile uyumluluğu ve neoliberalizme karşı durma kapasiteleri incelenmiştir. Bu amaçla özellikle David Harvey'in neoliberalizm karşıtı kuramları ele alınarak, Harvey'in neoliberalizmin krizlerden faydalanmasının yanı sıra onları tetiklediği iddiası üzerinde durularak neoliberalizmin kendini yeniden oluşturma çabaları incelenmiştir. Latin Amerika'da ülkelerin tarihleri de dikkate alınarak 21. yüzyıl sosyalizminin ve neoliberalizm uygulamalarının ne tür sonuçlar ortaya çıkardığı araştırılmış; bu devletlerin siyasal, toplumsal ve ekonomik olarak belli bir ortak noktaya geldikleri tespitine ulaşılmıştır.

Tez konusunda Latin Amerika'nın seçilmiş olmasının sebebi sömürgecilik döneminden itibaren politik, ekonomik ve demografik olarak yeniden şekillenen ve tarihsel süreci çeşitli darbeler ve katı neoliberal politikalardan etkilenen bölgenin yeni bir sosyalizm ve işbirliği modellerini ortaya koymuş olmasıdır.

Bu tez çalışmasıyla Latin Amerika'da 21. yüzyıl sosyalizminin yeni bir sistem olarak ne koşullarda benimsendiği ve ne şekilde uygulandığı anlatılmıştır. Bu açıdan tez 21.yüzyıl sosyalizminin, uygulamalarının yarattığı sonuçlara bağlı olarak alternatif bir politikalar bütünü olarak kabul edilip edilmediğinin de anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tez çalışmasında Chavez'in Venezuela'da sosyalizm modelini Bolivar'ın fikirleriyle bağdaştırarak uygulamaya başlamasının ardından kıta içerisinde yeni bütünleşme fikirlerinin oluştuğu, iktidarlar değişse bile bu fikirlerin diğer Latin Amerika toplumları tarafından talep edilebildiği ve kıta içerisinde siyasi anlayışın değiştiği savunulmaktadır.

Tezin Latin Amerika konusunda karşılaştırmalı bir çalışma olmasının yanı sıra son dönem gelişmelerini ve analizlerini de içeren bir yöntem izlenerek tarihsel süreci kayıt altına alması ve gelecekteki çalışmalarda kaynak oluşturması hedeflenmektedir. Türkçe literatürde Latin Amerika coğrafi uzaklık nedeniyle de geri planda kalmaktadır. Bu çalışma ile Latin Amerika'da üç ülkedeki siyasal sürecin, tarihsel bağlamı da ele alarak anlaşılması açısından katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Venezuela, Bolivya ve Ekvador örnekleri üzerinden 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarının toplumsal ve ekonomik alanlardaki uygulamalarını ve neoliberalizm karşısında nasıl birer alternatif oluşturduklarını incelemektir. Ayrıca 21. yüzyıl sosyalizmi ilkelerini temel alan bu üç ülkenin çeşitli ekonomik, siyasi baskılar ve başkan değişiklikleri ile bu politikalarını uygulamayı sürdürüp sürdüremediği ve ne gibi sorunlarla karşılaştığı da tezde analiz edilmiştir. Bu amaçla üç ülke liderinin çeşitli söylem ve politikalarla destekledikleri ve uygulamaya koydukları 21. yüzyıl sosyalizmi ideolojisi çerçevesinde hayata geçirilen politikaların ülkenin siyasal, toplumsal, ekonomik yapısı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

‘21. yüzyıl sosyalizmi Latin Amerika’da neoliberal politikalarla bir alternatif haline gelmiş midir?’ sorusu tezin temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Hipotez olarak 21. yüzyıl sosyalizminin Latin Amerika toplumları için siyasi, ekonomik ve toplumsal bir seçenek haline geldiği tartışılmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara da cevap aranmıştır:

Latin Amerika’da neoliberal ekonomi politikalarının etkileri ve sonuçları nelerdir?

Latin Amerika’da neoliberal politikaların terkedilebilmesi ve farklı politikaların izlenmesi mümkün müdür?

David Harvey’in neoliberalizmin krizlerden beslendiği tezi örnek olarak seçilen ülkelerde yakın geçmişteki ve günümüzdeki olaylar ile nasıl bağdaştırılabilir?

21. yüzyıl sosyalizminin tanımı ve uygulanabilirliği nedir?

Chavez’in 21. yüzyıl sosyalizminin yerleşebilmesi için uyguladığı politikalar nelerdir ve olası iktidar değişiklikleri bu politikaları geçersiz hale getirir mi?

21. yüzyıl sosyalizminin bu ülkelerdeki uygulanma süreçleri nasıl gelişmiştir?

Bolivya, Ekvador ve Venezuela’nın bu politikaları uygulamadaki benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir?

Çalışmada nitel ve betimleyici yöntem kullanılmış, neoliberalizm ve 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarının sonuçları ile bu iki sistemin uygulanışı arasındaki farkları anlamak için karşılaştırma yöntemi takip edilmiştir. Tarihsel süreci anlamak amacıyla tarih, sosyoloji, hukuk ve iktisat gibi farklı disiplinlerin çalışma ve verilerinden faydalanılarak çalışmanın çok boyutlu olması amaçlanmıştır. Çalışmada sayısal veriler yanında daha çok tarih alanında veriler ve ilgili yasal düzenlemeler değerlendirilmiş ve karşılaştırma yönteminden faydalanan geleneksel metodoloji kullanılmıştır. Ortaya konan sorulara cevap bulmak için tarihsel, hukuki ve benzeri alanlardan veriler toplanmış ve eleştirel bir perspektifle analiz edilmiştir. Elde edilen ekonomik, demografik veriler de göz önüne alınarak

seçilen üç ülkenin uyguladıkları ekonomik ve siyasi politikaların düzeyler ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde çeşitli kişilerle görüşmeler yapılmış ve farklı görüşleri aktarılmıştır. Ayrıca demeç, haber, rapor gibi kaynaklar da kullanılmıştır. Tez için Türkçe, İngilizce ve İşpanyolca literatür taraması yapılmış, çeşitli kitap, makale ve raporlardan faydalanılmıştır. Çalışma sürecinde Venezuela’da yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve toplumun çeşitli kesimlerinden kişilerden görüş ve bilgi elde edilmiştir. Görüşülen kişiler arasında akademisyen, muhalefet milletvekili, gazeteci, ressam, çikolata üreticisi gibi kişiler bulunmaktadır. Yapılan görüşmelerde Venezuela’nın tarihi, siyasi, toplumsal ve ekonomik konularında bilgiler elde edilmiş ve bu bilgiler ışığında sosyalizm uygulamasının ne gibi sonuçlara yol açtığı, Venezuela’nın toplumsal, siyasi ve ekonomik yapısının tarihi süreçte nasıl şekillendiği ve uygulanan politikaların ne tür sonuçlara yol açtığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez alışması kapsamında Türkiye’de ve Venezuela, Bolivya ve Ekvador’da bulunan bykeliliklerle iletişime geçilmiştir. Caracas’ta bulunan Venezuela Büyükelçiliği Venezuela’da bulunan süre içerisinde yardımcı olmuştur. 18 Haziran – 7 Temmuz 2018 tarihleri arasında Caracas’ta akademisyen, gazeteci, sanatçı gibi toplumun çeşitli kesimlerinden kişiler ile yarı yapılandırılmış ve birebir görüşme yöntemi kullanılarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Büyükelçiliğin organize ettiği görüşmeler dışında bireysel girişimlerle de çeşitli kişilerden görüş ve bilgi elde edilmiştir. Bu görüşmeler ile toplumun farklı kesimlerinden görüşler alınmış ve Venezuela’da yaşanan değişim ve uygulanan politikalar anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tezin kısıtları ise; Bolivya ve Ekvador büyükelçilikleri ile bilgi alışverişi sağlanamaması ve bu ülkelerde saha araştırması yapacak imkanların olmamasıdır. Bolivya’nın Türkiye’de henüz bir büyükelçiliği bulunmamaktadır. Bolivya’da ise Türkiye Büyükelçiliği yeni açılmıştır. Tezin yazıldığı süreçte iletişime geçilen Türkiye’nin Bolivya Büyükelçisi La Paz’da henüz büyükelçiliğin kurulma aşamasında olduğunu ve ancak yüz yüze görüşme halinde bilgi verebileceğini paylaşmıştır.

Bunun dışında Ekvador’daki büyükelçilik yetkilileri de ancak Ekvador’a gidildiği takdirde çeşitli kişi ve kurumlarla görüşme ayarlayabileceklerini belirtmiştir. Türkiye’deki Ekvador Büyükelçiliği ise tüm görüşme ve bilgi taleplerime olumlu yanıt vermemiştir.

şubat 2019’da iletişime geçilmeye çalışılan Venezuela’nın Türkiye Büyükelçiliği yetkilileri ise Venezuela’daki olaylar nedeniyle ve güvenlik amacıyla görüşme taleplerini kabul edemeyeceklerini belirtmişlerdir.

Tezin birinci bölümünde kıtanın tarihinden bahsedilmiş ve tez için seçilen üç ülkenin tarihleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise kapitalizm ve neoliberalizm tarihsel ve teorik olarak ele alınmış, ardından neoliberalizmin yol açtığı sorunlara karşılık Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan krizler ve mücadele biçimleri ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise 21. yüzyıl sosyalizminin teorisi ele alınmış ve Hugo Chavez’le birlikte bu politikaların nasıl uygulandığı, kıta içerisinde sol iktidarları tarif eden Pembe Dalga’nın nasıl ortaya çıktığı anlatılmıştır. Bu bölümde ayrıca Venezuela, Bolivya ve Ekvador’da iktidara gelen solcu/sosyalist liderlerin karşısındaki muhalefet güçleri de, uygulanmak istenen politikaların ne tür engellerle karşılaştığını anlamak bakımından ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Tezin dördüncü bölümünde ise incelenen üç ülkedeki iktidar değişimleri ya da muhalefetin iktidarı ele geçirme mücadeleleri olaylar ve toplumsal tepkiler üzerinden değerlendirilmiştir.

Tez içerisinde neoliberalizmden başlayarak devlet, sosyal politikalar, birey ve orduya yönelik politikalar hem 21. yüzyıl sosyalizmi kapsamında hem ülke özelinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu ayrımın sebebi geçmişte bunların nasıl şekillendiklerini, neoliberal politikaların bu konularda etkisini ve 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarının devlet, sosyal politikalar, birey ve ordu üzerinde ne tür değişiklikler yaptığını anlamaktır.

Son olarak tez yazım sürecinde örnek ülkelerde yaşanan son gelişmeler eklenmiş ve tezin yazım süreci, Bolivya’nın analiz edilmesi ile Eylül 2020 tarihinde sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA VE ÖRNEK ÜLKELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Amerika kıtasının kuzeyinde Meksika'nın dahil olduğu, orta ve güney bölgelerine yayılmış olan Latin Amerika ilk olarak Avrupa'nın kaynak arayışının sonucunda sömürgeleştirilmiş, buradaki medeniyetler yok edilmiş ve yerli nüfus büyük zarar görmüştür. Sömürgecilik döneminde Avrupa ülkeleri tarafından kolonileştirilen bölge, ekonomik krizler, bağımsızlık savaşları ve ABD'nin gücünü arttırması ile Avrupa'dan kopmuş ancak bu sefer ABD'nin politik ve ekonomik etkisine maruz kalmıştır. Bu duruma sebep olarak; kıta içinde ülkelerin farklı gelişme süreçleri ve politik yapıları olmasına rağmen, hemen hemen hepsinin sömürgecilik döneminden başlayarak belli bir tarihsel ortaklığa sahip olmaları gösterilebilir.

Tarihsel ortaklık, Latin Amerika'da benzer ekonomi politikalarının uygulanmasıyla pekiştirilmiş ve gelişimleri bu politikaları belirleyenlerin inisiyatifine kalmıştır. Sömürgecilik döneminde toprakların belli ürünlere yönelik kullanımı, madenlerin Avrupa'ya taşınması, doğal kaynakların sömürülmesi, yerlilere kötü muamele, kölelik ve bunun getirdiği demografik değişimler yanında ABD'nin bölgede etkin olmaya başladığı tarihten itibaren yine devam eden ırkçılık, baskıcı yönetimleri işbaşına getirme ve destekleme, bağımsız yönetim modellerine ağır müdahale gibi birçok konu Latin Amerika ülkelerinin tarihinde ortak olarak yer alan konulardandır. 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar bu ülkelerin hem politik hem ekonomik bakımdan sömürge dönemine benzer sonuçlarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Bu bölümde Latin Amerika'da sömürgeciliğin yol açtığı politik, ekonomik ve toplumsal sorunların yanı sıra, sömürgecilik sonrası etkili olan politikaların sonuçları incelenecektir. Bu amaçla önce Latin Amerika'nın tarihi kısa bir şekilde incelenerek, günümüzdeki durumun analizini yapabilmek adına tarihsel bir temel oluşturulacaktır ve tarihsel süreç Kolomb öncesi dönem, sömürgecilik dönemi, Latin Amerika'da bağımsızlık mücadelesi, Bağımsızlık Sonrası Latin Amerika'da siyasi yapı: başkanlık sistemi, ABD'nin Latin Amerika'da etkin güç olması ve örnek ülkelerin kısa tarihi başlıklarında incelenecektir.

1.1. Latin Amerika'nın Kısa Tarihi

Amerika kıtasının tarihi genelde Kristof Kolomb'un kıtaya ilk ayak bastığı yıl olan 1492 ile başlatılmış, ancak Kolomb'un geldiği tarihte burada uygarlıkların olduğu birçok çalışmada göz ardı edilmiştir. Diğer gözden kaçan nokta ise Avrupa'nın ekonomik ve demokratik gelişim sürecinin Latin Amerika ile olan bağıdır. Tezin bu bölümünde Latin

Amerika tarihi dört başlık altında kısaca anlatılmış ve Avrupa'nın gelişiminin Latin Amerika'yı ekonomik ve demokratik yönlerden nasıl azgelişmiş hale getirdiği incelenmiştir.

Avrupalı sömürgeci güçlerin ve ABD'nin kıtadaki tarihsel etkilerini ve 1998'de Venezuela'da başlayan yeni bir yönetim şekli ve toplum yaratma hedefini anlayabilmek için önce Latin Amerikalı kavramını incelemek gerekmektedir. Bu isimlendirmeyi analiz etmek hem ABD'nin Latin Amerika'daki ülkelere yönelik politikalarının nasıl aynı eksende şekillendiğini anlamak, hem de Latin Amerika'nın tarihinden günümüze yaşanan kimlik arayışını yorumlayabilmek için önemlidir.

Kıta halklarını tanımlamak için 1800'lerin ortasına kadar Amerikalı terimi kullanılmış ancak Latin kelimesi Fransa'ya yakınlık belirten bir sıfat olarak görülmüştür.¹ Latin Amerikalı terimi ilk kez 1861 yılında L.M. Tisserand² tarafından yazılan 'Latin Irklarının İncelemesi' isimli makalede kullanılmıştır. Daha öncesinde, "America Latina" terimi İspanyol sömürgeleri için "America Española"nın diğer adı olarak ortaya çıkmıştır.³ Hatta Simon Bolivar'ın kimlik yaratma sürecinde de Latin Amerikalı terimi, buradaki toplumların Amerika Birleşik Devletleri'nden farklı olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Brezilya ise bu kavramın içine dâhil edilmemiştir. Brezilya'nın Portekiz yönetimi altında kalması ve savaşırsız bir şekilde bağımsızlığını kazanması nedeniyle diğer ülkeler ile olan tarihsel ve kültürel bağı daha zayıf kalmıştır. "America Latina" terimi kısaca İspanyol Amerikası'nın diğer adı olarak kullanılmıştır. İspanyol Amerikası'na göre farklı bir sömürgecilik ve bağımsızlık süreci yaşaması Brezilya'nın kendini bu ülkelerden ayrı tutmasını sağlamıştır.

İspanya'dan kazanılan bağımsızlık sırasında İspanyol Amerikası'nın on farklı devlete bölünmesine rağmen (yüzyılın ortasında on altıydı), İspanyol Amerikalı entelektüeller ve yazarlar 1850'lerde ve 1860'larda, önceden sadece Simon Bolivar'ın değil, Andres Bello'nun⁴ da dikkat çektiği; İspanyol Amerikan bilinci ve kimliği yerel ve bölgesel milliyetçiliklerden güçlüdür fikrini devam ettirdiler. Michel Chevalier⁵ gibi, Latin Amerika'nın esasen Birleşik Devletler'den, 'diğer' Amerika'dan farklı olduğu fikrini sürdürdüler.⁶

Latin Amerika'da milliyetçilik, Avrupa'da ve ABD'de olduğu gibi ve Simon

¹ Chasteen, 2016: 170.

² Fransız Tarihçi, Akademisyen , http://data.bnf.fr/12504747/lazare-maurice_tisserand/ (erişim tarihi: 17.07.2017).

³ Bethell, 2010: 460.

⁴ Venezuelalı önemli bir düşünür, filozof ve şair, Güney Amerika'nın entelektüel olarak etkili bir ismi, <https://www.britannica.com/biography/Andres-Bello> (erişim tarihi: 19.08.2017)

⁵ Fransız ekonomist, Society, Manners and Politics in the United States (1839) kitabında Güney Amerika'nın Latin Avrupalılarca ele geçirildiğini, Kuzey'in ise Anglo-Sakson Protestanlar tarafından idare edildiğini vurgulamıştır. <http://oll.libertyfund.org/titles/chevalier-society-manners-and-politics-in-the-united-states>, (Erişim Tarihi: 02.09.2017).

⁶ Bethell, 2010: 459.

Bolívar'ın oluşturmayı hedeflediği şekilde gelişmemiştir. Kıtada; Avrupalı kolonicilerin soyundan gelip Amerika topraklarında doğanlar (*kreoller*)⁷, Avrupalı ve yerli nüfusun karışması ile ortaya çıkan melezler (*mestizolar*), farklı yerli topluluklar ve köle olarak getirilen Afrika kökenliler gibi çok karışık bir etnik yapının ortaya çıkması milliyetçiliğin klasik anlamıyla bir bağ olarak kullanılmasını zorlaştırmıştır. Bunun yerine köklere bağlılık kavramı bir tür kıtasal Latin milliyetçiliğini besleyen bir söyleme dönüşmüş, bu noktada Afrika kökenlilerle yerlileri de aynı potaya alabilme şansını doğurmuştur. 2000'li yıllarda bu çalışmada incelenen yönetim değişiklikleriyle birlikte Latin Amerikalı kavramı birleştirici bir unsura dönüşürken yerlilik vurgusu artmış, bu yerlilik vurgusuna köle olarak getirilen Afrikalılar da dâhil edilmiş ve -geçmişin aksine- Brezilya bu kapsamın dışında bırakılmamıştır. Öte yandan Latin Amerika kavramsallaştırması, bu ülkelerin problemleri değerlendirilirken genelleme yapılarak sorunların tarif edilmesine ve benzer çözüm önerilerinin tüm ülkelere dayatılmasına neden olmuştur.

Latin Amerika'da gelişen milliyetçilik anlayışına karşı ABD, Panamerikanizm anlayışını ortaya atmış ve bu anlayışla Latin Amerika ülkelerini siyasi ve ekonomik olarak yanına çekmeye çalışmıştır. Amerika kıtasında devletler arası işbirliğini sağlama ve teşvik etme amaçlı olduğu belirtilen bu hareket, 1880'li yılların sonunda Amerikan politikası haline gelmiş ve Latin Amerika'ya yönelik politikalarının temel noktası olmuştur. Bu anlayış Regalado'nun deyimiyle "Latin Amerika hükümetlerini ve halklarını kendi üzerlerinde uygulanan egemenliğin ortaklarına dönüştürmeye dönük uzun erimli bir stratejinin başlangıcıydı."⁸ Panamerika Konferansları 1889 yılında düzenlenmeye başlamış ve belli aralıklarla devam etmiştir.⁹ Bu konferansların sonucunda da bölgede ABD'nin hâkim konumda olduğu, Amerikan politikalarının ve Monroe Doktrini'nin, bölgeye yabancı siyasi sistemlerin müdahalesi ve tehdidi bahanesiyle sürdürüldüğü bir siyasi anlayış yerleştirilmiştir.¹⁰

Latin Amerika tarihi Kolomb öncesi dönem, sömürgecilik dönemi, bağımsızlık dönemi, bağımsızlık sonrası Latin Amerika ülkelerinin yönetim sistemleri, 1823 Monroe Doktrini ile başlayan ABD'nin bölgeye yönelik politikaları ve örnek ülkelerin tarihi şeklinde bölümlere ayrılarak incelenmiş ve bu ayrımların kıtadaki siyasi ve ekonomik gelişim süreçlerinin analizini daha da kolaylaştıracağı varsayılmıştır.

⁷ Kreol: Güney Amerika'da doğmuş, İspanyol yerleşimcilerin soyundan gelen, genellikle toprak sahibi ve patron konumunda olan kişilerdir.

⁸ Regalado, 2010: 131.

⁹ 1948 yılında yapılan 8. Konferansla Amerika Devletleri Örgütü (OAS – Organization of American States) kurulmuştur.

¹⁰ Best, Hanhimaki vd., 2015: 166.

1.1.1. Kolomb Öncesi Dönem

Latin Amerika’da Kolomb öncesi dönemde birkaç uygarlık öne çıkmaktadır, bunlardan biri İnkalardır. İnka uygarlığı, günümüzde Peru’nun sınırları içinde kalan Cuzco civarında ortaya çıkmış ve kısa sürede imparatorluğa dönüşmüştür. Görece adil bir toplumsal düzen oluşturmuşlardır. İmparatorluk günümüzde Ekvador, Kolombiya ve Şili toprakları olan bölgelere kadar genişlemiştir.¹¹ Merkezi bir imparatorluk olarak gelişmiş ve kendi dilini ve inanç sistemini diğer topluluklara yaymak için barışçıl yöntemler kullanmışlardır.¹² Diğer topluluklara karşı ılımlı olan İnkalar yönetiminde ise çatışmacı bir tutum benimsemişlerdir. İktidar miras sonucu değil buna talip adaylar arasındaki mücadele yoluyla elde edilmekteydi. Bu mücadelede iki tarafın da çeşitli kişiler ve aileler tarafından desteklenmesi nedeniyle, her iktidar mücadelesi ülkeyi zayıflatan bir sürece dönüşmüştür. İspanyolların kıtaya geldiği dönem İnkalar arasında yeni bir taht kavgasına denk gelmiştir. 1527’de İnka kralının hayatını kaybetmesiyle iki oğlu Atahualpa ve Huascar arasında iktidar mücadelesi başlamıştır.¹³ 1532’de Francisco Pizarro iki kardeş arasındaki mücadele sürerken İnka bölgesine gelmiştir. Huascar’ın desteğini alan Pizarro ilerlerken, Atahualpa ise Huascar’ı rehin almıştır.¹⁴ Huascar öldürüldükten sonra Pizarro ve Atahualpa karşı karşıya gelmiş ve bu sefer Atahualpa rehin düşmüştür. 1533 yılında Atahualpa özgürlüğüne karşılık yüklü bir miktar altını fidye olarak ödese de Pizarro tarafından kardeşini katlettiği gerekçesiyle idam edilmiştir.¹⁵ Bu olaydan sonra iki sene içerisinde İnka İmparatorluğu dağılmış ve bölge İspanyol kontrolüne geçmiştir.¹⁶

O dönemde İnkaların yanında Aztekler de önemli bir uygarlık olarak hüküm sürmüştür. Azteklerin Meksika vadisinde ortaya çıktıkları tarih 1250 olarak gösterilmektedir. Savaşçı bir toplum olan Aztekler, Orta Amerika’ya hâkim olan bir imparatorluk kurmuşlardır. İnkaların uzlaşmacılığının aksine, Aztekler diğer toplumlara karşı daha saldırgan ve korkutucu bir tutum sergilemişlerdir. Aztekler savaşçı bir toplum olarak bilinmektedir, bu yüzden birçok yere saldırmış ve insanları esir almışlardır.¹⁷ Dini ritüelleri de daha şiddetli olan Aztekler, insan kurban etme törenleri ile bilinmektedir ki bu törenlerde savaşlarda aldıkları esirleri ve köleleri kullanmışlardır.¹⁸ Savaşçı egemenlikleri altına aldıkları toplulukları kendilerine din

¹¹ Heyworth-Dunne, 2016: 116.

¹² Bayram, 2016: 480.

¹³ Favre, 2007: 103.

¹⁴ Vanden ve Prevost, 2015:28.

¹⁵ Ferro, 2002: 72.

¹⁶ Favre, 2007: 110.

¹⁷ Vanden ve Prevost, 2015: 25.

¹⁸ Soustelle, 2006: 90.

ve dil yönüyle adapte etmek yerine, korkutarak itaat temin etmeye çalışmışlardır.¹⁹ Bu savaşçı karakterleri, İspanyol istilasıyla birlikte kendileri için bir dezavantaja dönüşmüştür. Benimsedikleri politikaları nedeniyle İspanyollar kıtaya geldiğinde Aztek hükümrانlığında Tlaxcaltek, Totanak gibi bazı kabileler işgale gelenlerle işbirliğine gitmiştir. Yapılan işbirliği çok az kişiyle gelen İspanyolların yerlilerden büyük bir askeri güç toplamasını da sağlamıştır, örneğin Totanaklar Azteklerin merkezine doğru ilerleyen Hernan Cortes'e 13.000 kişilik destek vermiştir.²⁰ Hem İnkalar hem Azteklerle olan mücadelede işgalcilerle yapılan işbirlikleri dikkat çekicidir, ancak bu sadece düşmanlık veya taht kavgası kökenli değildir, sömürgecilik politikalarının da bir sonucudur. Örgütlenmiş bir direniş karşısında pazarlık ve gücün bir bölümünü yanına çekme politikası 16. ve 18. yüzyıl arasında Fransızların, İspanyolların ve Rusların da kullandıkları bir yöntem olagelmıştır.²¹

Hernan Cortes'in geldiği yıl aynı zamanda önemli bir kehanetin de gerçekleşeceği bildirilmiştir. Quetzalcoatl mitine göre kâhin kral gittiği gizemli ülkeden dönerek tahtını geri alacaktır. Bu nedenle de Aztek hükümdarı Montezuma II, Cortes'i bu kehaneti gerçekleştirecek kişi olarak görmüştür.²² Ancak İspanyolların amaçları anlaşıldıktan sonra Aztek direnişi başlamıştır. Aztekler ve işgalciler arasındaki çatışmalarda teknoloji ve asker sayısının işgalciler lehine olması ve ilk olarak dönemin hükümdarı Moctezuma II'nin öldürülmesi yıkımı hızlandırmıştır. Moctezuma II'nin ardından iktidara gelen hükümdarların da kısa sürede hayatlarını kaybetmesi ve son hükümdarın da teslim olmasıyla Aztek İmparatorluğu son bulmuştur.²³

Gelen işgalciler kıtadaki zenginliği elde etmek isterken buradaki topluluklar arası çatışmaları, iktidar kavgalarını, bulaşıcı hastalıkları ve askeri teçhizat üstünlüklerini kullanmışlardır. Yerli imparatorluklar yıkılırken yerlerine sömürge kolonileri kurulmuş ve kıtanın etnik, siyasi ve toplumsal yapısını şekillendiren sömürgecilik dönemi başlamıştır.

1.1.2. Sömürgecilik Dönemi

Sömürgecilik dönemi Kolomb'un kıtaya ulaşmasından itibaren yaklaşık dört yüzyıl sürmüş ve hem kıtayı hem Avrupa'yı yeni baştan şekillendirmiş bir süreçtir. Kolomb'un Amerika kıtasını Avrupa'ya açması ile Avrupa'daki krallıklar ekonomik gelişmelerini kıtadan elde ettikleri kaynaklarla sağlamışlardır.

Amerika kıtasına ulaşılmasını sağlayan başlıca sebep ticaret güvenliği elde etme

¹⁹ Vanden ve Prevost, 2015: 25.

²⁰ Soustelle, 2006: 121.

²¹ Ferro, 2002: 66.

²² Vanden ve Prevost, 2015: 28.

²³ Soustelle, 2006: 123.

çabasıdır. Baharatın Avrupa’da yiyecekleri korumak ve tatlandırmak için çok önemli olması ve bunları elde edebilmek için kullanılan kara yollarının tehlikeler barındırması nedeniyle bu yolların yerine güvenli güzergâhlar aranmaya başlanmıştır. Hem yeni ticaret yolları bulabilmek, hem de yeni koloniler kurabilmek için yöntemler arayan Avrupalı tüccarlar ve yöneticiler deniz yoluna daha fazla önem vermeye başlamıştır.²⁴ Ayrıca Hristiyanlığı yaymak da bir misyon olarak belirlenmiştir. Kolomb da ticari çıkar elde etmek ve statü kazanmak için Hindistan’a ulaşmak hedefiyle yola çıkmak istemiş ve bunun için destek aramıştır. İspanya Kraliçesi Isabel’in desteğiyle yola çıkan Kolomb, 1492 yılında Amerika kıtasına ulaşmıştır. 1493 yılında Hint adaları valisi unvanını almıştır.²⁵ Kolomb’la başlayan, Cortes ve Pizarro ile devam eden bu işgallerin başlıca sebepleri ekonomiktir. Altın ve köle bulmak, deniz seferlerine dâhil olan hissedarların paralarını ödemek, tarım ürünleri elde etmek ve monarşiyeye kaynak sağlamak başlıca ekonomik gerekçelerdir. Tüm bunlar kapitalist devletin gelişimini de sağlayan sürecin bir parçasıdır.²⁶

Bu dönemde İngilizler, Felemenkler, Portekizliler ve İspanyollar denizciliğe önem vermiş, buna uygun gemi imalatına ve denizci yetiştirmeye başlamışlardır. Okyanuslara ve uzun yolculuklara dayanıklı gemiler ile yeni sömürgeler kurulmasını sağlamışlar ve bunlar aracılığıyla ticarete ilerlemişlerdir. Kurulan koloniler ticaret için büyük avantaj sağlarken, Avrupalı sömürgeciler bir yandan da kendi dinlerini yayma hedefini gözetmişlerdir.

İspanya ve Portekiz krallıkları yeni sömürgeleştirilen topraklar üzerinde iki ülkenin çatışmasını engellemek amacıyla Tordesillas Antlaşması’nı imzalamışlardır. 1494’te yapılan bu antlaşmaya göre; Cape Verde adalarının 1550 km batısındaki meridyen sınır hattı olarak kabul edilmiştir. Bu meridyenin batısındaki topraklar İspanya’ya, doğusundaki topraklar Portekiz’e ait sayılmıştır.²⁷ Tordesillas Antlaşması’nın ardından İspanyollar Latin Amerika’ya daha fazla yönelmişler ve kıtayı sömürgeleştirmişlerdir. Bu dönemde gelen *conquistador*lardan²⁸ biri olan Hernan Cortes Aztek İmparatorluğu’nu, Francisco Pizarro da İnka uygarlığını yıkmıştır.²⁹ İnkalar, İspanyollar kıtaya ayak bastıktan sonra bir süre daha direnebilmiştir. Kıtadaki katı hiyerarşik yapı, toplumların birbirleri ile işbirliği yapmalarının önüne geçmiş ve önceki bölümde belirtildiği gibi kimi zaman rakip iki topluluktan birinin diğer topluluğa karşı İspanyolları desteklemesiyle İspanyol istilası kolaylaşmıştır. Örneğin Aztekler, İspanyollar karşısında diğer yerli grupların –Tlaxcalanlar gibi- İspanyollara askeri

²⁴ Galeano, 2006: 26.

²⁵ Heyworth-Dunne, 2016: 147.

²⁶ Zinn, 2005: 17.

²⁷ Topal, 2008: 23.

²⁸ İspanyolca fatih anlamına gelen sözcük 1500’lü yıllardan itibaren Amerikan kıtasını sömürge haline getiren kişilere verilen isimdir.

²⁹ Özbudun, 2008: 22.

birlikler ve taktikler vermesiyle³⁰ yalnız bırakılmıştır. Bu noktada yerlilerin işgale çok şiddetli karşı koyamayışlarının bir nedeni de mitolojilerinde geleceği vaat edilen açık tenli tanrılar miti nedeniyle, gelen Avrupalıları bu kapsamda değerlendirmiş olmalarıdır.³¹

İspanyollar; silah ve maden kullanım teknolojisine sahip olmayan yerlileri, Avrupalıların kıtaya taşıdığı hastalıkların da yardımıyla kolayca alt edebilmiş ve kıtayı bir sömürge haline getirmişlerdir. Bu süreçte yerliler Hristiyanlığı kabul etmeleri için zorlanmışlardır. Kıtada *encomienda* sistemi yerleşmiştir. *Encomienda*; bir kısım toprağın üstünde yaşayan insanlarla beraber kullanım hakkının bir kişiye devredilmesidir, bu kişinin tek sorumluluğu onları Hristiyanlaştırmaktır.³² Ayrıca bu sistemle yerli halk ancak geçinebilecek seviyede gelir elde edebilmiş, düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmış, yüksek vergi ödemiş ve Avrupalılardan yüksek fiyatla ürünler satın almak zorunda bırakılmışlardır.³³ Bu sistemle köle haline getirilen yerliler ya yöneticilerin işkenceleri ile ya da ağır çalışma koşullarıyla çok kısa sürede hayatlarını kaybetmişlerdir.³⁴ Uygulanan ağır baskı, kötü muamele, ayrıca suççuğu, kızamık gibi Avrupa'dan gelen hastalıklar ve bu hastalıklara karşı herhangi bir bağışıklıklarının olmaması nedeniyle Avrupalıların kıtaya gelişinin ilk yüz yılında yerli nüfus hemen hemen yüzde 90 oranında azalmıştır.³⁵

Kıtada yerli nüfusunun tükenme noktasına gelmesi ve halk üzerindeki baskıların tepki çekmesi üzerine, Afrika'dan Güney Amerika'ya köle ticareti başlamış ve bu insanlar kahve ve şeker plantasyonlarında çalıştırılmıştır. Bu ticaret yaklaşık 1502 yılında başlamıştır. Özellikle Brezilya köle ticaretinde önemli bir nokta olmuş ve buraya çok sayıda Afrikalı köle olarak getirilmiştir.³⁶

Kıta halkı az gelişmiş teknolojileri nedeniyle sömürgecilerle mücadeleyi kaybederken bir yandan da inançları değiştirilmeye çalışılmış ve ilk engizisyon mahkemeleri 1569 yılında Latin Amerika'da Lima ve Mexiko City'de³⁷ kurulmuştur. İspanyol Katolikliğinin katılığı Avrupa'da dahi hissedilmiş ve çeşitli etnik ve dini grupların göç ettirilmesiyle sonuçlanmıştır. Yerli nüfusunun azalması, köleleştirilmesi dini liderlerin de tepkisini çekmiş, sonunda İspanyol kraliyeti kısıtlı da olsa yerlileri korumak adına 1512 yılında Burgos Kanunu'nu³⁸

³⁰ Skidmore ve Smith, 2005: 16.

³¹ Vanden ve Prevost, 2015: 29.

³² Vanden ve Prevost, 2015: 10.

³³ Acemoğlu ve Robinson, 2013: 25.

³⁴ Zinn, 2005: 12.

³⁵ Vanden ve Prevost, 2015: 18.

³⁶ Daha sonra Brezilya, 1888 yılı ile dünya üzerinde köleliğin de yasal olarak en geç ortadan kalktığı ülke olacaktır.

³⁷ Galeano, 2006: 44.

³⁸ <http://faculty.smu.edu/bakewell/bakewell/texts/burgoslaws.html> (erişim tarihi: 18.09.2017).

çıkarmıştır.³⁹ Yerlilerin haklarını savunma konusunda en dikkat çeken isim, bir rahip olan Bartolomeo de las Casas'tır. '*Bresivima Relacione de la Destruccion de las Indias*' eseri ile kıtaya gelen İspanyolların yaptıkları işkenceleri ve soygunları ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve İspanya Kralı'na da bu raporunu sunmuştur.⁴⁰ De las Casas İspanyollar tarafından çalıştırılan yerlilere kötü muamele edilmesine karşı durmuş, bunun için önerilerde bulunmuş, en sonunda Papa ve İspanyol kraliyetinden destek almıştır.⁴¹

Güney Amerika'da bu gelişmeler yaşanırken baharat, gümüş ve köle ticareti Avrupa kapitalizminin gelişmesini de sağlamıştır. Bilimsel aydınlanma çağı içinde Kıta Avrupasında devletler demokrasi ve çalışma koşullarında düzenlemeler yaparken, aynı ülkelerin köle ticareti 1800'lü yılların sonuna kadar devam etmiş ve Latin Amerika'nın etnik ve kültürel yapısını şekillendirmiştir.

İspanya Krallığı bölgede sömürgelerini kontrol edebilmek için sömürge valileri görevlendirmiştir, bu valilerin yönettiği koloniler İspanya kraliyetine ekonomik yönden bağlı ve vergi ödemekle yükümlü sayılmışlardır. "Kraliyetin beşte bir hakkı", madencilğe uygulanan yüzde 20 oranındaki vergi, sömürgelerin İspanyol devletine sağladığı kaynağın başında geliyordu.⁴² Bir süre sonra kıtayı fethetmeye giden kişiler kraliyet tarafından tehlikeli görülmeye başlamış, ticaret ve üretimden kaynaklanan gelirler tamamen kraliyetin kontrolüne alınmaya çalışılmıştır. Özellikle gümüş bu sömürgeciliğin başlıca kaynağı olmuştur. Günümüzde Bolivya'da yer alan, çok büyük oranda gümüş rezervi bulunan Potosi kenti bu sömürgecilik sayesinde kısa sürede yüksek nüfusa ulaşmıştır.⁴³ Potosi gibi sömürgeciliğin merkezi konumundaki kentler kısa sürede büyümüş ve gelişmiş, kaynaklarının tükenmesiyle birlikte terkedilmişlerdir.

Kıtada sömürgecilik başlamışken diğer Avrupalı devletler Portekiz ve İspanya'nın antlaşmasını kabul etmemiş, onlar da sömürgeleştirme sürecine dâhil olmuşlardır. Ancak İspanya ve Portekiz gibi kaynak yönünden güçlü, merkezi bölgelere gelememişler ve bu iki ülke tarafından daha az değerli sayılan yerlerde sömürgecilik faaliyetlerine girişmişlerdir. Örneğin Karayip kıyısında bulunan ve günümüzde ismi Belize olan bölge Büyük Britanya tarafından sömürgeleştirilmiş, Belize, Guyana gibi İngilizce konuşan ve kıtanın geri kalanından ayrılan ülkeler ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Sömürgeleştirme yarışında Latin Amerika'daki uygarlıklar yağmalanmış, yıkılmış,

³⁹ Vanden ve Prevost, 2015: 35.

⁴⁰ De las Casas, 2018: 140.

⁴¹ Chasteen, 2012: 58.

⁴² Chasteen, 2012: 64.

⁴³ Galeano, 2006: 38.

⁴⁴ Chasteen, 2012:84.

yerli halk zorla çalıştırılmış ve tüm bunların sonucunda elde edilen gelir Avrupa'nın olmuştur. Avrupa'ya giden altın, gümüş ve baharatlar ticaretin gelişmesini sağlarken, sömürge topraklarına seyahatler borsaların oluşması için koşulları ortaya çıkarmış ve sömürge topraklarına gitme amacıyla yola çıkan kişilerin kâr veya zararları hisse paylarıyla belli değerler üzerinden dağıtılmıştır.⁴⁵

İspanya her ne kadar Latin Amerika'da sömürgeciliği başlatmış olsa da bir süre sonra sömürgelerinden elde edilen gelir borçlarını ödemeye yetmemiş ve İspanya ekonomik olarak çökerken, diğer ülkeler bu sömürgeler sayesinde zenginleşmeye başlamıştır. Toprakların ve yerli halkın sömürgeleştirilmesinin yanı sıra, köle ticareti ile Portekiz ve Büyük Britanya büyük kazanç elde ederken, Afrika, Latin Amerika ve Avrupa ticaret üçgeni Hollanda'nın ve yine Büyük Britanya'nın ekonomik yönden ilerlemesini sağlamıştır. Galeano, Latin Amerika tarihini anlattığı klasikleşmiş kitabı 'Latin Amerika'nın Kesik Damarları'nda Büyük Britanya'nın sömürgelerle ilgili bağıni aşağıdaki şekilde tarif etmiştir.

Köle ticareti, tersane merkezi Bristol'ü İngiltere'nin ikinci büyük kenti, Liverpool'u da dünyanın en büyük limanı haline getirdi. Gemiler silah, kumaş, cin, rom ve renkli cam boncuklarla dolu olarak yola çıkıyor, bunlara karşılık Afrika'dan köle, Amerika'daki sömürgelerden de şeker, pamuk, kakao ve kahve satın alınıyordu.⁴⁶

Galeano'nun Fransız ekonomist J. Beaujeau-Garnier'den aktardığına göre, Latin Amerika'ya sömürgecilik çağından kalmış olan en büyük miras, sermaye yokluğudur.⁴⁷ Bu sermaye yokluğu, Latin Amerika'nın kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasından ve karşılığında Latin Amerika'ya herhangi bir yatırım yapılmamasından kaynaklanmıştır. Avrupa'ya değerli maden ve tarım ürünü aktarımı kıtada fazla mal ve para birikimine neden olmuş, bu fazlalık ise üretim için yatırımlar yapılmasını sağlamış ve kapitalizm gelişmiştir.⁴⁸ Sermaye birikimi; bankacılık, sigortacılık ve ticareti geliştirerek burjuva sınıfını ortaya çıkarmış, burjuva sınıfı ise devlet yönetiminde soyluların karşısına yeni bir güç olarak çıkmaya başlamıştır. Bu süreç ulus devletlerin oluşması ve aydınlanma ile devam etmiştir. Ancak dikkate alınması gereken nokta tüm bu ilerlemenin sadece sermaye aktarımının gerçekleştiği bölgelerde olması, zenginliğin kaynağını barındıran ve sömürülen yerlerin ise tüm bu ekonomik, yönetsel ve düşünsel gelişmelerin dışında bırakılmış olmasıdır. Sömürgeci devletler zenginleştikçe ve ticarete ilerledikçe kendi çıkarlarını korumaya yönelik önlemler almaya başlamışlardır; tekel

⁴⁵ Fülberth, 2014: 111.

⁴⁶ Galeano, 2006: 112.

⁴⁷ Aktaran: Galeano, 2006: 52.

⁴⁸ Fülberth, 2014: 128.

oluşturma, yabancı malları kısıtlama, ihracatı arttırma gibi önlemler ile ulusal üretim geliştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁹

Latin Amerika'daki köleliğe bağlı olarak ucuz işgücü ve aşırı üretim ile zenginleşen Avrupa'da da emek ucuzlamış ve fiyatlar yükselmiştir. Emeğin hem Amerika'da hem de feodalizmle idare edilmesine rağmen kapitalizme erken geçen Avrupa'da ucuzlaması daha çok üretimi ve birikimi sağlamış; böylece sanayileşme için gereken sermaye birikimi yolunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Beaud 'Kapitalizmin Tarihi' kitabında fiyatların yükselmesini J. Bodin'in görüşünü aktararak şöyle açıklamıştır:

Bugünkü fiyat artışlarının başlıca, belki de yegâne nedeni, altın ve gümüşün son dört yüzyıl boyunca hiç olmadığı kadar bol olmasıdır. (...) Fiyat artışlarının temel nedeni, daima, malların fiyatının ölçüldüğü şeyin bolluğudur.⁵⁰

Bu süreçte İspanya'nın soylu sınıfının lüks tüketimi ve savaşların maliyeti, borçları ödenmez bir noktaya getirmiş, kıtadan getirilen baharat ve altın, gümüş gibi değerli madenler borçları kapatmaya yetmemiştir. Bu noktada ticaret ve üretim konusunda daha aktif olarak Büyük Britanya ve Hollanda birikim sağlamış ve kapitalizm bu ülkelerde asıl şeklini almaya başlamıştır.⁵¹ Ekonomik liberalizm fikirlerinin oluşmaya başlaması politik özgürlük taleplerini de beraberinde getirmiştir.

Burjuvazi bu gelişmeler ışığında soylular üzerinde etkin olmaya ve baskısını hissettirmeye başlamıştır, bunun için kimi zaman halkın kimi zaman da aydın kesimin desteğini yanına çekmiş ve ticaretin serbestleşmesi talebi politik özgürlük talebiyle eklemlenmiş bir şekilde ilerlemiştir. Aynı şekilde ulus devlet yapısı bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Soyluluk ile hükümlanlığın yerini ortak bir çıkar ve aidiyet almıştır; bunda burjuvazinin çıkarlarını halka, kendi çıkarıymış gibi kabul ettirebilmesinin payı büyüktür. Burjuva bu çıkarlarının entelektüel temeline 1789 Fransız Devrimiyle kavuşmuştur.⁵² Politik özgürlük amacı, soylulara karşı yönetimin ele geçirilmesinin aracı haline gelebilmiştir.

Latin Amerika'da ve Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken, Kuzey Amerika'da İngiliz hâkimiyeti öne çıkmıştır. İngilizler Kuzey Amerika'da koloni kurmaya 16. yüzyılın sonunda başlamışlardır. İlk kalıcı İngiliz kolonisi olan Virginia 1607 yılında kurulmuştur.⁵³ Bu durumu İspanya ve Portekiz arasındaki antlaşmanın diğer ülkeler için bağlayıcı olmadığına bir örnek

⁴⁹ Beaud, 2016: 26.

⁵⁰ Beaud, 2016: 24.

⁵¹ Van Der Pijl, 2014: 34.

⁵² Yeliseyeva, 2014: 61.

⁵³ Acemoğlu ve Robinson, 2013: 26.

olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Avrupa’da İspanya’nın zayıflaması, ardından Napolyon savaşları ile Avrupa’nın zarar görmesi Büyük Britanya’nın bölgedeki etkisini güçlendirmiştir.⁵⁴ Büyük Britanya, Latin Amerika’da koloni kurmanın yanında köle ticaretinde de yer edinmiştir. Köle ticaretini başlatan Hollanda ile rekabet oluşmuş ancak Büyük Britanya’nın köle ticareti 1800’lü yıllara kadar sürmüştür.⁵⁵ Büyük Britanya’nın kendi için pazar elde etme çabası Latin Amerika’da da etkili olmuş, İngiliz kapitalizmi genişlerken kıtada ABD’nin temelini atacak başka bir gelişme yaşanmıştır.

Kuzey Amerika’nın kolonileştirilmesi daha öncesine dayanmasına rağmen, 1620’de Mayflower gemisi ile yapılan yolculuk bir milat olarak sayılmaktadır. Bunun sebebi bu gemi ile gelenlerin, yani Büyük Britanya’da Katolik - Protestan çatışması nedeniyle kendi dini inançlarının ritüellerini rahatça uygulama imkânı olmayan kişi ve grupların yeni bir yerleşim yeri arama çabası sonucu yola çıkmış olmalarıdır. Bu göçmenler de koloniler kurmuş, Britanya yönetimine bağlı kalmış ancak kendilerini yönetme hakkına sahip olmuşlardır. Büyük Britanya ise bu kolonilerin ticaretini sınırlandırmış, bu sebeple de Büyük Britanya ve Kuzey Amerika’daki koloniler arasında gerginlik oluşmuştur. Bunun dışında Kuzey Amerika’da nüfusun artması nedeniyle kıtaya sonradan gelenler yerlilerin arazilerine yayılmaya başlamıştır. ABD kurulduktan sonra yerlilerle çeşitli anlaşmalar imzalanmış ve bu topluluklar kendi arazilerinde ABD nüfuzu altına girmişlerdir.⁵⁶

Kuzey Amerika’da gelişen burjuvazi kendi kendini temsil edebilme ve yönetme arzusuyla hareket etmiştir. Büyük Britanya’ya bağlı kolonilerin yönetim ve ticaret gibi konularda Büyük Britanya’dan bağımsız hareket etme istekleri ile 1776 yılında Amerika Birleşik Devletleri kurulmuştur. Kuzey Amerika’da bağımsız bir devlet Mayflower gemisinin gelmesinden 150 yıl sonra ortaya çıkarken, Latin Amerika’da ise tekrar bağımsız devletlerin kurulabilmesi, Kolomb’un gemisinin gelmesinin üzerinden neredeyse 350 yıl geçtikten sonra mümkün olabilmektedir.

1.1.3. Latin Amerika’da Bağımsızlık Mücadelesi

İngiliz kolonilerinin ABD’yi kurma süreçlerinin aksine İspanyol kolonileri hiçbir hakka ve kendilerini yönetme araçlarına sahip değillerdi, her şey İspanyol kraliyetinin belirlediği sınırlar içinde gerçekleşiyordu, iletişim de kısıtlıydı. İspanya krallığı kolonicilerin soyundan gelenlere güvenmiyorken, onlar da İspanya’dan emir almaktan rahatsız olmaya

⁵⁴ Beaud, 2016: 71.

⁵⁵ <http://www.nationalarchives.gov.uk/slavery/pdf/britain-and-the-trade.pdf> (erişim tarihi: 12.02.2017).

⁵⁶ <http://archive.is/y1nl> (erişim tarihi: 25.02.2017).

başlamışlardır. Bu sırada Latin Amerika'nın etnik ve kültürel yapısı da yeni baştan şekillenmiştir. Değişen etnik yapı da yeni sınıfları ortaya çıkarmıştır. Avrupalılar en üst ırk sayılırken, *mestizo* denilen melez ırk sınıfsal olarak orta tabakaya yerleşmiştir, yerliler ve Afrikalılar ise en alt sınıflar sayılmıştır.

Latin Amerika'da bağımsızlık hareketleri istila başladığı zamandan beri sürmüş, çeşitli kişiler ve gruplar sömürgecilere karşı ayaklanmış ve önemli oranda yerli desteğini yanına çekmiştir. Bu isyanların en önemlilerinden biri, 1780 yılında meydana gelen ve başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanmadır. Peru'da İnka soyundan gelen ve bölgesindeki yerlilerin idari sorumlusu olan José Gabriel Condorcanqui'nin son İnka kralı Tupac Amaru'nun adını referans alarak başlattığı 2. Tupac Amaru ayaklanması İspanyollar tarafından bastırılmıştır.⁵⁷

Napolyon'un Avrupa kıtasındaki işgalleri, Avrupalı ülkelerin kolonilerdeki hâkimiyetini zedelemiş ve yönetim krizine yol açmıştır. Bu dönemde Portekiz kralı VI. Joao Brezilya'ya kaçmış ve yönetimine burada devam etmiştir. Aynı dönemde Napolyon, İspanyol kraliyetinin başına kendi kardeşini geçirmiş ancak bu durum kraliyet tebaası tarafından kabullenilmemiştir. Ayrıca İspanya'nın Latin Amerika'yı sömürmesine rağmen borçlarını ödeyemeyecek hale gelmesi nedeni ile Güney Amerika'da da yönetim boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu sırada bağımsızlık isteyen *kreoller* yerlilik vurgusu yapmaya başlamışlardır, bu vurgu yerli, Afrikalı ve melez birçok grubu kapsarken Avrupa'dan gelip, kıtaya yerleşen sınıfı ise dışlamıştır.

Bu noktada Brezilya, Portekiz yönetimi altında olduğu için farklı bir gelişim yaşamıştır. 1820 yılında Büyük Britanya ve Portekiz'in, Brezilya'yı tekrar sömürgeleştirmeyi amaçladıklarını ilan etmelerine Brezilyalılar itiraz etmiş ve Portekiz kralının oğlu da halka destek vererek, bu duruma karşı çıkmıştır. 1822 yılında o sırada Brezilya imparatoru olan 1. Pedro Brezilya'nın Portekiz'den bağımsız olduğunu belirterek kendi imparatorluğunu ilan etmiştir. Portekiz ile süren mücadele 1825 yılında sona ermiş ve Portekiz, Brezilya'nın bağımsızlığını tanımıştır.⁵⁸ Brezilya'nın yeni bir ülke olarak kabul edilmesi ve Portekiz kralının oğlunun imparator olarak ülkenin başına geçmesi ile -diğer ülkeler İspanyol sömürgeciliği ile mücadele ederken- Brezilya daha rahat ve bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır.

Aynı dönemde yerel bir derebeyi ve *caudillo*⁵⁹ olan Simon Bolivar kıtanın İspanyol sömürgesinden kurtulması için bir mücadeleye başlamış ve birleşik Büyük Kolombiya'nın kurulması için uğraşmıştır. Ancak birleşik bir ulus oluşturma çabası senelerce sürmüştür. Bu

⁵⁷ Keen ve Haynes, 2009: 154.

⁵⁸ Chasteen, 2012: 148.

⁵⁹ Bağımsızlık savaşları sonrasında güçlenen bölgesel ordu generalleri.

süreçte Latin Amerika’da birçok bağımsızlık hareketi ortaya çıkmış ve mücadeleler verilmiş ama özellikle Simon Bolivar öne çıkmıştır. Arjantin ve Uruguay’da ilk toprak reformunu gerçekleştiren Jose Artigas, 1811 yılından itibaren Uruguay ve Arjantin’in büyük kısmına hâkim olmuştur.⁶⁰ Yine aynı dönemde Meksika da bağımsızlığını kazanmış, Peru ve Şili’de Jose de San Martin başarılı bir mücadele yürütmüştür; ancak San Martin, Guayaquil Konferansı’nda Simon Bolivar ile görüştüktan sonra kıtadan ayrılmış ve tüm orduların yönetimini Bolivar’a bırakmıştır. Bolivar’ın önderliğinde süren savaşlarla İspanyol sömürgeciliğine karşı mücadele edilmiş ve Arjantin 1816, Kolombiya 1819, Peru, Meksika ve Venezuela 1821 yılında tamamen bağımsız olmuştur.⁶¹ İspanyol sömürgesi altında bağımsızlık mücadelesi veren diğer ülkelerin aksine Brezilya, Simon Bolivar tarafından Büyük Kolombiya’ya dahil edilmemiştir.

Simon Bolivar bağımsızlık mücadelesinin hedeflerini 1819 yılında Venezuela üzerinden tanımlamış ve siyasal rejimin cumhuriyetçi bir hükümet olması gerektiğini belirtmiştir. Bolivar halk egemenliğini, güçler ayrılığını, sivil özgürlükleri, köleliğin yasaklanmasını, monarşinin ve imtiyazların kaldırılmasını savunmuştur.⁶² Simon Bolivar, İspanyol hakimiyetinden kurtulma sürecinde önceki devrimleri de dikkate almış; ancak Latin Amerika’ya özgü bir sistem oluşturmaya çalışmıştır.

Simon Bolivar’ın hayali olan Büyük Kolombiya; 1819 yılında Ekvador, Kolombiya, Venezuela, Panama ve Peru’nun birleşimiyle oluşturulmuştur. Simon Bolivar 1824 yılında Peru Meclisi’nde Peru’nun devlet başkanı seçilmiş, Venezuela, Kolombiya ve Peru’nun yöneticisi olarak siyasi kariyerindeki en üst noktaya ulaşmıştır.⁶³ Seçkinler grubu haline gelen *kreollerin* haklarına çok fazla müdahale edilmediği bir cumhuriyet formundaki bu ülkelerde Avrupa’dakinden farklı bir burjuva sınıfı da ortaya çıkmıştır. Simon Bolivar’ın otoriter davranması, *kreol* yöneticilerin de eski yönetim alışkanlıklarını devam ettirmeleri ve Bolivar’ın *kreollerin* baskısına karşı koymayışı⁶⁴ ile halkta memnuniyetsizlik başlamıştır. Ardından bölgesel yönetimler arasındaki uyuşmazlıklar ve Venezuela, Ekvador ve Kolombiya’nın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Büyük Kolombiya 1830 yılında dağılmıştır. Böylece Simon Bolivar’ın tek bir ulus oluşturma çabası sonuçsuz kalmıştır. Büyük Kolombiya’nın dağılmasının ardından Venezuela, Kolombiya ve Ekvador ayrı devletler haline gelmiştir.⁶⁵

⁶⁰ Galeano, 2006: 156.

⁶¹ Beaud, 2016: 71.

⁶² Lynch, 2017: 36.

⁶³ Rehrmann, 2012: 152.

⁶⁴ Rehrmann, 2012: 133.

⁶⁵ Skidmore ve Smith, 2005: 34.

Bu dağılmada; birlik idealinde sadece yerliliğe vurgu yapılması ve demokrasi, katılım, aydınlanma gibi konulardaki eksiklikleri sebep göstermek mümkündür. Daha çok demokrasi yerine daha da otoriterleşerek yönetme arzusu ve halklar arasında uyuşmazlıklar kıtanın hem dış etkilere daha açık hale gelmesine hem de kendi aralarında savaflara neden olmuştur. Ülkedeki liberaller de Avrupa'da yaşanan demokratikleşme sürecini yaşamadan sadece ekonomik liberalleşmeden yana oldukları için, halka yaklaşımları onları bir sorun olarak görmekten öteye geçememiştir. Liberalizmi savunanlar, kendilerini Avrupalı beyazlarla benzeştirdikleri için, yerliler ve Afrikalıları kendileriyle eşit saymamış ve bu gruplara söz hakkı tanımamıştır. İlerlemecilik hedefi ancak uzun süre sonra benimsenmiştir, bunun yanında bireysel haklar da uzun süre göz ardı edilmiştir.⁶⁶

Latin Amerika, İspanyollardan siyasi bağımsızlık kazanmış ancak ticaret Büyük Britanyalıların, Fransızların ve ABD'lilerin eline geçmiştir. Latin Amerika'da sömürgecilik döneminin ekonomik yapısı, Avrupa'ya eklenmiş bir sınıfsal sistemi de beraberinde getirmiş ve bu dönemde özellikle Büyük Britanya'nın ekonomi üzerindeki etkisi hissedilmiştir.⁶⁷ Latin Amerika'da yeni kurulan ülkelerin askeri harcamaları ve serbest ticaretle bağıntılı olarak lüks malların ithalatı, bu ülkelerin dış borçlarının artmasına ve İspanya'dan sonra bu sefer de bağımsız ülkeler olarak Büyük Britanya'nın ekonomik etkisine girmelerine neden olmuştur.⁶⁸ İspanya'dan bağımsızlığın tamamen kazanıldığı 1825'e kadar olan dönemde Büyük Britanya hem siyasi hem ticari olarak uluslararası alanda hakimiyetini ilan etmiştir. Sermaye akışı sayesinde güçlenen Büyük Britanya, kendi ticari kurallarını ve sistemini dayatmaya başlamıştır. Kıtada kendi çıkarlarına yönelik yasalar çıkmasını da sağlayan Büyük Britanya'ya göre bu, serbest ticaretin kuralıdır. Latin Amerika'dan diğer Avrupa ülkelerini çıkarmayı hedefleyen Büyük Britanya, aynı zamanda ABD'nin de kıtanın bu kısmından uzak durması için elinden geleni yapmıştır.⁶⁹ Latin Amerika'da iktidara gelen hükümetlerle anlaşmalar yapıp yerli araçlar olmadan mallarını satabilmek ve düşük vergi ödemek gibi ekonomik avantajlar elde etmiştir. Britanya'nın bölgedeki yatırımları 1870-1913 arası dokuz kat artmış ve bölgedeki yatırımların üçte ikisini oluşturmuştur.⁷⁰ Buna rağmen ABD'nin kurulmasının ardından, sanayisini geliştirmeye yönelmesi ve Latin Amerika'yı kendi ülkesinin bir devamı olarak görmesi, siyasi ve ekonomik hedeflerini buraya yönlendirmesine neden olmuş ve Britanya da Latin Amerika gibi önemli bir ticaret ve

⁶⁶ Vanden ve Prevost, 2015: 91.

⁶⁷ http://sas-space.sas.ac.uk/3397/1/B75_-

[_British_Trade_With_Latin_America_in_the_Nineteenth_and_Twentieth_Centuries.pdf](#) (erişim tarihi: 11. 08.2017).

⁶⁸ Galeano, 2006: 225.

⁶⁹ Galeano, 2006: 224.

⁷⁰ Green, 2013: 28.

hammadde kaynağından uzaklaştırılmaya başlanmıştır.⁷¹ Britanya etkisi 1929 buhranıyla tamamen son bulmuştur. New York borsasının çöküşü, peşinden Avrupa ülkelerini de sürüklemiş, ekonomik kriz dünyaya yayılmıştır.⁷²

Kıtanın bağımsızlık mücadelesi seçtikleri yönetim sistemleriyle de değerlendirilmelidir. Bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte örnek aldıkları modeli seçme sebepleri ve birebir uygulamama nedenleri 1.1.4. Bağımsızlık Sonrası Latin Amerika'da Siyasi Yapı: Başkanlık Sistemi bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yapılan değerlendirme günümüzdeki uygulamaları da kapsamaktadır. Bu şekilde bölgede yaşanan iktidar tartışmalarının tarihsel bağı ortaya konacak ve bu ülkelerde halen yaşanan iktidar mücadelesinin yöntemi ve nedenleri daha iyi anlaşılabilir.

1.1.4. Bağımsızlık Sonrası Latin Amerika'da Siyasi Yapı: Başkanlık Sistemi

Bu bölümde ilk önce neoliberalizm, daha sonra da 21. yüzyıl sosyalizmi ile toplumsal yapılarında değişiklik meydana gelen Latin Amerika ülkelerinin yönetim sistemleri incelenerek, bu sistemleri neden değiştirmedikleri ya da değiştiremedikleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Günümüzdeki düzenlemeleri de içeren bu başlığın seçilen üç ülkenin kısa tarihinden önce ele alınması, bağımsızlık sonrası kabul edilen bu yönetim biçiminin neden ve ne şekilde tercih edildiğini ve bu ülkelerin siyasi yaşamlarını ne yönde etkileyebildiğini anlamayı amaçlamaktadır. Latin Amerika toplumları bağımsızlık mücadelelerine ABD'nin kurulmasından çok daha önce başlamalarına rağmen, ABD'den daha sonra bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bağımsızlıklarını kazanma dönemindeki toplumsal yapıları ve bu dönemde kurtuluş mücadelesi veren liderlerin toplumsal konumları bu devletlerin siyasi sisteminin de şekillenmesinde etkili olmuştur. *Caudillo*, *kreol* gibi o dönem var olan yönetici modelleri ve bağımsızlık mücadelesi sırasında askeri liderlerin önem ve statü kazanmasıyla Latin Amerika ülkelerinin yönetim modelleri bu unsurları kapsayan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Alain Rouquie, 'Latin Amerika'da Askeri Devlet' kitabında bunun temel sebebini şu şekilde tanımlamıştır; "İspanyol kökenli Amerikalı uluslar, bağımsızlık savaşlarından geçerek uluslaştılar. Yeni cumhuriyetlerin henüz bir devletleri yokken, orduları vardı." Rouquie, bağımsızlık mücadelesinde orduların ve *caudillo* liderlerin etkinliğinin devletin oluşumunu da geciktirdiğini öne sürmüştür.⁷³

Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlıklarından itibaren ordu kültürünün de başkanlık yapısı üzerinde etkisi göz ardı edilmemelidir. Kendisi de bir *caudillo* olan Simon Bolivar

⁷¹ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/southamerica.htm> (erişim tarihi: 20.08.2017).

⁷² Beaud, 2016: 241.

⁷³ Rouquie, 1986: 56.

öncülüğünde kazanılan bağımsızlık mücadelesi, yine bu toprakların çeşitli *caudillo* yöneticilere bırakılması ve sonunda çok kısa bir sürede Latin Amerika ülkelerinin Büyük Kolombiya'yı bölerek dağılması da bu komutanlık ve ulusa liderlik etme kavramının demokratik bir yapı ortaya çıkarmaktan önde olduğunu göstermiştir.⁷⁴

Ordunun ve *caudillonun* etkin olduğu bağımsızlık sürecinden sonra ise parlamenter bir sistem yerine ABD başkanlık sistemi yönetim modeli olarak benimsenmiştir. Buna sebep olan faktörlerden biri ABD'nin özgür bir ülke olarak Avrupa'dan farklı bir yönetim tarzı benimsemiş olması ve bu ülke ile olan coğrafi yakınlıktır.⁷⁵ Bu dönem yönetim modeli seçenekleri açısından bakıldığında da işleyen demokrasi örnekleri azdı; monarşi, en yaygın yönetim tarzıydı. Bağımsızlık süreci koşulları da dikkate alındığında aslında hem kıtada ABD gibi bir örneğin olması hem de Avrupa'da birçok ülkede monarşilerin egemenliğinin sürmesi nedeniyle örnek olarak ABD'yi seçmeleri bir tutarlılık içermektedir.⁷⁶

Bu koşulların dışında dönemin siyasi liderliğinin başkanlık konusundaki tutumu da incelemeye değerdir. Latin Amerika'da bağımsızlık sonrası iç çekişmeler yoğun olmuş ve politik birliktelikler kısa sürede dağılmıştır. Yeni kurulan ülkelerin içerisinde kendi çıkarlarına yönelmiş *kreollerin* varlığı, *caudillolar* arası çekişmeler⁷⁷ ve sömürgecilik döneminden kalma eşitsizlik bu ülkelerin yönetim tarzını da şekillendirmiştir. Benimsenen yönetim şekli anayasal olarak ABD ile benzeşse de Simon Bolivar ve dönemin yöneticilerinin politika anlayışını da içermektedir. Simon Bolivar'a göre “aktif bir hükümet güçlü ve kısıtlamalardan azade olmalıydı... Hükümet insan mutluluğunu azamileştirmek için vardı ve işlevi de çıkarları tatmin etmek kadar politikalar da üretmekti.”, bu anlayışa dayalı olarak yeni ülkelerde etkin bir reform aracı olarak güçlü hükümete ihtiyaç olduğunu Bolivar da biliyordu.⁷⁸ Bu nedenle hanedanlık tarzı babadan oğula devam etmeyen ama güçlü bir yönetici içeren ABD yönetim modelini tercih etmiştir.⁷⁹

Latin Amerika ülkelerindeki bağımsızlık mücadelesi, ABD'de olduğu gibi Büyük Britanya yönetimi ve dini özgürlük konusunda tepkili olan grupların birleşip örgütlenmesi sonucu oluşan homojen bir görünüm ortaya koymamıştır. Bunda başlıca sebep bölge yapısının sömürgecilik döneminde demografik olarak değişmesi ve Avrupa'dan göçlerin buraya uzun süre devam etmesidir. Bu da çok farklı grupları barındıran ancak kozmopolit olamayan bir toplum oluşmasına yol açmıştır. Siyasi temsiliyet kimi zaman uzun süre yerlilere bu hakkın

⁷⁴ Lynch, 2017: 333.

⁷⁵ Açıl, 2018: 99.

⁷⁶ Cheibub, Elkins, Ginburg, 2011: 1711.

⁷⁷ Açıl, 2018: 96.

⁷⁸ Lynch, 2017: 254.

⁷⁹ Cheibub, Elkins, Ginburg, 2011: 1712.

verilmemesi kimi yerde ise yönetimin beyaz elitlerin elinde toplanarak sömürgecilik dönemi yönetim anlayışının devam etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle Latin Amerika’da, ABD’deki başkanlık sistemi gibi güçler ayrılığı ile dengeleyici bir yapı yerine, dağılabilmesi mümkün bir topluluğu bir arada tutacak güçlü bir yürütme yapısı yaratılmıştır.⁸⁰

ABD’nin başkanlık sistemi model alınmış ancak etkin bir güç kullanarak reform gerçekleştirebilmenin önünü açmak için ABD’nin kuvvetler ayrılığı ilkesine birebir uyulmamıştır. Latin Amerika ülkelerindeki yönetim sistemi kuvvetler ayrılığından çok kuvvetler toplamı esas alınarak düzenlenmiş ve bu, kimi zaman başkanların otoriterleşmesine ya da popülist olmakla eleştirilmesine yol açmıştır. Bu noktada uyumlu bir siyasal yapı ortaya konamadığı için de muhalefet tarzı da başkanı ve ekibini çalıştırmama üzerine şekillenmiştir.

Latin Amerika ülkelerinde başkanlık, diğer anayasal kurumlar ve parlamentonun karşısında yürütme organı olarak daha güçlü konumdadır. ABD’de olan fren-denge sistemiyle yasama ve yürütmenin birbirini denetleyerek anayasal sınırlar içerisinde tutma mekanizması Latin Amerika başkanlık sistemlerinde yoktur.⁸¹ Başkanın konumu mutlaka bir tarafın azınlık haline dönüşeceği bir yapıya yol açmaktadır. Hangi partiden seçilmiş olursa olsun yetki çokluğu ve denetlenemezlik, başkanın otoriter olmakla nitelenmesine ve diğer anayasal kurumlarla çatışması halinde ülkeyi krize sürükleyebilmesine yol açmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinin ABD modelinden bir diğer farklılığı başkanın kanun niteliğinde kararname çıkarabilme yetkisidir. Bu yetkiyle parlamento yasama yetkisini geçici olarak başkana devredebilmektedir.⁸² Bazı ülkelerde bu koşul parlamento iznine tabi olsa da kimi zaman anayasa ile başkana tanınmıştır.⁸³ Örneğin Bolivya Anayasası’nın 172. maddesinde başkanın görevleri arasında yüksek kararnameler ve kararlar hazırlamak tanımlanmıştır.⁸⁴ Ekvador’da Anayasa’nın 147. maddesine göre başkan kanun tasarısı sürecine katılma yetkisine sahiptir.⁸⁵ Venezuela Anayasası’nda da başkanın yetkilerinin tanımlandığı 236. maddede başkana yasa yetkisine sahip yürütme emirleri vermenin yanında Ulusal Meclisi feshetme yetkisi de verilmiştir.⁸⁶ Ayrıca ABD’den farklı olarak Latin Amerika’da başkan, yürütmenin tek sahibi olarak değil, yardımcısı ve bakanlarıyla birlikte bir kabine olarak değerlendirilmektedir.⁸⁷

⁸⁰ Okudan Dernek, 2019: 26.

⁸¹ Metin, 2017: 43.

⁸² Açıl, 2018: 148.

⁸³ Metin, 2017: 45.

⁸⁴ Özlüer vd, 2012: 220.

⁸⁵ <http://pdha.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>. (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁶ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

⁸⁷ Metin, 2017: 47.

Latin Amerika başkanlık sistemlerinde başkan ve parlamento şeklinde ikili bir yapı vardır ve başkan halk tarafından seçilir. Venezuela, Bolivya ve Ekvador anayasalarında halkın başkanı azletme yetkisi vardır.⁸⁸ Parlamentonun varlığı toplumun her kesiminin yeterli bir şekilde temsiliyetini de sağlamayabilir. Ayrıca bu iki yapı birbirini dengeleme politikasını çok az izleyebilmektedir, biri diğerinden farklı bir görüşün denetimine girdiği anda bir başkan ve parlamento oluşturacağı dengeli ve denetleyici işbirliği yerine birbirini kilitleyen ve çalıştırmayan bir siyasi durum ortaya çıkmaktadır. Gensoru ve fesih gibi imkânların da olmaması, bu iki yapının karşı karşıya geldiği durumlarda toplumsal tepkilere yol açabilmekte ve toplum kutuplaşmaktadır.⁸⁹ İki ayrı gücün siyasi meşruiyet iddiası ve beraber çalışmaya dair siyasi kültürün zayıf olması işbirliğinin oluşmasını engellemektedir. İki yapının da halk tarafından seçilmesi ikisini de meşrulaştırmaktadır.⁹⁰ Ancak uyum olmadığı zaman iki taraf da birbirini meşru olmamakla suçlayabilmektedir. Bu durum Venezuela’da birçok konuda ikili bir yapının oluşmasına neden olmuş, 2019 itibarıyla ülkede biri halkın ve muhalefetin, diğeri başkanın meşru saydığı iki meclis ve biri muhalefetin, diğeri halkın ve anayasanın meşru saydığı iki başkan ortaya çıkmıştır. Meşruluk krizinin yaşandığı diğer bir ülke olan Bolivya’da ise süreç başkanın ordu ve muhalefetin baskısı neticesinde istifa etmesi ile son bulmuştur.

Başkanlık sisteminin en temel sorunu seçilen kişinin belli bir süre görevde kalması ve tekrar seçilme koşullarının kısıtlı olmasıdır. Bu durum seçilen kişiye her ne kadar meşruluk sağlamış ve bu kişi, toplumdan destek almış olsa da tekrar seçilemediğinde ve aksi yönde politikalar izleyen bir başkan seçildiğinde bu durum, belli süreklilik gerektiren politikaların duraklamasına ya da tamamen ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Ayrıca seçilen başkanın, anayasada belirtilen bir süre iktidarda kalması meşruiyetini yitirmiş başkanın değiştirilememesine ya da popüler bir başkanın yeniden seçilememesine ve kendisinden sonraki başkanın, onun politikalarını sona erdirmesine yol açmaktadır.⁹¹ Siyasi uzlaşmacılığın olmadığı bu toplumlarda uygulanan her politika başkanın siyasi ömrüne bağlı kalmakta ve devletin politikası haline gelmemektedir. Başkanlık sistemi, yönetimde istikrar sağlasa bile yürütme gücü ve verimliliği de kapsamı gereklidir.⁹² Venezuela’da başkan altı yıllığına seçilmektedir ve arka arkaya iki kez başkanlık yapma hakkına sahiptir. Aynı kişi tekrar başkan adayı olmak isterse bunun için iki dönem geçmesi gerekmektedir.⁹³ Bolivya’da aynı

⁸⁸ Okudan Dernek, 2019: 31.

⁸⁹ Okudan Dernek, 2019: 33.

⁹⁰ Açıl, 2018: 60.

⁹¹ Metin, 2017: 52.

⁹² Açıl, 2018: 44.

⁹³ Okudan Dernek, 2019: 33.

kişi tekrar başkan adayı olmak isterse bunun için bir dönem geçmesi gerekmektedir. Ancak Evo Morales bunun için referanduma gitmiş, hayır sonucu çıkmasına rağmen Anayasa Mahkemesi'nde bu kararı yok saydirmış ve 2019'da tekrar başkan adayı olmuştur. Buna dair gelişmeler tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ekvador'da ise aynı kişi tekrar başkan adayı olmak isterse bunun için bir dönem geçmesi gerekmektedir.

Başkanın yeniden seçilmesi kuralı da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Genelde ABD sistemindeki gibi iki kez başkan olma imkânı vardır ancak Venezuela, Bolivya ve Ekvador'da yapılan anayasa değişikliklerinin ardından bu ülke başkanları tekrar seçime gitmiş ve yeni anayasa döneminde yapılan seçimler ilk başkanlık dönemleri sayılmıştır. Bu seçimler ayrıca bu başkanların toplumdan en fazla oy aldığı seçimler olmuştur.

Başkanlık sistemlerinde genelde seçimlerin iki aday üzerinden şekillenmesi de iki kutuplu bir sistem yaratmaktadır. Hem ABD sisteminde hem de Latin Amerika'da seçim sisteminin iki adayı destekleyecek şekilde olması ile güçlü bir tabanı olmayan adaylar seçim sisteminden elenmekte ve sonuçta en çok oy alan iki aday başkanlık için yarışmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinde siyasi sistem tarihsel süreçte belirtilen toplumsal farklılıkları aşmadan oluşturulduğu ve toplumsal bir uyum sağlanamadığı için iki kutuplu seçim sisteminde iktidar değişiklikleri bir taraf için haklarını tamamen kaybetme riski yaratmaktadır. Buna örnek olarak Bolivya'da Morales'in istifasından sonraki süreçte iktidarı ele geçiren muhalefetin tutumu gösterilebilir; Morales döneminde birçok hakka kavuşan yerlilerin kültürel ve dini ritüelleri bile anayasa güvencesine alınmışken, iktidarı ele geçiren muhalefetin ilk tepkisi yerlilere verilen haklar üzerine olmuş ve yerliler tekrar ötekileştirilmeye başlanmıştır. Toplumun bir kesiminin bir başkan ile elde ettikleri hakları diğer bir başkan ile kaybetme riski bu devletleri istikrarlı bir siyasi sisteme sahip olmaktan alıkoyan bir durumdur.

Parlamento Yetkileri

Parlamento sistemi örnek ülkelerin her birinde var olsa da kendi içlerinde farklılıklar göstermektedir. Bolivya parlamentoda iki meclisli bir yapıya sahiptir. Vekiller Meclisi ve Senatörler Meclisi olmak üzere bu iki yapı Yasama Meclisi'ni oluşturmaktadır. Vekiller Meclisi 130 kişiden oluşur ve nüfus oranına göre vekil seçilir⁹⁴, senatörler ise 9 bölgeye ayrılmış ülkede her bölgede 4 tane olacak şekilde seçilir. Meclisin yetkileri arasında yüksek mahkemelerin adaylarını ön seçimle belirlemek, yasa hazırlayıp yazdırmak, değiştirmek, bakanlar hakkında gensoru vermek ve bakanın görevden alınmasına yol açan kınama kararı almak, devletin ekonomik faaliyet gösterdiği herhangi bir yerde denetleme ve idare etme

⁹⁴ Özlüer vd, 2012:203.

faaliyetinde bulunmak sayılabilir.⁹⁵ Bu yetkiler arasında başkanı görevden almak gibi bir yetki yoktur, daha çok kabine üzerinde denetleyici bir işleve sahiptir. Venezuela’da bu yetkiler yine aynı şekilde düzenlenmiş ancak bakanların yanında başkan yardımcısını da kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Venezuela Anayasası’nın 186. maddesinde parlamentonun şekli ve 187. maddesinde yetkileri tanımlanmıştır.⁹⁶ Meclis nüfus oranına göre vekil seçilmesini karara bağlarken yerli halkların gelenek ve göreneklerine saygı gereğince bu toplulukların 3 vekil seçmeleri anayasa güvencesine alınmıştır. Meclisin yetkileri arasında af emri vermek, vatandaşın katılımını teşvik etmek, kabineyi denetlemek, devlet başsavcısını ve diplomatik temsilcileri atamak, başkanın beş günden fazla yurtdışında kalmasına izin vermek gibi yetkileri vardır; ancak Venezuela’da da başkan görevden alma yetkisi mecliste değildir, buna rağmen başkanın meclisi feshetme yetkisi bulunmaktadır.⁹⁷ Ekvador’daki parlamento sistemi ise yine Bolivya’daki gibi ikili bir yapı sergilemektedir. Anayasanın 118. maddesi meclisin şeklini düzenlemektedir. Buna göre tüm ülkeyi temsilen 15 kişi ve bölgelerde belirlenmiş nüfus oranına göre temsilen vekiller seçilir. 120. maddede meclisin görevleri tanımlanmıştır.⁹⁸ Bunlar arasında kesin yokluğu halinde başkan yardımcısını başkanın gösterdiği adaylar arasından seçmek, anayasal reform sürecine katılmak, yasaları hızlandırmak, kaldırmak, yasalar yoluyla vergi oluşturmak ya da kaldırmak, hükümet ve kamu organlarının Yürütme, Seçim ve Şeffaflık ve Sosyal Kontrol Şubelerinin faaliyetlerini denetlemek ve kamu görevlilerinden gerekli gördüğü belgeleri istemek, yetkili merci esaslı gerekçelerle talepte bulunduğu üyelerinin üçte ikisinin oyu ile başkan veya başkan yardımcısının soruşturulmasına ve görevden alınmasına izin vermek gibi maddeler vardır. Başkanın soruşturulmasına izin konusu Venezuela’da da Ulusal Meclis’in yetkisindedir.

Başkanın Görevden Alınması

Başkanın görevden alınması konusu örnek ülkelerde yaşanan gelişmeler sebebiyle anayasa maddeleri üzerinden değerlendirilmiştir. 2019 Ocak ayı içerisinde Venezuela’da geçici başkanlık tartışmaları yaşanmış, Ekvador’da önceki devlet başkanına yönelik suçlamalar yapılmış ve Bolivya’da Evo Morales görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. Tüm bu konular tezin 4. bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kısımda bu ülkelerin anayasalarında başkanın görevden alınmasının nasıl düzenlendiği ele alınmıştır.

Venezuela’da geçici başkanlık tartışmalarına neden olan başkanlık görevinin boşalması konusu anayasada düzenlenmiştir. Anayasanın 233. maddesi devlet başkanının

⁹⁵ Constitución Política del Estado (CPE) – Bolivia, 2009.

⁹⁶ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

⁹⁷ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

⁹⁸ <http://pdpa.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

kalıcı olarak hizmet edemeyeceği koşulları belirleyerek, bu koşullar gerçekleştiği takdirde 30 gün süreyle geçici başkanlığın devreye gireceğini güvence altına alan bir maddedir. Ölüm, istifa, Ulusal Meclis'in onayıyla Yargıtay tarafından görevden alınma, yine Ulusal Meclis'in onayıyla Yargıtay tarafından oluşturulmuş bir sağlık kuruluyla belgelenmiş olan kalıcı fiziksel veya ruhsal bir hastalık, görevi terk etme gibi koşullar oluştuğunda bu durum Ulusal Meclis tarafından duyurulur ve halk oylamasına gidilir. Yeni başkan 30 günlük bir süre içerisinde seçilir. Anayasaya göre; yeni seçilen bir başkan göreve başlamadan bu koşullar meydana gelirse Ulusal Meclis başkanı, seçilmiş bir başkanın görev süresinin ilk dört yılında bu koşullar ortaya çıkarsa başkan yardımcısı bu süreçte başkan olarak görev alır. Sayılan koşullar gerçekleştiğinde yeni başkan o andaki anayasal süreyi tamamlayacaktır, eğer başkanlığın son iki yılında bu durum gerçekleşirse başkan yardımcısı görevden ayrılan başkanın anayasal süresini tamamlayacaktır.⁹⁹

Bolivya'da başkanın görevden alınması gibi bir düzenleme yerine başkanlık makamının boşalması tarifi üzerinden anayasa maddeleri belirlenmiştir. Buna göre Anayasa'nın 169. maddesi makamın boşalması durumunu düzenlemiş; başkanın görevini yerine getiremez hâle gelmesi ya da kesin olarak görevinde bulunmaması halinde başkan yardımcısı, o yoksa senatörler meclisi başkanı, onun da yokluğu halinde vekiller meclisi başkanı makama gelir ve en geç 90 gün içerisinde seçimler için çağrı yapılır denilmektedir.¹⁰⁰ 170. maddede ise başkanın görevinin sona ermesi koşulları düzenlenmiştir. Ölüm, istifa, kesin bir biçimde görevde bulunmama ya da görevi yerine getirecek durumda olmama, bir suçtan kaynaklı hükmün infazı ya da görevden geri alınma durumlarında başkanlık sona ermektedir. Görevden geri alınma halinde başkan yardımcısı görevi devralır en geç 90 gün içerisinde seçimlerin yapılması için çağrıda bulunur.¹⁰¹

Ekvador Anayasası'nda ise başkanın görevden alınması belli koşullara bağlanmış, bu koşullar ortaya çıktığı zaman başkanın görevden nasıl alınacağı da Anayasa'da düzenlenmiştir. Bunlardan ilki soruşturma konusudur; Anayasa başkana veya bakan yardımcısına soruşturma açılması koşullarını üç şarta bağlamıştır. Anayasa'nın 129. maddesine göre bu şartlar; devletin güvenliğine karşı suçlar, gasp, rüşvet, zimmete para geçirme ya da haksız zenginleşme ve soykırım, işkence, zorla kaybetme, siyasi veya ahlaki gerekçelerle adam kaçırma veya cinayet olarak sıralanmıştır. Meclisin üçte iki oyu ile suçlama kararı çıkarsa konu yetkili adli makamlara aktarılacaktır. Anayasa'nın 130. maddesinde ise

⁹⁹ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

¹⁰⁰ <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/bolivia-special-elections-called-after-president-morales-resigns/> (erişim tarihi: 25.12.2019).

¹⁰¹ Constitución Política del Estado (CPE) – Bolivia, 2009.

görevden alma koşulları iki konuda düzenlenmiştir. Bunlardan biri Anayasa Mahkemesi'nin olumlu kararının ardından yetkisi olmayan görevleri üstlenmek, diğeri ise şiddetli siyasi kriz veya iç huzursuzluktur. 72 saat içerisinde başkanın da savunması dikkate alınarak gerekçelerini içeren bir karar alınır. Meclisin üçte iki çoğunluğu ile başkan görevden alındığı takdirde görevi başkan yardımcısı devralır. Meclisin bu yetkisi başkanın görevinin ilk üç yılında sadece bir kez kullanılabilir. Başkan görevden alındıktan sonra yedi gün içerisinde Ulusal Seçim Konseyi başkanlık seçiminin koşullarını belirlemek için toplanır.¹⁰²

Tüm bu bilgiler değerlendirildiğinde başkanlık sisteminin Latin Amerika ülkeleri için tarihsel açıdan bir gereklilik sonucu kabul edilmiş bir sistem olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılamadığı ülkelerde iktidarı ele geçiren gruplar, iktidarda kaldıkları sürece azamî fayda elde edecekleri ve iktidarı kaybettiklerinde de tüm elde ettiklerini kaybedecekleri bir yapı içerisinde kalmıştır. Siyasilerin ve toplumun buna dair kabul ve inançla hareket etmeleri bu ülkelerdeki sistemlerin toplumun talebi ve politikacıların aracılığıyla değiştirilmesinin önüne geçen başlıca etmendir. Çünkü hem politikacılar hem de toplum var olan sistemde mutlak iktidara sahip bir yönetimi tamamen değiştirme ya da ona taleplerini gerçekleştirmek için baskı yapma motivasyonuna sahiptir. Bu durumda iktidar tarzında yaşanacak, örneğin parlamenter sisteme geçiş gibi bir değişiklik taleplerin gerçekleştirilme süresini uzatacak bir durumdur. Ayrıca bu ülkelerin parlamenter sistemle hiç yönetilmemiş olmaları da bu sistemi talep etmelerinin önünde diğeri bir engeldir. Başkanlık sistemi sömürgeciliğin yarattığı eşitsiz bir nüfus, monarşi ve monarşinin yerel yöneticileri ile mücadele ile elde edilen bağımsızlık; konumunu muhafaza etmek isteyen *kreoller*, eğitimsiz bir toplum ve sömürülmüş topraklar ile beraber gelmiş, yönetim tarzında istenilen politikaları hemen uygulamaya koyup sonuç alınmasını kolaylaştıracak bir sistem olarak benimsenmiştir. Bu sistemlerin ABD ile karşılaştırılmaları federalizm, başkanlık gibi konularda o ülkeyi örnek almalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu ülkeler değerlendirilirken bu sistemi benimsedikleri dönemin koşulları ve halen o koşulların sürdüğü göz önüne alınmalıdır.

Latin Amerika ülkelerinin büyük bölümü başkanlık modelini ABD'den örnek almış ancak kıtanın bu iki bölgesi arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler birinin diğeri üzerinde hegemonya kurma çabası olarak gelişmiştir. ABD kıtada etkin güç haline gelmiş ve kıtanın tamamı için uluslararası alanda tek söz sahibi olmaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır.

1.1.5. ABD'nin Latin Amerika'da Etkin Güç Olması

Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte ABD, Avrupa

¹⁰² <http://pdpa.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

sömürgeciliğini tamamen reddeden ancak bu sefer tüm Amerika kıtası üzerinde söz sahibi olduğunu savunan bir doktrin yayınlamıştır. 1823 yılında yayınlanan Monroe Doktrini ile ABD yalnızcılık politikası izleyeceğini belirtirken aynı zamanda kıtaya yönelik herhangi bir girişimi kendine yönelik bir müdahale sayacağını açıklamış ve böylece Latin Amerika üzerinde kendini söz sahibi ilan etmiştir. Doktrinde “ABD’nin hakları ve çıkarları temel alınmak üzere Amerika kıtaları özgür olacaktır ve gelecekte herhangi bir Avrupa gücünün kolonileştirme nesnesi olmayacaktır.” denilerek tüm kıtanın korunması ABD’nin buradaki çıkarları gereği savunulmuştur.¹⁰³ Monroe Doktrini’nin ilan edilmesinde en büyük etmen İspanya’nın sömürgelerindeki gücü kaybetmeye başlamış olması ve Büyük Britanya veya Rusya’nın bu durumdan faydalanarak Latin Amerika’yı ele geçirme ihtimalinin olmasıydı.¹⁰⁴

1905’te Theodore Roosevelt, Monroe Doktrini’ne ek yapmış ve bu ekle ABD’nin mali çıkarları gerektirdiğinde Latin Amerika devletlerini askeri güç kullanarak etkilemek ABD politikası haline getirilmiştir.¹⁰⁵ Roosevelt Gerekçeleri (Roosevelt Corollary) olarak isimlendirilen ek belgede ordunun kullanılacağı açıkça belirtilmiştir: “Esas unsur olarak akılda tutulmalıdır ki dış politikamızın uygulanması, diğerleri için adalet ve kendimiz için adaleti güven altına almak; ordumuz ve deniz kuvvetimizi ileriye taşıma şartına bağlıdır.”¹⁰⁶

ABD’nin dış politikasında sadece Monroe Doktrini değil, kendilerine atfettikleri bir tür kurtarıcılık misyonu denilebilecek anlayışta; “Açık Yazgı” (Manifest Destiny) ve “Beyaz Adamın Yüğü” (White Man’s Burden) kavramları öne çıkmıştır. Amerikan dış politika belirleyici kuralı olan “Açık Yazgı” kavramı ilk olarak gazeteci John L. O’Sullivan tarafından 1840 yılında kullanılmıştır.¹⁰⁷ Daha sonra Amerikan yönetimlerinin de benimsediği bu kavrama göre; ABD’ye Tanrı tarafından insanları özgürleştirme ve istediği gibi yayılma hakkı verilmiştir.¹⁰⁸ ABD Açık Yazgı politikasının yanında Beyaz Adamın Yüğü kavramını da benimsemiş ve Avrupalı olmayanların uygarlaştırılması misyonunu da bir dış politika hedefi olarak gözetmiştir. Bu politika, yerlilerin aşağılanması ve ABD politikalarına zorunlu olarak uymaları için bir araç olarak kullanılmış ve bir iyi niyet göstergesi olarak sunulmuştur. Açık Yazgı politikası ve Monroe Doktrini bir arada Latin Amerika ülkelerinin kaderinin sadece ABD’ye bırakılması anlamına gelmiş ve bu ülkeler uluslararası sistemin dışında tutularak, Latin Amerika’daki herhangi bir olay ABD’nin iç meselesiymiş gibi değerlendirilmiştir, Açık Yazgı kavramı aynı zamanda ABD müdahaleciliğinin de temel prensibi olmuştur.

¹⁰³ <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llac&fileName=041/llac041.db&recNum=4> (erişim tarihi: 26.02.2017).

¹⁰⁴ Sümer, 2008: 123.

¹⁰⁵ Chasteen, 2012: 232.

¹⁰⁶ <http://www.theodore-roosevelt.com/images/research/speeches/trmddcorollary.pdf> (erişim tarihi: 15.10.2017).

¹⁰⁷ Türkmen, 2005: 159.

¹⁰⁸ <http://www.history.com/topics/manifest-destiny> (erişim tarihi: 11.08.2017).

Latin Amerika’da sınırların savaşlarla ve bağımsızlık ilanlarıyla şekillenmesiyle beraber yeni kurulan ülkelerde, kıtaya özgü –Avrupalı güçlere eklemlenmiş, içinde bulundukları topluma mesafeli- burjuva sınıfları etkili olmuştur. 1929 ekonomik krizine kadar Britanya’nın etkisi de hissedilmişken, Monroe Doktrini’nin baskın yapısı bu ülkelerin ilişkilerinde ABD’yi merkezi bir noktaya getirmiştir. ABD bu ülkelerin hem ticaretinde hem siyasetinde belirleyici ve örnek alınacak ülke konumuna gelmiştir. 1920’lerde bölgede Amerikan yatırımları üç katına çıkmış ve Latin Amerika ABD ihracatında yüzde 20 paya sahipken, Latin Amerika ülkeleri kendi ihracatlarında kimi zaman yüzde 90’a varan oranlarla ABD’ye bağımlı hale gelmiştir.¹⁰⁹ Bu dönemde İspanyol sömürgeciliğinin ardından yeni bir tür sömürgecilik başlamıştır. Latin Amerika ülkelerinde ihracat artmış, ihracat arttıkça toprak ve plantasyon sahipleri daha da zenginleşmiş, köylüler ve yerliler daha fazla fakirleşmiştir. İhracat temelli ekonomi politikasının sonucu olarak da birçok arazi belli kişilerin elinde toplanmıştır.¹¹⁰ Bunun yanında Amerikalı şirketler de bu ülkelerde arazi ve işletme sahibi olmaya ve siyaset üzerinde sadece şirketin çıkarı için etkili olmaya başlamışlardır ve ABD devlet aygıtı da bu çıkarın koruyucusu olarak hareket etmiştir. En bilinen örnek Latin Amerika ülkelerinde siyaset üzerinde rüşvet ve baskı ile etkili olan United Fruit Company’nin faaliyetleridir.¹¹¹ Bunlar arasında işletme kurduğu ülkelerde işçi haklarını korumaması, kötü çalışma koşulları dayatması, vergi ödememesi, hükümetlerle işbirliğine giderek kendi çıkarlarını hükümet politikası haline getirmesi gibi konular yer almaktadır. Bu şekilde siyaseti etkileme yöntemi popülist ve otoriter yöneticiler dönemini başlatmış ve çıkarın vazgeçilmez olduğu noktada işler darbeleri desteklemeye kadar varmıştır. Latin Amerika ülkelerinin son dönem tarihini ise bu darbeler belirlemiştir.

Bu noktada Küba bir mihenk taşı niteliğindedir. 1898 yılına kadar İspanyol sömürgesi olarak kalan Küba, ABD müdahalesiyle İspanya’nın elinden alınmıştır. Küba’yı kurtarmak şeklinde ilan edilen sürecin sonunda ülke, tamamen ABD’nin çıkarları için İspanyol sömürgeciliğinden çıkarılmış, ABD etkisine açık hale getirilmiştir. Chasteen’in aktardığı üzere; “Küba otuz beş yıl boyunca Birleşik Devletler’in koruması altında kaldı. Küba Anayasası’na eklenen Platt Anlaşması’na göre Birleşik Devletler deniz piyadeleri hükümetin gerekli gördüğü herhangi bir anda Küba’ya çıkarma yapabilecekti.”¹¹² ABD Küba’nın bu şekilde uzun süre etki alanından çıkmasını engellemiş ve Guantanamo Askeri Üssü’nü burada kurmuştur.

¹⁰⁹ Best, Hanhimaki vd., 2015: 162.

¹¹⁰ Chasteen, 2012: 207.

¹¹¹ <https://www.ft.com/content/778739c4-f869-11db-a940-000b5df10621> (erişim tarihi: 11.09.2017).

¹¹² Chasteen, 2012: 228.

Soğuk Savaş'la birlikte ABD politikasında antikomünizm düşüncesi etkili olmuştur. Soğuk Savaş dönemi ABD dış politikasını şekillendiren en önemli belgelerden biri, Nisan 1950 tarihinde kabul edilen, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin hazırladığı Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu (National Security Council Report - NSC 68) belgesidir.¹¹³ ABD politikalarını Soğuk Savaş boyunca şekillendiren ve sonrasında da etkisini sürdüren bu belgeye göre; Sovyetler Birliği'nin dünyayı egemenliği altına alma planına karşı Amerikan ulusal güvenliğine büyük önem atfediliyorken, ABD'nin kendi güvenliğini korumaya yönelik her girişimi ve müdahalesi de meşruiyet kazanıyordu. Diplomasi ve müzakereyi geri plana atan bu belge, diplomasi ve müzakere kavramlarının ancak toplumun yatıştırılması için, gerektiğinde kullanılmasını benimsiyordu. Bu belgeye göre; Sovyet Rusya'nın ABD'nin müttefiklerine saldırması durumunda Amerikan halkı sorumluluk hissedecektir, bu girişim karşılıksız bırakılmayacaktır ve özgür dünya ile bağlar sıkılaştırılacak, gerekirse Sovyet yayılcılığına ve karakterine karşı askeri bir kalkan oluşturulacaktır; ayrıca Batı yarımkürede müttefiklerin savaşma kapasiteleri arttırılacaktır.¹¹⁴ 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Amerikan Devletleri Örgütü de (Organization of American States –OAS) Amerikan politikalarının ve kıtada ABD etkinliğinin askeri olarak da sürmesi için kıta içi anlaşmazlıkları çözmek söylemiyle kurulmuştur.¹¹⁵

ABD komünizm karşıtı mücadelesini tüm kıtaya yaymış ve temel olarak bu mücadele ile her tür hak arayışı komünizm tehdidi bahanesiyle bastırılmış, temel olarak ABD çıkarlarını gözetmek için bir kılıf olarak kullanılmıştır. ABD'nin bu tutumu Latin Amerika ülkeleri için darbeler tarihini ortaya çıkarmıştır.

Latin Amerika ülkelerinin tarihi tamamen kendileri tarafından şekillendirilmemiştir. Monroe Doktrini ve bağımsızlık süreçlerinin düşünsel anlamda her iki taraf için de istenen etkiyi yaratamaması kimi zaman popülist, kimi zaman otoriter yönetimlerin işbaşına gelmesine, kimi zaman da ABD müdahaleleri ve darbelerle uzun süreli askeri yönetimlerin iş başında kalmalarına neden olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde bölgeyi komünizm tehlikesinden koruma amaçlı kurulan ve bölge ülkelerine askeri eğitim veren Birleşik Devletler Amerikalılar Ordu Okulu (United States Army School of the Americas - SOA), bu ülkelerdeki birçok demokratik gelişmenin ve talebin asker eliyle bastırılmasına yol açmıştır. Burada yetiştirilen askerler çeşitli işkence olaylarında ve askeri darbelerdeki rolleriyle ön plana çıkmışlardır.

1963'ten 1984'e kadar 23 Latin Amerika ülkesinden 60 bin asker ve polise eğitim

¹¹³ <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/NSC68> (erişim tarihi: 20.08.2017).

¹¹⁴ https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf (erişim tarihi: 11.08.2017).

¹¹⁵ Best, Hanhimaki, vd., 2015: 415.

veren okulun misyonu Latin Amerika ülkelerini ABD ile işbirliğine hazırlamak ve onları sol-Marksist örgütlenmelerin etkilerinden korumaktır.¹¹⁶ Latin Amerika orduları, bu bağlamda ABD için önemli bir etki aracı olmuştur. Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlık süreçleri ve kendi aralarındaki savaşlar nedeniyle birçok asker kendi ülkesinde yönetici olurken, orduları da tecrübeli askerlerden oluşmuştur. Ancak ordu aynı zamanda demokratik bir yönetim tarzının ve devlet yapısının gelişimini engelleyici rol de oynamıştır. Aynı süreçte ABD Monroe Doktrini çerçevesinde kıta ülkelerine müdahale ederken Amerikan çıkarlarının korunması için de bu sefer kendi askeri birliklerini oluşturmuş ve sonrasında 1960'tan itibaren Amerikalar Okulu ile bu orduların subaylarını kendi çıkarları doğrultusunda yetiştirmeye başlamıştır.¹¹⁷ Böylece ABD kendi oluşturduğu ya da daha önceden varolan orduları çeşitli yöntemler ve araçlarla kendi çıkarı için kullanmak amacıyla şekillendirebilmiştir. Bu orduların kendi ülkelerinde gerçekleştirdikleri darbelerde çoğu zaman ABD desteği başrolde olmuştur.

Tablo 1.1 Latin Amerika'daki Darbeler, 1900 - 2006

Ülke	Darbe Yılları
Arjantin	1930, 1943(3), 1944, 1955(3), 1962, 1966, 1976.
Bolivya	1920, 1930, 1934, 1936, 1937, 1939, 1943, 1946, 1951, 1964, 1969, 1970, 1971, 1978, 1979(2), 1980, 1981, 1982.
Brezilya	1930, 1945, 1954, 1955, 1961, 1964, 1969.
Dominik Cumhuriyeti	1902, 1904(2), 1906, 1911, 1915, 1930, 1963, 1965.
Ekvador	1906, 1911(3), 1925, 1931, 1935, 1937, 1944, 1947(2), 1961, 1963, 1972, 2000(2).
El Salvador	1931, 1944, 1948, 1960, 1961, 1979.
Guatemala	1921, 1926, 1930, 1931, 1944(2), 1954, 1957, 1963, 1982, 1983.
Honduras	1903, 1907, 1911, 1919, 1924, 1954, 1956, 1957, 1963, 1972, 1975, 1978, 1980.
Kolombiya	1900, 1909, 1953, 1957.
Kosta Rika	1917, 1919.
Meksika	1913, 1914, 1920.
Nikaragua	1911, 1925, 1936, 1947.
Panama	1941, 1949, 1951, 1968, 1982, 1984, 1988, 1989.
Paraguay	1902, 1904, 1905, 1908, 1911, 1912, 1921, 1936, 1937, 1940, 1948, 1949(3), 1954, 1989.
Peru	1914, 1919, 1930(2), 1931, 1933, 1948, 1962(2), 1968, 1975.
Şili	1924, 1925(2), 1927, 1931(2), 1932 (4), 1973.
Uruguay	1942, 1973.
Venezuela	1908, 1945, 1948, 1952, 1958.

¹¹⁶ Uyanık, <https://www.bilimveutopya.com.tr/latin-amerikada-abd-destekli-darbeler> (erişim tarihi: 12.03.2017).

¹¹⁷ Rouquie, 1986: 134.

Kaynak: Lehoucq ve Perez- Linan (2014)¹¹⁸

Latin Amerika’da meydana gelen darbeler arasında ABD politikalarına uygulama alanı açılması bakımından önemli bir örnek 1973 yılında Şili’de yaşanan askeri darbedir. 1970 yılında Şili’de Salvador Allende seçimlerde birleşen Komünist Parti, Radikal Parti, Sosyalist Parti, Sosyal Demokrat Parti ve Halk Eylem Birliği Hareketinin oluşturduğu *Unidad Popular*’ın adayı olarak devlet başkanı seçilmiştir. Allende halk desteğini gözetmiş ve halkın yönetime katılmasını amaçlamıştır. Ayrıca eğitim, altyapı, güvenlik, önleyici sağlık programları ortaya koymuştur.¹¹⁹ Allende dönemini incelerken Şili’nin de Amerikalılar Okulu’na katılan ülkelerden biri olduğunu hatırlamak gerekmektedir. ABD’de ve Amerikan üslerinde, özellikle Panama’da eğitimden geçirilen Şilili asker sayısı 1950-65 arası 2613 iken, 1965-70 arası 1764’e düşmüş, ancak 1970’de 5 milyon nüfusu olan Şili’de Amerikan eğitiminden geçen askerlerin sayısı 146.872’ye çıkartılmıştır.¹²⁰

ABD’nin CIA aracılığıyla Allende’yi seçtirmemek için Fubelt Projesini uygulamaya koyduğu ve seçim sonrasında da projeyi devam ettirdiği bilinmektedir.¹²¹ Bu projeyle birlikte yüklü miktarda kaynak Şili’de Allende muhalefetine aktarılmıştır.¹²² Ayrıca ABD ülkede 1972 ve 1973 yılında yapılan grevleri finanse etmiş, Amerikan bankaları kredileri kesmiş ve bazı malların Şili’ye satışı durdurulmuştur.¹²³ Ordu Salvador Allende’ye karşı harekete geçirilmiş ve Allende 11 Eylül 1973’de gerçekleştirilen darbe sırasında başkanlık sarayında ölmüştür. Yerine uzun süre iktidarda kalacak olan, darbeyi gerçekleştiren Genelkurmaybaşkanı General Augusto Pinochet gelmiştir.

ABD destekli darbelerle bir başka örnek de Arjantin’dedir, 1976’da yaşanan darbe sonrası Arjantin, işkenceler ve kayıplarla¹²⁴ anılan bir ülke olmuştur. Darbe sürecinde kaybedilen binlerce insan için Plaza de Mayo’da başlatılan eylemler 2006 yılına kadar sürmüştür.

Latin Amerika’daki darbeler sadece asker tarafından gerçekleştirilmemiştir. Bunun yanında ABD ve daha önce Avrupalı sömürgeciler tarafından zenginleştirilmiş, yönetim talebi politik özgürlük değil, aksine tüm kaynakların kullanımını ve denetimini ele almak olan burjuvazi tarafından da gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu iktidarı elde etme talebi sadece ordu aracılığıyla değil, çeşitli koalisyonlarla da başarılmıştır. Venezuela’da 1958 yılında üç parti

¹¹⁸ Bu ülkelerdeki amacına ulaşmayan darbe girişimlerine tabloda yer verilmemiştir.

¹¹⁹ Karakuş Candan, 2014: 67.

¹²⁰ Karakuş Candan, 2014:86.

¹²¹ <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol47no3/article03.html> (erişim tarihi: 02.09.2017).

¹²² Sağiroğlu, 2016: 48.

¹²³ Rouquie, 1986: 250.

¹²⁴ <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/28/mothers-plaza-de-mayo-argentina-anniversary> (erişim tarihi: 25.08.2017).

arasında imzalanan ve siyasi akımları kısıtlayıcı bir belge olan Punto Fijo Anlaşması buna bir örnektir.¹²⁵ Ordunun demokrasiye müdahalesini yasaklayan bu belge aynı zamanda herhangi bir muhalefete karşı da bu üç partinin birlikte hareket edeceğinin de garantisi olmuştur.¹²⁶ Geçen süreçte de bu belgeye imza atan üç partiden ikisi kırk yıl boyunca ülkede yönetimde ve kaynakların denetiminde söz sahibi olmuşlardır.

ABD, Latin Amerika'ya müdahale edebilmek için her yolu kullanmıştır, CIA tarafından yürütülen Condor Operasyonu da bunlardan biridir. 1970'ler ve 1980'ler boyunca Latin Amerika'daki sol hareketlere karşı yürütülen bu operasyonla birçok solcu politikacı, aktivist ve lider öldürülmüş ya da kaybedilmiştir.¹²⁷ Bu operasyona Arjantin, Bolivya, Şili, Paraguay ve Brezilya istihbaratları dahil olmuş ve işbirliği yaparak, başka ülkelere ölüm timleri gönderme, adam kaçırma ve öldürme gibi eylemleri gerçekleştirmişlerdir.¹²⁸

Latin Amerika, Avrupalılar tarafından istila edildiği andan itibaren bağımsızlık mücadelesi vermiş, bu süreçte ancak çok kısa süre bağımsız olabilmiş ve emperyalizm nedeni ile fiili olarak sömürge olmaya devam etmiştir. ABD'nin müdahaleleri karşısında da kıtasal olarak diğer güçlere uzaklığı nedeniyle dengeleyici başka bir unsur bulamamıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında Latin Amerika tarihini istilanın başladığı günden günümüze kadar sömürge tarihi olarak okumak gerekmektedir.

1.2. Örnek Ülkelerin Tarihi

Latin Amerika'da birçok ülke darbeler ve uygulanan politikalar bakımından benzer tarihsel süreçlere sahiptir. Ancak bu benzerliklerin yanında her ülkeye özgü, o ülkenin siyasetini ve toplumunu değiştiren gelişmeler de dikkate alınmalıdır. Bu amaçla örnek olarak seçilen üç ülkenin, Venezuela, Bolivya ve Ekvador'un tarihlerinden kısaca bahsedilecek, böylece ileride anlatılacak olan gelişmelerin analizleri yapılırken bu tarihsel benzerliklerin ve farklılıkların yarattığı sonuçlar daha kolay gözlemlenebilecektir.

1.2.1. Venezuela Tarihi

Venezuela, Amerika kıtasında İspanyolların ilk ayak bastıkları ve çeşitli yerli nüfus barındıran bölge içerisinde yer almaktadır.¹²⁹ Amerigo Vespucci, ulaştıkları toprakların yeni bir kıtaya ait olduğunu farketmiş ve bölge 1501 yılından itibaren yerlilerin mücadelelerine rağmen

¹²⁵ Kürkcügil, 2005: 9.

¹²⁶ <https://library.brown.edu/create/modernlatinamerica/chapters/chapter-8-venezuela/primary-documents-with-accompanying-discussion-questions/document-22-pact-of-punto-fijo-accion-democratica-copei-and-union-republicana-democratica-1958/> (erişim tarihi: 02.03.2017).

¹²⁷ Uyanık, 2014: 198.

¹²⁸ McSherry, 1999: 34.

¹²⁹ Keen and Haynes, 2009: 10.

kolonileştirilmiştir. Ardından yerli nüfus hastalıklar ve savaşlar nedeniyle azalırken, bölgeye madenlerde çalışmak üzere Afrikalı köleler getirilmiştir.¹³⁰ Ayrıca İspanyollar geldikten sonra bölge kakao plantasyonları için kârlı bir yer olarak görülmüştür.¹³¹ Kakao üretimi ve buradaki kakaonun kalitesi bölgenin değerli görülmesinin başlıca sebebidir. 1777'ye kadar Yeni Granada Genel Valiliği'ne bağlı olan bölgede, bu tarihte İspanyol kraliyeti tarafından bir genelkurmaylık kurulmuş ve Venezuela'nın sınırları da oluşmuştur.¹³²

Venezuela Latin Amerika'da İspanyol sömürgeciliğine karşı mücadelenin başladığı yerlerden biridir. Simon Bolivar önderliğindeki bağımsızlık mücadelesi kıtanın büyük kısmına yayılmıştır. Venezuela 1811 yılında bağımsızlığını kazanmış ve Simon Bolivar'a Venezuela'nın kurtarıcısı ünvanı verilmiştir.¹³³ 1819'da Bolivar'ın hayali olan ve kıta ülkelerini birleştirme hedefinin sonucu olarak Büyük Kolombiya kurulmuştur.¹³⁴ 1821 Maracaibo Zaferi'yle İspanya tamamen yenilmiş, Panama da Büyük Kolombiya'ya katılmış ve böylece Karayip sahillerinin tamamı özgürleşmiştir.¹³⁵ Simon Bolivar'ın diğer ulusları da özgürleştirme çabası sürmüş, bu nedenle ordularıyla birlikte Venezuela dışında savaşmaya devam etmiştir. 1830 yılında yöneticiler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle Büyük Kolombiya dağılmış ve aynı yıl Simon Bolivar Venezuela'da hayatını kaybetmiştir.¹³⁶ Venezuela o tarihten itibaren *kreoller* dönemi olarak adlandırılan sürece girmiştir.

1908 yılında iktidarı ele geçiren Juan Vincent Gomez diktatöryal bir yönetim oluşturmuş ve onun yönetimi döneminde ülke dünyanın en büyük petrol ihracatçısı haline gelmiştir.¹³⁷ Ülkede petrol 1922 yılında bulunmuştur. Daha önce kahve ihraç eden ülke bir anda büyük oranda petrol endüstrisine bağlanmış ve ülkenin en önemli ihraç malzemesi petrol haline gelmiştir.¹³⁸

Venezuela, 1935 yılında Juan Vicente Gomez'in ölümüne kadar katı bir otoriter sistem ile yönetilmiştir. Gomez'in yönetimi sırasında çeşitli siyasi partiler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan biri uzun süre ülke siyasetinde etkili olan Sosyal Demokrat Parti'dir (*Accion Democratica* -AD). Romulo Betancourt tarafından kurulan parti antiemperyalist sol bir çizgi benimsemiştir. Venezuela'da bu sırada Komünist Parti de işçiler arasında örgütlenmiş ve güçlenmiştir.¹³⁹ Gomez'in ardından, onun kabinesinde Savaş Bakanı olan

¹³⁰ Tinker Salas, 2015: 19.

¹³¹ Chasteen, 2016: 78.

¹³² Tinker Salas, 2015: 21.

¹³³ Lynch, 2017: 98.

¹³⁴ Hellinger, 2015: 462.

¹³⁵ Lynch, 2017: 174.

¹³⁶ Uyanık, 2014: 81.

¹³⁷ Mert, 2005: 171.

¹³⁸ Hellinger, 2015: 463

¹³⁹ Keen ve Haynes, 2009: 484.

Eleazar López Contreras devletin başına geçmiş ve siyasi diktatörlük yönetimi devam ederken okul, hastane gibi yapılarla ülkenin modernleşmesi sürdürülmüştür.¹⁴⁰ Askeri modernleşme olarak nitelenebilecek bu durum yönetime gelen kişilerin ülkeyi modernleştirecekleri ve kalkındıracakları iddiasıyla yönetimde kalmalarını sağlayan bir unsur olmuştur.

1945'te Betancourt'un başında olduğu askeri-sivil bir darbe yapılmış ve bu yönetim 2 seneden uzun bir süre işbaşında kalmıştır.¹⁴¹ 1947'de yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Aynı yıl ilk demokratik seçimler yapıldığında işbaşına gelen Romulo Gallegos sekiz ay içinde askeri bir darbeye devrilmiştir. Yerine ABD'nin desteklediği General Marcos Perez Jimenez geçmiştir.¹⁴² 1958'de yeni bir askeri darbe ile Amiral Wolfgang Larrazabal, Jimenez'i devirmiş, takip eden seçimlerde sol bir hükümet işbaşına geçmiştir. 1958'den itibaren bir daha diktatörlük yaşanmamıştır ama yolsuzluklar ve baskılar sürmüştür.¹⁴³

1958'de Venezuela demokrasisini şekillendiren Punto Fijo Anlaşması ülkedeki üç siyasi parti olan Sosyal Demokrat Parti (*Accion Democratica* - AD), Sosyal Hristiyan Parti (*Partido Socialcristiano* - COPEI) ve Demokratik Cumhuriyet Birliği (*Unión Republicana Democrática* - URD) arasında imzalanmıştır. Komünist Parti bu sürecin dışında bırakılmış ve ilerleyen süreçte AD ve COPEI'nin ülke yönetiminde söz sahibi olduğu iki yapıyı bir sistem ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴ Ayrıca bu iki parti devlet kurumlarının denetimi ve petrol gelirlerinin dağıtımını üzerinde hak sahibi olmuştur.¹⁴⁵ Böylece seçimler iktidarın birinden diğerine geçmesini sağlayan sembolik işlemlere dönüşmüştür. Devletin kaynaklarının dağılımı da bu partilerin inisiyatifine bırakılmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde bu partilerin neoliberal politikalara uyum sağlaması da kendi kısıtladıkları siyasi ortamda zor olmamış, söz konusu politikaları tercih edilebilir bulmuşlardır.

Anlaşmanın yarattığı ayırım, elitlerin iktidarda kalmasını sağlarken yoksul ve yerli halklarla mesafe daha da artmıştır. Bu anlaşmaya göre siyasi akımlar sıkı bir şekilde denetlenmekte hatta yasaklanmakta, milletvekilleri tutuklanabilmekteydi. Sendikal örgütlenmenin ve ordu içinde örgütlenmelerin önüne geçilmeye çalışılmış ve aykırı görülen her unsur siyasi tehlike olarak nitelendirilmiştir.¹⁴⁶

Bu süreçte ülke siyasetinde etkili olacak isimler de belirginleşmiş ve devlet başkanlığı bu kişiler arasında el değiştirmiştir, 1968'te COPEI'den Rafael Caldera ve 1973'te AD'den

¹⁴⁰ <https://www.britannica.com/place/Venezuela/The-Andinos#ref407797> (erişim tarihi: 04.04.2017).

¹⁴¹ Keen ve Haynes, 2009: 484.

¹⁴² Vanden ve Prevost, 2015: 68.

¹⁴³ Rouquie, 1986: 204.

¹⁴⁴ Hellinger, 2015: 464.

¹⁴⁵ Lievesley ve Ludlam, 2012: 108.

¹⁴⁶ Kürkçügil, 2005: 9.

Carlos Andres Perez devlet başkanı seçilmiştir.¹⁴⁷ 1970 yılında AD ve COPEI arasında Punto Fijo anlaşmasına ek bir anlaşma imzalanmıştır. Muhalefetin ve azınlık yapıların güçlenmesine karşı yapılan bu anlaşma ile bu iki partinin devlet kurumları üzerinde etkinliği daha da artmış ve sesini duyurmak isteyen kişiler bu partilerin bir parçası konumuna gelmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁸

Venezuela 1973'teki petrol fiyatlarında yaşanan artış sonucu büyük kâr etmiş ve petrol ve çelik sanayileri 1976 yılında devletleştirilmiştir.¹⁴⁹ 1976'da ülkedeki petrol şirketleri PDVSA (*Petroleos de Venezuela S.A.*) altında devletleştirilerek¹⁵⁰ özel şirketlerin denetiminden çıkarılan petrol gelirlerinin tamamı hükümet kontrolüne alınmıştır. Ekonomisi petrole bağımlı hale gelen ülke, 1983 yılında petrol fiyatlarında yaşanan düşüş sonucu ekonomik krize girmiş ve sosyal harcamalarda kesintiye gidilmiştir. Bu dönemde petrol fiyatlarında yaşanan yüzde 25'lik düşüş, yolsuzluk ve dış borcun artması ekonomiyi zora sokmuştur. 1978'te seçilmiş olan dönemin devlet başkanı Herrera Campins devalüasyona gitmiş ve ülke 1987 yılına kadar borç ödemeleri ve finans krizi kaynaklı 17 milyar dolarlık bir kayıp yaşamıştır.¹⁵¹ 1983'te AD'den Jaime Lusinchi devlet başkanı seçilmiş ancak onun döneminde devlet mekanizmalarında partileşmenin sonucu olarak yolsuzluk ve rüşvet artmıştır.¹⁵²

1989 yılında Başkan seçilen Carlos Andres Perez, seçildikten hemen sonra Venezuela'da neoliberal politikaları uygulamaya koymuş ve Washington Uzlaşısının maddelerini; yani ihracata dayalı büyüme, ithalatın serbest bırakılması ve kamu harcamalarında kısıtlama yapılması gibi ekonomi politikalarını kabul etmiştir.¹⁵³ Ayrıca IMF'ye borçlanmayı başlatmış, temel ihtiyaç maddelerine büyük oranda zamlar yapılmıştır. Bu dönemde toplumsal huzursuzluklar da tırmanmıştır. Yerliler de bu tarihte Venezuela Ulusal Yerli Konseyi (*Consejo Nacional Indio de Venezuela - CONIVE*) isimli bir parti kurmuştur ancak neoliberal politikalardan çok fazla etkilenmelerine rağmen siyasette etkin olamamıştır.¹⁵⁴ Ulaşım ücretlerine yapılan zamlarla özellikle gecekondu mahalleleri olan *barriolardaki* halk, başkent Caracas'ta sokağa dökülmüştür. 27 Şubat 1989'da *Caracazo* [Caracas Patlaması] denilen olaylar yaşanmıştır. Caracazo olayında da anlaşıldığı üzere; uygulanan neoliberal politikalar halk tarafından kabul edilmemiştir. Zaten kısıtlı olan sosyal

¹⁴⁷ Hellinger, 2015: 465.

¹⁴⁸ Ellner, 1988: 42.

¹⁴⁹ Hellinger, 2015: 465.

¹⁵⁰ İşletmelerin özel şirketlerin denetiminden alınarak devlet tarafından işletilmesi devletleştirme, kamulaştırma ve millileştirme kavramlarıyla ifade edilmektedir. Tez içerisinde devletleştirme kavramı tercih edilmiştir.

¹⁵¹ Hellinger, 2015: 466.

¹⁵² Gingerich, 2013: 100.

¹⁵³ Harnecker, 2006: 16.

¹⁵⁴ <http://www.conive.org/> (erişim tarihi: 16.06.2017).

olanaklarının ellerinden alınması ve ekonomik zararın halka yüklenmesi protestolara neden olmuştur.

Başkentin çevresindeki *barriolardan* başlayan isyan ve çatışmalar ve Perez'in bu ayaklanmaya şiddetle karşılık vermesiyle olaylar büyümüş, ordunun ağır silah kullanımı ile¹⁵⁵ de kimi kaynaklara göre binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁶ Bu olaylar sırasında devlet başkanının protestoculara karşı katı tutumu ve ordunun bu olayların bastırılmasındaki rolü, ordu içinde tartışmaları ve sonuçta bölünmeyi de başlatmıştır.

...Carlos Andres Perez, askerlere, 'gerekli her türlü aracı kullanarak' olayları bastırma emri verdi. Bu emir, 'güvenlik güçlerine' fiilen ayırım gözetmeksizin şiddet uygulamaları yönünde bir açık çek verilmesi anlamına geliyordu. Nitekim birkaç gün boyunca, askerler otomatik silahlar ve makinalı tüfeklerle yağmacıları olduğu kadar olayları izleyenleri de katlederek, verilen emrin gereğini yerine getirdiler.¹⁵⁷

Caracazo olayları sırasında binbaşı rütbesinde olan, başkanlık sarayında görevli bulunan ve ordu içerisinde devrimci fikirlerle örgütlenmeye başlayan Hugo Chavez o gün izinli olması sebebiyle olaylara dâhil olmamıştır.¹⁵⁸ Chavez'in siyasi bir önder haline geldiği süreçte *Caracazo* olayı önemli bir kırılma noktasıdır. Hem ordunun toplumsal olaylardaki rolü sorgulanmış hem de askeri darbe ordu içinde bir seçenek olarak görülmeye başlanmıştır.

Venezuela'da 1990'lı yılların ortalarında yoksulluk oranı yüzde 68'e çıkmış ve işsizlik yüzde 11,4 oranına inmiştir.¹⁵⁹ Devletin IMF politikalarına bağlılığı kamu kurumlarının özelleştirilmesi konusunda ön plana çıkmıştır. Fiyatların serbestleştirilmesi, petrol fiyatlarının arttırılması, kamu kurumlarının özelleştirilmesi ve ithalat vergilerinin kaldırılması gibi politikalar bu dönemde Venezuela'da uygulamaya konmuştur.¹⁶⁰ Venezuela'da uygulamaya konan neoliberal politikalar toplumda ayrışmayı derinleştirirken, yoksul nüfusun da artmasına neden olmuştur.

1992 yılında albay rütbesinde olan Hugo Chavez, Perez'e karşı darbe girişiminde bulunmuş ama başarısız olmuştur. Ardından destekçilerinin yaptığı ikinci darbe girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Chavez darbe girişiminden dolayı 30 yıl hapse mahkum edilmiştir.¹⁶¹ 1994 yılında Perez yolsuzluk iddiaları nedeniyle görevinden alınınca, yerine

¹⁵⁵ Raby, 2007: 197.

¹⁵⁶ Temelkuran, 2006: 35.

¹⁵⁷ Raby, 2007: 197.

¹⁵⁸ Gott, 2008: 56.

¹⁵⁹ <https://revista.drclas.harvard.edu/book/venezuela-1980s-1990s-and-beyond> (erişim tarihi: 12.12.2018).

¹⁶⁰ <https://www.telesurtv.net/english/analysis/Venezuelas-Caracazo-State-Repression-and-Neoliberal-Misrule-20150226-0028.html> (erişim tarihi: 12.02.2018).

¹⁶¹ Post, 2007: 4.

seçilen Rafael Caldera, Chavez'in cezasını affetmiştir. Bu afta, Chavez'in toplumda oluşan popülaritesi de etkili olmuştur. Rafael Caldera her ne kadar neoliberal politikaları eleştiren bir tutum izlese de, ülkede yaşanan banker krizi, enflasyonun yüzde 100'e ulaşması ve yapısal uyum programının sıkı bir şekilde uygulamaya konulması nedeniyle Caldera halkın desteğini yitirmiştir.¹⁶²

Venezuela Punto Fijo Anlaşması'yla uzun dönem istikrarlı bir ülke görüntüsü verse de demokratik temsiliyetin azalması ve iki partinin devletin bütün kurumlarında hâkim konumda olması nedeniyle katılımcı demokratik modelden uzaklaşmış ve daha çok önceki *caudillo* yönetimlerine benzer bir model ortaya koymuştur. Bu siyasi yapı ülke içerisinde alternatif politika arayışlarını ortaya çıkarmış ve Chavez bu arayışta yeni bir lider olarak öne çıkmıştır.

1.2.2. Bolivya Tarihi

Ülkenin ismi, kıtada İspanyol sömürgeciliğine karşı mücadele eden Simon Bolivar'a atıfla Bolivar'ın ülkesi anlamına gelmektedir. Bolivya, İspanyolların kıtaya geldiği tarihte İnka medeniyetinin bir parçasıydı. İspanyolların İnka İmparatorluğu'nun kaynaklarına el koymalarının yanında bu bölgenin yer altı kaynaklarının zenginliğini fark etmelerinin ardından birçok Avrupalı bölgeye göç etmiştir. Özellikle dünyanın en önemli gümüş madeninin Potosi kentinde bulunmasıyla, burada ticaret gelişmiş ve madenlerden elde edilen gümüş Avrupa'ya aktarılmıştır. Bölgenin zenginliği aktarılırken toplumsal, politik ve ekonomik yapı da bölge halkının aleyhine değişmeye başlamıştır.

Bağımsızlığın kazanıldığı 1825 yılından sonra da siyasi istikrar sağlanamamıştır. Birçok yer altı kaynağı olmasına rağmen bölgenin en yoksul ülkelerinden biri olagelen Bolivya'da defalarca askeri darbe yapılmış ve yerliler ayrımcılığa uğramıştır. Ayrıca Bolivya'nın diğer ülkeler ile olan problemleri siyasi ve ekonomik gelişimini de kötü yönde etkilemiştir. 1879 - 1884 Güherçile Savaşı olarak da bilinen Pasifik Savaşı'yla, Bolivya, Şili ile savaştı, savaş sonunda Bolivya'nın denizle olan bağlantısı kesilmiştir.¹⁶³ Bu savaş nedeniyle Şili ile olan tarihsel düşmanlık halen devam etmektedir. Ardından 1903 yılında Brezilya ile Acre Savaşı yapılmış ve bu bölge kaybedilmiştir. 1932 - 1935 yılları arasında ise Paraguay ile Chaco savaşı yaşanmıştır. Bolivya yönetimi, Standard Oil'in de desteğiyle Chaco bölgesindeki toprakları işgal etmeye başlamıştır.¹⁶⁴ Yaşanan savaşta 100.000 kişi hayatını kaybetmiştir. 1938'de yapılan anlaşmayla savaş sonuçlanmış ve Paraguay - Bolivya sınırı bu

¹⁶² Kürkcügil, 2005: 10.

¹⁶³ Chasteen, 2016: 190.

¹⁶⁴ Galeano, 2006: 211.

bölge üzerinden yeniden belirlenmiştir. Daha sonra bu bölgede petrol bulunmadığı da ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

Bolivya aynı dönemde kendi içinde de istikrarsızlık ve darbelerle meşgul olmuştur. 1920'den başlayarak 1982 yılına kadar 19 kez darbe gerçekleşmiştir. Ülkeyi 1936 - 1937 arasında Albay Toro, 1937 - 1939 arasında Albay Bush, 1943-1946 yılları arasında da Villarroel¹⁶⁶ yönetmiştir. 1941 yılında Milliyetçi Devrimci Hareket (*Movimiento Nacionalista Revolucionario* - MNR) partisi Hernan Siles Zuazo ve Victor Paz Estenssoro tarafından kurulmuş ve parti 1951'de seçimleri kazanmış olmasına rağmen darbeye düşürülmüştür.¹⁶⁷ 1952'de tekrar işbaşına gelen parti ülkenin toplumsal ve siyasi yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu tarihte ilk kez Bolivya'da yerlilere anayasal haklar verilmiş ve sömürge dönemi uygulamalarından vazgeçilmiştir.¹⁶⁸

Bolivya yerlileri 1952'de yapılan devrimle haklarına kavuşuncaya kadar pongolar¹⁶⁹ köpeklerle bir arada uyur, köpeklerin yemek artıklarıyla beslenir, beyazlarla konuşabilmek için yere diz çökerlerdi. Binek hayvanı yokluğunda yerliler yük hayvanı gibi kullanılmıştı uzun süre.¹⁷⁰

Bolivya'da pek çok darbe olması siyasi gelişimi olumsuz etkilerken Küba devriminin öncülerinden Che Guevera da 1966 - 1969 yılları arasında darbeye işbaşına gelen General Barrientos döneminde Bolivya'da öldürülmüştür. Bolivya'da her sivil yönetime geçiş denemesi kısa süreli olmuş ve darbelerle sonlanmıştır. 1969'da Luis Adolfo Silas Salinas yönetime gelmiş ancak 1970'te General Torres darbe yaparak yönetime el koymuştur.¹⁷¹ 1971'de ise General Hugo Banzer işbaşındaki darbe yönetimini devirerek göreve gelmiş ve 1978 yılına kadar iktidarda kalmıştır.¹⁷² 1979 ve 1980 yıllarındaki sivil yönetim girişimleri yine darbelerle sona ermiştir. General Luis Garcia Meza Tejada'nın iki yıllık iktidarında uyuşturucu ve terörizm konusundaki kötü gelişim nedeniyle Bolivya uluslararası alandan dışlanmıştır.¹⁷³ Hernan Siles Zuazo, Demokratik Halk Birliği (*Unidad Democratica y Popular* - UDP) adayı olarak 1982 yılındaki seçimleri kazanmıştır. 1985 yılında yönetim başarısız

¹⁶⁵ <https://www.britannica.com/event/Chaco-War> (erişim tarihi: 12.10.2018).

¹⁶⁶ 1943'te darbe ile başkan olmuş ve baskıcı bir yönetim benimseyen asker. 1946'da muhalefetin öncülüğünde yapılan protestolar sırasında öldürülmüştür.

¹⁶⁷ Kürkçügil, 2007: 11.

¹⁶⁸ Morales, 2010: 146.

¹⁶⁹ Yerli hizmetçiler.

¹⁷⁰ Galeano, 2006: 72.

¹⁷¹ <https://www.nytimes.com/1970/10/07/archives/leader-of-bolivia-forced-to-resign-palace-is-bombed-gen-ovando.html> (erişim tarihi: 12.10.2018).

¹⁷² <https://www.britannica.com/place/Bolivia/Post-1952-regimes#ref149139> (erişim tarihi: 15.10.2018).

¹⁷³ Uysal Oğuz, 2019: 544.

olunca erken seçime gidilmiş ve MNR adayı Victor Paz Estenssoro 1985 yılında üçüncü kez Bolivya devlet başkanı seçilmiştir.¹⁷⁴

Bolivya’da 1985 yılında IMF ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum programı uygulanmaya başlanmıştır. Hiper enflasyonun yüzde 15.000’e çıktığı dönemde sert yaptırımlar içeren bu programla; ücretler dört aylığına dondurulmuş, devlet işletmeleri özelleştirilmiş, sağlık ve eğitim programlarında kesintiye gidilmiştir.¹⁷⁵ IMF planları çerçevesinde ekonomi dışı açılırken ve aynı dönemde koka üretimi yasaklanmaya başlamıştır. Koka, yerliler için önemli ve tıbbi amaçla da kullanılan bir bitkidir ve ayinlerde kullanılmaktadır, ayrıca koka çiğnemek yerli geleneklerinden biridir. Bu bitkinin üretimi Bolivya’nın uyuşturucu ile bağlantısı iddiasına dayanak olarak kullanılmıştır. IMF programı çerçevesinde koka üretimi engellenmeye ve koka tarlaları imha edilmeye başlanmıştır.¹⁷⁶ Ancak aynı süreçte IMF programı gereğince işten çıkarmaların olması, istihdam sağlayacak yeni yapıların kurulmaması yoksulluğu ve enflasyonu arttırmıştır.¹⁷⁷

1989 yılında ülkede koalisyon dönemi başlamış ve Devrimci Sol Hareket’in (*Movimiento de la Izquierda Revolucionaria* - MIR) başkanı Jaime Paz Zamora, eski darbeci General Banzer’in sağcı örgütü Demokratik Milliyetçi Hareket (*Acción Democrática Nacionalista* - ADN) ile hükümet kurmuş ve Zamora başkan seçilmiştir.¹⁷⁸

1990 - 91 yıllarında yabancı yatırımlara ilişkin bir yasa geçirilmiştir. Bu yasayla yabancı şirketlerin hidrokarbüler sektörü de dâhil olmak üzere yerli şirketlerle aynı haklara sahip olacakları karara bağlanmıştır.¹⁷⁹

1993 yılında MNR adayı Gonzalo Sanchez de Lozada döneminde birbirine zıt yasalar geçirilmiştir. Bunlardan biri toprak reformu yapılarak terk edilmiş veya kullanılmayan toprakların yerlilere dağıtılmasını öngören yasa düzenlemesidir.¹⁸⁰ Bu şekilde olumlu bir yasaya karşın 1990’lı yıllarda uygulanan programlara bağlı olarak Exxon, BP, Repsol gibi yabancı şirketlerin devlete ödedikleri vergi yüzde 50’den yüzde 18’e indirilmiş¹⁸¹ ve devlete ait petrol işletmesi olan Bolivya Devlet Petrol Sahaları’nın (*Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos* - YBFB) özelleştirilmesine dair yasa çıkarılmıştır.¹⁸²

Neoliberal politikalar uygulanırken bazı noktalarda ABD’nin bu politikaları şekillendirmede öne çıktığı da dikkat çekmektedir. Bunlardan biri Bolivya’daki koka üretimi

¹⁷⁴ <https://www.britannica.com/biography/Victor-Paz-Estenssoro> (erişim tarihi: 15.10.2018).

¹⁷⁵ Petras, 2004: 265.

¹⁷⁶ IMF, 2005: 43.

¹⁷⁷ Kürkçügil, 2007: 74.

¹⁷⁸ Sivak, 2010: 91.

¹⁷⁹ Kürkçügil, 2007: 13.

¹⁸⁰ Enzinna, 2008: 222.

¹⁸¹ Duman, 2006: 36.

¹⁸² Assies, 2004: 28.

meselesidir. Koka bitkisi ABD tarafından Bolivya'nın uyuşturucu ticareti yaptığı iddiasıyla yasaklanmaya çalışılmıştır.

1997 yılında eski diktatör Hugo Banzer Suarez tekrar devlet başkanı seçilmiştir.¹⁸³ Aynı yıl ABD'den ekonomik yardım karşılığı koka üretimine karşı *Plan Dignidad* (Saygınlık Planı) uygulanmaya konmuştur. Bu plan “Sıfır Koka” politikası olarak adlandırılmış ve özellikle koka çiftçilerine büyük baskı yapılmış, asker ve hükümet tarafından şiddet uygulanmıştır.¹⁸⁴ *Plan Dignidad*, kokanın en çok üretildiği Chapare'deki çiftçilerin para karşılığı tarlalarını imhası ve alternatif ürün yetiştirmeleri temeline dayanmaktadır. Ancak alternatif ürün yetiştirme konusunda herhangi bir öneri yapılmamıştır. Bu planın sadece Hugo Banzer'in adını temize çıkarması için uygulandığı da savunulmuştur.¹⁸⁵ Planın bir de ABD askerlerine Bolivya topraklarında saldırı, öldürme veya göç ettirme yetkisi vermesi imhaya direnen yerlileri hedef haline getirmiştir. Bolivya toplumunda ise bu konu destek bulmamış ve uyuşturucunun her ülkenin kendi iç sorunu olduğu gerekçesiyle ABD'nin başka bir ülkeye müdahale yöntemi olarak uyuşturucuyu kullanması eleştirilmiştir.¹⁸⁶ Bolivya'da kokanın imhası ve alternatif ürünlerin de yetiştirilememesi, IMF programları ve oluşan hiperenflasyonla yoksulluk giderek artmıştır. ABD'nin müdahalesine dair eleştiriler de yapılmıştır; koka çiftçilerinden Adrian Martina'nın sözleriyle: “Kokain asla Bolivya'nın problemi değildir. Bunu asla görmedim. Kokain bir Amerikan sorunudur. Bizim problemimiz koka yetiştirdiğimiz için bize terörist gibi davranılmasıdır, ki biz bunu binlerce yıldır yapıyoruz.”¹⁸⁷ Koka bitkisinin kültürel önemini dikkate almadan sadece uyuşturucu olarak değerlendirilmesi, ABD'nin kendi ülkesindeki uyuşturucu meselesini çözmeden bunun sorumluluğunu başka bir ülkeye yüklemesine örnektir.

1997 yılında ülkenin güneyinde önemli oranda doğalgaz rezervi keşfedilmiştir. Bolivya'nın kanıtlanmış doğalgaz rezervi 2001 yılında 27 trilyon metreküpe ulaşmıştır.¹⁸⁸ Ancak bulunan doğalgaz, gelirlerin belli kesimlerin elinde kalması nedeniyle ülkedeki yoksulluğu azaltmamış; aksine temel ihtiyaçlar bile özelleştirilerek halkın üzerindeki borç yükü artmaya devam etmiştir.

2000 yılına kadar bozuk ekonomisi, darbeler ve başarısız yönetimler eşliğinde IMF programlarına uymaya devam eden Bolivya'nın bir yandan da borçları artmıştır. Bolivya'nın kendi kaynakları üzerinde söz sahibi olamaması, hatta su gibi temel ihtiyaç maddesinde bile

¹⁸³ Dunkerley, 1998: 26.

¹⁸⁴ Morales, 2010: 228.

¹⁸⁵ Lehman, 2006: 137.

¹⁸⁶ <http://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2014/06/06/bolivia-shows-how-andean-nations-can-be-punished-by-u-s-neoliberal-soft-power-if-they-refuse-to-assist-in-the-war-on-drugs/> (erişim tarihi: 05.12.2017).

¹⁸⁷ <https://nacla.org/article/price-success-bolivias-war-against-drugs-and-poor> (erişim tarihi: 12.12.2017).

¹⁸⁸ <https://www.indexmundi.com/energy/?country=bo&product=gas&graph=reserves> (erişim tarihi: 22.10.2018).

yabancı şirketlerin hâkim güç olması 2000’li yıllara girilirken, tepkilerin oluşmasına da neden olmuştur. Suarez’in başkanlığı döneminde Bolivya’da su kullanımı bir sorun olarak ülke gündemine girmiştir. 1997 yılında Dünya Bankası ile anlaşma imzalanmış ve 2029 sayılı kanun çıkarılarak su özelleştirilmiştir. Özelleştirmeden kısa süre sonra suyun fiyatı yüzde 300 artmış, çoğunluğunu yoksul kesimin oluşturduğu insanlar kısıtlı bütçelerinde suya ayrılan kalem büyüdüğü için hastaneye gitmek, beslenmek gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Günde 2 dolar kazanan bir aile aylık gelirinin dörtte birini su faturasına ayırmak zorunda kalmıştır.¹⁸⁹ Özelleştirme sonucunda temel ihtiyaç olan su bir lüks tüketim maddesine dönüşmüştür. Önemli oranda yerli nüfus barındıran El Alto şehrinde su faturaları bu özelleştirmenin ardından yüzde 35 oranında artmıştır. Bunun nedeni de kentteki su işletmesini alan Fransız menşeli çokuluslu Suez-Lyonnaise des Eaux şirketine bağlı bir kuruluş olan Aguas del Illimani S.A.’nın (AISA) dolara bağlı fiyatlandırma yapmasıdır. Ayrıca hükümetin ve El Alto şehrinin avukatlarının söylediğine göre, şirketin şehrin genişleyen bölgelerindeki altyapı yetersizliğinden dolayı da yaklaşık 200.000 insan susuz kalmıştır ve yeni ev yapanların su ve kanalizasyon hizmetlerine ulaşmaları da yüksek maliyet gerektirmiştir.¹⁹⁰ Büyük bir kısmı günde 1 doların altında gelirle yaşamak zorunda olan El Alto sakinleri, 450 dolarlık maliyeti ödeyemediği için su dağıtım şebekesine bağlanma ve kanalizasyon imkânından yoksun kalmıştır.¹⁹¹

Cochabamba’da su fiyatlarının yüksek olması ve aynı yıl su yataklarının 2039 yılına kadar Bechtel şirketine kiraya verilmesi ve yerlilere kuyuların kullanılmasının bile yasaklanması¹⁹² nedeniyle kitlelerle birlikte köylülerin de ayaklanmasıyla ülkede üç aylığına sıkıyönetim ilan edilmiştir. Uygulanan katı politikalar karşısında toplumsal muhalefet güçlenmeye başlamıştır. Ülkenin önemli şehirlerinden Cochabamba’da suyun özel şirketlerin tekeline verilmesinden dolayı çıkan ayaklanma sonucu Bechtel şirketi ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁹³

Banzer’in sağlık nedeniyle görevi bırakmasının ardından 2002 yılında başkanlık seçimleri yapılmıştır. Seçimleri Gonzalo Sanchez de Lozada yüzde 22,5 oy alarak kazanmıştır.¹⁹⁴ 2003 yılında Başkan Lozada tarafından doğalgazın ülke içinde işlenmesi yerine özelleştirilmesi ve Bolivya gazının daha önce savaşıla Şili’ye geçmiş olan topraklar üzerinden ihraç edilmesi kararı alınmıştır. Lozada’nın çıkardığı yasayla bir proje de kabul

¹⁸⁹ <http://www.suhakki.org/2012/12/bolivya-ve-guney-afrikada-su-hakki-mucadeleleri/#dn3> (erişim tarihi: 05.08.2017).

¹⁹⁰ <https://zcomm.org/znetarticle/the-second-water-war-in-bolivia-by-jim-shultz/> (erişim tarihi: 22.06.2017).

¹⁹¹ Kürkçügil, 2007: 80.

¹⁹² Uysal Oğuz ve Atvur, 2015: 228

¹⁹³ Uysal Oğuz ve Atvur, 2015: 230.

¹⁹⁴ Kürkçügil, 2007: 14.

edilmiş, bu projeyle Bolivya'ya bir yatırım yapılmazken, Şili'ye 3 milyar dolarlık bir yatırım planlanmıştır.¹⁹⁵ Hükümet bu yasa nedeniyle La Paz ve El Alto şehirlerinde protesto edilmiş, “Gaz Savaşları” olarak adlandırılan olaylar çıkmıştır. Halkla hükümet arasındaki gerginlik artmış ve başkan görevden alınmıştır ancak bu neoliberal politikaların uygulanmasının sonlandığı anlamına gelmemiştir.¹⁹⁶ Lozada'nın yerine Carlos Mesa başkanlığa geçmiştir.

2005'te IMF'nin gaz fiyatlarının arttırılmasına yönelik programı *Gazolinazo* denilen ayaklanmayı başlatmıştır. Bu olaylar üzerine çoğunluğu zengin ailelerden oluşan ve gaz rezervlerinin büyük kısmını elinde tutan Santa Cruz eyaleti özerklik açıklaması yapmıştır. Mesa olayları yatıştırmak için çeşitli yasalar çıkarsa da bunlar etkili olmamıştır.¹⁹⁷

Bolivya'da yapılan protestolar ülkedeki sendikal hareketlerle de bağlıdır. 1990'ların sonundan itibaren Cochabamba'daki Fabrika İşçileri Sendikası'nın toplumun birçok kesimine destek olması başka sendikaları da aynı yönde hareket etmeye teşvik etmiştir.¹⁹⁸ 2000'li yıllarda toplumsal hareketler bu sendikalar öncülüğünde antikapitalizm ve yerli halkların hakları temelinde ilerlemiştir.¹⁹⁹ Bu hareket 2003 ve 2005'te neoliberal politikalar izleyen iki devlet başkanının devrilmesini sağlamıştır. Bu birleşik hareket temsilini de Sosyalizme Doğru Hareket Partisi'nde (*Movimiento al Socialismo- MAS*) bulmuştur.²⁰⁰

Başkanlık seçimlerinde, Mesa ve Lozada yönetimlerini protesto eden eylemlerde yer alan ve Koka Üreticileri Sendikası başkanlığı da yapan Evo Morales, neoliberal politikalara karşı bir önemli bir siyasi figür olarak MAS'tan başkan adayı olmuştur. Morales 2005 yılının sonunda yapılan seçimlerde başkan olarak seçilmiş ve 2006 yılında göreve başlamıştır. 2006 yılı verilerine göre Bolivya kişi başı yıllık 2800 dolar gelirle Güney Amerika'nın en fakir ülkesiydi.²⁰¹

1.2.3. Ekvador Tarihi

Ekvador, İspanyol sömürgeciliği öncesinde İnka medeniyetinin bir parçası olmuştur. Bölge Francisco Pizarro'un İspanyol sömürgeciliğini başlattığı alan içerisinde kalmıştır. 1740 tarihine kadar Peru Genel Valili'ğine bağlı bir bölge olmuştur, bu tarihten itibaren Kolombiya ve Venezuela ile birlikte Büyük Granada Genel Valiliği'ne bağlanmıştır.²⁰² Ülke 1822 yılında bağımsızlığını kazanmış ve Simon Bolivar'ın önderliğinde kurulan Büyük Kolombiya'ya

¹⁹⁵ Uyanık, 2014: 299.

¹⁹⁶ Morales, 2010: 231.

¹⁹⁷ Centellas, 2015: 248.

¹⁹⁸ Webber, 2007: 67.

¹⁹⁹ Webber, 2007: 72.

²⁰⁰ Petras, 2005: 455.

²⁰¹ Duman, 2006: 31.

²⁰² <https://www.ecuador.com/culture/history/> (erişim tarihi: 18.10.2018).

1830 yılında dağılana kadar dâhil olmuştur. Ekvador da diğer Latin Amerika ülkeleri gibi siyasi olarak istikrarsız bir ülke olmuş; birçok kez askeri darbe gerçekleşmiş ve anayasası defalarca değişmiştir.

Ülke sömürgecilik öncesinden itibaren önemli bir tarım ülkesi olagelmıştır ve nüfusunun yüzde 71,9'u mestizo, yaklaşık yüzde 15'i yerlilerden oluşmaktadır. Beyazların oranı ise yüzde 6 civarındadır.²⁰³ Ülke çok fazla altın ve gümüş rezervine sahip olmadığı için Avrupalıların sömürge ve yerleşim için öncelikli bölgelerden biri olmamıştır. Ülke ekonomisi 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başlarına kadar kakao üretimi üzerinden şekillenmiştir. 1920'li yılların sonunda kakao döneminin hastalıklar, az gelir gibi sebeplerle çökmesiyle Ekvador elitleri de farklı arayışlara girmiştir. 1934 yılında United Fruit Company'nin ülkeye girmesiyle, Ekvador muz üretimi konusunda öne geçmiş ve en büyük muz ihracatçısı konumuna gelmiştir.²⁰⁴

1940'larda muz sektörü gelişirken United Fruit Company bu ülkede de etkin hale gelmiştir. Ülkede işçi örgütlenmelerinin güçsüz oluşu ve yerel işgücünün hastane ve okul taleplerinin olmaması bu şirketin işlerini kolaylaştırmıştır.²⁰⁵ Ekvador 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın en büyük muz üreticisi haline gelmiştir. Özellikle *Hacienda Tenguel* United Fruit Company için önemli bir alan olmuştur. Daha önce ülkenin en büyük ve en gelişmiş kakao üreticisi olan *Hacienda Tenguel* bir tür kölelik sisteminin devam ettiği bir işletmedir; kakaodan yeterli gelir edilemediği süreçte de el değiştirmiş ve United Fruit Company, Ekvador kıyısında büyük bir alanda kurulu *haciendaya* sahip olmuştur.²⁰⁷

Ülkenin istikrarsız yapısı da bu şirketin işleyişini kolaylaştırmış ve komünizm karşıtlığı işçi örgütlenmelerinin de önlenmesini ve sabote edilmesini kolaylaştırmıştır.²⁰⁸ 1960'lara gelindiğinde panama hastalığı olarak bilinen bir hastalık Orta Amerika ve Ekvador'da muz ağaçlarını etkilemiş ve üretimi büyük oranda düşürmüştür. 1962 yılında köylüler *Hacienda Tenguel*'i işgal etmiş ve United Fruit Company'yi bölgeden çıkarmıştır. Köylülerin tarım reformu, devletin yatırımı gibi talepleri olmuştur.²⁰⁹ 1960'lı yıllarda ülkede Amerikan petrol şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyumun petrol bulması ile birlikte ekonomik yapı değişmiştir ve petrol geliri ekonomi için önemli bir kaynak haline gelmiştir.²¹⁰ Ekvador, Latin Amerika'daki ikinci önemli petrol üreticisi olmasına rağmen istikrarsız yönetimler ve

²⁰³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ec.html> (erişim tarihi: 18.10.2018).

²⁰⁴ Izurieta Andrade, 2015: 85.

²⁰⁵ Chapman, 2007: 161.

²⁰⁶ Üzerinde çeşitli işletmeler bulunabilen sömürgecilik döneminde ortaya çıkan çok büyük çiftlik.

²⁰⁷ Striffler, 2002: 24.

²⁰⁸ Striffler, 2008: 242.

²⁰⁹ Striffler, 2002: 96.

²¹⁰ Gamso, 2010: 20.

zayıf devlet yapısıyla mücadele eden bir ülke konumunda kalmıştır. 1960'larda askeri darbeler ve sonrasında 1968'den 1978'e kadar diktatörlükle yönetilen ülkede, ancak bu yıldan itibaren sivil yönetim işbaşına gelmiştir.²¹¹

Ülkenin siyasi tarihine bakıldığında 1900'lü yıllardan itibaren beş kez darbe yapıldığı ve son darbenin 2000 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Ülkede petrolün bulunmasıyla 1970'li yıllarda ekonomi gelişmiş ve Ekvador, petrol gelirinin artmasının yanında kamu harcamalarının artmasıyla da karşı karşıya kalmıştır. Devlet, masrafları için özel sektöre yönelmiş, özel sektör borcu da katlanarak artmıştır. 1981 ve 1982 yıllarında yaşanan sel felaketi 650 milyon dolar hasar ve petrol fiyatlarında düşüşe neden olmuştur. Enflasyon da aynı tarihlerde yüzde 9.2'den yüzde 24.4'e yükselmiştir.²¹²

1978 yılında sivil seçimlerde başkan olan Jaime Roldos'un uçak kazasında ölmesinin ardından, 1981 yılında başkan seçilen Osvaldo Hurtado kamu harcamalarında kesintiye gitmiş ve IMF ile borç ve borç yapılandırması için anlaşmalar yapmıştır.²¹³ Bu Ekvador'da neoliberal politikaların da başlangıcıdır. IMF, uluslararası ticaret ve sermaye önündeki bariyerlerin kaldırılmasını, kamu kurumlarının özelleştirilmesini ve fiyat kontrollerinin kaldırılmasını talep etmiştir. 1982 yılında hidrokarbon yasasında değişikliklerle yabancılara imtiyazlar sağlanmıştır.²¹⁴ IMF kaynaklı yapısal uyum programlarıyla Ekvador'da da devlet şirketleri özelleştirilmiş, uluslararası ticaretin korunması için tedbirler alınmış, petrol sübvansiyonları kesilerek vergi gelirleri arttırılmaya çalışılmıştır. 1984 yılında neoliberal politikalar bir miktar ekonomik gelişme sağladıysa da ülkenin gelirinin ve ihracatının yüzde 60'ının petrole bağlanması sonucu tek bir ürüne dayalı gelişim modeli ortaya çıkmıştır. Bu tarihte sağın adayı Febres Cardero başkan seçilmiştir.²¹⁵

1987 yılında yaşanan depremlerle 498 km'lik Transekvador boru hattının 40 kilometrelik bölümü zarar görmüş, can kaybının yanı sıra önemli ticaret yolları ve yerleşim yerleri yıkılmıştır. Boru hattının zarar görmesiyle petrol sevkiyatı durmuş, Ekvador aynı yıl petrol gelirinin yüzde 60'ını kaybetmiştir. Bu oran 800 milyon dolar olarak tahmin edilmiştir. Boru hattının tamirata da 50 milyon dolara mal olmuştur.²¹⁶ Bu depremler ülkenin ekonomik yapısını daha da çökertmiştir. Ekonominin durumu daha fazla borç alma ve daha fazla yapısal uyum programlarına tabi olmayla sonuçlanmıştır. Hükümet bu nedenle başta ABD olmak

²¹¹ Ankara Üniversitesi, 2016: 8.

²¹² Gamso, 2010: 29.

²¹³ Lauderbaugh, 2012: 136.

²¹⁴ Brogan, 1984: 31.

²¹⁵ Keen ve Haynes, 2009: 548.

²¹⁶ Crespo, O'Rourke, T. D., ve Nyman, 1991: 98.

üzere, IMF ve Dünya Bankası'ndan büyük oranlarda borç almıştır.²¹⁷ Alınan borç miktarı, ABD'den 150, Dünya Bankası'ndan 145 ve IMF'den 40 milyon dolar olmak üzere toplamda 335 milyon dolardır.²¹⁸ 1988 yılında bu sefer sol aday Rodrigo Borja seçimi kazanmış ancak işsizliğin artışı, geçen süreçte artan fiyatlar ve ülkenin borç yükü Borja'nın neoliberal politikaları devam ettirmesine neden olmuştur.²¹⁹

1981 ve 1988 yılları arasında Ekvador'un ABD ile bağı artmış ve ABD ülkedeki en büyük yatırımcı konumuna gelmiştir. Ekvador'un ABD ile ihracat oranı yüzde 57'ye çıkmıştır, ayrıca ABD askeri ve mali yardımlarda bulunmuştur. Bu dönemde Ekvador'un borcu 10 milyar dolara ulaşmıştır ve büyük kısmı ABD'deki özel bankalaradır.²²⁰

1992 yılında başkan Duran Ballen döneminde Ekvador OPEC'in üretim kotası sınırından ve üyelik ücretinden muaf olabilmek için bu örgütten ayrılmış ve herhangi bir koruma olmaksızın serbest pazara dâhil olduğunu ortaya koymuştur.²²¹ Aynı yıl devlet başkanı seçilen Rodrigo Borja da IMF politikalarını devam ettirmek zorunda kalmıştır.

1996 yılının Ağustos ayında Abdala Bucaram işsizlik ve enflasyonla mücadele konusunda birçok vaatle devlet başkanı seçilmiş ancak neoliberal politikaların yarattığı tahribat artarak devam etmiştir. Hem petrol fiyatlarındaki düşüş hem de yüzde 37 seviyelerinde olan enflasyon Bucaram'ın sosyal vaatlerini gerçekleştirmesini engellemiştir. 1997 yılında ülkenin ekonomisi daha da kötüye gitmiş ve neoliberalizmin yol açtığı ağır krizin işaretleri görülmeye başlanmıştır. Bucaram yönetiminde 200 kamu şirketi özelleştirilmiş, vergiler ve temel ihtiyaçlara büyük oranda zamlar yapılmıştır,²²² Ekvador'da alım gücü 1988'den 1992'ye yüzde 22 ve 1995'ten 1999'a yüzde 73,6 oranında düşmüştür.²²³ Yolsuzlukların çoğalması nedeniyle tepkiler artmış ve yerli örgütlerinin çatı örgütü olan CONAIE de (Ekvador'un Yerli Halklarının Konfederasyonu - *Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador*) başkana karşı ayaklanmıştır. Parlamento, başkan seçildikten 6 ay sonra Şubat 1997'de Abdala Bucaram'ı "akli dengesi yerinde olmadığı" gerekçesiyle görevden almış ve yerine başkan yardımcısı getirilmiştir.²²⁴ Bucaram'ın görevden alınmasında vaatlerini gerçekleştirememesinin yanında ekonomik krizin derinleşmesi de etkili olmuştur

²¹⁷ Gamso, 2010: 30.

²¹⁸ Gamso, 2010: 30.

²¹⁹ Keen ve Haynes, 2013: 563.

²²⁰ Lewis, 2016: 68.

²²¹ Gamso, 2010: 32.

²²² Lauderbaugh, 2012: 147.

²²³ Petras ve Veltmeyer, 2007: 140.

²²⁴ "Ekvador'da 3 Devlet Başkanı", Cumhuriyet Gazetesi, 8 Şubat 1997.

1998 yılında başkan seçilen Jamil Mahuad, neoliberal politikalar uygulamış ve petrol fiyatlarının da düşmesiyle ülke, tarihinin en büyük ekonomik krizine girmiştir. Ordunun bütçesinde yüzde 60 kesintiye giden Mahuad, ordunun desteğini de kaybetmiştir.²²⁵ Mahuad'ın sosyal politikalardan para kesmesi, piyasaya para arzı ve borç almayı arttırması gibi politikaları ülkenin para birimi olan sucreyi daha da değersizleştirmiş, dolar, sucre karşısında 1998 yılında 6,825'ten 20.243'e yükselmiş bu arada borç da gayrisafi milli hasılanın yüzde 124'ü seviyesine ulaşmıştır.²²⁶ İşsizlik yüzde 17'ye ve enflasyon da yüzde 91'e çıkmıştır.²²⁷ 1999 yılında uygulanan ekonomik önlemler başarısız olmuş ve tekrar bir kriz ortaya çıkmıştır. Ekvador borçlarını ödeyemez hale gelmiş, bankacılık sistemi zarar görmüş ve yoksulluk artmıştır.²²⁸ Krizle birlikte Ekvador'da gayrisafi yurt içi hasıla, bir yılda yüzde 5,3 oranında azalmıştır.²²⁹ Mahuad'ın önerisiyle, 2000 yılında krizden çıkış için aldığı tedbirler kapsamında para birimi olan sucreden vazgeçip, ABD dolarını resmi para birimi olarak kabul etmiştir.²³⁰ Bu politika toplumsal tepkiyi de beraberinde getirmiş, yerli örgütü CONAIE'nin de öncülüğüyle protestolar başlamıştır. Ekonomik krize gösterilen tepkiler sonucu devlet başkanı Jamil Mahuad istifa etmiş ve yeni bir anayasa yürürlüğe konmuştur.²³¹ Bu noktada CONAIE'nin siyasi olarak etkinliğini anlamak açısından bu örgütlenmeden de bahsetmek gerekmektedir.

Ekvador yerlilerinin örgütlenmeleri köklü bir geçmişe sahiptir. 1944'te Ekvadorlu Yerliler Federasyonu (*Federacion Ecuatoriana de Indios-FEI*)²³² ve 1960'larda kilise ve Demokrat Parti'nin desteğiyle köylü örgütlenmesi olan Ulusal Köylü Örgütleri Federasyonu (*Federación Nacional de Organizaciones Campesinas - FENOC*) kurulmuştur.²³³ Daha sonra sol partilerin desteğiyle yerli temelli değil ama köylü temelli bir örgütlenme olan Kichwa Ulusu Halklarının Konfederasyonu (*Confederación de Pueblos de la Nacionalidad Kichwa del Ecuador – ECUARUNARI*) oluşturulmuştur. 1986'da Ekvador Amazon'unun Yerli Milletlerinin Konfederasyonu (*La Confederación de las Nacionalidades Indígenas de la Amazonia Ecuatoriana - CONFENIAE*) ve ECUARUNARI yerli kimliğinin öne alarak Ekvador'un Yerli Halklarının Konfederasyonu'nu (*Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador – CONAIE*) oluşturmuştur.²³⁴ CONAIE toplumun çeşitli kesimleriyle

²²⁵ Barracca, 2007: 143.

²²⁶ Gamso, 2010: 33

²²⁷ Petras ve Veltmeyer, 2007: 145.

²²⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2013: 4.

²²⁹ <https://aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/ekvator-cumhuriyeti/925393> (erişim tarihi: 12.12.2017).

²³⁰ Jacome H., 2004: 5.

²³¹ Vanden ve Prevost, 2015: 277.

²³² Korovkin, 2001: 214.

²³³ Mijeski ve Beck, 2011: 14.

²³⁴ Mijeski ve Beck, 2011: 15.

işbirliklerine giderek siyasi olarak etkili olmaya başlamıştır. 1996'da CONAIE iki örgütle güçlerini birleştirmiş, Sosyal Hareketler Koordinatörü (*Coordinadora de Movimientos Sociales* - CMS) ve Pachakutik Çokuluslu Birleşik Hareket - Yeni Ülke'yi (*Movimiento de Unidad Plurinacional Pachakutik - Nuevo País* - Mupp-Np) oluşturmuştur. Kısaca Pachakutik olarak isimlendirilen bu oluşum ile yerli hareketi siyasi bir sürece dönmüş ve 1996 seçimlerinde ulusal ve yerel bütün seçimlere kendi adaylarıyla girme kararı almıştır.²³⁵ Bu siyasi hareket kongrede yüzde 10 sandalye kazanmış ve 2000 yılında ise 22 valiliğin beşini kazanmıştır.

Siyasi örgütlenmesini de Pachakutik ile tamamlayan CONAIE, hükümetin de bir parçası haline geleceği bir süreçte aktif rol almıştır. Ordunun darbesiyle 2000 yılı Ocak ayında Mahuad görevden alınmış ancak askeri cunta, yönetimde kalabilmek için toplumsal desteği alamamıştır. Cunta ve devlete bağlı generaller arasında CONAIE'nin de dahil olduğu görüşmeler sonucunda yönetim başkan yardımcısı Gustavo Noboa Bejerano'ya bırakılmıştır.²³⁶ Bu başkan döneminde dolarizasyon politikaları sürdürülerek neoliberal politika devam ettirilmiştir.

2002'de Albay Lucio Gutierrez devlet başkanı seçilmiş ve aynı politikalara devam edilerek yapısal uyum programlarıyla 700 milyon dolar borç alınmış ve petrol gelirlerinin büyük kısmı borç ödemelerine gitmiştir. Başkan seçilmesinin dördüncü gününde IMF ile yakıt fiyatlarına yüzde 35 zam yapılması, dolar sisteminin devam etmesi, telefon ve elektrik şirketlerinin özelleştirilmesi ve emekli maaşlarının dondurulması gibi ağır koşullar içeren bir anlaşmayı imzalayarak kendisine karşı beklentileri boşa çıkarmıştır. Borç ödemelerine de öncelik vermiş ve 2003 bütçesinde tarıma yüzde 2 pay ayrılırken borç ödemelerine yüzde 36'lık pay ayrılmıştır. Ayrıca petrolün varili 26 doların üzerine çıktığında her artan miktarın borç ödemesine aktarılacağına dair yasa çıkartmıştır.²³⁷ CONAIE liderleri de Gutierrez hükümetinde çeşitli bakanlıklar almışlardır; Edgar Isch Çevre Bakanı ve Luis Macas da Tarım Bakanı olarak görev yapmıştır.²³⁸ Gutierrez büyük bir toplumsal destekle gelmesine rağmen IMF politikalarının yanı sıra petrolün de özelleştirilmesini savunmuştur.²³⁹ CONAIE, Gutierrez'in politikalarına karşı çıkarak 5 bakanlık ve ülke çapında yüzlerce pozisyondan istifa ederek hükümetten çekilmiştir.²⁴⁰ Hükümet 2003 sonunda fiyat kontrollerini kaldırmış, 2004'te iç pazarı açan ve liberalleştiren bir yasa çıkarmış, ardından da CONAIE'nin yerli

²³⁵ Mijeski ve Beck, 2011: 39.

²³⁶ Barracca, 2007: 148.

²³⁷ Petras ve Veltmeyer, 2007: 160.

²³⁸ Kozloff, 2008: 113.

²³⁹ Petras ve Veltmeyer, 2007: 28.

²⁴⁰ Petras ve Veltmeyer, 2007:162.

halklara zarar vereceğini düşünerek karşı çıktığı tarım sektörünü modernize etme yasasını çıkarmıştır.²⁴¹

2005'te protestolar nedeniyle Ulusal Meclis devreye girmiş ve Gutierrez görevden alınmıştır, başkanlık süresinin kalan zamanını başkan yardımcısı tamamlamıştır.²⁴² 2006 yılında ülke Pembe Dalga'ya dâhil olan sürece girmiş ve Rafael Correa başkan seçilmiştir.

Latin Amerika ve örnek ülkelerin tarihsel gelişimi kapitalizmin ve neoliberalizmin gelişimiyle bağlantılıdır. Tezin ikinci bölümünde bu bağlantının anlaşılması bakımından kapitalizm ve neoliberalizmin gelişimi teorik ve tarihsel çerçevede incelenecektir. Bu şekilde kapitalizmin ve neoliberalizmin nasıl uygulandığı, Latin Amerika ülkelerinde ne tür politikalar izlendiği ve bu politikaların sonuçları anlaşılacaktır.

---

²⁴¹ Petras ve Veltmeyer, 2007:134.

²⁴² Gamso, 2010: 35.

İKİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA'YA NEOLİBERALİZM İLE BAKMAK

Latin Amerika'da yaşanan olayları anlayabilmek için sömürge tarihinin yanında kapitalizmi ve 1980'lerden itibaren ekonomik neoliberalizm çerçevesinde uygulanan politikaları da incelemek gerekmektedir. Her iki ideolojinin de teorik ve tarihsel gelişimi Latin Amerika'nın başta Avrupa ve sonrasında ABD ile olan dengesiz gelişmişlik farkını analiz edebilmek ve sürdürülen politikalarla, tarihsel sebeplere dayalı azgelişmişliğin nasıl devam ettirildiğini anlayabilmek bakımından önemlidir. Kapitalizm ile sömürgecilik döneminden günümüze aktarılan ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlar, neoliberal politikalar ile daha da ağırlaşmış ve farklı arayışlara yol açmıştır. Ancak bu farklı arayışlardan önce kapitalizm ve neoliberalizm tarihleri ve teorileriyle anlatılacak, ardından ortaya konan neoliberal politikalar devlet, sosyal politikalar, birey ve ordu başlıklarında incelenecektir. Neoliberalizmin Latin Amerika'daki etkileri de krizler üzerinden analiz edilecek ve yine devlet, sosyal politikalar, birey ve ordu başlıklarında bu politikaların bölge ülkelerinde nasıl uygulandığı ve ne tür sonuçlara yol açtığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.1. Kapitalizm ve Neoliberalizm

Latin Amerika'nın ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişimlerinde kapitalist sürecin ve sonrasında neoliberal politikaların etkisi büyük olmuştur; ancak bu süreçlerin anlaşılması için ilk olarak kapitalizmin ve neoliberalizmin teorilerini ve tarihlerini anlatmak gerekmektedir. Sömürgecilikle başlayan kapitalizmin Avrupa devletlerinin gelişimine katkısı sadece ekonomik yönden olmamış, ekonomik gelişme toplumsal ve siyasal gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde Avrupa için hammadde kaynağı olan Latin Amerika'da sömürgeciliğin ağır koşulları, Latin Amerika toplumlarının ekonomik zenginlikten faydalanamamaları Avrupa ile aynı yönde gelişim sergilemelerine engel olmuştur. Bu fark Latin Amerika'nın bağımsızlık kazanmasıyla bile kapanmamış, Batı merkezli neoliberal politikaların uygulamaya konmasıyla daha da açılmıştır.

2.1.1. Kapitalizm

Neoliberalizmi anlayabilmek için önce kapitalizmin kökenini analiz etmek gerekmektedir. Kapitalizmin tarihi incelendiğinde Latin Amerika'nın kapitalizmin ortaya çıkmasındaki etkisi ve Avrupa'nın gelişimine katkısı anlaşılabacaktır. Daha sonrasında

kapitalizmin Latin Amerika’da bıraktığı etkiler değerdendirilecek ve uygulanan neoliberal politikaların neden Latin Amerika’da ağır sonuçlar ortaya çıkardığı tartışılacaktır.

2.1.1.1. Kapitalizm Teorisi

Kapitalizm belli bir sermaye ile üretim yapmayı, bu üretimden kâr elde etmeyi ve birikimi devam ettirmeyi hedefleyen bir yapıdır. Feodalizmden ve önceki ekonomik sistemlerden farkı sermaye yatırıma duyulan gerekliliğin artışıdır.²⁴³ Üretilen malın veya hizmetin satılması para karşılığında olur ve buna da fiyat denir. Kazanç sağlamak için kullanılan sermaye ise yatırımdır. Bu yatırımın sonunda kâr elde edilmesi amaçlanır. Kâr, yatırım ve sermaye kapitalizme özgü kavramlardır.²⁴⁴

Sermaye birikimi; kapitalizmi ve zenginliği oluşturan bir unsurdur. Kapitalizm kendinden önceki ekonomik sistemlerden farklı olarak birikim temelli bir yapıdır. Sürekli birikim sürekli kâr elde etmeye, sürekli kâr elde etmek de bunu sağlayacak fazla malın üretimine ve tüketici kitlesinin oluşturulmasına dayanmaktadır.²⁴⁵ Fazla mal ise Karl Marx tarafından “artık mal” terimi ile ifade edilmektedir. Yine Marx kapitalizmde birikim süreçlerine değinirken, Avrupa’nın ekonomik olarak kendini güvenceye almasının tarihinin, sömürgeleştirilen ‘çevre’de²⁴⁶ başladığını belirtmiştir.²⁴⁷ Metaların kâr amacıyla üretilmesi kapitalizmin ayırt edici bir özelliğidir. Kapitalist toplumlarda meta sahipleri, genellikle geçimlerini sağlamak için çabalamazlar; kâr elde etmek isterler. Böyle olunca, üretim kararları, istihdamın seviyesi ve yapısı ile toplumun yaşam standartları, işletmenin kârlılığına dayanır.²⁴⁸

Marx’ın tarifıyla; işçi emeğini sermayedara (kapitaliste) satar ancak ürettiğinin tamamı kapitaliste aittir. Kapitalistin ödediği ücret işçinin emeğiyle ürettiğinin çok altındadır.²⁴⁹ Kapitalist bu sayede artık değer sağlayarak kâr elde edebilmekte ve bu kârla tekrar ücreti ödeyip kalanıyla birikim yapabilmektedir.²⁵⁰ Bu sistem kapitalizmin devamını sağlarken, işçinin de çalışma koşullarının devamlılığına neden olmaktadır. Marx’a göre sermaye birikimi devam ettikçe yatırım, işgücüne dahil olmaya hazır işçi sayısı ve işçinin üretim araçları üzerindeki etkisi artmakta; ancak işverenin sınırladığı işler ve bekleyen işçiler rekabeti

²⁴³ Viotti ve Kauppi, 2014: 162.

²⁴⁴ Fülberth, 2014: 23.

²⁴⁵ Marx, 2011: 299.

²⁴⁶ Hammadde üreten ve ucuz işgücü sağlayan güney yarım küre ülkeleri.

²⁴⁷ Byres, 2014: 145.

²⁴⁸ Saad-Filho, 2007: 44.

²⁴⁹ Marx, 2011: 188.

²⁵⁰ Foley, 2010: 42.

nedeniyle işçiler daha da fakirleşmekte ve sermayenin çıkarlarına uygun hareket etmek zorunda kalmaktadır.²⁵¹

Lafargue’a göre, “Marx, sermayenin “karşılığı ödenmemiş emek”ten meydana geldiğini kanıtlamıştır ve henüz Avrupa’da ya da Amerika’da aksini iddia edebilecek bir iktisatçı bulunmamaktadır. Her sermaye, hangi biçimde olursa olsun; toprak, sanayi ya da finans mülkiyeti biçiminde, burjuvazinin yararına ve işçilerin veya ücretli sınıfın zararına gerçekleştirilmiş bir hırsızlıktır.”²⁵²

Fazla üretimin yapılması ama bunun yanında emeğin alınıp satılabilir bir meta haline gelmesi ile ürün maliyetinin net bir şekilde hesaplanabilmesi ve emeğin değerinin, işçinin ürettiği ürün miktarına ve niteliğine bağlı olmayışının onu ucuzlatması, sermaye sahibinin daha fazla kâr elde etmesini ve birikim yapabilmesini kolaylaştırmıştır. Daha fazla birikim yapabilmek daha fazla yatırım yapmayı gerekirmiş, daha fazla yatırım daha ucuz iş gücü talep etmiş ve bu döngüde kâr artmış ve kapitalist sistem yerleşmiştir.

Kapitalizm üretim ve birikim döngüsünü devam ettirebilmek için çeşitli araçlara ihtiyaç duyar ve sürekli kârını maksimize etmeyi hedefler. Kârın maksimize edilebilmesi arz edilen ürünün veya hizmetin talep edilir hale gelmesine bağlıdır.²⁵³ Bu süreçte ucuz hammadde, ucuz işgücü, düşük maliyet ve yüksek kâr hedefler.

Brudel kapitalizmi, “*eşit olmayan serbest piyasadır*. Bu eşitsizliği sağlayan araçlardan biri hakimiyettir.”²⁵⁴ şeklinde tarif etmiştir. Burada hakimiyetten kastedilen piyasadaki bazı aktörlerin diğerlerine göre daha avantajlı olması ve kâr elde edebilecek konumda olmalarıdır. Kapitalizmin başlangıç evresi incelendiğinde bunu ticaretle uğraşan şehir devletlerinin gelişiminde ve sömürgeleri olan kraliyetlerin zenginleşmelerinde görmek mümkündür.²⁵⁵ Hakimiyetin devam ettirilmesi ise devlet aygıtının daha da önem kazanmasını gerektirmiştir.

Kapitalizm öncesi toplumlar kralların ve derebeylerinin hüküm sürdüğü, tarımsal üretimin hakim olduğu bir yapıdadır. Bu süreçte köylü ürettiğinin bir kısmını yöneticisine vererek yaşamını devam ettirirken, artık değer üretmiyordu. Ürettiği ürün büyük oranda bağlı olduğu soyluya giderken, yaşamını sürdürecekt kadar kısmı kendisine kalıyordu. Feodalizm dönemi, toprak sahibi soyluların, toprak sahibi olmayan köylülerin emeklerine el koymaları dönemidir. Köylüler sınırlı haklara sahipken, çalıştıkları toprakla ilişkileri ancak toprak sahibi soylunun belirlediği şekilde gerçekleşir. Bu süreçte toprak en verimli şekilde kullanılmaya çalışılarak ekonominin ana unsurunu oluşturmaktaydı. Topraktaki verimsizlik ya da hastalık;

²⁵¹ Marx, 2011: 614.

²⁵² Lafargue, 2014: 36.

²⁵³ Marx, 2011: 598.

²⁵⁴ Aktaran Fülberth, 2014: 33.

²⁵⁵ Agibalova ve Donskoy, 2017: 185-202.

kıtlık gibi ağır sonuçlar ortaya çıkarabiliyordu. Merkezileşmiş bir devlet yapısı yoktu. Tüccarların bir araya gelerek kurdukları örgütlenmeler yönetim üzerinde bir baskı oluşturarak devletsel bir örgütlenmeyi ihtiyaç haline getirmiştir. Bazı kentlerin yönetimi tüccarların elinde olsa da –İtalya’da Venedik, Floransa gibi- genel olarak bir kapitalistleşmeden söz etmek mümkün değildir.²⁵⁶ Devlet yapısı sömürge kaynaklarına dayalı kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkacaktır.²⁵⁷

İleri ulus-devletler nüfuz alanlarını asla kendi ülke sınırları içerisinde hapsedemediler. Avrupa’nın ‘büyük güçler’i ancak kolonizasyon süreci içerisinde ulus-devlet oldular. İngiliz, Fransız, Felemenk, İspanyol ve Portekiz ulusları tarihsel bir fetih süreci içinde/sayesinde doğdu. Bu uluslar, ancak yabancı topraklar üzerinde kurdukları egemenlik sayesinde ulusal kimlik edindiler. Onlara daha sonraları katılan diğer ülkeler, özellikle İtalya, Almanya ve Japonya, denizası yayılmacılık konusunda öylesine güçlü bir dürtüye sahiptiler ki bu güç mücadelesi iki dünya savaşına yol açtı.²⁵⁸

Kapitalizm sermaye birikimi için özgürlük talep eden bir yapıdır. Feodalizmin zıttı olarak, sadece varlığını idame ettirmeyi değil kâr elde ederek sermayesini arttırmayı da hedeflemektedir. Bu noktada katı hükümlerliklerin yerini liberal devletler alırken, devletlerarası paylaşım meseleleri özgürlük ve liberalizm kavramlarına dayandırılmıştır. 1. Dünya Savaşı ile kapitalizmde paylaşım krizi küresel çapta yayılmış ve sonuçta imparatorluklar dağılarak daha da merkezileşmiş yönetimler ortaya çıkmıştır. Kapitalistler arası çekişme bir süre sonra burjuvazinin güç kazanmasını sağlamış, rekabet, serbest ticaret, korumacılık gibi yöntemler bu çekişmenin unsurları olmuştur.²⁵⁹

Devletlerin öncelikli ekonomi politikaları merkantalizm olmuş ve elde edilen altın, gümüş vb değerlerin miktarı devletin zenginliğinin ve toplumun refahının garantisi sayılmıştır. Bu anlayışa en önemli eleştirisi Adam Smith tarafından yapılmıştır. Smith, devletin hazineye mal biriktirmesi yerine, ticaretin serbestleştirilmesinin ve devletin piyasadan elini çekerek yatırımların artmasının devletin zenginliğini arttıracak olduğunu belirtmiştir. Böylece oluşacak rekabetin de verimliliği ve ulusal zenginliği arttıracak olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁰ Ekonomide liberalizm fikrini ortaya atan Adam Smith’in devletin piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini savunan ve “görünmez bir el”in dengeyi kuracağına dayalı varsayımı²⁶¹ ticaretin serbestleştirilmesini savunan burjuvazinin temel dayanağı olmuştur. Burjuvazinin

²⁵⁶ Fülberth, 2014: 115.

²⁵⁷ Öztürk, 2006: 18.

²⁵⁸ Freeman ve Kagarlitsky, 2007: 42.

²⁵⁹ Beaud, 2016: 175.

²⁶⁰ Viotti ve Kauppi, 2014: 166.

²⁶¹ Berkay, 2012: 60.

liberal ekonomiyi desteklemesi de çeşitli gruplarla çıkar birlikteliği kurabilmesiyle mümkün olmuştur.

Burjuvazi, kendisini dünya pazarına egemen olacak kadar güçlü hissettiğinde merkantilist savları terk ederek serbest ticaretin erdemlerini ön plana çıkaracaktı. Aynı şekilde, mutlakiyete karşı yeterince güçlendiğinde de kendisini yeni fikirlerle, özgürlük ve özgür onamayla teçhiz ederek küçük burjuvazinin ve emekçi halk kesimlerinin desteğini alırken, köylü ayaklanmaları ve halkın hoşnutsuzluğu karşısında da soyluluğun “aydın” kesimlerinin desteğine başvurmakta sakınca görmedi.²⁶²

“Görünmez el” tezi 1929 yılındaki ekonomik bunalımla çökmüştür. 1929 sonrası kapitalist ekonomide Milton Friedman ismi öne çıkmaktadır. Chicago Okulu’na mensup olan Friedman sosyal devletin ve kamunun yükünün devletin üzerinden alınarak, devletin gücünün sınırlandırılmasını önermiştir. Friedman’a göre devlet, güvenliği ve adaleti sağlamalı, piyasanın rekabetçiliğinin devamını gözetmeli ve refah devleti olmaktan vazgeçerek küçülmelidir. Friedman’a göre devletin kira, konut, iletişim gibi alanlardaki faaliyetleri onu hantallaştırmıştır.²⁶³ Friedman ayrıca sabit döviz kuruna da karşı çıkarak, döviz kurunda fiyat değişimine izin vermenin, yurtiçindeki bir sürü faktöre bağlı fiyat değişimlerine bakarak fiyat belirlemekten daha kolay olduğunu belirtmiştir.²⁶⁴

Friedman’ın bu görüşleri daha sonra neoliberalizm temelinde tamamen uygulanmaya konmuştur. Neoliberalizm kapitalizmin kâr ve birikim elde etme krizine bir çözüm olarak formüle edilmiştir.

2.1.1.2. Kapitalizmin Tarihi

Kapitalizmin mali kaynağı sömürgelerden gelse de fikirsel yapısı Avrupa’da oluşmuş ve burjuvazinin, feodalizm ve monarşilerle olan çatışmaları ve uzlaşısı bu süreci şekillendirmiştir. Kapitalizmin tarihini neoliberalizme ulaşılan noktaya kadar üç döneme ayırmak mümkündür. 16. yüzyılda Latin Amerika’nın işgaliyle başlayan ilk dönemin ardından, 19. yüzyıl başlarında sanayileşmenin artmasıyla birlikte kapitalizmin ikinci dönemi yaşanmış ve kapitalizm zirveye ulaşmıştır. Ardından 1945’e kadar olan süreçte iki dünya savaşına da neden olan kapitalist gelir paylaşımı krizi yaşanmıştır.²⁶⁵ 1970’lerde neoliberalizme giden süreci ise sosyal refah devleti dönemi olarak adlandırmak mümkündür.

²⁶² Beaud, 2016: 60.

²⁶³ Gürkan Yay, 2001: 11.

²⁶⁴ Hetzel, 2012: 40.

²⁶⁵ Fülberth, 2014: 215.

Kapitalizmin tarihi bölümünde yukarıda sayılan dönemler açıklanırken, ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik politikalarına da yer verilmiştir. Bunun nedeni ABD'nin Monroe Doktrini ile birlikte bölge üzerinde siyasi ve ekonomik gücünü mutlak hale getirmesi ve kapitalist büyümesinde Latin Amerika'dan faydalanmasıdır.

2.1.1.2.1. Kapitalizmin Başlangıcı

Kapitalizmin başlangıcı olarak genelde 16. yüzyıl verilmektedir ki bu tarih, Latin Amerika'nın da Avrupa tarafından sömürgeleştirilmesine işaret etmektedir. Bu tarihlerde feodal yöneticilerin olduğu ve soylular tarafından yönetilen Avrupa coğrafyasında, üretim tarıma dayalıydı, bu yüzden aşırı bir sermaye birikiminden bahsetmek mümkün değildi. Derebeyinin ve kralın gelirleri halktan alınan vergilere ve çoğu zaman da savaşımlardan elde edilen ganimetlere dayanmaktaydı. Bu yüzden bu coğrafyada irili ufaklı birçok krallık ve yönetim bulunmaktaydı. Avrupa'nın artan ekonomik ihtiyaçlarına bağlı olarak; önemli ticari yollarını denetleyebilmek ve Doğu coğrafyasındaki zenginlikleri ele geçirmek gibi sebepler büyük Haçlı Seferleri'ne de neden olmuştur.²⁶⁶

Avrupa bu şekilde yönetilirken dünya üzerindeki gelişmeler de feodalitenin süren sorunları haline gelmeye başlamıştır, 14. yüzyıldaki iklim değişikliği (küçük buzul çağı), veba salgını ve ticaretin merkezi sayılan Konstantinopolis'in el değiştirmesi ile Avrupa'nın sıkıntıları artmıştır.²⁶⁷ Avrupa'nın bu sıkıntılara yönelik çözümü yeni ticaret yolları aramak olmuştur.

Avrupalı tüccarların hem bir statü kazanmak hem de zenginlik elde etmek için çıktığı yolculuklar ile Amerika kıtasına gelmeleri ve sömürgeleştirme hareketlerine girişmeleri Avrupa'nın ekonomik yapısını tamamen değiştirmiştir. Çeşitli madenlerin ele geçirilmesi daha sonrasında bu madenlerde ve toprak üzerinde çalışacak insana ihtiyaç duyulması ile karşılığı verilmeden alınan kâr ile sermaye birikimi başlamış ve kapitalizmi oluşturan temeller ortaya çıkmıştır.

Kapitalist sistemi oluşturan sermaye birikimi Latin Amerika'dan aktarılan kaynaklarla sağlanmıştır. Latin Amerika'nın istilasını başlatan ilk komutanlar kraliyete bağlı birer vali olarak görevlendirilmişler ve atandıkları bölgeler kraliyete vergi yoluyla bağlanmıştır. İspanyol kraliyeti buradan elde ettiği gelirle zenginleşirken, Portekiz, Büyük Britanyalı ve Hollandalı tüccarlar da bu kıtadan pay kapabilmek için sömürgeciliğe başlamışlardır. Aynı dönemde yerli nüfusunun azalması ve yerlilere kötü muamelenin din adamlarınca protesto edilmesi üzerine Afrika'dan köle ticareti başlamış ve Afrika, Amerika ve Avrupa'dan oluşan

²⁶⁶ Beaud, 2016, 20.

²⁶⁷ Fülberth, 2014: 99.

bir ticaret üçgeni ortaya çıkmıştır. Latin Amerika’da yerlilerin ve Afrika’dan getirilen kölelerin hiç bir ücret almadan veya çok az ücrete zorla çalıştırılmaları ile aşırı artık değer üretilmiş ve bölge Avrupa’nın zenginleşmesinin başlıca kaynaklarından olmuştur.²⁶⁸

Sömürgecilik ve köle ticareti sayesinde zengin olan tüccarların ve yöneticilerin kraliyete ödedikleri verginin çokluğu ve bu vergilerin sarayın lüks tüketimine harcanması bir süre sonra tüccarların serbest ticaret taleplerinin oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca bu tüccarlar yönetimde söz sahibi olmayı da talep eder hale gelmişlerdir. Avrupa kıtasının dışında kaynak aramanın sebeplerinden biri olan soylu kesimin gelirinin azalması, bu kesimin kentler ve köyler üzerinde ekonomik baskısını arttırmasına yol açmıştır. Yöneticiler vergilendirme yönteminin yanı sıra ülke ekonomisini düzeltmeye yönelik önlemler almaya başlamıştır; bunlar arasında gümrük uygulamaları, hammadde ihracının yasaklanması, yan ürünler için tekel veya imtiyaz gibi uygulamalar vardır.²⁶⁹ Bu önlemlerle Avrupalı devletler ulusal üretimi arttırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde kraliyet yönetimleri etkinen burjuvazi sınıfı da oluşmaya başlamıştır.

Sömürgelerden getirilen fazla mal ve para, birikime neden olmuş, Avrupa’da ticaretle uğraşanlar piyasada belirleyici olmaya başlamışlardır. Sömürgecilik döneminde piyasada gümüş ve altın bolluğu fiyatları etkilemiş, fiyatlar artarken işgücü ucuzlamaya başlamış, alım gücü düşmüştür. Resmi verilere göre, 1521 ile 1660 arasında Amerika’dan İspanya’ya 18 bin ton gümüş ve 200 ton altın taşınmıştır, ancak gerçek rakamın bundan daha yüksek olabileceği düşünülmektedir.²⁷⁰ Latin Amerika’nın sömürülmeye başlanmasıyla İspanya bir müddet ekonomik olarak diğer Avrupa ülkelerinden önde olsa da, lüks tüketim sömürgelerden elde edilen gelirlerin borçlara gitmesine neden olmuş ve İspanya ekonomik avantajını kaybetmiştir. İspanya’nın ekonomik olarak zayıflaması ile Hollanda, Büyük Britanya ve Fransa öne çıkmıştır.²⁷¹ Uzakdoğu’dan da gelir elde eden Hollanda, Fransa ve Büyük Britanya’nın Afrika kıtasını da sömürgeleştirmeleriyle İspanya, bu ülkelerin gerisine düşmüştür.²⁷²

Avrupa ülkelerinin gelişimi, çeşitli Avrupa kentlerini ticari merkez haline getirmiş ve kentsel ilerlemeyi sağlamıştır; ancak ‘çevre’ olarak nitelendirilen sömürgelerde ise gittikçe artan bir fakirleşmeye neden olmuştur. Sermaye Avrupa ülkelerine aktarılırken, bu ülkeler hem zenginleşmiş hem de sermaye sahiplerinin birikimlerini yatırım olarak değerlendirmeleriyle kalkınmıştır. Bu birikimin sömürgelere yatırım olarak dönmemesi ve

²⁶⁸ Goldstein ve Pevehouse, 2015: 562.

²⁶⁹ Beaud, 2016: 26.

²⁷⁰ Beaud, 2016: 22.

²⁷¹ Fülberth, 2014: 140.

²⁷² Uygur ve Uygur, 2013: 275.

kendilerine ait sermayenin kullanım hakkına sahip olmayışları günümüzdeki geri kalmışlıklarının başlıca sebebidir.²⁷³

Avrupa’da yaşanan kapitalist gelişme burjuva sınıfını ortaya çıkarmış ve bu sınıfın talepleri aydınlanma düşüncesi ile eklenilebilmiştir. Bu dönemde sosyal bilimler ve fen bilimlerindeki (üretim ve kâr zarar hesaplaması vs.) ilerlemeler birçok şeyin hesaplanabilir hale gelmesini, buna uygun stratejiler belirlenmesini ve teknolojik gelişmenin altyapısının hazırlanmasını sağlamıştır.²⁷⁴ Aynı dönemde sömürgelerdeki zenginleşme ve yönetim ancak Avrupalı güçlerle ticari bağları olan az sayıda elitin elinde toplanmış ve yönetim kapasiteleri, Avrupa ekonomisine olan katkılarına bağlı kalmıştır. Bu yüzden de bir burjuva sınıfı olarak ortaya çıkıp kalkınma, serbest ticaret ve aydınlanma düşüncelerinin sağlayacağı demokratik ilerleme sürecinden faydalanamamışlardır.²⁷⁵

Avrupa’daki kapitalist gelişme sömürgeleşmeye dayanmış ve Avrupa’da ulus devletlerin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Latin Amerika’da ulusal kimlik yaratma süreci de yine yabancı ülkelerin fethiyle şekillenmiştir. Yerli nüfusun azalması, kıtaya Avrupa’dan göçler, melez kimliklerin ortaya çıkışı ve Afrika’dan getirilen köleler yeni devletlerin toplumlarını oluşturmuştur; ancak bu toplumlar siyasi bir homojenliği sağlamaktan uzak ve sınıfsal farkların fazla olduğu yapılardır. Avrupalı kapitalist ülkelerin gelişim ve zenginleşme süreçleri demokratik talepler ile ilerlemişken, Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlık kazanmaları sadece Avrupalı yöneticilerden kurtulma ile sınırlı kalmış, ekonomik zenginliklerin Avrupa ülkelerinde ve onlarla bağlantılı elitlerin elinde toplanması nedeniyle bağımsızlığı destekleyecek sermaye birikimi ve demokrasiyi geliştirecek aydınlanma düşüncesi gelişmemiştir. Bu yüzden Latin Amerika ülkeleri ile Avrupa ülkeleri arasında fark da gittikçe daha belirgin hale gelmiştir.

2.1.1.2.2. Sanayileşme Dönemi

19. yüzyılda buharlı makineler gibi üretim kapasitesini yükselten teknolojik gelişmelerin artması, tarımsal üretimin ekonominin belirleyici unsuru olmaktan çıkması Büyük Britanya ve diğer Avrupa devletlerinin ekonomik ve toplumsal ilerlemesini sağlamıştır. Sanayi devrimiyle başlayan yoğun emek sömürsü bir süre sonra işçi hakları mücadelesine ve sınıf bilincinin oluşmasına yol açmıştır. Aynı dönemde Latin Amerika ise sanayileşme yerine çalışanların kölelik benzeri koşullara tabi olduğu, tarım ve madencilığe dayalı bir ekonomik yapıya sahipti, bu nedenle diğer ülkeler için önemli bir sömürge alanı

²⁷³ Green, 2013: 22.

²⁷⁴ Fülberth, 2014:120.

²⁷⁵ Uyanık, 2014: 117.

olmaya devam etmiştir. İspanya ve Portekiz'in etkisinin azaldığı ve Latin Amerika'da bağımsızlık savaşlarının ortaya çıktığı dönemde Britanya, Latin Amerika pazarında daha etkin olmaya başlamıştır.²⁷⁶

Avrupa ülkeleri sanayileşirken Latin Amerika ülkelerinde aynı sürecin neden yaşanmadığı, neoliberalizm sürecinde bu ülkelerin karşı karşıya kaldığı krizlerin ve sonuçların analiz edilmesinde önemlidir. Sömürge döneminden itibaren Latin Amerika ülkelerinin ekonomisi sadece emtia ticaretine dayanmıştır. Petrol, gümüş, altın, kahve ve kakao gibi tarım ürünleri bunlardan bazılarıdır. Bu ürünler ucuz bir fiyata satılırken, Latin Amerika ülkeleri işlenmiş ürünleri çok daha yüksek bir fiyata satın almak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda gelişmiş ülkeler askeri ya da teknik güçlerini kullanarak da hammadde fiyatlarının düşük tutulmasını sağlamışlardır.²⁷⁷ Sadece hammadde satımına dayalı bu ekonomik sistem sanayileşmeyi engelleyen koşullardan biridir. Ayrıca tarımsal üretimde dönem dönem yaşanan aşırı üretim patlamaları da Latin Amerika ülkelerinin sabit bir gelişim yaşaması yerine uzun süreçte aşırı üretime bağlı fiyat düşmesi nedeniyle daha az gelir elde etmesiyle sonuçlanmıştır.²⁷⁸

Gelişmiş ülkeler Latin Amerika ekonomisi üzerinde etkilerini, buradaki ülkelerin bağımsızlık sürecinde yine ticareti kontrol ederek ve kredi kullandırıp, yatırımları yönlendirerek sürdürmüşlerdir. Latin Amerika'da yapılan yatırımların, bu ülkelerin gelişmelerini amaçlamadığı, sadece yatırım yapan ülkenin ve şirketin²⁷⁹ kalkınmasına fayda sağladığı bilinmektedir ki bu bölgeye yönelik her müdahale ya da "korumacı" girişim bu çıkarlar temelindedir.²⁸⁰ 1905 yılında Theodore Roosevelt'in Monroe Doktrini'ne yaptığı ek ve buna sebep olan gelişme de bu durumu açıklayıcı bir örnektir. Britanya, Almanya ve İtalya 1903 yılında kredi taksitlerini ödemediği gerekçesiyle Venezuela limanını kuşatınca Roosevelt; Avrupalı güçlerin Amerika kıtasına yapacakları herhangi bir müdahaleyi ABD'nin kendisine yapılmış sayarak karşı koyacağını belirten bir ek yapmış ve Latin Amerika'ya ABD'nin doğal uzantısı saymıştır.²⁸¹

Kapitalist sistemin hâkim ekonomik model haline gelmesiyle kapitalist ülkeler ticaret ve sanayide gelişerek, diğer ülkeleri etki altına almaya başlamışlardır. Üretimin teşvik edildiği bu dönemde kapitalizm toplumu da dönüştürmüş ve tüketim artmıştır. ABD'de servet yoğunlaşması, borsa ve bankacılık sisteminin spekülasyonlara açık olmasının yanında 1.

²⁷⁶ Galeano, 2006: 225.

²⁷⁷ Green, 2013: 22.

²⁷⁸ Green, 2013: 23.

²⁷⁹ Chapman, 2007: 57.

²⁸⁰ Petras, 2004: 55.

²⁸¹ Fülberth, 2014: 188.

Dünya Savaşı'nın ardından daha da yoksullaşan ve alım gücü düşen Avrupa'nın, ABD'den mal alamayacak hale gelmesi 1929 yılında ABD'de ekonomik krizi tetiklemiş ve ardından diğer ülkeler de bu krizden etkilenmeye başlamıştır.²⁸² Yaşanan kriz 2. Dünya Savaşı'na giden yolu da açmıştır. Ağır borç yükü Avrupa ülkelerinde tepkiye neden olmuştur.

Avrupa ve ABD'de bu krizler yaşanırken, 1930'lu yıllardan itibaren Latin Amerika ülkeleri ithal ikameci sanayileşme modelini benimseyerek, uluslararası şirketler tarafından üretilen çoğu ürünü ülke içerisinde üretmeye başlamışlardır. Hatta bu sanayileşme süreci Brezilya'da olduğu gibi güçlü sendikalaşmayı da beraberinde getirmiştir. Ancak bu ülkelerin sanayileşmeyi sürdürebilmeleri için gerekli olan finansı sağlama imkânlarının kısıtlı oluşu, birikimi sağlayacak yapıların olmayışı, vergi seçeneğinin zaten yoksul olan halk üzerinde yaratacağı baskı ve bundan kaçınmak için krediye yönelmek gibi bir döngünün oluşması Latin Amerika ülkelerindeki sanayileşmeyi baştan sınırlı hale getirmiştir.²⁸³

1945'e kadar olan dönemde iki dünya savaşının yaşanması Avrupa ülkelerini ekonomik olarak geriletirken, ABD birincil ekonomik ve siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır.²⁸⁴ 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde birçok coğrafyada sömürgecilik sona erse de sömürgelerde sistemleşen yapılar ve bu yapılarla işbirliği içerisinde olan elitler bu ülkelerin siyasi ve ekonomik konumlarının az gelişmiş olarak devam etmesine neden olmuştur. Bunun yanında ABD'nin Latin Amerika üzerindeki etkisi Soğuk Savaş'ta komünizmle mücadele bahanesiyle artarak sürmüştür.

2.1.1.2.3. Sosyal Refah Devleti Dönemi

Kapitalist sistemde sosyal refah devleti anlayışı 1945 sonrası dönemde belirginleşmeye başlamıştır. Avrupa'da ağır borç yükünün ortaya çıkardığı politikaların büyük bir savaşa neden olması bir daha aynı durumun yaşanmasının önlenmesi için yeni yöntemler aranmasını gerektirmiştir. Bu noktada Avrupalı devletlerin eşit bir şekilde büyüyeabilmelerini hedefleyen ve olası yeni bir savaş önleyecek bir sistem kurmayı amaçlayan yeni bir örgütlenme oluşturulmuştur. Bretton Woods Konferanslarıyla IMF, Dünya Bankası ve GATT'ın (daha sonra Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüşen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) temelleri atılmıştır.²⁸⁵

Kurulan ekonomi ve finans örgütleri ABD'yi ekonomide belirleyici ve hâkim bir konuma getirmiştir. Bu sayede ABD sadece Latin Amerika'da değil, Avrupa'da da politika ve ekonomileri etkileyebilir bir avantaja sahip olmuştur. Aynı zamanda Soğuk Savaş sürerken,

²⁸² Bulut, 2003: 79.

²⁸³ Saad-Filho, 2007: 363.

²⁸⁴ Van Der Pijl, 2014: 83.

²⁸⁵ İrge, 2005: 69.

dünyanın geri kalanının Batı kaynaklı kalkınma modelleri aracılığıyla komünizmden uzak tutulma çabaları da ön plana çıkmıştır.

Devletin vatandaşların haklarını koruması ve sosyal imkânlarını arttırması olarak nitelenebilen sosyal refah süreci ilk olarak işçilerle işverenlerin arasındaki uyuşmazlıklara devletin müdahalesi olarak ortaya çıkmış, sonrasında eğitim, sağlık, barınma gibi konularda devletin imkan sağlaması şeklinde genişlemiştir.²⁸⁶ Refah devleti düşüncesi hükümetlere sorumluluk yükleyerek eğitime önem vermelerini, tam istihdam sağlamayı ve geliri toplumun her kesimi için yeniden bölüştürmeyi kapsamaktadır.²⁸⁷ ‘Ekonomik hayatın adalet esaslarına göre ve herkese insanlığına yaraşır bir şekilde düzenlenmesi’ ilkesi Avrupa’da 2. Dünya Savaşı sonrası anayasal metinlere de dâhil edilmiştir. 1947’de İtalya, 1949’da Almanya ve 1958’de Fransa bu ilkeye anayasalarında yer vererek sosyal refahın sağlanmasını garanti altına almışlardır.²⁸⁸ Sosyal refah devletin gelişimine temel olarak Wallerstein, 2. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ve Japonya’nın kalkınma sürecini şu şekilde açıklamıştır:

“Batı Avrupa ve Japonya’nın (savaş zamanı altyapı tesislerinin ağır biçimde tahribi sonrasında) nispeten hızlı biçimde yeniden inşası, irade ve yatırımla teknolojinin çabucak geliştirilmesinin ve dolayısıyla genel yaşam standardının yükseltilmesinin mümkün olduğunu ispatlar gibi görünmekteydi.”²⁸⁹

Sosyal refah devleti anlayışı bir süre sonra devletin topluma yönelik politikaları uygularken, borçlanmasına da sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.²⁹⁰ Bu borç yükünün daha fazla vergi almayı ve borçlanmayı gerektireceği, bu yüzden sosyal uygulamaların devletin zararına uzun müddet sürdürülemeyeceği iddiası sosyal refah devleti anlayışını da sorgulatmıştır. Bu sorgulama neoliberalizmi ortaya çıkarmıştır.

Kapitalist ülkelerin sermaye birikimi yapabilmek için farklı yöntemler geliştirmesi kaçınılmazdır. Sermaye birikimi 16. yüzyılda sömürgecilik ile elde edilmiştir. 20. yüzyılda ise merkez kapitalist ülkeler diğer ülkeleri ekonomik olarak kendine bağımlı kılarak sermaye birikimini gerçekleştirmiştir. Kapitalizmden kaynaklı sorunları ise yine kendi politikalarını çözüm olarak sunarak aşmaya çalışmıştır. Kapitalizmin gelişme sürecinde verdiği tavizler de bir noktada kendisini yavaşlatan unsurlara dönüşmüştür. Bu noktada yeni bir politika belirlenmesi ihtiyacına neoliberalizm cevap olarak sunulmuştur.

²⁸⁶ Kurşun ve Rakıcı, 2016: 138.

²⁸⁷ MacGregor, 2014: 236.

²⁸⁸ Kurşun ve Rakıcı, 2016: 139.

²⁸⁹ Wallerstein, 2009: 114.

²⁹⁰ Şanlıoğlu, 2016: 710.

2.1.2. Neoliberalizm

Neoliberalizm 1970'lerde yeni bir ekonomi politikası olarak uygulamaya konmuştur; bu politikaya ihtiyaç duyulmasının sebebi kapitalizmin gelişme süreciyle bağlantılıdır. Leo Huberman, 'Sosyalizmin Alfabesi' kitabında, kapitalizmin gelişebilmesinin işçi sınıfının gelişimine dayalı olduğunu belirtmiştir.²⁹¹ Özellikle insan gücüne dayalı sanayileşme sürecinde işçiye duyulan ihtiyaç ve ağır çalışma koşulları; bir noktada işçilerin bazı haklar talep etmelerine, sendikalaşmalarına ve sosyal devletin güçlenmesine neden olmuştur. Kapitalist devletler gelişebilmek, sermaye birikimi yapabilmek ve ekonomik döngüyü sürdürebilmek için eğitim, sağlık gibi konularda işçilerin ihtiyaç duyduğu minimum imkanları sağlamak zorunda kalmıştır. Sendikaların güçlenmesi, refah devletinin genişlemesi kapitalist sistem için aşırı yük haline gelmiş ve kârın azalmasına neden olmuştur, bu noktada sermaye birikiminin devam etmesi için farklı bir politika ihtiyaç olarak görülmüş, neoliberalizm bu koşullar altında ortaya çıkmıştır.

David Harvey neoliberalizme ülke ekonomisini düzenleme aracı olmaktan çok, üst sınıfların iktidara gelme aracı olarak yaklaşmaktadır. Harvey, neoliberal politikalar izlendiğinde bireyin devlet karşısında yükümlülüğü çoğalırken haklarının azaldığı, buna karşın sermayenin devlete karşı yükümlülüğü azalırken haklarının çoğaldığı yorumunu yapmıştır. Neoliberal politikaların yine en fazla işverenler grubu tarafından desteklendiği de David Harvey'in teorisinde önemli bir noktadır.²⁹² Harvey, neoliberal teorisinin küresel çapta başarılı olamadığını ancak iktidarı ekonomi elitlerine iade etmekte ve Çin, Rusya gibi ülkelerde seçkin bir grubu yaratmada etkili olduğunu savunmuştur.²⁹³ Sungur Savran'ın da küreselleşme ile ilgili tanımlaması bu noktada Harvey'in tezine destek vermektedir. Küreselleşmeyi hegemonun çıkarına bir bütünleşme olarak gören Savran, küreselleşmenin kültürel ve etnik vurgusunun öne çıkarılmasının, dünyanın küreselleşmesine işaret ettiği tezine karşı çıkmaktadır. Savran'a göre; küreselleşen bir şey varsa, bütün dünyanın burjuvazilerini adım adım fetheden küreselciliktir, onun temeli olan neo(yeni)-liberalizmdir. Yani dünya küreselleşmemektedir, küreselleşen liberalizmdir.²⁹⁴

2.1.2.1. Neoliberalizm Teorisi

Neoliberalizm de kapitalizm gibi sermaye birikimine dayalı bir teoridir ancak kapitalist ülkelerin refah devleti anlayışıyla üstlendiği sorumlulukları bir yük olarak nitelendirir ve bu sorumlulukları tekrar topluma iade etmeyi amaçlar. Neoliberalizmde devlet

²⁹¹ Huberman, 2016: 52.

²⁹² Harvey, 2015: 46.

²⁹³ Harvey, 2015: 27.

²⁹⁴ Savran, 2008: 155.

rol değiştiren bir yapıya dönüşmüştür. Bu sistemde belirleyici kavram ‘piyasa’dır, devlete ise bu piyasa koşullarının sağlanması ve piyasanın korunması görevleri verilmiştir. Devlet sosyal refahı sağlayarak, adaletli bölüşüm ve eşit imkan sağlama görevlerinden arınmıştır. Neoliberalizm teorisinde gelir bölüşümü ve toplam istihdam düzeyinin belirlenmesi konuları piyasanın koşullarına bağlanmıştır.²⁹⁵

Neoliberalizmin, liberalizmin devamı gibi anlaşılmasına karşın aslında onun yeni bir biçimi değil, tamamen zıttıdır. “Liberalizm devletin ekonomiye müdahale etmemesini isterken, neo-liberalizm böyle bir müdahaleyi ısrarla tavsiye eder ve devlete rekabet için –siz bunu zenginlik birikimi diye okuyun- uygun koşullar yaratacak, fakat bundan zarar görecektir. Olan toplumsal grup ve bireylere hiçbir şekilde yardım etmeyecek kuralları yerleştirmek şekilde bu müdahaleyi gerçekleştirme görevi verir.”²⁹⁶

Liberalizmde devlet sermaye üzerinde denetleme gücüne sahipken aynı zamanda bireyin özgürlüğü için bir sosyal devlet olma yükümlülüğünü de taşıymaktaydı. Neoliberalizm ise yine bireyin özgürlüğü terimini kullanmış ama bunu tamamen başka bir şekilde yorumlamıştır. Neoliberalizmde birey kavramının kapsamına şirketler de alınmış ve bunlar insani haklara sahip birer kişi gibi değerlendirilmiştir.²⁹⁷ Serbest piyasa, serbest ticaret, bireysel mülkiyet hakkı ve bireysel özgürlükler gibi birçok kavram bu tanımın içine alınmış ve devlete sadece bu koşulları sağlama ve koruma görevi verilmiştir.

Neoliberalizm, üretimin artması bu sırada da daha fazla çalışana ihtiyaç duyulacağı savıyla hareket etmiştir; ancak bu süreçte ücretlerin düşürölmesi, maliyetlerin azaltılması kapsama dahil edilmiş ve daha az ücretle de olsa insanların iş bulabileceği ön koşuluyla hareket etmiştir. Neoliberal sisteme göre; fiyatlar ekonomide istihdamı ve talebi devam ettirecek ve tamamen sağlayacak şekilde piyasaya uyumlu hale gelecektir.²⁹⁸ Doğal oran tanımı da neoliberalizmin kullandığı kavramlardan biridir. Tam istihdamı hedeflemek yerine, işsizliğin doğal bir durum olduğu belirtilmiş ve bu kavram “enflasyonu arttırmayan işsizlik oranı” olarak ifade edilmiştir.²⁹⁹ Friedman devletin işsizlik ve enflasyon arasında seçim yapamayacağını, işsizliği ortadan kaldırmaya yönelik her çabanın enflasyona yol açacağını iddia etmiş ve doğal oranda bir işsizliğin gerekliliğini savunmuştur.³⁰⁰

Neoliberalizmi, devletin iznine tabi olan ve kısıtlayıcılık içeren piyasa sisteminin yerine, devletin güvencesinde bir sınırsız piyasa özgürlüğü sistemi olarak görmek

²⁹⁵ Palley, 2014: 42.

²⁹⁶ Regalado, 2010, 89.

²⁹⁷ Chomsky, 2014: 97.

²⁹⁸ Palley, 2014: 43.

²⁹⁹ Temurlenk ve Başar, 2012: 72.

³⁰⁰ Lapavitsas, 2014: 66.

mümkündür. Bu sistemde serbest piyasa, devletin rolünü almış, sınırlamaları belirlemiş ve sistemin sadece ekonomiye değil sosyal, kültürel ve toplumsal tabana yayılmasını hedeflemiştir. Buna göre bir bireyin herhangi bir hizmetten faydalanabilmesi piyasa koşulları dahilinde bunu elde edebilecek şekilde sisteme dahil olması gerekmektedir. Gambetti'ye göre;

Neoliberalizm, behemoth olarak ifade edebileceğimiz bir yapıyı tercih eder -yani, kamusal ve özel alan ayrımının, yasallık ve yasadışılığın, direniş ve baş eğmenin arasındaki farkları ortadan kaldıran bir düzen arar. Bu düzende birlik, Leviathan'da olduğu gibi herkesin hukuk önünde eşit olması sayesinde değil; herkesin eşit oranda piyasa kurallarına tabi olması sayesinde sağlanır. Zira neoliberalizm, toplumsal, siyasal ve ekonomik düzlemlerdeki güvensizliğin çoğaltılma halidir.³⁰¹

Neoliberalizm, kapitalizmin aşamadığı krizler için yeni bir çözüm yoludur ancak bunu reformlarla yapmak yerine hızlı ve keskin yöntemler kullanmaktadır. Neoliberalizmin asıl amacı gerçek dünyaya daha uygun düşecek bir model geliştirmek değil, aksine gerçek dünyayı modeline daha uygun hale getirmektir.³⁰²

Neoliberalizm devletçi politikaların yerine özelleştirmeleri ve serbest piyasayı savunur ancak bunun için ilk önce neoliberal politikaları destekleyecek politikacılara ihtiyaç duymuştur. Bu koşulları destekleyici politikacıları topluma kabul ettirmek için ekonomik yaptırımlar veya ideoloji ihracı gibi uzun soluklu yöntemler yerine, neoliberal politikalara uygun yöneticileri iş başına getirmek daha çabuk sonuç almayı sağlamıştır. Neoliberalizm ileride daha ayrıntılı olarak değinileceği gibi Washington Uzlaşısı ile ABD'nin ihraç ettiği bir politika haline gelmiştir.³⁰³ Özellikle Latin Amerika ülkelerinin darbeler tarihinde ve neoliberal politikaların uygulanmaya konmasında ABD bağlantısı yadsınamaz şekilde görünmektedir.

Neoliberalizmde eğitimin, sağlığın, suçun, o süreçte kâr getirebilecek herhangi bir şeyin piyasasını bulmak mümkündür. Bu alanların herhangi birinde yaşanabilecek bir kriz yeni bir piyasa oluşturabildiği gibi, yeni bir piyasa oluşturmak için bir kriz yaratmak da tercih edilebilir hale gelmiştir.³⁰⁴

Harvey'in deyimiyle neoliberalizm ekonomik ve sosyal krizleri ve hatta doğal afetler, savaşlar, etnik çatışmalar gibi yıkıcı durumları bile kendi lehine çevirebilen bir yapıya sahiptir.³⁰⁵ Harvey ayrıca krizlerin yayılması, kontrolden çıkması ve bir ayaklanmaya neden olması ihtimaline karşı devletin ve uluslararası kuruluşların müdahalede bulunarak zapt etme

³⁰¹ Gambetti, 2009: 152.

³⁰² Clarke, 2014: 105 .

³⁰³ Saad-Filho, 2014a: 191.

³⁰⁴ Gambetti, 2009: 155.

³⁰⁵ Aktaran Gambetti, 2009: 149.

yoluyla birikimin devam ettirildiğini belirtmiştir.³⁰⁶ Aslında Harvey'in vurguladığı bu durum, Marx ve Engels tarafından yazılan Komünist Manifesto'daki burjuvazi eleştirilerinin farklı bir yorumu olarak da görülebilir. Marx ve Engels, Komünist Manifesto'da burjuvazinin, var ettikleri zenginlikten kaynaklı bunalımları atlatabilmek için üretici güçleri yok ettiklerine, yeni pazarlar yarattıklarına ve eskileri daha şiddetli sömürdüklerine dair yaptıkları vurgunun ardından, burjuvazinin daha kapsamlı ve şiddetli bunalımlara zemin hazırladıklarını ve bunalımları önleyici araçları azalttıklarını belirtmişlerdir.³⁰⁷

Neoliberalizmin sebep olduğu ve olmadığı krizlerden faydalanabilmesi ve kapitalizmin aksine daha az tavizkâr olması başka sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Kapitalizm, gelişme sürecinde uzlaşarak ilerlemişken, neoliberalizm ilerlemek için baskın güç olduğu toplumlardan ve kurumlardan daha fazla taviz vermelerini talep etmiştir. Bu tutum neoliberalizme karşı tepki gösterenlerin; onunla işbirliğine gitmekten çok, onu yıkmayı amaçlamasına ve milliyetçi ya da otoriter yönetimlerin güçlenmesine neden olmuştur. Bunun başlıca nedeni de neoliberalizmde kişisel çıkarın ön plana çıkarılmasına karşın devletin sosyal hizmetlerinde azalmaya neden olmasının toplumda bir meşruiyet sorunu yaratmasıdır.³⁰⁸ Neoliberalizmin gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerdeki uygulamaları birçok durumda krizle sonuçlanmış, halk hareketlerine neden olmuştur. Bazı ülkelerin modernleşme eğilimiyle beraber, az gelişmişliğinin aksine fazla kaynağa sahip olması; neoliberal politikalar uygulansa bile yeterli kalkınmayı sağlamamıştır. Bunun sebebi de bu ülkelerde devletin tüm mallarının ve hizmetlerinin neoliberal politikalarla terk edilmemesi ya da uygulanan politikaların neoliberalizmin ekonomik ve toplumsal değişimi tamamen sağlayacak şekilde güçlenmesine imkân sağlayacak hızda olmamasıdır. Ayrıca bu ülkeler neoliberal politikaların etkisine karşı daha savunmasızdır. Bu şekilde olan ülkeler neoliberalizme daha sert bir şekilde adapte edilmeye çalışılmıştır. 2015 ve sonrası dönemde Brezilya buna bir örnektir. Luiz Inacio Lula da Silva ve Dilma Rousseff gibi sol siyasetten gelen ancak neoliberal politikalar uygulamayı kabul eden iki başkanla yönetilmesine rağmen, bu ülkenin neoliberal sisteme adapte edilme oranı yavaş kalmış ve süreç Rousseff'in görevden alınmasına yol açmıştır. Sonrasında gelen başkanlar neoliberal politikaları daha tavizsiz şekilde uygulamaya başlamışlardır.

Neoliberalizm sermaye arttırımını sürekli kılmak için daha çok şey talep ederken, toplumsal yapıda ve ekonomide yol açtığı hasarlar da kendisine yönelen bir muhalefete dönüşmüş, bu noktada ise neoliberalizm; daha fazla neoliberalleşmeyi önermekten öteye geçememiştir.

³⁰⁶ Harvey, 2012: 82.

³⁰⁷ Marx ve Engels, 2016: 14.

³⁰⁸ Heywood, 2014: 128.

“Süreklilik arz eden bir iktisadi büyüme ve yaşam standartlarının yükseltilmesi konularındaki kalıcı başarısızlığı yalnızca çoğunluğun hoşgörüsünü tüketmekle kalmaz, aynı zamanda tartışmayı bulandırıp yol açtığı yıkıcı sonuçları meşrulaştırmak amacını taşıyan neoliberal yalanlar ağını da açığa çıkarır.”³⁰⁹

Neoliberalizm ortaya çıkış itibariyle bir ekonomik sistem olmasına rağmen, toplum, devlet, birey gibi birçok konuda etki yaratan ve sürdürülebilirliğini sağlama adına olumsuz da olsa değişim talep eden bir politikalar bütünüdür. Bu politikaların yaratacağı olumsuz sonuçlar ise ülkelerin gelişmişlik seviyesine bağlıdır. Neoliberalizmin tarihi bölümünde bu politikaların uygulanışı aktarılmış ve Latin Amerika ülkeleri üzerindeki uygulanışı ve etkisi ayrı bir başlık olarak incelenmiştir.

2.1.2.2. Neoliberalizmin Tarihi

Neoliberalizmin ortaya çıkışı Avrupa’da sosyal refah devletinin eleştirilmesine dayanmaktadır. Liberalizm, Adam Smith’in çalışmasıyla özel mülkiyetin garanti altına alınması ve devlet müdahalesinin kısıtlanma isteğine vurgu yapmaktadır. 2. Dünya Savaşı sırasında Frederich von Hayek tarafından formüle edilen ancak sonrasında geliştirilerek, 1970’lerden itibaren uygulanmaya konan neoliberalizm ise liberalizmin toplumsal meşruiyetini sağlama adına dönüştüğü sosyal refah devletinden geri dönüşü içeren yeni bir sistem olarak ortaya çıkmıştır.³¹⁰ İngiltere’de Margaret Thatcher ve ABD’de Ronald Reagan ile özdeşleşen neoliberalizm, aslında ülke çapında ilk olarak Latin Amerika’da, Şili’de uygulanmaya konmuş ve ardından tüm Latin Amerika’da uygulanması hedeflenen bir model olarak kabul görmüştür.

David Harvey’in gücün tekrar sermayeye iade edilmesi olarak değerlendirdiği neoliberalizmin ortaya çıkma sürecinde temel etken, devletin sermaye üzerinde denetleyiciliği ve sendikaların işverenler üzerindeki baskıları olmuştur. Sermaye, ulus devletin kaynakların yeniden paylaşımına dayalı projelerinin sermaye birikimine getirdiği kısıtlamalara ‘küreselleşerek’ karşılık vermiştir.³¹¹ Liberalizm ile güçlenen sendikalaşma ve refah devleti; sosyal harcamanın mali yükünü ve toplu sözleşme baskısı altındaki patronlar grubunu ortaya çıkarmıştır. Çözüm ya daha katı bir devlet müdahalesi ya da devletin müdahalesinin sınırlandırılması olarak değerlendirilmiş ve neoliberalizm ile ikinci yol tercih edilmiştir.

³⁰⁹ Saad - Filho ve Johnston, 2014: 21.

³¹⁰ Heywood, 2014: 126.

³¹¹ Robinson, 2007:194.

1947 yılında neoliberalizmin temelini Frederich von Hayek oluşturmuş, çeşitli iktisatçı ve felsefecilerle Mont Pelerin Cemiyeti'ni kurmuştur.³¹² Milton Friedman'ın öncülüğündeki Chicago Okulu neoliberal teorinin geliştirilmesi ve ihracı için iktisatçı yetiştirme merkezi olmuştur. Bu fikir akımı sermaye sahiplerinden büyük destek görerek gelişmiş ancak 1970'lerde ekonomi ve siyaset üzerinde etkili olabilmıştır.³¹³

Neoliberalleşmenin hakîm ekonomi politikası haline gelmesinin sebebi olarak küreselleşme ve küresel ekonomi kurumlarının etkisi önemlidir. Neoliberal politikaların küresel ekonomik kurumlarla uygulanmasının temeli olarak OPEC'te 1973 yılında yaşanan fiyat artışı gösterilmiştir. Bu fiyat artışıyla Suudi Arabistan, Kuveyt gibi ülkeler önemli oranda gelire sahip olmuşlar ve petrol gelirlerinin yüzde 80'ini Amerikan ve İngiliz yatırım bankalarına yatırmışlardır. Ayrıca bu ülkeler petrol konusunda kendi politikalarını izlemeyi hedefledikleri anda ABD'nin müdahale tehdidinde maruz kalmışlardır.³¹⁴ Bankalardaki mevduatın artışı ile bu paraların nasıl kullanılacağı meselesi ortaya çıkmıştır. Finans kuruluşları yükselen petrol fiyatlarına karşı eldeki nakdi yüksek faizli kredi olarak az gelişmiş ülkelere kullandırma stratejisini benimsemişlerdir. Kredi kullandırmak için pazar arayışına bağlı olarak ekonomi ile ülke politikalarını şekillendirme gücü de ABD'nin elinde toplanmıştır.³¹⁵

Neoliberal politikaları uygulayan ve şekillendiren kurumların ABD'de olması ve bu politikanın diğer ülkelerde uygulanmasında etkin rol oynaması sadece ABD'nin çıkarlarının korunması olarak nitelenmemelidir. Robinson bu durumu "ABD devlet aygıtı, ulus ötesi devletlerin en güçlü bileşeni olarak, ulusötesi yatırımcıların ve tüm sistemin çıkarlarını savunmaktadır"³¹⁶ şeklinde açıklamaktadır.

Neoliberalizmin ilk uygulaması yerel yönetim bazında New York'ta olmuş ve 1975 yılında belediyenin borçları özel şirketlere devredilmiştir. Birçok sosyal hizmet paralı hale gelmiş ya da ücretleri arttırılmış ve şehir, kentsel dönüşüm kapsamında satılabilir bir metaya dönüştürülmüş; tüketilmesi için bir cazibe merkezi haline getirilmiştir.³¹⁷

Neoliberalizm, iki gelişmiş ülkedeki sonuçlar nedeniyle başarılı bir sistem olarak lanse edilmiştir. 1979 yılında İngiltere'de Margaret Thatcher başbakan, 1980 yılında ABD'de Ronald Reagan başkan olduktan sonra kendi ülkelerinde neoliberal politikaları uygulamaya koymuşlardır. Neoliberal politikaların başarılı bir sonuç yarattığı düşüncesi Margaret

³¹² Harvey, 2015: 28.

³¹³ Heywood, 2014: 126.

³¹⁴ Van Der Pijl, 2014: 179.

³¹⁵ http://www.newleftproject.org/index.php/site/article_comments/a_short_history_of_neoliberalism_and_how_we_can_fix_it (erişim tarihi: 20.03.2017).

³¹⁶ Robinson, 2007:197.

³¹⁷ Harvey, 2015: 55.

Thatcher ve Ronald Reagan'ın sıkı şekilde uyguladıkları politikalarla ekonomik bir ilerleme sağlamış olmaları nedeniyle kabul edilse de, bu ülkelerin neoliberal baskıyı kaldırabilme kapasiteleri ve gelişmişlikleri göz ardı edilmiş ve diğer ülkelerdeki başarısız sonuçlar sisteme değil, ülkenin kendisine mal edilmiştir. Bu politikaların uygulandığı ilk ülke olan Şili'de ekonomik, siyasi ve toplumsal değişimler yaşanmıştır.

1970 yılında farklı sol partilerin koalisyonu olan *Unidad Popular*'ın adayı ve devletleştirme politikalarının savunucusu olan Salvador Allende Şili devlet başkanı seçilmiştir. Üç yıllık yönetimi boyunca Allende, halkın doğrudan yönetime katılmasını savunurken, sosyal devlet uygulamalarını da arttırmıştır. Allende, dünyanın en büyük bakır rezervine sahip olan Şili'de,³¹⁸ ülke ekonomisinin en büyük gelir kaynağı olan ve ihracatın yüzde 80'ini oluşturan bakır madenlerini³¹⁹ millileştirmiştir.

Bir ülkeye neoliberal politikaların dayatılması ancak bunu destekleyen ülkenin ekonomik çıkarları incelendiğinde anlaşılır olacaktır. Şili örneğine bakıldığında ABD'nin ikinci bakır üreticisi olarak Şili ile çıkarlarının çatıştığı ve durumu lehine çevirecek politikalar izlediği görülmektedir, zaten Allende'nin bakırı devletleştirmesinin ardından da ABD'nin uyguladığı politikalar da bunu ispatlamaktadır. ABD bakır fiyatlarını etkileyebilmek için elindeki bakır stoklarını piyasaya sürmüş, borsada bakırın değerini düşürmeye çalışmıştır. Ayrıca Şili'de bakırın devletleştirilmesine karşı çıkararak, tazminat talep etmiştir.³²⁰

Allende döneminde Şili demokrasinin iyi işlediği bir ülke olarak değerlendirilmiştir ve halk tarafından seçilen başkanın politikaları diğer gelişmiş ülkelerin kendilerini koruma politikalarından çok da farklı olmamıştır, bu açıdan devletleştirmeler başlamıştır. Allende bakırın ardından nitrat ve kömür madenleri ile bankaları devletleştirmiştir. Ayrıca belli bir miktarın üzerinde toprak sahibi olanların topraklarının çiftçilere dağıtılması için kararname çıkarmıştır.³²¹ Allende 1973 yılında ABD destekli bir darbe ile devrilmiş ve darbe sırasında hayatını kaybetmiştir. Avrupa ülkeleri ve ABD'nin kendi ekonomilerini korumaya yönelik önlemler alması onların gelişmişliklerine ve demokrasilerine atfedilebilmiştir. Ancak bu ülkelerin çıkarlarının çatıştığı ülkeler ise bu mücadele için ekonomik ve askeri yeterli kapasiteye sahip değildir. Gelişmiş ülkelerin kendi iç politikaları ile bu ülkelerin az gelişmiş ülkelere karşı müdahaleci tutumları arasındaki çelişki Şili'de şiddetli bir şekilde anlaşılmıştır.

Şili'de neoliberalizm Pinochet'in iktidarı ele geçirmesiyle başlamıştır. Darbede ordunun ABD ile bağıını hatırlamak önemlidir; Latin Amerika'da ABD tarafından örgütlenen

³¹⁸ Spilimbergo, 1999: 3.

³¹⁹ Agosin, 1999: 82.

³²⁰ Karkuş Candan, 2014: 73.

³²¹ Raby, 2007: 271.

Amerikalılar Okulu'na dahil olan ordular, neoliberal politikalar uygulamaya geçtiği anda asıl işlevleri olan piyasanın güvenliğini sağlamak görevine kavuşmuşlardır. Pinochet'in iktidara gelmesinin ardından Chicago Okulu'ndan yetiştirilmiş iktisatçılar Şili ekonomisinin başına geçirilmiş ve Allende'nin devletçi politikalarına son verilmiştir.³²² Neoliberal politikaları savunan iktisatçılar Şili ekonomisini yeniden düzenlemişlerdir. Bu düzenlemeler ile yapılan devletleştirmeler iptal edilmiş, doğal kaynaklar ve sosyal güvenlik özelleştirilmiştir.³²³ Bu arada yabancı sermayenin hakları garanti altına alınmış, Şili ekonomisine katkı yapmaları zorunluluk olmaktan kaldırılmıştır. Neoliberal politikalarından en zarar verici olan ve sanayileşmeyi azaltan ihracata dayalı büyüme teşvik edilmiştir.³²⁴ Şili uygulamasında Allende hükümeti ile kazanılmış birçok hak ortadan kaldırılmış, toplumsal dayanışma temelli sendika gibi oluşumlar yok edilmiştir. Harvey, Pinochet döneminin ekonomi politikasını şu şekilde özetlemektedir;

Yapılan devletleştirmeleri tersine çevirdiler, kamu varlıklarını özelleştirdiler, doğal kaynakları (balık, kereste vb.) özel ve denetimsiz (çoğu zaman yerel halkın hak iddialarını ezip geçerek) sömürüye açtılar, sosyal güvenliğini özelleştirdiler, yabancıların doğrudan yatırım yapmasını ve serbest ticareti kolaylaştırdılar. Yabancı şirketlerin Şili'de yaptıkları işlerden edindiği kârları kendi ülkelerine transfer etme hakları garanti altına alındı. İthal ikamesi yerine, ihracata dayalı büyüme yeğlendi.³²⁵

Sonuçta ülkede ekonomik kriz yaşanmış ve ekonomi daha kırılgan hale gelmiştir. Şili neoliberal politikanın başlıca uygulama alanı olmasına rağmen 1982'de yaşanan krizle karşı karşıya kalmış, o dönemde işsizlik yüzde 20'ye ulaşmış ve gayrisafi milli hasıla yüzde 14 azalmıştır.³²⁶

Şili'de uygulanan politikalar diğer ülkeler için de model olarak kabul edilmiştir. Neoliberalizmin en önemli özelliği her ülke için aynı politikaları önermesidir, bu durumda neoliberal politikaların uygulandığı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, ticaret kapasiteleri, modernizm süreçleri göz ardı edilmiştir. Her ülkede aynı sonuca ulaştıracağı varsayılan bu sistem sosyal devlet kavramını da dışlayarak, ekonomik büyümenin sağlanması ile diğer eksikliklerin tamamlanacağını varsaymıştır.³²⁷

Neoliberalizmde devamlılığın sağlanması için daha çok krize ve sosyal devletten daha fazla taviz vermeye ihtiyaç duyulması, bu politikalara yönelik eleştirilerin artması ve bunların iç güvenlik, terörizm gibi etiketlerle bastırılamayacak hale gelmesi neoliberalizm için yeni bir

³²² Karakuş Candan, 2014: 113.

³²³ Karakuş Candan, 2014: 114.

³²⁴ Harvey, 2015: 16.

³²⁵ Harvey, 2015: 16.

³²⁶ Harvey, 2015: 82.

³²⁷ Harvey, 2015: 97.

reform sürecini gerektirmiş ve bu reform süreci Üçüncü Yol olarak isimlendirilmiştir. 1990'lı yıllarda Bill Clinton ve Tony Blair yönetimlerinin uyguladıkları reformlar toplum çıkarı lehine müdahaleci bir yöntem izlemiş ve faydalı sonuçlar almıştır, bu nedenle de neoliberal teori yeniden kurulmuştur.³²⁸ Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde bu çabalar sonuçsuz kalmıştır.

Zengin ülkeler ile yapısal uyum programı dayatılan ülkeler arasındaki farklardan en önemlisi, zengin ülkelerin sömürgeci kapitalizm yöntemi ile aşırı birikim sağlayabilmiş olmalarıdır. Kapitalist yöntemle ve sömürgecilikle zengin olan devletler ile sömürülmüş ve yoksul ülkelerin neoliberalizme maruz kalma oranı ve yaratılan hasarı atlatabilme kapasitesi bir değildir.

Neoliberal politikaların devleti, sosyal politikaları, birey kavramını ve orduyu nasıl şekillendirdiği anlatılmadan önce neoliberal politikaların uygulanış yöntemlerinde belirleyici hale gelen Washington Uzlaşısı incelenmiştir.

2.1.2.3. Washington Uzlaşısı

Neoliberalizmin temel çerçevesinin oluşması 1989 tarihli Washington Uzlaşısı'na dayanmıştır. Bu uzlaşma ile neoliberalizmde etkin kurumlar sıralanmış ve politikalar ABD merkezli olarak sunulmuştur. Bu tarih aynı zamanda Sovyet sisteminin de çöktüğü tarihtir ve oluşan siyasal boşluk ve ekonomik yıkım, bağımsızlık kazanan ülkelerde yeni elitler yaratırken, bunların yönetimdeki etkinliği birçok ülkede neoliberalizmin tercih edilir bir sistem olarak görülmesini sağlamıştır.³²⁹ Washington Uzlaşısı terimi ilk kez ekonomist John Williamson tarafından kullanılmıştır. Bu terim gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırmayı hedefleyen Washington merkezli politikaları kapsamaktadır.³³⁰ Washington Uzlaşısı ile IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün belirlediği kurallar ile serbest piyasanın güvenliği garanti altına alınırken, bu politikaları uygulayanlar ile maruz kalanlar arasındaki eşitsiz yapı birinin lehine diğerinin zararına bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu kuruluşların kredi kullandırma koşulları o ülkenin iç işlerine müdahale edebilmelerine ve borcun devam etmesine olanak sağlanmıştır.³³¹

Bu uzlaşının on maddesi bulunmaktadır. Bu maddeler ile hedef ülkelerin ekonomi politikaları kendi iç dinamiklerine göre değil, neoliberalizme göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. Washington Uzlaşısına göre;³³²

³²⁸ Munck, 2014: 111.

³²⁹ Colas, 2014: 135.

³³⁰ Heywood, 2014: 128.

³³¹ Harvey, 2015: 101.

³³² Yıldırım, 2011: 6.

- Maliye disiplini sağlanmalı ve denk bütçe anlayışı hedeflenmelidir.
- Kamu harcamalarının alanları yeniden belirlenmelidir.
- Vergi reformu yapılmalıdır.
- Tüm finansal hareketler serbest olmalı ve faiz oranları piyasa tarafından belirlenmelidir.
- Tek tip döviz kullanılmalı ve döviz kuru serbest bırakılmalıdır.
- Gümrük tarifeleri kaldırılmalıdır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımı teşvik edilmelidir.
- Devletin iktisadi teşekkülleri özelleştirilmelidir.
- Devletin piyasa üzerindeki kontrolleri kaldırılmalıdır.
- Özel mülkiyet hakları güvence altına alınmalıdır.

Washington Uzlaşısı ile getirilen kriterler sermaye önündeki her türlü engeli kaldırırken, piyasa serbestleşmesi ile sermayeye büyük bir alan açmış, her tür hizmet ve uygulamayı alınıp satılabilir meta haline getirmiştir. Bu maddeler ile devletin ekonomide denetleyici rolünün daraltılması hedeflenmiştir. Devletin ekonomiden çekildiği alanlar özel sermayeye açılmış, sermaye birikimi için yeni kaynaklar ortaya çıkarılmıştır. Özel mülkiyet haklarının güvence altına alınması maddesi de bu ülkelerdeki devletleştirme politikalarına karşı yabancı sermayenin güvence altına alınmasını sağlamıştır.

Borç alabilecek ülkeleri ve sistemleri yaratma zorunluluğu ile neoliberalizm, diğer devletlere müdahale etmenin gizli öznesi olmuştur. Washington Uzlaşısı'ndaki istikrarlaştırma kriteri müdahalelerin başlıca gerekçesi haline gelmiştir. İstikrarlaştırma, o ülkeyi borç verilebilir hale getirmeyi ve uluslararası sermayenin hiçbir engelle karşılaşmadan faaliyette bulunabilmesini kapsamaktadır.³³³

Yapısal uyum programları ile bu ülkelerdeki yerli sanayileşme hareketlerinin önüne geçilmiş, bu sayede sanayi istihdamı düşürülmüştür. Kamu harcamalarının bu alandan çekilmesi, ülkedeki özel sektör için de avantajlı olmaktan çıkmıştır. Bu politikalar ile kamu işletmeleri özelleştirilirken ekonomik koruma önlemleri olmadan dış ticarete rekabete dahil edilmişlerdir.³³⁴

Washington Uzlaşısı'nın uygulandığı ülkelerde başarılı sonuçlar ortaya koyamaması neticesinde Post Washington Uzlaşısı olarak da bilinen ikinci Washington Uzlaşısı fikri ortaya atılmış ve ilk metne eklemeler sunulmuştur. Bu ikinci yaklaşımın oluşturulmasında Joseph E. Stiglitz ve Dani Rodrik isimleri öne çıkmıştır. Bu iktisatçılar ilk uzlaşısındaki “devletin piyasa

³³³ Saad-Filho, 2014a: 193.

³³⁴ Şenses, 2003: 190.

üzerindeki kontrolleri kaldırılmalıdır” maddesinin olumlu sonuçlar getirmemesine atıfla; devlete “tamamlayıcılık” görevini vererek, piyasaların oluşturulması ve etkin biçimde çalıştırılabilmesi için kurumsal yapıların ve gerekli yasal düzenlemelerin devlet tarafından yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.³³⁵ Bazı durumlarda devlet müdahalesinin gerekliliği, sosyal politikaların uygulanması, toprak dağılımı, eğitimin iyileştirilmesi gibi konular gündeme gelmiştir. Ancak vergilerin gelirle oranlı alınması, yeniden bölüşüm gibi konular gözardı edilmiştir.³³⁶ Yönetişim gibi kavramlar da ikinci Washington Uzlaşısı’na dahil edilmiş ve devlet piyasalara müdahalesi kısıtlı olan bir aktör olmaktan çıkarılıp işlem maliyetlerini azaltan, sivil toplumun gelişmesini sağlayacak piyasa dostu olarak betimlenmiştir.³³⁷

2.1.2.4. Neoliberal Politikaların Uygulanışı

Neoliberal politikalar IMF ve Dünya Bankası tarafından şekillendirilirken çeşitli yapısal uyum programları ile hedef ülkelerde uygulanmıştır. Bu uygulamalar ile devlet yeniden tanımlanmış, buna bağlı olarak sosyal politikalara ve birey kavramına yeni anlamlar atfedilmiştir. Ordu ise rıza yaratmanın bir aracı ve neoliberalizmin talep ettiği piyasanın koruyucusu olarak bir işlev edinmiştir, bu bölümde neoliberalizmin bu kavramları nasıl tarif ettiği ve şekillendirdiği açıklanmıştır.

2.1.2.4.1. Neoliberalizmde Devlet

Toplumsal uzlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan devlet kavramı bireyin kendi güvenliğini ve haklarını bir üst yapıya devretmesini ifade etmektedir. Devlet, şiddeti uygulama konusunda yasal hakka sahip tek kurum olarak değerlendirilmiştir.³³⁸ Özel mülkiyet haklarının korunması da devletin görevleri arasında sayılmaktadır. Devletin bu tanımı genel kabul görse de hem kapitalizmde hem de neoliberalizmde devletin görevinin üst sınıfların mülkiyet güvenliğini korumak olduğunu savunanlar da vardır. David Harvey bu durumu herhangi bir ayaklanma yaşanmadan ve krizlerin kontrollü şekilde sürdürülmesi sayesinde birikimin gerçekleştirilmesi olarak açıklamıştır. Bu noktada karşı çıkışı önlemek neoliberal devletin görevi olarak tanımlanmıştır.³³⁹ Leo Huberman’ın devletin sınıflar var oldukça egemen sınıftan yana olacağı vurgusu da Harvey’in tanımı ile uyumaktadır. Huberman

³³⁵ Yavuz, 2007: 30.

³³⁶ Yıldırım, 2011:17.

³³⁷ Yavuz, 2007: 32.

³³⁸ Heywood, 2013: 127.

³³⁹ Harvey, 2012: 82

‘Sosyalizmin Alfabetesi’ kitabında rıza kavramını da içeren bir yorumla devletin tanımını yapmıştır. Huberman’a göre:

“Devletin sınıflarüstü olduğuna –hükümetin zengin ya da yoksul, yüksek ya da alçak bütün halkı temsil ettiğine- inanmaya iteleniyoruz. Ama aslında, kapitalist toplum, özel mülkiyete dayandığından, özel mülkiyete karşı yapılacak her davranış, gerektiğinde şiddet kullanmaya kadar varan devletin direnciyle karşılaşacaktır.”³⁴⁰

Yarattığı toplumsal dönüşüm ve kavramlara verdiği yeni anlamlar ile neoliberalizm sadece bir ekonomi teorisi olmaktan çıkıp, küreselleşme ile gidebildiği her yerde yeniden şekillendirici ve değiştirici bir yapıya dönüşmüştür. Neoliberalizmin uygulandığı ülkeler daha da muhafazakârlaşırken, ifade özgürlüğü gibi kavramlar da içerik olarak değişime uğramıştır. Muhafazakârlık neoliberalizmle iç içe ilerleyen ve yerleşen bir kavram olmuştur. Devlet gibi asıl muhafazakârlık aygıtları gözden çıkarılmış, toplumsal muhafazakarlığın artırılması ile neoliberalizmin sorgulanması geri plana atılmış ve böyle bir sorgulamaya yönelik her girişim toplumsal muhafazakârlık ile karşılaşmıştır.³⁴¹

Neoliberalizmle işbirliği içerisinde olan muhafazakarlık ile toplum sorgulayıcılıktan uzaklaştırılırken, güvenlik ön plana çıkarılmıştır. Neoliberalizm bu açıdan milliyetçiliği de besleyen bir görüntü çizmiştir. Milliyetçi söylemler güvenlik gereksinmelerini artırırken, bireyin devlete sahip çıkma potansiyelini arttıran bir işlev görmüştür. Gambetti’ye göre; “devleti ona liberalizmin biçtiği rolden, yani tarafsız hakem olmaktan kurtaran, liberalizmin kabul etmek istemediği gerçeği –iktidarın bireyde değil, devlette olduğu gerçeğini – münasip bir kılıfla örten ve meşrulaştıran muhafazakarlık olmuştur.”³⁴²

Devlet, neoliberalizmde bireysel ve toplumsal hakları koruyan ve bunları güvence altına alan bir üst yapı olmaktan çok, bütünlüğünün korunması gereken bir yapıya dönüştürülmüştür. Bunun sağlanması ise devletin sorumluluklarının azaltılması ancak güvenliğinin artırılması gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Devletin sorumluluklarını azaltması ise ancak bunları özel sermayeye devretmesiyle mümkün olmuştur. Devletin küçültülmesi olarak da tarif edilebilecek bu durum David Harvey tarafından “Devleti insanların sırtından indirme” projesi ve “bir küvette boğulabileceği noktaya kadar küçültmek” olarak tanımlanmıştır.³⁴³

³⁴⁰ Huberman, 2016: 26.

³⁴¹ Harvey, 2015: 58.

³⁴² Gambetti, 2009:152.

³⁴³ Harvey, 2012: 76.

2.1.2.4.2. Sosyal Politikalar

Sosyal politikalar devletin vatandaşlarının ihtiyaçlarına yönelik çözümler ortaya koymasıdır. Bu politikalarla sağlık, eğitim, istihdam, barınma gibi temel sorunlara uygun politikalar oluşturularak, bu imkanlara sahip olmayan vatandaşların da bu imkanlara ulaşması amaçlanmaktadır. Neoliberalizm ise bu politikaları kısıtlamanın bir aracı olmuştur.

Harvey'in tanımıyla³⁴⁴, gelişmekte olan, krediye ihtiyaç duyan ülkeler neoliberal politikalar doğrultusunda ağır borçlar altına girmeye teşvik edilmiş ancak faiz oranları ABD bankalarının lehine olacak şekilde kalmıştır, bu nedenle faiz oranlarının artışı bu ülkelerin iflasa sürüklenmesine neden olmuştur. Bu borçları alan ülkeler bir yandan da borç verenlerin koşullarına uymak zorunda kalmıştır. IMF'nin yapısal uyum adı verilen programlarıyla, verilen borçlar yapılandırılmış, kullanım alanları ve geri ödeme koşulları belirlenmiştir. Ancak tüm bunlar sosyal devlet uygulamalarından ve vatandaşın refahından kısıtlamaya gidilmesini içermiş ve geride hem ekonomik hem toplumsal yönden çökmüş ülkeler bırakmıştır. Neoliberal uygulamaların eleştirilen bir yönü de borçların yönetilmesidir. IMF ve Dünya Bankası verilen borcun nasıl ve ne şekilde kullanılacağını belirlerken, kötü yatırımların sorumluluğunu almamış ve zarar yine topluma bırakılmıştır.³⁴⁵

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi kriterleri birçok ülkede müdahalelerin de zeminini oluşturmuştur. Piyasanın ön plana alınması ve gücün tekrar sermaye sahibi seçkinlerin eline geçmesi ile sermayenin sınırlar arası geçişken hale gelmesi, hem kendi ülkelerinde sosyal devlet uygulamalarından vazgeçilmesi hem de diğer ülkelerin bu sermaye akışına uygun hale getirilmesi anlamına gelmiştir. Bu uygun hale getirme ise o ülkede sermayenin vergi yükünü ve sendika gibi sosyal hakları savunan yapıların etkisini azaltmayı da içermiştir. Bireyin vergi yükü aynı kalırken ya da artarken, sermayenin vergi sorumluluğu azaltılarak yatırımcının teşvik edilmesi neoliberal politikalarından biri olarak kullanılmıştır. Özelleştirme, piyasaların serbestleşmesi, sendikaların gücünün zayıflatılarak işgücünün ucuzlatılması gibi yöntemler bu ülkelerde ekonomik krizlerden çıkış için birer araç olmuşken, devlet yapılarını da tahrip etmiştir.

Neoliberalizme kadar Keynesçi politikalar izleyen kapitalist ülkelerde sermaye birikimi canlıyken işçi sınıfı da kamu hizmetlerinden yararlanabilmekte ve refah devleti kavramı bir uzlaşma şeklinde devam etmekteydi. Neoliberal politikalar ile refah devleti uygulamalarından kısmen de olsa vazgeçilmesi amaçlanmıştır. Ancak şuna dikkat etmek gerekir ki; refah devleti çok gelişmiş kapitalist ülkeler için geçerli bir kavramdır. Toplumun temel ihtiyaçlarını sağlayamamış gelişmekte olan ülkeler için refah devletinden vazgeçmek

³⁴⁴ Harvey, 2012: 82.

³⁴⁵ Harvey, 2015: 37.

yoksulluğun, işsizliğin artmasına ve sorunların kökleşmesine neden olurken devletin de bu alanlarda yapıcı gücünü azaltmıştır.³⁴⁶

Devletin neoliberalizmde yeniden tanımlanması sadece topluma yönelik işlevinin azaltılması olarak karşımıza çıkmıştır. Güç kullanma, ekonomik serbestliği sağlama gibi konularda devletin gücü aynen devam etmiştir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da devletin düzenleyici ve kapsayıcı rolüdür. Eğitim, sağlık gibi konuların yanında salgın hastalıkla mücadele, araç trafiği gibi konularda da devletin düzenleyici rolü önemli ve gereklidir. Devleti yeniden tanımlayan IMF, Dünya Bankası gibi örgütler ise tek bir alanda uzmanlaşmış, bu şekilde bütünleşik bir yapıyı anlamaya yeterliliği olmayan ve zaten kendi alanları haricindeki konularda sorumluluk almayan yapılardır.³⁴⁷ Bu sayede yaşanan herhangi bir olayda sorumluluk devlete yüklenirken, neoliberal politikalar ve onları belirleyen kuruluşlar sorgulanmamakta ancak devlet her alanda bu politikaların düzgün gerçekleştirilmesi için yetkin sayılmaktadır. Burada dikkate alınması gereken nokta politika belirleyici olan Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların konumudur. Bu kuruluşlar hiyerarşinin üzerinde yer alırken, yetkililerin de politika uyguladıkları ülkelerin vatandaşları tarafından seçilmedikleri halde ulusal konulara etkileri herhangi bir demokratik seçilmiş bir halk temsilcisiyle karşılaştırıldığında çok daha yüksektir.³⁴⁸

Öte yandan devletin görevlerinin ve önceliğinin kamudan alınıp sermayeye tahsis edilmesinin sistemleşmiş hali olan neoliberalizmde, ileride açıklanacak olan Topraksız Köylüler, Zapatistalar gibi muhalif hareketler sosyal refah devletinin eksikliğine değil de devlet aygıtının kendisine karşıymış gibi değerlendirilmekte hatta kimi zaman terörist olarak isimlendirilmektedirler.³⁴⁹

Devletin sosyal refahı sağlama görevinden, neoliberal sistemde piyasaları koruma görevine geçmesi ve bu süreçte toplumun birçok farklı kesiminden farklı mağdurların ortaya çıkması; bu mağduriyetlerin etkisinin toplumsal bir tabana yayılmadan önce yok edilmesi gibi bir politikayı devreye sokmuştur. Bu noktada Sivil Toplum Kuruluşları (STK) bu mağduriyetlerin sistem kaynaklı değil, bireysel yetersizlikten kaynaklandığı algısını yaratırken, devlete de eski yücelik ve koruyuculuk payesini geri veren bir işlev üstlenmiştir.³⁵⁰ Sanki devlet aygıtı, uyguladığı politikalar nedeniyle meydana çıkan o problemin kaynağı değil de gücü itibarıyla her şeye ulaşmaya çalışan ama her şeye gücü yetmediğinden STK'lar aracılığıyla bireylerden işbirliği isteyen, sorumluluk bilincine sahip bir aygıt olarak

³⁴⁶ Saad-Filho, 2014a: 195

³⁴⁷ Freeman, ve Kagarlitsky, 2007: 27.

³⁴⁸ Dieterich, 2007:62.

³⁴⁹ Harvey, 2012: 83.

³⁵⁰ Harvey, 2015: 186.

gösterilmeye başlanmıştır. Neoliberal politikalarla eş zamanlı olarak sayıları ve faaliyetleri artan sivil toplum örgütleri aynı zamanda sistemin devamlılığını da sağlayan araçlar olmuşlardır, sorunun sebebini, kaynağını bulmak ve ortadan kaldırmak gibi endişelerinin olmayışı ve bireysel katılımı toplumsal faydanın sağlanabileceği algısının oluşturulmasında işlevsel haldedirler.³⁵¹ David Harvey neoliberalizmin ortaya koyduğu özgürlüğün de ancak hayır kurumları gibi zayıf örgütlenmeleri teşvik ettiğini belirtmiştir, böylece sendika gibi güçlü kurumların oluşumunun da önüne geçilmektedir.³⁵² Ayrıca devletin birçok alandan çekilmesi ile STK'lar, sendikalar ve diğer örgütlenmeler neoliberalizmi meşrulaştırarak devleti kontrol altına almak için neoliberalizmde bir araç olarak kullanılmıştır.³⁵³ STK'lar toplum, çevre gibi konularda toplumsal bilinç oluştursa da neoliberal politikaları uygulayanlar için bir araca dönüşmeleri zor olmamıştır, STK'ların devletle ve uluslararası kuruluşlarla daha yakından çalışmaları bu süreci kolaylaştırmıştır.³⁵⁴ İzlenen politikalar çeşitli grupları dışarıdan ya da yukarıdan fonlanan projelerle, kendilerine döndürmüş ve bu şekilde iktidara karşı çatışmacı bir tutum takınmalarından ve mücadeleden uzaklaştırmıştır.³⁵⁵ David Harvey de 'Neoliberalizmin Kısa Tarihi' isimli kitabında neoliberalizmde sosyal hizmetlerin STK'lar eliyle özelleştirildiğini ve bu STK'ların da tabanlarını temsil değil kontrol ettiğini savunmuştur.³⁵⁶ James Petras da STK'ların işbirliği prensibine vurgu yaptığını ancak hiçbir ulusal ürün üretmediklerini, sadece neoliberal politikaların devamı için yabancı fon sağlayıcılarını yerel emekle bağlantılandığını savunmakta ve STK'ları halkı sınıf mücadelesinden uzaklaştırıp kendisini ezenle işbirliğine sokan yapılar olarak görmektedir.³⁵⁷ Tina Wallace "STK'ların İkilemi" isimli çalışmasında özellikle Kuzeyin gelişmiş ülkeleri ve büyük kuruluşlar tarafından fonlanan STK'ların yeni bir halk yönetim aracı olarak kullanıldığını ve Kuzey ülkelerinin belirlediği ilkelere göre çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca bu STK'ların toplumun sorunlarına çözüm bulmaktan çok fon bulma konusuna odaklandığını belirtmiştir.³⁵⁸

Neoliberalizmde sosyal politikaların değişmesine örnek olarak temel ihtiyaçların özelleştirilmesi verilebilir. Sağlık, eğitim, ulaşım, temel ihtiyaç maddelerinin kolay ulaşılabilir olması gibi konuların devletin sorumluluk alanından çıkarılması halkın daha da yoksullaşmasına sebep olmuştur.

---

³⁵¹ Munck, 2014: 117.

³⁵² Harvey, 2015: 77.

³⁵³ Munck, 2014: 117.

³⁵⁴ Sinha, 2014: 274.

³⁵⁵ Petras ve Veltmeyer, 2007: 30.

³⁵⁶ Harvey, 2015: 186.

³⁵⁷ Petras, 2004: 272.

³⁵⁸ Wallace, 2004: 204.

Neoliberal politikalar çerçevesinde temel ihtiyaçların sağlanması önemsenmemiş, işsizlik konusunda da katı bir tutum izlenmiş, işsizlik doğal bir sonuç sayılmış ve iş bulmak eşit olmayan piyasa koşullarında herkesin kendi sorumluluğu olarak görülmüştür. Tam istihdam yerine, enflasyonu etkilememesi koşuluyla işsizlik düzgün işleyen bir piyasanın sonucu olarak kabul edilmiştir.³⁵⁹ Neoliberal politikalar dönemindeki işsizlik oranları dar sanayileşmenin ve ihracata dayalı bir ekonominin sonucudur.

2.1.2.4.3. Birey Kavramının Yeniden Şekillenışı

Neoliberalizm, liberalizmin birey kavramını da değiştirmiştir. Liberalizmde birey, toplumu oluşturan ve çıkarı en önde tutulması gereken bir unsur olarak değerlendirilmiş ve devlet, bu koşulları sağlaması gereken bir aygıt olarak görülmüştür.³⁶⁰ Neoliberalizmde ise toplumu oluşturan unsur tanımından uzak ve daha farklı bir kapsayıcılık içeren bir birey kavramı oluşmuştur. Neoliberalizm, bireyi toplumun bir parçası olarak değil, tek başına bir unsur olarak değerlendirmiş; bireyleri toplumu oluşturan kişiler olarak değil, belirlenen hakları kullanabilme ve belirlenen seçenekleri seçebilme kapasitesine sahip eşit kişiler olarak değiştirmiş, bu da uygulamalarda çeşitli sonuçlar çıkarmıştır.³⁶¹

Chomsky neoliberalizmin birey kavramını; “ ‘kişi’ (person) ifadesi, herhangi bir bireyi, şubeyi, ortaklığı, şirketler grubunu, kuruluşu, zümreyi, şirketi veya başka bir (herhangi bir devletin kurallarına bağlı olarak örgütlenmiş olsun olmasın) örgütü içerecek şekilde” tanımladığını aktarmaktadır.³⁶² Bu yeniden tanımlama, şirketlerin bireysel haklara sahip kişilere dönüşmelerini olanaklı kılmış, elde ettikleri imtiyazlar ile toplumsal refahı sağlayan kaynaklara el koyabilmelerine ve birçok örnekte görülebileceği gibi, herhangi bir zarara uğramaları durumunda devleti dava edebilmelerine olanak sağlamıştır. Tabii ki bunun yanında devletin işleyişine ve sosyal refahın azalmasına yönelik etkilerine karşı herhangi bir eleştiriyi de bireysel özgürlüklerine müdahale olarak değerlendirebilmişlerdir.

Neoliberalizmin bu anlayışı devletin sosyal refahı sağlama görevlerini en aza indirirken, aynı zamanda toplumsal tepki oluşmasının önünü kesebilmek için bireyselleşmeyi ön plana çıkarmıştır. Bir bireyin problemi tüm toplumu ve sistemi ilgilendiren bir problem olmak yerine, onun sadece kendisini ilgilendiren ve yetersizliğinden kaynaklanan bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Dieterich genç bir insanın iş bulma ya da iyi bir okula yerleşememesinin, o kişinin “rekabet etme yeteneği” olmamasının göstergesi sayıldığını belirtmiş ve bireylerin bu yargılamayı yapan pazar ve devlet tarafından öznelliklerinin yok

³⁵⁹ Lapavitsas, 2014: 66.

³⁶⁰ Macgregor, 2014: 236.

³⁶¹ Harvey, 2015: 77.

³⁶² Chomsky, 2014: 96.

edildiğini savunmuştur.³⁶³ Harvey'in tanımına göre de her birey kendi eylemlerinden ve refahından kendisi sorumludur. Bu konulardaki başarısızlık ise yine bireyin kendisine yeterince yatırım yapmamış olmasına ya da iyi bir girişimci olmamasına atfedilir ancak asla sistemin yarattığı koşullar veya sınıfsal dışlayıcılık suçlanmaz.³⁶⁴

Neoliberalizmde özel mülkiyet ve bireysel girişimcilik teşvik edilmiştir, ancak bunların nasıl elde edileceği ve fırsatlara erişimdeki eşitsizlik neoliberalizmin ilgi alanına girmemektedir. Eşit koşullarla piyasada yer almak neoliberalizmin sağlamayı vadettiği bir durum değildir, piyasa koşullarında eşit bir halde yarışabilmek bireyin kendisine atfedilen bir durumdur. Neoliberalizm bireyin kendine yatırım yapmasını bekler ancak sistemin yarattığı dışlayıcı ve eşitsiz koşulları görmezden gelir. Başarı; girişimcilik ve kendine yatırım sonucu herkes tarafından elde edilebilecek bir meta gibi görünür ancak uygulanan politikalar temelde devletin eşit koşulları yaratma ve sunma konusunda devre dışı kalmasını ister ve kendine yatırımı da müdahaleden bağımsız bir piyasanın parçası olarak sayar.³⁶⁵

Toplumsal fayda kavramını kullanan neoliberalizmde; sosyal devlet, toplumsal dayanışma ve işbirliği gibi kavramlar bireyin karşısında önemsizleştirilmiştir. Birey, toplumun üzerinde tutulmuş ve bireylerin tek tek kendi faydalarını sağlamasıyla toplumsal faydanın sağlanacağı savunulmuştur; ancak neoliberalizmin birleştirici ve toplayıcı unsurunun devlet değil piyasa olduğu dikkate alınmalıdır. Piyasa, bireyin topluma değil de artık değer üretimi ile sermaye birikimine ne ölçüde katkıda bulunduğuna göre değerlendirildiği bir 'doğal ayıklama' aracıdır.³⁶⁶ Bu durumda vatandaşlık ve sosyal devlet kavramlarının önemlerini kaybettiğini söylemek mümkündür. Neoliberalizmde birey yüceltilirken, toplumun bir parçası olarak görülmemektedir.

Ortaya çıktığı andan itibaren özgürlüğün simgesi olan liberalizm terimi piyasaya özgürce dahil olabilmeyi tanımlarken, neoliberalizmin özgürlük tanımı piyasaya dahil olma koşullarını sağlayanları özgürlük faydalanıcıları olarak görmektedir. Neoliberalizm her bireyin müdahaleye uğramadığı müddetçe eşit olduğu varsayımıyla hareket eder ancak bunların kapasiteleri ve her tür imkâna eşit mesafede olup olmadıkları ile ilgilenmemektedir. Bireyi bir bütünün parçası olarak değil, tek başına bir varlık olarak bütünün üstünde değerlendirmektedir.³⁶⁷

³⁶³ Dieterich, 2007: 75.

³⁶⁴ Harvey, 2015: 73

³⁶⁵ Bkz David Harvey (2012), Zeynep Gambetti (2009).

³⁶⁶ Clarke, 2014: 100.

³⁶⁷ Evre, 2015: 6.

Neoliberalizm toplumsal birlikteliği yok sayarken, toplumsal işbirliği kavramını da zayıflatmıştır. Margaret Thatcher'ın 1987 yılında *Woman's Own* dergisindeki röportajında söyledikleri, neoliberalizmin toplum algısını anlamak için iyi bir örnektir:

Düşünüyorum ki birçok çocuğun ve insanın anlamasında epey uzun bir süreçte ilerledik, 'bir problemim var, bunu halletmek hükümetin işi' veya 'bir problemim var, gideceğim ve bunun halledilmesi için garanti alacağım', 'evsizim, hükümet bana ev vermeli' ve böylece problemlerini toplumun üzerine yüklüyorlardı ve toplum kim? Öyle bir şey yok! Bağımsız kadınlar, erkekler ve aileler var ve hükümet insanlar için bir şey yapamaz, insanlar ilk önce kendilerine bakabilmeli.³⁶⁸

Neoliberalizm dönüşen ve dönüştüren yapısı ile sadece ekonomik alanda değil, sosyal, kültürel ve benzeri birçok alanda kendi devamlılığını sağlamaya çalışan ve bu dönüşümden beslenen bir sistem olmuştur. Bu sistem; istikrar, güvenlik, piyasa serbestisi, bireysel özgürlük gibi birçok terimi kullanmaktadır. Bu yüzden neoliberalizme yapılan her eleştiri, özgürlüğe müdahale bahanesi ile savuşturulmaya ve bunun yanında devletçi her politika da liberalizme müdahale olarak görülmeye başlanmıştır.

Neoliberalizm tam da liberalizmin özgürlüklere dayalı sloganlarını temel almış ancak bunu büyük bir yanılsama haline dönüştürmüştür. Özgürlük vardır, piyasa serbesttir, devlet sınırlıdır ama bunların hepsi bireyler ve toplum faydası için değil, yeni oluşturulan piyasa sistemine dahil olanlar içindir. Neoliberalizm her tür fikre, oluşuma açık bir yapı sergiler ancak bunların kısıtlanmasını toplumla, muhafazakârlıkla, ekonomik koşullarla ya da şiddet aracıyla sağlar. Zeynep Gambetti'nin iddiasıyla; neoliberalizmde ifade özgürlüğü olduğu kadar suç işleme özgürlüğü de vardır ve suçun varlığı ancak piyasa koşullarına uygun olduğu müddetçe kabul edilmektedir.³⁶⁹

Bireyciliğin bu denli ön plana çıkarıldığı bu sistemde kişinin kendini ait hissettiği kolektif örgütlenmeler ya da gruplarla olan bağı dikkate alınmamakta, birey, o gruplara dahil olduğu anda neoliberalizmin bireye sağladığı alanın dışında kalmaktadır. Neoliberalizmin bu aidiyete dair herhangi bir tasarrufunun olmayışı, pek çok grubun neoliberalizmin meşru sayma alanının dışında kalmasına neden olmuştur. Bu gruplar daha sonra çeşitli şekillerde neoliberalizme karşı tepkinin de çekirdekleri haline gelmişlerdir.

2.1.2.4.4. Neoliberalizmde Rıza Yaratmak ve Ordu (Hegemonya)

Neoliberalizmin uygulanışında rıza kavramı da önemli yer tutmaktadır. Bu kavram Gramsci tarafından hegemonya kavramı ile beraber kullanılmış, hegemon olanın

³⁶⁸ <http://www.margaretthatcher.org/document/106689> (erişim tarihi: 18.04.2017).

³⁶⁹ Gambetti, 2009: 155.

meşruiyetinin rıza olmadan mümkün olmadığı belirtilmiştir. İtalyan Marksist teorisyen Antonio Gramsci, hegemonya tanımını yöneticilerin düzeni ve meşruiyetlerini sağlamak için tebaalarının rızalarını kazanmaları, bunun sonucunda da güç kullanma ihtiyaçlarının azalmasını ifade eden fikirler bütünü olarak açıklamıştır.³⁷⁰ Hegemonya fiziki güç kullanarak “zorlama” ile moral ve kültürel iknayı yani “rıza”yı birleştiren bir sosyal ve politik kontrol çatısı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu sistemin karakteristik özelliği sınıflar, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerde rızayı kullanmasıdır.³⁷¹ Rıza yaratmak, toplumu getirilen sistemin, kendisi için en iyisi olduğuna ikna etmeyi içerirken, toplumun birincil ihtiyaçlarının ikinci plana atılmasını da sağlamıştır.³⁷²

Gramsci’ye göre hiçbir hükümet, ne kadar güçlü olursa olsun, iktidarını zor kullanarak devam ettiremez; meşruiyet ve halkın rızasına ihtiyacı vardır.³⁷³ Bu rızayı sağlamak hegemonun etkin olduğu toplum veya devletin davranışlarını şekillendirmesini sağlamaktadır.³⁷⁴ Rızanın tam olarak sağlanamadığı noktada ise devreye askeri güç girmiştir.

Devletin şiddeti bir araç olarak kullanabilme yetkisi, neoliberal politikaların uygulamasında karşılaşacağı her tür itirazı ülkenin ve toplumun bütünlüğüne saldırı olarak değerlendirip bastırmasına da olanak sağlamıştır. Neoliberalizmde devletin birçok görevi özel sermayeye devredilirken, ordunun iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi konusundaki rolü sabit bırakılmıştır. Bu politikalarda önemli bir unsur olan özel mülkiyetin korunması; birey kavramının şirketler dahil olmak üzere daha da kapsayıcı hale gelmesi göz önüne alındığında orduyu neoliberalizm için önemli bir araç olarak sunmaktadır.

Neoliberalizmde her şeyin bir piyasası olduğu argümanı göz önüne alındığında, askeri güçler bu piyasada en büyük gelir ve gider kaleminden biridir. Askeri güvenlik konusu neoliberalizm için bir pazar oluştururken, ordu neoliberalizmin talep ettiği piyasa koşullarını kimi zaman oluşturma kimi zaman da güvenliğini sağlamadan sorumlu bir araca dönüşmüştür.

David Harvey’in neoliberalizmin krizlerden beslendiği ve krizler yarattığı tezi dikkate alındığında ordunun darbeler yoluyla neoliberal politikaların kabul ettirilmesinde, bu politikaların uygulanmasında ve genel olarak ulusal güvenliği sağlama temasıyla bir araç olarak işlevi çoktur.

Ordunun devlet ideolojisine bağlılığı, onun toplum için en iyisini bilebilme yetisine sahip olduğu inancına yol açarken, neoliberal politikaların uygulandığı süreçte de orduların bu politikalara yaklaşımları iktidarın yanında yer almak olmuştur. Neoliberal politikaların

³⁷⁰ Goldstein ve Pevehouse, 2015: 101.

³⁷¹ Okur, 2015: 137.

³⁷² Chomsky, 2014: 41.

³⁷³ Atkinson, 2013: 259.

³⁷⁴ Heywood, 2014: 269.

uygulanması için araç konumuna gelen ordu yönetimleri, sol düşüncelerle mücadele etmeyi muhafazakârlıkla bağdaştırmışlardır. Bu noktada muhafazakârlık ne olursa olsun devletin bütünlüğünü korumak ile eşdeğer tutulmuş ancak neoliberalizmin ve küreselleşmenin toplumu ve ekonomiyi parçalayışı göz ardı edilmiştir. Birçok olayda görülebileceği gibi, kimi zaman herhangi bir çokuluslu şirketin çıkarı devletin çıkarı sayılmış ve yaratılan piyasaya tabi olmak istemeyen insanlar toplum dışı addedilmiş ve taleplerine müdahale edilmiştir. Harvey'e göre; "Wall Street-Hazine-IMF ortaklığının uyguladığı yapısal uyum programı işin genel çöküş kısmıyla ilgilenirken, halk isyanını bastırmak soyulan ülkedeki (emperyal güçlerden gelen askeri yardımla desteklenen) işbirlikçi devlet aygıtının işidir."³⁷⁵

Neoliberal politikalarda ordunun rolünün rızayı sağlamak olarak belirlenmesinde, bu orduların devletin gücünün arttığı yerde devleti destekleyici pozisyonda kalmaları, devletin hakim sınıflarının kontrolü yitirdiği yerde idareyi ele alan bir tutum izlemeleri tarihsel bir tutarlılık içermektedir. Buna bağlı olarak neoliberal politikaların uygulandığı ülkelerde ordular bu politikaları koruyucu bir işlev üstlenmişlerdir. Bu da hem toplumun alt sınıflarından çok sayıda askeri bulunan hem de üst düzey bir konumu olduğunu savunan ordu içerisinde bir bölünmüşlük yaratmış, bu bölünmüşlük neoliberal politikalara karşı oluşan toplumsal muhalefetin bastırılması veya desteklenmesi noktalarında gün yüzüne çıkmıştır.

2.2. Neoliberalizmin Latin Amerika'da Yarattığı Değişim ve Krizler

Latin Amerika ülkelerinin her birinin toplumsal, ekonomik yapısı ve tarihsel gelişimleri ayrı olsa da neoliberalizmin hepsine benzer politikaları dayatması nedeniyle bu ülkeler benzer süreçleri yaşamış ve çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ancak bu sefer de kıtada bölünmüş olan toplumsal yapılar bir araya gelerek neoliberalizme karşı bütüncül bir muhalefet oluşturmaya başlamışlardır. Bu konular değerlendirmeden önce bu bölümde neoliberalizmin ne şekilde bu ülkelerde uygulandığı ve yol açtığı krizler incelenecektir.

2.2.1. Neoliberalizmin Yarattığı Değişim

Neoliberalizmin tarihi Latin Amerika'da yoğun uygulanan bir politikalar bütünü olması açısından önemlidir ve bu ideolojinin tarihini büyük oranda Latin Amerika ülkelerinde bıraktığı etki üzerinden okumak mümkündür.

Şili'nin ardından neoliberalizm Latin Amerika ülkeleri için sunulan bir reçeteye dönüşmüştür, ABD'nin askeri ve politik etkisi de bu politikalara geçişte etkili olmuştur. ABD kapitalist bir ülke olmaya devam ederek ve diğer kapitalist ülkelerin çıkarlarını da temsil

³⁷⁵ Harvey, 2015: 172.

ederek, çevre ülkelerde uygulanan neoliberal politikalarla sermaye birikimine devam edebilmiştir. Bu ülkelerin hem “arka bahçe” olarak görülmesi hem de komünizm tehdidine karşı ABD ulusal güvenlik politikası kapsamına dahil edilmeleri, uygulanan politikaları daha da ağırlaştırmış, gösterilen tepkiler kadar yaşanan krizler de büyük olmuştur.³⁷⁶ Bu krizler 2.2.2. Neoliberalizmin Yarattığı Krizler başlığında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1980’li yıllarda kıta çapında uygulamaya konan neoliberal ekonomi planları ve yapısal uyum programları ile Latin Amerika ülkeleri, merkezleri ABD olan finans kuruluşları tarafından denetlenmeye ve uygulayacakları ekonomi politikaları bu kuruluşlar tarafından belirlenmeye başlamıştır. Neoliberal politikalar Latin Amerika ülkelerinde kimi zaman toplumsal ve ekonomik yapıyı değiştirmiş, kimi zaman da toptan reddedilmiştir. Neoliberal politikaların Latin Amerika ülkelerinde yarattığı değişim Harvey tarafından dört başlık altına toplanmıştır.

(1) Borç krizi, ekonomik durgunluk, nüfusun çoğunluğu için ekonomik koşullarda kötüleşme (bazı durumlarda 70’lerde ulaşılan seviyeye geri dönüş); (2) Kışlarına geri dönen askeri ve otoriter rejimlerin yerini, demokratik seçimlerle işbaşına gelen sivil ve anayasal rejimlerin alması; (3) IMF ve DB tarafından tasarlanan istikrar önlemleri ve sert tedbirler (para kurunun devalüasyonu) ile “yapısal” ekonomik reformların (dışarıya yönelme, liberalleşme, düzensizleştirme, özelleştirme, küçültme) birleşimi olan Yapısal Uyum Programı’nın yaygın olarak uygulanması; (4) sermaye emek ilişkisinde ve buna bağlı sınıf yapısında önemli değişikliklere dayanan sermaye birikimi sürecinin yeniden kurulması.³⁷⁷

Latin Amerika’da hükümetler ve finans kuruluşları aracılığıyla uygulanan yapısal uyum programları ile bu ülkelere Washington Uzlaşısı’nın koşulları sunulmuş, ithal ikameci sanayinin yerine ihracata dayalı sanayi teşvik edilmiştir. Bu politikaların Latin Amerika ülkeleri iktidarlarınca kolayca kabul edilmeleri de bu ülkelerin tarihsel gelişimleriyle bağlantılıdır. Burjuva sınıfı Avrupa’ya bağlı ve toplumdan kopuk, yöneticileri de genellikle yine bu sınıftan ya da ordudan gelen bu ülkelerde yapısal uyum programları ülkenin gelişmesi için gerekli yöntemler olarak görülmüştür.

Meksika, Arjantin, Bolivya, Venezuela ve diğerlerinde uygulanan neoliberal politikaların en belirgin özelliği sosyal devleti olabildiğince kısıtlamaları, devleti toplum üzerinde bir baskı aracı haline dönüştürmeleri ve aşırı özelleştirmelerdir. Bu politikaların etkilerini anlayabilmek için Latin Amerika ülkelerinin sadece tarihi değil günümüzdeki toplumsal yapısını da incelemek gerekmektedir.

³⁷⁶ <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v05/d11> (erişim tarihi: 20.03.2017).

³⁷⁷ Aktaran: Veltmeyer ve O’Malley, 2007: 69-70.

Alfredo Saad-Filho Latin Amerika’da neoliberalizme geçişte beş politikanın belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bunlar; ithalatın serbestleştirilmesi, döviz kurunun aşırı değerlendirilmesi, yurtiçi finansal serbestleştirme, mali reformlar ve son olarak ülkeye sermaye giriş çıkışını düzenleyen kuralların gevşetilmesidir.³⁷⁸ Sermaye girişiyle de para yüksek kâr sağlayacak sektörlerin yanında, yatırımın kısa sürede geri çekilebileceği alanlara da aktarılmış, böylece toplumun ve devletin faydalanabileceği, istihdam sağlanabilecek koşullar yerine borsa üzerinden kâr elde edilmiştir. Elde edilen bu kâr ise sermayenin geldiği ülkeye kolayca geri götürülerek, geldiği ülkeye hiçbir fayda bırakmadan çıkabilmiştir.³⁷⁹ Tüm bu koşullarda neoliberal politikaları uygulayan herhangi bir ülkenin kısa dönemli başarı gösterse de uzun vadede çöküşe doğru gittiğine dair birçok örnek vardır. Neoliberalizm vadettiği ekonomik büyümeyi de sağlayamamış, 1960’larda yüzde 3,5 olarak görülen küresel büyüme oranı, 1980’ler ve 1990’larda yüzde 1 civarındayken, 2000’lere gelindiğinde yüzde 1’e zor ulaşmıştır.³⁸⁰

IMF ve Dünya Bankası tarafından uygulanan neoliberalizme dayalı yapısal uyum politikaları sonucu Latin Amerika ülkelerinde ekonomiler dışa açılmış, kısa süreli büyüme hedefleri; devletin halkın temel ihtiyaçlarına yönelik sosyal harcamaları azaltmasına ve vergilendirmeyi arttırmasına dayanmıştır. Uygulanan politikaların sonuçları ekonomik krizleri ve toplumsal huzursuzlukları tetiklemiştir. Yapısal uyum programları ile özelleştirme desteklenmiş, eğitim, sağlık, altyapı harcamaları özelleştirilerek devlet küçültülmüş, temel ihtiyaçlar pahalılaşmış, ihracata dayalı büyüme teşvik edilmiş, sanayileşmenin azalması sonucu işsizlik artmış ve reel ücretler düşmüştür.³⁸¹

Meksika örneğinden başlayarak neoliberalizm kıtada başarılı sonuçlar vermemiş, toplumsal tepkiler bastırılmamış ve bu süreçte neoliberal politikaların uygulayıcıları daha da sertleşme yoluna gitmişlerdir. Latin Amerika’da neoliberalizmin uygulanışını analiz ederken, buradaki ülkelerde toplumsal yapının karmaşıklığı ve sosyal hakların, modernleşmenin yukarıdan aşağıya sunulan kavramlar olduğu göz önüne alınmalıdır. Ülkenin yöneticisinin bir darbeci ya da diktatör olması ülkenin modernleştirileceği bahanesinin yönetimi sürdürmek için kullanılmasını uzun yıllar engellememiştir. Bunlar dikkate alındığı takdirde neoliberalizmin niçin bu ülkelerde uygulanabildiği, toplumsal taleplerin her zaman karşılıksız bırakılabileceği algısının iktidarları nasıl yanılttığı ve toplumsal tepkilerin oluşma süreci anlaşılabilecektir. Sonuçta Meksika, Arjantin, Şili, Venezuela, Bolivya gibi Latin Amerika

³⁷⁸ Saad – Filho, 2014b: 367.

³⁷⁹ Kagarlitsky, 2007: 297.

³⁸⁰ Harvey, 2012: 78.

³⁸¹ Şenses, 2003: 191.

lkeleri çeşitli düzeylerde ekonomik ya da toplumsal krizlerle karşılaşmışlardır. Neoliberal politikaların sonuçlarından önce bu politikaların temellerini anlamak gerekmektedir. Uygulanan programlar her ülkede aynı temel koşulları içermiş, aynı sonuçlar beklenmiştir. Bu koşullar 1989 tarihli Washington Uzlaşısı'yla tamamen netleşmiştir.

Neoliberal politikaların Büyük Britanya ve ABD'nin aksine Latin Amerika lkelerinde farklı olumsuz sonuçlara yol açmasının başlıca sebeplerinden biri; aydınlanmadan etkilenen bir burjuvaya sahip olmamalarıdır. Dolayısıyla yönetici veya elit üst sınıflar kendi çıkarları için küresel glerle işbirliğinden çekinmemişlerdir.³⁸² Latin Amerika lkeleri Avrupa'da olduğu gibi sınıfsal yapıyı oluşturacak bir gelişim yaşamamışlardır. Bu ülkelerde işçi, köylü gibi sınıflar yerine çeşitli toplumsal gruplardan bahsetmek mümkündür. Yerliler toplumsal grupların önemli bir kısmını oluşursa da ülkeden ülkeye nüfus ve köken farklılıkları bir sınıf olarak değerlendirmelerini güçleştirmektedir.³⁸³ Ancak modern sanayi gelişiminin yaşanmadığı ve işçilerin bir sınıf olarak ortaya çıkamadıkları bu ülkelerde etnik aidiyet siyasal bir kimliğe de dnşmştir.³⁸⁴ Bu durumda neoliberal politikalarından etkilenen taban genişlerken, buna karşı çıkabilecek yapı da bölünmüşlük nedeniyle dar kalmıştır.

Latin Amerika kapitalist ülkeler için her zaman öncelikli finansal hedef olmuştur, bağımsızlık sonrasında Britanya'nın ardından da ABD'nin politik ve ekonomik etkisine maruz kalan bu ülkeler, kapitalist gelişmeyi yaşayamadan, kapitalist ülkelerin kendi krizlerini aşabilmeleri için yeni bir saha olarak grlmşler ve neoliberal politikaları uygulamaya yönlendirilmişlerdir. Neoliberalizmin Latin Amerika'daki uygulanışını anlayabilmek için bu ülkelerdeki devlet, birey, ordu gibi yapıların neoliberalizm ile olan uyumu ya da neoliberalizme göre yeniden şekillendirilme süreçleri incelenecektir.

2.2.1.1. Devlet

Latin Amerika lkelerinde devlet yapısı tarihsel gelişimine bağlı olarak kolaylıkla neoliberal politikalara uyum sağlayabilmiştir. Çeşitli ve değerli doğal kaynaklara sahip bu ülkelerde iktidarın ele geçirilmesi ve elde tutulması önemli bir durumdur. Gelirin paylaşımı konusunda genellikle aydınlanma yaşamamış burjuvazinin ya da darbeler neticesinde iktidara gelen ABD destekli orduların yönetime hkim olduğu görülmektedir.

Neoliberalizmde devlet temel ihtiyaçlar bakımından daraltılırken başka alanlarda daha kapsayıcı hale gelmiştir. Bunlardan en önemlisi mülkiyettir. Özellikle toprağın istimlak edilmesi konusunda neoliberalizmin toprağı sahiplendirme ve mülkiyetini korumaya yönelik

³⁸² Petras ve Veltmeyer, 2007: 54.

³⁸³ Galeano, 2006: 175.

³⁸⁴ Bayramoğlu zuğurlu, 2012: 23.

politikasının Latin Amerika'daki uygulamaları ağırlıkla yerliler üzerinde etkili olmuştur. İktisat dışı yollardan mülksüzleştirilen bu topluluklarda açık bir proleterleşme başlamıştır. Buna tepki olarak tabandan toprak ve ticaret yollarının işgalleri gibi güçlü hareketler yükselmiştir.³⁸⁵

Neoliberalizmin sosyal devleti daraltmasına örnek olan Venezuela; 1990'dan 1992 yılına kadar uygulanan neoliberal politikalarla Amerika kıtasındaki en yüksek ekonomik büyümeye sahip olurken aynı zamanda en yüksek ekonomik eşitsizlik ile rekor düzeyde yoksulluk ve açlık oranlarına erişmiştir.³⁸⁶

Devletin büyümesi ve gelişmesi gibi konular neoliberalizmi sadece iktisadi olarak ilgilendirmektedir. Neoliberalizm, ekonomik büyümeyi hedeflemiş ancak toplumsal eşitsizlikleri görmezden gelmiş, devleti iktisadi olarak büyütürken sosyal devlet yapısını aşındırmıştır.

Neoliberal politikaların Latin Amerika ülkelerinde devleti zayıflatan sonuçlara yol açmasının başlıca sebebi; sermayeyi çekmeye yönelik şartların kolaylaştırılmasına rağmen, Latin Amerika ülkelerinin yabancı yatırımcılar için çok cazip olmamasıdır. Bu durum da sermaye akışının bir tür sömürüye dönüşmesine yol açmıştır. Latin Amerika'daki kamu kuruluşları özelleştirilirken bunların rekabete dayalı bir denge sağlayacağı önkoşulu tekelleşme ile sonuçlanmıştır. Devlet, elindeki kamu kurumlarını özelleştirir ve sosyal harcamaları kısarken bu sefer toplumsal tepkilerle karşı karşıya kalmıştır. Piyasaların güçlenmesi beklenirken aksine hem daha zayıf bir piyasa oluşmuş, sermaye ve güç belirli ellerde toplanmış hem de zaten kırılgan olan devlet yapısı zarar görmüştür.

2.2.1.2. Sosyal Politikalar

Latin Amerika'da neoliberal politikaların sosyal politikaları etkilemesiyle, devletin sosyal imkânları sağlama alanından çekilmesi ve özelleştirmelerin yoğunlaşması bu ülkelerde toplumun refahının düşmesine neden olmuştur.

Seçilen ülkelerdeki yoksulluk oranlarına bakıldığında neoliberal politikaların uygulandığı süreçte yoksulluğun ortadan kalkmadığı, aksine oransal azalmaya rağmen hâlâ yüksek seviyelerde kaldığı görülmektedir. Neoliberalizmin toplumsal konulara ve yoksulluğa çözüm bulma amacının olmadığı bu noktada açığa çıkmaktadır. Aşağıda, tezde çalışılan örnek ülkelerin yoksulluk oranları değerlendirilmiştir.

³⁸⁵ Byres, 2014: 149.

³⁸⁶ Golinger, 2011: 53.

Tablo 2.1 Bolivya, Ekvador ve Venezuela'nın 1990-2016 arası Yoksulluk Oranı

Yoksulluk oranı %	1990	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bolivya	66,4	57,3	51,3	--	45,1	43,3	38,9	39,1	38,6	--	--
Ekvador	--	64,4	35,1	36	32,8	28,6	27,3	25,6	22,5	23,3	22,9
Venezuela	--	41,6	27,7	26,4	26,8	27,4	27,2	29,4	29,5	33,1	-

Kaynak: Worldbank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.³⁸⁷

Yoksulluk oranlarına bakıldığında neoliberal politikaların uygulandığı ve sonrasında etkilerinin sürdüğü dönemde özellikle Bolivya'da çok yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Her üç ülkede de neoliberal politikalarından vazgeçildiği dönemlerde yoksulluk oranları da azalmaya başlamıştır.

Neoliberal politikaların etkilediği işsizlik oranı Bolivya'da 1990'lı yıllarda yüzde 6'nın üzerindeyken, 2015'te yüzde 4'ün altına düşmüştür. Ekvador'da 2004'te yüzde 12 olan bu oran 2016'da yüzde 6'nın altına düşmüştür. Venezuela'da ise 2001 öncesinden yüzde 15 olan işsizlik oranı, 2016 itibarıyla yüzde 7-8 seviyelerindedir.³⁸⁸

İşsizlik rakamları bu seviyelerdeyken enflasyon da önemli bir sorun olmuştur. Özelleştirmenin, fiyatların serbest bırakılmasının öne çıktığı neoliberal politikalar temel ihtiyaç maddeleri dahil birçok konuda fiyatların artmasına neden olmuş ve bu ülkeler hiperenflasyonla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Örneğin Bolivya'da enflasyon 1985 yılında yüzde 15.000 seviyesine çıkmış, alınan önlemlerle birçok kamu çalışanı işten çıkarılmış, kamu kurumları özelleştirilmiş, eğitim ve sağlık harcamalarında kısıtlamaya gidilmiştir.³⁸⁹

Neoliberalizmin, devleti refah ve sosyal adaleti sağlama görevinden uzak tutan yapısı devreye STK'ların girmesini sağlamıştır. STK'lar hem çalışan hem faydalanan açısından toplumun kitlesel çıkarlarına karşılık bireysel tatmini hedef almalarıyla neoliberalizmle bütünleşirler.³⁹⁰ Latin Amerika ülkelerinde de özellikle USAID³⁹¹ gibi ABD temelli örgütler bu STK'lar aracılığıyla ideolojik olarak da yerleşebilme imkânı bulmuşlardır. USAID ve genel olarak bağışçılar topluluğu, paylaştıkları kalkınma girişiminde STK'ları ortakları olarak kullanmışlardır. Bu yolla, yerel toplulukların devrimden uzaklaşarak değişim için reformcu bir yaklaşıma yönelmelerine yardım ettikleri öne sürülmektedir.³⁹² Rafael Correa'nın "Latin

³⁸⁷ <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=SI.POV.NAHC#> (erişim tarihi: 22.12.2017).

³⁸⁸ <https://tr.tradingeconomics.com/indicators> (erişim tarihi: 20.09.2017).

³⁸⁹ <https://monthlyreview.org/1997/12/01/imperialism-and-ngos-in-latin-america/> (erişim tarihi: 22.08.2017).

³⁹⁰ Sinha, 2014: 277.

³⁹¹ <https://www.usaid.gov/> (erişim tarihi: 20.08.2017).

³⁹² Veltmeyer ve Petras, 2014: 205.

Amerika'nın STK'larca işgali" dediği süreçte USAID ve Ulusal Demokrasi Vakfı (National Endowment for Democracy-NED), Venezuela'da 100 milyon dolar harcamışlar, 300 yeni organizasyon kurmuşlar ve genellikle neoliberalizm karşıtı politikalar izleyen hükümetlere karşı muhalefeti desteklemişlerdir. Neoliberal politikaların uygulanması sürecinde bu tür kuruluşların sayıları sadece Bolivya'da 1980'de 100 taneyken, 1992 yılında 520'ye çıkmış³⁹³, Morales'in başkan olarak göreve başladığı 2007 yılında ise USAID'in bu ülkedeki bütçesi 120 milyon dolara ulaşmıştır.³⁹⁴ STK'lar aracılığıyla aktarılan bu miktara karşılık bu ülkelerde yoksulluğun hem neoliberal politikalar hem de bu politikalarla karşıt olanlar döneminde devam ediyor oluşu bu kuruluşlara yönelik eleştirilerin haklı boyutunu sergilemektedir.

Neoliberalizme dayalı sosyal politikalar toplumun sorunlarını çözmeye engel olmuş, bu noktada STK'lar ön plana çıkmıştır ancak bu yapılardan bazılarının neoliberalizmle olan bağı daha farklı çözüm yolları aranmasına neden olmuştur. Neoliberalizmin sosyal politikalar üzerinden toplumu yeniden şekillendirme çabaları sonuçsuz kalmış ve en azından Latin Amerika'da farklı arayışları ve yönelimleri ortaya çıkarmıştır. Neoliberalleşmenin karşısına işgal edilen fabrikalar, topraksız köylülerin boykotları gibi olaylar çıkmaya başlamış ve bunlar Latin Amerika'da oluşan muhalefetin temel dayanaklarını oluşturmuşlardır. Her ülkenin gelişmişlik süreci ve düzeyindeki farklılıkların göz ardı edilmesinin sonucu olarak, gelişmiş ülkeler tavizler vererek neoliberal politikaları sürdürebilmişler; ancak az gelişmiş ülkelerde zaten sosyal devletin yeterince yapılanmamış oluşu nedeniyle, uygulanan politikalar toplumsal baskının daha da artmasına yol açmıştır. Neoliberalizmin bu bakış açısı da ileride değinileceği üzere 21. yüzyıl sosyalizmi fikrini ortaya çıkarmıştır.

2.2.1.3. Birey

Neoliberalizme Harvey'in tarif ettiği gibi iktidarın elitlere iadesini hedefleyen bir ideoloji olarak bakıldığında, neoliberalizmin bireyi toplum temelli değil, elit temelli bir bakış açısıyla ele alan bir sistem olduğu kabul edilmelidir.³⁹⁵ Bu durum da orta ve alt sınıfların ve grupların çıkarlarının geri plana atılmasına neden olmuştur. Yerliler, işçiler, köylüler gibi ana gruplar da problemlerin yoğunluğuna göre kendi içlerinde çeşitli gruplara ayrılmıştır. Latin Amerika'da bireyin hakları, etnik eşitsizlik, ırkçılık sömürgecilik döneminden itibaren bir sorun olarak kalmıştır. Yerliler halen daha toplumun alt tabakasını oluşturmaktadır ve elitlerin

³⁹³ <https://monthlyreview.org/1997/12/01/imperialism-and-ngos-in-latin-america/> (erişim tarihi: 22.08.2017).

³⁹⁴ <https://www.telesurtv.net/english/analysis/NGOs-A-New-Face-of-Destabilization-in-Latin-America-20160605-0025.html> (erişim tarihi: 20.09.2017).

³⁹⁵ Harvey, 2012: 79.

belirlediği politikaları kabullenmeleri halinde toplumun bir parçası sayılmaktadırlar. Tezin dördüncü bölümünde incelenen Bolivya *Cambaların* durumu buna örnektir.

Neoliberalizmin özel mülkiyete yaptığı vurgu da göz önüne alınarak çokuluslu şirketlerin, özel teşebbüslerin, çeşitli finans kuruluşlarının bireylerle aynı hukuki ve ekonomik haklara sahip olduğu bir politika izlenmiştir. Latin Amerika ülkelerinde bulunan çokuluslu şirketler özel mülkiyet hakkının yanında, normal bireyin yükümlülüğünün aksine düşük vergiden de faydalanabilen ve topluma karşı hiçbir sorumluluğu olmayan yapılar haline gelmişlerdir. Bu şirketlerin haklarının devlet tarafından korunması zorunlu sayılırken, toplumsal herhangi bir çıkar da bunlar tarafından gözetilmemiştir.

Ayrıca özgürlük konusunun neoliberal yorumu, Latin Amerika başta olmak üzere birçok ülkede yönetimlere karşı algıyı etkilemiş ve Pinochet gibi askeri darbeye gelen liderler de, Chavez gibi devletçi politikayı amaç edinen liderler de karşıt gruplar tarafından despot olarak nitelendirilmişlerdir.

2.2.1.4. Ordu

Latin Amerika’da ordu denildiğinde akla ilk olarak bölgenin tarihine atfen sadece darbe yapan veya ABD ile işbirliği içerisinde olan ordular gelmektedir. Ancak orduları sadece bu bağlamda değerlendirmek Latin Amerika’da neoliberalizme karşı oluşan tepkileri ve Chavez gibi asker kökenli bir lideri anlamayı eksik bırakan bir tutum olacaktır. Bu bölgede ABD’nin ordular üzerindeki etkisi önemli bir unsurdur ancak tek belirleyici değildir.

ABD’nin ordu üzerindeki etkisini değerlendirmeden önce Latin Amerika ordularının gelişim süreçlerini de incelemek gerekmektedir. Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinde devlete bağlı ordular yerine *caudillo* ve bazı yerel yöneticilere bağlı silahlı birlikler savaştı ve bu birlikler devletin kuruluş sürecinde yer almışlardır. Bu süreçte düzenli orduların kurulması çalışmalarının yanı sıra bu birlikler de ordu içine dahil edilmiştir.³⁹⁶

Latin Amerika ülkelerinin Britanya ve ABD’nin ekonomik etkileri altında ihracata dayalı modernleşme süreci yaşamaları, toplumsal bir taban barındırmayan ve bu tabana ihtiyaç duymayan gelişme sürecinde, ordunun çoğu zaman devletin bir güvenlik aygıtı olarak kalmasını sağlamıştır. Toplumdan bir değişim talebi geldiğinde bunun devletin bütünlüğüne bir müdahale olarak görülmesi ve bastırılması alışkanlığı da buna dayanmaktadır. Aynı şekilde bu orduların *caudillo* birliği olma kökenleri de uzun süre aynı amacın devam

³⁹⁶ Rouquie, 1986: 59.

ettirilebilmesini sağlamış ve ordu darbe yaptığı zaman bile bunu ülkenin geliştirilmesi ve modernleştirilmesi için bir bahane olarak gösterme çabasına girmiştir.³⁹⁷

Latin Amerika toplumlarında *caudillo* geleneğine de uygun olarak asker rütbesi genellikle bir saygınlık payesi olarak görülmüş ve kimi zaman sivillere bile bu rütbeler dağıtılmıştır. Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlıklarını *caudillolar* sayesinde almaları ve kısıtlı bir aydınlanma süreci yaşamaları önemli olmakla beraber, *caudilloların* aralarındaki çıkar çatışmalarının da bu devletleri yeniden şekillendirdiği ve böldüğü hatırlanmalıdır. Bolivar'ın Büyük Kolombiya'sının tam da bu nedenlerle kurulduktan çok kısa bir süre sonra bölünmesi ve ardından Latin Amerika ülkeleri arasındaki savaşlar bu askeri yapının sonucudur. Bir noktada bu çıkar çatışmalarının durdurulması devlet aygıtının daha da güçlendirilmesiyle ve düzenli ordu yapısının yerleştirilmesiyle engellenebilmiş ve bu noktada düzenli ordular devletin bir parçası olarak kurulabilmiştir.³⁹⁸

Ordular kimi yerde ulusal birliğin kurulmasındaki rollerinden dolayı siyaseten daha etkin olmaya çalışmışlar kimi yerde de devletin bir parçası haline gelebilmişlerdir. Ancak Latin Amerika orduları incelendiği zaman sadece bu iki farklılığı değil, ABD'nin politikalarının bu ordular üzerindeki etkilerinin yarattığı ordu içi bölünmüşlükleri de dikkate almak gerekir. Latin Amerika ülkelerinin darbeler geçmişi genel olarak ABD etkisi ile açıklansa da Chavez'in 1992 yılındaki darbe girişiminde olduğu gibi, ABD'nin rol oynamadığı darbe girişimleri de gerçekleşmiştir.

Latin Amerika ordularının işlevi çoğu zaman devlet politikaları ile şekillenmiştir, bu sayede de iktidarın ABD ile ilişkileri bu ordular üzerinde etki yaratabilmiştir. Ancak her ülkenin iktidarının ve ordusunun aynı şekilde etki altında kaldığını söylemek mümkün değildir. ABD'nin Monroe Doktrini'nden başlayarak tüm Amerika kıtasını güvenlik sahası olarak görme anlayışı, Soğuk Savaş döneminde NSC 68 gibi belgelerle de devam etmiş ve Latin Amerika'daki ordular ABD'nin bu ülkelerdeki uzantıları olarak değerlendirilmek istenmiş ve buna yönelik politikalar uygulamaya konmuştur.

ABD, Soğuk Savaş döneminden başlayarak her tür hak arama mücadelesini kıta güvenliğine tehdit olarak görme politikası izlemiş ve buna uygun önlemler almıştır. Örneğin Kennedy yönetimi yerel örgütlenmelere karşı tepkisini, Latin Amerika ordusunun görevini 'yarıküresel savunma'dan 'iç güvenliğe' çevirerek karşılamıştır. Böylece Latin Amerika orduları üzerinde Amerikan etkisi artmış ve askeri yardım ve eğitim programları ile bu etki devam ettirilmiştir.³⁹⁹

³⁹⁷ Rouquie, 1986.

³⁹⁸ Rouquie, 1986: 71.

³⁹⁹ Chomsky, 2014: 45.

ABD'nin neoliberal politikaları yönlendiren finans kuruluşları ve neoliberal politikalarla korumaya alınan çokuluslu şirketlerdeki etkinliği göz önünde bulundurulduğunda ABD'nin, neoliberal politikaları uygulamaya koyan ülkelerdeki ordular ile olan bağı anlaşılabilir. ABD'nin Latin Amerika'daki askeri güç kullanımı ve orduları yönlendirmesi de yine rıza üretmek için kullanılmış ve ikna yöntemi olarak güvenlik meseleleri öne sürülmüştür. İç güvenlik konusu neoliberalizm ile geniş bir kapsayıcılığa sahip olmuştur. Kolektif bir örgütlenmenin bireyin faydasına engel olacağına dair oluşturulan algı ile iç güvenliğe yapılan vurgu toplumsal hareketlerin bir güvenlik meselesi olarak yansıtılmasına olanak sağlamıştır.

1960'larda birçok Latin Amerikalı askere eğitim veren Amerikalılar Okulu da ABD politikalarının Latin Amerika içerisinde ordu tarafından desteklenmesinin yolunu açmıştır. Bu sayede bastırılan her tür muhalefet eylemi devletin bütünlüğünü koruma ve terörizmi önleme eylemi olarak gösterilmiştir. ABD'nin ordular ve hükümetler üzerindeki etkisi kimi zaman uyuşturucu ile mücadele gibi gerekçelerle sunulmuş, Plan Kolombiya,⁴⁰⁰ Plan Dignidad gibi askeri işbirlikleri ile neoliberalizme karşı çıkan toplumsal muhalefetin üzerinde bir baskı mekanizması oluşturulmuştur. Plan Kolombiya ile ABD, Kolombiya'ya askeri yardımı ve bölgedeki üslerinin sayısını arttırmıştır.⁴⁰¹

Latin Amerika'da ordunun devleti gözetken konumu, devletin hakim sınıfının ve burjuvazi kesiminin Batı ile sıkı bağı göz önüne alındığında David Harvey'in ifade ettiği gibi, gücün hakim sınıflara iade edilmesinin ve isyanların önlenmesinin bir aracı olmuştur.⁴⁰² Bu noktada her ne kadar ABD'nin askeri darbelere desteği ve siyasetin bu yönde gelişmesine olan katkıları çok önemli olsa da bu orduların yapısının da buna müsait olduğu hatırlanmalıdır. Ordunun hakim sınıfın aygıtı olarak rol oynadığı darbeler Rouquie tarafından "devlet aygıtının askeri kolu tarafından gerçekleştirilen bu düzenleyici hükümet darbeleri ..., her şeyden önce, devletin özerkliğini sınırlandıran veya egemenlik paktının garantörü sıfatıyla devletin işlemlerini tehlikeye sokan, toplumsal kesimlerin tepesine inen birer 'devlet darbesi'dir'"⁴⁰³ ifadesiyle açıklanmaktadır.

2.2.2. Neoliberalizmin Yarattığı Krizler

Neoliberal politikaların uygulandığı süreçte yaşanan ekonomik krizler yoksulluğun artmasına neden olmuş ve toplumsal huzursuzluklar çeşitli örgütlenmeler ve liderler ortaya çıkarmıştır. Latin Amerika ülkelerinden bazılarında yaşanan ekonomik krizleri ve bunların

⁴⁰⁰ ABD ve Kolombiya arasında 2000 yılında imzalanan uyuşturucu ile mücadele planı.

⁴⁰¹ Petras ve Veltmeyer, 2007: 67.

⁴⁰² Harvey, 2012: 82.

⁴⁰³ Rouquie, 1986: 45.

meydana geliş süreçlerini incelemek günümüz Latin Amerika politikalarını ve toplumsal tercihlerini anlamak bakımından etkili olacaktır.

Latin Amerika ülkelerinin kamu harcamaları için gelişmiş ülke bankalarından aldıkları kredileri ödeyememeleri, bu nedenle de bu bankaların kredi vermeyi kesmesi ortaya çıkan ekonomik krizlerin asıl nedeni olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰⁴ Gelişmiş ülkelerin sıkı para politikaları da az gelişmiş ülkeleri etkilemiştir; gelişmiş ülkelerdeki banka faizlerinin düşmesi sermayenin gelişmekte olan ülkelere gitmesini sağlarken, tam tersi bir durum sermayenin aksi yönde hareketine sebep olmuştur. Ayrıca faiz oranlarındaki artış gelişmekte olan ülkelerin borçlarının da artmasına ve krize yol açmıştır.⁴⁰⁵ Borç, halk sınıflarının yaşam koşulları üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve Latin Amerika ulus ötesi mali sermayenin elinde rehin konumuna düşmüştür.

Neoliberal politikalar ülke içi sanayi gelişimini özendirerek, ithal malların ikamesini ülke içinde üreterek gelişmeyi hedefleme yerine sadece ülkeden mal satışını hedefleyen bir politikadır, üretim yerine eldekileri paraya dönüştürme stratejisi olarak da ifade edilebilir. Bu politika ile istihdam daralır ve sanayileşme azalır, ihracatta ara mal ithalatı ve ithal sermaye önemli hale gelir. Ayrıca bu politikaların uygulandığı ülkeler yeniden yapılandırma kapsamında kullanılan krediler ile küresel finans kuruluşlarına borçlandırılmıştır. Döviz kuruna bağlı yaşanan herhangi bir değişim de bu ülkelerde yaşanan devalüasyon süreçlerinde borçların katlanmasına ve bankacılık sektörünün krize girmesine neden olmuştur.

Latin Amerika'da Şili'nin ardından, 1994 yılındaki iflasına kadar Meksika ve 2000'li yıllarda Brezilya gibi ülkeler neoliberalizmin uygulanıp, siyasi ve toplumsal yapıların bozulduğu örnekler olmuştur. Neoliberalizm uygulanmaya başladıktan çok kısa bir süre sonra kıtada ekonomik krizler ortaya çıkmıştır.

Şili'nin ardından neoliberal politikalar tarihinde diğer dikkat çekici ülke Meksika'dır. Hem ABD ile sınırının olması hem de ülkede petrol bulunması bu ülkenin neoliberal politikaların uygulanabilmesi için önemli bir saha olarak görülmesine neden olmuştur.

1980'li yıllardan itibaren Latin Amerika'da neoliberal politikalar kaynaklı ekonomik krizler IMF'nin planlarıyla aşmaya çalışılmışsa da önerilen çözümler uzun süreli olmamış ve kimi zaman krizler kısa süre içerisinde yinelenmiştir. İlk kriz 1982 yılında Meksika'da borç krizi olarak ortaya çıkmıştır. Meksika neoliberal politikaları bağlılıkla uygulamış ancak 1982'de ilk krize girdiğinde durum; devletin neoliberal politikalara müdahalesi ve müdahale sonucu ortaya çıkan zarar olarak ilan edilmiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Eren, 2010: 35.

⁴⁰⁵ Gürkan Yay, 2001: 10.

⁴⁰⁶ Kozanoğlu, 1995: 55-64.

Neoliberal politikayı destekleyenler açısından, 1985'e gelindiğinde Meksika başarılı bir örnek olarak kabul edilmiştir; 1970'li yıllarda ülkede petrol bulunması da refahın yükselmesinde rol oynamıştır. Yapısal Uyum Programlarıyla sosyal harcamalar kısılmış, piyasa serbestleştirilmiş, özelleştirmeler başlamış ve sabit kur politikası uygulanmıştır, ayrıca aşırı tüketim teşvik edilmiştir. ABD ve Kanada ile NAFTA Anlaşmasını imzalayan Meksika, ithalattan vergi alınmasını kısıtlayarak ABD'nin ekonomik kalkınmasına ve korumacı politikalarına uygun bir yola girmiştir.⁴⁰⁷ 1989'da yaşanan borç krizinin ardından kısmi af karşılığında daha katı neoliberal politikaları uygulamayı kabul etmiştir. ABD Maliye Bakanı'nın hazırladığı Brady Planı, Dünya Bankası ve IMF desteğiyle ilk olarak Meksika'da uygulanmıştır. Plan öncelikli olarak krizdeki ülkelerin borçlarını azaltmayı hedeflemiş ve borçlarının bir kısmının silinmesi ve yapılandırılmasına dair çözümler içermiştir.⁴⁰⁸

Ülkede NAFTA'ya üye olabilmek için bir dizi politika uygulamaya geçilmiştir, bunlardan en dikkat çekenlerinden biri, dönemin Devlet Başkanı Salinas'ın toprağın kullanımını ve mülkiyetini yerliler lehine koruma altında tutan 1917 Anayasası'ndaki maddeyi bir reformla değiştirerek, bu toprakları ve tarımı yabancı rekabete ve özelleştirmeye açmasıdır.⁴⁰⁹ Neoliberal politikalarla yabancı sermayenin gelmesi teşvik edilmiş, kamu kuruluşları özelleştirilmiştir. Meksika'nın NAFTA'ya üye olduğu 1994'te, ekonomik yaptırımların Chiapas bölgesinde yerli halkın daha da fakirleşmesine neden olacağını belirten ve 1983'te kurulan EZLN örgütü, bilinen adıyla Zapatistalar hükümete karşı ilk eylemlerini gerçekleştirerek dikkat çekmişlerdir.⁴¹⁰

Meksika, ABD bankalarına dolar üzerinden borçlanmış, bu arada ülkede aşırı tüketim sürmüştür.⁴¹¹ ABD'nin faiz oranlarını arttırmasıyla yıl içerisinde Meksika'nın borç oranı artmıştır. 1994 yılında seçimlerin de olması sebebiyle ülkede oluşan siyasi istikrarsızlık sermayenin ülkeyi terk etmeye başlamasına neden olmuş ve döviz rezervleri azalmıştır. 1995 yılında ulusal para değer kaybetmiş, "Tekila Krizi" olarak adlandırılan ekonomik kriz meydana gelmiş ve diğer ülkeleri de etkilemiştir. Peso devalüe edilse de bu yeterli olmamış, sabit kur uygulamasından çıkılması ile de borsa çökmüştür.⁴¹² Meksika'da uygulanan neoliberal politikalar ve NAFTA'ya üyelik sonucu ABD ürünleri Meksika pazarına hakim olmuş ve yerel üretim zarar görmüştür.⁴¹³ 1995 sonunda sabit kur politikasından vazgeçilerek peso döviz karşısında serbest bırakılmış, bu da faizin artmasına ve uluslararası yatırımcıların

⁴⁰⁷ Fidan, 1996: 99.

⁴⁰⁸ Sarı, 2004: 18.

⁴⁰⁹ Harvey, 2015: 109.

⁴¹⁰ Kozanoğlu, 1995: 55.

⁴¹¹ Delice, 2003: 68.

⁴¹² Yay, Gürkan Yay ve Yılmaz, 2001: 34.

⁴¹³ <http://bianet.org/bianet/bianet/72504-latin-amerikada-neoliberalizmin-tokezleyisi> (erişim tarihi: 17.10.2017).

paralarını ülkeden çekmelerine neden olmuştur. Meksika'da çıkan güven krizi diğer Latin Amerika ülkelerini de etkilemiştir.⁴¹⁴

Neoliberal politikalar sonucu ortaya çıkan krizler bakımından Latin Amerika ülkeleri arasında Arjantin de önemli bir örnektir. Çeşitli tarihlerde ekonomik krizler yaşanması, bu krizlerin büyüklüğü ve son olarak 2001 gibi yakın bir tarihte yaşanması bu ülkenin de neoliberal politikaların sonuçları incelenirken analize dâhil edilmesinin sebebidir. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Arjantin, 19. yüzyılın sonlarında dünyanın en zengin ülkelerinden biri haline gelmiştir.⁴¹⁵ 2. Dünya Savaşı öncesinde ihracata dayalı ekonomisi ile güçlenebilmişken, savaşla beraber bu avantajını kaybetmiştir. Juan Peron devlete dayalı ekonomi modelini savunmuşken, 1958'de başkan olan Arturo Frondizi yabancı kredi kaynaklarının desteğini alabilmek için sıkı politikalar uygulamış, devalüasyona gidilmiş ve kamu harcamaları kısılmıştır.⁴¹⁶ 1982'de küresel bankalara borçları ödeyememekten kaynaklanan, Meksika ve Brezilya gibi ülkeleri de vuran borç krizinin⁴¹⁷ ardından Arjantin, IMF'nin onayladığı ekonomi politikalarını uygulamaya başlamıştır. Austral Planı denilen ekonomik planla fiyatların ve ücretlerin dondurulması, sıkı mali yaptırımların uygulanması, para biriminin değiştirilmesi ve devalüasyona gidilmesi öngörülmüştür.⁴¹⁸

1987'de bu sefer Arjantin'de ortaya çıkan kriz başka ülkelerde meydana geleceklerin de habercisi olmuştur. 1982'den itibaren devalüasyonlar ve bütçe açıkları ile enflasyon yükselmiş, 1982'de yüzde 165, 1985'te ise yüzde 672 olmuştur.⁴¹⁹

Arjantin'in borcu 1980'de 27 milyar dolar iken 1990'da 63 milyar dolara yükselmiş, 1998'deyse 144 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde Brezilya'nın borcu 71 milyar dolardan 232 milyar dolara, Meksika'nın borcu ise 57 milyar dolardan 160 milyar dolara çıkmıştır. Arjantin'de, sadece faiz ödemeleri 1998 yılı ihracat gelirlerinin yüzde 35,4'ünü götürmüştür. Brezilya'da bu oran yüzde 26,7 olurken Kolombiya'da yüzde 19,7, Ekvador'da yüzde 21,2, Nikaragua'da yüzde 19,3, Peru'da yüzde 23,7 ve Venezuela'da yüzde 15,3 olmuştur.⁴²⁰

Arjantin 1980'li yıllarda hiper enflasyonla mücadele eden bir ülke konumuna gelmiştir; 1989 yılının ilk beş ayında ücret artışı yüzde 200 olurken, ekmek fiyatı yüzde 554, süt yüzde 441 ve peynir fiyatı yüzde 1000 oranında artmıştır.⁴²¹ Önerilen yapısal uyum

⁴¹⁴ Eren, 2010: 40.

⁴¹⁵ https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_ar.html (erişim tarihi: 21.10.2017).

⁴¹⁶ Skidmore ve Smith, 2005: 91.

⁴¹⁷ Eren, 2010: 35.

⁴¹⁸ Ergün, 2010: 8.

⁴¹⁹ Ergün, 2010: 8.

⁴²⁰ Robinson, 2007: 210.

⁴²¹ Şenses, 2003: 54.

programının sosyal politikalarla desteklenememesi ve sadece enflasyonu düşürmeye yönelik olması planın başarısız olmasına neden olmuştur. Sanayi sektörü çökmüş ve Arjantin pesosu değer kaybetmiştir.

1989 yılında Carlos Menem devlet başkanı seçilmiş ve 1991 yılında, daha sonra IMF'nin de desteğini alarak yeni bir ekonomik program uygulamaya koymuştur. Konvertibilite Planı denilen planla 1 peso 1 dolara eşitlenmiştir. İthalatta sınırlama ve ihracatta gümrük vergileri kaldırılmış, geniş kapsamlı bir özelleştirme de bu plana dahil edilmiştir.⁴²² Ticaretin serbestleştirilmesine yönelik hamleler ithalatın artmasına ve yerli sanayinin çökmesine neden olmuştur. Ayrıca özelleştirmelerde yabancı sermayenin lehine birçok düzenleme yapılmış, telefon, demiryolları, kömür madenleri ve ulusal petrol şirketi de dahil olmak üzere birçok kuruluş çok düşük bedeller karşılığında özelleştirilmiştir.⁴²³ 1990'lı yıllarda artan işsizlik oranları; buna tedbir olarak da Arjantin'in IMF'den ayrılabilceği şüphesi yabancı sermaye sahiplerinin ülkeden paralarını çekmelerine neden olmuş, birkaç ay içerisinde 7,4 milyar doların ülkeden çıkışı sonucu 1995 yılında Meksika'daki krizin etkisine de bağlı olarak ekonomik kriz yaşanmıştır.⁴²⁴ 1995 yılında yaşanan krizin etkileri henüz yok edilmemişken, Arjantin 1998 yılından başlayarak, dış ticaretinde önemli bir yeri olan Brezilya'daki ekonomik krizden⁴²⁵ etkilenmiştir. Sonuç olarak ihracat geliri azalmış, büyüme oranı düşmüştür. Ekonomik kriz sosyal olaylara ve tepkilere neden olmuş, bu arada IMF de mali desteğini durdurmuş ve Arjantin 24 Aralık 2001'de moratoryum⁴²⁶ ilan etmiştir. Ocak 2002'de Arjantin yönetimi Konvertibilite Planı'na son verildiğini açıklamıştır.⁴²⁷

Neoliberalizmin uygulayıcı kurumlarının sorumluluk almama davranışı Arjantin'de de devam etmiş, 1990'lı yıllarda örnek olarak gösterilen ülke, yapısal uyum programlarıyla ekonomik bir çöküş yaşamaya başladığında bu kurumlar bunun sebebi olarak; politikaların başarısız uygulandığını ve halkın yeterince fedakârlık yapmadığını ileri sürmüşlerdir.⁴²⁸ Arjantin aslında neoliberal politika uygulayıcıları için en temel özelliklere sahip bir ülkeydi; neoliberal politikaları takip etmeye istekli bir hükümet, göçlerle şekillenmiş, Avrupalı ve Amerikan tarzı tüketim kültürüne eğilimli bir toplumsal yapı,⁴²⁹ nitelikli bir işgücü ve

⁴²² Ergün, 2010: 10.

⁴²³ Vacs, 2015: 356.

⁴²⁴ Eren, 2010: 43.

⁴²⁵ 1996-1998 yılları arasında Brezilya realinin değer kaybetmemesi için merkez bankasının rezervleri kullanılmış, rezervler yüzde 40 oranında azalmış ancak ekonomik kriz engellenememiştir.

⁴²⁶ Bir ülkede devletin, ödeme zamanı gelmiş borçlarını ödeyemeyeceğini alacaklıya bildirerek, ödemeyi yasayla ertelemesi.

⁴²⁷ Ergün, 2010: 13.

⁴²⁸ Petras, J., Veltmeyer, H. vd., 2006: 11.

⁴²⁹ Skidmore ve Smith, 2005: 72.

gelişmiş bir altyapı.⁴³⁰ Tüm bu avantajlara rağmen 1998’de başlayan ve 2001 itibariyle zirve noktasına çıkan krizin kökeninin uygulanan politikalar olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu krizle banka hesapları dondurulmuş, devalüasyon ve enflasyon ile yaşam standardı düşmüştür. Bu krizin ardından Arjantin’e, uluslararası finans kurumları, Dünya Bankası ve G-7 belli şartları yerine getirmeden borç vermeyi kabul etmemiştir,⁴³¹ bu şartlar arasında kamu çalışanlarının işten çıkarılması gibi bir maddenin yanında İktisadi Çöküş Dair Önlem Kanunu’nun kaldırılması şartı eklenmiştir. IMF baskısıyla 2002’de kaldırılan bu yasaya göre kriz öncesinde yabancı bankaların yurtdışına yasa dışı para transferlerine ve banka işlemlerine dava açılabilmekteydi.⁴³² Uygulanan neoliberal politikalar sonucunda Arjantin’de yoksulluk artmış ve ülkeden büyük bir sermaye çıkışı yaşanmış ancak buna ilişkin yaratılan çözümler –banka hesaplarının dondurulması gibi- orta sınıfı hedef aldığı, işsizlik yüksek seviyeye çıktığı ve hakim sınıf neoliberal politikalarla zenginleşirken, krizin yarattığı sonuçlardan çeşitli önlemlerle korunduğu için halk tepki göstermiştir. Bu da Arjantin’de işbaşına gelen yönetimin farklı bir yol izleyerek toplumsal hareketlerle işbirliğini tercih etmesine neden olmuş, 2.3.5. Barikatçılar başlığında açıklanan bazı *piquetero* liderlerinin yönetime alınmasını sağlamıştır.⁴³³

2.3. Latin Amerika için Farklı Arayışlar

Neoliberal politikaları uygulayan finans kurumlarının belirlediği politikaların uygulanış koşulları, neoliberalizmin herhangi bir tavize müsaade etmeyen katı yapısı, bu politikaların başarısız olduğu noktada sorumluluğu tekrar halka ve hükümetlere yüklemesini kolaylaştırmıştır. Hükümetler bu politikaları başarısız şekilde uygulamakla, halk da bu politikaları kabul etmemekle suçlanmıştır. Bu sebeplerle neoliberalizme alternatif arayışlar hem toplumsal tabanda hem de siyasal alanda örneklerle sahiptir. Bu noktada Latin Amerika’nın kapitalist gelişmeyi yaşayamamış olmasının yanında Sovyet sosyalizmine de uzak olduğu hatırlanmalıdır. Soğuk Savaş döneminde ABD’nin komünizmin kıtada yayılmasını önlemeye yönelik politikaları yoğun bir şekilde devam ederken, Sovyet Rusya’nın da bölgeye ilgisinin belirli ülkelerle sınırlı ve ağırlıklı olarak ticari ve kültürel alanlarda olduğunu bilmek gerekmektedir.⁴³⁴

Sonuçta kıtada birçok ülkede farklı toplumsal gruplar neoliberal politikalarla zarara uğramış, neoliberalizmin muhafazakâr yapısı ve toplumun faydasını arka plana atan

⁴³⁰ Petras, J., Veltmeyer, H. vd., 2006: 13.

⁴³¹ Petras, J., Veltmeyer, H. vd., 2006: 18.

⁴³² Weisbrot, 2015: 148.

⁴³³ Petras ve Veltmeyer, 2007: 119.

⁴³⁴ Önal ve Mehmetoğlu, 2019: 163.

yöntemlerinin önüne geçebilmek için örgütlenmeye başlamışlardır. Latin Amerika’da sınıfsal bir yapının oluşmadığına dair tespitlerin⁴³⁵ yanında farklı gruplar, ayrı ayrı ya da bir arada oluşturdukları örgütlenmeler ile neoliberal politikalara karşı eylemler başlatmışlardır. Bu bölümde bu örgütlenmelerden kısaca bahsedilerek Chavez’in askeri kökenli popülist bir lider olarak Latin Amerika toplumunu etkilediğine yönelik söylemlere karşın, Chavez öncesinde kıtada toplumsal muhalif bir tabanın zaten var olduğu ortaya konacaktır. Neoliberalizmin uygulanmaya başladığı süreçte ortaya çıkan örgütlenmelerden en dikkat çeken ve bilinir olanı Zapatistalardır. Topraksız köylüler, Barikatçılar, Patronsuzlar gibi birçok toplumsal örgütlenme neoliberal politikalara karşı çıkmıştır. Bu örgütlenmeler toplumsal bağları güçlendirirken 21. yüzyıl sosyalizminin benimsenmesine giden süreçte bir taban oluşturmuşlardır. Neoliberalizme karşı oluşan tepkileri sadece bir liderin popülaritesine bağlama çabası geçersiz kalmaktadır. Bu örgütler hem bu açıdan önemlidir hem de muhalif ya da kendi görüşlerinden olması fark etmeksizin hükümetlere karşı uyarıcı birer aktör konumundadırlar.

Neoliberal politikalara karşı örgütlenme hareketleri, Latin Amerika’nın kendine ait bir çözüm aramasına neden olmuş, birçok farklı grup, farklı eylem türü ve politika ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu örgütlenmelerden kısaca bahsedilerek, bunların tek bir hedef üzerinde bir birlik olarak görülüp görülmeyecekleri anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.3.1. Zapatistalar

1983 yılında Meksika’da kurulan Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (*Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional- EZLN*) ismini 1910 yılında Meksika’da başlayan devrimin lideri olan Emiliano Zapata’dan almıştır.⁴³⁶ Yerli halkların hakları bu örgütün önceliği olmuştur. Örgüt ismini, Meksika’nın da imzaladığı NAFTA anlaşmasının 1994 yılında yürürlüğe girmesiyle duyurmuştur. ABD ve Kanada ile imzalanan bu anlaşmayı protesto eden örgüt, silahlı eyleme başlamış (silahlı mücadele kararı) ve hükümet ile 12 gün süren çatışmaların sonunda Meksika devleti Zapatistaları resmen tanımıştır.⁴³⁷ Zapatistaların NAFTA’yı protesto etmesinin başlıca nedeni anlaşmadaki 27. maddedir; bu maddeye göre halka ait toprakların özel mülkiyet sayılarak satılması kabul edilmiştir.⁴³⁸ O dönemki Zapatista lideri *Subcomandante Marcos* da bu karara karşı çıkmış ve Zapatistalar yerli ve yoksul halkın elinden topraklarının alınmasına tepki göstermişlerdir.

⁴³⁵ Galeano, 2006: 269.

⁴³⁶ Özbudun, 2008: 172.

⁴³⁷ Chernick, 1996: 299.

⁴³⁸ Vanden ve Prevost, 2015: 101.

Zapatistalar Meksika'nın Chiapas bölgesinde etkin konumdadır. Yerli haklarını öncelik sayan örgüt kendi yönetim sistemini kurmuş ve *Caracoles* olarak adlandırılan idari birimler oluşturmuştur.⁴³⁹ Nüfusunun yaklaşık yüzde 65'i Meksika yerlisi olan Chiapas eyaleti halen ülkede yoksulluğun, dışlanmışlığın ve gelir uçurumunun en yüksek olduğu yerlerden biridir.⁴⁴⁰

Meksika'da 1 Aralık 2018'de Andres Manuel Lopez Obrador iktidara geldikten sonra Zapatistalar ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiş, Zapatistalara saygı duyduğunu ve birlikte çalışmayı hedeflediğini belirten açıklamalar yapmıştır.⁴⁴¹ 2019 yılında Zapatistalar 11 yeni özerk bölge ilan etmişler ve Başkan Lopez Obrador da bu kararı kabul etmiştir.⁴⁴²

2.3.2. Topraksız Kır İşçileri (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra - MST)

Brezilya'da neoliberal politikalara karşı toprak talebi ile ortaya çıkan bir harekettir. Topraksız Kır İşçileri (*Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra- MST*) Latin Amerika'da yerli kökenli hareketlerden ayrı olarak kilise kökenli bir harekettir. Kiliselerin sömürgecilik döneminden başlayarak toplum tabanında etkin olduğu göz önüne alındığında bu hareketin halk tarafından da sahiplenilmesinin kolaylaştığı anlaşılmaktadır. İlk olarak kilise içerisindeki Pastoral Toprak Komisyonu (*Comissão Pastoral da Terra – CPT*) kullanılmayan topraklar için harekete geçmiş ve köylüleri bilinçlendirmek için çalışmaya başlamıştır. Böylece 1979 yılından itibaren Brezilya'da toprak işgalleri başlamıştır. Topraksızlar hareketinin çıkış noktası, kullanılmayan arazilerin yoksul kesime verilerek işler hale getirilmesi ve çiftçiliğin geliştirilerek, yoksulların kapitalizm karşısında koruma altına alınmasıdır.⁴⁴³

1984 yılında işgalci çiftçiler bir çatı örgüt oluşturma kararı almış ve MST ortaya çıkmıştır; tarımın ve çiftçilerin korunması için devlete ve uygulanan neoliberal politikalara karşı hareket etmiştir. Bu süreçte bu örgütün kilise kökenli olmasına rağmen şu an kiliseden tamamen bağımsız olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Örgütün başarıları arasında; kamplar ve yerleşimlerde yaklaşık 2000 kamu okulu kurulması, okula giden gençler ve çocuklar için özel müfredat hazırlanması, eğitim ve tarım alanında lisans ve yüksek lisans programları için 13'ten fazla kamu üniversitesi ile ortaklık kurulması⁴⁴⁴ gibi faaliyetler sayılabilir.

⁴³⁹ Kök, 2019: 399.

⁴⁴⁰ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140102_zapatista_meksika, (erişim tarihi: 02.02.2018).

⁴⁴¹ <https://www.telesurenglish.net/news/Mexico-AMLO-Zapatistas-call-for-Unity-20190708-0011.html> (erişim tarihi: 05.02.2018).

⁴⁴² <https://mexiconewsdaily.com/news/zapatistas-to-extend-their-control/> (erişim tarihi: 07.09.2019).

⁴⁴³ Aysu, 2010: 62.

⁴⁴⁴ Aysu, 2010: 94.

MST Brezilya’da önemli bir siyasi aktör haline gelmiş ve Lula da Silva’nın seçilmesini desteklemiştir. Ardından hükümet üzerinde baskı kurarak toprak reformunun yapılması için çalışmaya devam etmiştir.⁴⁴⁵ Bu örgüt halen daha aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte ve yağmur ormanlarının kesilmesine karşı mücadele etmektedir.⁴⁴⁶

Brezilya’da Jair Bolsonaro’nun 2019 yılında iktidara gelmesi ile MST hedef haline gelmiştir. Bolsonaro bu örgütün eylemlerini terörizm ile benzeştirmiş ve hükümetin bununla mücadele edeceği belirtilmiştir.⁴⁴⁷ Bolsonaro iktidarında MST üyelerine saldırılar artmış ve bazı üyeler öldürülmüştür.⁴⁴⁸

2.3.3. Patronsuzlar

Neoliberal politikalar nedeniyle Latin Amerika’da birçok şirket özelleştirilmiş veya piyasa koşullarına dayanamayarak iflas etmiştir. Bu durumda işsiz kalan işçiler ise fabrikaları işgal etmeye başlamışlardır. Neoliberal politikalarla özelleştirilen herhangi bir ana kurum, onunla işbirliği yapan birçok işletmeyi de zor duruma sokarak, onların da tekellerin eline geçmesine neden olmaktadır. Bu açıdan Patronsuzlar hükümetin devletleştirme politikalarına ağırlık vermesini talep etmişlerdir.⁴⁴⁹ 2002’de Brezilya’da işçiler ilaç üreten CIPLA ve plastik ürünler imal eden Interfibra fabrikalarını işgal etmişlerdir.⁴⁵⁰ Diğer Latin Amerika ülkelerindeki fabrika işgallerinde de işçiler benzer taleplerde bulunmuşlardır. Örneğin Venezuela’da işçilerin bu talebi karşılanmış, Chavez yüzde 51’i devlette, yüzde 49’u işçilerde olmak üzere bu fabrikaları devletleştirmiştir.⁴⁵¹ Arjantin’de de 1990’lı yılların sonundan itibaren ekonomik sorunların artmasıyla birlikte fabrika işgalleri başlamıştır, bu işgaller işsizliği azaltmanın yanı sıra toplumsal işbirliğini de arttırmıştır. 1990’lardan 2004’e kadar yaklaşık 150 fabrikanın 15.000 işçi tarafından işgal edilip işletildiği belirtilmiştir.⁴⁵² 2014 itibarıyla Arjantin genelinde işgal edilmiş 311 işyeri bulunmaktaydı.⁴⁵³ Venezuela’da bu sayı 2006 itibarıyla 1200’ü bulmuştur, bunun sebebi de Bolivarcı devrimin ardından birçok oligarkın ve yabancı yatırımcının bu işyerlerini terk etmeleri ve işçilerini bırakmalarıdır.⁴⁵⁴

⁴⁴⁵ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3040418.stm> (erişim tarihi: 12.10.2017).

⁴⁴⁶ <https://www.telesur.tv/english/news/Landless-Workers-Movement-in-Brazil-Wins-Reforestation-Award-20171101-0023.html> (erişim tarihi: 12.02.2018).

⁴⁴⁷ <https://www.reuters.com/article/us-brazil-landrights/brazil-to-fight-invasions-by-landless-workers-official-idUSKCN1P82AV> (erişim tarihi: 25.02.2018).

⁴⁴⁸ <https://www.frontlinedefenders.org/en/statement-report/brazil-%E2%80%93-killing-mst-member-increases-concern-over-state-policies-incite-violence> (erişim tarihi: 27.02.2018).

⁴⁴⁹ Yeğin, 2006: 73.

⁴⁵⁰ Yeğin, 2006: 6.

⁴⁵¹ Yeğin, 2006: 27.

⁴⁵² Ranis, 2005:102.

⁴⁵³ <https://www.theguardian.com/cities/2016/mar/10/occupy-buenos-aires-argentina-workers-cooperative-movement> (erişim tarihi: 20.02.2018).

⁴⁵⁴ <https://venezuelanalysis.com/analysis/2055> (erişim tarihi: 17.02.2018).

İşgal edilen fabrikalarda üretim sürmüş ve kooperatifler kurulmuştur. Toplumsal işbirliğini arttıran bu yöntem aynı zamanda kendi kendini yönetebilmenin ve sosyalizm düşüncesinin temellerine de uygun bir eylem türüdür.

İşsiz işçiler bu şekilde neoliberal politikaların sonuçlarını tersine çevirmeye başlamışlardır. Latin Amerika'nın gelişiminde burjuvazinin aydınlanmadan uzak oluşu ve ekonomi üzerindeki etkileri dikkate alındığında Venezuela örneğinde olduğu gibi, burjuvazinin işçilerin talepleri ile uzlaşmak yerine iş yerlerini kapatmayı ve ekonomik bir problem yaratmayı tercih ettikleri de görülmüştür. Ancak işgal politikası yeni bir burjuva sınıfı oluşturmak yerine toplumun bilinçlenmesine yardım eden bir politik eylem olmuştur.

2.3.4. Cocaleros

Bolivya'da koka üretimi ve tüketimi yerlilerin geleneklerinden biridir. Ancak ABD'nin uyuşturucu ile savaş kapsamında bu ürüne yönelik politikaları, *Plan Dignidad* ile Bolivya'nın iç işlerine karışması ve koka üreten çiftçilere yönelik saldırıları neticesinde koka çiftçileri siyasi mücadeleye başlamışlardır.

Ülkenin ekonomik sorunları sonucu birçok köylü ve maden işçisi işsiz kalmış, alternatif bir program ortaya konulmadığı için koka üretmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da 1980'li yıllarda koka bitkisi⁴⁵⁵ uyuşturucu ticaretinin bir parçası haline gelmiştir. ABD'nin baskısı ile ilk olarak 1988 yılında 1008 sayılı kanun çıkarılmış ve koka üretimi ve tüketimi ağır suç kapsamına alınmıştır.⁴⁵⁶ Bolivya'nın kıtadaki en yoksul ülkelerden biri olması ve baskıların yoğun bir şekilde uygulanmasıyla koka çiftçileri örgütlenmiştir. Koka üretimini yapanların üretici federasyonu da bu grubun temsilinde önemli bir unsurdur.⁴⁵⁷ Koka üretimini sürdürmek ve yaşam alanlarını korumak için başlattıkları mücadele Bolivya siyasetinde aktif bir siyasi aktör haline dönüşmelerini sağlamıştır. Bu mücadele sonucunda MAS partisi kurulmuş, bir koka çiftçisi ve sendikacı olan Evo Morales Bolivya'nın ilk yerli başkanı olmuştur.⁴⁵⁸ Cocaleros yerli geleneklerine sahip çıkan bir örgütlenme olmuş ve kokanın yasallaştırılması için uğraşmış, neoliberalizme karşı mücadelede etkin bir rol oynamıştır.

Bolivya, Peru ve Kolombiya'da koka üreticilerinin örgütleri bir araya gelmiş ve And Konseyi çatısı altında uluslararası bir oluşuma dönüşmüştür.⁴⁵⁹ Özellikle de Bolivya'da örgütün, koka ve kokain arasındaki farka yaptığı vurgu, kokanın kullanımının

⁴⁵⁵ Morales, 2010: 220.

⁴⁵⁶ <http://ain-bolivia.org/2004/07/bolivias-prisons-and-the-impact-of-law-1008/> (erişim tarihi: 12.02.2018).

⁴⁵⁷ Uysal Oğuz ve Atvur, 2015: 233.

⁴⁵⁸ Montellano Ponce de León, 2010: 72.

⁴⁵⁹ Ramirez, 2011: 232.

yasallaştırılması yönündeki girişimleri, diğer toplumsal hareketlerle işbirlikleri koka üreticilerini güçlendirmiştir ve onları etkili bir aktör haline getirmiştir.

2.3.5. Barikatçılar (Piqueteros)

Neoliberal politikalara karşı oluşan hareketlerden biri de Arjantin’de ortaya çıkan Barikatçılar (*Piqueteros*) hareketidir. 2000 yılında, dönemin devlet başkanı Fernando de la Rúa, IMF’ye olan borcu ödeyebilmek için çalışanların maaşlarından kesintiye gitmiş ve iflasa giden süreçte birçok insan işsiz kalmıştır.⁴⁶⁰ Yaşanan ekonomik kriz nedeniyle IMF, politikacıları verilen reçeteyi düzgün uygulamamakla suçlarken, yönetim de IMF’nin ağır koşullarını eleştirmiştir,⁴⁶¹ ancak her iki tarafın beraber ortaya çıkardığı kriz Arjantin’in iflasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte Barikatçılar hareketi ortaya çıkmış ve toplumsal bir eyleme dönüşmüştür. İşsiz işçiler hareketi olarak da bilinen bu oluşum genellikle *barriolarda* yaşayan yoksul ve işsiz insanlardan oluşmuştur. Belediyeleri işgal ederek ve anayolları kapatarak hammadde akışını ve ulaşımı engelleyecek güçte eylemler yapmışlardır.⁴⁶² Yol kapatma eylemleri neoliberal politikaların Arjantin’i krize sürüklediği yıllarda giderek artmış, 2000 yılında 514 olan eylem sayısı, 2001’de 1383 ve 2002’de 2336’ya yükselmiştir.⁴⁶³ Diğer örneklerde olduğu gibi bu işsiz işçiler örgütlenmesi de eyalet ve hükümet üzerinde etkili olabilmıştır. Hükümet bu grubu dikkate alarak çözümler üretmek zorunda kalmıştır. Bu hareketin kazandığı güç ve arkasına aldığı toplumsal destek; geçici çözümler yerine kesin sonuçların alınmasına dair isteğin ciddi bir talebe dönüşmesine ve başkanın istifa etmesine neden olmuştur.⁴⁶⁴

Barikatçılar hareketi eylemler sonrasında neoliberalizme alternatif olarak kendi fırınlarını, mutfaklarını ve bazı yapılanmaları gerçekleştirmişlerdir.⁴⁶⁵ Bu sayede neoliberalizmin bireyi yücelttiği bir yapının içinde toplumsal işbirliğine dayalı örgütlenmeler, neoliberalizme karşı bireyin bir toplumun parçası haline gelebilmesinin aracı olmuştur.

2.3.6. CONAIE (La Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador - Ekvador Yerli Halklar Konfederasyonu)

Ekvador’da yerli nüfusun resmi olarak örgütlenmesi 1980 yılına dayanmaktadır. Bu tarihte Yerli Halkların Koordinasyonu için Ulusal Konsey (CONACNIE) oluşturulmuş, bu

⁴⁶⁰ <https://www.theguardian.com/business/2001/aug/12/argentina.theobserver> (erişim tarihi: 20.01.2018).

⁴⁶¹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3941809.stm> (erişim tarihi: 21.10.2017).

⁴⁶² Durmaz, 2016: 76.

⁴⁶³ Kaese ve Wolff, 2016: 50.

⁴⁶⁴ Durmaz, 2016: 78.

⁴⁶⁵ Birss, 2005.

yapı 1986 yılında Ekvador Yerli Halklar Konfederasyonu'na (CONAIE) dönüşmüştür.⁴⁶⁶ Yerli kimliğini korumayı, toprak haklarını ve ekonomik sürdürülebilirliği savunan örgüt neoliberalizme karşı da bir tavır sergilemektedir.⁴⁶⁷

Örgüt siyasi bir aktör olarak ilk etkili eylemini 1990 yılında Quito'nun merkezindeki bir katedrali işgal ederek gerçekleştirmiştir. Bu eylemde yerliler toprak uyuşmazlığının çözümünü istemişler, bu eylem toplumun büyük kısmı tarafından desteklenmiş ve Ekvador'da bir hafta boyunca hayat durmuştur.⁴⁶⁸ Yerliler çeşitli yerlerde örgütlenmiş ve yol kapama gibi yöntemlerle hükümeti taleplerini gerçekleştirmeye zorlamışlardır. CONAIE gittikçe artan bir şekilde popülerlik kazanmış ve bir süre sonra Ekvador siyasetinde belirleyici bir aktöre dönüşmüştür.

1999'da iflasını açıklayan Ekvador, IMF'nin Brady Planına karşı çıkarak borcunu ödemeyi reddetmiştir. Ancak bir süre sonra dönemin devlet başkanı Jamil Mahuad ABD'ye olan 96 milyon dolar borcun çok kısa bir sürede ödenmesini içeren bir anlaşmayı kabul etmiştir.⁴⁶⁹ Ardından para birimi sucre dolar karşısında yüzde 65 değer kaybetmiştir ve 2000 yılında bu değer kaybı devam etmiştir.⁴⁷⁰ CONAIE, 21 Ocak 2001'de Mahuad'a karşı halk ayaklanmasına önderlik etmiş, bunun sonucunda hükümet devrilmiş ve Mahuad devlet başkanlığı görevinden alınmıştır.⁴⁷¹ CONAIE'nin siyasette etkin bir aktör haline gelmesiyle diğer azınlıklar da kendi haklarını talep edebilmek için bu yerli hareketine bağlanmaya başlamışlardır.⁴⁷² Bu örgüt Rafael Correa'dan önceki son üç başkandan ikisinin istifa etmesine sebep olan halk hareketlerinde etkin bir rol oynamıştır.⁴⁷³

Tüm bu örgütlenmeler incelendiğinde neoliberalizmi eleştiren ve neoliberal politikalara karşı mücadele eden belli bir toplumsal altyapının kıtanın birçok ülkesinde oluştuğunu görmek mümkündür. Neoliberalizmin temel varsayımları arasında olan kişinin içinde bulunduğu kötü durumdan sistemin değil kendisinin sorumlu olduğu, toplumsal örgütlenmenin yerine bireysel çıkarın daha önemli olduğu savlarına Latin Amerika'da bu örgütlenmeler ile karşı çıkılmıştır. Neoliberal politikalar yol açtığı sonuçlarla toplumsal örgütlenmeyi daha da kuvvetlendirmiş ve çevre, toplum, üretim gibi konularda farklı ideolojiler ve yöntemler talep ve takip edilmeye başlanmıştır. Neoliberalizm iktidarın elitlere

⁴⁶⁶ <https://conaie.org/quienes-somos/> (erişim tarihi: 08.03.2018).

⁴⁶⁷ <http://humanrightconnected.org/organizations/confederacion-de-nacionalidades-indigenas-del-ecuador-conaie> (erişim tarihi: 08.03.2018).

⁴⁶⁸ <https://nacla.org/article/ecuadors-pan-indian-uprising> (erişim tarihi: 20.03.2018).

⁴⁶⁹ <https://www.nytimes.com/1999/09/27/world/ecuador-to-default-on-debt-backed-by-us.html> (erişim tarihi: 15.03.2018).

⁴⁷⁰ <https://www.economist.com/node/273105> (erişim tarihi 18.03.2018).

⁴⁷¹ <https://www.nytimes.com/2000/01/23/world/ecuador-coup-shifts-control-to-no-2-man.html> (erişim tarihi: 20.02.2018).

⁴⁷² Altmann, 2013: 55.

⁴⁷³ Renique, 2008: 206.

iyadesini hedeflerken, toplumun refahından da kesintiye giden bir politikalar bütünüdür.⁴⁷⁴ Yoksulluğu ve işsizliği Margaret Thatcher'ın bakış açısıyla kişinin kendi suçu olarak görme anlayışının yanlışlığı neoliberal politikaların sonuçları ortaya çıktıkça daha net anlaşılmıştır. Bu açıdan neoliberalizme karşı mücadelenin 21. yüzyıl sosyalizmi gibi yeni bir düşünce sistemiyle uyumu da kaçınılmaz olmuştur.

21. yüzyıl sosyalizminin tabandan gelen talepleri karşılama ilkesine bağlı olarak neoliberal politikalara karşı çeşitli çözümler üretilemeye çalışılmıştır. Tüm bu yöntemler ve fikirler halk tabanlı bir siyasi yapının daha kolay benimsenmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan tüm bu örgütlenmeler ve Chavez'in siyasette ön plana çıkış süreci mücadele yöntemi konularının da tartışılmasını sağlamıştır. Bu tartışma Latin Amerika konusunda iki önemli uzmanın, Marta Harnecker ve James Petras'ın görüşleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

2.4. Mücadele Yöntemi Tartışmaları: Harnecker ve Petras

Latin Amerika'da neoliberal politikalara yönelik eleştiriler farklı yöntemlerle ortaya konulmaktadır. Mücadele yöntemi daha önce değinildiği gibi kimi zaman toplumsal eylemler veya örgütler ile kimi zaman ise farklı düşünce sistemleri oluşturularak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Latin Amerika üzerine çalışan aydınlar çeşitli fikirler öne sürmüşlerdir. Sol bir bakış açısıyla şekillenen bu fikirlerle, geçmişteki sol yönetimlerin ve Sovyet modellerinin görece başarısız sayılabilecek durumlarını gözlemleyerek farklı bir yol aramışlardır. Bu süreçte neoliberalizme karşı mücadelenin yöntemi ve ana hatları oluşmuştur.

Neoliberalizmin Latin Amerika ülkelerinde yol açtığı sorunlar örgütlü mücadelelerin yanında fikir bazında da farklı anlayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Neoliberal politikaların sebep olduğu ekonomik ve sosyolojik sorunların çözümü neoliberalizmin toptan reddedildiği bir düşünce akımı yaratmıştır. Ancak bu toptan reddetmenin yöntemi konusunda fikir ayrılıkları da oluşmuştur. Latin Amerika konusunda çalışan Marta Harnecker ve James Petras neoliberalizmle mücadele yöntemi konusunda iki farklı noktada durmaktadır. Steve Ellner; 'Solun Hedefleri ve Latin Amerika'da Neoliberalizme Karşı Strateji Tartışmaları' isimli makalesinde bu konuyu incelemiş ve Harnecker ile Petras'ın görüş farklılıklarını açıklamaya çalışmıştır. Ellner'e göre Harnecker uluslararası koşulların dikkate alınmasını ve toplumun gerekli güce kavuşmasının beklenmesini, bu süreçte de sadece neoliberalizmle mücadele edilmesini savunmuştur. Harnecker devrimci bir değişim yerine, kendini halkın tamamına kabul ettirerek ilerleyen bir politik modeli savunmuştur.⁴⁷⁵ James Petras ise neoliberalizm karşıtlığının kapitalizm ve emperyalizm mücadelesiyle bir araya gelebileceği

⁴⁷⁴ Harvey, 2015: 27.

⁴⁷⁵ Harnacker, 2010: 26.

düşüncesindedir.⁴⁷⁶ Petras Latin Amerika'da ve ABD'deki toplumsal muhalefeti de bu anlamda desteklemiş ve mücadelelerinin olumsuz sonuçlarını da sadece daha sonra tekrar toparlanmak üzere bir geri çekilme olarak değerlendirmiştir.⁴⁷⁷

Harnecker toplumun çeşitli kesimleri ile ittifak kurmayı desteklerken Petras ise sadece sol kesimin desteğini almak gerektiğini savunmaktadır. Bu açıdan Harnecker toplumsal olarak daha kapsayıcı bir düşünce sergilemiştir. Harnecker'in bu düşüncesi sol hükümetlerin çeşitli problemlerle karşı karşıya kaldığı günümüzde de karşılık bulmaktadır.⁴⁷⁸ Petras'ın ise mücadele tanımı kavramlar açısından daha kapsayıcı görünmektedir. Petras uluslararası ilişkilerde gelişmiş ülkelerin birbirleriyle uyumlu olmadıklarını, aksine birbirleriyle rekabetin arttığını savunmuştur.⁴⁷⁹ Ayrıca, reformcu hareketlerin ve sosyal demokrasi, Sovyet sosyalizmi gibi politikaların eskidiğini savunarak, yeni ve devrimci bir politikayı desteklemiştir.⁴⁸⁰ Harnecker ise devrimci ve yukarıdan dayatılan bir değişime karşı olmuş, halkla birlikte inşa edilen ve tabandan başlayan bir değişimi savunmuştur.⁴⁸¹ Harnecker harekete geçmek için gerekli koşulların meydana gelmesi gerektiğini ileri sürmektedir ancak bu koşulların ne olduğu belirsizdir. Bu eleştirilen bir düşüncedir, çünkü Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlık sonrası birbirlerinden farklı gelişen yapıları göz önüne alındığında bu koşulların hangi ülke için nasıl şekillenebileceğine dair genel bir kural bütünü oluşturmak zordur. Petras'a yönelik eleştiri ise sadece sol grupları kapsayan hareketlerin kendi alanlarına sıkışıp kalarak toplumun geri kalanıyla ittifak kurma şansını kaybetmesi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸²

Harnecker Latin Amerika'da seçilen solcu başkanları da bu perspektifle değerlendirerek, bu kişilerin başkan seçilebilmelerini siyasi arenanın buna müsait hale gelmesine bağlamaktadır.⁴⁸³ Venezuela'da Chavez'in başkan olabilmesini de iki sebebe bağlamıştır; bunlardan birincisi devlet kurumları içerisinde değişimi isteyen kadroların olması ve ikinci olarak değişim için baskı yapabilecek organize olmuş bir hareketin varlığıdır.⁴⁸⁴ Harnecker'in bu fikri Chavez'in seçilmesinin ardından diğer Latin Amerika ülkelerinde de Pembe Dalga olarak adlandırılan süreçte Chavez yanlısı ya da düşünceleri farklı oranlarda da olsa ona yakın kişilerin seçilmesiyle bağdaştırılabilir. Bu ülkelerdeki başkan değişiklikleri

⁴⁷⁶ Ellner, 2006: 37.

⁴⁷⁷ Petras, 2004: 358.

⁴⁷⁸ <https://monthlyreview.org/2016/01/01/social-movements-and-progressive-governments/> (erişim tarihi: 22.02.2018).

⁴⁷⁹ Ellner, 2006: 42.

⁴⁸⁰ Petras, 2004: 425.

⁴⁸¹ Harnecker, 2010: 49.

⁴⁸² Ellner, 2006: 44.

⁴⁸³ <http://isyandan.org/makaleler/venezuela-yeni-bir-devrimci-ozne-olusmakta-marta-harnecker-roportaji/> (erişim tarihi: 25.03.2018).

⁴⁸⁴ <https://socialistproject.ca/2017/03/b1377/> (erişim tarihi: 25.05.2018).

siyasi ortamın olgunlaşmasına bağlanmak istense de bu ülkeleri politik olarak bir arada tutan bağın sadece neoliberalizm karşıtlığı olduğunu söylemek zordur. ABD karşıtlığı üzerinden şekillenen antiemperyalist tutum, ayrıca ülkeler arasındaki tarihsel birliktelik ve Latin Amerika'yı uluslararası alanda önemli bir aktör haline getirme düşüncesi de sol ya da liberal olan bu başkanların bir arada hareket edebilmesinin etkenleri olmuştur. Harnecker'in tarif ettiği ittifak tanımına ise Lula da Silva'nın değişim için baskı yapabilecek grupların desteğiyle Brezilya'da ilk kez seçildiği dönemi göstermek mümkündür; diğer seçimlerde ise Brezilya'nın İşçi Partisi toplumun bazı kesimleriyle ittifakını kaybetmiştir.

Latin Amerika ve neoliberalizm üzerine geliştirilen bu fikirler son olarak 21. yüzyıl sosyalizmi ile şekillenebilmiştir. Chavez'le başlayan süreçte egemen güçlere karşı ama bir yandan da o ülkelerle çıkar üzerine ilişki kurma tutumu devam etmiştir.

Neoliberalizmle mücadele yöntemi tartışmaları, Latin Amerika'da Pembe Dalga sürecinde seçilen başkanların iktidara geliş süreçlerini ve ardından yaşanan iktidar değişikliklerinde neoliberal politikalara keskin dönüşleri anlayabilmek açısından önemlidir. Mücadele yöntemleri neoliberalizmle yeniden şekillenen toplumlarda eski politikaların geçersizliklerini açıklama bakımından yeterlidir. Ancak değişen toplumların mücadele yöntemlerinin reformcu mu yoksa devrimci mi olması gerektiği sorusu 21. yüzyıl sosyalizmi politikasının bu toplumlara yerleştirilmesi konusunda güncelliğini korumaktadır. 21. yüzyıl sosyalizm modeli tabandan talep edilen bir model yaratmayı hedeflese de bunun kökleşmiş devlet kadroları ve uygulamaları karşısındaki etkinliği yaşanan herhangi bir siyasi krizde sınanmaktadır.

21. yüzyıl sosyalizmi hem Harnecker'in hem Petras'ın önemsedığı yeni bir mücadele yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. İlk olarak Venezuela, ardından toplumsal hareketlerin belirleyici olduğu Bolivya ve Ekvador bu politikalar bütününe uygulamaya koyan ülkelerdir. Bu ülkelerde seçilen başkanlar neoliberalizmle mücadele konusunda toplumsal bir meşruiyet kazanarak yönetime gelmiştir. Bu noktada neoliberal politikalarından olumsuz etkilenen kesimler kendi mücadele haklarını devlete vermiş ve bunun sonucunu beklemiştir. 21. yüzyıl sosyalizmi bu yetki devrinin politikası olarak da incelenebilir. Harnecker ve Petras'ın yöntem tartışması ise bu politikaların sadece uygulanma sürecini değil bu politikadan vazgeçildiği takdirde sonrasını da kapsamaktadır ve bu açıdan önemlidir. Neoliberalizme karşı oluşan toplumsal hareketler ve mücadele yöntemi tartışmaları 21. yüzyıl sosyalizminin yeni bir politikalar bütünü olarak benimsenmesini sağlamıştır.

Kıtanın Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesi, toplumsal, siyasi ve ekonomik yapılarının bu koşullarda şekillenmesi, bağımsızlık sonrasında sonrasında ABD etkisinin baskın hale gelmesi bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi olarak zayıf kalmalarına neden olmuş ve bu sürecin sonunda Latin Amerika ülkeleri az gelişmiş ülkeler olarak

değerlendirilmiş ve neoliberal politikalar bu ülkelerde uygulanmaya başlamıştır. Neoliberal politikaların sorunları daha da derinleştirmesi ve toplumsal tepkilerin örgütlenerek çeşitli taleplerini kabul ettirebilir hale gelmeleri 21. yüzyıl sosyalizminin de bölgede doğmasını ve güçlenmesini sağlamıştır. Sonraki bölümde 21. yüzyıl sosyalizmi anlatılacak ve ardından bu politikayı benimseyen ve Pembe Dalga ülkeleri olarak anılan Venezuela, Bolivya ve Ekvador'da sosyalizm politikalarının hangi koşullarda benimsendiği, ne şekilde uygulandığı ve nasıl sonuçlar alındığı incelenecektir. Ayrıca bu ideolojinin örnek ülkelerdeki ekonomi, siyaset ve toplumsal yapı üzerinde yarattığı değişimler değerlendirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYIL SOSYALİZMİ

Neoliberalizme alternatif politika arayışları sürecinde öne çıkan yaklaşımlardan biri de Heinz Dieterich'in formüle ettiği 21. yüzyıl sosyalizmi düşüncesi olmuştur. 1998 yılında ortaya konan teori Sovyet ve Çin sosyalizmlerinden farklı bir sosyalizm inşasını temel almaktadır. İlk olarak Chavez'in sahiplendiği 21. yüzyıl sosyalizmi sol kuşaktan seçilen başkanlarla diğer Latin Amerika ülkeleri tarafından da değerlendirilmiş ve Bolivya ve Ekvador'da olduğu gibi hükümet politikalarına dahil edilmiştir. Neoliberal politikaların toplumda yarattığı tepkiye alternatif oluşturup oluşturmadığı seçilen üç ülkenin de politikaları incelenerek anlaşılmalı çalışılacaktır. 21. yüzyıl sosyalizmi, Batı temelli ideolojilerin karşısında yeni bir siyasi bütünleşme aracı olarak önemli bir karşı teori olarak belirlenmiştir.

3.1. 21. Yüzyıl Sosyalizmi Teorisi

21. yüzyıl sosyalizmi ilk olarak 2005 yılında Chavez tarafından devlet politikası olarak 5. Dünya Forumu'nda dile getirildiğinde dikkat çekmiştir.⁴⁸⁵ Heinz Dieterich tarafından formüle edilen bu sosyalizm biçimi sorunları ele alış ve çözüm yöntemleri ile diğer sosyalizm modellerinden farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Chavez'in uygulamaları ile hayata geçirilen 21. yüzyıl sosyalizmi kıtada başka ülkelerin de sosyal ve ekonomik programlarına dahil edilmiştir.

Dieterich'e göre 21. yüzyıl sosyalizmi, Sovyet sosyalizminin aksine yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarı bir devrim öngörmektedir, tümdengelimci değil tümevarımcıdır. Devrim için herhangi bir sosyal sınıfın öncülüğüne dayalı değildir, onun yerine toplumun ezilmiş ve haklarından mahrum bırakılmış tüm kesimlerinin taleplerine hitap eden bir sistem olarak düşünülmüştür. Bu kapsayıcılığıyla, neoliberalizmin eşit koşullar yaratılmadan toplum içerisinde yarışması beklenen ancak yine bu koşullar nedeniyle yetersiz ve başarısız görülen ve sistem dışında kalması gerektiği düşünülen bireyler, 21. yüzyıl sosyalizminin baş aktörlerine dönüşmüşlerdir. Özellikle yapısal uyum programlarıyla borçlandırılan ve sosyal devlet olma özelliğini büyük oranda kaybeden Latin Amerika ülkelerinde bu açıdan taban bulma olasılığı daha yüksek olmuştur. Her siyasal sistemin dışarıda bıraktığı özneler vardır ancak neoliberalizm bu konuda birçok grubu ve birden fazla gruba aidiyeti olabilen bireyi

⁴⁸⁵ <https://venezuelanalysis.com/analysis/1834> (erişim tarihi: 20.04.2017).

sistem dışı özneler haline getirmiştir. Demokrasi talebinde bulunan gruplar, neoliberalizmin birikimi devam ettirebilmek için dışladığı gruplardır, bunlar arasında yerliler, kadınlar, eleştirel aydınlar, etnik azınlıklar vb. bulunmaktadır ve bunlar özgürlüğü kısıtlayıcı önderlikleri kabullenmeyecek gruplara dönüşmüşlerdir.⁴⁸⁶

Dieterich, Marx ve Engels'in işçi sınıfı üzerinden bir devrim süreci öngörmelerini o dönemin koşullarına ve toplumsal yapısına bağlamıştır. Günümüzde yeni bir sosyalizm oluşumunun yine işçi ya da köylü sınıfı üzerinden gerçekleşmesini beklemek mantıklı olmayacaktır. Marx ve Engels'in işçi sınıfını kilit noktada görmeleri 19. yüzyılın sanayileşmiş toplum yapısından kaynaklanmaktadır.⁴⁸⁷ Günümüzde öyle bir sınıfın varlığı yerine çeşitli şekillerde mağdur edilmiş gruplardan bahsetmek mümkündür. Neoliberalizmin ekonomide ve toplumsal yapıda yol açtığı tahribatların giderilmesi ve ayrıca neoliberalizm tarafından olumsuz değerlendirilen kolektif hareket etmenin tekrar canlandırılması 21. yüzyıl sosyalizminin başlıca amaçlarındandır.

Geçmişte kapitalizmin birikim sürecinde ağır koşullarda var olan işçi sınıfı, refah devletiyle birlikte gelişmiş ülkelerde orta sınıfa dahil olmuştur.⁴⁸⁸ Gelişmemiş ülkelerde neoliberal politikalar sadece toplumun alt bir sınıfına yönelik olmamış, toplumu kapsamış ve bu yüzden de çeşitli mağduriyetler ortaya çıkarmıştır; topraksız köylüler, kadınlar, paralı eğitim nedeniyle mağdur olan gençler gibi birçok farklı grup bu sefer bir bütünün parçaları haline gelmeye başlamışlardır. Kapitalist sistemde işçi mücadelesi çeşitli kazanımlarla kendine yer edinebilmiş ancak neoliberal politikaların toplumda farklı grupları hedef alması, neoliberalizme karşı mücadeleyi de tek bir grubun ya da sınıfın mücadelesi olmaktan çıkarmıştır. Neoliberalizme karşı yeni bir sosyalizm planı ortaya koyulurken, David Harvey'in deyimiyle; "çağırabileceğimiz ütöpik Marksist fanteziye ait bir proleter alan yoktur."⁴⁸⁹ Harnecker de bu durumu Jorge Schafik Handal'ın analiziyle aktarmıştır.

Salvadorlu komünist gerilla komutanı Jorge Schafik Handal, yeni Latin Amerika devrimci öznesinin sadece işçi sınıfı olamayacağını, artık yeni devrimci toplumsal öznelerin var olduğunu ve bu nedenle devrimci sürecin yalnızca komünistler tarafından yönetilmeyip –tüm bu öznelerin de sürece dahil edilmesi gerektiğini vurgulayan ilk kişiydi.⁴⁹⁰

Tüm bu analizler çerçevesinde 21. yüzyıl sosyalizminin kullandığı yöntemler bakımından Dieterich iletişime, teknolojiye, özellikle de kitle iletişim araçlarına büyük önem

⁴⁸⁶ Dieterich, 2007: 164.

⁴⁸⁷ Dieterich, 2007: 89.

⁴⁸⁸ Fülberth, 2014: 238.

⁴⁸⁹ Harvey, 2012: 86.

⁴⁹⁰ Harnecker, 2010: 25.

vermiş ve kitlelerin yönetime katılmalarında etkisine dikkat çekmiştir.⁴⁹¹ Bu araçlar farklı grupların politikalardan etkilenmesini arttırırken aynı zamanda onların politika üretmesini de sağlayacak koşulların daha rahat oluşmasını sağlamıştır. Teknolojinin hem üretim sürecinde belirgin rol oynamaya başlaması hem bilgisayar gibi araçların insanların politika üretme aracı olarak yaygınlaşması Dieterich'in Sovyet sosyalizminde de bulduğu eksikliklerle bağdaşmıştır. Dieterich Sovyetlerin teknoloji kullanımının sosyalizme geçişi kolaylaştırdığı noktada sosyalizmin dağıldığını, Sovyet sosyalizminin başlangıcında da sosyalizmin yayılmasını sağlayacak teknolojik koşulların olmadığını belirtmiştir.⁴⁹² 21. yüzyıl sosyalizminin bir fikir olarak yayılması ise teknolojik imkanların yaygın olduğu bir dönemde mümkün olabilmıştır, özellikle medya ve sosyal medya kullanımı insanların daha kolay iletişim kurabilme ve örgütlenebilmelerini sağlamaktadır.

21. yüzyıl sosyalizmi yeni bir sosyalizm türü olarak Çin ve Sovyet Rusya örneklerine mesafeli bir sistemdir ancak onları dışlamamaktadır. Chavez bu durumu Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalizmin devlet kapitalizmine dönüştüğü şeklinde açıklamış ve sosyalizmi yeni bir tez, proje ve yol olarak talep etmek gerektiğini belirtmiştir.⁴⁹³ Dieterich önceki sosyalizm süreçlerine de diyalektik olarak bakmış, biri olmadan diğerinin olmayacağını ve nihai sonuca ulaşılmayacağını belirtmiştir. Çin'de köylü, Sovyet Rusya'da ise işçi sınıfı devrimin ana dayanakları olarak görülmüş ve yeni sistem bu gruplar üzerinden kurgulanmıştır. Bu noktada ekonomik gelişim üzerine şekillenen bu sosyalist sistemler rıza ve işbirliği kavramlarını kullanmamış ve katı bir kapitalizm uygulayıcısı olmaktan öteye geçememişlerdir. Sovyetler Birliği ve ardıllarında sistem değişikliğiyle, üretim araçları sadece yönetimler arasında el değiştirmiş, işçiler bir sınıf olarak yönetimin parçası olmak yerine yine fabrikaların parçası olarak kalmışlardır.⁴⁹⁴

21. yüzyıl sosyalizmi toplumun rızasını üretmenin yanında kolektif işbirliğinin bireysel olarak daha fazla fayda sağlayacağı bir sistem öngörmektedir. Sosyalist teori, kapitalist bakış açısının aksine, halkın yalıtılmış, diğerlerinden ayrı bırakılmış bireylerden değil, yalnızca başkalarıyla birlikte geliştiklerinde kendilerini geliştirebilecek toplumsal varlıklardan oluştuğunu kabul eder.⁴⁹⁵

Dieterich 21. yüzyıl sosyalizmini formüle ederken, neoliberalizme karşı herhangi bir politika üretilmeyeceği algısını da değiştirmeye çalışmıştır. Chavez ile uygulamaya konan bu sistem Venezuela'da yerel örgütlenmelerin kurulmasını ve çoğaltılmasını sağlamış; bu sayede

⁴⁹¹ Dieterich, 2007: 147.

⁴⁹² Dieterich, 2007: 99.

⁴⁹³ Lebowitz, 2017: 140.

⁴⁹⁴ Harnecker, 2010: 83.

⁴⁹⁵ Harnecker, 2010: 71.

örgütlenen kişilerin, haklarına daha fazla sahip çıkan bireylere dönüşmeleri amaçlanmıştır.⁴⁹⁶ Chavez'in politikalarında temel aldığı 21. yüzyıl sosyalizmi halkla bağlantılı ve karşılıklı etkileşim içeren devrimci gelişimi ifade etmektedir. Bunun için sosyal politikaların da halkın beklentilerine göre şekillenmesi ana hedeflerden biridir. Misyonlar, komiteler ve kooperatifler yaygınlaştırılmaya ve devrimin halk tarafından benimsenmesine çalışılmıştır.⁴⁹⁷ 21. yüzyıl sosyalizminin amacı, devrimin halka dayatılması değil, halkın devrimi aşağıdan yukarıya dayatır hale gelmesi ve haklarına sahip çıkması olarak anlaşılmaktadır.

21. yüzyıl sosyalizminin Chavez tarafından hızlı bir şekilde kabul görmesinin başlıca sebeplerinden biri 1989 yılında yaşanan Caracazo olayıdır.⁴⁹⁸ Protestoların o dönemki başkan ve ordu tarafından çok ağır şekilde bastırılması ile yaşanan bu olay, Venezuela'da Chavez'in ve ordu içindeki destekleyicilerinin düşünce yapısını yoğun olarak etkilemiştir.⁴⁹⁹ Bu olay, neoliberal politikaların katı bir şekilde uygulanması ve ordunun bu politikaların devamlılığı için bir şiddet aracı olarak kullanılması bakımından önemli bir örnektir. Bu olaydan kısa bir süre sonra kıtada neoliberal politikaları uygulayan diğer ülkelerin ekonomik çöküntü yaşamaya başlamaları ve artan toplumsal huzursuzluklar ekonomik ve siyasal yeni arayışlara yol açmıştır.

Dieterich 21. yüzyıl sosyalizmini ele aldığı kitabında, 20. yüzyılda kapitalizm ve sosyalizmin üretim koşulları, sermaye birikimi, yukarıdan aşağıya dayatmalar açısından birbirine benzer olduklarını ifade etmiş ve bu eleştirisinin üzerine yeni bir sistem ortaya koymaya çalışmıştır. Ekonominin amacı da 21. yüzyıl sosyalizmi formülasyonunda eleştirilmektedir. Ekonomiyi kişinin asgari düzeyde tüm imkânlardan faydalanmasının aracı olarak gören Dieterich, neoliberalizmin ise üretim odaklı değil faiz odaklı olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁰ Buna göre paradan para kazanma denilen durum ortaya çıkmış ve üretimde kullanılmayan bir para ekonomide belirleyici olmaya başlamıştır. Bu durum neoliberal politikaların uygulandığı ülkelerde aynı zamanda bir geri kalmışlık da yaratmıştır.

Dünya sisteminde merkez; üretimin yapıldığı yer iken, çevre; bu üretimin yapılmasına olanak sağlayan hammaddelerin çıkarıldığı yerdir. Tarihsel gelişimde kuzey ülkeleri merkezi oluştururken, hammadde zengini güney ülkeleri aynı gelişmişliğe ulaşmadan çevre olarak konumlarını devam ettirmiştir.⁵⁰¹ Dieterich'e göre bu fark demokratik yapıda da ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına gelirin fazlalığı nedeniyle egemen olan büyük

⁴⁹⁶ Gott, 2008: 265.

⁴⁹⁷ <http://www.handsoffvenezuela.org/bolivarci-devrim.htm> (erişim tarihi: 25.04.2017).

⁴⁹⁸ Gott, 2008: 53.

⁴⁹⁹ Guevara, 2013: 16.

⁵⁰⁰ Dieterich, 2007: 48.

⁵⁰¹ Goldstein ve Pavehouse, 2015: 558.

burjuvazi ya da yönetici kesim halkın çoğunluğunun desteğine sahiptir ancak az gelişmiş ülkelerde büyük burjuvazi sadece egemen sınıftır ve belli bir gelişmişlik ve yüksek gelire sahip olmayan halkın desteğine sahip değildir ve zaten buna ihtiyacı da yoktur.⁵⁰² Dieterich herhangi bir sistemin uygulanabilirliği ve sürekliliği için gelişimin yönü, sistemin çevre ile ilişkisi gibi çeşitli kriterlerin önemli olduğunu belirterek bunun seçkin azınlık tarafından uygulanmaya konduğunu savunmuştur. Bu kriterlere göre sistem; dikey örgütlenmeye dayanan, demokrasi karşıtı yapıdadır ve tüm yaşamsal olguları kapsamaktadır. İki küresel iktidar merkezi ABD ve Avrupa Birliği'nin (AB) uygulamalarıyla dünyanın az gelişmiş bölgeleri bu sisteme uyumlu hale getirip ve her yere bu uygulama merkezlerinin kendine benzer özelliklerini sunmakta, tüm dünyaya aynı öğeleri yaymaktadır.⁵⁰³ Dieterich uygulanış bakımından sistemin homojen bir sistem olduğunu ortaya koysa da neoliberalizmin her yerde aynı şekilde uygulandığında aynı sonuçların alınacağı beklentisini de eleştirmiştir.

21. yüzyıl sosyalizmi geçmişin sosyalist deneyimlerini kapsayarak, neoliberalizme karşı ekonomik ve politik bir alternatif yaratma amacıyla tasarlanmış ve Chavez ve ondan etkilenen hükümetler tarafından da benimsenmiştir. Bu sosyalizm modelinin, David Harvey'in krizlerle kendini yeniden ürettiğini belirttiği neoliberalizmin oluşturduğu yapıya bir alternatif olarak kalıp kalmayacağı henüz net değildir. Ayrıca toplum tarafından içselleştirilen bir sosyalizm modeli olmasına yönelik çabaların, değişen siyasi koşullarla sekteye uğraması, bu modelin zorunlu olarak bir Sovyet modeline evrilip evrilmeyeceğini de belirleyecektir.

Venezuela'nın ardından Bolivya, Evo Morales ile devlet yönetiminde 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarını ve Bolivarcılığı benimseyen diğer bir ülke olmuştur. Morales, Chavez'le hemen hemen aynı politikaları uygulamaya çalışmıştır. Bunlar arasında devletleştirme, toprak reformu, petrol ve doğalgaz gelirlerinin sosyal politikalara aktarılması gibi örnekler verilebilir.⁵⁰⁴ Ekvador da Rafael Correa ile bu politikaları hayata geçiren ve Chavez'in yöntemlerini takip eden diğer bir Latin Amerika ülkesidir. Bir sonraki bölümde bu üç liderin de uyguladığı politikalar ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

3.2. 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları

21. yüzyıl sosyalizminin seçilen üç ülkedeki uygulamaları ve neoliberal politikaların sonuçlarını değiştirip değiştiremediği bu bölümde incelenecektir. Bu süreçte ilk olarak Venezuela ele alınacaktır. Hem bu politikaların ilk uygulandığı yer olması bakımından hem de Chavez'in Latin Amerika'da bir lider konumunu elde ettiği dönemde diğer ülkeleri de

⁵⁰² Dieterich, 2007: 65.

⁵⁰³ Dieterich, 2007: 158.

⁵⁰⁴ http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=626 (erişim tarihi: 12.03.2017).

etkileyebilme kapasitesi göz önüne alındığında Venezuela 21. yüzyıl sosyalizminin ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığını anlamak bakımından simgesel bir önem taşımaktadır.

Latin Amerika’da politik olarak farklı arayışlar ve reform çalışmaları, 21. yüzyıl sosyalizminin kabul edilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Sovyet sosyalizminden farklı bir şekilde işleyen bu sosyalizm modeli; devletin dayattığı bir sistem olmak yerine halkın katılımıyla güçlenmesi gereken bir yapı olarak görülmüştür. Sistemin işleyişini devam ettirebilmek için de buna uygun politikalar izlenmiş ve yönetimin halk ile olan bağı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu ülkelerde uygulanan politikalar genellikle yoksulları ve çoğunluğu yoksul olan yerli halkları hedef almıştır. Bu politikaları değerlendirirken ilk olarak Venezuela’da Chavez’in uygulamaları incelenecektir.

3.2.1. Venezuela: Bolivarcılıktan Sosyalizme Chavez’in Politikaları

Venezuela’da 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları, Chavez’in Bolivarcılıkla sosyalizmi bütünleştiren anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Venezuela’daki uygulamalar değerlendirilirken bunu çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirmek gerekmektedir. Kristof Kolomb’a dair algının değiştirilmesi, Simon Bolivar’a atıf yaparak onu kıtanın kurucu babası olarak konumlandırıp bölgenin tarihinin yeni baştan yazılması gibi uygulamaların yanı sıra, güçlü bir muhalif yapının hamleleri ve diğer Latin Amerika ülkeleri ile olan ilişkiler gibi birçok detay Chavez iktidarını ve 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarını analiz edebilmek için gereklidir. Chavez’in 2005’e kadar olan icraatları Simon Bolivar’ın düşüncelerine bağlılığı ifade ederken -ki bu sosyalizmle de bağdaştırılabilir bir süreçtir- devletle toplumun yeniden etkileşim içerisinde olmasını amaçlamıştır. İlk kez 2004 yılında Caracas’ta yapılan bir toplantıda sosyalizm fikrinden bahseden ve “sosyalizm kavramına itibarını iade etmek” tanımını kullanan Chavez, 21. yüzyıl sosyalizmini de ulaşılması gereken bir hedef olarak göstermiştir.⁵⁰⁵ 2005 yılı ise Chavez’in ülkesinin sosyalist olduğunu Dünya Sosyal Forumu’nda uluslararası bir ortamda ilan ettiği yıldır ve bu tarihten itibaren Chavez’in politikaları sosyalizm bağlamında değerlendirilecektir.

İktidara gelişinden sosyalizmin ilan edilmesine kadar geçen süreçte Chavez, Simon Bolivar’ın hedeflerine dayalı birleştirici bir kimlik inşasına girişmiştir. Bu inşa sürecinde birçok düzenleme yapılmıştır. Bolivarcılık düşüncesi ilerleyen süreçte sosyalist politikalarla da birleştirilmiş ve Bolivarcılık, 21. yüzyıl sosyalizminin tabanını yaratan bir politikalar bütününe dönüşmüştür. Aşağıda ilk olarak Chavez’in siyasi bir aktör haline geldiği dönem, bunun aşamaları ve 1999’dan 2005’e kadar olan süreç genel hatlarıyla incelenecektir; siyasi

⁵⁰⁵ Raby, 2007: 243.

ve sosyal politikalar ise bir bütün halinde 2005 sonrası dönemde analiz edilecektir. Bunun sebebi; Chavez'in 2005'e kadar olan süreçte gerçekleştirdiği politikaların sosyalizmle olan bağıını koparmamaktır. İlk olarak 2005'e kadar olan süreç Chavez'in devlet yapısında gerçekleştirdiği değişiklikler ve Venezuela'nın uluslararası alandaki politikaları kapsamında değerlendirilecek, devlet, birey, ordu gibi konulardaki uygulamalar ise 21. yüzyıl sosyalizmi politikaları altında analiz edilecektir. 2003'te kurulmaya başlanan misyonlar da yine bu başlık altında değerlendirilecektir.

3.2.1.1. Hugo Chavez'in Siyasi Bir Aktör Olarak Belirginleşmesi

Latin Amerika'da 2000 sonrasını şekillendiren ve kıtada politik ve ekonomik bir işbirliğini neoliberalizm karşıtlığı altında birleştirme hedefinde olan Chavez, Venezuela devlet başkanı olduktan sonra hem ülke içerisinde hem de uluslararası alanda aktif bir siyaset izlemiştir. Chavez'in başkanlığıyla beraber kıtada diğer ülkelerde de başkanlar değişmiş ya da yönetim anlayışlarında çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Chavez bu politikaların yönlendiricisi olarak kıtada etkin konumunu ölümüne kadar sürdürmüştür. Aşağıda ilk olarak Chavez'in politik fikirlerini şekillendiren süreç ve ardından iktidara geldikten sonra 21. yüzyıl sosyalizmi fikrini uygulamaya başlamasına kadar olan dönem incelenecektir.

3.2.1.1.1. Chavez'in Fikirlerinin Oluşması

Hugo Chavez 1998 yılında Venezuela'da başkan seçildikten sonra kıtada ve uluslararası alanda etkili bir konuma yükselmiştir. Chavez askeri bir geçmişe sahip olarak kıtadaki birçok liderden ayrılmaktadır. Chavez'in bir siyasi figür olarak ortaya çıkmasında ordu içerisinde kurduğu örgüt, 1989–1990 yılları arasında Simon Bolivar Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi konusunda aldığı eğitim⁵⁰⁶ gibi unsurların payı olsa da düşüncelerinin asıl dönüm noktasını Caracazo olayı belirlemiştir. Chavez, bu olaydan etkilendiğini çeşitli açıklamalarında vurgulanmıştır.⁵⁰⁷

Chavez'in siyasi bir figür olarak ortaya çıkışında Venezuela ordusunun yapısının da etkisi vardır. Venezuela ordusu 1958'de imzalanan Punto Fijo anlaşmasıyla siyasetten uzak tutulmuştur.⁵⁰⁸ Bu anlaşmanın iktidarı iki hâkim sınıf ve parti arasında bölen yapısı sonucu ordunun demokratikleşme bahanesiyle siyasete müdahalesi anlamsız kalmıştır. Daha sonrasında Venezuela ordusuna yüklenen misyon bu ordunun yapısının da yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Ülkenin kalkınmasına fayda sağlamak gibi bir misyon yüklenen

⁵⁰⁶ Kürkçügil, 2005: 11.

⁵⁰⁷ Guevara, 2013: 41.

⁵⁰⁸ Hellinger, 2015: 464.

orduda subaylar sivil diploma almaya teşvik edilerek, mühendislik, sosyal bilimler gibi alanlarda yetiştirilmeye başlamışlardır.⁵⁰⁹ Chavez'in sosyal bilimler alanında aldığı eğitim hem ülkenin kalkınmasına yönelik bir altyapıya sahip olmasında hem de ülkenin siyasi yapısının iyileştirilmesi ve neoliberal politikalar karşısı fikirlerinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Chavez, askeri okuldayken arkadaşlarıyla birlikte, EBR 200 (*Ejercito Bolivariano Revolucionario*-Devrimci Bolivarcı Ordu) grubunu kurmuştur.⁵¹⁰ Grubun ismindeki 200 sayısı, kuruluş yılının aynı zamanda Bolivar'ın 200. doğum yıldönümüne denk geldiği için isme eklenmiştir.⁵¹¹ Bu grup fikrinsel temellerini Latin Amerika'nın İspanyol sömürgeciliğinden kurtulması için uğraşan Simon Bolivar'dan, Bolivar'ın İspanya'da öğretmeni olan ve devlet politikalarında yerlilere öncelik verilmesini savunan filozof Simon Rodriguez ve liberal bir *caudillo* olan ve köylüler için toprak reformunu destekleyen Ezequiel Zamora'dan almıştır.⁵¹² EBR 200 geçen süre zarfında *Movimiento Bolivariano Revolucionario*'ya (MBR 200- Devrimci Bolivarcı Hareket) dönüşmüştür. Bolivar'ın Latin Amerika ülkelerinin bir blok oluşturarak bir arada hareket etmeleri emeli daha sonra Chavez'in politikalarında önemli bir unsur haline gelmiştir.

3.2.1.1.2. Chavez'in Siyasi Aktör Haline Gelmesi

MBR 200 grubu, 4 Şubat 1992'de başkan Perez'e karşı darbe girişiminde bulunmuş⁵¹³, darbenin başındaki Chavez yakalanmıştır. Ancak yakalandığı sırada yaptığı açıklamalar ile sempati kazanmış ve bu konuşması sırasında kullandığı “*por ahora*” (şimdilik) deyimini halk arasında politik bir slogana dönmüştür⁵¹⁴. Chavez konuşmasında:

“Yoldaşlar, belirlemiş olduğumuz amaçlar, maalesef *şimdilik* başkentte başarıya ulaşmadı. Yani biz burada Caracas'takiler iktidarı ele geçiremedik. Sizler, olduğunuz yerlerde iyi iş yaptınız, fakat şimdi bir kez daha düşünme zamanıdır. Yeni olanaklar yine çıkacak ve ülke kesinlikle daha iyi bir geleceğe yönelecek.”⁵¹⁵ diyerek Venezuela'da yönetimi değiştirmek için tekrar bir çaba içerisinde olacağını belirtmiştir.⁵¹⁶

Hapisten yayınladığı konuşmalar ile de halk tabanında popülerliğini arttıran Chavez'in 27 Kasım 1992'de hapisten yönettiği ikinci bir darbe girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

⁵⁰⁹ Rouquie, 1986: 208.

⁵¹⁰ Kürkçügil, 2005: 12.

⁵¹¹ Gott, 2008: 48.

⁵¹² Ellner ve Hellinger, 2004: 41.

⁵¹³ Uyanık, 2014: 261.

⁵¹⁴ <https://www.thenation.com/article/hugo-chavez-and-petro-populism/> (erişim tarihi: 02.09.2017).

⁵¹⁵ Gott, 2008: 78.

⁵¹⁶ Konuşmanın tamamı için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=iKcoFPsoKLU> (erişim tarihi: 05.08.2017).

MBR 200 Nisan 1997’de, bugün Chavez’in partisi olan Beşinci Cumhuriyet Hareketi’ni (*Movimiento por una Quinta Republica - MVR*) oluşturmuştur.⁵¹⁷

1993 yılında Başkan Carlos Andres Perez yolsuzluk iddiaları nedeniyle görevden alınmıştır. Yerine seçilen Rafael Caldera, 1994 yılında Chavez’in hapis cezasını ordudan ayrılması şartına bağlı olarak affetmiştir.⁵¹⁸ Hapisten çıktıktan sonra Chavez ve ekibi kurucu meclis toplanması ve referandum yapılması için görüşlerini yaymaya başlamışlardır.⁵¹⁹ 6 Kasım 1998’deki genel seçimlerde parlamentonun yüzde 34’ünü alan MVR, başkanlık seçimlerini de kazanmıştır. 6 Aralık 1998’de yapılan seçimde Chavez yüzde 56,7 oy alarak devlet başkanı seçilmiştir.⁵²⁰ Venezuela’da Chavez’in politikalarının ilk hedefi Simon Bolivar’ın ideolojisini tekrar hatırlatmak ve onu ülkenin kurucusu olarak kabul ederek, Kolomb’la başlatılan Latin Amerika tarihine bir alternatif yaratmak olmuştur. Sonrasında devlet içerisinde yapılan düzenlemelerle Bolivarcılık denen politikalar uygulamaya konmuş, yeni bir devlet ve toplum inşasına başlanmıştır. Chavez’in göreve başladığı 1999 yılından 2001’e kadar öncelikli konuları; Venezuela’nın anayasal ve kurumsal olarak yeniden şekillendirilmesi, Punto Fijo rejimi ile ilişkili muhalefetle çatışmak ve 1999 Aralık ayında yaşanan büyük sel felaketidir.⁵²¹ Büyük sel felaketi Chavez’in iktidara geldiği yıl gerçekleşmiştir ve kimi kaynaklara göre 10.000 kimilerine göre ise 30.000 kişi hayatını kaybetmiştir, 140.000 kişi de evsiz kalmıştır.⁵²² Caracas’ın ve Caracas’a çok yakın olan, havaalanının da bulunduğu turistik Vargas kentinin sular altında kaldığı afet sonucunda yaklaşık 2 milyar dolarlık hasar meydana gelmiştir. Bu olay birçok politikanın ertelenmesine neden olmuş, yaşanan kriz hem insani hem ekonomik sorunlara yol açmıştır.

Chavez’in başkan seçildikten sonra ilk hedefi devleti ve toplumu anayasal olarak yeniden şekillendirmek olarak belirlenmiştir. Buna yönelik çalışmaları incelemenden önce Venezuela’nın siyasi gelişimini değerlendirmek, günümüzdeki siyasi durumunu anlamak açısından önemlidir. Venezuela 1811’den 1901’e kadar federe yapıda yönetilmiştir. 1901’de merkezileşmeye başlayan devlet yapısı, 1908’de darbeyle işbaşına gelmiş olan ve katı bir yönetim sürdüren Gomez’in 1935’teki ölümünün ardından daha demokratik bir yapıya dönüşmüştür. Politik merkezleşme politik sistemin de merkezleşmesine ve partileşmenin artmasına yol açmıştır. Yönetimin yerelleştirilmesine yönelik talepler sonucunda 1989’da seçim sisteminde yasal bir değişiklik yapılmış, daha önce parti listesi yöntemiyle seçim

⁵¹⁷ Kürkçügil, 2005: 14.

⁵¹⁸ Marcano and Barreara Tyska, 2007: 107.

⁵¹⁹ Guevara, 2013: 20.

⁵²⁰ Gott, 2008: 148.

⁵²¹ Buxton, 2014: 18.

⁵²² <https://www.economist.com/the-americas/1999/12/23/after-venezuelas-flood> (erişim tarihi: 28.11.2018).

yapılırken getirilen değişiklikle tercihli oy sistemi de uygulamaya konulmuş ve aynı yıl eyalet valileri için ilk kez seçim yapılmıştır.⁵²³ Venezuela Anayasası da 1961'den itibaren değişmemiş ve darbeye kesintiye uğramamış bir anayasa olagelmıştır.⁵²⁴

Venezuela başkanlıkla yönetilmesine karşın parlamento da ülke yönetiminde etkilidir. Hatta 1990'lı yıllarda başkanlığın parlamentoyu etki altına aldığı bir yapıdan çok, parlamentonun başkanlığı kilitlediği şeffaf olmayan ve kamu katılımına kapalı partizan bir yapı oluşmuştur.⁵²⁵ Bu da devlet yapısında bir değişikliği gerekli kılmıştır.

Chavez devletin yapısını yeniden şekillendirebilmek için kurucu bir meclis oluşturulması için çalışmalara başlamıştır. 2 Şubat 1999'da göreve başladığında, Kurucu Meclis'in oluşturulması için referanduma gidilmesine ilişkin kararnameyi yayınlamıştır. Ancak Chavez başkan olmadan, 1998 yılının Kasım ayında zaten meclis seçimleri yapılmıştır. Chavez Kurucu Meclis için 25 Nisan 1999'da referanduma gitmiş, sonuçta yüzde 88 gibi bir oranla bu yönde halk desteğini almıştır ve Kurucu Meclis oluşturulmuştur. 25 Temmuz 1999'da Kurucu Meclis üyeleri için seçimler yapılmış, bu seçimde Chavez'in partisi MVR 131 sandalyenin 119'unu almıştır.⁵²⁶ Venezuela Yargıtay'ı ise bu meclisin kurucu otoritesinin olmadığını belirtmiştir.⁵²⁷ Ülke içinde birbirini kilitleyen mekanizmalar konusunda bu bir örnektir. Ancak Chavez halkın siyasete doğrudan katılmasını teşvik ettiği için referandum sonuçları geçerli sayılmıştır.

Kurucu Meclis'in hazırladığı anayasa referanduma sunulmuştur. 15 Aralık 1999'da Yeni Anayasa referandumuna, kayıtlı seçmenlerin yüzde 55'i katılmış ve yüzde 71,4 evet oyu ile yeni anayasa kabul edilmiştir.⁵²⁸

Yeni Anayasa'ya göre başkanlık seçimleri de yenilenmiş ve 2000'de yapılan seçimlerde Chavez bu sefer yüzde 59 oy alarak 6 yıllığına yeniden başkan seçilmiştir.⁵²⁹ Ortağı, Sosyalizme Doğru Hareket (Movimiento al Socialismo - MAS) ile MVR, parlamentoda büyük çoğunluğu oluşturmuştur. Chavez'in Vatansever Kutup (*Polo Patriotico*, PP) koalisyonunda solun birçok kanadından temsilciler yer almıştır. Bu koalisyon; doğrudan demokrasi ve katılımcılığın esas alındığı bir yapılanmadır. Bu sonuçlarla iki meclis tartışması sona ermiştir. 1999'daki Anayasa değişikliğinin ardından ülkenin adı Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş, tek meclisli sisteme geçilmiş, herhangi bir kamu yöneticisinin geri çağırma-azledilmesine olanak sağlanmış, devlet başkanlığı görev süresi beş

⁵²³ Brewer-Carias, 2010: 509.

⁵²⁴ Uyanık, 2014: 262.

⁵²⁵ Brewer-Carias, 2010: 510.

⁵²⁶ Gott, 2008: 151.

⁵²⁷ Brewer-Carias, 2010: 514.

⁵²⁸ Brewer-Carias, 2010: 505.

⁵²⁹ Gott, 2008: 152.

yıldan altı yıla çıkarılmış ve birden fazla seçilmeye olanak tanınmıştır. Bu reformların en önemlisi ise petrolün özelleştirilmesinin yasaklanmasıdır.⁵³⁰

Chavez 1999 Anayasası ile birlikte politik sistemi daha demokratik ve insan haklarına saygılı bir sisteme dönüştürmeye çalışmıştır. Özellikle Punto Fijo Anlaşması ile partililik sisteminin kapladığı yönetim işleyişi için daha demokratik ilkeler getirilmiştir. Anayasa'nın 3. maddesi devletin ana görevini; bireyin korunması, gelişmesi ve bireyin itibarına saygı, insanların iradesinin demokratik olarak uygulanması, adil ve barışçıl bir toplumun inşası, halkın refahının artması ve ilkelerin, hakların ve görevlerin yerine getirilmesinin garanti edilmesi olarak sıralamıştır.⁵³¹ 68. maddede de oy bir hak olarak tanımlanmış ve özgür, evrensel, doğrudan ve gizli seçimlerin yapılması ve temsiliyet yasayla güvence altına alınmıştır. Aynı zamanda siyasi hareketlerin kısıtlanmasında kullanılan 1958 tarihli Punto Fijo Anlaşması da çıkarılan yasalarla etkisiz hale getirilmiştir.⁵³²

Bu süreç Chavez'in darbeci değil de demokrasiyi ön plana alan politikalar izlediğini ispatlama dönemi olarak da görülebilir, her değişiklik halka sorulmuş ve halkın güvenini kazanmak açısından çok kısa bir süre içerisinde hem referandum hem başkanlık seçimleri yapılmıştır. Yeni oluşturulan anayasa sonucunda iki partinin devletin ve kamu kaynaklarının yönetimini elinde tuttuğu Punto Fijo dönemi resmen sona erdirilmiş ve Beşinci Cumhuriyet olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır.⁵³³

Chavez'in iktidara geldiği yıl ilgilendiği konulardan biri de hem siyasi hayatını hem görüşlerini etkilemiş Caracazo olayıyla ilgilidir. 1998'de Amerikalararası İnsan Hakları Yüksek Mahkemesi'nin, 1989'daki olaylardan ve ölümlerden devleti sorumlu bulması üzerine, Chavez bu kararı kabul etmiştir ve "Ulusal Meclis, yakınları katliamda kurban giden yaklaşık otuz aileye 5,5 milyon dolarlık tazminat vermeyi kararlaştırmıştır."⁵³⁴

Chavez neoliberal politikalara da karşı çıkmış, devletleştirme politikasına önem vermiştir. Chavez'in vurgu yaptığı konulardan biri Kuzey ekonomik işbirliklerinin sadece Kuzey'in gelişmiş ülkelerinin işine yaradığıydı.⁵³⁵ Aynı yıl kabul edilen Plan Bolivar'la, Chavez toplumsal reformlarını uygulamaya başlamıştır. Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak oluşturulan bu program sosyal-acil yardım programı olarak nitelendirilmiştir. Bütçe dışı kaynaklarla desteklenen ve petrol geliriyle oluşturulan *Fondo Unico Social*'dan (Tek Sosyal

⁵³⁰ Kürkçügil, 2005: 15.

⁵³¹ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999

⁵³² Lievesley ve Ludlam, 2012: 108.

⁵³³ Buxton, 2014: 18.

⁵³⁴ Kürkçügil, 2005: 10.

⁵³⁵ Lievesley ve Ludlam, 2012: 112.

Fon) beslenen bu plan ülkenin altyapısının tamirine yönelik oluşturulmuştur.⁵³⁶ Bu fon da yoksul kesimin sağlık ve refahı için kaynak sağlamak amacıyla *Banco Del Pueblo* (Halk Bankası) ile birlikte oluşturulan yapılardan biridir.⁵³⁷ Plan Bolivar, petrol gelirlerinin ve kullanılmayan toprakların halka dağıtılması gibi sosyal reformları da içermiştir. Bu program Chavez'in ülkeyi askerileştirmesine kanıt olarak gösterilse de ordunun kışlalarının, spor alanlarının ve kantinlerinin yerel toplulukların kullanımına açılması, askerlerin toplumsal konularda işbirliği yapması, okul ve yolların yenilenmesine yardım etmesi⁵³⁸ gibi düzenlemelerle Venezuela ordusuna çeşitli misyonlar verilmiştir. Bu düzenlemelerin Punto Fijo Anlaşması'na uygun olarak orduya yüklenen, ülkenin kalkınmasına ve sivilleşmeye dair sorumluluklarla aynı doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür

Chavez petrol gelirlerinin artmasını sağlamak için de OPEC ülkelerinin liderleriyle görüşmüştür ve petrol varil fiyatını yükseltmeye çalışmıştır. Chavez'in neoliberal politikalara olan karşıtlığı ABD karşıtlığıyla birleşen bir çizgide ilerlemiştir. Chavez OPEC ülkelerini ziyaretinde Irak lideri Saddam Hüseyin ve Libya başkanı Kaddafi gibi, ABD'nin tehdit olarak gördüğü isimlerle de görüşmüştür.⁵³⁹

Chavez'in politikalarını değerlendirirken Amerikan karşıtlığı da önemli bir konudur. Latin Amerika'daki darbeler tarihine de vurgu içeren bu karşıtlık ülkenin bağımsız politikalar izlemesi için gerekli motivasyonu ve desteği sağlamak için kullanılmıştır. ABD'nin Venezuela'nın iç işlerine ve Latin Amerika'nın genel politikalarına müdahalesine karşıtlık, ABD tarafından desteklenen muhalefeti de toplum gözünde zayıflatan bir unsura dönüşmüştür. Bu noktada Chavez'e yönelik eleştirileri ve Chavez'in asker kökenli oluşunu da tekrar analiz etmek gerekmektedir. Chavez asker olarak darbe girişiminde bulunmuş, daha sonra siyasi lider olarak partisi MVR ile başkanlığa seçilmiştir. Venezuela'da orduya yüklenen misyona uygun olarak siyaset eğitimi almıştır. Chavez'in herhangi bir plana askerleri dahil etmesi onun ülkeyi askeri yönetime geçirdiği paranoyasını sonuna kadar canlı tutmuştur ancak Chavez'e karşı olanların da yine orduyu kullanarak onu iktidardan indirme girişimleri de bir çelişki oluşturmaktadır.

Chavez'in başkanlığının ilk dönemi muhalefetin de ülke yönetimini etkilediği bir süreçtir. Venezuela'da muhalefet yoğun bir şekilde Chavez'in politikalarına karşı çıkmıştır. Bunda en önemli sebep Chavez'in yoksulları ve yerlileri ön plana alan sosyal ve ekonomik politikaları ve devlet kaynaklarını bu politikalara aktarmaya ilişkin kararlarıdır, sonuçta bu

⁵³⁶ Buxton, 2014: 20.

⁵³⁷ Gott, 2008: 186.

⁵³⁸ Gott, 2008: 187.

⁵³⁹ Golinger, 2011: 34.

kararlar elitlerle Chavez'i karşı karşıya getirmiştir. AD, COPEI, İlk Adalet (*Primero Justicia*), Venezuela Projesi (*Proyecto Venezuela*), Korkusuz İnsanlar İttifakı (*Alianza Bravo Pueblo*) ve MAS (*Movimiento al Socialismo*) partilerinden oluşan muhalif grup 2002'de Chavez'e yönelik bir darbeye de kalkışmış ve ekonomik yöntemlerle Chavez iktidarını zayıflatmaya çalışmıştır.⁵⁴⁰ Venezuela muhalefetine Chavez'e yönelik bu yoğun baskısında petrol gelirlerinin paylaşımı büyük yer tutmaktadır. 1958 yılından itibaren iki partinin elinde olan petrol gelir yönetimi Chavez'in iktidara gelmesinin ardından değişmiştir. Venezuela'nın elitleri olan zengin kesim de Chavez'in politikalarına karşı muhalefet liderlerine destek vermiş ya da kendileri muhalif güç haline gelmiştir ki 2002'deki darbe girişimi de bunun en açık örneğidir. Bunun yanında ülkede muhalefetin öncülük ettiği lokavtlar ve grevler sürdürülmüş ve ülke ekonomisi bundan zarar görmüştür. Bu eylemler sonucunda 1998'de nüfusun yüzde 44'ü yoksulluk sınırı altındayken, bu oran 2003'te yüzde 55'e yükselmiştir.⁵⁴¹

Aynı dönemde ABD yönetimimin de Venezuela'yı dünya kamuoyu gözünde terörize etme çabaları Chavez'in anti Amerikancı tutumunu güçlendirmiştir. Chavez'in bu tutumuna dair en önemli eylemi petrol üzerinden gerçekleşmiştir. Petrol üretiminin ülkede Amerikan ve İngiliz petrol şirketlerine bağımlı olması, bunların az vergi ödemesi ve varil fiyatının düşüklüğü gibi konular Chavez'in önceliği olmuştur. Chavez, neoliberal politikalar uygulayan elit bir yönetimin elinde olan ülkenin petrol şirketi *Petróleos de Venezuela, S.A*'yı (PDVSA) tekrar devlet denetimine sokmak ve OPEC vasıtasıyla petrol fiyatlarını arttırmak için çalışmaya başlamıştır. Bu sayede sosyal programlar için kaynak sorununu çözmüştür. Bu dönemde Petrol ve Madenler Bakanı olarak seçtiği isim, daha sonra OPEC Genel Sekreterliği de yapan Ali Rodriguez Araque⁵⁴² OPEC ülkelerini ziyaret etmiş ve PDVSA'nın yönetimini bir grup elitin elinden alarak tekrar kamuya kazandırmak için uğraşmıştır.⁵⁴³ PDVSA'nın devlet yönetimine geçirilmesi Chavez'in politikalarını uygulayabilmesi için gereken mali kaynağı da oluşturacaktır. Özellikle 1999'da yaşanan sel felaketinin ekonomiye bıraktığı hasar ve toplumda yoksul kesimin çokluğu bu kaynağın önemini daha da ön plana çıkarmıştır. Petrole atfedilen önem başka ülkelerle olan işbirliklerini de arttırmış; Çin, Rusya ve İran ticaret ve enerji konularında yeni müttefikler olarak ortaya çıkmıştır. Bu sayede Chavez, ABD'nin ticari ve siyasi baskılarından kurtulmayı ve ABD'nin politikalarına alternatif işbirlikleri oluşturmayı amaçlamıştır. Bu işbirlikleri içerisinde petrol ayrıca bir takas aracı haline de gelmiştir.

⁵⁴⁰ Golinger, 2011: 97.

⁵⁴¹ Buxton, 2014: 20.

⁵⁴² Ocak 2001 ve Temmuz 2002 arasında OPEC Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür.

⁵⁴³ Raby, 2007: 223.

Kasım 2001’de petrol ve toprak reformunu da içeren 49 ayrı reform yasasını yürürlüğe sokan Chavez,⁵⁴⁴ özellikle iş dünyasının büyük tepkisini çekmiştir. İşadamları çatı örgütü olan FEDECAMARAS⁵⁴⁵ bu reformlar açıklandıktan sonra protesto etmek için bir günlük grev ilan etmiştir. 7 Nisan 2002’de Chavez PDVSA’nın yedi yöneticisini yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle işten çıkarmış ve on ikisinin de istifasını istemiştir. Bu hamle iktidarın, petrol şirketinin yönetimini iki partinin elinden alarak devletleştirmesi olarak sayılmalıdır. Bunun üzerine greve giden FEDECAMARAS ve bazı işçi sendikaları ile Chavez arasında gerilim artarken, muhalefet ve Chavez taraftarları arasında çıkan çatışmalarda 100’den fazla insan yaralanmış ve 11 kişi hayatını kaybetmiştir. 12 Nisan’da ordunun üst kademesinden bazı kişiler Chavez’in istifa ettiğini duyururken, FEDECAMARAS’ın Başkanı Pedro Carmona’nın devlet başkanlığına getirildiği ilan edilmiştir. Carmona yaptığı açıklamayla, Chavez’in istifa ettiğini ve böylece iktidardayken yaptığı tüm yasaların geçersiz olduğunu ilan etmiştir. Buna karşın ordunun Chavez’i destekleyen bölümü ve Bolivarcı çevrelerde yer alan milyonlarca insanın sokaklara dökülmesiyle, muhalifler ve Chavez taraftarları arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu darbe sürecinde Chavez’in istifa ettiği ve ordunun tamamının yeni yönetimin yanında olduğu duyurulmuş ancak Chavez tutulduğu askeri üstten herhangi bir şekilde istifa etmediğini iletebilmiş ve bu mesaj televizyonda yayınlanabilmiştir.⁵⁴⁶ Chavez’i destekleyen halkın ve ordu komutanlarının karşı müdahalesiyle kısa bir sürede darbe bastırılmış ve Chavez iki gün içerisinde görevine geri dönmüştür. Venezuela bu darbe girişiminde medyanın manipülasyonuna da maruz kalmıştır. Muhalefeti destekleyen medya, Chavez’e karşı bir algının oluşturulması için çalışmıştır.⁵⁴⁷ PDVSA’nın Enerji Bakanlığı bünyesine geçirilmesine itiraz eden PDVSA yönetimi ve bunları destekleyenlerin başlattığı lokavt sonucu 2002 ve 2003 yıllarında Venezuela petrol ihraç gelirlerinde 12 milyar dolarlık bir kayıp yaşanmıştır.⁵⁴⁸ Chavez’in PDVSA’nın kontrolünü elitler ve yabancı firmalardan tamamen devlet eline aldığı 2005’ten itibaren ise ham petrol rezervi yüzde 285 oranında artmış ve PDVSA dünyanın dördüncü büyük petrol şirketi haline gelmiştir.⁵⁴⁹ Seçildiğinden itibaren demokratik yolları tercih etmesine ve kendisi darbe girişimine uğramasına rağmen muhalefet Chavez’e halen darbeci gözüyle bakmakta ve onun politikalarını bu şekilde gayrimeşru olarak göstermeye çalışmaktadır.

Chavez’in Venezuela’yı yeniden yapılandırma çabalarına halkın referandumlarda,

⁵⁴⁴ Buxton, 2009: 66.

⁵⁴⁵ La Federación de Cámaras y Asociaciones de Comercio y Producción de Venezuela.

⁵⁴⁶ Gott, 2008: 240.

⁵⁴⁷ Power, D. (Yapımcı), Bartley, K. ve Ó Briain, D. (Yönetmen). (2003). The Revolution Will Not Be Televised [Belgesel]. Power Pictures. Ireland.

⁵⁴⁸ Buxton, 2014: 20.

⁵⁴⁹ Uyanık, 2014: 267.

seçimlerde ve darbe girişiminde verdiği destek ile Chavez toplumsal meşruiyetini elde etmiştir. Halkın değişen sisteme verdiği tepki de Bolivarcılık olarak isimlendirilen ve Chavez'in 2005 yılında ilan ettiği 21. yūzyıl sosyalizmi olarak evrilen politikalarına uymaktadır. Bu politikalar 21. yūzyıl sosyalizmi uygulamalarında ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.2.1.2. Bolivarcılık ve Sosyalizm

Chavez'in 1999 yılında iktidara geşişinin ardından, Punto Fijo dōnemini sona erdirmek ve devlette yeni bir anlayış ortaya koymak için çeşitli dūzenlemeler yapılmıştır. Bu dōnemde toplumla iktidar arasında bağları yeniden kurabilmek adına gerekli olan simge Simon Bolivar olmuş ve onun hedeflediği birliktelik dūřuncesi Venezuela'dan başlayarak kıtaya yayılmaya başlamıştır. Yeniden hayata geçirilen bu dūřünce coğrafı bir birliktelik hedefi olmasa da aynı ekonomik ve politik çıkarlar etrafında bir būtinleřme amaçlanmıştır. Chavez, Simon Bolivar'ın simgesel birleştiriciliğine daha da önem vermiş ve onun Venezuela'nın kimliğinin kaynağı ve koruyucusu olduğu vurgusunu yapmıştır.⁵⁵⁰

Chavez ūlke içerisinde muhalefet ile çekiřmesi devam ederken, bōlgede Bolivarcılık fikrini yaymak için çalıřmıřtır. Genel olarak Latin Amerika'daki ūlkelerin ABD gibi etkili bir hegemon gūcūn alanında baęımsız ama beraber hareket edebilmesini amaçlayan bu dūřünce yapısı birçok kıtasal iřbirlięinin de onūnū açmıřtır. Bu iřbirlikleri Latin Amerika ūlkelerinin daha baęımsız politikalar izlemesini saęladıęı gibi, toplumlar arasındaki etkileřimi de arttırmıřtır. Latin Amerika ūlkeleri ABD'nin kendilerine sunduęu ekonomik ve politik yōntemler dıřında da alternatifleri deęerlendirmeye ve neoliberal politikaları sorgulamaya bařlamıřtır. Ayrıca Amerikan kūltūrel hegemonyasına da karřı çıkararak yerli halkların deęerleri ve hakları da onemsenmeye bařlamıřtır. Latin Amerika ūlkelerinin sōmūrgecilik ve darbeler geçmiřinin ortaklıęının yanı sıra İřpanyolcanın saęladıęı kūltūrel birlik ve ūlkeler arası nūfus hareketleri de kıta içinde oluřturulan iřbirlikleri sayesinde ABD'nin kūltūrel ve siyasi hegemonyasına karřı bir avantaja dōnūřmūřtur. Venezuela, Gūney Amerika ūlkeleri arasında ekonomik ve siyasi iřbirlięini temel alan ve 2008 yılında kurulan Gūney Amerika Milletler Birlięi (*Union de Naciones Suramericanas*- UNASUR) içerisinde yer almıřtır. Dięer onemli bir rgūt ise ABD'nin Kūba'ya uyguladıęı ambargoyu etkisiz hale getirmek ve ABD etkisine karřı toplumsal būtinleřmeyi arttırmak ūzere Kūba ve Venezuela oncūlūęūnde kurulan Latin Amerika için Bolivarcı İttifak (*La Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra Amērica* - ALBA) rgūtūdūr. Bu rgūtler dıřında devletler arası iřbirlięi için Latin

⁵⁵⁰ Marcano ve Barrera Tyszka, 2007: 94.

Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (*Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribenos- CELAC*) ve Güney Amerika ortak pazarı oluşturmak için Güney Ortak Pazarı (*Mercado Comun Del Sur - MERCOSUR*) gibi oluşumların kimisinde kurucu olmuş, kimisine ise sonradan dahil olarak kıtasal işbirliğine verdiği önemi göstermiştir.⁵⁵¹

UNASUR, ABD etkisindeki OAS'a karşı, kıta içi sorunlarda onun hegemonyasını ve yönlendirmesini kıran bir oluşuma dönüşmüştür.⁵⁵² UNASUR, ABD'nin dahil olmadığı siyasi ve ekonomik çözüm yaratmak ve birlikte hareket etmek için önemli bir platform haline gelmiştir.⁵⁵³ Tüm bu kıtasal işbirlikleri ve Chavez'in Latin Amerika'da bir iktidar bloğu yaratma çabası Dieterich tarafından sosyalizme geçişin ilk ara aşaması olarak görülmektedir.⁵⁵⁴

Bolivarcılık ve sosyalizm temelinde diğer ülkelerle ikili işbirlikleri de önemsenmiştir. Arjantin'e petrol verip tahıl, bakliyat, et ürünleri alan Venezuela, Küba'ya da petrol vererek karşılığında uzman doktorların ülkeye gelmesini sağlamıştır, bunun için takas sistemini teşvik eden ALBA'yı ve kıta içerisinde ABD ve muhalefet merkezli medya tekeli için Telesur kanalını kurmuştur.⁵⁵⁵ Chavez, ABD'nin sunduğu Amerika Kıtaları Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nı (FTAA) ilk reddedenlerden ve buna en sıkı muhalefet edenlerden biri olmuştur. Latin Amerika kıtası için FTAA'ya karşı ALBA oluşturulmuştur. ALBA'ya temel hazırlayan anlaşma ilk önce Venezuela ve Küba arasında 30 Ekim 2000'de imzalanmıştır.⁵⁵⁶ Daha sonra Chavez, bunu tüm Latin Amerika için geçerli bir ittifak haline dönüştürmek için çalışmış, ALBA, genişleyerek 11 üyeli bir örgüt olmuştur. Chavez ABD'nin önerdiği FTAA ve neoliberal ekonomi politikalarının karşısına ALBA ile çıkmıştır.

ALBA, ülkeler için yeni bir kredi kaynağı oluşturmayı da hedefleyen bir anlaşmadır. Latin Amerika ülkelerinin, yıllarca kaynaklarının ABD'nin çokuluslu şirketlere akmasını sağlayan, ABD bankacılık sisteminden kurtarılması ve bir alternatif oluşturmak amacıyla 14 Aralık 2004'te Küba ve Venezuela arasında imzalanan anlaşma ile Latin Amerika Yatırım Fonu, Güneyin Kalkınma Bankası ve Latin Amerikan Kredi Bankası'nın kuruluşunu açıklamıştır.⁵⁵⁷

Telesur ise muhalefet tekeliindeki medyanın gücüne karşı oluşturulan bir kanaldır. ALBA kapsamında Venezuela, Arjantin, Uruguay ve Küba arasında yapılan anlaşmayla

⁵⁵¹ Uyanık, 2014: 268.

⁵⁵² 2008'de Bolivya'da Evo Morales'e karşı muhaliflerin başlattığı protestolarda uzlaşma sağlanmasında ve 2010'da Ekvador'da Rafael Correa'ya karşı yapılan darbe girişiminin başarısız olmasında ülkeler arası işbirliği sağlanarak bütüncül bir tepki ortaya konabilmektedir.

⁵⁵³ Nahuel, 2012: 75.

⁵⁵⁴ Dieterich, 2007: 171.

⁵⁵⁵ Çelik-Wiltse, 2006: 39.

⁵⁵⁶ Muhr, 2013: 3

⁵⁵⁷ <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2004/ing/d141204i.html> (erişim tarihi: 12.03.2019).

Telesur isminde ortak bir televizyon kanalı kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁵⁸ Telesur, bir haber kanalı olarak Venezuela'nın Caracas şehrinde kurulmuş ve 24 Temmuz 2005'te yayına başlamıştır.⁵⁵⁹ 2 Şubat 2006'da da Katar'dan yayın yapan El Cezire kanalı ile bilgi ve teknoloji alışverişi anlaşması imzalanmıştır.⁵⁶⁰ Kanalda birçok Latin Amerika ülkesinden personel çalışmaktadır.

Tüm bu politikalar Bolivar'ın kıtayı birleştirici hedeflerine de atıf yapmaktadır. Ülkeler arası yapılan işbirlikleri ve oluşturulan ortak platformlar Latin Amerika ülkelerinin birbirine bağlılığını da arttıran birer yapı olmuşlardır. Sosyalizm, bu işbirliklerinde ve devletin politikalarında Bolivarcılıkla bütünleşerek ilerlemiştir. Bolivar'ın Büyük Kolombiya ile hedeflediği kıtasal bütünlük, Chavez döneminde kurulan örgütlerle sağlanmıştır. Ülkelerin kendi uyguladıkları sosyal politikalar ise Simon Bolivar dönemi İspanyol sömürge karşıtlığından bugün ABD hegemonyası karşıtlığı temelinde şekillenmiştir.

Chavez'in ilk dönemi kıtasal işbirliğinin tesis edilmesinin yanında, oluşturulan yeni devlet yapısının sisteme adapte edilmesi süreci olarak görülebilir, yeni anayasa oluşturulması, devletin adının değişmesi, kurucu meclis oluşturulması gibi uygulamalar bu zamanda gerçekleştirilmiş ve halkın yoksul kesimine yönelik politikalar hayata geçirilmiştir. Bolivarcılığın sosyalizme doğru evrildiği bu süreçte Chavez, bir sonraki adımı 2005 yılında atmıştır. 21. yüzyıl sosyalizmiyle de bağdaştırılarak 2005 sonrası uygulanan politikalar sonraki bölümde ele alınacaktır.

3.2.1.3. 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları

Chavez, Heinz Dieterich'in 21. yüzyıl sosyalizmini benimsemiş ve başkan seçildikten sonra da 21. yüzyıl sosyalizmini sistem olarak uygulayacağını 2005 yılında Dünya Sosyal Forumu'nda dile getirmiştir.⁵⁶¹ Chavez devletin sosyalist olduğunu ilan etmiş ancak Sovyet modeli bir devlet kapitalizmi yerine daha dışa açık yöntemler izleyeceğini belirtmiştir. Chavez konuşmasında “ancak devlet kapitalizminden medet umarak Sovyetler Birliği'nin yaptığı aynı hataya düşemeyiz. Sosyalizmi bir tez, proje ve doğrultu olarak geri kazanmalıyız, ama yeni bir tür sosyalizmi, hümanist olan, makineleri ya da devleti değil insanları herşeyin üzerinde tutan bir sosyalizmi.”⁵⁶² diyerek devletin üretim araçları üzerinde hakimiyetine dayanan sosyalizm yerine toplumu dönüştüren bir modeli benimsediğini açıklamıştır.

⁵⁵⁸ Lievesley ve Ludlam, 2009: 6.

⁵⁵⁹ <https://www.telesurenglish.net/pages/about.html> (erişim tarihi: 13.03.2019).

⁵⁶⁰ Akgemci, 2011: 88.

⁵⁶¹ <https://venezuelanalysis.com/news/907> (erişim tarihi: 13.12.2018).

⁵⁶² Lebowitz, 2010: 26.

Chavez 21. yüzyıl sosyalizminin gereği olarak halkın yönetime katılmasını teşvik etmiştir. Bu amaçla “Bolivarcı Çevreler”⁵⁶³ kurulmuş ve bu oluşumlar halkın ihtiyaçlarına göre yine halk tarafından kurulan ama devlet tarafından desteklenen yapılar haline gelmiştir. Hükümet yerel yetkilerinin bir kısmını da mahallelerde kurulan Toprak Komiteleri ve Su Komisyonlarına devretmiştir.⁵⁶⁴ Misyonlar oluşturulmuş ve bunlar 21. yüzyıl sosyalizminin gerçekleşebilmesinde öncelik oluşturacak altyapılar olarak değerlendirilmiştir, daha sonra da bu misyonların devamlılığına önem verilmiştir.

21. yüzyıl sosyalizmi politikalarında ilk değerlendirilmesi gereken konu misyonlardır. Devletle toplumun etkileşimini içeren bu yapılar Chavez'in iktidara gelişinden itibaren planlanmaya başlamıştır. Bolivarcı Çevreler adı altında 2003 yılında kurulmaya başlanan misyonlar toplumun devletle bütünleşmesini ve yoksul kesimin sorunlarının giderilerek sistemle bütünleşmesini hedeflemiştir. Petrol gelirlerinin idaresinin Chavez yönetimine geçmesiyle birlikte bu kaynak sosyal politikalar için kullanılmaya başlanmıştır.

Toplumun devlet yönetimine katılması sağlanarak bürokrasinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu misyonlar halkla devletin etkileşim içerisinde olmasını sağlayan araçlar olmalarının yanı sıra daha önce görmezden gelinen yoksul kesimler için de bir bilinçlenme süreci oluşturmuştur. Bu bilinçlenme Chavez'e desteği arttırırken muhalefetin etki alanını da kısıtlı bırakmıştır. Siyasal değişim Venezuela'daki toplumsal farkların ve daha önceki hükümetlerin politikalarının sonuçlarını da daha görünür hale getirmiştir. Chavez'in 2006 yılında halkın desteğini alarak iktidarını güçlendirdiği süreçte misyonlar da gelişmeye devam etmiş ve bu misyonların etkileşim içerisinde olmaları, halk konseyleri, komiteler gibi çeşitli oluşumlar toplumun siyasileşme sürecini hızlandırmıştır. Bu misyonlarla Sovyet sosyalizminin dayatmacı ve denetleyici yapısının aksine, toplumsal katılımcı bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak üretim konusunda klasik sosyalizmden ayrılarak, üretimi öncelikli hedef haline getirmemiştir, bu da sistemi kırılgan hale getirmiştir.

Chavez'in sosyal politikaları muhalefet tarafından ilk başta popülist olarak eleştirilse de Venezuela toplumunun gözle görünür sınıfsal farklılıkları, geçmişteki politikaların bugün bile etkilerini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Devlet elitleri tarafından görmezden gelinen ve kendilerine dair herhangi bir politika ortaya konmayan yoksul kesim, Chavez'in odak noktası olunca özellikle zengin kesimin tepkisini çekmiş ve kimi zaman yoksul ve zenginin bir arada olmasına ve eşit tutulmasına karşı tepkiler ortaya çıkmıştır. 2018'de Caracas'ta tez çalışması çerçevesinde çeşitli görüşmeler yapılmış ve Chavez'le başlayan politikaları

⁵⁶³ Devletin topluma sosyal imkanları sağlaması ve toplumun yönetime katılmasını teşvik etmek amaçlı oluşturulmuş programlar.

⁵⁶⁴ Ellner, 2008: 56.

destekleyenlerin ve muhalefetin değerlendirmeleri aktarılmıştır. Bu görüşmeler ve görüşmelerin analizleri çerçevesinde 21. yüzyıl sosyalizminin ülke içerisinde meydana getirdiği değişim de anlaşılmaya çalışılmıştır.

3.2.1.3.1. Devlet

Venezuela’da devlet yapısı Chavez’in iktidara gelmesinin ardından değişmiştir. Bu değişimle ülkenin adına Bolivarcı sıfatı eklenerek izlenecek politikaların yöntemi de belirtilmiştir. Bu isim değişikliği kıtanın tarihsel birliğine ve Simon Bolivar’a bir atıf olarak görülmelidir. 2005’te Dünya Sosyal Forumu’nda ise devletin rejimi sosyalizm olarak tanımlanarak devletin ismi ve yapısındaki şekilsel değişim tamamlanmıştır.

Sosyalist devlete vurgu, kazancın bölüşülmesi ve halkın yönetime katılması üzerinden şekillenmiştir ancak SSCB ve Çin sosyalizminin aksine yeni sosyalizm modelinin üretim temelli olmayışı ve büyük oranda petrol gelirine dayanması bu politikanın uygulanışındaki eksikliklerden biridir. Petrol fiyatlarının yüksek olduğu süreçte çeşitli sosyal politikalara aktarılan kaynak miktarı, petrol fiyatlarının düştüğü süreçte de devamlılığı sağlayabilmek için aynı oranda olmak durumundadır. Bu da petrol fiyatına bağlı bir ekonomik sistemin kırılganlığını arttırmıştır.

Venezuela’nın devlet geleneği de bu konuda önemlidir. 25 Haziran 2018 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Avrupa’dan Sorumlu Bakan Yardımcısı Yvan Gil kendisiyle yapılan görüşmede devletin petrole bağımlılığına vurgu yapmıştır. Bunun yüz yıllık bir gelenek olduğunu söyleyen Gil, bir kısır döngüye de işaret etmiştir. Hem Chavez öncesi politikacıların hem Chavez’in kendi politikalarını devam ettirmeleri petrol gelirine dayanmıştır. Sosyalist olarak tanımlanan bir ülkede petrol kaynağının çokluğu nedeniyle üretime öncelik verilmemiş olması, Venezuela’nın öteki sosyalist devlet modellerinden ayrılmasına neden olmuş, bu modelin sürdürülmesini de dış etkilere açık bir halde bırakmıştır. Bu konu günümüzde Venezuela’da yaşanan sorunların temelini oluşturduğu gibi aynı zamanda bir paradoks olarak Venezuela’nın, halk desteğinin devamını sağlayabilmek için sosyal politika uygulamalarına bağımlı bir devlet modeli olarak varlığını sürdürmesine neden olmaktadır.

Chavez ekonomik yönden devletçi bir politika izlemiştir, bunun örneği olarak PDVSA’nın devletleştirilmesi ve yabancı petrol şirketlerine yönelik vergi artışı gösterilebilir. Chavez yabancı petrol şirketlerinden alınan vergileri yeniden düzenlemiş, vergi oranı yüzde 34’ten yüzde 50’ye yükseltilmiştir.⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ Mucci, 2017: 115.

Chavez'in ülke içinde izlediği politikalarından en önemlisi kooperatifçiliği desteklemesidir. Ayrıca devlet işçilerin yeni işletmeler kurmasını veya devletin kurduğu işletmelerin yönetimini devralmalarını teşvik etmiştir. Buna, sahipleri tarafından terkedilen ve Patronsuzlar başlığında da incelenen koşullarda olan işçilerin işletmeye devam ettiği kuruluşlar da dahildir. Devlet misyonlar aracılığıyla toplumla bütünleşme yoluna gitmiştir. Toplumun bilinçlenerek kendi haklarını talep etmesine dayanan sistemde misyonlar bu konuda yol göstericidir. Devlet politikalarına dayalı misyonlara, çevre, toprak ve enerji konusundaki oluşumlar da dahil edilmiştir.

Çevre

Devlet, çevre için de çeşitli düzenlemeler yapmıştır. *Mision Arbol* (Ağaç Misyonu) 2006 yılında oluşturulmuş, ülkenin ağaçlık ve yeşil alanlarının iyileştirilmesi, hayvan türlerinin ve toprağın korunması amaçlı bir misyondur.⁵⁶⁶ Yeni bir sürdürülebilir kalkınma modeli için toplulukların bu iyileştirme ve ormanları koruma hedefine dahil edilmesi plandadır.

Toprak

Latin Amerika tarihinde toprağın paylaşımı önemli bir konudur. Bunun için Chavez yönetimi de çeşitli politikalar uygulamaya koymuştur. Chavez'in 2001 yılında çıkardığı 49 kararnamede toprak reformu konusu ele alınmış, *Ley de Tierras* (Toprak Kanunu) çıkarılmış ancak 2005 yılında uygulanmaya konabilmiş ve yüzde 20'si kullanılmayan özel arazilerin dağıtılmasını kararlaştırmıştır.⁵⁶⁷ Venezuela nüfusun tarım arazilerini bırakarak kıyılara ve şehirlere göç ettiği bir ülkedir. Bu göç barrioların nüfusunu da giderek artmıştır. Venezuela'da Chavez işbaşına geldiği sırada toprakların yüzde 60'ından fazlası yüzde 2'lik bir kesimin elindeydi ve bu durum yiyecek kıtlığının yanı sıra ithal edilen yiyecekler kaynaklı hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁶⁸ Toprağı olmayan köylüler şehirlere göçmüş ve bu sefer yiyeceğini üretmeyen nüfusun artmasıyla gıdada dışa bağımlılık artmıştır.

Mision Zamora 2005 yılında başlayan ve sahipsiz toprakları küçük ölçekli tarım arazilerine dönüştürmeyi amaçlayan bir programdır.⁵⁶⁹ Bu misyon toprak dağılımının yanında çiftçilere ekipman temini için kredi, teknik yönlendirme, reklam vs gibi yemek dağıtım ağına katılmaları için çeşitli imkânlar sağlamayı da içermektedir.

⁵⁶⁶ <http://vicepresidencia.gob.ve/mision-arbol-cumple-13-anos-impulsando-la-patria-ecosocialista/> (erişim tarihi: 11.12.2017).

⁵⁶⁷ Ellner, 2008: 55.

⁵⁶⁸ Buxton, 2014: 18.

⁵⁶⁹ Gott, 2008: 267.

Mision Vuelta al Campa 2005 yılında başlatılan bir köye dönüş misyonudur. Büyük şehirlerdeki işsizlerin yeni açılan tarım alanlarına dönmelerini ve burada tarımsal üretime katılmalarını amaçlamaktadır.⁵⁷⁰

Anayasa'da 307. madde toprakta üretime dair anayasal güvence sağlamaktadır. Venezuela'da tarımsal üretimin arttırılması ve geriye göçün başlatılması belirlenen politikalarındandır. Toprak kanunuyla ekilmeyen toprakların belirlenip, tazminat karşılığı devletleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kanun ancak 2002 sonlarında ilk olarak devlet arazileri üzerinden uygulamaya konabilmiştir. 2003 sonuna kadar hazine malı olan 2.262.467 hektar toprak 116.889 aileye dağıtılmış ve özel çiftliklerden devletleştirilen arazilerin dağıtımına ise ancak 2004 sonunda başlanabilmiştir.⁵⁷¹ Hükümetin toprak politikalarını kolaylıkla uygulamaya koyabildiğini söylemek zordur. Kullanılmayan arazilerin tespiti ve devletleştirilmesi, bu arazilerin bir kısmının yabancı şirketlere ait oluşu, bazılarının ise Venezuelalı elitlerin elinde oluşu nedeniyle birçok zorlukla karşılaşmıştır. Kimi zaman itirazlar cinayete kadar gitmiştir ve dikkat çeken olaylardan biri Pedro Doria cinayetidir. Eski başkan Carlos Andres Perez'in yakın bir dostunun çiftliğinde kullanılmayan arazileri tespit etmekle görevli olan Pedro Doria'nın inceleme yapması çiftlik sahibi tarafından sert bir şekilde reddedilmiş, ardından Doria bir suikastle öldürülmüştür.⁵⁷² Bunun dışında birçok görevli ve çiftçinin de benzer nedenlerle cinayetlere kurban gittiği çeşitli kaynaklarda aktarılmıştır.⁵⁷³

Enerji

Venezuela 21. yüzyıl sosyalizmi ile birlikte enerji ile ilgili de politikalar belirlemiştir. Venezuela enerji yönünden birçok kaynağa sahiptir. Her ne kadar petrol ön plana çıkarılsa da doğalgaz kaynakları da önemli bir orandadır. Doğal kaynaklardan enerji üretiminde dünyada 18. sırada, ham petrol rezervinde 1. sırada ve kanıtlanmış doğalgaz rezervinde dünyada 9. sırada yer almaktadır. Venezuela 2016 itibarıyla 6.914 katrilyon Btu elektrik enerjisi üretmiştir. 2018 yılındaki verilere göre 302 milyar varil ham petrol ve 6.4 trilyon m³ doğalgaz rezervi bulunmaktadır.⁵⁷⁴

Sosyalizm kapsamında vatandaşlar elektrik, ısınma ve su hizmetlerinden ücretsiz faydalanabilmektedir. Elektrik hizmetleri devlete aittir ve ulusal elektrik ağı ile nüfusun yüzde

⁵⁷⁰ Temelkuran, 2006: 60.

⁵⁷¹ Raby, 2007: 245.

⁵⁷² Wilpert, 2003: 110.

⁵⁷³ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/oct/02/venezuela-land-rights-chavez-farmers> (erişim tarihi: 03.02.2019).

⁵⁷⁴ <https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=VEN> (erişim tarihi: 04.02.2019).

90'dan fazlasına hizmet ulaşmaktadır.⁵⁷⁵ Elektrik üretiminde petrol, kömür gibi fosil yakıtlar ve su gibi çeşitli kaynaklardan faydalanılmaktadır. Elektrik üretiminde su temel maddedir ve Caroni nehri üzerinde dünyanın üçüncü büyük hidro elektrik santrali olan Guri Hidro Elektrik Santrali bulunmaktadır.⁵⁷⁶ Elektrik üretiminin büyük bir kısmı bu santrale dayandığı için su seviyesinde yaşanabilecek düşüşler de elektrik üretimini ve tüketimini olumsuz etkileyebilmektedir. Ulusal Elektrik Kurumu (CORPOELEC) 2007 yılında enerji sektörünü şekillendirmek ve kontrol edebilmek için devlete ait bir holding olarak kurulmuştur. Ülkedeki en büyük enerji üretim şirketi EDELCA'dır.⁵⁷⁷ Ayrıca yeniden devletleştirme ile de bazı enerji şirketleri satın alınmıştır. 2007 yılında PDVSA, *Electricidad de Caracas* şirketinin yüzde 82,14'lük payını satın almış ve şirket içindeki payı yüzde 93'e yükselmiştir.⁵⁷⁸

Doğalgaz üretimi Venezuela için öncelikli değildir, enerjinin genel olarak petrole dayanması ve elektrik için su kullanılması sonucu doğalgaz henüz tam anlamıyla kullanılmayan büyük bir kaynak olarak varolmaya devam etmektedir ancak doğalgaz tüketimi artmaya başlamıştır.⁵⁷⁹

Mision Revolucion Energetica, enerji tasarrufunu hedef alan bir proje olarak 2006 yılında uygulanmaya konmuş ve tasarruflu ampullerin kullandırılması amaçlanmıştır. Bunun sonucunda 2007'de Caracas'ta 485.000 evde tasarruflu ampul kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁸⁰ Bu misyon ayrıca alternatif enerji üretimini de teşvik etmektedir.

3.2.1.3.2. Sosyal Politikalar

Neoliberalizm devletin sosyal yükümlülüklerini azaltır ve bu alanları özel sektöre açarken uygulandığı ülkenin bunu kaldırabilme kapasitesini dikkate almamaktadır. Ekonomik ve siyasi yönden gelişmiş bir ülkede herhangi bir avantajın toplumun elinden alınması telafi edilebilir bir durumken, aynı durum az gelişmiş ya da geri bırakılmış ülkeler için geçerli değildir. Buna bağlı olarak Venezuela'da yoksul nüfusun çokluğu dikkate alındığında 21. yüzyıl sosyalizminde sosyal politikaların öncelik olduğunu görmek doğaldır.

Venezuela'da görüşme ve incelemeler yapılan süreçte muhalefetten görüşülen kişilerin de kabul ettiği üzere yoksul kesim, ülkede askerlerin yönetimden uzaklaştırılarak iki partiyle idare edildiği dönemde görmezden gelinen ve ilgilenilmeyen kesimi oluşturmuştur. Yaklaşık 31 milyon nüfusluk bir ülkede 4 milyon nüfuslu başkentte *barrioların* ve bu *barrioların*

⁵⁷⁵ Massabié, 2008: 203.

⁵⁷⁶ <https://www.power-technology.com/projects/gurihydroelectric/> (erişim tarihi: 05.02.2019).

⁵⁷⁷ U.S. Energy Information Administration, 2015: 10.

⁵⁷⁸ International Business Publications, 2015: 67.

⁵⁷⁹ <https://www.worldenergy.org/data/resources/country/venezuela/gas> (erişim tarihi: 05.02.2019).

⁵⁸⁰ Social Missions in Venezuela Factsheet, <http://www.embavenez-us.org> (erişim tarihi: 25.11.2018).

nüfusunun yoğunluğu da bunun göstergesidir. *Barriolar* üst üste ve iç içe gecekondulardan oluşan kalabalık ve kaotik mahallelerdir ve Caracas'ın çevresini sarmaktadır. Chavez'in sosyal politikalarını anlayabilmek için toplumun yapısını da anlamak gerekmektedir. Caracas'ta görüşmeler ve incelemeler yapılan süreçte gözlemlendiği kadarıyla yoksul kesim birçok imkândan yoksun bırakılmış ve sağlıklı koşullarda yaşamaktadır. Ayrıca güvenlik de bu mahallelerin başlıca sorunlarından. Burada yaşayan kişilerin sadece gelir düzeylerinin artmasının onlara toplumda bir statü kazandırabileceğini söylemek zordur. Çünkü var olan fark yalnız ekonomik değil etnik ayrımcılığı da ön plana çıkarmaktadır. Yerli ve Afrikalı kökeni olan Chavez'in⁵⁸¹ de bu ayrımın sonuna kadar farkında olduğu ve Caracazo olayının onu etkilemesinin nedeni net bir şekilde görülebilir. Barriolarda yaşayan nüfusun büyük bir kısmı koyu tenli, kısa boylu ve fiziksel özellikleri ile yerli veya Afrika kökenli oldukları belli kişilerdir. Fiziksel ayrımla şekillenen sınıfsal fark, zengin ve yoksul kesimin birbirine davranışlarını da etkilemektedir. Zengin ve Avrupa kökenli Venezuelalıların daha iyi yaşam koşullarına sahip olmalarının yanında kendileri gibi olmayan ve yoksul olan kesimi görmezden gelme veya onlardan korkmaları burada dikkat çeken ayrıntılardandır. Elitlerin yoksulları dışlaması, dışlanan tarafın öfkesini arttırırken elitlerin de güvenlik endişesini güçlendirmektedir. Bu güvenlik endişesi ekonomik koşullar nedeniyle önemli bir soruna dönüşürken, yoksul ve zengin arasındaki uçurum da gittikçe açılmaktadır.

Venezuela'da sosyal politikalar ülkede petrol bulunmasından itibaren petrol gelirine bağlanmıştır. 1970'lerde ülke bölgenin en zengin ve en hızlı gelişen ülkesi olmuştur. 1976 yılında bir devlet şirketi olarak PDVSA kurulmuş ve petrol devletleştirilmiştir.⁵⁸² Ancak üretimde çeşitlilik yaratmadan petrole dayalı ekonomide hükümet harcamaları ve yolsuzluk artmıştır.⁵⁸³ Bu dönemde yine de petrol kârının iki parti tarafından kullanıldığı hatırlanmalıdır. 1978'de başlayan krizle beraber Venezuela'da sosyal politikalara harcanan miktar büyük oranda azalmıştır. 1980'lere gelindiğinde uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar ile sosyal politikalarda kısıtlamaya gidilmiştir. Ayrıca devleti yönetenler de bu sorumluluğu almak yerine insanların petrol geliri yüzünden tembelleştikleri ve hayali bir zenginlikle yaşadıkları eleştirisini yapmışlardır.⁵⁸⁴ Bu eleştiri gözlem ve inceleme yapılan süreçte görüşülen farklı kişiler tarafından da dile getirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Avrupa'dan Sorumlu Bakan Yardımcısı Yvan Gil'in de görüşme sırasında topluma dair eleştirisi aynı yönde olmuştur.

⁵⁸¹ <https://www.voanews.com/a/are-race-and-class-at-the-root-of-venezuelas-political-crisis/1886458.html> (erişim tarihi: 27.11.2018).

⁵⁸² Buxton, 2014: 10.

⁵⁸³ Green, 2013: 32.

⁵⁸⁴ Hellinger, 2015: 466.

21. yüzyıl sosyalizmi neoliberalizmin daralttığı devleti pratikte tekrar genişletebilme çabası olarak görülebilir ancak bunu devletin topluma hakimiyetinden çok toplumun devlete katılımı şeklinde yapmayı amaçlayan bir ideolojidir. Devletin sosyal politikalarda kendisine ait görevlere geri dönmesi ve sağlık, gıdaya erişim, güvenlik gibi birçok konuda tekrar aktif rol üstlenmesi amaçlanmıştır. Buna yönelik politikaların uygulamaya konması Venezuela'daki sınıf farkını göz önüne seren bir durum oluşturmuştur. Aşağıda çeşitli örneklerde görüleceği üzere devleti tekrar bir sosyal devlete dönüştürme çabası, ilk olarak devlet yönetiminde söz sahibi olan seçkinlerin tepkisini çekmiş ve seçkinci bir muhalefet yapısının oluşmasına neden olmuştur. Venezuela toplumunun bu yapısı misyonları da önemli birer araç haline getirmiş ve bu misyonlar sayesinde toplumun yoksul kesimi çeşitli hizmetlere ulaşabilmiştir. Bunlardan en önemlisi sağlık konusunda yapılan düzenlemelerdir.

Sağlık

Sağlık hizmetlerinin sağlanması ve sağlık hizmetlerine erişim konusu hem sosyal devletlerde hem neoliberal politikaları uygulayan devletlerde öncelikli konudur. Her devlet toplumun sağlık hizmetlerinden faydalanmasını önemli saymış ancak buna erişim yöntemleri farklılık göstermiştir. Venezuela'da da neoliberal politikalar uygulanmaya başlanınca devletin mali yönden daraltılması düşüncesi ilk olarak devletin sağlık hizmetlerinden çekilmesine neden olmuştur. Sağlık sektörü hem devletin yükünün azaltılması hem de özel sektörün yatırım için teşvik edilebileceği bir alan olarak görülmüştür. 1993'te Dünya Bankası'nın yayınladığı Dünya Gelişme Raporu'nda kamu sağlığı hizmetlerinin yoksullar için temel seviyeye indirilmesi, özel sektörün desteklenerek yatırımların sağlanması ve sigorta pazarının düzenlenmesi önerilmiştir.⁵⁸⁵ Neoliberalizmin sağlık konusundaki yaklaşımları Carlos Andres Perez'in 1989'da yayınlanan *El Gran Viraje* ve sonraki başkan Rafael Caldera'nın özel ve kamu kurumlarının karışımı bir sistem yaratmayı hedefleyen *Agenda Venezuela* programlarıyla kabullenilmiştir.⁵⁸⁶

Chavez'in iktidara gelişinin ardından sağlık konusu temel mesele olmuştur. 1936 yılında kurulan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı değiştirilmiş ve bu bakanlık Sağlık ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. Ayrıca bütçesi arttırılmış ve Tek Sosyal Fon isimli özerk bir fondan⁵⁸⁷ ve petrol gelirlerinden desteklenmiştir.⁵⁸⁸

Sağlık konusunda devlete görevler biçilmiş ve Anayasa'nın 83, 84 ve 85. maddeleri bu konuyu güvence altına almıştır. 83. maddede sağlık temel bir sosyal hak olarak sayılmış ve

⁵⁸⁵ Buxton, 2014: 14.

⁵⁸⁶ <https://revista.drclas.harvard.edu/book/social-policy-ch%C3%A1vezs-venezuela> (erişim tarihi: 11.12.2018).

⁵⁸⁷ http://www.derechos.org.ve/pw/wp-content/uploads/ley_FUS.pdf (erişim tarihi: 05.12.2018).

⁵⁸⁸ Buxton, 2014: 19.

devlet bunu sağlamakla sorumlu tutulmuştur. 84. madde ile halk sağlığı hizmetleri ve varlıklarının devlet malı olduğu belirtilerek, özelleştirilemeyeceği güvence altına alınmıştır. 85. maddede de devletin özel ve kamu sağlık kuruluşlarını düzenlemesi gerektiği belirtilmiştir.

Sağlık konusundaki değişim, misyonlarla da desteklenmiş ve ilk olarak *Mision Barrio Adentro* oluşturulmuştur. Bu misyon sağlık sistemindeki kötü durumun ve *barriolardaki* yoksul halkın sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamaması nedeniyle ortaya çıkmıştır. *Barrio Adentro* programının 1. kısmı Nisan 2003'te uygulamaya konmuştur. Tedavi edici ve önleyici hekimlik prensibi üzerinden hareket edilen bu misyon sayesinde klinik kullanım ilaçlar da bedava verilmiştir. Ağır tıbbi uygulamalar ve fiziksel rehabilitasyona yönelik 2. *Mision Barrio Adentro* programı 2005 yılında Haziran ayında uygulanmaya konmuştur. *Barrio Adentro*'nun ikinci fazlık kısmında hedefler; 600 uzman ve 400 rehabilitasyon biriminin kurulması, 35 ileri teknoloji merkezinin yapılması, *Barrio Adentro* hastaneleri arasında iletişim ağı kurulması ve Venezuelalı sağlık çalışanlarının Kübalı uzmanlar tarafından eğitilmesini kapsamıştır. 3. *Barrio Adentro* programı ülkenin hastane ağını modernleştirmeyi içermiştir ve 4. kısmın amacı ise 16 yeni yüksek düzeyde uzmanlaşmış hastane yapılmasıdır.⁵⁸⁹

Barrio Adentro'nun temelleri birçok politika gibi 1999 sel felaketinin ardından oluşmaya başlamıştır. Küba'nın sağlık ekipleri göndermesinin ardından, 2002 yılında Caracas valisinin Küba hükümetiyle sağlık konusunda anlaşma yapabilme yetkisi alması bu misyonun oluşmasındaki temel süreçlerdendir.⁵⁹⁰ Bu gelişmelerin ardından *Barrio Adentro* programı ortaya çıkmış ve Küba bu programın en büyük ve önemli parçası olmuştur. Yapılan anlaşmayla çeşitli uzmanlar, doktorlar ve ilaçların günlük 53.000 varil petrol karşılığında takas edilmesinde uzlaşmıştır.⁵⁹¹

Ayrıca bu gelişmelere ek olarak Sağlık ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı bu sefer ikiye bölünmüş ve *Ministerio de Participación Popular y Desarrollo* (Halkçı Katılım ve Sosyal Gelişim Bakanlığı) ile *Ministerio del Poder Popular para la Salud* (Sağlık için Halkçı Güç Bakanlığı) şeklinde iki farklı bakanlık oluşturulmuştur.⁵⁹²

2015 yılı itibariyle *Barrio Adentro* misyonu kapsamında 46.000 Kübalı doktor Venezuela'ya gelmiş, bunun yanında masrafları Küba devleti tarafından karşılanmak üzere birçok hasta Küba'ya götürülüp, tedavi edilmiştir.⁵⁹³

⁵⁸⁹ Social Missions in Venezuela Factsheet, <http://www.embavenez-us.org> (erişim tarihi: 25.11.2018).

⁵⁹⁰ Buxton, 2014: 21.

⁵⁹¹ Feinsilver, 2008: 111.

⁵⁹² Buxton, 2014: 23.

⁵⁹³ <https://www.telesurenglish.net/telesuragenda/15-Years-of-the-Cuba-Venezuela-Agreement-20151030->

Sağlık konusunda bir diğer misyon, *Mision Milagro*'dur. 2004'te Küba ve Venezuela arasında imzalanan bir anlaşmaya dayanan bu misyonla, görme problemi olan kişilerin ücretsiz tedavisi amaçlanmıştır. 2006'dan 2008 yılına kadar 587.685 ameliyat yapılmıştır. Ağız ve diş sağlığı için *Mision Sonrisa* programı uygulanmaya konmuştur.⁵⁹⁴

Chavez'in iktidara gelmesinin ardından, eldeki verilere göre 1960'lardan beri düşme eğilimi gösteren çocuk ölümleri oranı 1998 yılında binde 20'den 2012 yılına kadar binde 14,6'ya gerilemiştir.⁵⁹⁵ Sağlık konusunda çeşitli misyonların hayata geçirilmesine karşın, Chavez'in ölümünden sonra yaşanan ekonomik krizin sağlık koşullarını ve sağlık hizmetlerini de olumsuz etkilediğini görmek gerekmektedir. Çocuk ölümleri oranındaki artış buna örnektir; UNICEF verilerine göre 2018 yılında çocuk ölümleri oranı binde 31 olarak saptanmıştır.⁵⁹⁶

Muhalefet Venezuela'da Chavez'in yeni bir program ortaya koymadığını ve sağlık konusunda yeterli imkanların sağlanmadığını iddia etmektedir. 21 Haziran 2018 tarihinde yapılan görüşmede, *Unidad Popular* milletvekili Manuela Bolivar sağlık konusunda Chavez ve Maduro hükümetlerini suçlamıştır. Bolivar, *Barrio Adentro*'nun ilk başta çok iyi uygulandığını ama şimdi sağlık sistemine herhangi bir yatırım yapılmadığını belirtmiştir. Venezuela'da önemli bir çocuk hastanesinde 2018 itibarıyla sadece 38 yatak bulunduğunu ve aile olarak aşı olmaları gerektiğinde her bir aşının maliyetinin 100 dolar olduğunu belirtmiştir. Bolivar, Chavez'in kurduğu sistemi 21. yüzyıl sosyalizmi olarak değil Küba modeli olarak nitelemiştir ve Küba'nın sağlık ve yiyecek konusunda Venezuela'dan ileride olduğunu da eklemiştir.

27 Haziran 2018 tarihinde görüşülen ve 7 senedir Venezuela'da tercüman ve rehber olarak çalışan Yusuf Can Albayrak da sağlık konusundaki plansızlık ve yanlış yönetim sorunları ile ilgili olarak çeşitli tanıklıklarını anlatmıştır. Yapılan görüşmede resmi ziyaret kapsamında gidilen bir hastanede yüksek teknoloji ürünü olan ve kullanılmamış röntgen cihazlarının depoda bekletildiğine şahit olduğunu belirtmiştir. Verdiği bilgiye göre hastane direktörü bir cihazın bataryası olmadığı için 5 senedir, diğerinin de röntgen çekme plakası olmadığı için 8 senedir kullanılmadığını aktarmıştır. Albayrak, eksik parçaların maliyeti düşük ve kolay bulunabilir şeyler olduğunu belirterek hastane yetkilisinin bunları bulma sorumluluğunu almadığı şeklinde bir yorum yapmıştır.

0019.html (erişim tarihi: 30.11.2018).

⁵⁹⁴ Social Missions in Venezuela Factsheet, <http://www.embavenez-us.org> (erişim tarihi: 25.11.2018).

⁵⁹⁵ <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=VE> (erişim tarihi: 30.11.2018).

⁵⁹⁶ <https://data.unicef.org/country/ven/> (erişim tarihi: 05.12.2018).

Sağlık konusu, Chavez'in politikalarında özellikle yoksulların sağlık hizmetlerine erişebilmesi temelinde oluşturulmaya çalışılmıştır. 31 milyonluk nüfusu olan bir ülkede *barriolardaki* nüfus yoğunluğu dikkate alındığında bu politikaların çok uzun sürede sonuçlar vereceği açıktır ancak bu sürenin gittikçe uzaması söz konusudur. Sosyal politikalarla ilgili olarak sadece petrol gelirine dayanma ve sistemsiz ilerleme sağlık politikalarında da belirgindir. Sosyal politikalar içerisinde sağlık konusu en büyük kalemi oluştursa da ülkenin mali durumundaki geri gidiş bu politikaları da olumsuz yönde etkilemektedir. Yetersiz beslenme ve bunun yol açtığı sorunlarla karşı karşıya kalınan ülkede uygulanan sağlık politikaları bir süre sonra amaçlanan sonuca ulaşma olasılığını kaybetmektedir.

İş ve Ekonomi

Chavez'in iktidara gelmesinin ardından Venezuela'nın ekonomik yapısında değişiklikler yapılmıştır, bunlar arasında misyonlar kurarak ekonomik bilinci geliştirmekten devletleştirmeye kadar çeşitli politikalar yer almaktadır. Bu politikalar Chavez'in sosyalizme dair belirlediği üç ana yöntem ile de uyuşmaktadır. Bunlar; üretim araçlarının toplumsal mülkiyete geçmesi, işçiler tarafından örgütlenmiş toplumsal üretimin üreticiler arasında ilişkileri geliştirmesi ve her bireyin özgür gelişimine katkı sağlayarak dayanışmacı bir toplum yapısı için komünal ihtiyaç ve amaçlar için üretimin yapılmasıdır.⁵⁹⁷ Uygulamaya konan sosyalizm modelinde üretim araçlarının toplumsal mülkiyete geçmesi örneğinde ülkenin petrol şirketinin elitler ve yabancı şirketlerin elinden alınarak, tekrar hükümet kontrolüne geçmesiyle başlayan süreç aslında olumlu bir gelişme olarak görülebilir ancak toplumun ekonomik değişimi göz önüne alındığında karşımıza farklı etmenler de çıkmaktadır.

2004'te *Mision Vuelvan Caras* ve 2007'de *Mision Che Guevera* ile bazı zayıf sektörlerle iş eğitimi vererek bunların gelişen ekonomik yapıya entegre edilmeleri amaçlanmıştır. *Vuelvan Caras* misyonu ile işsizliğin 2004 yılı itibariyle yüzde 5 azaltılması amaçlanmıştır.⁵⁹⁸ 2004 yılı Ocak ayı itibariyle yüzde 19,13 olan işsizlik oranı yıl sonunda 14,62'ye gerilemiştir.⁵⁹⁹

Mision Piar da madencilerin sorunlarıyla ilgili bir misyondur.⁶⁰⁰ Küçük ölçekli madenlerin iyileştirilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin gözetilmesini amaçlayan en küçük misyonlardan biridir.

PDVSA'nın grevlerinin ve sel felaketinin ekonomiye etkileri 2003 yılında yoksulluk oranının yüzde 54 gibi bir seviyeye çıkmasına neden olmuş ancak daha sonra uygulamaya

⁵⁹⁷ Lebowitz, 2010: 28.

⁵⁹⁸ Gott, 2008:267.

⁵⁹⁹ <https://www.ceicdata.com/en/indicator/venezuela/unemployment-rate> (erişim tarihi: 07.12.2018).

⁶⁰⁰ Gott, 2008:267

konan politikalarla bu sayı aşağıya çekilmiştir. Dünya Bankası verilerine göre 2003'ten 2015 yılına kadarki yoksulluk verileri aşağıdaki gibidir.⁶⁰¹

Tablo 3.1 Venezuela'da 2003-2015 Arası Yoksulluk Oranı

Yıllara göre yoksulluk oranı	
2003	% 54
2004	% 53.1
2005	% 42.4
2006	% 33.1
2007	% 27.5
2008	% 27.7
2009	% 26.4
2010	% 26.8
2011	% 27.4
2012	% 27.2
2013	% 29.4
2014	% 29.5
2015	% 33.1

Kaynak: World Bank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu sayılar yoksulluğun azalmış olsa da halen daha önemli bir sorun olarak devam ettiğini göstermektedir. Petrol ihracına ve buna bağlı ithalata dayalı ekonomide yoksulluğun devam etmesi olağan bir sonuçtur. Chavez'in ardından devletin üretimi planlayıp teşvik edecek politikalar ortaya koyamaması, sosyalizm uygulamalarına verilen desteği zayıflatmakta ve “yabancı ülkeler ekonomimize saldırıyor” söylemini -gerçeklik payı olsa dahi- önemsiz kılacak bir sonuca yol açmaktadır. Ekonomiye saldırı konusu ise iktidar tarafından çok sık kullanılan bir argümandır. Muhaliflerin birçoğunun da ülkenin önemli sektörlerinde üretim yapması ve ABD gibi ülkeler tarafından desteklenmeleri bu iddiaların dayanaklarından bazılarıdır.

3 Temmuz 2018 tarihinde, 1998 – 2005 yılları arasında Aragua valiliği yapmış ve şu anda da küçük işletmeler için yürütülen programların başında olan Dicalco Bolivar ile görüşülmüştür. Bolivar, Venezuela'nın ekonomik olarak Çin ile büyük bir işbirliği içerisinde olduğunu belirtmiştir ve ekonomide diğer etkin müttefikin Rusya olduğunu aktarmıştır. Çin, Rusya ve Küba'nın Venezuela'nın etkin ekonomik ortakları olduğu bilgisiyle de Bolivar'ın aktardığı bilgi örtüşmektedir. Bunun dışında mikro kredilerin de Chavez döneminde başladığını söylemiş ve ardından Brezilya'nın da aynı politikayı uygulamaya başladığını belirtmiştir.

⁶⁰¹ <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=VE> (erişim tarihi: 29.01.2019).

Dicalco Bolivar Venezuela ekonomisinin Chavez'in iktidara gelişinden itibaren sabote edildiğini belirterek, buna dair bilgiler sunmuştur. Aktardığına göre; Chavez hükümetine karşı olan şirket sahipleri işletmelerini bırakmışlar, bu işletmelerin tüm kredi ve borçları hükümet tarafından ödenmek zorunda kalmıştır. Ekonomide geri gidişi ekonomik sabotaja bağlayan Bolivar, en az 30 şirketin terkedildiğini söylemiştir. Ayrıca yolsuzluk konusunun da ekonomiyi etkilediğini aktarmış ve 11 sene PDVSA başkanı olan Rafael Ramirez'in de Chavez'in hastalığı döneminde petrol üretimini düşürdüğünü belirterek, ekonomiyi sabote ettiğini ima etmiştir.

Ramirez hakkındaki iddialar ayrıca dikkat çekmektedir. Ramirez'in PDVSA başkanı olduğu dönemde 11 milyar dolar yolsuzluk yapıldığı iddia edilmektedir.⁶⁰² Muhalefetin çoğunlukta olduğu Ulusal Meclis'te bir denetleme komisyon raporuna dayanan bu iddianın ardından, Chavista⁶⁰³ bir yönetici de Ramirez'i Venezuela ekonomisine zarar vermekle suçlamıştır. Ocak 2019'da Ramirez de PDVSA'nın Erapla isimli, ABD merkezli bir petrol şirketiyle anlaşma yapmasını eleştirmiş ve Maduro'yu, ülkenin özgürlüğünü ve kaynağını yabancı bir şirkete vermekle suçlamıştır.⁶⁰⁴

Muhalefetin ekonomik sabotajı konusu Chavez yönetimi tarafından sıkça dile getirilen yönetimi tarafından da sürdürülen bir iddiadır. Chavez'e yapılan darbe girişiminde devlet başkanı ilan edilen Pedro Carmona'nın da iş adamları örgütü başkanı olması, o dönem PDVSA yöneticilerinin greve giderek ekonomik olarak bir zarar yaratmaları bu iddianın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Chavez'in devletleştirme politikaları sonucu özel şirketlerin zararları da hükümetin üzerine kalmıştır. Ülkede birçok sektörde devletleştirmeler yapılmıştır, bunlar arasında elektrik, çimento, çelik üretimi, telekomünikasyon gibi sektörler de vardır. Bu devletleştirmeler tazminatları da beraberinde getirirken, özel şirketlerin sahip oldukları yükümlülükleri yerine getirmemeleri, bakım ve yatırımı gerçekleştirmemeleri devletleştirme sonrası ek bir yük olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁵ Devletleştirmeler için zarar ödense de örneğin Exxon firmasının Hollanda ve İngiltere mahkemeleri aracılığıyla PDVSA'nın 12 milyar dolar mevduatını dondurmasını önlenememiştir.⁶⁰⁶

Chavez'in ekonomi politikalarına yönelik en fazla yapılan eleştiri sosyalist politikaların yoksul ve yerli kesimi öne çıkarırken, üst sınıfın da sahip olduğu imkânları

⁶⁰² <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-pdvsa/ex-venezuela-pdvsa-boss-denies-11-billion-corruption-allegations-idUSKCN12K2EV> (erişim tarihi: 05.01.2019).

⁶⁰³ Chavez taraftarı kişilere verilen isim.

⁶⁰⁴ <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-oil/venezuelas-pdvsa-in-oil-deal-with-firm-part-owned-by-florida-republican-idUSKCN1P11EM> (erişim tarihi: 05.01.2019).

⁶⁰⁵ Uyanık, 2014: 273.

⁶⁰⁶ <https://www.reuters.com/article/us-exxon-venezuela/exxon-wins-freeze-on-12-billion-of-venezuelan-assets-idUSN0741426720080208> (erişim tarihi: 07.01.2019).

kaybetmeye başlamasına neden olmasındır. Muhalefette bulunan birçok kişinin belli imkânlarla sahip üst sınıftan olması ve ABD ile sıkı ilişkiler kurması dikkat çekicidir. Kendisiyle yapılan görüşmede bu konu muhalefet milletvekili Manuela Bolivar tarafından olması gereken bir şey gibi sunulmuştur. Bolivar, hükümetin de müttefiklerinin olduğunu belirterek muhalefet olarak ABD'den sadece toplumsal bir destek aldıklarını belirtmiş, bunun yanı sıra yaptırımların da kendi mücadeleleri için bir anahtar olduğunu söylemiştir. Hükümet görevlisi Dicalco Bolivar için ise bu durum ABD'nin hem Venezuela'nın siyasetine hem de ekonomisine müdahale edebilmesinin muhalefet eliyle sağlanması anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin Venezuela Büyükelçisi Şevki Mütevellioğlu ile 3 Temmuz 2018 tarihinde yapılan görüşmede de ülkenin ekonomik yapısına ve muhalefete dair görüşleri alınmıştır. Mütevellioğlu yer altı kaynaklarının gelişmek için yeterli olmadığını, zenginleşmeyi sağladığını ama eğitim ve sürdürülebilir üretim olmadan kalkınmanın gerçekleşmeyeceğini belirterek, Venezuela'nın petrol bulunduğundan itibaren zenginleşmeyi tercih eden ülkelerden biri olduğunu söylemiştir. Venezuela'nın zengin yer altı kaynaklarının yanı sıra ikliminin de birçok ürün almak için elverişli olduğunu ve geniş tarım arazileri bulunduğunu belirtmiştir.

Venezuela'da sahip oldukları sermaye ile ülkede kapitalist bir sınıf oluşturmaları gereken kişilerden oluşan muhalefetin tamamen dışa bağımlı olduğunu, bu kişilerin sermayelerinin, evlerinin, banka hesaplarının yurt dışında olduğunu belirtmiş ve çocuklarının da dışarıda okuduğunu söylemiştir. Krizin bugünkü politikalardan kaynaklı olmadığını, zaten krizin sonunda Chavez'in iktidara geldiğini ve bugün de Maduro'nun bu kriz nedeniyle suçlanamayacağını belirtmiştir. Muhalefetle iktidar arasında nefret temelli düşmanlığın birçok konuda engel oluşturduğunu ve yurtdışına giden muhalif kişilerin kendi ülkelerine karşı yaptırım istediklerini, yurtdışında bu kişilerin girişimci, işadamı ve parası olan kişiler olarak görüldüğünü belirterek, *barriolardan* giden bir sosyalistle ise muhalefeti destekleyen ülkelerin muhatap olmadığını ve bu kişilerin görüşlerinin dinlenmediğini aktarmıştır.

Chavez dönemi iş ve ekonomi konusunda neoliberal politikalardan uzaklaşma çabasının kimi zaman sabotaj, kimi zaman plansız yönetim, kimi zaman petrole dayanma, kimi zaman da yolsuzluk nedeniyle olumlu sonuçlardan uzaklaştığını görmek mümkündür. Ancak bu noktada sorumluluğun sadece 21. yüzyıl sosyalizminin başarısız bir uygulamasından mı kaynaklı olduğu konusu ülkenin geçmişten gelen kırılmalı ve dikkat çekici yapısıyla birlikte ele alınmalıdır. 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarında petrole bağımlılık bir sorundur, ama yeterli üretim planı ile bunu bir noktada aşmak mümkündür. Ancak muhalefetin ABD gibi ekonomik ve askeri bir güç tarafından desteklendiği ve kimi zaman petrol gelirine bile el konulduğu hatırlanmalıdır.

Barınma

Barınma meselesi Venezuela için önemli bir konudur. 2018 yılında görüşmeler ve incelemeler yapıldığı sırada gözlemlendiği üzere başkent Caracas'ın büyük kısmı ve Vargas şehrinin belli bölgeleri gecekondu tipi yapılardan oluşmaktadır. Oluşan gecekondu mahalleri daha da genişlerken evler de neredeyse üst üste biriken bir yapıya bürünmüştür. Çok sıkışık ve iç içe oluşan yaşam alanlarında oturan insanlarda sağlıklı bir gelişim beklemek mümkün değildir. Salgın hastalıkların artması, suç oranlarının yüksek olması, belediyeçilik hizmetlerinin bu sıkışık yapılanma içinde daha da zorlaşması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Buna yönelik olarak Chavez, Venezuela'da barınma ihtiyacının karşılanması konusunda misyonlar uygulamaya koymuştur.

Mision Habitat, insanlara kredi verilmesi ve ev inşa ederek, ev sahibi olmalarının sağlanması misyonudur. 2006'da Chavez 150.000 ev inşa edilmesi hedefini açıklamıştır. Bir buçuk yıl zarfında ancak 35.000 ev inşa edilmiştir ve açıklanan hedefin yüzde 24'ü gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında *Mission Vivienda Venezuela* ilan edilmiş ve bu misyonla 2011 ve 2017 yılları arasında 2 milyon yeni ev yapılması kararı alınmıştır.⁶⁰⁷

Eğitim

Venezuela'da uygulamaya konan sosyal politikaların bir diğer önemli konusu da eğitimidir. Halkın eğitilmesi ve okuryazar oranının artırılması başlıca amaç olmuştur. Eğitim konusunda yine petrol geliri başlıca kaynak olmuş, bunun yanında Caracas'ta el konulan petrol şirketinin binaları Bolivarcı üniversitelere dönüştürülmüştür.⁶⁰⁸ 2018 yazında Caracas'ta bulunan süre içerisinde de bu üniversitelerden birkaç tanesi görülebilmektedir. Edinilen bilgi ve gözlemlere göre üniversiteler ücretsizdir ve Venezuelalıları istedikleri kadar eğitim alma hakkına sahipler. Ziyaret edilen Bolivarcı bir üniversitenin tamamen Chavez'in ideolojisine göre şekillendiği ve kimi zaman bir siyasi propaganda aracına dönüştüğünü de söylemek mümkündür. Buna gösterilebilecek kanıt ise; okulda çeşitli yerlere asılan "burada Chavez hakkında kötü konuşmak yasaktır" uyarısıdır. Bunun, muhalefetin aşırı saldırısını önlemek gibi bir amacı olduğu gibi bir yandan da Chavez döneminin kutsallaştırma amacı taşıdığı da söylenebilir. Bu uyarının Chavez döneminde mi yoksa onun ardından Maduro'nun isteğiyle mi getirildiği hakkında bilgi sahibi olunamamıştır.

Eğitim alanında 2003 yılında 3 misyon uygulamaya konulmuştur. *Robinson*, *Ribas* ve *Sucre* misyonlarıyla ülkede insanların eğitimlerini tamamlayabilmeleri, eğitim almamış olanların geleneksel ilköğretim eğitimi almaları ve cahillikle mücadele edilmesi

⁶⁰⁷ <http://www.coha.org/hugo-chavez-and-the-future-of-venezuela/> (erişim tarihi: 05.12.2018).

⁶⁰⁸ Gott, 2008: 264.

amaçlanmıştır. Bu misyonlar sayesinde şu an Venezuela’da okuma yazma bilmeyen insan yoktur. UNICEF verileri de bunu doğrulamaktadır.⁶⁰⁹

Mision Ribas orta öğretimine devam edemeyen gençler için oluşturulmuş ve 2004 yılında 600.000 kadar öğrenci bu misyondan faydalanmak üzere okula kaydolmuştur. Bu misyona ismi, bağımsızlık mücadelesine katılan Jose Felix Ribas’a atıfla verilmiştir.⁶¹⁰ *Mision Sucre* ise ortaöğrenimini tamamlayanların üniversiteye hazırlanmalarını sağlayan bir programdır. Bu misyona ilk yıl 70.000 öğrenci kayıt yaptırmıştır.⁶¹¹ Bu misyonlar özellikle ülkenin yoksul kesimine yönelik olarak düzenlenmiştir *Mision Robinson* okuma yazma ve meslek eğitime yönlendirmeye dair bir misyondur. İlan edildikten sonra bir sene içerisinde 1,2 milyon kişi bu misyondan faydalanmış ve gelişim planlarına uygun olarak yüksek eğitim veren okullara ücretsiz geçiş hakkı elde etmişlerdir.⁶¹²

Chavez öncesinde de Venezuela’da eğitimin ucuz olduğu ancak okulların yeterli mali kaynaklara sahip olmadığı belirtilmektedir. Chavez öncesi dönemde bazı devlet üniversitelerinde dönemlik ücret 1 dolara kadar inmiştir ki yıllık gider 1 öğrenci için 1.500 dolar olarak hesaplanmıştır. Aradaki fark kamu kaynaklarınca da karşılanamamıştır. Bu masrafları karşılayabilecek imkânâ sahip üniversite öğrencilerinin çoğunun üst sınıftan ya da orta sınıftan olduğu da bu verilerle anlaşılmaktadır.⁶¹³

Chavez’in iktidara gelmesinin ardından Bolivar okulları açılmaya başlanmış ve kaynak eksikliği nedeniyle bakımsız kalan birçok okula yatırım yapılmıştır. 2005’te yapılan röportajında Chavez eğitim konusundaki hızlı gelişmeleri anlatmış; 1998’de yüzde 10 olan devamsızlığı yüzde 3’e düşürdüklerini, 3000 adet de Bolivar okulu açtıklarını aktarmıştır.⁶¹⁴ İktidara geldikleri dönemde okulların haksız bağış toplamasının önüne geçildiğini, yeni okulların açıldığını ve seçildiği yıl başlatılan düzenlemeler sayesinde 1998 yılı Eylül ayında 600.000 yeni öğrencinin eğitim hayatına katıldığını söylemiştir.⁶¹⁵

Eğitim konusunda yapılan yatırımları günümüzde de görmek mümkündür. 26 Haziran 2018 tarihinde Caracas’ta yapılan görüşmede *Universidad Central de Venezuela*’da Uluslararası İlişkiler bölümünde profesör olan Jose Paiva da eğitimin ücretsiz olduğunu, bir kişinin istediği kadar üniversite bitirebileceğini ve istediği süre okuyabileceğini bir eleştiri olarak belirtmiştir. 2018 tarihi itibarıyla ülkede okuryazar olmayan yoktur ve birçok

⁶⁰⁹ https://data.unicef.org/resources/data_explorer/unicef_f/?ag=UNICEF&df=GLOBAL_DATAFLOW&ver=1.0&dq=VEN.ED_15-24_LR.&startPeriod=1970&endPeriod=2020 (erişim tarihi: 03.01.2019).

⁶¹⁰ Gott, 2008: 266.

⁶¹¹ Gott, 2008: 267.

⁶¹² Hellinger, 2015: 475.

⁶¹³ <https://www.economist.com/the-americas/1997/08/21/paying-for-the-universities> (erişim tarihi: 04.01.2019).

⁶¹⁴ Weisbrot, 2005: 22.

⁶¹⁵ Guevara, 2013, 51.

üniversite bulunmaktadır. Ancak ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle eğitilmiş genç nüfus kıtada İspanyolcanın ana dil olmasının da avantajını kullanarak başka ülkelere göç etmektedir. Venezuela şu an itibarıyla toplumu eğiten ama eğitilmiş nüfusunun başka ülkelere göçtüğü bir ülke konumundadır. Bu durum hem genç hem eğitilmiş nüfusunu kaybetmesine neden olmakta ve ülkede çalışan eğitilmiş nüfus azalmaktadır.

Bilim

Venezuela’da 21. yüzyıl sosyalizmi çerçevesinde bilim için de bir misyon uygulanmaya konmuştur. *Mision Ciencia* yeni ve üretici bir ekonomik sistem için bilginin sosyalizasyonunu arttırmak ve ülkenin gelişimi için yerli bilginin üretiminin teşvik edilmesi amacıyla 2006 yılında oluşturulmuştur.⁶¹⁶ *Ley Orgánica de Ciencia y Tecnología* (Organik Bilim ve Teknoloji Kanunu - LOCTI) isimli kanunla 2005 yılında yapılan düzenleme ile bazı vergilerin bilim ve teknoloji araştırmalarına aktarılması kararlaştırılmıştır. 2008’de gayrisafi millî hasıla içindeki bilim ve teknoloji için ayrılan pay yüzde 0,34 iken 2009 yılında bu pay yüzde 2,61’e yükselmiştir.⁶¹⁷

Bilim konusu Anayasa’da 109 ve 110. maddelerle üniversitelerin özerkliği kapsamında garanti altına alınmıştır. Ancak eğitilmiş nüfusun başka ülkelere göç ettiği göz önüne alındığında bilim konusundaki teşviklerin yeterli sonucu verdiğini söylemek zordur. Üniversitelere verilen bütçelerin yüzde 95’lik kısmının personel giderlerine ve kalan yüzde 5’inin de üniversitede araştırma ve geliştirmeye ayrılan pay olduğu belirtilmektedir. Ülkenin ekonomik durumu akademiye de etkilemiş ve bir çok profesör ABD gibi daha iyi çalışma koşullarının olduğu ülkelere gitmeyi tercih etmiştir.⁶¹⁸ Ancak tüm bu verilere rağmen Venezuela’da sosyalist hükümetin bilim konusuna yatırımı ve ilgisi devam etmiştir. Akademik yetişmiş elemanların kaybı ileride bilim ve teknolojide de kötü etki yaratacaktır ancak ekonomik düzelmenin sağlanması halinde bu kişilerin ülkeye geri dönmesi mümkündür.

Kültür - Sanat

Neoliberalizm kültür konusuna metalaştırma boyutuyla yaklaşmaktadır. Turizm, tarihi yerler ve objeler, yerel müzikler, yerel sanatlar neoliberalizmin birer ürün haline getirdiği şeylerdir. Bunların yaygınlaşması belli kültürlerin devam ettirilmesini değil, piyasa tarafından tüketilmesini sağlamaktadır. Kültürel varlıkların korunması da 21. yüzyıl sosyalizminin amaçlarından biri olmuştur. *Mision Cultura* Venezuela’nın kültürünü ve ulusal kimliğini

⁶¹⁶ <http://www.embavenez-us.org> (erişim tarihi: 25.11.2018).

⁶¹⁷ Requena, 2010: 442.

⁶¹⁸ Fraser, 2016: 337.

Anayasa'nın 99. maddesine dayanarak korumayı amaçlayan bir misyondur ve 2004 yılında oluşturulmuştur.⁶¹⁹ Anayasa'nın 99. maddesi kültürel varlıkları ve değerleri Venezuela halkının ve devletin koruması altında saymıştır. 100. madde de halk kültürünün Venezuela'nın kimliğini oluşturduğu belirtilerek, kültürel eşitlik kavramına yer verilmiştir. 2012 yılında *Mission Cultura* programı kapsamında 2005'ten itibaren 12.000 kişiye sanatsal yaratıcılık konusunda çeşitli eğitimler verildiği ve bu kişilerin yeni bir toplumsal yaratıcılık için teşvik edildiği belirtilmiştir.⁶²⁰

Venezuela'da sanat ve kültür hayatının canlı olduğu, halka açık sergilenen eserlerden duvar resimlerine kadar kendini göstermektedir. Ancak kültürel hayatın içinde bile sınıfsal farkı görmek mümkündür. Bazı sanatçılar herkes tarafından Venezuela kültürünün bir parçası sayılırken, bazı kişiler ancak dahil oldukları grup içerisinde var olabilmektedir. 29 Haziran 2018 tarihinde ressam Dulce Gomez, yapılan görüşmede zengin ve yoksul sanatçılar arasında farkın arttığını, yetenekli genç insanların Maduro iktidara geldikten sonra göç ettiğini belirtmiştir. Maddi imkânlara sahip sanatçıların eserlerini sergileyebilmek, satabilmek için daha çok imkânları ve bağlantıları olduğunu belirterek, yoksul kişilerin hükümetin yardımına gereksinim duyduğunu belirtmiştir.

21. yüzyıl sosyalizmi kapsamında sosyal politikalar değerlendirildiğinde bunların genel olarak ilerici ve başarılı uygulandığı takdirde toplumu değiştirecek yöntemleri içerdiği görülmektedir. Ancak bu politikaların petrol gelirlerine bağımlı yapısı ve oturmamış bir sistem bürokratik aksaklıkları da beraberinde getirmektedir. Petrol gelirlerindeki düşüş bu programların aksamasına neden olmaktadır. Bu yönde farklı kaynaklar yaratılmamış olması ve sosyalist modelin üretim temelinde değil de toplumun katılımı ve yoksullar temelinde biçimlendirilişi bu yönde toplumun siyasi hayata katılımını teşvik ederken, bu kişilerin çözümleri de kendilerinin yaratacağı varsayımıyla hareket edilmesine neden olmuştur. 21. yüzyıl sosyalizmine dayalı bir yapının yeterli planlamadan yoksun şekilde uygulanması sonuçta buna dayalı politikaların belli süreçte çökmesine neden olacak bir durumdur.

3.2.1.3.3. Birey

21. yüzyıl sosyalizminde bireye bakış neoliberalizmden farklıdır. Neoliberalizm bireyi sistemin bir parçası olduğu müddetçe kabullenmekte ve başarı, başarısızlık, bazı haklara erişim gibi konularda tüm sorumluluğu bireye bırakmaktadır. 21. yüzyıl sosyalizminde ise birey tüm farklılıkları nedeniyle bütünün bir parçası sayılmakta ve bu farklılıklarının korunması, farkındalığın artırılması ve örgütlenmenin sağlanması amaçlanmaktadır. Bireyin

⁶¹⁹ https://www.ecured.cu/Misi%C3%B3n_Cultura (erişim tarihi: 22.02.2019).

⁶²⁰ <https://venezuelanalysis.com/news/7099> (erişim tarihi: 20.02.2019).

bir bütünün parçası olarak kendini ifade edebilmesini sağlayacak şekilde gerçekleştirilen bireyselleştirme süreci 21. yüzyıl sosyalizminde önemli bir faktördür. Neoliberalizmin dışladığı veya önemsizleştirdiği kadın, yerli, azınlık gibi kavramlar yeniden kimlik tanımlamalarına dahil edilmiş ve ait oldukları kimliklere karşı bilinç kazanmaları amaçlanmıştır. Ulusal birliktelikte farklılıkların yok edilerek homojen bir yapı oluşturulması yerine, farklılıkların birarada varolabildiği bir yapı hedeflenmiştir.⁶²¹ Bu sayede çeşitli işbirlikleri dahilinde toplumun tabandan tavana her alanına dahil olabilen bir birey yaratılması amaçlanmıştır.

Kimlik

Venezuela’da birçok kişinin kimlik kartının olmaması ve diğer ülkelerden gelen göçmenlerin resmi belgelere kavuşturulması amacıyla bir misyon başlatılmıştır. *Mision Identidad* 2003’te, daha önce resmi kaydı bulunmayan ve seçmen olamayan Venezuelalıların kimliğe kavuşturulmasını amaçlayan bir programdır. Bir yıl içerisinde 8 milyondan fazla insan kimlik sahibi olmuş veya tarihi geçmiş belgelerini yenilemişlerdir. 2006’dan itibaren de yaklaşık 430.000 göçmen kimlik edinmiş ve yaklaşık 270.000 yerli de ilk kez kimlik kartı sahibi olmuştur. 2005-2006 yılları arasında 5 milyon kişi sisteme kaydolmuş ve oy kullanabilir hale gelmiştir.⁶²² Bu programla sisteme kaydedilen kişiler oy kullanabilmenin yanında sosyal programlardan da yararlanma hakkı elde etmişlerdir. Ayrıca ülkede seçmen sayısı 11 milyondan 14 milyona yükselmiştir.⁶²³ Göçmenlerin büyük kısmı Ekvador ve Kolombiya’dan gelen kişilerdir.⁶²⁴ Bugün de aynı şekilde Venezuela’dan insanların bu ülkelere yoğun şekilde göç ettiğini de bilmek gerekmektedir. Kıta ülkeleri arasındaki bu geçişkenlik ülkelerin etnik yapılarının yanı sıra sosyal yapılarını da değiştirmektedir. Bu durum herhangi bir ülkede yaşanan sorunun, toplumların hükümetlere uygulayacağı politik ve sosyolojik baskılarla çözülmesini erteleyerek göçün kolay bir araç olarak kullanılmasını sağlamaktadır.

Kimlik oluşturma süreci aslında neoliberal politikaların uygulanması sürecinde görmezden gelinen ya da ezilen bireylerin de toplumun birer parçası haline getirilmesi aracıdır. Göçmen, yerli gibi kimlikler günümüzde devlet politikalarının -belirlenmesinde etkili olmasa da- önemli unsurları haline gelmişlerdir. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde değişen iktidarlara yerliliğe yapılan vurgu ve insanların kendilerini tanımlama şekillerinin değişmesi 21. yüzyıl sosyalizmi için kazanç sayılabilir.

⁶²¹ Bayramoğlu Özügürlü, 2012: 27.

⁶²² <http://www.embavenez-us.org> (erişim tarihi: 25.11.2018).

⁶²³ Raby, 2007: 241.

⁶²⁴ Gott, 2008: 267.

Dieterich de küresel sistemde demokratikleşme talebinde bulunacak öznelere kadınlar, yerliler, eleştirel aydınlar, ilerici hristiyanlar, etnik azınlıklar vd. olarak saymaktadır. Bu sınıflandırma ile kişilerin geçmişteki gibi politize olmuş bir sınıfın ya da bir kurumun önderliğinde hareket etmelerinin mümkün olmadığını savunmuştur.⁶²⁵ Dieterich'in iddiası teknolojik ve toplumsal gelişmelere de dayanmaktadır. Sömürgecilik dönemlerinde olduğu gibi toplumun ezilen kısmını sömürgeci ve elit kesimden ayrı bir mekanda tutmak artık mümkün değildir, çünkü küresel kapitalizm mekânsal sınırlamaya elvermeyecek kadar geçirgen bir yapıya sahiptir.⁶²⁶ Bu durum neoliberalizmin birey kavramının yerine aynı anda toplumun farklı gruplarına dahil olabilen ve farklı kimliklerine bağlı olarak demokrasi talep eden bireyler ortaya çıkarmaktadır. 21. yüzyıl sosyalizminin bu kapsayıcılığı ile bilinçli bireylerden oluşan bir toplum yaratma amacı Chavez'in politikaları ile de bütünlük sergilemiştir.

Kadın

Venezuela'da kadın hakları konusu da 21. yüzyıl sosyalizmi kapsamında değerlendirilmiştir. Bu model kadın ve erkeği eşit olarak saymaktadır ve hem özel hem kamusal alanda temsiliyetinin eşit olması gerektiğini savunmaktadır. Venezuela'da kadın haklarına dair gelişmelerden biri 1998 yılında ilan edilen ancak 1999 yılında uygulanmaya konan Kadına Karşı Şiddet Yasası'nın kabulüdür. Yasaya karşın bu konuda yeterli uygulamaların gerçekleştirilmediği belirtilmiştir. 2007 yılında ise Chavez hükümeti tarafından kadınların Şiddetsiz Yaşam Hakkı Organik Yasası onaylanmıştır.⁶²⁷ Uluslararası Af Örgütü de 2007 yılı raporunda birçok ülke gibi Venezuela'da da kadına yönelik şiddetin olduğunu belirtmiş ve 23 eyalette de kadın sığınma evi yapılması gerektiği, ancak o tarihte ülkede sadece iki sığınma evi olduğunu ve devlet tarafından işletildiğini açıklamıştır.⁶²⁸

Chavez kadını devrimde ön plana alan açıklamalar yapmıştır. Kadınların da 21. yüzyıl sosyalizmini desteklediğine dair analizler bulunmaktadır, 2002 yılındaki darbe girişiminde kadınlar Chavez'in görevden alınmasına karşı sokağa çıkmıştır.⁶²⁹ Ayrıca Venezuela ev işlerinin de ekonomik değerinin olduğunun varsayıldığı tek ülke olmuştur.⁶³⁰ Anayasa'nın 88. maddesi ev işlerini ekonomik aktivite olarak tanımlamış ve sosyal refah ve artı değer üretimine katkısı oluğu kabul edilmiştir.⁶³¹ Ayrıca ev kadınlarına emeklilik hakkı da

⁶²⁵ Dieterich, 2007: 164.

⁶²⁶ Robinson, 2007, 229.

⁶²⁷ Bolivarian Republic of Venezuela Women's International Democratic Federation, 2014: 3.

⁶²⁸ Amnesty International, 2008: 5.

⁶²⁹ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/mar/08/hugo-chavez-revolution-depended-on-women> (erişim tarihi: 22.01.2019).

⁶³⁰ Motta, 2013: 45.

⁶³¹ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

tanınmıştır.⁶³² Bunun yanında Chavez'in söylemlerinin kadınların geleneksel rollerini övdüğü ve STK'ların da ancak hükümetin yasalarını takip ettikleri ölçüde kadın haklarına yönelik çalışabildikleri iddiası da vardır.⁶³³

21. yüzyıl sosyalizmi çerçevesinde kadınlar için de misyon oluşturulmuştur. *Mision Madres del Barrio* Anayasa'nın ailenin korunması, eşitlik ve ailenin sosyal güvencelerinin sağlanması konusunda düzenlemeler ve garantiler içeren 75, 76 ve 86. maddelerine dayanan bir projedir. Bu misyon kadınların üretime katılıp örgütlenmelerini ve ülke kalkınmasına dahil olmalarını hedeflemiştir.⁶³⁴ Bu sayede bu kadınların ailelerine yardımcı olmaları ve yoksullukla mücadele amaçlanmıştır. Bunun dışında bu misyonla kadınlar, sahip oldukları haklar ve cinsel konularda da eğitilmiş, yoksulluktan kurtulmaları amaçlanmıştır. Bu eğitimlerde 200.000 kadına ulaşıldığı belirtilmiştir.⁶³⁵ Chavez'e yönelik eleştirilere karşın Venezuela'da uygulamaya konan programların birçok kadına ulaşması ve ev işlerinin de ekonominin bir parçası sayılması önemli adımlardır.

Yerli Hakları

Kıtada yerli halklar ve onların haklarına yönelik politikalar önem kazanmaya başlamıştır, özellikle diktatörlükler döneminde yerli nüfusu baskılamayı, hatta kimi zaman nüfusunu azaltmayı amaçlayan politikaların uygulanması bu toplulukları birçok ülkede yok olma riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Venezuela'da da nüfusun çoğunluğunu Avrupa kökenliler ve mestizolar oluştursa da halen kimliklerini koruyan yerli nüfus da bulunmaktadır. Venezuela etnik olarak kozmopolit bir ülkedir. Yerliler, Afrikalılar, Avrupa kökenliler ve mestizolar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Venezuela'da 2011 verilerine göre 51 farklı gruba ait 725,128 yerli bulunmaktadır.⁶³⁶

Yerli nüfusun kültürel hakları ve tarihsel mirasları dikkate alınması gereken konulardandır. 1999 Anayasası'nda yerli hakları ayrı bir bölüm olarak düzenlenmiştir. Anayasa'nın 119. maddesinden 127. maddesine kadar olan bölümde yerlilerin kültürlerine, dinlerine, dillerine sahip çıkabilmeleri, kendi kültürlerini devam ettirip sonraki nesillere aktarabilmeleri devlet garantisi altına alınmıştır.⁶³⁷ Ayrıca birçok ülkede sorun olan yerlilerin tarihsel toprakları konusu da, bu alanların bu gruplara ait olduğu belirtilerek düzenlenmiştir. Devlet, yerlilerin Ulusal Meclis'te temsiliyetini de garanti altına almıştır.

⁶³² Temelkuran, 2006: 182.

⁶³³ Rantala, 2009: 22.

⁶³⁴ <https://plataformacelac.org/en/programa/908> (erişim tarihi: 19.01.2019).

⁶³⁵ Martinez, Fox ve Farrell, 2010: 73.

⁶³⁶ <https://minorityrights.org/country/venezuela/> (erişim tarihi: 10.01.2019).

⁶³⁷ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

Yerlilere anayasal hakların tanınmasının yanı sıra onlara yönelik bir misyon da hayata geçirilmiştir. *Mision Guaicaipuro*, Venezuela'nın çeşitli yerli topluluklarının insan haklarını düzenlemek ve toprakların yerli isimlerini geri kazandırmak amaçlı olarak 2003 yılında oluşturulmuş bir misyondur.⁶³⁸

Yerlilere yönelik politikalar sadece onların varlığını kabul etmek anlamında değil, bu grupların tarihsel miraslarına ve ritüellerine saygı göstererek bunları koruma hakkı anlamlarını da içermektedir. Latin Amerika ülkelerinde yerlilik bilinci geçmişten beri varolmuş ve mücadelesini sürdürmüştür ancak 21. yüzyıl sosyalizmini benimseyen ülkelerde yerliler anayasal birçok hakka kavuşmuşlardır.

3.2.1.3.4. Ordu

Venezuela'da ordu 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarında birçok yerde temel aktör olarak ortaya çıkmıştır. Ordunun bu sosyalizm modelindeki yerini anlamak için tarihsel gelişimini bilmek gerekmektedir. 1958'de Perez Jimenez'i deviren ordu kuvvetleri iktidarda kalmamış ve bu süreçte Punto Fijo Anlaşması'yla geri çekilmiştir. Venezuela ordusunun bir özelliği de geç profesyonelleşmiş olmasıdır. 1908'den başlayarak Juan Vincente Gomez ve Perez Jimenez dönemlerinde ordu modernleştirilmiştir. Ayrıca Venezuela'nın önemli politikacısı Betancourt'un başkanlığı döneminde de ordu tek bir dış gücün denetimine bırakılmamış ve ordunun anayasal rejimin kurulmasında katkısı vurgulanmıştır.⁶³⁹ Bu durum Chavez döneminde de devam ettirilmiş ve farklı ülkelere askeri ekipman ve silah alımı gerçekleştirilmiştir. Bu işbirliğinin Chavez'in Amerikan hegemonyasına karşı duruşuyla da bağlantısı vardır. ABD'nin ordular aracılığıyla Latin Amerika ülkelerinin içişlerine müdahale etmesi gibi bir tarihsel gerçek varken, 21. yüzyıl sosyalizminin hegemon güçlere olan tavrıyla Chavez politikalarını ve ordunun Chavez'in yanında konumlanmasını anlamak mümkündür. Türkiye'nin Venezuela Büyükelçisi Mütevellioğlu da yapılan görüşmede Venezuela ordusunun yapısına dair görüşlerini aktarmış ve bu ordunun diğer Latin Amerika ülkelerinin orduları gibi Amerikancı olmadığını, ABD'nin yanında farklı ülkelere de askeri malzeme aldıklarını söylemiştir. Bunlar arasında Çin, Rusya gibi ülkelerin yanında İspanya⁶⁴⁰ gibi AB üyesi ülkeler de vardır.

Ordunun, Latin Amerika ülkelerinde modernleşme ve millileşme misyonu yüklenmeleri hem *caudillo* geleneğinden gelmelerinden hem de demokrasi eksikliğini modernleşme ile kapatabilme çabasından kaynaklanmıştır. Ayrıca ABD de Latin Amerika'da

⁶³⁸ <http://www.embavenez-us.org> (erişim tarihi: 25.11.2018).

⁶³⁹ Rouquie, 1986: 204.

⁶⁴⁰ https://elpais.com/elpais/2018/12/31/inenglish/1546243499_331028.html (erişim tarihi: 12.01.2019).

ordular üzerinde bu süreçte etkin olabilmiş ve kendi çıkarlarına uygun bir araca dönüştürebilmiştir. Ancak Venezuela ordusuna bakıldığında, bu ordu geç merkezileşmiş ve ülkenin kalkınması için personel ihtiyacıyla yoksul kesimlerin bir kazanç kapısı olmuştur. Ayrıca ordunun siyaset dışında kalmasına yönelik politikalar, ülkenin gelişimi için bir araca dönüştürülmesi projesini içermiştir. Venezuela ordusu için 1971 yılında uygulamaya konan *Andres Bello* planıyla orduda üniversite seviyesinde eğitim teşvik edilerek, ordu mensuplarının toplumu, siyaseti, ekonomik kalkınmayı anlamaları ve böylece Venezuela'yı modernleşirmesi amaçlanmıştır.⁶⁴¹ Millileştirme için de orduya çeşitli amaçlar yüklenmiş ve çeşitli sanayi sektörlerinde teknisyenlerin yetiştirilmesi ordunun görevi haline gelmiştir.⁶⁴² Bu durum ordunun kalkınmada sorumluluk alan bir kuruma dönüşmesini sağlamıştır. Uygulanan projelerin sonucu olarak 1990'lı yıllarda Chavez bu politik temellere dayalı eğitim alan biri olarak siyasete girmiştir. Venezuela ordusunda *Caracazo* olayının yarattığı etki ve bölünme de hem Chavez'in siyaseten öne çıkmasında hem de ordunun yeni politikalarda konumlanmasında dikkate alınmalıdır. Chavez ordu içinde aldığı eğitimle ve *Caracazo* olayının yarattığı bilinçle ülkenin kalkınması, millileştirilmesi misyonunu, iktidara geldikten sonra da askerleri 21. yüzyıl sosyalizmine dahil ederek sürdürmüştür. Ancak bu noktada Chavez'in ülkeyi askerileştirdiği eleştirisi yapılmaktadır. Bunun başlıca sebebi de Merkez Bütçe Ofisi, Ulusal Tarım Enstitüsü, PDVSA gibi birçok kurumun başına asker kökenli kişilerin getirilmesidir. Ayrıca Chavez başkan seçilerek ulusal askeri güçlerin de komutanı haline gelmiştir.⁶⁴³ Chavez'in görünüş ve konuşmalarda askerî tarzını sürdürmesi ve askerleri sivil sisteme dahil etmesi bir eleştiriye neden olsa da Chavez'i *caudillo* benzeri bir askerî bir yönetici olarak tanımlamaya yetmemektedir.

21. yüzyıl sosyalizminde orduya bir misyon yüklenmesinden çok egemen güçlere bir eleştiri söz konusudur. Dieterich, 21. yüzyıl sosyalizmini formüle ettiği kitabında sömürgeciliğin henüz bitmediği tezini savunarak, NATO'yu yeni sömürgeci güçlerin silahlı kolu olarak tanımlamış ve feshedilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁴⁴ Bu noktada David Harvey'in neoliberal politikaların kabul ettirilmesinde ve korunmasında orduya atfettiği rol, Dieterich'in eleştirisiyle örtüşmektedir.⁶⁴⁵

Tüm bu gerekçeler nedeniyle ordu, hedeflenen politikaların gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olarak karşımıza çıkmıştır. 21. yüzyıl sosyalizmi için de durum farklı değildir. Orduyu içeren ilk program 1999 yılında yaşanan sel felaketinin ardından uygulamaya konulan

⁶⁴¹ Fonseca vd., 2016: 4.

⁶⁴² Rouquie, 1986: 208.

⁶⁴³ Marciano and Barrera Tyszka, 2007: 258.

⁶⁴⁴ Dieterich, 2007: 169.

⁶⁴⁵ Harvey, 2012: 68.

Plan Bolivar 2000'dir. Birçok reform içeren bu planda sel felaketinin yaşandığı yerlerin yeniden düzenlenmesinde ordu kullanılmıştır.⁶⁴⁶

Chavez'in hayata geçirdiği programlar yoksul halkın problemlerine dayalı olsa da kimi zaman ülke içindeki elitlerin tekelini kırma amacını da gütmüştür. Bu amaçla işadamlarının büyükşehirlerde ürün tedarikinde kısıtlamaya gitmesiyle Chavez *Mision Mercal*'i hayata geçirmiş ve ordu, kırsal kesimden aldığı ürünleri büyükşehirdeki pazarlarda satmıştır. 2003'te uygulamaya konan bu misyon yeni Anayasa'nın 305. maddesine dayandırılmıştır. Bu madde nüfusun güvenli bir şekilde gıdaya ulaşmasını, ulusun gelişmesi amacıyla devlet garantisi altına almaktadır.⁶⁴⁷ Bu misyonla 6000 tarım kooperatifinin ürünleri için satış alanı yaratılmıştır.⁶⁴⁸

Ordunun rolü kıta ülkeleri için tarihsel bağlamda önemlidir. Chavez'in de politikalarını oluştururken orduyu önemli bir unsur olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu kurum sadece ülke kalkınması için değil, Amerikan karşıtı politikaların ve sosyalizm modelinin devam ettirilmesi için de güvenlik birimi olarak önemli bir konumdadır. Harnecker de Chavez'in devriminin sürmesinin ordunun ona destek olmasıyla sağlandığını belirtmiştir.⁶⁴⁹

Chavez döneminde ordunun birçok projede yer alması Chavez'in darbeci olarak suçlanmasını da kolaylaştırmıştır. Aynı süreçte 21. yüzyıl sosyalizminin Küba tarzına evrildiği ve Sovyet modelinden farklı olmadığı eleştirileri de yapılmıştır. Ancak darbeci ithamına karşı hatırlanması gereken nokta Chavez'in darbe girişiminin sosyalizmi getirmek için değil, daha sonra yolsuzluk nedeniyle görevden alınan ve ülkeden kaçan Carlos Andres Perez'e karşı yapılmış olmasıdır.

Diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi ordu, ülkeyi modernleştirme söylemiyle darbe yapmamış, modernleşme sürecinin bir parçası haline dönüştürülmüştür. Bu noktada Chavez, yaptığı darbe girişimiyle diğer Latin Amerika ülkelerinde, ülke yönetimine; kalkınma, millileşme, modernleşme gibi söylemlerle el koyarken demokrasi adına hiçbir sorumluluk almayan darbeci generallerden ayrılmıştır.

Chavez'in iktidarı ile ordu siyasette daha görünür hale gelmiştir. Ancak bunu ordunun siyaseti ele geçirmesi olarak nitelemeden önce, siyasi yapı tarafından eğitilmiş ordunun yönetime dahil olması olarak okumak gerekmektedir. Ordunun çeşitli siyasi liderler tarafından kendi amaçları doğrultusunda bir araç olarak kullanılması birçok siyasi yapılanmada görülen

⁶⁴⁶ Trinkunas, 2006: 57.

⁶⁴⁷ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

⁶⁴⁸ Buxton, 2014: 25.

⁶⁴⁹ Harnecker, 2010: 68.

bir durumdur. Neoliberalizmde ordunun piyasanın ve piyasa aktörlerinin koruyucusu haline dönüştüğü göz önüne alındığında, neoliberalizm karşıtlığına ordunun dahil edilmesi nedeniyle muhalefet Chavez'i darbeci olarak nitelemektedir.

Venezuela'da ordunun bu tarz eleştiriler almasına karşın 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarında ve Amerikan müdahalesine karşı savunmada önemli rolü devam etmektedir. Ordu neoliberal politikaların koruyucu unsuru olmak yerine, Venezuela'da geçmiş dönemlerden kendisine yüklenen misyonu sürdürmektedir.

3.2.1.4. Değerlendirme: Venezuela

Venezuela'da Chavez'in iktidara gelmesi ile yönetim anlayışı değişmiş ve 21. yüzyıl sosyalizmi uygulanmaya başlamıştır. Ancak ülkede yaşanan değişimlerin sadece Chavez'in iktidara gelmesi ile ortaya çıktığını düşünmek eksik kalacaktır. Birçok ülkede olduğu gibi Venezuela'da da neoliberalizme karşı mücadeleler olmuş ve *Caracazo* olayı bu tepkilerin en üst noktasını oluşturmuştur. Venezuela tarihinden ve bağlamından kopuk bir Chavez okuması onu basit bir askeri diktatör seviyesinde gören değerlendirmelere yol açmaktadır. Chavez dönemi ancak 1958'deki Punto Fijo Anlaşması, ordunun yapılanması ve toplumda sınıfsal farkların yüksek oluşu gibi ayrıntılar bilindiği takdirde anlaşılabilir ve Chavez'in fikirlerinin oluşmasını sağlayan ve onu siyasi bir aktör olarak ortaya çıkaran süreç değerlendirilebilecektir.

Chavez iktidara geldikten sonra uygulamaya koyduğu 21. yüzyıl sosyalizmi sadece neoliberalizmle değil, 1958'den beri ülkede hâkim olan siyasi anlayışla ve elit kesimin muhalefetiyle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Venezuela'da Chavez döneminde yaşanan iktidar mücadelesi demokratik hak talebinden çok ekonomik kaynakları elde edebilme mücadelesine dönüşmüş ve muhalefetin darbe girişimine ve sabotajlara kadar ulaşmıştır. Yine de Chavez döneminde uygulanan politikaların toplumda, siyasette ve ekonomide bir değişime yol açtığını söylemek mümkündür. Venezuela'da yapılan görüşmeler ve incelemeler sırasında da gözlemlendiği üzere sınıfsal farkın görünür olduğu ve muhalefetin amaçlarını ve araçlarını açıkça ortaya koyduğu noktada Chavez'in politikalarının toplumun daha önce görmezden gelinen kesimlerini görünür hale getirdiği ve bunun da elit kesimde bir rahatsızlık yarattığı anlaşılmıştır. Uygulanan misyonların ve sosyal yardımların yoksul kesime yönelik olması ve bunun için devletin kaynaklarının kullanılması başlıca tartışma konusudur. Bunun yanında neoliberalizme karşı uygulanan politikalarda da planlama eksikliğinin olduğu çeşitli kişiler tarafından da aktarılmıştır. Yine de sonuç olarak Chavez'in politikalarının toplumda bir değişim yarattığı açıktır. Misyonlar eğitim ve sağlık gibi birçok konuda yoksul

halkın devlet imkânlarından faydalanmasını sağlamış, devlet; sosyal yardımlarla, kimliklendirme ile bu kişileri devletin etki alanı içine almıştır. Muhalefet ile hükümetin arasındaki çatışmalar ülke siyasetinde belirleyici olsa da muhalefet bu süreçte yeterli toplumsal desteği bulamamıştır. Muhalefet konusu Maduro döneminin incelendiği dördüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3.2.2. Bolivya: Morales ile Sosyalizm Deneyimi

Bolivya, Venezuela'nın ardından kıtada sosyalizm modelini uygulamaya başlayan diğer bir ülke olmuştur. Neoliberal politikaların yoğun şekilde uygulandığı ülke, Evo Morales'in başkan seçilmesiyle bu politikadan kopmuştur. Sömürgecilik tarihinden kaynaklı eşitsizlikler neoliberalleşme sürecinde daha da dikkat çeker hale gelmiş, siyasette buna bağlı değişimler yaşanması sonucunda Morales başkan seçilmiş ve ülke 21. yüzyıl sosyalizmi modeliyle yeni bir döneme girmiştir. Bu bölümde öncelikle Bolivya'nın tarihinden ve Morales'in siyasi bir figür olarak ortaya çıkmasından kısaca bahsedilerek, Bolivya'nın 21. yüzyıl sosyalizmi içerisindeki konumu anlaşılmaya çalışılacaktır.

Bolivya nüfusunun yüzde 68'i mestizo, yüzde 20'si yerli, yüzde 1'i beyazlardan oluşmaktadır ancak nüfusun yaklaşık yüzde 44'ü başta Quechua ve Aymara olmak üzere çeşitli yerli gruplara aidiyet hissettiğini belirtmiştir.⁶⁵⁰ Ülkedeki etnik çeşitlilik demokrasinin gelişmesinde etkili olamamıştır. Ülkenin coğrafi yapısı siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısını şekillendirmiştir. Bolivya'nın ova ve dağlardan oluşan yerleşim yapısı ve ekonomik kaynakların düzensiz dağılımı ovalı ve dağlı ayırımını ortaya çıkarırken, bu iki grup arasındaki etnik ve ekonomik fark gittikçe artmıştır.⁶⁵¹

Ülkede coğrafi farklılıkların bile siyasi hayatı etkilediği bir ortam mevcuttur. Media Luna denen ve Santa Cruz, Tarija, Pando ve Beni şehirlerini kapsayan bölge Bolivya'nın ova bölgesidir, bu bölgede daha çok Avrupa kökenli beyaz nüfus bulunmaktadır. And bölgesi denen dağlık kısım ise daha çok yerlilerin yoğunlukta olduğu bir bölgedir. Ova nüfusu, özellikle de Santa Cruz elitleri kendilerini sahip oldukları kültürel miras ve İspanyol kanı gerekçeleriyle; yerli ve Andlı Bolivya'dan çok beyaz nüfusun yoğun olduğu Paraguay'a yakın bulmaktadır.⁶⁵²

Ülkenin batısını oluşturan Altiplano platosu işçi ve yerlilerin çoğunlukta olduğu bir bölgedir. 2000'li yıllarda burada işçi hareketlerinin yanı sıra yerli köylü hareketi de güçlenmiştir. Felipe Quispe, Alvaro Garcia Linera ve Evo Morales bu dönemde bu hareketler

⁶⁵⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html> (erişim tarihi: 22.05.2019).

⁶⁵¹ Morales, 2010: 250.

⁶⁵² Lowrey, 2006: 67.

içerisinde öne çıkan isimler olmuştur.⁶⁵³ Alvaro Garcia Linera 2006 yılından 2019 yılına kadar Evo Morales'in başkan yardımcılığı görevini yürütmüştür. 19 Ocak 2021'de hayatını kaybeden Felipe Quispe de *Movimiento Indigena Pachakuti* Partisi (MIP) ile öne çıkmıştır.⁶⁵⁴

Ülke uzun süre darbeci yönetimlerle idare edilmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde siyasi istikrar biraz olsun sağlanabilmiş ancak burada da Venezuela'dakine benzer şekilde belli başlı siyasi partiler ülke siyasetine hakim konuma gelmiştir. Bunlar; merkez sağ görüşte olan Milliyetçi Devrimci Hareket (*Movimiento Nacionalista Revolucionario-MNR*), Devrimci Sol Hareket (*Movimiento de la Izquierda Revolucionaria-MIR*) ve Demokratik Milliyetçi Hareket (*Acción Democrática Nacionalista-ADN*) partileridir.⁶⁵⁵ Bu partiler ülke siyasetinde etkin olmuş ancak yolsuzluklar ve ayrımcılık gibi konularda oluşan toplumsal tepkilerle başka arayışlar ön plana çıkabilmiştir.

Yerliler, sömürgecilik döneminden itibaren ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalmıştır ve ayrımcılık Bolivya'da halen yüksek düzeydedir. 1990'lardan itibaren yerli örgütlenmeleri ortaya çıksa da bunlar ülke siyasetinde (Ekvador'da olduğu kadar) etkin hale gelememiştir.⁶⁵⁶ Ancak sendikal hareketler bu noktada güçlenmiştir ve yerliler de bu hareketlerin içine dahil olmuştur. Bolivya işçi hareketi en büyük başarısını 1952 yılında gerçekleştirmiş ancak bu süreç arka arkaya darbelerle sona erdirilmiştir.

Ülke siyasetini etkileyen ve değişim yaratan diğer bir konu koka üretimidir. Neoliberal politikalarda koka üretimine son verilmesi önemli yer tutmuştur. Koka ritüeller ve tıbbi kullanım için önemli bir bitkidir ve yerlilerin de koka yapraklarını çiğneme alışkanlığı vardır.⁶⁵⁷ Ancak Bolivya, koka üretimi, kokanın uyuşturucu yapımında kullanılması gibi gerekçelerle ABD'nin yoğun baskısına maruz kalmıştır. ABD'nin politikaları uyarınca kokanın yerine alternatif bir ürün yetiştirilmesi hedeflenmiş, ABD uyuşturucu ile mücadele adı altında Bolivya'nın iç işlerine müdahale edebilmiş ve Bolivya hükümeti de bu konuda halka baskı uygulayabilmiştir.⁶⁵⁸

Bolivya kuruluşundan itibaren istikrarlı bir siyasi yapıya sahip olamamıştır, uzun bir darbeler tarihine sahiptir. Latin Amerika'daki sömürgecilikten etkilenmesinin yanı sıra kıtadaki diğer ülkelerle olan çatışmaları da bu ülkeye zarar vermiştir. Ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısı da bu faktörlere göre şekillenmiştir. Ancak Chavez ile kıtada başlayan değişim 2005 seçimlerinde Bolivya'da da olumlu sonuç vermiş ve Chavez'in

⁶⁵³ Uyanık, 2014: 297.

⁶⁵⁴ Kennemore ve Weeks, 2011: 269.

⁶⁵⁵ Crabtree, 2009: 92.

⁶⁵⁶ Morales, 2010: 255.

⁶⁵⁷ Morales, 2010: 227.

⁶⁵⁸ Uyanık, 2014: 298.

ardından Bolivya, Evo Morales başkanlığında 21. yüzyıl sosyalizmini uygulamaya başlamıştır.

3.2.2.1. Morales'in Siyasi Aktör Haline Gelişi

Chavez'in Venezuela'da iktidara gelmesinin Bolivya siyasetini olumlu yönde etkilediği söylenebilir ama onun öncesinde ülkede yaşanan gaz ve su savaşları Bolivya'nın neoliberalizmden çıkış araması için ana sebepleri oluşturmuştur. Bu süreçte çeşitli aktörler ön plana çıkmış, bunlardan biri olan Evo Morales 2005 yılında Sosyalizme Doğru Hareket'in (*Movimiento al Socialismo-MAS*) başkan adayı olarak seçimlere girmiş ve kazanmıştır. Dünyanın önemli doğalgaz rezervlerinden birine ve birçok madene sahip olmasına rağmen Latin Amerika'nın en fakir ülkesi olan Bolivya'nın ilk yerli başkanı seçilen Morales, koka üreticisi Aymara yerlisi bir çiftçidir.

MAS sosyal hareketler temelinde kurulan bir partidir, Evo Morales de bu partinin oluşum sürecinde 1997'den beri rol alan bir figürdür. Morales ile MAS bölgesel bir örgüt olmaktan çıkıp ülke siyasetinde etkin bir hale gelmiştir.⁶⁵⁹ İmha karşıtı çiftçilerin kurduğu 'Cocaleros' hareketinin lideri olarak ortaya çıkan Morales, ABD ve Bolivya askerlerinin koka imha politikasına karşı mücadelede ön saflarda yer almıştır. Cocaleros özellikle Chapare bölgesinde en iyi organize olmuş örgütlerden biridir.⁶⁶⁰ Morales 2002'de Koka Üreticisi Köylü Sendikası'nın lideri olarak MAS'tan meclise seçilmiş ancak ABD Büyükelçisinin müdahalesiyle meclisten atılmıştır.⁶⁶¹ Petras, Morales'in meclisten atılma sebebinin Bolivya gazıyla alakalı yolsuzluğu gündeme getirmesi olduğunu aktarmıştır. Buna göre Bolivya devleti Lozada'nın yaptığı anlaşmalar nedeniyle sattığı gazı ihraç ettiği fiyatın 12 katına geri almaktaydı.⁶⁶² Ayrıca 2002'de Evo Morales başkan adayı da olmuş ancak ABD, Morales'in başkan seçilmesi halinde Bolivya'ya yardımı keseceğini belirtmiş ve sol partilerin iktidara gelmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁶⁶³ 2002 seçimlerinde medyanın ve ABD elçiliğinin desteğiyle Sanchez Lozada başkan seçilmiş⁶⁶⁴ ancak toplumla yaşadığı gerilimler nedeniyle istifa ederek ülkeyi terk etmiş, yerine başkan yardımcısı Carlos Mesa gelmiştir. Mesa'nın gaz ve petrol üretiminde vergi artışı için referandum kararını Evo Morales desteklemiş ancak Felipe Quispe karşı çıkmıştır.⁶⁶⁵ Mesa bu dönemde ABD Büyükelçisi John

⁶⁵⁹ Crabtree, 2009: 96.

⁶⁶⁰ Crabtree, 2009: 94.

⁶⁶¹ Uyanık, 2014: 298.

⁶⁶² Petras, 2005: 459.

⁶⁶³ <https://www.theguardian.com/world/2002/jul/15/usa.duncancampbell> (erişim tarihi: 07.05.2019).

⁶⁶⁴ Burbach vd., 2013. (e-book).

⁶⁶⁵ Sivak, 2010: 140.

Greenlee ile işbirliği yaparak koka çiftçilerine karşı şiddetli bir politika izlemiştir.⁶⁶⁶ Morales'in bu dönemde Mesa'ya olan desteği başkanlığı döneminde de devam eden eleştirilerden biridir. Aynı dönemde gaz rezervlerini bulunduran ve beyaz nüfusun yoğun olduğu Santa Cruz, Pando, Beni, Tarija eyaletleri özerklik isterken, toplumun geri kalanı ise gazın devletleştirilmesi için eylem yapmıştır. Bu süreçte madenciler ve yerliler eylemleriyle başkent La Paz'ı kilitlediği için Meclis 9 Haziran 2005'te Sucre'ye taşınmış ve Carlos Mesa'nın istifası kabul edilmiştir.⁶⁶⁷

Gaz işletmeleri ile ilgili olarak ortaya çıkan ve Gaz Savaşları olarak adlandırılan süreçte ve suya hakim olan özel şirketlerin ülkeden çıkarılmasında partisi MAS'la birlikte önemli rol oynayan Morales, 18 Aralık 2005'te yapılan seçimlerde yüzde 50'den fazla oy alarak başkan olduktan sonra uyguladığı politikalarla Chavez'in en sıkı takipçisi olduğunu da ortaya koymuştur.⁶⁶⁸

Morales seçimlerde yüzde 54 oy almış ve ikinci tura gitmeden başkan olmuştur, en yakın rakibi Jorge Quiroga ise yüzde 29 oy alabilmiştir. Ayrıca MAS, Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu, Senato'da önemli oranda sandalyeyi ve 9 valilikten üçünü kazanmıştır.⁶⁶⁹ Morales'in bu zaferi aynı zamanda kıtada yerlilerin zaferi olarak da görülmüştür. Morales sadece yerli tabandan değil, alt-orta sınıfı oluşturan kesimden de destek almıştır.⁶⁷⁰

Morales'in iktidara gelmesi sömürgecilik döneminden beri devam eden ırkçı politikaların da devlet yönetimi katında sona ermesi anlamına gelmiştir. Irkçılık her ne kadar sömürgecilik döneminden kalsa da 2. Dünya Savaşı sonrasında Latin Amerika'ya kaçan Naziler de bu konudan sorumludur. Nazi yönetiminden bazı önemli isimler Bolivya'ya da gelmiştir. Burada elitlerle işbirliği yapmış, orduda ve siyasette etkin hale gelmiş ve yasadışı işler yapmışlardır. Ayrıca ABD de bu kişileri komünizm karşıtı mücadele için korumuş ve desteklemiştir.⁶⁷¹ Nazilerin yönetici ve destekçileri Santa Cruz merkezli elitlerle işbirliği yapmış ve orduyu da denetleme gücüne sahip olmuşlardır.⁶⁷² Santa Cruz Gençlik Birliği (*Unión Juvenil Cruceñista*- UJC) de 1957 yılında Bolivya'ya ABD pasaportu ile gelen Klaus Barbie ile sıkı bağları olan Carlos Valverde Barbery tarafından kurulmuştur. Bu örgüt Nazi gençlik birliklerinin eğitim ve literatür taktiklerini kullanmıştır.⁶⁷³

⁶⁶⁶ Petras ve Veltmeyer, 2007: 69.

⁶⁶⁷ Uyanık, 2014: 300.

⁶⁶⁸ Kürkçügil, 2007: 228.

⁶⁶⁹ Petras ve Veltmeyer, 2007: 186.

⁶⁷⁰ Regalado, 2010: 213.

⁶⁷¹ <https://www.theguardian.com/world/2008/sep/10/bolivia-germany> (erişim tarihi: 22.05.2019).

⁶⁷² Uyanık, 2014: 297.

⁶⁷³ Fabricant, 2009: 778.

Ülkenin ırkçı siyasi yapısının içinden yerli bir kişinin başkan seçilmesi sömürgecilik karşıtı mücadelenin başarısı sayılabilir. Ayrıca Morales'in sosyalizmi desteklemesi ve sömürgecilik karşıtlığı onu Bolivarcı düşüncenin de bir parçası yapmaktadır. Aşağıdaki bölümde Morales'in siyasi duruşunun Bolivarcılık ile bağı incelenecektir.

3.2.2.2. Bolivya ve Bolivarcılık Bağı

Bolivya'nın Bolivarcılık ve sosyalizm ile olan bağı öncelikle yerli topluluklar üzerinden şekillenmiştir. Toplumsal ayrımcılığın yüksek olduğu bölgede ilk olarak yerlilik ve sömürülmüşlük birlikte bir kimlik haline gelmiş ve eşitlik buradaki uygulamaların hedefini oluşturmaktadır. Morales ayrıca 2009 yılında bir röportajda Marksist-Leninist olduğunu da açıklamış ve Marksizmin ilkelerinin yerli hareketlerinin eşitlik, özgürlük, saygınlık ve bunları tüm ülke için isteme kavgalarının bir parçası olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁴

Bu kimliksel birliktelik bölge çapında işbirlikleri anlamında da değerlendirilmiş ve Latin Amerika ülkeleriyle siyasi bağlar geliştirilerek çeşitli örgütlerde beraber uygulanacak politikalar benimsenmiştir. Chavez'in Morales'e desteği ve birçok olayda ortak hareket etmeleri bu iki lideri, daha sonra Ekvador başkanı Correa'nın da dahil olacağı şekilde aynı tarz siyasetin temsilcisi olarak göstermiştir. Evo Morales, Chavez ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Venezuela'nın ekonomik olarak birlik oluşturma çabaları ve kredi kaynağı haline gelmesi Morales'in politikalarını hayata geçirebilmesi için bir garanti oluşturmıştır.

Morales, Venezuela'nın dahil olduğu veya kuruluşunu sağladığı birliklere de üye olarak bu konuda aynı çizgide olduğunu göstermiştir. Bunlardan biri 2008 yılında kurulan Güney Amerika Uluslar Topluluğu (UNASUR)'dur.⁶⁷⁵ Üye olunan kuruluşlardan bir diğeri ise MERCOSUR'dur.⁶⁷⁶ Bu birliğe üyelik, üye ülke vatandaşlarına AB vatandaşlarının olduğu gibi kimlikle birbirlerinin ülkesinde ikamet etme ve çalışma imkanı da sunmuştur. Bolivya, Venezuela ile birlikte 2012 yılında MERCOSUR'a üye olmuştur.⁶⁷⁷ Bolivya'nın bu örgütlere üye olması Venezuela ile birlikte hareket etme alanını genişletme çabası olarak görülebilir.

Bolivya, Venezuela'nın ve Küba'nın öncülüğünde kurulan ALBA'ya da dahil olmuştur. Neoliberal politikalara alternatif üretme amacıyla olan ALBA, aynı zamanda üye ülkeler için ABD'nin etki alanını daraltma imkanı da sağlayan bir yapıya dönüşmüştür. Örneğin 2008 yılında örgüt ABD'li uyuşturucu ile mücadele personelinin Bolivya'dan çıkarılması için işbirliği yapmıştır. Ayrıca Küba'nın okuma yazma programını da uygulayarak

⁶⁷⁴ Kennemore ve Weeks, 2011: 271.

⁶⁷⁵ Crabtree, 2009: 106.

⁶⁷⁶ Kuruluşu 1985'e dayanan ama resmi olarak adını 1991 yılında alan MERCOSUR ise Güney Amerika ortak pazarını kurmak amacıyla oluşturulmuş bir birliktir.

⁶⁷⁷ Uyanık, 2014: 338.

UNESCO tarafından okuma yazma bilmeme problemini yok ettiği belirtilmiştir.⁶⁷⁸ Aynı yıl ALBA Bolivya’da 63 projeye doğrudan ya da dolaylı olarak 16,6 milyon dolar yatırım yapmış ve bu sayede 33.000 iş yaratılmıştır.⁶⁷⁹ Bunun yanında Bolivya, Banco del Sur’a da dahil olarak IMF baskısından kurtulup bankacılık kârlarının bölgede kalmasını amaçlamıştır.⁶⁸⁰ Üye olunan dğer bir önemli kuruluş ise Latin Amerika ve Karayip Devletler Topluluğu’dur (CELAC). 2011 yılında Venezuela’da 33 devlet başkanının imzasıyla kurulan bu örgüt, Amerikan Devletler Topluluğu (OAS)’a bir alternatif olarak kurulmuş ve ABD’nin kıtada dışladığı Küba’yı bünyesine dahil etmiştir.⁶⁸¹

Bolivarcılığın bölgede ALBA gibi önemli bir örgüt ve işbirliği aracılığıyla kurulması ve Morales’in de bu işbirliklerine önem vermesi yeni dönem politikalarının şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu politikalar Amerikan hegemonyası karşıtlığıyla da birleşmiştir. ABD yönetiminin ülke politikalarına müdahale etmesinin önüne geçmek için bu örgüt bağlarının yanı sıra Çin gibi farklı ülkelerle işbirliği de ön plana çıkmıştır.

Bu örgütsel bağların yanında Morales iktidara geldiği andan itibaren sömürgecilik dönemine ve kıtadaki ABD politikalarına karşı tavrını ortaya koymuştur. Morales’in iktidara geldiği dönemde ABD’de G. W. Bush başkandı ve bu dönemde ilişkiler en düşük seviyeye gelmişti. ABD, Morales’in iktidara gelmesinin ardından askeri yardımı yüzde 96 oranında azaltmış, Bolivya da Amerikan ordusu askerlerini Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yargı yetkisi dışında tutacak ikili anlaşmayı reddetmiştir.⁶⁸²

Obama’nın ABD başkanı olması Bolivya’da olumlu karşılanırsa da iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmemiştir. ABD’nin Bolivya’ya yönelik politikalarının aynı kalması, bunun yanında Bolivya’nın da Venezuela ve Küba gibi ABD politikaları karşıtı ülkelerle sıkı bir siyasi, askeri ve ekonomik işbirliğine gitmesi iki ülke ilişkilerinin temel belirleyici faktörleri olmuştur. Ayrıca Morales ABD’nin kimi alanlarda rakibi ya da düşmanı olarak nitelenen ülkelerle de ilişkiler kurmuştur. 2006’da Çin, 2017’de İran ziyaretlerinin yanında Vietnam, Libya ve Rusya ile çeşitli işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.⁶⁸³

Morales’in sadece ABD politikalarına değil kıtanın sömürgecilik tarihine yönelik tavrı da öne çıkmaktadır. Başkanlık görevini devraldığı konuşmasında Bolivya’da yerlilerin sadece 50 yıl önce bazı haklara kavuştuğuna vurgu yaparak, “500 yıllık direnişten sonra şimdi ileri doğru hareket ediyoruz ve 500 yıllık daha güç alıyoruz” diyerek geçmişteki mücadeleleri de

⁶⁷⁸ <http://uis.unesco.org/en/country/bo> (erişim tarihi: 20.12.2018).

⁶⁷⁹ Kohl, 2010:118.

⁶⁸⁰ Kohl, 2010: 117.

⁶⁸¹ Uyanık, 2014: 339.

⁶⁸² Morales, 2010: 264.

⁶⁸³ Morales, 2010: 265.

benimsediğini belirtmiştir.⁶⁸⁴ Bolivya da siyasi olarak Venezuela'nın izlediği çizgiden devam etmiş, toplumsal yapısının hem siyasi hem etnik eşitsizliği bir arada içermesi nedeniyle sosyalizm politikaları daha çok yerli temelli olmuştur.

3.2.2.3. Bolivya'da 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları

Bolivya 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarını benimsemiş ancak buna anayasada yer vermemiştir. Antiemperyalist ve Amerikan (politikaları) karşıtlığı içeren uygulamalar aynı zamanda yoksul ve yerli nüfusu temel almıştır. Bolivya'da Morales ile başlayan sürecin teorisyeni olarak bilinen Garcia Linera'ya göre Bolivya sosyalizminin iki kaynağı vardır, bunlardan biri çalışan sınıf, bilim, teknoloji, diğeri ise toplumculuktur.⁶⁸⁵ Bolivya'da sosyalizm politikaları incelenirken Bolivya'nın toplumsal yapısının sömürgecilik ve darbelerden çok fazla etkilendiği hatırlanmalıdır. Morales ile birlikte birçok politika, elit beyaz yönetimin belirlediği yönden yerli ve köylüleri öne çıkaran ve Amerikan karşıtı olan bir yöne evrilmiştir. Ülke yönetim tarzı başkanlık sistemi şeklinde devam etse de hem elitlerin hem de yerlilerin örgütlülüğü devam etmiş ve kimi zaman hükümet ile bu gruplar arasında çatışma noktaları ortaya çıkmıştır. Bu çatışma konuları daha sonra incelenecektir, öncesinde 21. yüzyıl sosyalizmi çerçevesinde Bolivya'da uygulanan politikalar analiz edilmiştir.

3.2.2.3.1. Devlet

Bolivya da diğer birçok Latin Amerika ülkesi gibi başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Bolivya ismi Simon Bolivar'ın adından gelmektedir. Ülkenin adı daha önce Boliva Cumhuriyeti iken 2009 yılında yapılan düzenlemeyle Bolivya Çokuluslu Devleti olarak değiştirilmiştir.⁶⁸⁶ Bu değişiklik Bolivya'da yerlilerin haklarına dair anayasal bir güvencenin sağlandığı anlamına gelmektedir, zaten anayasada da bu konuda birçok düzenleme yapılmıştır.

Morales de Chavez gibi yeni bir kurucu meclisle yeni bir anayasa oluşturma çalışmalarına başlamıştır. 2006 yılında Kurucu Meclis için seçimlere gidilmiş ve çoğunluğu yerlilerden oluşan 255 temsilci seçilmiştir.⁶⁸⁷ Aynı yıl Bolivya'nın beş ana kırsal yerli örgütü ile Birlik Anlaşması (UP) yapılmış ve bu örgütler anayasa yazmak için oluşturulan meclise göndermek üzere taleplerini şekillendirmeye başlamıştır.⁶⁸⁸ Anayasa oluşturulurken metinde sosyalizm kelimesi geçmemesine karşın sosyal devlet olma ve Dieterich'in sosyalizm

⁶⁸⁴ Sivak, 2010: 160.

⁶⁸⁵ Burbach vd., 2013. (e-book).

⁶⁸⁶ Uysal Oğuz, 2019: 549.

⁶⁸⁷ Özlüer vd., 2012: 19.

⁶⁸⁸ Burbach vd., 2013. (e-book).

fikirlerine uygun amaçlar gözetilmiş, kültürel çeşitlilik, dayanışma, şeffaflık, ücretsiz sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi konular ele alınmıştır.⁶⁸⁹ Anayasa görüşmelerinde iki ana unsur öne çıkmıştır; bunlar hükümette daha büyük temsiliyet, şeffaflık, açıklık ve devletin kaynak, otorite ve etkinlikte rolünün artmasıdır.⁶⁹⁰

Anayasa oluşturma sürecinde Morales'e karşı ayaklanan ve özerklik taleplerini tekrar dile getiren elitler Morales'in görevden uzaklaştırılması için girişimde bulunmuştur. Darbe girişimine karşı uluslararası destek bulamayan muhalefet hükümet ile uzlaşmak zorunda kalmıştır.⁶⁹¹

Muhalefetin aksi yönde girişimlerine rağmen Anayasa 2008 yılında yapılan referandumla yüzde 60'tan fazla oy ile kabul edilmiştir.⁶⁹² Bu anayasa ile devletin niteliği, adı, dili ve bayrağı konusunda da düzenlemeler yapılmıştır. 411 maddelik yeni Anayasa 7 Şubat 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ardından Morales yeni Anayasa gereğince tekrar seçime gitmiş, yüzde 64 oy alarak yeniden başkan seçilmiştir.⁶⁹³ Yeni Anayasa'daki iki kez seçilme kuralı nedeniyle Morales 2014'ten sonra aday olamayacaktır şeklinde bir sonuç ortaya çıkmıştır.⁶⁹⁴ Daha sonra yapılacak değişikliklerle Morales 2019 sonuna kadar başkan olarak görev yapmıştır. Bu konu tezin dördüncü bölümünde incelenmiştir.

Yeni Anayasa'nın girişinde Bolivya'nın tarihsel ve doğal özelliklerine vurgu yapılmış ve yeni bir devlet inşa edildiği vurgulanmıştır. Bu girişin en önemli özelliklerinden birisi ise neoliberalizmin terkedildiğinin anayasa metnine konulmasıdır. Bu yapıyla neoliberalizm ve sömürgecilik karşıtlığı Bolivya'da anayasal bir güvence altına alınmıştır. Anayasa ile Bolivya devleti çokuluslu, kültürel, dilsel, hukuki, siyasi ve ekonomik yönden çoğulcu olarak tanımlanmıştır.⁶⁹⁵

Anayasa'nın ikinci maddesi doğrudan yerli halkların haklarının güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Ayrıca Bolivya ulusu tanımı da Afrika kökenliler dahil olmak üzere kapsayıcıdır. İspanyolca ile birlikte 36 yerli dili resmi dil olarak kabul edilmiştir.⁶⁹⁶ Yerli bayrağı olan *Wiphala*⁶⁹⁷ da ülkenin sembolleri arasına dahil edilmiştir. *Wiphala* simgesel olarak da önemli bir bayraktır. Amerika yerli gruplarının kardeşliğini ve And'lardaki ilk yerli mücadelelerini simgelemektedir. 1970'lerden itibaren kullanımı yaygınlaşmıştır ve 2009

⁶⁸⁹ Özlüer vd., 2012: 23.

⁶⁹⁰ Morales, 2010: 255.

⁶⁹¹ Morales, 2010: 249.

⁶⁹² <https://www.nytimes.com/2009/01/26/world/americas/26bolivia.html> (erişim tarihi: 25.12.2018).

⁶⁹³ Kohl ve Bresnahan, 2010: 5.

⁶⁹⁴ Morales, 2010: 258.

⁶⁹⁵ https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf (erişim tarihi: 25.11.2019).

⁶⁹⁶ Özlüer vd., 2012: 141.

⁶⁹⁷ Kare şeklinde, gökkuşağının yedi renginden oluşan, simetrik bayrak.

Anayasası ile birlikte tüm kamu binalarında ulusal bayrak ile birlikte asılması yasalaşmıştır.⁶⁹⁸ Devlet çoğulculuk üzerinden tarif edilirken, etik ve ahlaki değerler için yerli ilkeleri kabul edilmiştir. Devletin amaçları arasında çoğulculuğu sağlamak, korumak ve sömürgecilikten kurtulmak gibi maddeler de vardır.⁶⁹⁹

Anayasa’da devlet yapısı katılımcı ve çoğulcu olarak tarif edilirken, 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarına uygun olarak Anayasa’nın siyasal hakları tarif eden bölümünde yerli topluluklarına kendi adaylarını belirleme, seçme ve vatandaşlara da görevden geri çağırma gibi yetkiler sunmuştur.⁷⁰⁰ Bu tavır tabandan sosyalizm talebi yaratma amacı güden 21. yüzyıl sosyalizmine de uygundur. Ayrıca yeni anayasa ile devletin vatandaşın iyiliğine olacak şekilde siyasi ve ekonomik ortamı şekillendirmesi amaçlanmıştır.

Anayasa’da devletin organları da tarif edilmiş ve başkanlık sistemi ile Çoğul Uluslu Yasama Meclisi ve Vekiller Meclisi ile Senatörler Meclisinin oluşturduğu iki meclisli sistem devam ettirilmiştir. Çoğul Uluslu Meclis üyelerinin üniversitede eğitmen olmak haricinde başka bir kamu görevinde bulunmaları 150. maddede yasaklanmıştır.⁷⁰¹

Devlet başkanı ve başkan yardımcısı 5 yılda bir yapılan seçimlerle göreve gelir. Bu seçimlerde adaylardan biri yüzde 40 oy alırsa ve diğer adayla arasında en az yüzde 10’luk bir fark varsa veya yüzde 50’den fazla oy alırsa doğrudan seçilmiş olur, aksi halde seçimlerde ikinci tura gidilir. Devlet başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanıdır.⁷⁰²

Bolivya’da devlet başkanı, yardımcısı ve bakanlardan oluşan bir yürütme sistemi vardır. Bolivya Anayasası başkanın görev süresini beş yıl olarak tanımlamış ve seçildiği dönemden sonra takip eden dönemde bir kez daha seçilme hakkı tanımıştır. Bolivya Anayasası’nda devlet başkanı birçok konuda yetki sahibidir. Bu yetkiler arasında yüksek kararnameler ve kararlar hazırlamak, onaylanan yasaları yürürlüğe koymak, devletin güvenliğini ve savunmasını korumak, silahlı kuvvetlerin komutanlarını atamak veya görevden almak, limanları inşa ve finanse etmek, olağanüstü hal ilan etmek, devletin genel savcısını atamak, toprak reformu için yetkiler vermek sayılmıştır.⁷⁰³ Görüldüğü üzere kapsamlı bir yetkiler bütünü söz konusudur.

Bolivya Anayasası’nda devlet koruyucu, kapsayıcı ve vatandaşların haklarını güvence altına alan bir yapı ortaya koymaktadır. Ancak başkanlık sistemi ve başkanın yetkilerinin

⁶⁹⁸ Morales, 2010: 253.

⁶⁹⁹ Özlüer vd., 2012: 143.

⁷⁰⁰ Özlüer vd., 2012: 153.

⁷⁰¹ Özlüer vd., 2012: 205.

⁷⁰² <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html> (erişim tarihi: 22.05.2019).

⁷⁰³ Özlüer vd., 2012: 219.

fazlalığı bazı politikaların uygulanmasında toplum ve anayasayla başkanı karşı karşıya bırakmıştır. Buna dair örnekler Morales'e yönelik eleştiriler başlığında incelenecektir.

3.2.2.3.2. Sosyal Politikalar

Morales'in sosyal politikaları *vivir bien* (İyi yaşamak) ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke; toplumsal gelişmede materyalist ilerlemenin doğrusal olmasını reddeden ama toplumsal gelişmeyi merkeze alan, sosyal olarak iyi şekilde varolmayı eşitlik, dayanışma, karşılıklılığın ilke ve değerlerine bağlılığı ve farklılıklara saygıyı içeren bir görüştür.⁷⁰⁴ Bu yaklaşım sosyal politikalara da yansımış, Morales birçok konuda işbirliğini gözetirken, toplumun eşit bir şekilde kaynaklardan faydalanabilmesi ve yoksulluğun azaltılması uyguladığı sosyal politikaların başlıca hedefleri olmuştur.

Morales, Castro'nun halk milisleri, Chavez'in Bolivarçı çevreleri gibi bir örgütlenme için harekete geçmiştir. Bunun için Ulusal Dönüşüm Koordinasyonu (*Coordinadora Nacional por el Cambio* - CONALCAM) kurulmuştur. Bu oluşumla Morales'in partisi MAS dışında kalan tüm sol hareketlerin ortak bir çatı altında birleşmeleri öngörülmüştür.⁷⁰⁵ Bu örgütün amacı ülkenin başlıca yerli ve popüler örgütlerinin temsilcilerini devletin yasama ve yürütme organlarıyla bir araya getirerek stratejiler belirleyip gerçekleştirmektir.⁷⁰⁶ Yerli örgütlerini devlet kurumlarıyla biraraya getirme politikası Bolivya'da toplumsal hareketleri ortadan kaldırmamış ve bu örgütler çeşitli durumlarda tepkilerini ortaya koymuşlardır.⁷⁰⁷ Bu açıdan bu oluşum önleyici değil kapsayıcı bir modeldir.

Sosyal politikaların başlıca ekonomik kaynağı ülkenin yer altı kaynakları olmuştur. Latin Amerika ülkeleri için üretimden çok hammadde satışına bağımlı ekonomi modeli Bolivya'da da istenen politikaların uygulanabilmesi için ilk araç olarak görülmüştür. Bu nedenle devletleştirme politikaları uygulanmış ve azınlık tarafından gelirinin büyük kısmına el konulan yer altı kaynakları devletin gelir kaynağı haline gelebilmiştir.

Devletleştirmeler ile özellikle gaz gelirleri sosyal politikalara aktarılmaya başlanmış ayrıca devlet 2016 yılında 5 milyar dolar gibi bir rakamla zenginlik ve kamu yatırımları konusunda ana sağlayıcı haline gelmiştir.⁷⁰⁸ Morales sosyal politikalar için de 2016 verilerine göre (Latin Amerika ülkeleri arasında) GSMH'nin yüzde 12,6'sı oranında harcama yapmıştır.⁷⁰⁹

⁷⁰⁴ Fontana, 2013: 35.

⁷⁰⁵ Farthing, 2019: 204.

⁷⁰⁶ Burbach vd., 2013. (e-book).

⁷⁰⁷ Uyanık, 2014: 307.

⁷⁰⁸ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷⁰⁹ Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2019: 112.

Morales yönetimi Bolivya'nın değişimi için çeşitli politikalar oluşturmaya devam etmiştir. Bu noktada sosyal politikaların uygulanabilmesi ve sonuçlarının gözlenebilmesi açısından ekonomi konusu öne çıkmaktadır.

İş ve Ekonomi

Bolivya ekonomisi büyük oranda yer altı kaynaklarına bağlı ekonomilerden biridir. Doğalgaz, cıva, kalay ve soya başlıca ihraç maddeleri iken gümüş, bakır, tungsten,⁷¹⁰ antimon gibi madenleri ve lityum ve potasyum rezervleri bulunmaktadır.⁷¹¹ Bolivya dünyanın en büyük ikinci lityum rezervine sahiptir.⁷¹² Ayrıca önemli oranda doğal gaz rezervine sahiptir, bunun yanında kıtanın önemli devletlerinden Brezilya ve Arjantin de Bolivya gazının en büyük alıcısı konumundadırlar.⁷¹³

Morales'in madenler konusunda tutumu eleştirilere neden olmuştur. Genel anlamda devletleştirme politikası daha yoğun uygulansa da bazı madenler konusunda özelleştirme uygulaması devam ettirilmiştir. Morales dünyanın en büyük demir madeni sahalarından biri olan, 40 milyar ton demir ve 10 milyar ton magnezyum rezervine sahip MUTUN'un Carlos Mesa döneminde kararı alınan özelleştirilmesi politikasını devam ettirmiştir.⁷¹⁴ Devletin kendi maden şirketi COMIBOL olmasına rağmen, Eylül 2007'de Hindistan şirketi Jindal Çelik ve Enerji ile burada maden çıkarılmasına yönelik anlaşma yapılmıştır.⁷¹⁵

Bolivya büyük bir gaz rezervine sahiptir ancak neoliberal politikaların uygulandığı dönemde gaz gelirlerinden yeterince faydalanamamıştır. Uluslararası şirketler Bolivya gazının üzerinde söz sahibi haline gelmiş, bu gazı çıkartıp, ihraç edip daha sonra yüksek maliyetli yakıt olarak Bolivya'ya geri satmışlardır.⁷¹⁶ Morales hükümeti de gazın tekrar Bolivya ekonomisine fayda sağlaması amacıyla devletleştirme politikasını uygulamaya koymuştur. 1 Mayıs 2006'da doğalgazın devletleştirilmesi için 28701 sayılı yasa çıkarılmıştır.⁷¹⁷ Bu yasayla Evo Morales Bolivya'daki tüm hidrokarbon üretim ve satımını devletleştirmiştir.⁷¹⁸ Ayrıca devletin şirketi olan *Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos* (YPFB) bütün üretimden sorumlu hale getirilmiş, Bolivya'da üretim yapan şirketlerin 180 gün içerisinde yeni anlaşmalar yapması şartı konulmuştur. Doğal gaz sahalarında devletleştirme oranı küçük

⁷¹⁰ Ampul ve fırınlarda kullanılmaktadır.

⁷¹¹ Uyanık, 2014: 305.

⁷¹² <https://www.bloomberg.com/news/features/2018-12-03/bolivia-s-almost-impossible-lithium-dream> (erişim tarihi: 25.12.2018).

⁷¹³ Petras ve Veltmeyer, 2007: 44.

⁷¹⁴ Petras ve Veltmeyer, 2007:189.

⁷¹⁵ Webber, 2007: 77.

⁷¹⁶ Burbach vd., 2013. (e-book).

⁷¹⁷ Webber, 2007: 75.

⁷¹⁸ <https://www.cremades.com/pics/contenido/File634528959165688688.pdf> (erişim tarihi: 25.12.2018).

sahalarda yüzde 60'a, büyük sahalarda ise yüzde 50'den yüzde 82'ye çıkmıştır.⁷¹⁹ Belirlenen sürenin sonunda tüm şirketler anlaşmayı imzalamıştır.⁷²⁰ San Alberto ve San Antonio'daki üretici firmalar için vergi oranı yüzde 32 olarak belirlenmiş, devlete katılımını yüzde 50'den yüzde 82'ye çıkaran bu koşuldan yalnızca üç şirket doğrudan etkilenmiştir. Ayrıca YPFB'nin payının yüzde 51'e çıkması koşulunun sağlanması için Andina S.A., Chaco S.A., Transredes S.A., Petrobras Bolivia Refinación S.A. and C.L.H.B. S.A. şirketlerinin hisse satışını zorunlu kılmıştır.⁷²¹ Hükümet Ekim 2006'da 12 yabancı şirketle geçerlilik süresi 30 yıl olan 44 yeni anlaşma imzalamıştır. Ayrıca Brezilya ve Arjantin daha yüksek fiyatla alım yapmalarına neden olacak yeni koşulları da kabul etmişlerdir. Yıllık kazanç 232 milyon dolarken bu anlaşmalar sayesinde 2006 yılında 1,65 milyar dolara yükselmiştir.⁷²² On yıllık süreçte devletleştirmelerden 31,5 milyar dolar elde edilmiştir.⁷²³

Evo Morales devletleştirme politikalarına birçok şirketi dahil etmiştir. Uyanık, 'Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi' kitabında bu şirketleri ve devletleştirilme yıllarını; 2006'da Hanuri madeni, 2007'de Vinto Metaluji Kompleksi, 2008'de telefon şirketi Entel, Repsol, BP'ye ait Andina ve Chaco petrol şirketleri, 2009'da AIR BP Bolivia, 2010'da Corani, Valle Hermoso, Guarachi ve Cochabamba elektrik hizmetleri, 2011'de ülkenin en büyük çimento üreticisi olan Fransız şirketi, 2012'de PAE petrol şirketi ve 2013'te dört İspanyol sermayeli şirket olarak sıralamıştır.⁷²⁴ 2013 yılında devletin, devletleştirmeler ile ekonomideki payı yüzde 35'e ve devlet kamu yatırımı 2016'da 5 milyar dolara yükselmiştir.⁷²⁵ Ekonomik verilere bakıldığında ihracatta en büyük payın doğalgazda olduğu görülmektedir. 2012'de ihracatın yüzde 50'si doğalgaz ve yüzde 32'si maden kaynakları ile yapılmıştır.⁷²⁶

Ekonomi konusunda Morales başka ülkelerle işbirliğine de gitmiştir. YPFB, başka devletler tarafından işletilen şirketlerle de ortaklıklar kurmuştur. Bunlar arasında Venezuela'nın PDVSA, Rusya'nın Gazprom ve Çin'in Shengli şirketleri bulunmaktadır.⁷²⁷

Devletleştirmeler ile devlet, elektrik ve telekomünikasyon sektörlerinde hâkim konuma gelmiş, evlerde gaza erişim yüzde 835 artmış, elektriğe erişim yüzde 20'den yüzde

⁷¹⁹ Morales, 2010: 251.

⁷²⁰ Crabtree, 2009: 100.

⁷²¹ <https://worldservicesgroup.com/publications.asp?action=article&artid=1325> (erişim tarihi: 25.12.2018).

⁷²² Webber, 2007: 76.

⁷²³ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷²⁴ Uyanık, 2014: 301.

⁷²⁵ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷²⁶ Uyanık, 2014: 305.

⁷²⁷ Kohl, 2010: 117.

50'ye çıkmış ve telekomünikasyon kapsama alanı 329 belediye içerisinde 114 belediyeden 324 belediyeye çıkmıştır.⁷²⁸

Devletleştirmelerin Bolivya ekonomisine katkısının yanında toplumda ekonomik olarak nasıl değişimler yaşandığı da incelenmiştir. Yoksulluğun çok yüksek olduğu Bolivya'da sosyal politikalar ve devletleştirmeler ile ekonomide yaşanan değişimlere dair veriler aşağıdaki tablolarda verilmiştir. İşsizlik, enflasyon ve yoksulluk konuları Morales'in ekonomi politikalarının sonuçlarını gözlemleyebilmek için önemli araçlardır. İlk olarak enflasyon oranları değerlendirilmiştir.

Tablo 3.2 Bolivya 2006-2018 Arası Enflasyon Oranı (%)

Bolivya enflasyon oranı (%)												
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
4,3	6,6	14	3,35	2,5	9,8	4,52	5,74	5,77	4,06	3,63	2,82	2,27

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/440133/inflation-rate-in-bolivia/>

Tablo 3.2'de görüldüğü gibi, 2008 haricinde enflasyon oranının belli bir seviyede tutulduğu söylenebilir. Bolivya bölgesinin büyüyen ve ekonomik istikrara kavuşan ülkelerinden biri haline gelmiştir. 2012'de asgari ücret yüzde 22,6 arttırılırken ekonomi de yüzde 5,5 oranında büyümüştür.⁷²⁹ 2018 yılına gelindiğinde ücret artışı 2012'deki ücretin iki katına ve artış olarak da yüzde 100'e ulaşmıştır.⁷³⁰ İşsizlik verileri de yine düşük seviyelerde seyretmiş, önceki hükümetler dönemi işsizlik oranlarıyla hemen hemen aynı seviyelerde kalmıştır. 2006'da yüzde 5 civarında olan genç işsizliği ise 2017 verilerinde yüzde 7 oranını geçmiştir.⁷³¹ 2006- 2010 yılları arasında 485.000 iş yaratılmıştır.⁷³²

Tablo 3.3 Bolivya 2006-2018 Arası İşsizlik Oranı (%)

Bolivya işsizlik oranı (%)												
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
2,99	2,72	2,6	2,86	2,58	2,22	2,05	2,39	2,01	3,07	3,53	3,67	3,53

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/440143/unemployment-rate-in-bolivia/>

Tablo 3.2 ve Tablo 3.3'teki verilere bakıldığında ekonomik olarak belli bir aşama kaydedildiği görülmektedir ancak Bolivya hâlâ önemli oranda yoksul nüfus barındırmaktadır. Bu yoksulluğun temeli çok eski ve o yüzden etkisi de önemlidir. 2000 yılında yüzde 66,4'e ulaşan yoksulluk oranı geçen süreçte azaltılmış olsa da toplumun önemli bir kısmını

⁷²⁸ Burbach vd., 2013. (e-book).

⁷²⁹ Uyanık, 2014: 305.

⁷³⁰ <https://tradingeconomics.com/bolivia/minimum-wages> (erişim tarihi: 28.07.2019).

⁷³¹ <https://www.statista.com/statistics/811683/youth-unemployment-rate-in-bolivia/> (erişim tarihi: 29.07.2019).

⁷³² <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

etkilemeye devam etmektedir.⁷³³ Uygulanan politikalarla aşırı yoksulluk ise Morales'in işbaşına geldiği 2006 yılından 2016 yılına kadar yüzde 38'den yüzde 16,8'e düşürülmüştür.⁷³⁴

Tablo 3.4 Bolivya 2006-2018 Arası Yoksulluk Oranı (%)

Bolivya yoksulluk oranı (%)											
2006	2007	2008	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
59,9	60,1	57,3	51,3	45,1	43,3	38,9	39,1	38,6	39,5	36,4	34,6

Kaynak: <https://knoema.com/atlas/Bolivia/Poverty-rate-at-national-poverty-line>

Bolivya ekonomisi yer altı kaynaklarına bağlı bir ekonomi olmaya devam etmiş ancak bu süreçte yeni istihdam yaratılabilmektedir. Ayrıca yoksulluk ve işsizlik oranları da azalmıştır. Neoliberal politikalara karşı duruş ve ülkenin kaynaklarını kamu harcamalarına yönlendirmek bu gelişmelerin elde edilmesini sağlamıştır. Ekonomik gelişmelerin yanında toplumu değiştirerek yeni bir modele uygun hale getirmek ve bilinçli bireyler oluşturmak alınan ekonomik önlemlerin devamlılığı açısından önemsenmiştir.

Eğitim

Morales yönetimi eğitim reformuyla 1994 tarihli 1565 sayılı Eğitim Kanunu'nu tekrar yürürlüğe koymuştur.⁷³⁵ Bu kanun o dönem yerli ve köylü hareketlerinin taleplerini karşılamak üzere hazırlanmış, Aymara, Guarani ve Quechua dillerinin öğrenimi hakkında Bolivya eğitiminin, ülkenin kültürel çeşitliliğine vurguyla çok kültürlü ve iki dilli olduğu yasayla kabul edilmiştir.⁷³⁶ Morales yönetiminin yaptığı düzenlemelerle eğitimin sömürgecilik dönemi tarzından çıkarılması amaçlanmıştır. Beyaz elit tavrın baskın ve üstün olduğuna dair bir kabul içeren müfredat değiştirilmiştir. Yeni eğitim çok kültürlü ve kültürlerarası olarak tanımlanmıştır.⁷³⁷ 2007 yılında çıkarılan yeni eğitim yasası ile Avelino Siñani⁷³⁸ - Elizardo Pérez⁷³⁹ isimlerine atıfla ASEP ile *vivir bien* (iyi yaşamak) ilkesine atıfta bulunulmuş sosyal adalet ve eğitim arasında bir bağ kurulması amaçlanmıştır.⁷⁴⁰

Bolivya okuryazarlık oranı çok yüksek olan bir ülkedir ancak yerli dillerinin kullanımı ve sömürgecilik tarzı eğitim sisteminin değiştirilmesi ana konu olmuştur. Bolivya eğitim konusunda Venezuela'nın yolunu takip etmiş ve bu konuda Küba ile işbirliğine gitmiştir.

⁷³³ Yoksulluk oranı için 2010 verilerine ulaşılamamıştır.

⁷³⁴ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷³⁵ Howard, 2009: 584.

⁷³⁶ Arrueta ve Avery, 2012: 422.

⁷³⁷ Strom, 2011: 72.

⁷³⁸ Bölgesinde Ayllu okulunu kurarak yerli geleneklerinin devamını ve gelişmesini öngören bir okul kuran Aymara yerlisi. (1181-1941).

⁷³⁹ Kültürel devrim konusunda çalışmış pedagoji uzmanı (1892-1980).

⁷⁴⁰ Lopes Cardozo, 2013: 22.

Yerli dilleri olan Aymara ve Quechua müfredata dahil edilmiş ve bu dillere İspanyolca ile eşit ağırlık verilmiştir.⁷⁴¹ UNICEF verileri de okuryazarlık oranlarını 2008-2012 arasında yetişkinler için yüzde 91,2 olarak vermektedir. Bunun yanında ilk eğitime katılım yüzde 90'ın üzerindeyken ikinci seviye eğitime katılım yüzde 70 civarındadır. Ayrıca 15-24 yaş arası genç nüfusta bu oran erkeklerde yüzde 99,7 kadınlarda ise yüzde 99,1'dir.⁷⁴²

Eğitim yasalarında yapılan değişikliklerin yanında çeşitli sosyal programlar da uygulamaya konmuştur. *Juancito Pinto* programı okula katılımı artırma ve çocuk işçiliği azaltmak için oluşturulmuş bir programdır ve 2 milyon çocuğun bu programdan faydalandığı belirtilmiştir.⁷⁴³ Uygulanan proje yoksul çocukların eğitimi için her çocuğa 200 boliviano tutarında para yardımı yapılmasını kapsamaktadır.⁷⁴⁴ Küba'nın "Yo Si Puedo" (Evet, Yapabilirim)⁷⁴⁵ programı ile 850.000 kişi eğitilmiş ve 2008 yılında Bolivya'da okuryazar olmayan kimse kalmamıştır.⁷⁴⁶ Ülkenin kaynakları eğitime de aktarılmıştır.

Bolivya Anayasası'nda da eğitim konusu ayrı bir başlık olarak 77 ve 107. maddeler arasında düzenlenmiştir. Buna göre eğitim devletin sorumluluğu altında tanımlanmış ve özellikleri katılımcı, sömürgecilikten arınmış, toplumcu, evrensel, demokratik, kamusal, üniter ve nitelikli olarak sıralanmıştır.⁷⁴⁷ Kültürel çeşitlilik başlığı altında da Bolivya halklarının mitleri, dansları, dini ritüelleri ve dünya görüşleri anayasal güvenceyle korunma altına alınarak bunların korunması, canlandırılması, zenginleştirilmesi de bir hak olarak tanımlanmıştır.⁷⁴⁸ Ayrıca çok kültürlülüğün devamının sağlanması, çevrenin ve biyoçeşitliliğin korunması da eğitimle ilgili konular arasında sayılmıştır. Eğitim yüksek öğretim seviyesine gelene kadar ücretsiz ve zorunludur.⁷⁴⁹

Çevre

Çevre konusu Anayasa'da doğal kaynaklar, toprak ve arazi başlıklarıyla bir arada düzenlenmiştir. Biyoçeşitlilik konusu Amazon bölgesinin de bir parçası olan Bolivya için önemlidir. Ayrıca nükleere karşı da bir tutum sergilenmiş ve kimyasal, biyolojik ve nükleer

⁷⁴¹ Uyanık, 2014: 306.

⁷⁴² https://www.unicef.org/infobycountry/bolivia_statistics.html (erişim tarihi: 25.06.2019).

⁷⁴³ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷⁴⁴ Crabtree, 2009: 104.

⁷⁴⁵ Küba'da çocukken eğitim alma şansı olmamış yetişkinlerin ücretsiz eğitim alabilmesine yönelik oluşturulmuş bir programdır ve çeşitli ülkeler de bu programı uygulamaya koymuştur.

⁷⁴⁶ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7794293.stm> (erişim tarihi: 22.11.2019).

⁷⁴⁷ Özlüer vd., 2012: 174.

⁷⁴⁸ https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf (erişim tarihi: 25.11.2019).

⁷⁴⁹ https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf (erişim tarihi: 25.11.2019).

silahların kullanımı, üretimi, bunlara ait zehirli atıkların depolanması, toplanması, taşınması Anayasa'nın 344. maddesi ile yasaklanmıştır.⁷⁵⁰

Bolivya Anayasası'nda çevre konusunda birçok düzenleme yapılmıştır. Ancak çevre kapsamında ilk ele alınacak konu koka meselesidir. Bunun nedeni kokanın önemli bir ekonomik ürün olmasının yanında kültürel olarak da Bolivya toplumunda yerinin olmasıdır. ABD'nin uyuşturucuyla mücadele kapsamında iç siyasete müdahale aracı olarak gördüğü koka bitkisi Bolivya Anayasası'yla koruma altına alınmıştır. Anayasa'nın 384. maddesiyle koka kültürel bir bitki olarak tanımlanmış ve narkotik olmadığı belirtilmiş, bu bitkinin üretim ve işlenme süreçlerinin yasalarca düzenleneceği ifade edilmiştir.⁷⁵¹ Kokanın uyuşturucu olduğuna dair iddialar Bolivya'da kabul görmemektedir. Toplumun büyük çoğunluğu uyuşturucu problemini üretim değil bir talep problemi olarak görmektedir.⁷⁵² Ayrıca uyuşturucu konusunda en büyük talebin de ABD kaynaklı olduğu belirtilmektedir.⁷⁵³ Kokanın bir suç unsuru olarak sunulmasına karşın Morales koka yaprağı tüketmeyi sağlıklı bir And geleneği olarak tanımlamaktadır.⁷⁵⁴ “Kokaya Evet, Kokaine Hayır” politikası çerçevesinde yasal kooperatifler üzerinden koka üretimi teşvik edilmiş ve yasadışı üretimin önüne geçilmeye çalışılmıştır. 2006'da 5000 hektar yasadışı ekilmiş koka imha edilmiştir.⁷⁵⁵ Son olarak 2016'da yayınlanan BM Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Kurulu raporuna göre Bolivya'da kokain üretiminde kullanılan 18.258 kilo koka özütü ve 4.084 kilo kokain ele geçirilmiş ve yok edilmiştir.⁷⁵⁶ Yine BM raporu koka üretiminin yıllık ortalama olarak en yüksek seviyeye çıktığı 1990'lar döneminden aşağıda kaldığını ve üretiminin artmadığını göstermektedir.⁷⁵⁷ Morales hükümeti de koka üretiminin yasal sınırlarda kalması ve alternatif kullanımı konusunda ilgilenmiştir. Ancak ABD yine de 2009 yılında Bolivya'yı uyuşturucu üretim ve geçiş noktası olduğu gerekçesiyle kara listeye almıştır.⁷⁵⁸ ABD uyuşturucu ile mücadele için Bolivya'ya yönelik baskı uygularken 2019 Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Stratejisi raporunda Bolivya üçüncü en büyük kokain üreticisi olarak sayılmış ve Evo Morales ve diğer devlet yöneticilerini uyuşturucu ticaretini önlemedikleri ve yolsuzluklar gerekçesiyle suçlamıştır. Ancak rapordaki verilere bakıldığında Kolombiya ve Peru'da çok daha fazla

⁷⁵⁰ Özlüer vd., 2012: 309.

⁷⁵¹ Özlüer vd., 2012: 324.

⁷⁵² Morales, 2010: 260.

⁷⁵³ Farthing and Kohl, 2010: 199.

⁷⁵⁴ <http://www.coha.org/spotlight-on-bolivia-the-coca-diplomacy-of-evo-morales/> (erişim tarihi: 27.09.2019).

⁷⁵⁵ Morales, 2010: 261.

⁷⁵⁶ http://www.incb.org/documents/Narcotic-Drugs/Technical-Publications/2015/annex_5_seizures_EFS.pdf (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁷⁵⁷ Morales, 2010: 262.

⁷⁵⁸ https://www.vice.com/en_us/article/ev9vzk/the-white-house-blacklisted-bolivia-for-growing-coca-while-us-states-sell-legal-weed (erişim tarihi: 25.06.2019).

miktarda koka bitkisine bağı uyuşturucu üretildiği anlaşılmaktadır.⁷⁵⁹ Bu durum uyuşturucu meselesinin de ABD tarafından, kendisine karşı hükümetler için bir baskı aracı olarak kullandığına örnektir. Aynı dönem Peru ve Kolombiya'nın çok daha yüksek miktarlarda kokain ürettikleri, ABD'ye giren kokainin yüzde 90'ının Kolombiya'dan geldiği ve bu ülkenin kokain ticaretini yönlendirdiği tespiti yapılmıştır.⁷⁶⁰

Çevre konusunda doğal kaynaklara erişim de yeni politikalarda önemli yer tutmuştur. Morales yönetimi çeşitli programlarla halkın doğal kaynaklara ulaşımını düzenlemiştir. Özellikle daha önce büyük protestolara neden olan ve su hakkı gibi bir kavramın ortaya çıkmasına neden olan su kaynaklarına ve suya erişim konusu düzenlenmiştir. *Mi Agua* programı ile şehirlerin altyapılarının düzeltilmesi ve halkın suya erişiminin sağlanması amaçlanmıştır.

2006'da kabul edilen Toprak Reformuyla Bolivya topraklarının beşte birinin topraksız yoksul kişilere dağıtılması kararlaştırılmıştır. Plana göre 20 milyon hektarlık bir toprağın yerliler ve yoksul köylülere dağıtılması hedeflenmiştir.⁷⁶¹ Bu reforma özellikle 1953 toprak reformundan etkilenmemeyi başaran ve diktatörlükler döneminde toprak ve kredi elde eden ülkenin doğu şehirleri karşı çıkmıştır.⁷⁶² Latin Amerika ülkelerinde sömürgecilik döneminden kalan toprakların birkaç kişinin elinde toplanması problemi Bolivya'da da yaşanmış ve yüzde 5'lik bir kesim toprağın yüzde 70'inin elinde bulundurur hale gelmiştir. Ayrıca 2009'da kabul edilen Anayasa'nın 389. maddesi de toprak ve su kaynaklarının kullanım hakkı için hükümete imar yasası yetkisi vermektedir.⁷⁶³ Moralesin toprak reformu ile 2006-2010 yılları arasında 35 milyon hektar toprak yerli köylü örgütlerine devredilmiştir.⁷⁶⁴

Bolivya çevre konusunda önemli mücadele vermiş ülkelerden biridir. Çevre ve iklim değişikliği konusunda da birçok konferans düzenlenmiştir. İklim değişikliği konusunda Nisan 2010'da World's People Summit for Climate Change organizasyonu Bolivya'da gerçekleştirilmiştir.

Barınma

Barınma konusu Bolivya'da sosyal programlar içerisinde yer almaktadır. Morales döneminde yoksul Bolivyalılar için evler inşa edilmiştir. 2006'dan 2018'e kadar 127.000'den

⁷⁵⁹ <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/04/INCSR-Vol-INCSR-Vol.-I-1.pdf> (erişim tarihi: 02.01.2020).

⁷⁶⁰ <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-45578492> (erişim tarihi: 03.11.2019).

⁷⁶¹ <https://ain-bolivia.org/2006/06/agrarian-reform-initiative/> (erişim tarihi: 28.06.2019).

⁷⁶² Kohl, 2010:111.

⁷⁶³ Morales, 2010: 259.

⁷⁶⁴ Burbach vd., 2013. (e-book).

fazla ev dağıtılmıştır. Bu programdan 151.058 ailenin faydalandığı belirtilmiştir. Ayrıca doğal afetlerden kaynaklanan yıkım gerekçesiyle de acil programlarla evler yapılmıştır.⁷⁶⁵

Sağlık

Bolivya Anayasa'sın sosyal ve ekonomik haklar başlığı altında yapılan düzenlemelerde sağlık sisteminin yerli halkların geleneksel tıbbi yöntemleri de kapsadığı belirtilmiştir. Özel sağlık hizmetlerine tamamen karşı çıkılmamış ancak bunların denetimi devletin sorumluluğunda sayılmıştır.⁷⁶⁶ Anayasa'nın 42. maddesi geleneksel tıp yöntemlerinin ve ilaçlarının korunmasını, kullanımını ve hizmet kalitesini güvence altına almıştır.⁷⁶⁷

Juana Azurduy programı sağlık konusunda uygulanan programlardan biridir. Anne ve çocuk ölümleri ile iki yaş altı çocukların yetersiz beslenmesini önlemeyi amaçlamıştır. 2009'da program başladığında yetersiz beslenme sorunu yüzde 29 iken bu oran 2017'de yüzde 16'ya gerilemiştir.⁷⁶⁸

Sağlık konusunda Küba ile işbirliğine gidilmiş ve Küba'dan 1700 doktor ülkeye gelmiştir.⁷⁶⁹ Venezuela'dakine benzer olarak Operation Miracle ile 676.000 kişinin görme problemleri tedavi edilmiştir. Ayrıca 5000 kişi Küba'ya tıp eğitimi için gönderilmiş, 47 yeni hastane açılmış ve 3000 sağlık merkezi kurulmuştur.⁷⁷⁰

3.2.2.3.3. Birey

Neoliberalizmin birey tanımında kişilerin kimlik ve aidiyetleri arka plana atılırken Bolivya'da kimlikleri öne alan düzenlemeler yapılmıştır. Bolivya nüfusu büyük oranda yerlilerden oluşmaktadır ve nüfusun yüzde 60'ı Aymara ve Quechua yerlileridir.⁷⁷¹ Ülkenin sömürgecilik döneminden beri devam eden ayrımcılık politikaları yerlileri etkilediği için en fazla düzenleme de yerlilerin hakları konusunda yapılmıştır.

Bolivya Anayasası'na göre İspanyolca ve 36 farklı yerel grubun kullandığı toplam 37 resmi dil bulunmaktadır. Morales iş başına gelir gelmez yerlilerle ilgili düzenlemeleri de başlatmıştır. Yerli hakları konusunda kötü bir geçmişe sahip Bolivya'da, kabinesindeki

⁷⁶⁵ <https://www.telesurenglish.net/news/Bolivias-Housing-Program-Benefitted-150000-Since-2006-20190513-0011.html> (erişim tarihi: 05.06.2019).

⁷⁶⁶ Özlüer vd., 2012: 159.

⁷⁶⁷ Özlüer vd., 2012: 160.

⁷⁶⁸ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷⁶⁹ Crabtree, 2009: 105.

⁷⁷⁰ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷⁷¹ Özlüer vd., 2012: 14.

bakanların yarısını yerlilerden seçmiş ve yeni bir anayasa hazırlanması için çalışmaya başlamıştır. Yerli dillerinin yargıda da tanınacağı garanti altına alınmıştır.⁷⁷²

Bolivya Anayasası'nın 108. maddesi ile bireylere de görevler verilmiş ancak bu görevler bazı anayasalarda olduğu gibi bireyleri devlet karşısında kısıtlamaktan çok devleti geliştirici görevler olarak sıralanmıştır. Bu görevler arasında Anayasa'da belirtilen ilkeleri ve değerleri geliştirmek, yozlaşmaya karşı çıkmak, Bolivya'nın doğal, ekonomik ve kültürel mirasını savunmak ve korumak gibi eylemler sayılmıştır.

Bireylere tanınan haklardan biri de emekliliktir. *Renta de la Dignidad* (Saygınlık Geliri) programı ile maaşı olmayan 60 yaş üstü 900 000 kişiye ödeme yapılmıştır. Ayrıca engelli bireylere de aylık 250 boliviano maaş bağlanmış ve özel ve kamu kurumlarında çalışma imkânı sağlanmıştır.⁷⁷³

3.2.2.3.4. Ordu

Bolivya'da ordu diğer Latin Amerika ülkelerindeki gibi siyasete dahil olmuş ve defalarca darbe yapmıştır. ABD de ordu içerisinde etkili olmuştur. 1952'deki reformla Bolivya ordusu önemli oranda küçültülmüş ancak ABD yardımıyla çok kısa sürede yeniden toparlanmış ve 1960'lı yıllarda askeri harcamalar için ABD'ye en bağımlı ülke haline gelmiştir.⁷⁷⁴ Bolivya toplumu da askerlerin darbeleri süresince çeşitli şekillerde bu yapılarla işbirliğine gitmiş ve bir noktadan sonra darbe yapacak asker toplumun belli oranda desteğini arar hale gelmiştir.⁷⁷⁵

Küba'nın 1959 Devrimi'nde büyük rol oynayan ve Fidel Castro ile Küba yönetimini ele geçiren Che Guevara 1967 yılında Bolivya'ya geçmiş ve burada Bolivya köylülerini örgütlemeye çalışmıştır. Onu yakalamak için Amerikan istihbaratı ve ordu mensupları da Bolivya'ya girmiş ve Bolivya askerinin de katıldığı bir operasyonla Che Guevara öldürülmüştür.⁷⁷⁶ Aynı dönem Bolivya içerisinde de ABD'nin etkisine karşı milliyetçi bir cephe oluşmaya başlamıştır.⁷⁷⁷

Ordu darbeler aracılığıyla birçok kez ülke yönetimini ele geçirmiş, yönetimin devamlılığını da *caudillo* tarzı bir siyaset benimseyerek sürdürmeye çalışmıştır. Kimi zaman, 1969'da General Ovando'nun Bolivian Gulf Oil'i devletleştirilmesi sonucunda olduğu gibi,

⁷⁷² Uyanık, 2014: 304.

⁷⁷³ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷⁷⁴ Rouquie, 1986: 155.

⁷⁷⁵ Rouquie, 1986: 382.

⁷⁷⁶ <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP69B00369R000200270022-1.pdf> (erişim tarihi: 25.02.2019).

⁷⁷⁷ Corbett, 1972: 413.

toplumun çeşitli kesimlerinden destek de alabilmiştir. O dönem bu karar nedeniyle Bolivya İşçi Konfederasyonu (*Central Obrera Boliviana* – COB) General Ovando’yu desteklemiştir. 1971’e kadar farklı darbeler olsa da gelen askeri yönetimler toplumla uzlaşma yöntemini ve devletleştirme politikalarını devam ettirmişlerdir ancak 1971’de General Banzer’in darbesiyle bu dönem son bulmuştur ve sağ politika güçlenmiştir.⁷⁷⁸

Bolivya’nın ordu tarihinin bu derece karışık olması ve ABD’nin ordu içerisinde etkin olarak Bolivya üzerinde hâkim pozisyona gelme çabaları devam etmiştir. Geçen sürede uyuşturucu ile mücadele konusu da siyaseti etkilemek için bir yöntem olarak kullanılmış, özellikle koka bitkisi üzerinden siyasi ve askeri baskı uygulanmıştır. Ancak Morales ABD’nin bu baskısını sona erdirmek için çalışmış ve iktidara geldikten bir ay sonra Amerikan askerlerinin yargılanmasını engelleyen ikili anlaşmayı imzalamayı reddetmiştir. Bunun üzerine ABD de Bolivya’ya yaptığı askeri yardımı yüzde 96 oranında azaltmıştır.⁷⁷⁹ Morales 2009’da ABD büyükelçisinin yanı sıra DEA’yi⁷⁸⁰ da sosyal organizasyonlara müdahale ettiği gerekçesiyle ülkeden çıkarmıştır. DEA’nın Cochabamba’daki askeri üssü ise havaalanına çevrilmiş ve ismi *Soberania* (Egemenlik) olarak değiştirilmiştir.⁷⁸¹ ABD ile askeri yönden mücadelenin en önemli dayanağı Anayasa’nın 10. maddesidir. Bu maddenin 3. fıkrasına göre “Bolivya topraklarında yabancı askeri tesis kurulması yasaktır.”⁷⁸²

Morales, ABD ile ilişkilerini daha da azaltma yolunu izlemiştir. Amerikan askeri okullarıyla olan bağın koparılması da bu konuda atılan adımlardan biridir. Bolivya’nın, Latin Amerika’da düzenlenen darbelerde en çok adı geçen kuruluş olan Birleşik Devletler Amerikalılar Ordu Okulu’na katılımına 2008 yılında son verilmiştir. Bolivya; Venezuela, Kosta Rika, Arjantin ve Uruguay’dan sonra bu okuldan ayrılan beşinci ülke olmuştur.⁷⁸³

Ayrıca Morales ABD’nin bölgede askeri etkisini azaltmak ve politikalarına cevap vermek amacıyla Venezuela, Nikaragua, Küba ve Ekvador’la birlikte antiemperyalist olarak tanımladığı askeri bir okul kurmuştur. Açılışı 2016 yılında yapılan ve Santa Cruz’da kurulan okula solcu General Juan Jose Torres’in⁷⁸⁴ adı verilmiştir.⁷⁸⁵

⁷⁷⁸ Rouquie, 1986: 333.

⁷⁷⁹ Morales, 2010: 264.

⁷⁸⁰ Drug Enforcement Administration (Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi).

⁷⁸¹ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁷⁸² Özlüer vd., 2012: 144.

⁷⁸³ Russo, 2018: 38.

⁷⁸⁴ Baskı ve şiddet içeren Ovando yönetiminin ardından 1970 yılında başkan olan Torres, kısa yönetimi süresince sosyalist bir model izlemiş ve yönetimini köylüler, çalışanlar, üniversite öğrencileri ve devrimci orduya dayandırmıştır. Ayrıca sosyalist blok ile bağları güçlendirmiştir.

⁷⁸⁵ <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/17/bolivia-anti-imperialist-military-school-evo-morales-us> (erişim tarihi: 20.05.2019).

3.2.2.4. Değerlendirme Bolivya

Bolivya kıtanın en yoksul ülkelerinden biridir ve sınıf ayrımcılığından öte, ırk ayrımcılığının en üst düzeyde yaşandığı ülkedir. Ülke sadece bu ayrımın değil, coğrafi ayrımın da şekillendirdiği siyasi ve toplumsal bir yapıya sahiptir. Bunun yanında neoliberal politikalarla karşı örgütlenmeler ve bu örgütlerin eylemlerinde ön planda olan kişiler Bolivya siyasetinin yeni aktörleri haline gelmişlerdir. Aymara yerlisi olan Evo Morales bu süreçte önemli bir siyasi aktör olarak ortaya çıkmış ve aldığı halk desteğiyle Bolivya'nın ilk yerli başkanı olarak göreve başlamıştır. Morales'in uyguladığı politikalar Chavez'in politikaları gibi; devletin kaynakları üzerinde yetkin hale gelmeye ve büyük çoğunluğu yerli olan yoksul kesime yönelik olmuştur. 21. yüzyıl sosyalizmi, neoliberalizm karşıtlığıyla beraber uygulamaya konmuş ve Venezuela'da olduğu gibi elit bir muhalefet burada da siyasi alanı etkilemiştir. Özellikle, doğalgaz kaynaklarının bulunduğu zengin Media Luna bölgesinin ayrılma çabaları, kimi zaman darbe yapılması yönündeki çağrılar da Morales ile muhalefetin uzlaşmasını zorlaştırmıştır. Bunun yanında Bolivya'da sınırlı olsa bir yerli örgütlenmesinin olması ve yerliler arasında sömürgecilik döneminden beri beslenen Aymara ve Quechualar arasındaki ayrım Morales'in tüm yerli gruplarıyla etkileşimini de zorlaştırmıştır. Ancak tüm bu olumsuzluklara karşın Morales, Bolivya ekonomisinde önemli bir ilerleme sağlamış, yoksulluğu azaltmıştır. En önemlisi de yerlilerin hakları konusunda önemli politikalar izlemesidir. Yerli dilleri, ritüelleri Bolivya siyasetinin ve toplumunun tekrar parçası yapılmaya çalışılmış, yerli bayrağı da Bolivya bayrağına denk hale getirilmiştir. Bunun yanında neoliberalizmle mücadele, Chavez'in politikalarını benimseme açısından Morales de 21. yüzyıl sosyalizminin uygulayıcılarından olmuştur.

Morales'in başkanlığı süresince işsizlik ve yoksulluk azalmış ve toplumun yoksul kesimleri hakkında düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanında Morales'in bu politikaları sadece kendisinin sürdürebileceğine dair olan inancı toplumla olan çatışmalarını da arttırmıştır. Bu konu dördüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Morales'in 21. yüzyıl sosyalizmi kapsamındaki politikalarına bakıldığında ekonomik gelişmelerin yanında yerli bilincinin gelişmesine ve hakların talep edilmesine yönelik olumlu bir sonuç aldığı söylenebilir.

3.2.3. Ekvador: Correa Dönemi 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları

Ekvador, Bolivya'nın ardından Latin Amerika'da sol kuşak içerisinde yer alan üçüncü ülkedir. Bunun başlıca sebebi Rafael Correa'nın Chavez ve Morales ile sıkı işbirliği içerisinde olması ve ekonomik ve politik olarak birçok konuda beraber hareket etmesidir. Ayrıca

Ekvador da Venezuela gibi önemli petrol rezervine sahiptir. Ülkenin yaşadığı ekonomik krizler para biriminin ve başkanların değişmesiyle sonuçlanmış olsa da ekonomik ve toplumsal yapıda daha farklı bir politika ihtiyacı Ekvador'u Venezuela ile aynı doğrultuya getirmiştir.

3.2.3.1. 2006'da Ekvador'a Genel Bakış

Ekonomisi büyük oranda petrol üretimi ve ihracatına dayalı olan Ekvador, Correa başkan seçildiği dönemde OPEC üyesidir ve Güney Amerika kıtasında Venezuela ve Brezilya'dan sonra üçüncü büyük petrol üreticisi konumundadır.⁷⁸⁶ Ülke, ABD ile yoğun ekonomik ilişkilere sahiptir, bunun nedenleri arasında hem neoliberal politikalar hem de 2000 yılında para birimi olarak dolar kullanımına geçmek sayılabilir. Ekvador da diğer Latin Amerika ülkeleri gibi ihracata dayalı bir ekonomiye sahiptir, ülke kuruluşundan itibaren belirli dönemlerde tek ürün üzerinden ekonomi geliştirmiştir, bu ürün ilk olarak kakao, sonra muz, daha sonra petrol ve 1980'li yıllarda kesme çiçek olmuştur.⁷⁸⁷

Devlet yapısında belli grupların hakim konuma gelmesi Ekvador siyasetinin de bir sorunudur. Oligarşi petrol zenginliğinin yaşandığı 1970'li yıllardan itibaren devlette etkili olmaya başlamış, Yargıtay, kongre gibi çeşitli devlet aygıtlarında etkin hale gelmiştir. Bu yapı *partidocracia* olarak isimlendirilmiştir.⁷⁸⁸

2000'li yıllara gelindiğinde uzun süren ekonomik krizler ve darbeler ülkede farklı bir siyasi arayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Köklü bir yerli hareket örgütlenmesi geçmişine sahip olması bu ülkede neoliberal politikaları engellememiş aksine, 3. ve 4. bölümde ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere bu örgütler kimi zaman kendilerini bu politikaların içinde destekçi olarak bulmuştur. 2006 yılında başkanlık seçimlerine gidildiğinde ülke bir alternatif arayışında olmuş ve Rafael Correa neoliberalizme karşı tutumuyla öne çıkmıştır.

3.2.3.2. Correa'nın Başkan Seçilmesi

2003-2005 arasında başkan olan Albay Gutierrez'in vaatlerinin aksine neoliberal politikaların devam etmesi, yolsuzluğun artması ve FTAA'ya açıkça destek vermesi ile Ekvador siyasetinde tepkiler büyümüş ve Ulusal Meclis kararıyla Gutierrez görevden alınmıştır.⁷⁸⁹ 2006 yılında yapılan seçimlerle daha önce bakanlık da yapmış olan Rafael

⁷⁸⁶ https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Ecuador/Ecuador.pdf (erişim tarihi: 25.06.2019).

⁷⁸⁷ Gonzalez, 2019: 95.

⁷⁸⁸ Becker, 2013: 87.

⁷⁸⁹ Conaghan, 2007: 77.

Correa yüzde 57 oyla devlet başkanı seçilmiştir. Correa “neoliberalizmin uzun karanlık gecesi”ni bitirme vaadiyle destek toplamıştır.⁷⁹⁰

Rafael Correa ekonomi üzerine doktorasını ABD’de Illionis Üniversitesi’nde yapmıştır.⁷⁹¹ Birçok yabancı dil bilmesinin yanı sıra ülkenin önemli yerli dillerinden *Kichwayı* da konuşabilmektedir. Correa, Gutierrez’in devrilmesinden sonra işbaşına gelen Alfredo Palacio hükümetinde ekonomi bakanlığı yapmış ancak neoliberal politikalara karşı çıktığı ve ülkenin petrol gelirlerinin bir kısmının sosyal harcamalara aktarılması gerektiğini savunduğu için iki ay gibi kısa bir sürede görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Daha sonra siyasi bir hareket olarak nitelediği organizasyonu Gururlu ve Egemen Vatan İttifakı (*Patria Altiva i Soberana - Alianza PAIS*) ile neoliberalizm karşıtı siyaset yapmaya devam etmiştir.⁷⁹² Amerikan askeri üssünün kapatılması⁷⁹³ ve ülkenin borçlarını ödemeyi reddetmek⁷⁹⁴ gibi vaatleri olmuştur. Ekvador’un Venezuela ve Bolivya’dan farklı toplumsal yapısı göz önüne alındığında Correa’nın siyasi tabanı da önemlidir. Birçok yerli örgütü geçmişte çeşitli başkanları desteklemiş ve bu başkanlar neoliberal politikaları izlemiş, daha sonra da bu sefer seçilmesini destekledikleri başkanlara karşı mücadele etmişlerdir, Correa’da ise durum farklıdır. Rafael Correa’nın tabanı genel olarak şehirli alt sınıf ve küçük işletme sahipleridir.⁷⁹⁵ Yerli örgütleri ise Correa yönetimine karşı çok daha önyargılı yaklaşmış ve çıkar odaklı bir işbirliğini hedeflemiştir. Daha önce siyasi liderlerle yaptıkları işbirliğine ve hükümete dahil olma politikasına bu sefer topluca uymamışlardır. Bu durum daha sonra Correa’nın siyasi olarak mücadele edeceği bir soruna evrilmiştir.

Başkanlık seçimlerinde Correa, muz tüccarı ve oligarşinin desteklediği Alvaro Noboa ve 2005 yılında görevden alınan Gutierrez’e karşı yarışmıştır. İlk turda Noboa oyların çoğunluğunu kazansa da ikinci turda Rafael Correa Ekvador devlet başkanı olarak seçilmiştir.⁷⁹⁶ Correa’nın neoliberalizm karşıtlığı, 21. yüzyıl sosyalizmini savunması ve Latin Amerika’da Venezuela ve Bolivya ile aynı politikaları desteklemesi onu da Chavez’in öncüsü olduğu Pembe Dalga’nın ana aktörlerinden birine dönüştürmüştür.

3.2.3.3. Correa dönemi 21. Yüzyıl Sosyalizmi Uygulamaları

Correa, Ekvador’un 21. yüzyıl sosyalizmi çerçevesinde gelişimi ve Chavez’in 2013’teki ölümünün ardından bu ideolojinin savunulması bakımından ön plana çıkmıştır.

⁷⁹⁰ Keen ve Haynes, 2009: 550.

⁷⁹¹ Becker, 2013: 94.

⁷⁹² Gonzalez, 2019: ebook.

⁷⁹³ Yeo, 2011: 100.

⁷⁹⁴ Feibelman, 2017: 54.

⁷⁹⁵ Becker, 2013: 88.

⁷⁹⁶ Gonzalez, 2019: ebook.

Ancak sosyalist yönetimin otoriter olacağına dair eleştiriler Correa için de yapılmıştır. Correa sosyalizm iddiasını neoliberalizm karşıtlığıyla birleştirmiş ve 5 temele dayalı bir program açıklamıştır. Bunlar;

- * Hükümetin dağıtıcı rolünü tekrar tesis edebilmek için bir ekonomik devrim,
- * Ekvador'un farklı sosyal sektör ve etnik grupları arasında eşitliği gözetten bir sosyal devrim,
- * Devlet yapısının özelleştirilmesini geri çevirmeyi ve katılımcı demokrasiyi arttırmayı hedefleyen politik devrim,
- * Merkantilist yapıların yerine geçecek yeni organizmaları oluşturacak Latin Amerika bütünleşmesi için devrim,
- * Yolsuzlukla mücadele için etik devrim.⁷⁹⁷

Correa dönemi incelenirken birkaç konu öne çıkmaktadır. Uyguladığı politikalar bu konular etrafında şekillenmiş ve Correa'nın başkanlık sürecini ve hükümetin uygulamalarını etkilemiştir. Bu nedenle 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları incelenmeden önce bu konular detaylı şekilde analiz edilmiştir. Yapılan analiz Correa sonrası dönemi değerlendirmek için de bir referans noktası oluşturmaktadır.

Yerliler ile Çatışmalar

Correa ve yerli örgütleri arasındaki uyuşmazlıklar iktidara geldikten çok kısa bir süre sonra başlamış ve yerli örgütler Correa'yı otoriter olarak suçlarken, Correa da yerli örgütlerini ülkenin ekonomik gelişimine karşı olmakla suçlamıştır. İlk büyük tartışma Yasuni –ITT (Ishpingo Tiputini Tambococha) projesinde ortaya çıkmıştır. Tartışma konusu yerel toplulukların kendi topraklarında maden çıkarılmasını kabul etme veya reddetme hakkının olup olmadığı konusundadır, Correa ise bu konuda söz sahibinin hükümet olması gerektiğini savunmuştur.⁷⁹⁸ Anayasa'nın 407. maddesi de başkana yer altı kaynaklarının çıkarılmasına dair istisnai bir hak tanımaktadır.⁷⁹⁹ Yasuni Milli Parkı Amazon bölgesinde bulunan ve dünyanın en büyük biyoçeşitliliğe sahip bölgesidir, aynı zamanda petrol rezervinin beşte birini barındırmaktadır. Uzmanlar buradan elde edilecek petrol gelirinin yılda yaklaşık 7 milyar dolar olduğunu belirtmiştir.⁸⁰⁰ Daha önce Chevron şirketi burada petrol çıkarmış ve arkasında 9 milyar dolarlık bir hasar bırakmıştır. Ekvador bu konuda yargıya başvurursa da Amerikan mahkemeleri Chevron şirketinin sorumluluğunu kabul etmemiştir.⁸⁰¹ Ardından

⁷⁹⁷ Becker, 2012: 73.

⁷⁹⁸ Becker, 2011: 58.

⁷⁹⁹ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁰⁰ Kingsbury, Kramarz ve Jacques, 2018: 2.

⁸⁰¹ Gonzalez, 2019: ebook.

Correa burada petrol çıkarılmamasının ve çevrenin korunmasının maliyetini 3,6 milyar dolar olarak açıklamıştır ve uluslararası borç ertelemesi ve gelişme yardımı karşılığında bölgede maden çıkarılmasını durduracağını ilan etmiştir. Bu süreçte Correa birçok yerli örgütle karşı karşıya gelmiştir, hem Yasuni parkında biyoçeşitliliğin korunması hem de burada yaşayan yerli grupların varlığı bu tartışmanın ana konuları olmuştur. Suçlamalar Correa'nın Anayasa'ya aykırı bir şekilde yerlilere danışmadan otoriter karar alması olarak aktarılırken, Correa da itiraz eden yerli grupları ülkenin gelişmesini istemeyen sabotajcılar ve teröristler olarak nitelendirmiş ve protestolar nedeniyle 45 kişi tutuklanmıştır.⁸⁰² Petrol, Venezuela'da olduğu gibi Ekvador'da da sosyal harcamalar için bir kaynak olarak görülmüştür.

Yasuni Milli Parkı'nda maden çıkarılmasının durdurulması ve bu bölgenin korunması için Avrupa Birliği dahil birçok ülke mali destek vereceğini açıklamış ancak bu gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Correa bu bölgede petrol çıkarmanın sürdürüleceğini açıklamış ve tartışmalar başlamıştır. Daha sonra uzlaşmaya varılmış ve petrol çıkarma işi ve uyuma sorumluluğu 2018'e bırakılmıştır.⁸⁰³ Yapılan referandumda toplumun büyük çoğunluğunun onay vermesi ile 2018 yılından itibaren bu bölgede petrol çıkarma işlemleri başlamıştır.⁸⁰⁴

2008'de oylanan Anayasa'nın 57. maddesinde aslında yerlilere ait toprakların kullanımı düzenlenmiştir. Buna göre yerli toplulukların toprakları ücret ve vergiden muaf tutulmuş, burada bulunan yenilenebilir kaynakların kullanımı ve korunmasında katılımları öngörülmüştür.⁸⁰⁵ Ancak bu bölgelerdeki kaynakların kullanımı meselesi iki taraf arasında daimi bir anlaşmazlık yaratmıştır.

Correa hükümeti hidroelektrik gelişme ve maden şirketlerinin lehine göllerin ve akarsuların özelleştirilmesine dair de bir yasa yapmış ve bu da protestolarla karşılaşmıştır.⁸⁰⁶ 2009 yılında çıkarılan bu yasa nedeniyle hükümetle halk karşı karşıya gelmiş, olaylarda bir kişinin vurularak hayatını kaybetmesi nedeniyle Correa bu konuda geri adım atmış ve şiddetin sona erdirilmesi için çağrıda bulunmuştur. Ancak Correa'nın yerli örgütleri ile mücadelesi maden ve su protestolarının ardından artmıştır. Bu örgütlerden bazılarının üst düzey yöneticileri ve üyeleri terörizmle suçlanmıştır; CONAIE başkanı Marlon Santi, başkan

⁸⁰² Becker, 2013: 91.

⁸⁰³ Gonzalez, 2019: ebook.

⁸⁰⁴ <https://news.mongabay.com/2018/02/ecuador-votes-to-reduce-oil-exploitation-in-yasuni-national-park/> (erişim tarihi: 27.08.2019).

⁸⁰⁵ <http://pdpa.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁰⁶ Webber, 2011: 10.

yardımcısı Pepe Acacho ve ECUARUNARI başkanı Delfin Tenesaca bu suçlamalarda hedef olan kişilerdendir.⁸⁰⁷

Bu tartışmalar sürerken 2011 yılında Rafael Correa, iki dönem ECUARUNARI Başkanlığı, bir süre CONAIE başkan yardımcılığı yapmış ve Evo Morales’le iyi ilişkileri olan Ricardo Ulcuango’yu Bolivya Büyükelçisi olarak görevlendirmiştir.⁸⁰⁸ Bu görevlendirme yerli örgütler ile ilişkileri düzeltmek yerine, bu örgütlerden daha fazla suçlamanın Correa’ya yöneltilmesine neden olmuş ve Correa yerli örgütleri bölmeye çalışmakla suçlanmıştır. Bu örgütler arasında da farklı bakış açıları mevcuttur, kimi örgütler hükümetle işbirliğine gitmenin fayda getireceğini savunmuştur. Ancak siyasette etkin bazı örgütler ise işbirliği yapan kişileri hain olarak niteleyip, hükümetin yerlileri bölme amacına hizmet ettiklerini savunmuştur.⁸⁰⁹ Bu iki farklı bakış açısı Ulcuango’nun görevlendirilmesi sürecinde daha da açığa çıkmıştır. Bazı örgütler Ulcuango’yu kendi çıkarı için işbirliğine gitmekle suçlarken bunun yanında hakaret ve hatta ölüm tehdidinde bulunmuşlardır.⁸¹⁰ Ulcuango, bir dönem başkanı olduğu ECUARUNARI üyeliğinden de örgütün başkanı Delfin Tenesaca tarafından çıkarılmıştır.⁸¹¹ Ancak bu tepkiler bu yerli örgütlerin de sorgulanmasına neden olmuştur. Daha önce neoliberal politikalar uygulayan iki lidere destek verip, hükümete katılan yerli örgütler⁸¹² zaten güvenilirlik konusunda hasar almışlardı.⁸¹³ Hatta ALBA gibi toplumsal konularda devletlerarası işbirliğini hedefleyen bir örgütü bile protesto etmişlerdir, bunun sebebi CONAIE ve ona üye örgütlerin 2010 Temmuz ayındaki toplantıya davet edilmemiş olmalarıdır. Ulcuango’nun büyükelçi atanması sürecinde ise onu ve Correa’yı yerli hareketi bölüp yok etmeye çalışmakla suçlamaları, kendilerine de eleştirilerin gelmesine neden olmuştur. Hükümetin bu suçlamalara cevabı da “Eğer böyle bir çaba içerisinde olunsaydı siyasetten uzak bir kişiyi aday göstermek yerine, bu örgütlerin siyasette aktif olan liderlerini hükümete dâhil etmeye çalışırdık.” şeklinde olmuştur. Ulcuango ise bu süreçte hükümetin kendilerine böyle bir fırsat vermesini yerli örgütlerinin bir avantaja çevirmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸¹⁴ Correa hükümeti izlediği politikalar konusunda yanında yer alan örgütlerle işbirliğine devam etmiş, akrabalıkla elde edilen pozisyonları ortadan kaldırmak ve bu yönde oluşturulmuş sistemi yıkmak için çeşitli isimlere yer vermiştir. Bunlardan bir diğeri Ekvador Yerli ve Siyah Halkları Geliştirme Projesi (*El Proyecto de Desarrollo de los Pueblos*

⁸⁰⁷ Becker, 2013: 92.

⁸⁰⁸ <http://www.lapress.org/articles.asp?item=1&art=7128> (erişim tarihi: 26.08.2019).

⁸⁰⁹ Paige, 2020: 86.

⁸¹⁰ Becker, 2012: 84.

⁸¹¹ Jima-Gonzalez, Paradelo-Lopez, 2018: 13.

⁸¹² Bu örgütler ilk olarak neoliberalizme ve Amerikan etkisine karşı kurulmuş, yerli kimliği, toprak hakkı, çevrenin korunması gibi konuları savunma amacıyla kurulmuşlardır.

⁸¹³ Jima-Gonzalez, Paradelo-Lopez, 2018: 4.

⁸¹⁴ Becker, 2012: 86.

Indígenas y Negros del Ecuador - PRODEPINE) yöneticisi olan ve çocuk işçiliğe karşı ILO ile çalışan Segundo Andrango Bonilla'dır.⁸¹⁵

Tüm bunların dışında diğer bir tartışma konusu Rafael Correa'nın yerlileri kendi yurttaş devrimi çatısı altına toplama çabasıdır. Yerli örgütlerin zaten güvenilirliklerinin azalmış olduğu bir süreçte Correa başkan olmuş, yerli liderlerine çeşitli görevler vererek hükümete dahil etmiştir. Yerlilerin Correa'ya mesafeli olmalarına karşın Correa yerli ritüeline katılması ve bir yerli dilini konuşabilmesi ile önceki başkanlardan ayrılmaktadır, Correa bir yerli ritüeline katılan ilk Ekvador başkanı olmuştur. Ayrıca yerlilerin önemli bir festivali olan *Inti Raymi* de devlet kaynaklarıyla düzenlenmeye başlanmış, bu da yerli örgütlerin önemini azaltan faktörlerden biri olmuştur.⁸¹⁶

Correa 2007 yılında *Secretaria de Pueblos*'u (Halklar Sekreterliği) kurmuştur. Bu yapı yerlilerin tek bir çatı altında toplanması ve korunması amacına yönelik şekillendirilmiş ancak örgütler buna itiraz etmiştir. Bu itirazlar sonucunda Correa bu örgütlerin yolsuzlukların merkezi haline geldiğini ve yerlileri temsil etmediğini savunarak bazı örgütlere kamu yardımını kesmiştir ve etkinliği azalan veya yok olan örgütlerin yerini bu sekreterlik almıştır. Correa hükümeti yerli topluluklarla birebir ilişki kurmaya başlamış ve bu toplulukların projelerini örgütler aracılığı olmadan desteklemeye başlamıştır.⁸¹⁷

Diğer bir tartışma ise CONAIE'nin kira ödemediği 1991 yılından beri ana merkez olarak kullandığı bir bina üzerinden çıkmıştır. 2014 yılında Correa hükümeti bu kullanımı sorgulamaya başlamış ve bu şekilde kullanımını sonlandırma kararı almıştır.⁸¹⁸ Gerekçe olarak da kamu binalarının kamu hizmetinde kullanılması gerektiği, özel ajandaları ve politik hedefleri olan kişi ve gruplara verilmemesi gerektiği söylenmiştir.⁸¹⁹ Bu noktada Correa'nın ve yerli örgütlerin birbirlerinin muhalifi gibi hareket ettikleri belirtilebilir.

Yerli örgütler ile Correa'nın mücadelesini Correa'nın ekonomik alanlarda hakim güç olmak istemesine karşın yerli grupların bu alanları ve var olan siyasi güçlerini koruma çabaları olarak değerlendirilebilir. Temel olarak yerli örgütler yerli kimliğinin tanınması ve neoliberalizm karşıtlığını hedef olarak belirlemişlerdir⁸²⁰, bu noktada Rafael Correa ile hemen hemen uyuştukları söylenebilir; ancak siyasi alanda etkin güç olma mücadelesi Correa'nın bu örgütlere karşı daha sert politikalar izlemesine, yerli örgütlerin de Correa'ya karşı aşırı şüpheli tutum takınmasına neden olmuştur.

⁸¹⁵ Becker, 2012: 90

⁸¹⁶ Jima-Gonzalez, Paradelo-Lopez, 2018: 12.

⁸¹⁷ Jima-Gonzalez, Paradelo-Lopez, 2018: 15.

⁸¹⁸ <http://upsidedownworld.org/archives/ecuador/conaie-indigenous-organization-evicted-from-headquarters-by-ecuadorian-government-2/> (erişim tarihi: 25.07.2019).

⁸¹⁹ Jima-Gonzalez, Paradelo-Lopez, 2018: 14.

⁸²⁰ Jima-Gonzalez, Paradelo-Lopez, 2018: 4.

Ekvador'daki tartışmalar çevrenin korunması mı yoksa ülkenin kaynakları kullanılarak yoksullukla mücadele edilmesi mi gerekli ikilemiyle karşılaşmıştır. Bu nedenle Venezuela ve Bolivya'da yerli örgütlerle olan işbirlikleri, Ekvador'da mücadeleye dönüşmüş ve Correa'nın iktidarda kaldığı süreci etkilemiştir.

2010 Correa'ya Darbe Girişimi

30 Eylül 2010 tarihinde Rafael Correa'ya karşı bir darbe girişimi gerçekleştirilmiştir.⁸²¹ Ancak bu ordu tarafından planlanmış ve bir general tarafından yönlendirilen bir girişim değil, memnuniyetsizliğin yarattığı bir tepkiden kaynaklanmıştır. O dönem çıkarılan yasayla asker ve polislerin maaşları arttırılmış ancak ek gelirlerinde kesintiye gidilmiştir.⁸²² Protestolar üzerine Rafael Correa polislerle bu yasa ile ilgili görüşmeye gittiğinde rehin alınmış, Quito havaalanı ele geçirilmiş ve Ulusal Meclis'e saldırılmıştır.⁸²³ Daha sonra Correa, olaylar sırasında yaralanması üzerine polis hastanesine götürülmüş ve rehin tutulmuştur. Askeri bir birlik Correa'yı saldırganların elinden kurtarmış ve onu başkanlık sarayına ulaştırılmıştır. Correa, bu olay nedeniyle muhalefeti suçlamıştır.⁸²⁴ Olaylardan dört ay sonra ise ABD büyükelçisinin polis teşkilatı şefine rüşvet verdiğine dair belgeler ortaya çıkmış ve Correa 4 Nisan 2011'de büyükelçiye sınır dışı etmiştir.⁸²⁵ Bu konuda ortaya çıkan belgelerin yayınlandığı site, daha sonra kurucusunun da Ekvador'a sığınacağı Wikileaks'tir.⁸²⁶

ABD Karşıtı Politikalar

Correa'nın ABD ile ilgili politikaları dikkat çekicidir. Daha çok siyasi ve askeri konularda ABD politikalarına karşı çıkan Correa, bölge ülkeleri arasında bu konuda daha ilkeli bir görünüm sergilemiştir. ABD karşıtı politikalarında ilk konu seçim vaatleri arasında olan askeri üs konusudur.

1999 yılında dönemin Devlet Başkanı Jamil Mahuad, ABD'nin Manta askeri üssünü kira vermeden kullanmasına olanak sağlamıştır. Bu üs uyuşturucu trafiğini engelleme ve gerillalarla mücadele etme adı altında kullanılmıştır.⁸²⁷ Correa 2009'da biten üs kullanımına dair anlaşma için yenileme şartı olarak Ekvador'un da Miami'de bir askeri üs kurabilmesi gerektiğini belirtmiş ve sonuç olarak ABD, askerlerini bu üsten çekmiştir.⁸²⁸ 80 milyon dolara kurulmuş olan bu üs Amerikan casus uçakları için büyük bir alana sahipti ve Amerika'nın

⁸²¹ Corcoran, 2010:51.

⁸²² Becker, 2013: ebook.

⁸²³ Uyanık, 2014: 320.

⁸²⁴ Becker, 2013: ebook.

⁸²⁵ Uyanık, 2014: 321.

⁸²⁶ <https://www.nytimes.com/2011/04/06/world/americas/06ecuador.html> (erişim tarihi: 27.06.2019).

⁸²⁷ Bitar, 2016: 78.

⁸²⁸ Becker, 2013: 89.

Pasifik Okyanusu'ndaki deniz operasyonları için de liman olarak kullanılıyordu.⁸²⁹ Ayrıca Correa'nın bu üssün kapanmasına dair başarısı Anayasa'nın 5. maddesinde ifade edilen "Ekvador bir barış toprağıdır" maddesine de uygun olmuştur.⁸³⁰

Askeri üs konusunun ardından 2011 yılında Honduras'ın tekrar OAS'a üye olmasına da en çok Correa muhalefet etmiştir. 2009'da Honduras devlet başkanı Manuel Zelaya askeri bir darbe ile görevden alınmıştır.⁸³¹ Correa ancak darbeciler cezalandırıldığı takdirde Honduras'ın örgüte tekrar üye olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş ve darbe karşıtı bir tutum sergilemiştir.⁸³²

Correa 2012 Nisan ayında Kolombiya'da düzenlenen Altıncı Amerikalar Zirvesini de Küba'nın dışlanması nedeniyle boykot etmiştir. Ayrıca Venezuela ve Bolivya ile bölgesel örgütlenmelere liderlik etmiş ve UNASUR için Quito'da daimi sekreterlik kurulmasını sağlamıştır.⁸³³

Rafael Correa'nın ABD karşıtlığı ve kıtada Amerikan etkinliğini azaltma politikaları içerisinde Chavez ve Morales ile ilişkileri önemlidir. Özellikle Venezuela'nın kıtada lider konuma yükseldiği süreçte ilişkiler sıkı bir şekilde devam etmiştir. Ekvador'un dâhil olduğu bölgesel örgütlenmelerin yanı sıra Venezuela ve Bolivya ile çeşitli işbirlikleri de gerçekleştirilmiştir. Venezuela ile Ekvador arasında yapılan anlaşma ile Venezuela, Ekvador'un petrolünü saflaştırmayı ve sosyal programlara kaynak aktarmayı kabul etmiştir. Ayrıca Venezuela küçük ve orta büyüklükte üreticilerden yiyecek malzemesi almayı da karara bağlamıştır. Venezuela ile petrol konusunda birçok anlaşma yapılmıştır, bunlar arasında 4 milyar dolarlık rafineri anlaşması da vardır.⁸³⁴ ABD karşıtı politikalarda bir diğer önemli başlık Julian Assange meselesidir. Correa sonrası dönemi de etkilediği gerekçesiyle aşağıda ayrı bir başlıkta ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Assange Olayı

Ekvador uluslararası alanda Julian Assange olayı ile de dikkat çekmiştir. Assange kurduğu Wikileaks sitesi ile 2010 yılında CIA'in ve Pentagon'un elinde olan ve birçok ülkenin yöneticisiyle ilgili saklı belgeleri yayınlamıştır.⁸³⁵ Bu sebeple de başta ABD olmak üzere birçok ülkenin hedefi haline gelmiştir. Aynı yıl İsveç tarafından, iki kadına cinsel tacizde bulunduğu iddiasıyla Assange hakkında soruşturma açılmıştır.⁸³⁶ Aralık 2010

⁸²⁹ Burbach, 2007:6.

⁸³⁰ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>. (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸³¹ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090629_honduras.shtml (erişim tarihi: 25.06.2019).

⁸³² Gonzalez, 2019: ebook.

⁸³³ Becker, 2013: 90.

⁸³⁴ Burbach, 2007: 7.

⁸³⁵ Ross, 2020: 748.

⁸³⁶ Glass, 2012: 166.

tarihinde İsveç'teki soruşturma gerekçesiyle Birleşik Krallık'ta tutuklanmış ve kefaletle serbest bırakılmıştır. Şubat 2011 tarihinde mahkeme, iki kadına tecavüzle suçlandığı gerekçesiyle Assange'ın soruşturmanın açıldığı İsveç'e iadesine karar vermiştir.⁸³⁷ Bu karara gerekçelerden biri de İsveç'in talep edilen kişinin tutuklama veya teslimini talep eden Avrupa Tutuklama Müzekkeresi çıkarmış olmasıdır.⁸³⁸ Avustralya vatandaşı olan Assange ise İsveç'e iade edildiği zaman, bu ülke tarafından ABD'ye gönderilme ihtimali bulunduğu ve davanın siyasi olduğu gerekçesiyle tutuklamaya itiraz etmiştir.⁸³⁹ İsveç ve Avustralya arasında 1988 tarihli suçluların iadesine ilişkin anlaşma nedeniyle Assange kendi ülkesinin diplomatik temsilciliğine sığınmamıştır.⁸⁴⁰ Ayrıca ABD'de ölüm cezasının olması ve bu ülkeye iadesi olasılığı nedeniyle de İngiliz yetkililerine teslim olmayı reddetmiştir.⁸⁴¹

Karara mahkeme yoluyla itiraz etmeyen Assange 19 Haziran 2012'de Londra'daki Ekvador Büyükelçiliği'ne sığınmıştır; buna karşın Birleşik Krallık yetkilileri büyükelçiliği işgal etme tehdidinde bulunmuş,⁸⁴² Correa da buna sert tepki göstermiştir.⁸⁴³ Diplomatik temsilciliklere sığınma konusu 18 Nisan 1961 tarihli Viyana Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Anlaşmanın 22. maddesi diplomatik temsilciliklerin dokunulmazlığını garanti altına almıştır ve temsilciliğin şefinin izni olmadan bu temsilciliğin bulunduğu ülkenin yetkililerinin bu binalara giremeyeceği belirtilmiştir.⁸⁴⁴ UNASUR dışişleri bakanları toplantısından ve ALBA'dan da Birleşik Krallık'ın herhangi bir eylemine karşılık Ekvador'a destek verildiği açıklanmıştır.⁸⁴⁵ Ekvador da Assange'a diplomatik sığınma hakkı tanıdığını bildirmiştir. Ancak İngiltere makamları Assange'a tanınan diplomatik sığınmayı kabul etmediklerini açıklamışlardır.⁸⁴⁶

Assange büyükelçilikteki beş yılın ardından 12 Aralık 2017'de Ekvador vatandaşı olmuştur. Ekvador Anayasası'nın 6., 7 ve 8. maddeleri kişinin nasıl Ekvador vatandaşlığını kazanabileceğini düzenlemektedir.⁸⁴⁷ Bu maddelere göre kişi doğumla ya da vatandaşlığa kabul ile Ekvador vatandaşı olur ve bu hakkı evlenmek, evliliğin bozulması ya da ikinci bir vatandaşlığa kabul edilme ile kaybetmez. Anayasa'nın 8. maddesi ise Ekvadorlu bir soydan

⁸³⁷ <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2011-0264-judgment.pdf> (erişim tarihi: 25.11.2019).

⁸³⁸ Topal, 2015: 50.

⁸³⁹ <https://www.bbc.com/news/uk-16027942> (erişim tarihi: 15.10.2019).

⁸⁴⁰ <https://www.legislation.gov.au/Details/F2004C00142> (erişim tarihi: 15.07.2019).

⁸⁴¹ <https://www.reuters.com/article/us-wikileaks-assange-idUSTRE7096RQ20110111> (erişim tarihi: 18.10.2019).

⁸⁴² Uyanık, 2014: 321.

⁸⁴³ <https://www.theguardian.com/media/2012/aug/16/julian-assange-ecuador-embassy-asylum> (erişim tarihi: 18.10.2019).

⁸⁴⁴ https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/CifteVergilendirme/diplomatik_viyana_sozlesme.htm (erişim tarihi: 23.09.2019).

⁸⁴⁵ <https://www.dw.com/en/south-american-nations-back-ecuador-in-assange-row/a-16179326> (erişim tarihi: 25.09.2019).

⁸⁴⁶ Topal, 2015: 51.

⁸⁴⁷ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

olmayıp nasıl Ekvador vatandaşı olunabileceğinin koşullarını belirlemektedir. Buna göre beş koşul tanımlanmıştır.

1. Vatandaşlık kartı aldığı anda olabilir.
2. Aksini iddia etmedikçe, bir erkek ya da kadın Ekvadorlu tarafından evlat edinilen reşit olmamış yabancılar Ekvadorlu sayılırlar.
3. Anne veya babası Ekvadorlu olup yurtdışında doğan ve azınlıkken aksi yönde talepleri olmadıkça Ekvadorlu kimliğini devam ettirebilirler.
4. Ekvadorlu bir kadın ya da erkekle yasaya uygun evliliği olanlar.
5. Yetenekleri veya bireysel çabalarıyla ülkeye önemli hizmetleri olanlar.

Yabancı bir kişi bu şartlardan herhangi birini sağladığında Ekvador vatandaşlığına geçebilmektedir. Ekvador çifte vatandaşlığı da tanımaktadır.⁸⁴⁸

Ekvador yönetimi Assange için, vatandaşlık kazandıktan sonra tekrar diplomatik bir konum istese de bu, Birleşik Krallık tarafından reddedilmiştir.⁸⁴⁹ Assange, Correa döneminde önemli bir figür olarak Ekvador politikalarında ana konulardan biri olmuştur, Correa sonrası Ekvador siyasetini de etkilemiştir.

Rafael Correa iki dönem devlet başkanı olmuş ve yasalar gereği bir sonraki seçimde aday olmamıştır. Son seçimlerde Correa'nın desteklediği aday Lenin Moreno seçimleri kazanarak 2017 tarihinden itibaren Ekvador devlet başkanı olmuştur. Aşağıda Rafael Correa dönemi 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları incelenecektir. Lenin Moreno'nun ise Ekvador'un 21. yüzyıl sosyalizminden kopuşunu başlatan bir aktöre dönüştüğü süreç 4. bölümde irdelenecektir.

3.2.3.3.1. Devlet

Ekvador başkanlıkla yönetilen ve anayasal düzene sahip bir cumhuriyettir. Ülkede yasama organı 137 üyeli Ulusal Meclis, yürütme organı ise 15 bakandan oluşan hükümet ve devlet başkanı yürütmenin başıdır. Devlet başkanı ve yardımcısı dört yılda bir gerçekleştirilen seçimlerle belirlenirken, milletvekili seçimleri de başkanlık seçimleri ile birlikte gerçekleştirilmektedir.⁸⁵⁰ Meclis seçimlerinde her parlamenter aynı partiden yedek bir milletvekili ile beraber seçilmektedir.⁸⁵¹

Correa başkan seçilmesinin ardından Chavez ve Morales gibi yeni bir anayasa hazırlama çalışmalarına başlamıştır. 2007'de yeni bir Kurucu Meclis oluşturulmuş ve sol partiler ile yerli örgütlenmeler bu süreçte Correa'ya destek vermiştir, Aynı yıl Eylül ayında

⁸⁴⁸ <http://pdpa.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁴⁹ <https://www.bbc.com/news/uk-42648171> (erişim tarihi: 28.08.2019).

⁸⁵⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ec.html> (erişim tarihi: 18.10.2018).

⁸⁵¹ Burbach, 2007: 6.

yapılan seçimlerde Correa'nın partisi *Alianza PAIS* kurucu mecliste 130 sandalyeden 80 tanesini alarak çoğunluğu kazanmıştır.⁸⁵² Anayasa, yerli örgütlerin de çalışmalara katılmasıyla oluşturulmuştur. 2008'deki referandumda seçmenlerin yüzde 70'i oy kullanmış ve Anayasa yüzde 64 oyla kabul edilmiştir. Bu anayasa ülkenin bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren 20. Anayasası olmuştur.⁸⁵³ Anayasa'nın gerektirdiği şekilde yeniden başkanlık seçimleri yapılmış ve 2009'da yapılan seçimde Correa ilk turda yüzde 52 oy alarak yeniden başkan seçilmiştir. Yurttaşların Devrimi ve 21. yüzyıl sosyalizmine bağlılığını ilan etmiştir.⁸⁵⁴ Yurttaşların Devrimi olarak isimlendirilen bu sosyalizm süreci Ekvador vatandaşlarının kendi yaratacakları bir değişimi ifade etmektedir.

Buen Vivir kavramı bu anayasa için önemli bir kavramdır. Yerli dilinde Sumak Kawsay kavramının karşılığı olan bu terim doğayla barışık ve ona saygılı yaşamayı ifade etmektedir.⁸⁵⁵ *Buen Vivir* kavramı ilk olarak 2006 yılında *Alianza PAIS* hareketi tarafından tartışılmaya başlanmış ve resmi olarak 2007 yılında Ulusal Gelişim Planına dahil edilmiştir.⁸⁵⁶ Ayrıca Anayasa Ekvador'u çokuluslu bir devlet olarak tanımlamıştır. Bu yerlilerin Sumak Kawsay mücadelesinin iki yüz yıl sonra kazanımı olarak değerlendirilmiştir.⁸⁵⁷ Sumak Kawsay kavramı Anayasa'da; doğa ile çeşitlilik ve uyum içerisinde toplumsal birlikteliğin yeni bir şekli, yaşamının iyi bir yoluna ulaşmak olarak anlatılmıştır.⁸⁵⁸

Anayasa'nın çok uluslu ve çok kültürlü yapısının yanı sıra içerdiği ilkeler sosyalizmle de ortak hedefler içermektedir. Correa da "Buen Vivir 21. yüzyıl sosyalizmi içindir" diyerek bu kavramı sosyalizmle bağdaştırmıştır. 21. yüzyıl sosyalizmini adil olarak nitelendirmiştir ve onun birçok sosyalizm modeliyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵⁹ Yerli örgütleriyle maden ve suyun özelleştirilmesi konusunda tartışmalar olsa da bu örgütler anayasa konusunda hükümete destek vermiş ancak bunun Correa'yı desteklemek anlamına gelmediğini de belirtmişlerdir.⁸⁶⁰

Correa'nın izlediği politikalar ve sonuçları aşağıda incelenmiştir. Diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi sosyal politikalar ve bunlara sağlanan kaynaklar Ekvador için de önemlidir.

⁸⁵² Uyanık, 2014: 317.

⁸⁵³ Becker, 2011: 47.

⁸⁵⁴ Gonzalez, 2019: ebook.

⁸⁵⁵ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁵⁶ Breton Solo De Zaldivar, 2017: 189.

⁸⁵⁷ Becker, 2011: 59.

⁸⁵⁸ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁵⁹ Becker, 2013: 86.

⁸⁶⁰ Dosh ve Kligerman, 2009: 23.

3.2.3.3.2. Sosyal Politikalar

Ekvador da Correa ile neoliberal politikalarından vazgeçerek sosyal politikalara ağırlık vermiştir. Bolivya ve Venezuela gibi çeşitli misyonlar uygulamaya koymak yerine anayasa ve gelişim planlarında bunlara yer vermiş ve bunları devlet politikası haline getirmiştir. 2008 Anayasası'nın 3. maddesinde vatandaşların eğitim, sağlık, gıda, sosyal güvenlik ve suya erişimini sağlamak devletin görevi sayılmıştır.⁸⁶¹ Uygulanan politikalarla yoksulluk azalmış, bunun yanında eğitim ve sağlık konularında önemli yatırımlar yapılmıştır. Eğitim ücretsiz hale getirilmiştir. Ekvador da diğer Latin Amerika ülkeleri gibi yüksek yoksulluk oranına sahip bir ülkedir. Correa ile yoksulluk oranı büyük oranda düşmüştür. Kentsel yoksulluk oranı 2011 yılında yüzde 17 seviyesine gerilemişse de kırsal yoksulluk oranı özellikle yerli ve Afrika kökenli topluluklarda yüzde 50 civarında kalmaya devam etmiştir.⁸⁶²

Tablo 3.5 Ekvador 2006-2017 Arası Yoksulluk Oranı

Ekvador Yoksulluk Oranı %											
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
41,20	40,40	38,20	38,20	34,30	30,20	27,50	26,90	23,80	24,70	23,90	23,20

Kaynak: <https://www.macrotrends.net/countries/ECU/ecuador/poverty-rate>

Sosyal politikalar için yer altı kaynakları ve devletleştirilen şirketler en önemli gelir kaynaklarıdır. Correa 2008 yılında 195 şirketi devletleştirmiştir. Bu şirketlerin arasında 1998 yılında ülkenin en büyük bankası olan Filanbanco'nun çökmesine yol açarak yolsuzluk yapıp, müşterilerini ve ülke ekonomisini büyük zarara uğratan Isaias Grup da vardır.⁸⁶³ Devletleştirme konusunda Correa başka adımlar da atmıştır, bunlardan biri ABD merkezli Occidental Petroleum şirketinin holdinglerinin *Petroecuador* şirketine devredilmesidir. Bunun için gerekçe olarak şirketin Ekvador yasalarına aykırı bir satış yapması gerekçe gösterilmiştir. Bu devirle birlikte Petroecuador şirketi ülkenin petrol ihracının yarısından fazlasını, şirket olarak Ekvador'un ihracının yüzde 40'ını ve hükümet gelirlerinin üçte birini kontrol eder hale gelmiştir.⁸⁶⁴ Bu süreçte kamu harcamalarının GSYİH'nin içindeki payı da yüzde 27'den yüzde 48'e çıkmıştır.⁸⁶⁵

Correa çeşitli vergi düzenlemeleri de yapmış, petrol kârı vergilendirilmiş ve zenginlik üzerinde vergiyi artırırken daha etkili gelir toplanması için çeşitli mekanizmalar oluşturmuştur.⁸⁶⁶ Böylece eğitim ve sağlık harcamaları üç katına çıkarılmış, yoksul kesimin

⁸⁶¹ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁶² Becker, 2013: 87

⁸⁶³ Ellner, 2013: 17.

⁸⁶⁴ Burbach, 2007: 7.

⁸⁶⁵ Uyanık, 2014: 319.

⁸⁶⁶ Becker, 2013: 89.

masraflarının azaltılması için destek verilmiş ve kredi alma koşulları genişletilmiştir.⁸⁶⁷ Ekvador sosyal harcamaları arttırabilmek için Venezuela, İran ve Çin ile de işbirliğine gitmiştir.⁸⁶⁸ Ayrıca Politik Gelişim Ulusal Sekreterliği'nin 2016 yılı raporuna göre Correa döneminde sosyal politikalara 70 milyar dolar harcandığı belirtilmiştir.⁸⁶⁹

Sağlık

Ekvador'da sağlık konusu birçok alanda ele alınmıştır. Bunlardan biri de vatandaşlık tanımıdır. Ekvador'da 2008 yılında kabul edilen Anayasa'da vatandaşlık tanımının içine diğer ülkelerin aksine çeşitli sağlık koşulları da dahil edilmiştir ve bu koşulları taşıyan kişilerin de vatandaşlık haklarına sahip ve görevlere tabi olduğu belirtilmiştir. 11. maddede tanımlanan durumlar arasında HIV taşıyıcısı olmak, engellilik, fiziksel farklılık veya herhangi ayırt edici bir özellik sahibi olmak sayılmıştır.⁸⁷⁰ Kızıl Haç örgütünün verilerine göre HIV virüsü kırılgan gruplar içerisinde yüzde 5'ten yüksek bir orana sahiptir, bu nedenle yayılma hızının yüksek olacağı gerekçesiyle Ekvador da bu konuda çeşitli işbirlikleri yapmış ve politikalar oluşturulmuştur.⁸⁷¹

Anayasa'da sağlık konusu bir hak olarak tanımlanmıştır ve ücretsiz hale getirilmiştir. Özellikle yaşlılar için düzenlemeler yapılmış ve 37. maddede bunlar tanımlanmıştır. Yaşlılar için uzmanlaşmış sağlık hizmetleri ve ilaçların ücretsiz olduğu Anayasa'nın bu maddesi ile garanti altına alınmıştır. Anayasa'nın 43. maddesi ise hamile ve emziren anneler için düzenlenmiş ve annelerin sağlık bakım hizmetlerinden ücretsiz yararlanacakları belirtilmiştir. Ayrıca 46. maddede altı yaşından küçük çocukların beslenmesi, sağlığı, eğitimi ve günlük bakımı yine devletin görevleri arasında sayılmıştır. Anayasa'nın 47, 48 ve 49. maddeleri ise engelli vatandaşlara yönelik düzenlemeler içermektedir, özellikle ömür boyu tedaviye ihtiyacı olan kişilerin ilaca erişiminin ücretsiz olacağı belirtilmiştir. Ayrıca 165. maddede devlet başkanının kamu fonlarını kullanabilme koşulları tanımlanırken sağlık ve eğitim harcamalarına dokunamayacağı anayasal güvence altına alınmıştır.⁸⁷² Ekvador Anayasası sağlık konusunda çok ayrıntılı ve bunu eğitimle birlikte birçok yerde garantiye alan bir metindir. HIV taşıyıcılığı gibi özel sağlık koşullarının anayasa metninde yer alması ve sağlığı her koşulda öncelemesi açısından önemlidir. Tüm bu haklar 2009-2013 İyi Yaşam için Ulusal Gelişim Planı'nda da ayrıntılı olarak ele alınmış, beslenme de sağlık konusunda öne

⁸⁶⁷ Becker, 2012: 74.

⁸⁶⁸ Kennemore ve Weeks, 2011: 275.

⁸⁶⁹ Valdivia, 2017: 430.

⁸⁷⁰ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁷¹ https://www.ifrc.org/docs/Appeals/annual08/Ecuadorcountrysheet_FINAL.pdf (erişim tarihi: 27.08.2019).

⁸⁷² <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

çıkarılmıştır. Emzirme süresinin arttırılması, bebeklerin düşük kiloyla doğmasının azaltılması gibi hedefler bu plana dahil edilmiştir.⁸⁷³

Correa iktidara gelir gelmez Sağlık Bakanlığı'nın bütçesi yüzde 70 oranında arttırılmıştır. Mobil klinikler oluşturulmuş, teşhis koyabilmek için daha fazla tıbbi ekipman kullanılmaya başlanmıştır. Correa ayrıca Küba ile de sağlık konusunda işbirliğine gitmiş, Kübalı doktor ve ilaçlardan faydalanma yolunu izlemiştir. Kübalı doktorlar hem eğitim vermek hem ülkede çalışmak üzere Ekvador'a gelmiştir.⁸⁷⁴

Sağlık harcamalarının gayrisafi milli hasıla içindeki payı yıllar içinde artmış, 2000 yılında yüzde 3 olan oran, 2017 yılına gelindiğinde yüzde 8,26 olmuştur.⁸⁷⁵ Çocuk ölümleri 2008 yılında binde 17,1 iken bu oran 2017 yılında yüzde 12,5'e düşmüştür.⁸⁷⁶ Tüm bu veriler değerlendirildiğinde Ekvador'un sağlık konusuna özel bir önem verdiği ve bu konudaki politikaların olumlu sonuçlar çıkardığı görülmektedir.

Eğitim

2008 Anayasasında eğitim bir hak olarak tanımlanmıştır. Anayasa'nın beşinci bölümünü oluşturan 26, 27, 28 ve 29. maddeler eğitim konusundaki düzenlemeleri içermektedir. Eğitimin özel okullar (şirketler) tarafından verilmesi yasaklanmıştır. Kamu hizmeti olarak görülen eğitimin kültürlerarası olması gerektiğine de vurgu yapılmıştır. Eğitimin ücretsiz olmasının yanında evrensel ve laik olacağı 28. maddede garanti altına alınmıştır. Ayrıca 29. maddede yüksek eğitimde akademik özgürlük devlet garantisine alınmış, kişilerin kendi dillerini ve kültürel çevrelerini tanıma hakkı olduğu belirtilmiştir. Çocuklardan sorumlu kişilerin de eğitim için seçecekleri yol, inanç ve ilkeler konusunda özgür oldukları belirtilmiştir.⁸⁷⁷

2009-2013 İyi Yaşam için Ulusal Gelişim Planı'nda eğitim konusunda da hedefler belirlenmiştir. Buna göre 2013 yılına kadar çalışan ve okula gitmeyen çocukların oranının yüzde 25 azaltılması, temel eğitimde kayıt oranının yüzde 98'e çıkarılması ve gençlerin liseye kayıt yaptırma oranının yüzde 66,5'e çıkarılması hedeflenmiştir.⁸⁷⁸ Bu hedeflerde olumlu sonuçlar alındığı UNESCO verileriyle de anlaşılmaktadır. Bu verilere göre Ekvador'da okuryazar oranı yüzde 92,83'tür, 65 yaş üstünde okuryazar oranı yüzde 72,99, 15-24 yaş arasında ise yüzde 99,26'dır.⁸⁷⁹

⁸⁷³ Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo, 2010: 75.

⁸⁷⁴ Friederic ve Burke, 2018: 2.

⁸⁷⁵ <https://www.macrotrends.net/countries/ECU/ecuador/healthcare-spending> (erişim tarihi: 05.04.2019).

⁸⁷⁶ <https://www.statista.com/statistics/806805/infant-mortality-in-ecuador/> (erişim tarihi: 05.04.2019).

⁸⁷⁷ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁷⁸ Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo, 2010: 74.

⁸⁷⁹ <http://uis.unesco.org/en/country/ec> (erişim tarihi: 02.09.2019).

Correa'nın başkanlığı döneminde 20 milyar dolardan fazla bir kaynak eğitime aktarılmıştır. Eğitimin parasız olmasının yanı sıra, eğitim materyalleri, kitap, forma ve yemekler de ücretsiz hale gelmiştir. Daha önce çalışmak zorunda olan 300.000 çocuk okula geri dönmüştür. Ayrıca yerel dilleri korumak ve öğretmek için 14 okul kurulmuştur. Ülke 2015 yılında dünya üzerinde yüksek eğitime en fazla yatırım yapan ikinci ülke olmuştur ve üniversitede okuma oranı artmıştır.⁸⁸⁰

Eğitim konusunda Ekvador'un büyük bir başarı kazandığı açıktır. Uygulanan politikalar 21. yüzyıl sosyalizminde eğitime yapılan vurgu ile de örtüşmektedir. Eğitimin ücretsiz hale getirilmesi birçok kişinin eğitim hayatına katılmasıyla sonuçlanmış ve Ekvador gibi küçük bir ülke çok kültürlü ve yüksek eğitim odaklı bir eğitim planı ortaya koyabilmiştir.

Barınma

Barınma hakkı Anayasa'nın birçok maddesinde diğer haklarla birlikte sayılmıştır. Anayasa'nın 30. maddesinde kişinin sağlıklı ve güvenli bir ortamda yaşama hakkı olduğu belirtilmiştir.⁸⁸¹ Ancak Correa'nın barınma politikaları incelenirken Bolivya ve Venezuela'da olduğu gibi konut inşa edip etmediğine dair veriler elde edilememiştir.

İş ve Ekonomi

Rafael Correa ekonomi konusunda madencilik sektörünü öne çıkaran politikalar izlemiştir. Bu politikaları sık sık yerli örgütlerle çatışmalar ortaya çıkarmıştır ancak ülkenin maden sektörünün uzun süre yabancı şirketlerin elinde olduğu ve bu şirketlerin -Chevron gibi- ekonomik çıkar elde ederken yarattıkları tahribatın sorumluluğunu almayarak bunu devletin üzerine bir yük olarak bıraktıkları hatırlanmalıdır. Maden sektöründe çoğunlukla da bakırda uzun yıllar Kanadalı şirketler hakim güç olmuştur.⁸⁸² Ayrıca 2000 yılından itibaren doların para birimi olarak kullanılması nedeniyle özellikle Kolombiyalı uluslararası uyuşturucu tacirleri Ekvador merkezli bankaları kara para aklamak için kullanmaya başlamıştır.⁸⁸³

Neoliberalizm karşıtlığı bir noktada ABD karşıtlığını içerse de Correa ABD ile ekonomik ilişkilere devam etmiştir. Ülkede doların geçerli para birimi olmasının yanında ABD'nin çok uzun süreden beri ithalat ve ihracat ilişkilerinde en önemli ülke olması bunu sağlayan koşullardır. Ancak Correa aynı süreçte Çin ile de ekonomik ilişkiler kurmuş ve Çin'den 5,3 milyar dolar kredi almıştır.⁸⁸⁴ Ayrıca petrolünün en büyük alıcısı ABD iken, 2011

⁸⁸⁰ <http://www.coha.org/ecuadors-accomplishments-under-the-10-years-of-rafael-correas-citizens-revolution/> (erişim tarihi: 25.12.2018).

⁸⁸¹ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁸² Gonzalez, 2019: 97.

⁸⁸³ Burbach, 2007: 6.

⁸⁸⁴ <https://www.reuters.com/article/colombia-china-loans/china-grants-5-3-billion-credit-line-to-ecuador-idUSL1N0UL1NM20150106> (erişim tarihi: 22.05.2019).

yılına gelindiğinde çıkarılan petrol oranı iki katına çıkmış ve Çin bu petrolün yüzde 50'sini satın alan ülke konumuna gelmiştir.⁸⁸⁵

Correa'nın başkanlığı sürecinde ekonomik gelişmelere bakıldığında 2007 ve 2013 yılları arasında gayrisafi milli hasılanın yıllık yüzde 4 büyüdüğü, yoksulluğun 2006 yılında yüzde 37,6 olduğu, 2014 yılında ise bu oranın yüzde 22,5'e düştüğü belirtilmektedir. Ancak 2014 yılında petrol fiyatlarındaki düşüş ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiş ve ülkenin borcu 2009'da 10 milyar dolardan 2013'te 43 milyar dolara yükselmiştir.⁸⁸⁶

Ekvador 1992 yılında ayrıldığı OPEC'e 2007 yılında tekrar üye olmuştur, böylece Venezuela ile işbirliğini sürdürebildiği platform sayısı artmıştır.⁸⁸⁷ Özel petrol şirketleriyle de müzakereler yapmış ve kârı arttırmayı hedeflemiştir. 2010 yılında çıkarılan bir yasa ile hükümetin petrol kârı yüzde 13'ten yüzde 87'ye çıkarılmıştır.⁸⁸⁸ Ekvador, Venezuela gibi petrol şirketi *Petroecuador*'u tamamen devletleştirme yoluna gitmemiştir, ancak Correa üretimin arttırılması ve yeni teknolojilerin adapte edilmesini istemeyen şirket yönetimini 2011 yılında şirketi özelleştireceği iddiasıyla uyarmıştır.⁸⁸⁹ Ancak böyle bir uygulama gerçekleşmemiştir. Ekvador 8.273 milyon kanıtlanmış petrol rezervine ve 11 milyar metreküp doğalgaz rezervine sahiptir.⁸⁹⁰ Ülkenin aylık petrol üretimi 2000'li yıllara kadar 400 000 varil civarında seyretmiş, 2003 yılından itibaren günümüze kadar 500 000 ila 550 000 varil seviyesine çıkmıştır.⁸⁹¹

Correa petrol haricinde diğer madenler konusunda da aktif politikalar izlemeye çalışmış ancak hem petrol üretimi hem de diğer madenlerin çıkarılması konusunda yerlilerle karşı karşıya gelmiştir.

Correa döneminde, Ekvador 2006'da yüzde 5 büyürken, büyüme oranı 2007'de yüzde 2'ye düşmüş, 2008'de yüzde 6,40'a ulaşmış ancak 2009'da yüzde sıfıra yakın seyretmiştir. Bu büyüme hızı Correa'nın politikalarının ekonomide istenilen değişimi yaratamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır.⁸⁹² Yıllık büyüme oranlarına bakıldığında küresel çapta krizlerin ve petrol fiyatlarındaki değişimlerin etkili olduğu görülmektedir. 2014'te petrol fiyatlarındaki düşüş Ekvador'u da etkilemiş ve 2015 yılında büyüme oranı yine yüzde sıfıra yakın hesaplanmıştır.

⁸⁸⁵ Uyanık, 2014: 319.

⁸⁸⁶ Gonzalez, 2019: 98.

⁸⁸⁷ https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OB062009.pdf (erişim tarihi: 26.08.2019).

⁸⁸⁸ Becker, 2012: 73.

⁸⁸⁹ Becker, 2013: 91.

⁸⁹⁰ https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/148.htm (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁹¹ <https://tradingeconomics.com/ecuador/crude-oil-production> (erişim tarihi: 25.05.2019).

⁸⁹² Webber, 2011: 12.

Tablo 3.6 2006-2015 Arası Ekvador Ekonomik Büyüme Oranları

Ekvador ekonomik büyüme oranları									
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
4,40	2,20	6,40	0,60	3,50	7,90	5,60	4,60	3,70	0,30

Kaynak: Paredes, 2017: 151.

Sosyal harcamalar konusunda ise Ekvador ilerleme kaydetmiştir. 2007-2008 döneminde sosyal harcamanın bütçe içerisindeki payı yüzde 6,4 iken 2016'da yüzde 9,3 seviyesine çıkmıştır.⁸⁹³ Yoksulluk oranı yüzde 40 seviyelerinden aşağıya inmiş ancak tamamen bitirilememiştir. 2015 yılında yoksulluk oranı yüzde 23,3, 2016'da yüzde 22,9 ve 2017'de yüzde 21,5 olarak açıklanmıştır.⁸⁹⁴ İşsizlik de 2012'de 4,1'e inerken, Latin Amerika ülkeleri arasındaki en düşük seviyelerden birine gelmiştir. Aynı zamanda orta sınıfın da geliri artmıştır.⁸⁹⁵

Ekvador Pembe Dalga'daki diğer ülkeler gibi Dünya Bankası'nın ülkedeki temsilciliğine son vermiş, IMF ile ilişkileri bitirmiş ve temelleri Küba ve Venezuela tarafından atılan Güney Bankası'na (Bancosur) katılmıştır.⁸⁹⁶ Ekvador'un petrole bağımlılığının azaltılması ve ekonomik çeşitliliğin artırılması politikası ile ihracat gelirlerinin yüzde 64'ünü farklı kalemler oluşturmuştur.⁸⁹⁷

Çevre

Önemli oranda orman varlığına sahip Ekvador'da ormanların korunması da Anayasa güvencesine alınmıştır. Ormanların, doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin korunması gibi başlıklar altında bunlara dair devletin görevleri sıralanmıştır. Anayasa'nın 395. maddesinde sürdürülebilir kalkınma modeli devlet garantisine alınmıştır. Çevrenin zarar görmesi halinde en kısa sürede harekete geçerek zararın karşılanması ve zarar gören ekosistemin tamir edilmesi devletin sorumluluğu olarak kabul edilmiştir.⁸⁹⁸ Ekvador, Birleşmiş Milletler'in küresel sürdürülebilir gelişim için ortaya koyduğu kriterlerden en az iki tanesini karşılayan 8 ülkeden biridir.⁸⁹⁹ Yenilenebilir enerji konusunda da dikkate değer bir başarı sağlanmıştır. Çin'in finansal desteğiyle kurulan Coca Codo Sinclair Enerji santrali elektrik üretimi için

⁸⁹³ Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2019: 102.

⁸⁹⁴ Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2019: 79.

⁸⁹⁵ Chimienti ve Matthes, 2013: 60.

⁸⁹⁶ Burbach, 2007: 7.

⁸⁹⁷ <http://www.coha.org/ecuadors-accomplishments-under-the-10-years-of-rafael-correas-citizens-revolution/> (erişim tarihi: 25.12.2018).

⁸⁹⁸ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁸⁹⁹ <https://www.footprintnetwork.org/2015/09/23/eight-countries-meet-two-key-conditions-sustainable-development-united-nations-adopts-sustainable-development-goals/> (erişim tarihi: 29.08.2019).

önemli bir kaynak olmuştur. 2016 yılı itibariyle Ekvador yüzde 85 oranında yenilenebilir enerji kullanmaktadır.⁹⁰⁰

Sosyal programlarda orman konusu da önemli yer tutmaktadır. Bu konuda *Socio Bosque* programı hayata geçirilmiştir. 2008’de başlayan bu programla ormanda yaşayan topluluklarla işbirliğine gidilerek ormanların ve çevrenin karşılıklı işbirliği ile korunması amaçlanmıştır. WWF verilerine göre Ekvador genelinde 1,2 milyon hektarlık alan korunmuş ve 170 000 kişi bundan faydalanmıştır. Bu programın bir diğer amacı da ihtiyaçlar için bu alanların satılmasının veya tarım alanına çevrilmesinin önlenmesidir.⁹⁰¹ Program 20 yıllığına oluşturulmuş ve toplamda 4 milyon hektarlık bir alanın koruma altına alınması ve bu bölgelerde yaşayan yaklaşık 1 milyon insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Program uyarınca ormanların ve biyoçeşitliliğin korunmasına dair çeşitli kurallar oluşturulmuştur.⁹⁰²

Bu noktada Sumak Kawsay kavramına geri dönmek gerekmektedir. Anayasa’da da tanımlanan bu kavram, doğa ile uyumlu yaşamayı amaçlamış, Anayasa’nın 2. bölümünde 12, 13 ve 15. maddelerde tanımlanmış ve yasal güvence altına alınmıştır. 12. maddede su hakkı anayasal bir hak olarak tanımlanmıştır. 13. maddede ise kişi ve grupların kimliklerini ve kültürel geleneklerini koruyarak yiyecek maddelerine ulaşabilmeleri konu edilmiştir. 15. madde devlet ve özel sektör kurumlarının çevreci ve temiz teknolojiler kullanmasını ve kirliliğe karşı alternatif enerji kaynaklarına yönelmesini garanti altına almıştır. Ayrıca enerji egemenliği yiyecek ve suyun aleyhine kullanılamaz denilmiştir.⁹⁰³

Anayasa’nın 7. bölümünde 71. maddeden 75. maddeye kadar doğanın hakları tanımlanmıştır. Doğa, yerli dilinde Pacha Mama tanımıyla da anayasaya alınmış ve varlığı, kendini yenilemesi ve korunması güvence altına alınmıştır. Ekvador’un çevre hakkındaki düzenlemeleri yerli kültürünün “iyi yaşamak” tanımıyla da uyumludur. Bu süreçte çevrenin korunmasının yerli toplulukların kültür ve yaşayış şekillerini devam ettirme imkânı sağlayacağını da görmek gerekmektedir. 74. madde *Buen Vivir* kavramını kapsamaktadır. Buna göre; kişiler, topluluklar ve milletler çevreden faydalanma ve iyi yaşama yolunda zevk almalarını sağlayacak şekilde çevreden ve doğal zenginlikten faydalanma hakkına sahiptir.⁹⁰⁴

⁹⁰⁰ <https://www.telesurenglish.net/news/Ecuador-Unveils-Massive-Renewable-Energy-Power-Plant-20161118-0023.html> (erişim tarihi: 29.08.2019).

⁹⁰¹ WWF, 2015.

⁹⁰² Ministry of the Environment, 2012.

⁹⁰³ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>. (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁹⁰⁴ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

3.2.3.3.3. Birey

Latin Amerika’da birey haklarından bahsedildiğinde yerli hakları hem bireysel hem topluluk hakları içerisinde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Ekvador önemli bir yerli nüfusa ve ayrıca politikada yıllardır etkin olan bir yerli örgütlenmeye sahiptir. Yüzde 7 oranında yerli ve yüzde 5 oranında siyah ve Afro-Ekvador⁹⁰⁵ nüfusa sahiptir.⁹⁰⁶ Ancak birçok yerli organizasyonu bu oranı yüzde 40’a yakın olarak vermektedir.⁹⁰⁷

Anayasa’nın 2. maddesinde ülkenin resmi dili İspanyolca olarak belirtilmiş ancak kültürlerarası iletişim için İspanyolca, Kichwa ve Shuar ülkenin resmi dilleri olarak sayılmıştır. Ayrıca diğer yerli dillerinin kullanımı da yasal sayılmış, bunların korunması ve kullanılması devletin güvencesi altına alınmıştır. 21. yüzyıl sosyalizmi çerçevesinde yerli dillerinin kullanımına dair politikalar geliştirilmiş ve bu dillerin kullanımı için televizyon ve radyo kanalları kurulmuştur. 2013 Medya Yasası ile düzenleme yapılmış ve 2014 yılına gelindiğinde yerli topluluklara ait 14 kanal yayına başlamıştır.⁹⁰⁸

Ekvador Anayasası yerli kültürünü de ülkenin zenginliği sayarak koruma altına almıştır. Anayasa’nın 56 ve 57. maddeleri yerlilerin haklarını sıralayıp bunları garanti altına almıştır. Correa hükümeti yerli örgütleriyle çatışmalar yaşasa da birçok örgüt lideri Correa yönetimine katılmış ve Correa’nın yerlilere yönelik politikalarını desteklemiştir.⁹⁰⁹ Bu noktada geçmişte siyasi başarısı da olan CONAIE’nin etkinliği de gittikçe azalmıştır. Oy kullanım kapsamı genişletilmiş, siyasi göçmenlere, ülkede 5 yıldan fazla süredir ikamet eden yabancılara oy hakkı verilmiş ve oy verme yaşı 16’ya çekilmiştir.⁹¹⁰

Cinsiyet eşitliği konusu da bireysel haklar içerisinde öne çıkarılan diğer bir kavram olmuştur. Ekvador cinsiyet eşitliği konusunda anayasal güvence veren bir ülkedir. Anayasa’nın 11. maddesi insanları eşit haklara, görevlere ve fırsatlara sahip kişiler olarak tanımlamıştır. Dil, cinsiyet, politik görüş, sağlık durumu gibi çeşitli maddeler arasında HIV taşıyıcılığı gibi bir ayrıntı dikkat çekmekte ve bu bireylerin de toplumun bir parçası olmasını anayasanın korumasına almaktadır. Ayrıca bireysel haklar konusunda dini inançlar, cinsel tercihler gibi konular da anayasal güvenceye alınmıştır. Anayasa’nın özgürlük hakları başlıklı 66. maddesinde kişilerin sahip oldukları haklar sıralanmıştır.⁹¹¹ Ekvador cinsel tercihlerin ve yönelimlerin korunmasına dair de birçok düzenleme getirmiş, eşcinsellik tedavi merkezleri

⁹⁰⁵ Sömürgecilik döneminde İspanyollar tarafından bölgeye getirilen ve köle olarak kullanılan afrikalıların soyundan gelen kişiler.

⁹⁰⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ec.html> (erişim tarihi: 18.10.2018).

⁹⁰⁷ Jima-Gonzalez ve Paradela-Lopez, 2018: 3.

⁹⁰⁸ <http://www.coha.org/ecuadors-accomplishments-under-the-10-years-of-rafael-correas-citizens-revolution/> (erişim tarihi: 18.10.2018).

⁹⁰⁹ Jima-Gonzalez ve Paradela-Lopez, 2018: 16.

⁹¹⁰ Becker, 2012: 73.

⁹¹¹ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

kapatılmıştır. Eşcinsel evliliği de yasal hale getirilmiştir. Ayrıca kişilerin yasal belgelerde ve kimliklerde cinsiyet ve isim değiştirilebilmesi yasayla sağlanmıştır.⁹¹²

Kadın hakları konusunda düzenlemeler yapılmış ve cinsiyet eşitliğine Anayasa’da defalarca vurgu yapılmıştır. Ekvador bölgede mecliste en fazla sayıda kadın bulunduran ülkedir. 2014 yılı verilerinde 137 meclis üyesinin 57’si ve 36 bakanın 8’i kadındır.⁹¹³ Ancak bu veriler kadın hakları konusunda yeterli düzenlemenin yapıldığı anlamına gelmemektedir. Yaşam hakkı savunması nedeniyle kürtaj halen Ekvador’da yasaktır, Correa da aynı nedenle bunun suç olmaktan çıkarılmasına karşı durmuştur.⁹¹⁴ 2013 yılında Human Rights Watch’ın hazırladığı raporda Ekvador yönetimi bu konuda eleştirilmiş ve politikalarını değiştirmesi için çağrı yapılmıştır.⁹¹⁵

3.2.3.3.4. Ordu

Ekvador ordusu darbeler konusunda aktiftir ve önemli bir ekonomik güce sahiptir. 2000 yılında neoliberal politikalara toplumun tepkisi başlamış, askeri bütçenin kısılması nedeniyle ordu da bu sürece dahil olmuştur. Ordunun yaptığı darbe ile Jamil Mahuad istifa ettirilmiş ve yerine Gustavo Noboa getirilmiştir.⁹¹⁶ Ekvador ordusu ekonomik yönden güçlü bir pozisyonadadır ve ülkenin en önemli havayolu firmalarından biri de dahil olmak üzere birçok şirketi yönetmektedir.⁹¹⁷

2008 Anayasası ile devlet başkanına ordu üzerinde daha fazla yönetim gücü verilmiştir. Anayasa’nın 147. maddesinde devlet başkanına silahlı kuvvetler ve polis gücü için en üst makamı kullanma ve yüksek komuta üyelerini belirleme yetkisi verilmiştir.⁹¹⁸ Correa orduyu Amerikan etkisinden uzaklaştırmış, diğer Latin Amerika ülkelerinin orduları ile işbirliğini önemsemiş ve teşvik etmiştir. Bunun yanında ordunun ekonomik ve siyasi gücünün azaltılmasının, ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlayacağını savunmuştur.⁹¹⁹

Ekvador 1959 yılından beri ABD Güney Komutanlığı ile birlikte Unitas olarak isimlendirilen askeri tatbikatlara katılmıştır. Rafael Correa bu tatbikatların ABD’nin

⁹¹² <https://www.greenleft.org.au/content/bolivia-ecuador-let-transgender-people-choose-their-legal-identity> (erişim tarihi: 22.08.2019).

⁹¹³ <https://lac.unwomen.org/en/donde-estamos/ecuador> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁹¹⁴ <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-24499248> (erişim tarihi: 23.07.2019).

⁹¹⁵ Human Rights Watch, 2013: 23.

⁹¹⁶ Keen ve Haynes, 2009: 550.

⁹¹⁷ <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/18103/civil-military-relations-sour-as-correa-amasses-power-in-ecuador> (erişim tarihi: 12.02.2019).

⁹¹⁸ <http://pdpa.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁹¹⁹ Aviles, 2009: 1556.

hegemonluk iddiasına hizmet ettiği gerekçesiyle 2007 yılı itibariyle bu ortaklıktan ayrılmıştır.⁹²⁰ Ekvador 2012 yılında da Amerikalar Okulu'ndan ayrılmıştır.⁹²¹

Kolombiya merkezli FARC konusu da Ekvador için önemlidir. Bu örgüt ile 1993 yılından itibaren barış sağlanmıştır. Ekvador ordusunun FARC ile ilişkilerine dair çeşitli iddialar söz konusudur. Ülkenin kuzeyinin güvenliğinin FARC sayesinde sağlandığının iddia edilmesinin yanı sıra Ekvador askerlerinin FARC'a yiyecek, içecek temin ettiği, silah sattığı gibi bilgiler de ortaya çıkmıştır.⁹²² 2008 yılında Fenix Operasyonu ile Kolombiya ordusu Ekvador sınırını ihlal ederek FARC gerilla üssünü basmış ve bu olay iki ülke arasında krize neden olmuştur. O dönem Kolombiya devlet başkanı Alvaro Uribe ile Correa arasındaki gerilim sonucunda Ekvador, bu ülke ile ilişkilerini kesmiştir.⁹²³ Kolombiya ile tek sorun FARC gerillaları değildir, bunun yanında Kolombiya'nın Amazon bölgesinde uçaklarla Ekvador'un tarım alanlarını uzun süredir zehirlediği iddiası da dile getirilmektedir.⁹²⁴ FARC ile Kolombiya arasındaki çatışmalar uzun süredir bu iki ülke ilişkilerini etkilemektedir; hem anlaşmazlıklar, hem de göçler bu çatışmaya bir taraf olmasa da insani sorumluluklar nedeniyle Ekvador'un da dahil olmasına neden olmuştur. Correa ise hava sahasında ne Amerikan ne Kolombiya uçaklarının ihlaline izin vermeyeceğini açıklamıştır.⁹²⁵ Correa'nın ordu üzerinde etkili olma çabası uluslararası alanda da orduyu bağlayıcı kararlar almasıyla ortaya konmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında ordu değerlendirildiğinde tam olarak iktidara bağlı bir ordu yapısı görülmemektedir. Correa da iktidara geldiği dönemden itibaren ordunun siyaset ve ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak için uğraşmıştır. Anayasa'da da bu konuda düzenleme yapılmış ve 162. madde ile ordunun sadece savunma ile ilgili şirketlere sahip olabileceği belirtilmiş ve ordunun ekonomideki alanı daraltılmaya çalışılmıştır.⁹²⁶ Ayrıca 1980'lerde solculara yönelik aşırı güç kullanımına dair soruşturmaların araştırılması için bir komisyon da kurulmuştur. Ordu yönetimi ve Correa arasındaki gerilimler özellikle 2010 yılındaki darbe girişimiyle artmıştır. Aynı yıl Çevre Koruma Bakanlığı, Guayaquil şehrinde askeriye'nin doğal rezerv arazisini ihlal ettiği gerekçesiyle ordudan 41 milyon dolar iade etmesini istemiş aksi takdirde Ekvador Silahlı Kuvvetler Sosyal Güvenlik Enstitüsü'ne (*Instituto de Seguridad Social de las Fuerzas Armadas del Ecuador*.- ISSFA) ayrılan bütçeden kesintiye gideceğini açıklamıştır. 2013'te Correa'ya karşı başkanlık için yarışan Guillermo Lasso orduyu

⁹²⁰ Burbach, 2007: 7.

⁹²¹ Russo, 2018: 38.

⁹²² Jaskoski, 2015: 183.

⁹²³ Becker, 2013: 89.

⁹²⁴ <https://www.tni.org/es/node/12061> (erişim tarihi: 02.09.2019).

⁹²⁵ Burbach, 2007: 6.

⁹²⁶ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html> (erişim tarihi: 25.08.2019).

destekleyerek gerilimi arttırmıştır.⁹²⁷ 2016 yılına gelindiğinde bu gerilimin sonucu olarak 5 Şubat'ta Correa tüm yüksek komuta kademesini görevden almıştır.⁹²⁸

Ekvador'da ordu ayrı bir ekonomik güç haline geldiği için kimi zaman ABD ile kimi zaman yerli örgütlerle işbirliğine giderek darbe yapmıştır. Elinde bulundurduğu ekonomik ve siyasi gücün fazlalığı siyasi iktidarla uzlaşmak gibi bir seçeneği göz ardı etmesine neden olmuştur. Correa da iktidara geldiği andan itibaren ordunun sadece devlete ait bir savunma aracı haline geri dönmesi için mücadele etmiştir. Ekvador ordusu neoliberalizmin bir aracı olmanın yanında 1970'lerden itibaren edindiği ekonomik güçle neoliberal bir aktör olarak da ilginç bir örnektir.

3.2.3.4. Değerlendirme: Ekvador

Rafael Correa neoliberalizmle mücadelede Evo Morales ve Hugo Chavez'den farklı bir noktada kalmıştır. Neoliberalizmle mücadelesi daha çok politik alanla sınırlanmış, devrimci bir anayasaya rağmen devrimci bir ekonomik model yaratamamıştır. Ayrıca Ekvador'un diğer ülkelere göre daha köklü yerli örgütlenmelere sahip olması bir noktada Correa ve bu örgütler arasında iktidar mücadelesini ortaya çıkarmıştır. 21. yüzyıl sosyalizminin tabandan yükselip iktidarı etkileyeceği varsayımının yanında Correa'nın kendine bu tabanı yaratma mücadelesi de Ekvador'un son dönemini şekillendirmiştir. Yerli örgütleri, ordu gibi siyasette ve ekonomide güçlü aktörlerin varlığı Correa'nın politikalarını şekillendirirken mücadele alanını da genişletmiştir. Chavez Venezuela'da yoksullara, Morales Bolivya'da yerlilere hitap edebilirken Correa, Ekvador'da hitap etmesi gereken kesimlerle tam olarak uyuşmamıştır; uyuşmazlık bu kesimler içerisinde ayrışmaları da ortaya çıkarmıştır. Ancak Correa'nın mücadelesini Latin Amerika ülkelerinin bütünleşmesi ve işbirliğine gitmesi bakımından 21. yüzyıl sosyalizmiyle bağdaştırmak mümkündür.

Diğer ülkelerin aksine dolar kullanması, ekonomik gelişme hedefinin yerli örgütlerinin mücadelesiyle karşılaşması Correa'nın birçok politikada etkili olamamasına ya da otoriter olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Correa'yı destekleyenler, onu eleştirenlerin 500 yıllık problemlerin Correa tarafından 5 yılda çözülmesini beklediklerini belirtmişlerdir.⁹²⁹ Öte yandan neoliberal politikalara devam ettiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Bu noktada Correa, Chavez ve Morales ile değil ama Brezilya'nın eski devlet başkanı Lula da Silva ile aynı noktada görülmektedir. Ancak ABD hegemonyasına karşı duruşu, eğitim ve sağlık konusundaki ücretsiz hizmetleri, yerli haklarına ve çeşitli kimliklere yönelik düzenlemeleri,

⁹²⁷ <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/18103/civil-military-relations-sour-as-correa-amasses-power-in-ecuador> (erişim tarihi: 12.02.2019).

⁹²⁸ Polga-Hecimovich, 2019: 12.

⁹²⁹ Becker, 2013: 87.

çevrenin korunmasına dair politikaları sadece Ekvador özelinde değil, diğer ülkeler için de örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Correa, Chavez ve Morales'in aksine sadece bir kısım muhalifle mücadele etmek zorunda kalmamış, toplumun hemen hemen her kesimi ile uzlaşmasını ya da çatışmasını gerektiren bir siyasi yapıyla mücadele etmiştir.

Chavez'in iktidara gelmesiyle Latin Amerika'da yeni bir politikalar bütünü olarak kabul gören 21. yüzyıl sosyalizmi Venezuela'nın ardından Bolivya ve Ekvador'da uygulanmıştır. Özellikle toplumun yoksul kesimine yönelik hedefleri olan ve toplumu bilinçlendirmeyi amaçlayan bu politika, sonuçta toplum içerisinde yoğun bir destek elde ederken, yine karşısında güçlü bir muhalefet ile karşılaşmıştır. Ülke içi muhalefetin neoliberal politikalara dönme çabaları yönetimlerin başlıca sorunu olmuş, bunun yanında çıkarları yönetimle uyuşmayan toplumsal kesimler de 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarının uygulanmasında zorlaştıracı unsurlara dönüşmüşlerdir. Neoliberalizmin yol açtığı sorunlar ve kökleşmesine neden olan toplumsal ayrışma 21. yüzyıl sosyalizmi ile siyasete dahil edilen toplumsal kesimler ve bu politikalara sahip çıkan yönetimlerle neoliberal politikalara dönmek isteyen kesimleri karşı karşıya getirmiştir. Chavez'in ölümünün ardından Maduro muhalefetin yoğun baskısıyla karşılaşırken, Ekvador Lenin Moreno ile neoliberalizme geri dönmüş ve Bolivya'da Morales iktidardan indirilmiştir. Sayılan tüm çatışma unsurları ve ortaya çıkan sonuçlar tezin 4. bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYIL SOSYALİZMİ İLE NEOLİBERALİZM ÇATIŞMALARI

Venezuela, Bolivya ve Ekvador'da yaşanan iktidar değişiklikleri 1970'lerden itibaren devam eden ağır neoliberal politikalara tepki üzerinden şekillenmiş ve kıtada Pembe Dalga denilen bir yapı ortaya çıkarmıştır. Uygulanan politikalar önemli yer altı kaynaklarına sahip bu üç ülkenin hem bu kaynaklara hem de ülkelerinin tarihsel köklerine bağlı olarak yeni bir siyasi ve ekonomik yapı talep etmelerine neden olmuştur. Chavez'in 2013'teki ölümü bu ülkelerin geleceğine dair yeni analizlerin yapılmasına ve bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Chavez'in ölümünün ardından Venezuela'da yaşanan ekonomik çöküş, Ekvador'da Rafael Correa sonrası süreç ve Bolivya'da Morales'in iktidardan indirilmesi bu ülkelerin siyasi geleceğinin yaşananlardan nasıl etkilendiğini anlamayı gerektirmektedir.

4.1. Venezuela'da Maduro Dönemi; 21. Yüzyıl Sosyalizmi için Yıkımın Başlangıcı mı?

Venezuela 21. yüzyıl sosyalizminin ilk uygulandığı ülke olmasının yanı sıra bu modelin geleceği açısından da örnek olmaya devam etmektedir. Muhalefetin neoliberal politikalara dönme çabasına karşın hükümetin 21. yüzyıl sosyalizmini devam ettirme hedefi ile ülke, bu mücadelenin sürdüğü yoğun bir çatışma alanı haline gelmiştir. Bu çabalar ve yönetimin mücadelesi Chavez'in hayatını kaybetmesinin ardından uluslararası bir konuya da dönüşmüştür, bu dönemin baş aktörlerinden biri ise Nicolas Maduro'dur. Chavez 7 Ekim 2012'de başkanlık seçimlerini tekrar kazandıktan sonra Maduro'yu başkan yardımcısı olarak görevlendirmiştir.⁹³⁰ Chavez kanser tedavisi olmak üzere Küba'ya gitmeden önce Nicolas Maduro'yu halefi olarak göstermiştir.⁹³¹ Maduro döneminde 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarının devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Ancak Chavez'in ardından yönetime gelen Maduro, Chavez tarzı yönetsel karizmaya sahip değildir. Ayrıca onun gibi ordudan gelmemiş ve siyaset eğitimi almamıştır. Daha önce otobüs şoförlüğü yapmış olan Maduro, Ulusal Meclis'te milletvekili olmasının ardından dışişleri bakanlığı yapmış ve son olarak başkan yardımcısı olarak görevlendirilmiştir.⁹³² Chavez'in 5 Mart 2013'te ölümünün ardından yaşanabilecek iktidar krizi ordunun da yönetime destek vermesiyle önlenmiştir. Bolivarcı Silahlı Kuvvetler (*Fuerza Armada Nacional Bolivariana*- FANB) komutanı ve Savunma Bakanı, silahlı kuvvetlerin ve iktidarın görevinin sosyalizmi savunmak olduğunu

⁹³⁰ The Carter Center, 2013: 5.

⁹³¹ Tinker Salas, 2015: 206.

⁹³² Tinker Salas, 2015: 208.

belirten bir açıklama yapmıştır.⁹³³ Ordunun da desteğinin ardından özellikle ABD'nin Venezuela'da yeni bir dönemin başlayacağı ve iktidar değişikliği yaşanacağı beklentisi karşılıksız kalmıştır.⁹³⁴ Maduro böyle bir sürecin ardından yapılan seçimlerde, 2013 yılında Chavez'den sonra Venezuela'nın devlet başkanı seçilmiştir. 2012 yılında Chavez'e karşı yarışan Henrique Capriles 2013 seçimlerinde de Maduro'ya karşı da aday olmuştur. Seçim sonuçları Capriles'le Maduro'nun değil ama Maduro ile Chavez arasındaki toplumsal destek farkının anlaşılması açısından önemlidir. 2012 seçimlerinde Chavez 1,6 milyon farkla seçimi kazanmışken, Chavez'in ölümünün ardından aynı adaya karşı yarışan Maduro ise ancak 250.000'den az bir oy farkıyla seçimleri kazanabilmiştir.⁹³⁵

Venezuela'da Chavez'in ölümü ülkenin karizmatik bir lider kaybetmesine neden olmuş, Maduro ise bu boşluğu dolduramamıştır. Aynı dönemde petrol fiyatlarında yaşanan büyük düşüş, enflasyondaki artış ve toplumun güvenlik endişesi de hükümetin politikalarını etkilemiştir.⁹³⁶ Maduro kendi yönetim sürecine gelen eleştirilerin yanında Chavez dönemi için de muhalefetin hedefi haline gelmiştir. Maduro'nun Chavez'in karizmasına sahip olmayışı ve de onun gibi eğitilmiş olmayışı birçok kesim tarafından eleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Chavez'in 21. yüzyıl sosyalizmi ideolojisini kullanarak yaratmaya çalıştığı toplum ve devlet yapısı, muhalefetin yoğun baskısı ve Chavez'in ölümü ile yarım kalmış; Maduro ise bu hedefi gerçekleştirebilecek kitle desteğini kaybetmeye başlamıştır. 21. yüzyıl sosyalizmi Venezuela toplumunda daha önce görmezden gelinen kesimlerin kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlarken, elit ve orta sınıf kendi kazançlarının yoksul kesim uğruna azaltıldığını belirtmiş ve aradaki toplumsal uçurum daha da derinleşmiştir. Venezuela'da sosyalizm şimdilik yıkılmasa da bu yapının çok sağlam olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Birçok diğer etmen bu yapının devam etmesini sağlamaktadır, ancak 21. yüzyıl sosyalizmi Venezuela'nın başını çektiği kıtasal bir bütünleşme aracı olmaktan çok her ülkenin kendi pratiğini oluşturduğu bir ideolojik yapıya dönüşmüştür.

Bu bağlamda Maduro döneminin incelenmesi göreve geliş sürecinden başlayacak olup, 21. yüzyıl sosyalizmine yönelik Chavez döneminin de dahil edildiği eleştirileri de kapsayacaktır; çünkü Maduro dönemi Chavez yönetiminin devamı olarak sayılmakta ancak bu süreçteki başarısızlıklar Maduro'ya atfedilmektedir.

⁹³³ Uyanık, 2014: 279.

⁹³⁴ Sullivan, 2013: 6.

⁹³⁵ Lansford, 2015: 1621.

⁹³⁶ Hellinger, 2015: 459.

4.1.1. 2013 Sonrasının Analizi

Maduro, Chavez'in yokluğunda geçici olarak devlet başkanlığını üstlenmiş ve Chavez'in 2013 Mart ayında ölümünün ardından yapılan seçimlerde yüzde 50,7 oyla başkan seçilmiştir.⁹³⁷ Maduro'nun başkan seçilmesi 'Chavismo'nun⁹³⁸ bir zaferi sayılabilir ancak bunu 21. yüzyıl sosyalizminin toplum tarafından kabul edilmesiyle bağdaştırmak mümkün değildir. Bunda başlıca etmen Chavizmonun, *enchufadolar*⁹³⁹ tarafından bir sömürü aracına dönüştürülmüş olmasının toplumda tepki yaratması ve petrol gelirlerini paylaşmanın öncelikli mesele olmasıdır. Chavez'in ölümünün hemen ardından ülkede dolar krizi yaşanmaya başlamıştır, aynı dönemde petrolün de fiyatı düşmüş ve iktidarın ekonomik kaynakları azalmıştır.⁹⁴⁰ 27 Haziran 2018 tarihinde görüşülen Yusuf Can Albayrak da Chavez döneminde ülkede dolar sıkıntısının olmadığını, 1 doların 8 bolivar değerinde satıldığını ve Chavez'in de ülkeden ayrılmadan önceki konuşmalarından birinde Venezuela'nın büyük oranda dolar stoğuna sahip olduğunu söylediğini anlatmıştır. Maduro yönetiminin gelmesiyle beraber dolar sıkıntısının başladığını aktarmış ve aynı dönemde Maduro'nun çevresindeki kişilerin lüks harcamalarının kamuoyunda dikkat çektiğini belirtmiştir.

Maduro'nun iktidara gelmesi, Chavez tarafından halefi olarak gösterilmesi gerekçesiyle beklenen bir durum olsa da seçimleri kazanmasını kendi politikalarına ya da siyasi etkisine bağlamak mümkün değildir. Bu daha çok Chavez'in aldığı oyların ve ona duyulan güvenin devamı olarak nitelendirilebilir. Sonuçta Maduro yönetimi 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarına devam eder görünmekte ancak kimi zaman devletin işleyişindeki aksaklıkları görmezden gelmekle suçlanmaktadır.

4.1.2. Maduro'yu Etkileyen Aktörler ve Süreçler

Nicolas Maduro'nun devlet başkanı seçilmesinden itibaren birçok unsur yönetimini etkilemiştir. Bunlar arasında en fazla öne çıkanlar muhalefet, *enchufadolar*, ekonomide yaşananlar, ABD'nin müdahale etme çabaları ve petrol fiyatlarındaki değişimdir. Bu noktada Nicolas Maduro yönetiminde yaşananları sadece bu unsurlara bağlamak gibi bir amaç yoktur; ancak bu unsurların ülkenin siyasi ve toplumsal hayatı üzerindeki etkisinin devletin yönetimini de etkilediği anlaşılmalıdır. Ülke içindeki aktörler kadar ülke dışı aktörler de dikkate alınması gereken bir konudur. Burada ABD'nin çeşitli konularda tek başına bir aktör

⁹³⁷ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130415_maduro_venezuela (erişim tarihi: 13.01.2019).

⁹³⁸ Chavismo kelimesi Chavez'i ve onun politikalarını bir ideolojiye dönüştüren bir kelimedir. Chavista da onu ve politikalarını destekleyenleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

⁹³⁹ Ekonomik çıkarı için hükümete yaklaşan kişiyi tanımlayan sözcük, Maduro'yu etkileyen aktörler ve süreçler başlığında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

⁹⁴⁰ Monaldi, 2015: 13.

olarak yer alması hem ABD'nin açıkça Chavez sonrası Venezuela'ya yönelik tepkileri nedeniyle hem de ülke içinde muhalefetle işbirliğine dayanan iki yönlü bir etmen olmasından kaynaklanmaktadır.

4.1.2.1. Enchufadolar

Maduro yönetimini en fazla etkileyen faktörlerden biri *enchufadolar*dır; *enchufado* kelimesi prize takılı fiş anlamındadır. Mali çıkar için iktidara eklemlenen kişileri tanımlayan bu kelime, 21. yüzyıl sosyalizminin işleyişinde de sorunlara neden olmaktadır. Devletin verdiği mali destekleri alan ancak sonrasında herhangi bir üretim yapmayan kişiler bu tanıma dahildir. Bunun yanında yeni zenginler gibi bir tanım da kullanılmaktadır. Yeni zenginler, önceden fakir olan ama bu iktidar sayesinde zenginleşen kişileri tanımlamaktadır. 27 Haziran 2018 tarihinde yapılan görüşmede, Anadolu Ajansı (AA) Venezuela muhabiri Andreina Itriago bu terimi gerçekte Chavista olmayan ama onların maddi olanaklarını sömürebilmek için Chavizmoya dahil olan kişiler şeklinde tarif etmiştir.

Enchufadoların ortaya çıkışını sağlayan ortamı yarattığı iddiasıyla, Chavez'in karizmasının, politikalarının önüne geçtiği eleştirisi de vardır. Chavismo da Chavez'in uyguladığı politikalardan veya Bolivarcı ideolojiye olan güvenden çok, Chavez'in karizması ve popülerliği nedeniyle oluşan, Chavez ve partisi ile bütünleşme olarak da değerlendirilmiştir.⁹⁴¹ Bazı kişilerin bu şekilde kolay para elde ederek zenginleşmeleri ve yeni bir tür zengin kesimin oluşması bu kavram kapsamındadır. *Enchufado* kelimesi yapılan görüşmelerde farklı kişiler tarafından da kullanılmıştır. Chavez hükümeti döneminde zengin olan kesimi ifade eden bu kavram, chavista olanların tamamını kapsamadığı gibi *enchufadoların* tamamının chavista olduğunu söylemek de mümkün değildir. Ancak bahsedilen kişilerin parasal çıkar karşılığı bu harekete eklemlendikleri farklı görüşmelerde belirtilmiştir. Chavez dönemi ile birlikte ortaya çıkan yeni zenginlerin sahip oldukları imkânlarla rağmen üst sınıf tarafından kabul görmedikleri de dikkate alınmalıdır. Yolsuzluğun ve hırsızlığın Venezuela toplumunun genel bir sorunu olduğunu belirten AA muhabiri Andreia Itriago, bu şekilde zengin olan kişileri Venezuela'nın yeni üst sınıfı olarak tanımlamıştır. Chavez'in iktidara gelmesinin ardından zenginleşen bu insanların gerçekten üst sınıfa dahil olmadığını eklemiştir. Ancak Venezuela'da önceki dönemde üst sınıfta sayılan kişiler de Avrupa'nın kapitalist gelişim sürecinde olduğu gibi aydınlanmacı bir yapıda değil, kaynakların yönetimi ve rant sayesinde zenginleşen kişilerdir.

⁹⁴¹ Hawkins, 2010: 1149.

Enchufado birçok alanda sorun yaratmaktadır. İşletmeleri alıp bunları işletmemek, hükümeti destekliyor görünüp zengin olmak gibi durumlar *enchufadoları* toplumsal bir sorun haline getirmiştir. Chavizmoyu destekliyor görünerek iktidara yakın olmaları ve mali kaynakları sömürmeleri nedeniyle sistemde kötü etki yaratmışlardır.

4.1.2.2. Ekonomik Koşullar

2014 yılından itibaren petrol fiyatlarındaki aşırı düşüş, ABD'nin çeşitli ambargoları ve yükselen enflasyon sebebiyle Maduro kötü bir ekonomi ile karşı karşıya kalmıştır. Ülkede dolar miktarının azalması, ithalata dayalı bir ekonomik modelin sürdürülmesinde zorluk yaratmış, sonuçta ortaya çıkan ekonomik kriz Venezuela'nın başlıca sorunu haline dönüşmüştür.

Venezuela'da ekonomik yapının bozukluğu ve devlet işleyişindeki aksaklıklar nedeniyle insanlar maaşlarıyla geçinemeyecek durumdadır. Görüşmeler ve incelemelerin yapıldığı 2018 Haziran ayı itibariyle asgari ücret 5.196.000 bolivar, emekli maaşı ise 4.200.000 bolivar olarak belirlenmiştir. Aynı tarihlerde 1 dolar karaborsa kurda 2.600.000 bolivar ve resmi kurda ise 115.000 bolivar değerindedir. Venezuela'da gözlem yapılan süreçte de kur farkının yurtdışından gelen kişiler için büyük bir sıkıntı yarattığı, ayrıca nakit para kullanımının yüksek enflasyon ve dolar kuru nedeniyle neredeyse imkansız hâle geldiği anlaşılmıştır. Resmi kur ve karaborsa kur arasındaki fark ise çoğunluğu yurt dışındaki akrabalarından gelen para ile geçinen insanların karaborsaya yönelmesine neden olmuştur. Ancak bu bilgilerin yanında elektrik, su, telekomünikasyon gibi konularda devletin genelde ücretsiz ya da sembolik ücretlerle hizmet verdiği alanlar da vardır. Yine de gıda ve temel tüketim maddelerinin fiyatları verilen maaşların çok üzerindedir. Haziran 2018 itibariyle bazı ürünlerin fiyatları aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.1 Haziran 2018 Tarihinde Ürün Fiyatları

1 kg Şeker	2.134.200 bolivar
1 paket Makarna	3.000.180 bolivar
Bulaşık deterjanı	4.528.000 bolivar
Çamaşır yumuşatıcı	1.715.205 bolivar
1 kg Havuç	1.185.000 bolivar
Zeytinyağı 1. Marka	16.536.000 bolivar
Zeytinyağı 2. Marka	31.852.800 bolivar
Siyah Poşet çay	2.249.220 bolivar
Kahve 500 gr.	7.022.280 bolivar
Ayçiçek Yağı	4.432.140 bolivar

Verilen maaşların yüksek enflasyon nedeniyle sembolik hâle gelmesi nedeniyle hükümet ek yardım kartları veya yardım kolileri dağıtmaktadır. Bu yardım kolilerine CLAP (*Comité Local de Abastecimiento y Producción*)⁹⁴² denmektedir ve bir ailenin minimum ihtiyaçlarına göre ayrıntılı şekilde hazırlanmış çok miktarda ürün içermektedir. Bu kutular yoksul kesimin gıda ihtiyacını karşılamının temelini oluşturmaktadır ve bu ürünlerin büyük kısmı Meksika'dan ithal edilmektedir.⁹⁴³ Bunun yanında birçok insanın çöpten beslendiğine dair iddialar da dile getirilmiştir; ancak araştırma süresince buna dair herhangi bir olay görülmemiştir.

İstihdam konusunda çeşitli programlar sunulsa da bunun üretime katkısını görmek zordur. Kötüleşen ekonomik koşullar ve maaşların azlığı çoğu Venezuelalıyı birkaç işte birden çalışmak zorunda bırakmaktadır. Birçok kişi de yurtdışına göç etmekte ve Venezuela'daki ailesine para göndermektedir. Venezuela'da yapılan görüşmeler ve incelemeler sırasında devlet memurlarının bile çay satarak devletin maaşından fazlasını kazandığı, bazı kişilerin Caracas'ta şehirden geçen nehirde altın aramaya başladığı gibi iddialar dile getirilmiştir. Bunun dışında kalifiye nüfusun yurtdışına göçü aslında Venezuela'nın hem bugünü hem de geleceği için en önemli problemlerden biridir. Venezuela'da bir işi geliştirmek için gerekli sermayeyi toplamak günümüz ekonomik koşullarında olanaklı değildir. Devletin girişimcilere yönelik çeşitli politikaları olmakla birlikte bu politikaların etkinliği konusunda görüşler farklılaşmaktadır. Tüm bunların yanında ülkenin toplumsal yapısı ve ortaya çıkan yeni kavramlar ekonomik iyileşmenin planlar dahilinde gerçekleşmesinin önünde engeldir. Bunlardan biri daha önce de vurgulanan petrole bağımlılık diğeri ise *enchufadolar*dır.

27 Haziran 2018 tarihinde yapılan görüşmede AA Venezuela muhabiri Andreina Itriago Venezuela ekonomisinin sadece petrol temelli olduğunu belirtmiştir. Petrole bağımlılığın sadece Chavez yönetimi ile ilgili olmadığını, önceki yönetimler, Maduro iktidarı ve iktidarı hedefleyen muhalefet için de geçerli olduğunu söylemiştir. Yolsuzluğun ve hırsızlığın da yine aynı şekilde siyasi sistemden değil Venezuela'nın genel yapısından kaynaklı toplumsal bir sorun olduğunu belirtmiştir. Sosyalist ekonomi modeline olan eleştirisi ise tamamen farklı bir bakış açısı içermektedir. Sosyalizm nedeniyle birçok kişinin ve ailenin emeğine el konulduğunu belirtirken, asıl kötü olanın yönetimin “ben daha iyi yaparım” diyerek bunu gerçekleştirmesi olduğunu aktarmıştır. Ancak bu politikayla hiçbir şeyin yapılmadığı ve devletleştirme ile herhangi bir başarı sağlanamadığını savunmuştur. Bu

⁹⁴² Üretim ve Tedarik için Yerel Komite.

⁹⁴³ <https://www.csis.org/analysis/maduro-diet-food-v-freedom-venezuela> (erişim tarihi: 20.01.2019).

noktada 21. yüzyıl sosyalizmi modelinin başarısız olarak nitelendirilmesinden çok yönetim başarısızlığı ön plana çıkmaktadır. Birçok kaynağı olan bir ülkede bu kaynakların ve yeni ekonomik modele uygun politikaların düzgün bir şekilde uygulanmaması sorunu ortadadır. Heinz Dieterich'in 21. yüzyıl sosyalizmi modelindeki ekonomi tanımı yeniden incelendiğinde tarif edilenle ulaşılan sonuç arasındaki fark görünür haldedir. Dieterich insanların fiyatları tabandan kendilerinin belirleyebildiği demokratik bir ekonomi modeli önerirken, “biraz kandırmaca” olarak nitelediği refah devleti modelinin ve Leninci sosyalist modelin dışında üçüncü bir yol önermektedir.

Demokratik planlı - eşdeğerli ekonomi, iki yöntemin dışında, üçüncü nitel anlamda yeni bir strateji sergiler, bu strateji uyarınca toplumsal ve ekonomik adalet artık öncelikli olarak devletin müdahalesi olmaksızın, ekonomik sistemin kendisinin kurumsallaştırılması yoluyla gerçekleştirilir. Burada sözkonusu olan, sorunun ekonomik sistemin içinden çıkarak, toplumsal bir biçimde çözümüdür, dışarıdan resmi yollarla değil.⁹⁴⁴

Sovyet modelinden uzaklaşmayı tarif eden bu ekonomi modeli Venezuela'da sosyalizm uygulamalarında bir karışıklık da yaratmıştır. Toplumsal katılımı amaçlayarak, toplumun tabandan kendini dönüştürerek ekonomik sistemi değiştireceği beklentisi yolsuzluk gibi bir sorunun henüz aşılmamış olduğu bir ülkede *enchufado* gibi bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Chavez hükümeti sayesinde bazı işletmelere el koyan kişiler buralarda üretim modelini geliştirmek yerine kolay parayı tercih etmişlerdir. 21. yüzyıl sosyalizminin ekonomi modeli daha çok Avrupa'nın gelişmişliğine karşı yarışmak zorunda kalan az gelişmiş ülkelerin savunulmasına dayanan bir modeldir. Ancak geline nokta devlet eliyle yapılan düzenlemelerin ve toplumdan beklentinin birbiriyle buluşamadığı açıktır. Bunun nedenini sadece plansız uygulamalara bağlamak eksik kalacaktır. Her ülkenin gelişiminin birbirinden farklı olduğu, buna rağmen az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle aynı kategoride mücadele etmesi gerektiği yanlıgısı sürmüştür. Ayrıca emperyalizm nedeniyle bağımsız gelişmemiş bölgede burjuva geç ve emperyalizme eklemlenmiş bir halde ortaya çıkmıştır.⁹⁴⁵ Bu nedenle Latin Amerika ülkelerinde toplumsal tabana sahip burjuva sınıfı oluşmamıştır. Sonuçta Chavez'in oluşturmaya çalıştığı toplum kendi burjuva sınıfı yerine, eski sömürgecilik yandaşlarına benzer şekilde *enchufadoların* ortaya çıkmasına neden olmuş ve bunlar ekonomik gelişmenin önünde hükümete yük haline gelmişlerdir.

Venezuela ekonomik olarak pek çok kaynağa ve potansiyele sahip olmasına karşın bunların kullanımı ve idaresi konusunda çeşitli sıkıntılarla yüz yüze gelmektedir.

⁹⁴⁴ Dieterich, 2007: 132.

⁹⁴⁵ Löwy, 1998: 21.

Venezuela'nın sahip olduğu kaynaklar arasında altın, koltan,⁹⁴⁶ elmas, kömür gibi madenler bulunmaktadır.⁹⁴⁷ Başkentin merkezinde de altın çıktığı yönünde bilgiler edinilmiştir. Ayrıca Venezuela bir turizm bölgesi olarak da birçok avantaja sahiptir. Angel Şelaleleri ve Los Roques gibi ünlü plajları bulunan ülkede turizm de gözardı edilen sektörlerden biridir. Uygulanan politikalar da ülkeyi turistler için bir cazibe merkezi olmaktan çıkarmaktadır. Venezuela'da inceleme sürecinde gözlemlendiği kadarıyla aynı güzergâhta seyahat bir turist için bir Venezuela vatandaşının ödediği ücretin birkaç katı olabilmektedir. Turizm konusundaki eksiklikler birkaç yerde de gözlemlenmiştir. Bunlardan biri Caracas'ın simgesi konumundaki ve El Avila Milli Parkı'nda yer alan Humboldt Hoteldir. Otele devlet tarafından el konmuş, sonra uzun süre işletmeye açılmamıştır. Diğer bir örnek müzelerdir; müzelerin bir kısmının tadilat gerekçesiyle boşaltılıp tekrar açılmadığı ya da sınırlı olarak ziyarete açıldığı görülmüştür.

Uygulanan ekonomi politikaları çeşitlilik göstermemiş, bu tutum ve *enchufadolar* ülkede birçok sektörün de sorun yaşamasına neden olmaya başlamıştır. Bunlardan biri de kakao ve çikolata sektörüdür. Caracas'ta çikolata üretimi yapan, çeşitli kurslar vererek bu sektörde yer alan başka insanları da eğitip yönlendiren ve 2013 yılında kurulan *Cacao de Origen* markasının yetkililerinden olan Chloe Doutre Roussel ile 27 Haziran 2018 tarihinde bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede Venezuela'da iş geliştirme ve kakao sektörüne yönelik görüşler ve bilgiler alınmıştır. Kakao, Venezuela'nın kahveyle birlikte en önemli tarım ürünlerinden biridir ve tarihsel bir öneme sahiptir. Venezuela ayrıca en iyi kakao genetiğine ve çeşitliliğine de sahiptir. Üç çeşit kakao türünden ikisi Venezuela'da yetişmektedir, bunlar Criollo ve Trinitario kakao bitkileridir. Chuao ve Porcelana olarak isimlendirilen iki kakao türü de en kaliteli ve pahalı kakao türleri olarak sayılmaktadır.

Yarı İtalyan yarı Venezuela kökenli Maria Fernanda di Giacobbe, Cacao de Origen markasının yaratıcısı ve şirketin kurucusudur. Roussel ise 2005 yılında ABD'de başlayan "Bean to Bar" (Çekirdekten Tablete) olarak isimlendirilen, endüstriyel üretime karşı iyi kakao ile kaliteli çikolata üretimini amaçlayan hareketi 2012 yılında Venezuela'ya taşıyan kişidir. Roussel ile yapılan görüşmede hem endüstriyel üretim hem de hükümet ile ilgili konular değerlendirilmiştir. Çikolata üretimi için en küçük makinenin fiyatının 320 dolar olduğunu belirten Roussel, birçok çiftçinin yurtdışından gelen parayla yaşamını devam ettirdiğini söylemiştir. Ekvador, Kolombiya ve Peru'da devletin tarım alanına yatırım yaptığını, çiftçileri eğittiğini ve plantasyonların temizlenmesi gibi konularda programlar yürüttüğünü belirten

⁹⁴⁶ Telefon, bilgisayar gibi birçok elektronik alette kullanılan ısıya dayanıklı bir maden.

⁹⁴⁷ http://www.desarrollominero.gob.ve/wp-content/uploads/2018/01/Minerals_Catalog_2018.pdf (erişim tarihi: 04.01.2019).

Roussel, Venezuela’da bu konuda hükümetin hiçbir şey yapmadığını, hatta kakao bitkisinin genetiğinin araştırılması, iyileştirilmesi, daha iyi türlerin yetiştirilmesi için kurulmuş tesislerin Chavez döneminden itibaren kapatıldığını savunmuştur. Çikolata sektöründe de *enchufado* tipi bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Roussel hükümet taraftarı kişilere çikolata sektörü için destek verildiğini fakat bu kişilerin üretim yapmadıklarını, yeni makinelerin kullanılmadan bekletildiğini ama bunun yanında kakao üretimi ve çekirdeklerin kurutulup fermente edilmesi için var olan tesislerin kapatıldığını belirtmiştir. Devletin sadece iki yıl için Porcelana isimli kakao için alım yaptığını ve sonrasında bu alımların durduğunu aktarmıştır.

Roussel’in iddiaları sadece tesislerin kapatılmasıyla ilgili değildir; Roussel, 2-3 aylık bir süreçte (2018 yılı Mart-Nisan aylarında) hükümetten bazı yetkililerin geçersiz bahanelerle çiftçilerin elinden kakaolarını aldıklarını ve ödeme yapmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca bu hükümet yetkililerinin ödemeyi taahhüt ettiği miktarın da üretim masraflarını karşılamadığı gerekçesiyle bazı ailelerin kakao üretimini bıraktığını dile getirmiştir. Cacao de Origen markasını yurtdışında da sattıklarını ancak devletten bu konuda herhangi bir destek alamadıklarını aktarmıştır.⁹⁴⁸ Bu konularda her firmanın kendi yöntemleriyle yurtdışına satış yaptığını ve kişi başı 8 kilogram sınırı olan el bagajında çikolata taşıdıklarını söylemiştir. Çikolata belli bir sıcaklıkta tutulması gereken bir ürün olduğu için ancak kendi kısıtlı imkânları ile bunları götördüklerini ve yurtdışında talep eden satıcılara verdiklerini de eklemiştir.

Bu sıkıntıların benzerleri, 21 Haziran 2018 tarihinde muhalefet milletvekili Manuela Bolivar ile yapılan görüşmede kahve sektörü için anlatılmıştır. Bolivar, sömürgecilik döneminden beri Venezuela’nın önemli bir kahve ihracatçısı olduğunu söylemiş ancak Chavez ile kahve sektörünün çöktüğünü savunmuştur. Piyasa fiyatlarının kontrol altına alınması ve devlet tarafından belirlenmesinin bu sektörü yok ettiğini, Nikaragua ve Ekvador’dan kahve ithal etmek zorunda kaldığını söylemiştir. Venezuela, üretimin az olması nedeniyle ilk kez 2009 yılında kahve ithal etmiştir. Özellikle Nikaragua kahve ithalinde 2009’dan itibaren öne çıkan ülke olmuş ve Venezuela, Nikaragua kahvesinin en önemli alıcısı haline gelmiştir.⁹⁴⁹ Yapılan anlaşma ile 2013 yılında günlük 27 000 varil ham petrol ve petrol ürünleri karşılığında bu ülkeden kahve alınmıştır; ancak bu kahve çekirdeklerinin de düşük kalitede olduğu belirtilmektedir.⁹⁵⁰ Daha sonra da çeşitli ülkelerden kahve ithali devam etmiştir, bu ülkeler arasında Nikaragua’nın ardından Brezilya öne

⁹⁴⁸ Roussel bu konuda yurtdışı fuarları için destek alamamak, belli bir sıcaklıkta korunarak taşınması gereken ürünler için yeterli imkânların ve teçhizatın sağlanmaması gibi örnekler vermiştir.

⁹⁴⁹ Nuñez, 2010: 2.

⁹⁵⁰ <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-nicaragua-coffee-insight/as-venezuela-coffee-output-sinks-it-swaps-oil-to-import-nicaraguan-beans-idUSKBN0LX1EY20150301> (erişim tarihi: 20.12.2018).

çıkarken, 2016 yılında Brezilya hemen hemen kahve ithal edilen tek ülke haline gelmiştir. Kahve ithal edilen ülkeler ve ithalat içinde bu ülkelerin payları aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁹⁵¹

Tablo 4.2 Venezuela'nın Kahve İthal Ettiği Ülkeler ve Oranlar

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Brezilya	61	50	45	25	65	-	64	96
Nikaragua	35	43	37	52	26	78	32	
Kosta Rika	-	-	6	3,5	-	-	-	2,6
Honduras	-	-	3,6	15	4,5	5,7	-	-
Guatemala	-	-	8	4,8	4,8	13	2,5	-
El Salvador	5,1	5,9	-	-	-	-	0,96	-

Kaynak: https://atlas.media.mit.edu/tr/visualize/tree_map/hs92/import/ven/show/0901/2016/

Ülke içinde kahve fiyatlarının kontrol altına alınmasıyla Venezuelalı kahve üreticilerinin de ithal kahve ile yarışamadıklarını belirten Bolivar, ithal kahveye uluslararası piyasada belirlenmiş fiyatlar verilirken, yurtiçinde kahve üreticisine düşük bir ücret ödendiğini aktarmıştır. Daha önce 85 000 olan kahve üreticisi aile sayısının da bugün 1500 gibi bir rakama gerilediğini vurgulamıştır.

Bu iddiaların yanında Chavez hükümetini ve devam eden politikaları savunanlar ise ülke ekonomisine dair farklı yorumlar yapmaktadırlar. 22 Haziran 2018 tarihinde yapılan görüşmede Telesur Okulu yöneticisi ve gazeteci Rolando Regalado muhalefetin Venezuela ekonomisine müdahalesine yönelik bazı iddiaları dile getirmiştir. Regalado muhalefetten birçok ismin Venezuela ekonomisini sabote etmek üzere çeşitli bankalara ve hükümetlere gittiğini ve ülke üzerinde yaptırım uygulanmasını talep ettiklerini belirtmiştir. Bu konuda verdiği isimlerden biri *Primero Justicia* Partisi'nden -Juan Guaido'dan önce Ulusal Meclis başkanlığı yapmış olan- Julio Borges'tir. Regalado, Borges'in çeşitli bankalara mektuplar gönderdiğini ve ziyaretlerde bulunduğunu, AB'den, İspanya hükümetinden ve hatta ABD'den ülkesine yaptırım uygulanmasını istediğini belirtmiştir. Bunun dışında 2015 yılı meclis seçimlerinden sonra muhalefetin, "Maduro'yu 6 ay içerisinde indireceğiz" açıklaması⁹⁵² yaptığını, arkasından muhalefetin bazı güçleri devreye soktuğunu ve Venezuela'ya karşı ekonomik bir savaş başlattıklarını söylemiştir. Gıda ve ilaca erişimin de yine muhalefet tarafından zorlaştırıldığını iddia etmiştir. Sonuç olarak bu tutumun Maduro'yu iktidardan devirmek amaçlı bir hareket olduğunu aktarmış, yeni bir üretim modeli uygulamanın muhalefet tarafından engellendiğini de ifade etmiştir.

⁹⁵¹ https://atlas.media.mit.edu/tr/visualize/tree_map/hs92/import/ven/show/0901/2016/ (erişim tarihi: 20.12.2018).

⁹⁵² Aynı açıklamanın yapıldığı AA muhabiri Andreino Itriago tarafından da belirtilmiştir.

Muhalefetin ve iktidarın açıklamalarının birbirlerini suçlayıcılığı göz önüne alındığında muhalefetin, Chavez öncesi sömürgeci ve neoliberal politikaların yol açtığı kötü sonuçları ve devam eden etkilerini şu anki iktidara mal etmeye çalıştığını söylenebilir. Maduro iktidarının da yetersiz kaldıkları ekonomik yetersizlik meselesinin temelini önceki yönetimlere ve muhalefetin sabotajlarına bağladığını görmek mümkündür.

Ekonomik kötü gidişi sadece Chavez ile değişen sisteme bağlamak Venezuela için geçerli bir sonuç değildir. Çünkü 2018 yılında yapılan görüşmelerde Chavez öncesi hükümetlerin de petrole bağımlılığı hem muhalefet hem iktidar tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda Chavez hükümetinin farkı yoksul ve yerli kesimi de sisteme dahil etmek olmuş; ancak petrole dayalı ekonomi modeli sürdürülmüştür. Farklı bir model geliştirme konusunda yapılmaya çalışılanlar ise kimi zaman yetersiz kalmış kimi zaman da *enchufado* denilen kesimin, yolsuzlukların ve muhalefetin baskısı nedeniyle farklı bir model hayata geçirilememiştir. Venezuela'nın ekonomik yapısını analiz edebilmek için tarihsel olarak geri bırakılmışlığını, burjuva sınıfının kapitalist ülkelerdeki gibi oluşmayışını, bunu yerine zenginleşmiş elit kesimin devlete hakim hale gelmesini, petrole bağımlılığını, muhalefetin ekonomik anlamdaki baskısını, ülkede yoğun hissedilen sınıf farkını ve son olarak plansız bir sosyalizm uygulamasını bir arada düşünmek gerekmektedir.

4.1.2.3. Petrol Fiyatlarındaki Düşüş

Venezuela'da 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarının petrole bağımlılığı, petrol fiyatlarındaki değişimin de doğal olarak bu politikaları etkilemesine neden olmuştur. Chavez iktidara geldiğinde 17,44 dolar olan petrolün varil fiyatı, OPEC'in tekrar etkin olmasına yönelik çalışmalarla artmaya başlamıştır. Ülkenin sosyalist olduğunun ilan edildiği 2005 yılında petrol varil fiyatı 50,59 dolara ulaşmıştır. OPEC verilerine göre 2007'den itibaren petrol varil fiyatları Tablo 4.3.'te yer almaktadır.

Tablo 4.3 2007-2018 Arasında Petrol Varil Fiyatları

Yıllara göre Petrol varil fiyatları	
2007	69,08 \$
2008	94,45 \$
2009	61,06 \$
2010	77,45 \$
2011	107,46 \$
2012	109,45 \$
2013	105,87 \$
2014	96,29 \$
2015	49,49 \$
2016	40,76 \$
2017	52,43 \$

2018	69,78 \$

Kaynak: https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/40.htm

Petrol fiyatlarında yaşanan değişimler sosyal politikaları da etkilemiştir. Petrole bağımlı ekonomik model ve tarım politikalarının yetersiz olması nedeniyle ülkede tüketilen birçok ürün ithal edilmektedir. Bu ürünler arasında gıda maddeleri önemli yer tutmaktadır.

Petrolün diğer Latin Amerika ülkeleri ile işbirliği için bir takas aracı olmaktan öte temel ihraç maddesi olması bu ürünün fiyatının sistemi açıkça etkileyebilmesine neden olmuştur. Petrol fiyatının Chavez'in ölümünün ardından düşmeye başlaması, Maduro yönetimi için kötü bir başlangıç yaratmıştır. Petrol fiyatlarındaki düşüş, Çin'in 2010'dan itibaren petrol ihtiyacının azalmasına ve yüksek petrol fiyatlarının ekonomilerine getirdiği yük nedeniyle Kanada ve ABD'nin kendi petrollerini çıkarma girişimlerine bağlanmaktadır. Aynı dönemde Suudi Arabistan'ın düşük kâr marjına rağmen üretimini sürdürmesi de fiyatları etkilemiştir.⁹⁵³

Maduro yönetimi, farklı alanlarda üretimin desteklenmesinin eksikliği konusunda eleştirilmektedir. Bu konuda hem muhalefet hem de Chavez taraftarı olan kişiler aynı görüşleri belirtmişlerdir. Sosyalizm uygulamalarında halkın desteğini alabilmek ve onları yönetime dahil edebilmek adına yürütülen politikalarda üretimin temel alınmaması, demokratik aygıtlardan faydalanan ama planlı bir devlet modelinin eksikliği, sosyal yardımlara bağlı bir toplum yaratmıştır. Bu süreçte sermaye sahiplerinin de yurtdışına gitmesiyle ülkeden para çıkışı yaşanmış, borçlar devlete kalmış ve muhalefetin ABD'den yaptırım talepleriyle devlet daha büyük bir mali yükümlülüğün altında kalmaya başlamıştır.

4.1.2.4. Muhalefetin Etkisi

Maduro'yu ve ülkenin siyasi, ekonomik yapısını etkileyen faktörlerden bir diğeri muhalefettir. Ülkede İlk Adalet (*Primero Justicia*), Korkusuz İnsanlar İttifakı (*Alianza Bravo Pueblo*) ve Halkçı İrade (*Voluntad Popular*) başta olmak üzere birçok muhalefet partisi vardır. Muhalefet partilerinden öne çıkan isimler ise Leopoldo López, Julio Borges, Henrique Capriles, Antonio Ledezma ve son dönemde Juan Guaido'dur. Bu isimlerden bazıları başkanlık seçimlerinde Chavez'in ve ardından Maduro'nun rakibi olmuşlardır. Muhalif partiler 2008 yılında Demokratik Birlik Masası (*Mesa de la Unidad Democrática* - MUD) adı altında bir koalisyon da kurmuşlardır.

Muhaliflerin iktidarı ele geçirmeye çalışma yöntemleri seçimler ve politikalarla halkı ikna etmeye çalışmaktan çok protestolar ve yıpratma üzerinden şekillenmektedir. Muhalif

⁹⁵³ <https://www.investopedia.com/ask/answers/030315/why-did-oil-prices-drop-so-much-2014.asp> (erişim tarihi: 20.01.2019).

gösterilere katılanların söylemleri de topluma yönelik politikaların yetersiz olması gibi konular değil, yönetimin sosyalist yapısına eleştiri şeklindedir.⁹⁵⁴ Bu da sosyalizm ile bazı haklar elde edebilmiş kesimlerden destek almalarını engelleyen bir konudur. Bu tutum Chavez döneminde olduğu gibi Maduro döneminde de devam etmektedir.

Chavez'in ölümünün ardından yapılan başkanlık seçimlerinde Henrique Capriles, Maduro'nun karşısına muhalefetin adayı olarak çıkmıştır. 4 Şubat 2014'te ülkenin çeşitli yerlerinde hükümete karşı protestolar başlamış, bunun yanında iktidar destekçileri de sokaklara çıkmış ve çatışmalar artmıştır. Protestolar süresince 36 kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁵⁵ 12 Şubat'ta şiddetin sona erdirilmesi için Maduro ve muhalefet yetkilileri çağrıda bulunmuşlardır. Olayların devam ettiği süreçte protestolara öncülük eden Leopoldo Lopez olmuştur. 12 Şubat ve öncesinde yaşanan olaylardan dolayı Lopez hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Kendisine dair iddialardan bazıları; terörizm, cinayet ve ağır yaralama olarak sıralanmıştır. Lopez 18 Şubat 2014 tarihinde teslim olmuştur.⁹⁵⁶ Yaşanan olayların ardından karşılıklı suçlamalar devam etmiştir. Çatışmalar genel olarak orta sınıf tarafından desteklenen muhalefet ile ordu ve yoksul kesim tarafından desteklenen iktidar arasındaki kamplaşmayı da öne çıkarmıştır. Zengin kesim ekonomide etkin ve birçok sektöre hâkim olması sayesinde kârlarını arttırmışken, Chavez'in ölümünün ardından aynı kesim baskıyı arttırarak hükümeti zayıflatmaya çalışmaktadır. Ülkede ekonomiye yönelik spekülasyonların ve karaborsanın, muhalif unsurların daha fazla rant elde etmesi için oluşturulduğu Maduro hükümeti tarafından iddia edilmektedir.⁹⁵⁷ Muhalefetin iktidara yönelik politikası da kendileri tarafından hükümeti yıpratma amaçlı olarak açıklanmıştır.⁹⁵⁸ Bu durum, Venezuela hükümetinin, muhalefetin iktidarın politikalarını sabote ettiği yönündeki tezine de dayanak oluşturmaktadır.

Bu noktada muhalefetin kimler tarafından desteklendiği konusuna da kısaca değinmek gerekmektedir. Venezuela'da yapılan görüşmeler sırasında birçok kez önceki iktidarların yoksul kesime yönelik hiçbir politikasının olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanında muhalefeti oluşturan unsurlar da başından beri Chavez'in iktidarına karşı çıkan kesimlerden gelmektedir. AA muhabiri ve bir süre MUD için çalıştığını belirten Andreina Itriago da kendi ailesini üst sınıftan gelen kişiler olarak tanımlayarak, geçen sürede maddi imkânlarının azaldığını ve oturduğu binada ve çocuğunun okuduğu okulda *barriolardan* gelme insanlar olduğunu belirtmiştir. Bu kişilerin o binada oturmalarını ve çocuğunun gittiği okula çocuklarını göndermelerini normal bulmadığını vurgulayarak, onları *enchufado* olarak tanımlamıştır. Bu

⁹⁵⁴ Akgemci, 2014: 224.

⁹⁵⁵ <https://www.as-coa.org/resource-guide-venezuelas-2014-protests#timeline> (erişim tarihi: 22.02.2019).

⁹⁵⁶ Venezuela: Human Rights at Risk Amid protests, 2014: 12.

⁹⁵⁷ Akgemci, 2014: 225.

⁹⁵⁸ <https://venezuelanalysis.com/news/10372> (erişim tarihi: 02.03.2019).

kişilerin bir kısmının *enchufado* olduğu bir gerçektir, ancak bunun dışında toplumun zengin ve yoksul kesimi arasındaki fark ve zenginleri temsil eden muhalefet ile yoksul halk arasındaki kopukluk Itriago'nun anlattıklarında da belirgindir. Chavez ile zenginleşen kesim, Chavez öncesi elit yapıyla bütünleşme şansına sahip olmamıştır.

Muhalefetin başlangıçta Chavez'in her yaptığına itiraz etmesi, zaman içerisinde dönüşerek bazı konularda yetersiz kaldığı yönünde suçlama ve eleştirilere dönüşmüştür. Muhalefet milletvekili Manuela Bolivar, 21 Haziran 2018 tarihinde yapılan görüşmede yoksul kesimin gıdaya erişemediğini belirtmiş, ayrıca hükümeti yeterli sağlık hizmeti vermemekle, yeterli hastane kurmamakla eleştirmiştir. Muhaliflerin toplumla olan kopukluklarının görünür olduğu Venezuela'da muhalefetin, Chavez'in yoksulları önceleyen politikaları nedeniyle elitlerin maddi imkânlarının sağladığı refahın azalmasına yönelik eleştirileri -ki aynı dönemde hükümet tarafından yoksullara yönelik yoğun politikalar uygulamaya konmuştur- dikkate alındığında söylemleri bir noktada toplumsal sınıf farkının ortadan kalkmasının eleştirisine dönüşmüştür.

2015 yılında Ulusal Meclis'te çoğunluğu kazanan muhalefet ile iktidarın çatışması bu tarihten itibaren politik sistemi kilitleyen bir yapıya dönüşmüştür. Aynı yıl muhalefetin "Maduro'yu 6 ay içinde başkanlıktan indireceğiz" açıklaması yapması ve Ulusal Meclis'ten Simon Bolivar ve Chavez'in resimlerinin indirilmesi saldırgan bir tutum olarak değerlendirilebilir. Ordu yetkilileri de bunu, ülkeye yapılmış bir saygısızlık olarak kabul ettiklerini belirten bir açıklama yapmıştır.⁹⁵⁹ Venezuela devlet yapısında meclisle başkanın uyumlu çalışmaması bir süre sonra Maduro'nun yeni bir meclis kurmak istemesine ve bu meclise Kurucu Meclis diyerek, Ulusal Meclis'i işlevsiz bırakma teşebbüsüne yol açmıştır.

Venezuela muhalefeti Chavez'in başkan olmasından itibaren yoğun bir siyaset izlemiştir. Henrique Capriles, Chavez'e yapılan darbe girişiminde Küba Büyükelçiliğinin basılmasına engel olmamış ve bu konuda yargılanmıştır.⁹⁶⁰ Muhalefetten birçok ismin bu şekilde Chavez karşıtı hareketlerin ve darbe girişiminin içinde bulunduğu belirtilmektedir.⁹⁶¹ Muhalefet ABD ile bağını açıkça ifade etmektedir. Bu konuda milletvekili Manuela Bolivar'ın görüşleri daha önce aktarılmıştır. Muhalefetin ABD ile işbirliğinin yanı sıra Venezuela'ya yönelik yaptırımlar ve yönetime el konulması gibi taleplerde bulunması ise muhalefet tarafından uygun bir politika olarak görülmektedir.

⁹⁵⁹ <https://www.sandiegouniontribune.com/sdhoy-venezuelan-army-calls-removal-of-bolivar-and-2016jan08-story.html> (erişim tarihi: 28.01.2019).

⁹⁶⁰ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/5097734.stm> (erişim tarihi: 15.01.2019).

⁹⁶¹ Golinger, 2011: 97.

Yapılan gözlemler ve görüşmeler sonucunda muhalefetin halkla olan bağının kopuk olduğu da görülmüştür. Muhalefetten kişilerle yapılan görüşmelerde, Chavez öncesinde yoksul kesimin görmezden gelindiğini ve onlara yönelik herhangi bir politika uygulanmadığını kabul etmişlerdir. Günümüzde Venezuela’da bu sınıfsal farkı görmek mümkündür. Yoksul kesim *barriolarda* güvenlik sorunu ile yaşarken, Caracas’ın merkezinde güvenli apartmanlar ve siteler vardır ve iki tarafın birbirinden kopukluğu dikkat çekici boyuttadır.

Muhalefetin önemli bir özelliği zengin kesimi temsil etmeleridir. Bu kesimin tepkisi kimi zaman aynı kategoride görmedikleri insanlarla aynı hakları paylaşmaktan bile doğabilmektedir. Muhalifler; elit kesimden gelmiş, çoğunun malvarlıkları, aileleri ve ikametgahları yurtdışında olan kişiler olarak tarif edilmektedir. Öte yandan bu kişilerin yurtdışında ülkeyi temsil ediyormuş gibi ciddi bir şekilde muhatap alınmaları da toplumla aralarındaki kopukluğu arttırmaktadır. Görüşmelerde muhalefetin amacının, toplumun genelini durumunu iyileştirmekten çok iktidarı eleştirerek, yönetimi ele geçirmek temeline dayanmakta olduğu aktarılmıştır. Muhalefetten isimler Venezuela’ya karşı yaptırım, askeri ve siyasi müdahale taleplerini açıkça dile getirebilmektedirler. Devletin farklı ülkelerle olan işbirliklerini, ABD gibi ülkelerle kendi işbirlikleri için bir karşılık olarak gösterebilmektedirler. Bu tutum muhalefetin halk gözünde meşruluğunu da zedeleyen bir unsurdur. ABD’nin Latin Amerika ülkelerine yönelik politikalarının devam ettiği de geçen süreçte gözlemlenmiştir. Farklı partilerden de seçilseler Bush, Obama ve Trump’ın başkanlık dönemlerinde Venezuela’ya yönelik politikalar aynı şekilde devam etmiş ve Amerikan yönetimi Chavez’i diktatör olarak gösteren açıklamalar yapmıştır.

Venezuela muhalefeti ABD ile bağları çok açık olan ve bunu inkar etmeyen bir yapıdadır. Büyükelçi Mütevellioğlu da yapılan görüşmede Venezuela’da muhalefetin yurtdışında yaşayan ya da yurtdışı ile bağlantılı olan zengin işadamları olduğunu belirtmiş ve bu kişilerin yabancı devletler tarafından muhalefet olarak muhatap alındıklarını, ancak toplumun içinde muhalif olan kesimle muhatap olmadıklarını belirtmiştir. Bu kişilerin kendi ülkelerine karşı yaptırım istemelerini de eleştirmiştir.

Muhalefetin iktidara karşı çatışmacı tavrı 2018’deki başkanlık seçimlerinde hükümetle muhalif partiler arasındaki gerilimi arttırmış ve muhalif partiler başkanlık seçimini boykot etmişlerdir.⁹⁶² Aralık 2018’de yapılan yerel seçimlerde ise devlet başkanlığı seçimlerini boykot ettikleri için seçime katılamamışlardır.

⁹⁶² Curtis and Harari, 2018: 11.

Ülke içerisindeki bu çatışma iki başlı bir sistem ortaya çıkarmıştır. Ulusal Meclis'te muhalefetin Maduro'yu devirme amacını açıkça dile getirmesinin ardından, Maduro 2017 yılında Kurucu Meclis oluşturacağını açıklamış ancak muhalefet bu seçimi de boykot etmiştir. Nisan 2018'de yapılan seçimle Kurucu Meclis'in üyeleri belirlenmiştir.⁹⁶³ Bunun yanında yargıda da hükümet ve muhalefet taraftarı iki yapının ortaya çıktığı yapılan görüşmelerde aktarılmıştır. Muhalefet ise Chavez'in kurduğu meclisin devam ettirilmesi gerektiği görüşünü dile getirmektedir. Muhalefetin, iktidara yönelik protestoları tezin tamamlandığı Eylül 2020 tarih itibarıyla devam etmektedir, ayrıca toplumdaki bölünmüşlüğü de aynı şekilde sürdüğü dikkate alınmalıdır.

4.1.2.5. Geçici Başkanlık Tartışmaları

Venezuela'da 2019 yılı Ocak ayında yeni bir tartışma başlamış ve başkanlık konusu nedeniyle muhalefet ve iktidar karşı karşıya gelmiştir. 2018 Mayıs ayında yapılan başkanlık seçimlerini muhalefet boykot etmiş ancak muhaliflerden Henri Falcon seçimlere katılmış ve yüzde 21,2 oranında oy almıştır. Nicolas Maduro yüzde 67,7 oy alarak ikinci kez Venezuela devlet başkanı seçilmiştir.⁹⁶⁴ Muhalefet, Aralık 2017'de yapılan yerel seçimleri de boykot etmiş ve daha sonra Maduro'nun bu sebeple muhalefetin başkanlık seçimlerine katılmalarını yasakladığı iddiaları ortaya atılmıştır. Ancak bunun bir yasak olmadığı, seçim sistemi uyarınca bir seçimi boykot eden partinin tekrar seçime dahil olabilmek için bürokratik işlemleri yeni baştan yapıp, sisteme yeniden kayıt olması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁶⁵ Maduro 10 Ocak 2019'daki yemin töreninin ardından ikinci kez 6 yıllığına devlet başkanlığı görevine başlamıştır.⁹⁶⁶

23 Ocak'ta ise Ulusal Meclis'te Meclis Başkanı olan ve Halkçı İrade (*Voluntad Popular*) partisi üyesi Juan Guaido, Chavez döneminde kabul edilen Anayasa'nın 233. maddesine dayanarak kendini geçici devlet başkanı ilan etmiştir. Anayasa'nın 233. maddesi devlet başkanının kalıcı olarak hizmet edemeyeceği koşulları belirleyerek, bu koşullar gerçekleştiği takdirde 30 gün süreyle geçici başkanlığın devreye gireceğini güvence altına almaktadır. Bu maddeye göre; ölüm, istifa, Ulusal Meclis'in onayıyla Yargıtay tarafından görevden alınma, yine Ulusal Meclis'in onayıyla Yargıtay tarafında oluşturulmuş bir sağlık kuruluyla belgelenmiş olan kalıcı fiziksel veya ruhsal bir hastalık, görevi terk etme gibi koşullar oluştuğunda bu durum Ulusal Meclis tarafından duyurulur ve halk oylamasına gidilir.

⁹⁶³ Buxton, 2018: 416.

⁹⁶⁴ <https://www.theguardian.com/world/2018/may/21/venezuela-elections-nicolas-maduro-wins-second-term> (erişim tarihi: 12.01.2019).

⁹⁶⁵ <https://venezuelanalysis.com/analysis/13564> (erişim tarihi: 25.01.2019).

⁹⁶⁶ <https://www.bbc.com/news/world-46821653> (erişim tarihi: 12.02.2019).

Yeni başkan 30 günlük bir süre içerisinde seçilir. Anayasa'ya göre; yeni seçilen bir başkan göreve başlamadan bu koşullar meydana gelirse Ulusal Meclis başkanı, seçilmiş bir başkan görev süresinin ilk dört yılında bu koşullar ortaya çıkarsa başkan yardımcısı bu süreçte başkan olarak görev alır. 30 gün içerisinde de seçimler yapılır. Yukarıdaki koşullar gerçekleştiğinde yeni başkan o andaki anayasal süreyi tamamlayacaktır, eğer başkanlığın son iki yılında bu durum gerçekleşirse başkan yardımcısı görevden ayrılan başkanın anayasal süresini tamamlayacaktır.⁹⁶⁷

Guaido geçici başkanlığına gerekçe olarak muhalefetin boykot ettiği seçimlerde başkan olarak seçilen Maduro'nun gayrimeşru olduğunu ve başkanın kesin yokluğu durumunun ortaya çıktığını savunmuştur.⁹⁶⁸ Ulusal Meclis bu konuda temel dayanak kabul edilmiştir. Anayasa'da belirlenen 30 günlük sürenin 233. maddeye dayalı olarak, geçici başkanlığın ilanından itibaren geçerli olması gerektiği yönündeki durum da Guaido'nun başkanı olduğu Ulusal Meclis'in 5 Şubat 2019'da çıkardığı "Demokrasiye Geçiş Yöneten Kanun" (*Estatuto que rige la Transición a la democracia para restablecer la vigencia de la Constitución de la República Bolivariana de Venezuela*) isimli bir yasa ile değiştirilerek, Maduro'nun görevinden ayrılmadıkça bu sürenin başlamayacağına dair bir karar alınmıştır.⁹⁶⁹ Guaido'nun geçici başkanlık iddiası da bu kararla yasal hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu sayede Maduro'nun görevden alınacağı tarih, doğrudan muhalefetin iktidarını başlatacak bir sürece evrilmeye çalışılmıştır. Geçici başkanlık iddiasında üç tarih bu konuda önemlidir. İlk olarak 20 Mayıs 2018 başkanlık seçimlerinin tarihi önemlidir ki başkanlık seçimlerini gayrimeşru sayan muhalefet bu tarihte geçici başkanlık durumunu ilan etmiş olsaydı, geçici başkanın o sırada görevde olan başkan yardımcısı olması gerekecekti. İkincisi 10 Ocak 2019 Maduro'nun yemin töreni tarihidir, muhalefet bu tarihi de başlangıç kabul etmemektedir. Eğer bu tarih referans alınırsa bile geçici başkanlığın ilanı olan 23 Ocak'a kadar Anayasa'daki 30 günlük süreden bir zaman kaybı yaşanacaktı. Üçüncüsü de 23 Ocak 2019 Guaido'nun geçici başkanlık ilanıdır. Bu tarihte Anayasa'ya dayanarak geçici başkanlık ilan edilmiş ancak bu geçici başkanlığın sona eriş tarihi için aynı Anayasa dikkate alınmamıştır. Eğer bu tarih referans alınırsa Guaido'nun 21 Şubat'a kadar seçimleri ilan etmesi gerekirdi, ancak böyle bir açıklama da yapılmamıştır.

Bu tarihler Guaido'nun geçici başkanlık iddiası için üç farklı zaman aralığını ve bu durumda görevi devralacak kişinin kim olacağı sorularını ortaya çıkarmıştır. Muhalefet de bu

⁹⁶⁷ Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

⁹⁶⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46773943> (erişim tarihi: 27.01.2019).

⁹⁶⁹ <https://www.efe.com/efe/english/world/venezuelan-parliament-approves-law-governing-political-transition/50000262-3888992> (erişim tarihi: 07.03.2019)

tartışmayı engellemek üzere Maduro'nun görevden ayrılacağı tarihi geçici başkanlığın başlama tarihi olarak belirtmiştir. Ancak muhalefetin iddialarına karşın bir seçimin bazı partiler tarafından boykot edilmesinin o seçimin meşruluğunu kaybetmesine neden olmayacağı da hukuk kurallarıyla açık olarak belirtilmiştir.

Muhalefetin seçimleri yasal saymaması güvenilirlik konusunda da bir sonuç ortaya çıkarmamaktadır. Venezuela dünyadaki en güvenli seçim sistemlerinden birine sahiptir. Oy kullanacak kişinin kimlik kartı ve parmak izi uyuştugu takdirde bu kişi oy kullanabilmektedir. İkili oy kullanılan bu sistemde vatandaş elektronik oy kullandıktan sonra oy sandığına da oyunu atmaktadır. Elektronik ve maddi oyların birbirine denk olduğu zaman oylar geçerli sayılmaktadır, ayrıca 1998'de getirilen bu güvenli sistemle yapılan seçimler tüm partilerden ve uluslararası kuruluşlardan gözlemciler eşliğinde yapılmaktadır.⁹⁷⁰

Muhalefetin iddialarının yasal bir zemin bulmaması, toplumu ikna edememesi gibi unsurlar bu hareketi zayıflatan konulardır. Ancak bu noktada ABD ile muhalefetin açık işbirliği geçici başkanlık iddiasının ABD darbe girişimi olarak görülmesine evrilmiştir. Juan Guaido'nun ABD ile ortak hareket ederek darbe girişiminde bulunacağına dair iddialar Aralık 2018 tarihine dayandırılmaktadır. Bu tarihlerde ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence ile Guaido'nun görüştüğü ve Trump yönetiminin Guaido'ya destek vermesi konusunda anlaşmaya vardığı iddia edilmiştir.⁹⁷¹ Amerikan yönetimi de Venezuela petrolü ile ilgilendiklerini belirten açıklamalar yapmış, Venezuela'da Amerikan şirketlerinin petrol üretmesine dair görüşmeler yaptıklarını söylemişlerdir.⁹⁷² Bu durum Guaido'nun ABD ile işbirliğinin içeriğini ortaya koymaktadır. Guaido başkanlık iddiasına ülke içinde destek aramış ancak ordu da bu iddiasına destek vermemiştir. Bunun yanında Guaido'nun toplum tarafından da bilinen bir isim olmaması ve ABD ile ilişkileri destek alamamasının başlıca sebepler arasındadır.⁹⁷³

Guaido'nun Geçici Başkanlık ilanına uluslararası alanda çeşitli tepkiler verilmiştir. Bu tepkiler üçe ayrılmaktadır; Guaido'yu destekleyenler, Maduro'yu destekleyenler ve seçim çağrısı yapanlar. Guaido'yu destekleyen ülkeler; başta ABD olmak üzere Amerika kıtasında Arjantin, Brezilya, Şili, Kanada, Kolombiya, Paraguay, Peru, Kosta Rika, Guatemala ve Honduras'tır. Avrupa Birliği ise seçim çağrısı yapmış ancak AB üyesi olan İspanya, Fransa, Almanya, Avusturya, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Hollanda, Hırvatistan, İsveç, İngiltere, Litvanya, Lüksemburg, Polonya ve Portekiz Guaido'yu başkan olarak tanımıştır.

⁹⁷⁰ Macleod, 2018.

⁹⁷¹ <https://www.counterpunch.org/2019/02/06/corporate-titans-target-venezuela/> (erişim tarihi: 22.02.2019).

⁹⁷² <https://www.rt.com/usa/449982-john-bolton-oil-venezuela/> (erişim tarihi: 25.02.2019).

⁹⁷³ <https://www.thenation.com/article/venezuela-coup-guaido-maduro/> (erişim tarihi: 25.02.2019).

Maduro'yu destekleyen ülkelerden bazıları ise Çin, Rusya, Türkiye, Küba, Bolivya, Nikaragua, Surinam, İran ve Filistin'dir. Rusya asker ve malzeme göndererek Maduro'ya açık destek vermiştir.⁹⁷⁴ Pembe Dalga denilen sürece 1 Temmuz 2018 tarihinde yapılan seçimle dahil olan Meksika ise bu tartışmada tarafsız kalacağını açıklamıştır.⁹⁷⁵

ABD, Maduro üzerinde baskı oluşturarak Guaido'ya olayların başlangıcından itibaren açık destek vermiştir. ABD yönetimi 29 Ocak 2019'da devlet petrol şirketi olan PDVSA'nın Amerika'da bulunan 7 milyar dolar tutarındaki varlıklarını dondurmış ve ABD'li alıcıların Venezuela petrolünü almasını yasaklamıştır.⁹⁷⁶ ABD'nin bu açık desteği darbeler geçmişine sahip olan bir ülkede tepkiyle karşılanmış ve Maduro yoğun halk desteğini yanına çekmiştir. Gösterilen tepkiler ve ABD karşıtlığının artması üzerine tüm ABD'li diplomatlar ülkeyi terk etmiştir.⁹⁷⁷ 25 Ocak'ta da Birleşik Krallık Maduro yönetimine karşı benzer bir politika benimseyerek Venezuela'nın Bank of England'daki 1,2 milyar dolar tutarındaki altın rezervine erişimini engellemiştir.⁹⁷⁸

Şubat ayında tartışmalar sürmüş, Venezuela; Brezilya ve Kolombiya sınırını kapatmış ve Kolombiya ile bütün diplomatik ve politik ilişkiler kesilmiştir. Mart ayında Venezuela'da elektrik kesintileri başlamıştır.⁹⁷⁹ Bu süreçte Maduro ve destekçileri muhalefeti ve ABD'yi suçlamıştır. Ülkede elektrik ücretsizdir ve Venezuela dünyanın üçüncü büyük hidro elektrik santraline sahiptir. Bu nedenle hükümet elektrik kesintilerinin hem siber saldırılar hem de içeriden insan müdahalesi ile gerçekleştiği iddiasıyla sabotaj olduğunu savunmuştur.⁹⁸⁰

Bu tartışmalar sonucunda Guaido'nun danışmanı Roberto Marrero 22 Mart'ta anayasal düzeni bozmak, terörü ve şiddeti teşvik etmek iddiasıyla gözaltına alınmıştır.⁹⁸¹ 28 Mart 2019'da Venezuela Devlet Denetçiliği, Ulusal Meclis Başkanı Juan Guaido'yu da 15 yıl boyunca tüm kamu görevlerinden azletmiştir.⁹⁸² Nisan ayında Maduro'ya karşı muhalefet tekrar sokağa çıkmış, bu sefer ev hapsinden kaçan Leopoldo Lopez, Guaido ile birlikte askeri

⁹⁷⁴ <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-support-factbox/guaido-vs-maduro-who-is-backing-whom-in-venezuela-idUSKCN1S62DY> (erişim tarihi: 05.06.2019).

⁹⁷⁵ <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mexico/mexico-president-declines-to-take-sides-in-venezuela-crisis-idUSKCN1QF1R7> (erişim tarihi: 05.03.2019).

⁹⁷⁶ <https://www.nextbigfuture.com/2019/01/us-treasury-will-block-7-billion-in-assets-from-venezuelas-oil-company.html> (erişim tarihi: 15.02.2019).

⁹⁷⁷ <https://www.aljazeera.com/news/2019/03/diplomats-left-venezuela-pompeo-190314175747259.html> (erişim tarihi: 25.03.2019).

⁹⁷⁸ <https://www.counterpunch.org/2019/02/06/corporate-titans-target-venezuela/> (erişim tarihi: 22.02.2019).

⁹⁷⁹ <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/13/venezuela-blackout-what-caused-it-and-what-happens-next> (erişim tarihi: 22.04.2019).

⁹⁸⁰ <https://www.telesurenglish.net/news/What-Is-Behind-US-Backed-Electricity-Blackout-in-Venezuela--20190309-0015.html> (erişim tarihi: 22.04.2019).

⁹⁸¹ https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/venezuelan-intelligence-forces-detain-chief-of-staff-of-opposition-leader-juan-guaido/2019/03/21/db531650-4bcf-11e9-9663-00ac73f49662_story.html (erişim tarihi: 17.04.2019).

⁹⁸² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47742663> (erişim tarihi: 22.05.2019).

ve sivil bir darbe yapmaya çalışmış ancak bu girişim başarısız olmuştur. Lopez, Şili büyükelçiliğine sığınmış, ardından İspanya büyükelçiliğine kaçmıştır.⁹⁸³ Şili eski devlet başkanı Michelle Bachelet, Haziran ayında BM insan hakları yüksek komiseri sıfatıyla taraflarla görüşmüş, insan hakları ve adalet erişim konularında yaşanan sıkıntıları raporlaştırmıştır.⁹⁸⁴

Venezuela muhalefetine ABD ile bağı ve ABD'nin Venezuela'nın iç işlerine müdahale çabası, Venezuela içerisinde muhalefetin meşruluğunu kaybetmesine neden olmaktadır. Toplum muhalefetin eylemlerini ABD'nin darbe girişimi olarak değerlendirmiş ve bu süreçte ABD karşıtlığı ve Maduro'ya destek artmıştır. Tüm bunlara karşın Guaido geçici başkanlık iddiasını devam ettirmektedir.

4.1.3. Venezuela'da 21. Yüzyıl Sosyalizminin Geleceği

Venezuela'yı değerlendirirken sadece uygulanan model üzerinden analiz yapmak yeterli olmayacaktır. 21. yüzyıl sosyalizmi bu ülkede uygulanmaya konmuştur ancak Sovyet modeli gibi toplumu, gerekli kabullenme sağlanmadan, yukarıdan aşağıya politikalarla sosyalizmin parçası sayan katı bir model değildir. Bunun yerine toplumsal değişimi sağlayarak sosyalizmi halk tabanına yayma hedefinde olduğu için karşılaştığı sorunlar daha karmaşık olmuş ve içe kapalı bir yönetim olmadığı için de dış faktörler, ekonomik gelişmeler ve ülke içi aktörler bu sistemin işleyişinde olumlu ya da olumsuz birçok etki yaratabilmiştir. Venezuela'da sosyalizmin uygulanışı halkı içerse de yönetiminin halk desteğini sağlamak için kimi zaman ekonomik yardım yöntemini kullanması kitlelerin siyasi görüşler arası geçişkenliğini halen etkileyebilen bir konudur. Bunun yanında muhalefetin, toplumsal desteği gözetmeden sadece iktidarı ele geçirme çabaları ve ABD'nin ülkeye yönelik tutumu da Maduro yönetimini eleştirerek muhalefeti destekleyemeye başlayan kişilerin bu durumu meşru görmemesine neden olmaktadır. Bu nedenle muhalefetten kopan kişiler yine iktidara yönelmekte ve desteklemektedir. Burada göz önüne alınması gereken nokta kazanımlardır. Chavez, 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları için bölgede lider konumuna gelmiştir. Muhalefetin iktidara geldiği zaman yoksul ve yerlilere sağlanan olanakları geri alacağı endişesi, Maduro hükümetinin her ne kadar çoğu kişi tarafından başarısız bulunsa da toplumsal desteği alabilmesini sağlamaktadır. D.L. Raby'nin 2004 yılındaki referandumlar için yaptığı analiz de geçerliliğini sürdürmektedir. Raby, muhalefetin çeşitli şekillerde iktidarı seçime yöneltme çabasını aslında toplum tarafından sonucu belirlenecek sıradan bir seçim

⁹⁸³ <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/05/03/spain-refuses-hand-venezuela-opposition-leader-taking-refuge/> (erişim tarihi: 25.06.2019).

⁹⁸⁴ <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24788&LangID=E> (erişim tarihi: 27.07.2019).

yarışı değil, seçim görüntüsü altında sınıf çatışması olarak tanımlamış, kazanılmış hakların ve imkânların kaybedileceğinin toplum tarafından anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁸⁵

Muhalefetin seçkinci ve ABD taraftarı yapısı, hem bu yapının geçmişteki neoliberal politikalara geri dönme ihtimali hem de ABD etkisinin halen ülkede büyük bir tehdit olarak görülmesi sosyalist yönetimi bu kazanımların garantörü pozisyonunda tutmaktadır. Ancak halkın desteğinin değişen ekonomik koşullar çerçevesinde ne kadar süre daha sağlanabileceği yönetimin şeffaflığı arttırması ve muhalefete yönelik iddialarını ispatlayabilme başarısına bağlı görünmektedir.

Dieterich'in neoliberalizmin birikimi devam ettirebilmek için dışarıda bıraktığı gruplar olarak nitelediği kadınlar, aydınlar, yerliler ve benzerleri yeni bir toplumsal güç olarak 21. yüzyıl sosyalizmi tarafından ön plana alınmışlardır. Bunlara yönelik kimi zaman pozitif ayrımcılık içeren uygulamalar neoliberal politikalarla 21. yüzyıl sosyalizminin çatışmasına neden olmuştur. Bu grupların yönetime katılarak sosyalizm çerçevesinde demokratik haklar elde etmeleri, Venezuela gibi ayrılmış ve 1958'den itibaren 40 yıl elitlerin yönetiminde kalmış bir toplumda kolay kabullenir bir durum olmamıştır. David Harvey'in neoliberal demokrasi tanımı da Venezuela'nın 40 yıllık yönetimini ve muhalefetin yönetim talebini açıklamaktadır. Harvey'e göre;

Çoğunluğun yönetimi bireysel haklara ve anayasal özgürlüklere olası bir tehdit olarak görülür. Demokrasi, siyasi istikrarı garanti eden güçlü bir orta sınıfın varlığına eşlik eden görece bolluk koşullarında mümkün olan bir lüks gibi görülür. Bu yüzden neoliberaler uzmanların ve seçkinlerin yönetimini tercih eder.⁹⁸⁶

Chavez ile birlikte, daha önceki yönetimler tarafından göz ardı edilen yoksullar, yerliler, azınlıklar gibi birçok unsur toplumsal farkındalığa erişmiştir. Neoliberalizmin toplum bilincini yok ederek, bireyselleşmeyi ve bireysel çıkarı ön plana çıkardığı dönemden sonra örgütlenmeyi ve toplumsal bilinç edinmeyi önemseyen 21. yüzyıl sosyalizmi -Venezuela'da her ne kadar eksik kalmış ekonomik model nedeniyle sekteye uğramış görünse de- yarattığı toplumsal değişim açısından önemli bir sonuç elde etmiştir. Ancak toplumsal bilinç ve örgütlenmenin Latin Amerika tarihinde yeni olmadığı bilinmelidir. Neoliberal politikaların uygulandığı dönemlerde de devletin çekildiği alanlarda yerel işbirlikleri ön plana çıkabilmiştir. Patronsuzlar, Topraksız Köylüler, Meksika'da Zapatista yönetimi altındaki belediyeler, komunal mutfaklar gibi birçok örnek vardır.⁹⁸⁷ Sayılan örnekler neoliberalizm

⁹⁸⁵ Raby, 2007: 241.

⁹⁸⁶ Harvey, 2015: 74.

⁹⁸⁷ Renique, 2007: 200.

karşısında işbirliğini ön plana çıkaran 21. yüzyıl sosyalizminin tüm bu örgütlenmeleri kapsamasını da sağlamıştır.

Neoliberal yönetimlerin ardından sosyalizm modeli ile devam eden Venezuela'da demokratik katılımın artması ve siyasetin toplumun tabanına yayılması sınıfsal farklılıkları daha da belirginleştirmiştir. Ancak artık eskisi gibi belli bir grubun verdikleri ile yetinmek Venezuela'nın daha önce hak elde edememiş kesimlerince kabul edilmeyecektir. Ayrıca elde edilen hakların geri alınacağı endişesi de Venezuela'da muhalif kesimlere desteğin sınırlı kalmasının nedenleri arasındadır. 2002 yılında Chavez'e karşı yapılan darbe girişiminde, Carmona'nın bir günlük iktidarında Chavez'in çıkardığı bütün yasaların iptal edildiğini açıklaması, sistemin değişmesi durumunda ne yaşanacağını göstermiştir. Öte yandan bu tehdidin varlığı 21. yüzyıl sosyalizminin Venezuela'da uygulanışındaki eksikliklerini görmeye engel değildir.

Enchufadoların varlığı, üst düzeyde sadece belli kişilerin yetkilendirilmesi, ekonomik koşulları geliştirebilmek için planlamanın yapılmaması, lider kültürünün oluşmaya başlaması gibi problemler Venezuela'da sosyalizm modelini zayıflatan unsurlardır. Ancak neoliberal modelden sosyalist modele geçen Venezuela'da tekrar neoliberalizme dönülmesini beklemek kolay değildir. Ekonomik gelişme ve modernleşme vaadiyle yönetime müdahale etmek uluslararası alanda destek bulsa da toplumsal desteği olmayan bir çözümdür.

Venezuela'da 21. yüzyıl sosyalizminin geleceği toplumun daha sorgulayıcı hale getirilmesiyle ve işleyişteki aksaklıkların çözüme kavuşturulmasıyla devamlılık kazanacaktır. Latin Amerika'da Chavez'in iktidara gelmesinin ardından birçok ülkede sol iktidarların işbaşına gelmesi, bu ülkelerde siyasi değişimlerin bir şekilde tabanda karşılık bulması olumlu gelişmelerdir. Bu hükümetler iktidarı kaybettiklerinde yaşanan hak kayıpları, sol yönetimlerin kötü uygulamalarına rağmen, onları daha tercih edilebilir hale getirmektedir. Brezilya bu konuda son dönemdeki örneklerden biridir. Jair Bolsonaro, seçilmesinin ardından İşçi Partisi'nin iktidarından önce uygulamaya konan sosyal programları bile sonlandırmış, toplumsal veya ekolojik konularda çalışmalar yapan örgütleri hedef haline getirmiştir. Bu gibi örneklerle rağmen seçimle işbaşına gelmiş Chavez'e ve ardından Maduro'ya yönelik söylemlerde diktatör kavramının kullanılmasının amacı, bu liderlerin meşruiyetine karşı bir saldırı olarak da görülebilir. Ayrıca toplumun sol politikalardan neoliberal politikalara döndürülmesi yine neoliberalizmin kullandığı araçlarla, rıza oluşturularak sağlanmaya çalışılmaktadır. Muhalefetin söylemlerinde bireysel özgürlüklere vurguyu arttırarak, seçimlere aşırı önem atfederek toplumu yönlendirip, neoliberal çıkarlar çerçevesinde birleştirme hedefi ekonomik koşullar kötüleşmiş olsa da zordur.

İktidarın ve uyguladığı 21. yüzyıl sosyalizmi modelinin baskıcı olduğu iddiası özellikle Maduro yönetimini hedef almaktadır. Maduro başkan seçildikten çok kısa bir süre sonra yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında sosyalist olduğunu belirtmiş ve 21. yüzyıl sosyalizmini sürdürmek ve çeşitli aksaklıkları düzeltmek iddiasıyla yeni planlamalar uygulamaya koymuştur.⁹⁸⁸ Maduro'nun yönetimi, Chavez gibi yeni bir sistemi ülkeye adapte etme çabasıyla farklı olarak, hem eski sistemin aktörleri ile hem de 21. yüzyıl sosyalizminin ortaya çıkardığı sorunlarla mücadele ederek sürmektedir. Venezuela'da sosyalizm modelini savunan kişiler de hedeflenen politikaların istenen hızda uygulanmadığını belirtmiş ama bunu sadece muhalefetin sabotajı olarak tanımlamamışlardır. Yeterince planlı bir yol izlenmediğine ve *enchufadoların* varlığına dair bir öz eleştirinin de olduğu gözlemlenmiştir. Venezuela, Maduro ile sosyalizmden uzaklaşmamıştır; ancak sosyalizmi söylemden eyleme geçirecek politikalar ülke içerisinde var olan kutuplaşmanın mücadele alanı içerisinde kalmaktadır.

Konu sosyalizmin geleceği açısından irdelendiğinde ise Venezuela'da ABD baskısını ve etkisini dikkate almak gerekmektedir. Sovyet modeli gibi bir sosyalizm inşa edileceği eleştirisi de geçerli değildir ve daha çok Amerikan söylemini yansıtmaktadır.⁹⁸⁹ Sonuçta Venezuela'daki sosyalizm modeli Sovyet tecrübesinden gelmemektedir. Venezuela'nın Küba ile ilişkileri güçlüdür, muhalefetin de Küba'nın Venezuela'nın iç işlerine karıştığına dair iddiaları vardır. Ancak bunların hangi noktada iki ülke arası işbirliği hangi noktada Küba'nın ideoloji ihracı olarak değerlendirilebileceği açık değildir. Venezuela'daki sosyalizmi Küba modeli ile bir tutmak, ülkede yaşanan değişimleri görmezden gelmek olacaktır. Sosyalizm, Venezuela için ABD'nin kendisine yönelik etkisi ve müdahalesine karşın toplumsal bir bütünleşmeyi de başarmıştır. ABD tarafından açıkça desteklenen muhalefet de bu nedenle istediği toplumsal tabana sahip olamamaktadır.

Büyük oranda yer altı kaynakları bulunan bir ülke için, bunları planlı ekonomiye kazandırdığı müddetçe 21. yüzyıl sosyalizmi geçerli bir yönetim tarzı olacaktır. Venezuela'daki ekonomik sorunlar ve bu sorunların toplumda yarattığı endişe de bu şekilde aşılabılır. Politik ve ekonomik kazanımların muhalefet lehine terkedileceğini söylemek şu an için mümkün değildir. Bu noktada 21. yüzyıl sosyalizminin Venezuela'ya özgü koşullarla yeniden şekillendiği söylenebilir. Bu sosyalizm modeli dönüşebilir ve planlanabilir olduğu ölçüde kalıcı olacaktır ve farklı yöntemlerle tabanda karşılık bulmaya devam edecektir.

⁹⁸⁸ <https://venezuelanalysis.com/news/10287> (erişim tarihi: 25.05.2019).

⁹⁸⁹ Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya'nın Latin Amerika ile ilişkileri kısıtlı olmuştur, burada Küba, SSCB ile yakın ilişkileri olması nedeniyle ayrı bir konudur.

4.2. Bolivya’da Morales’e Eleştiriler: Neoliberalizm Yenilemez mi?

Evo Morales, Chavez ile birlikte kıtada 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarının en güçlü savunucularından bir olmuştur. Koka çiftçiliğinden gelmesi, Bolivya’daki yoğun ırkçı baskıya karşın ülkenin ilk yerli başkanı seçilmesi, Chavez ile yakın ilişkileri gibi unsurlar Morales’in, seçildiği andan itibaren 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarını iyi bir şekilde uygulayacağı beklentisini yaratmıştır. Geçen süreçte, Bolivya’nın toplumsal ve siyasi koşullarına da bağlı olarak uyguladığı politikalar bütünü çeşitli eleştirilere uğramıştır. Morales sömürgecilikten itibaren devam eden ve neoliberal politikalarla derinleşen sorunları çok kısa bir sürede çözemeyeceğini belirtmiş ancak uyguladığı politikalar kimi zaman kendi tabanıyla da karşıya gelmesine neden olmuştur. Ülkedeki sorunlar her ne kadar kısa sürede çözülemeyecek olsa bile, bunların aciliyeti gün geçtikçe artmaktadır. Bu açıdan Morales yetersiz olarak değerlendirilemez ancak iktidarının sürmesine dair çabası, bir süre sonra uygulanacak politikaların önüne geçmiştir. Bu noktada 21. yüzyıl sosyalizmi değil ama Evo Morales hedef haline gelmiştir.

Evo Morales arka arkaya dört defa başkanlık seçimlerini kazanmış olsa da kimi politikaları nedeniyle eleştirilmiştir. Eleştirilerin bir kısmı yerlilerden gelmiştir. Neoliberal politikalarla tamamen vazgeçmediği ve zaman zaman bu tarz politikalar uygulamaya koyduğu eleştirileri yapılmıştır.

Muhafifler ise baskıcı ve otoriter bir yönetim kurarak ve hile yaparak başkanlıkta kaldığını savunmaktadır. Bu bölümde yerlilerden ve muhalefetten gelen eleştiriler ve son olarak Morales’in girdiği seçimler, seçim koşulları ve sonuçları üç ayrı başlıkta incelenecektir. İlk olarak Morales’e yönelik, büyük çoğunluğunu yerlilerin oluşturduğu seçmenlerinin de dahil olduğu eleştiriler ve buna neden olan gelişmeler irdelenmiştir.

4.2.1. Eleştirilerin Nedenleri

Morales’i destekleyenlerin eleştirileri ilk olarak TIPNIS yolu nedeniyle olmuştur. Diğer eleştiri konuları ise 2016’daki referandum sonucunu kabul etmemesi, yüksek maliyetli yeni başkanlık sarayı ve neoliberal politikaları devam ettirdiği iddiasını kapsamaktadır.

TIPNIS Yolu

2011 yılında Morales hükümeti Isiboro yerli yerleşim bölgesi ve Milli Park’tan bir yol geçirme kararı almış ancak bu karar yerliler ve çevre konusunda çalışan STK’lar tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁹⁹⁰ Yağmur ormanları içerisinde yer alan bölge Isiboro Sécure Ulusal Parkı ve Yerli Bölgesi (*Territorio Indígena y Parque Nacional Isiboro Sécure* - TIPNIS)

⁹⁹⁰ Burbach vd., 2013

adıyla bilinmektedir. Tepki çeken bu projenin en büyük finansörü Brezilyalı bir şirkettir. Bu yolla Brezilya'nın, Peru ve Şili üzerinden Pasifik Okyanusu'ndaki limanlara ulaşımının sağlanması hedeflenmiştir. Brezilya Ekonomik ve Sosyal Gelişim Milli Bankası da 415 milyon dolara mal olacak yolun 330 milyon dolarlık kısmını finanse edeceğini duyurmuştur.⁹⁹¹ Brezilya'nın Bolivya'nın en önemli doğalgaz alıcısı olduğu da bu noktada dikkate alınmalıdır.⁹⁹²

Bu yola dair eleştirilerden bazıları yerlilerin yaşam alanlarının tahrip edileceği, yapılacak yolun kaçak koka yetiştiricilerinin bu bölgeye kolay ulaşmasını sağlayacağı ve yağmur ormanları için tehlikeli bir bitki olan kokanın bu bölgeye daha fazla zarar verilmesine sebep olacağı şeklindedir. Bolivya hükümeti ise bu yolun yerlilerin daha iyi sağlık hizmeti ve eğitim almasını sağlayacağını savunmuştur.⁹⁹³ Yapılan protestolarda polisin şiddet uygulaması, ölüm ve yaralanmaya sebep olması Morales'in eleştirilme sebeplerinden biridir.⁹⁹⁴ Her ne kadar Morales'in polise şiddet kullanma emri vermediği açıklansa da tepkiler dinmemiş ve Morales bu projenin askıya alındığını açıklamıştır.⁹⁹⁵ Ancak burada bir ikilem vardır, yer altı kaynaklarına dayalı bir ekonomiye bağımlılık kültürel değerlerle çatışmayı öne çıkarmaktadır. Bunun yanında USAID'in Morales hükümetini yıkmak amacıyla bu sefer çevre konularında yerlileri örgütlediğine dair de iddialar bulunmaktadır. Morales de bu yolun yapılmasına karşı çıkanlarla ABD elçiliği arasında yapılan görüşmelerin kayıtlarını açıklamıştır.⁹⁹⁶

STK'ların Morales hükümetine karşı çalıştığı düşüncesi nedeniyle bu konuda düzenleme yapılmıştır. 2013 yılında 1597 sayılı başkanlık kararnamesi ile STK'larla ilgili bir kanun yürürlüğe girmiştir. Buna göre STK'lar hükümet politikaları ile uyumlu olmak zorundadır, güvenliği veya kamu düzenini zayıflatan faaliyette bulunamazlar, aksi halde ülkeden çıkmaları gerekmektedir.⁹⁹⁷ Morales de bu kararnamenin amacını STK'ların sosyal ve çevre hareketlerini kullanarak muhalefet yaratması ve komplo kurmasının önüne geçmek olarak savunmuştur.⁹⁹⁸ Bu noktada Morales, Rafael Correa ile çevre-STK-yerliler bağlamında

⁹⁹¹ <https://edition.cnn.com/2011/09/27/world/americas/bolivia-indigenous-protest/index.html> (erişim tarihi: 12.06.2019).

⁹⁹² Bafou, 2007: 102.

⁹⁹³ <https://edition.cnn.com/2011/09/27/world/americas/bolivia-indigenous-protest/index.html> (erişim tarihi: 12.06.2019).

⁹⁹⁴ Gonzalez, 2019:ebook.

⁹⁹⁵ Walker Gogol, 2016: 165.

⁹⁹⁶ <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/> (erişim tarihi: 20.04.2019).

⁹⁹⁷ https://www.hrw.org/news/2015/08/05/bolivia-amicus-brief-ngo-regulations#_ftn13 (erişim tarihi: 25.08.2019).

⁹⁹⁸ <https://www.americasquarterly.org/content/thanks-goodbye-why-evo-morales-former-supporters-want-him-gone> (erişim tarihi: 07.03.2019).

aynı çizgide olmuştur. Ülkenin gelişimi için yer altı kaynaklarına aynı zamanda anayasalarındaki “*Buen Vivir*” kavramına uygun olarak çevrenin korunmasına ihtiyaç vardır. Bu iki durum çatıştığı zaman muhalif hareketlerin örgütlenmesi ve STK’lar genel olarak bir şüphe yaratmaktadır. Bunda çoğu STK’nın ABD destekli olması ve muhaliflere kaynak aktarmaları da sebep olarak görülmektedir. Başkan yardımcısı Alvaro Garcia Linera da ne zaman bir çatışma olsa altından USAID’in ya da ona bağlı STK’ların çıktığını belirtmiştir.⁹⁹⁹ ABD tarafından yerel elitlerin ve sosyal güçlerin sivil toplum konusunda aktif hale getirilerek, ABD’nin Bolivya’da STK’lar ve insan hakları kuruluşları üzerinden neoliberal bir hegemonya kurmaya çalıştığı da iddia edilmektedir.¹⁰⁰⁰

Yaşanan süreçte Morales’in yerlilerle olan anlaşmazlıkları artmış ve MAS’a olan destek azalmaya başlamıştır. Bunun ilk sonuçlarından biri 2015 Mart ayında yapılan belediye seçimlerinde görülmüştür. MAS, en önemli destekçilerinden olan El Alto kentini kaybetmiş ve sağcı merkez partiden bir Aymara yerlisi olan Soledad Chapeton belediye başkanı seçilmiştir.¹⁰⁰¹

Morales 500 yıllık sömürüye karşı mücadele hedefi koymuş ancak yüksek beklentilere karşın, eşitsizlik ve yoksulluk tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Doğal kaynakların yönetimi devletleştirilse de zayıf bürokratik yapılar, süregiden eşitsizlik gibi yerlileri etkilemeye devam eden konular Morales’in politikalarına eleştirileri de beraberinde getirmiştir.¹⁰⁰²

Morales’in 2016 Referandum Sonucunu Kabul Etmemesi

Bolivya Anayasası’nın 168. maddesi başkanın veya başkan yardımcısının kaç dönem başkan seçilebileceğini hükme bağlamıştır. Buna göre seçilen kişi en fazla iki dönem arka arkaya başkan olabilmekte, bundan sonra ancak bir dönem geçtiği takdirde yeniden başkan adayı olabilmektedir. Morales 2014 yılında ilk dönem devlet başkanlığını eski Anayasa dönemindeki seçimle kazandığını belirterek, yeni Anayasa’ya göre bir dönem daha hakkı olduğunu savunmuş ve Anayasa Mahkemesi’nde bu iddiası kabul edilmiştir. Bunun üzerine tekrar aday olmuş ve 2015 seçimlerinde yüzde 60 oyla üçüncü kez devlet başkanı seçilmiştir.¹⁰⁰³

Morales elde ettiği bu avantajla dördüncü kez aday olabilmek için 2016 yılında referanduma gitmiştir. Referandumda halkın yüzde 52,3’ü hayır oyu vererek Morales’in

⁹⁹⁹ Bell, 2014: 173.

¹⁰⁰⁰ Burron, 2012: 118.

¹⁰⁰¹ <https://www.reuters.com/article/us-bolivia-indigenous-specialreport/special-report-morales-indigenous-icon-loses-support-among-bolivias-native-people-idUSKCN1L913T> (erişim tarihi: 15.05.2019).

¹⁰⁰² Fontana, 2013: 30.

¹⁰⁰³ <https://www.reuters.com/article/us-bolivia-indigenous-specialreport/special-report-morales-indigenous-icon-loses-support-among-bolivias-native-people-idUSKCN1L913T> (erişim tarihi: 15.05.2019).

tekrar aday olmasına karşı çıkmıştır.¹⁰⁰⁴ Ancak Morales bu sonucu kabul etmemiş ve kararı yine Anayasa Mahkemesi'ne götürmüştür. Anayasa Mahkemesi de Morales lehine karar vermiş ve seçim sınırlandırmasını insan haklarına aykırı saymıştır.¹⁰⁰⁵ Sonuçta 2019 yılındaki seçimlerde Morales'in tekrar aday olabilmesinin önü açılmıştır. Bu kararın ardından Morales'in adaylığına karşı protestolar başlamıştır. Bu sefer protesto edenler arasında daha önce Morales'in seçimleri kazanmasını sağlayan yerliler, orta sınıftan ve yoksul kesimden kişiler de vardır.

Alınan kararla Morales, 2019 seçimlerinde aday olarak kendi hükümeti tarafından hazırlanan ve referandum sonucu yürürlüğe giren Anayasa'yı ihlal etmiştir. Bu karar Morales'in halk desteğini kaybetmesinin de önemli nedenlerinden biridir. Tarihinde otoriter yönetim örneklerinin olduğu ülkede başkanlık için yasal sınırların dışında tekrar aday olmak bu tarz endişelerin de canlanmasına neden olmuştur. Morales de ardından aday olabilecek bir siyasi figür çıkarmamış ve 21. yüzyıl sosyalizminin temel varsayımlarından olan, halkın tabandan gelerek sosyalizm talep edeceği iddiasıyla da çelişen bir tutum içerisine girmiştir. Bu davranışın nedeni olarak oluşturduğu modeli sürdürme ve temsil ettiği kesimlerin elde ettiği hakları kaybetmelerine engel olma çabası görülebilir; ancak bu yine de Anayasa'nın halka rağmen ihlal edilmesini meşru gösterecek bir sebep değildir.

Yeni Başkanlık Sarayı

Morales'in eleştirilmesinin sebeplerinden biri de 34 milyon dolar bütçe ile yapılan 29 katlı yeni başkanlık sarayıdır. Halkın Büyük Evi (*Casa Grande del Pueblo*) isimli yeni saray eski başkanlık sarayının olduğu yere yapılmış ancak Morales'in referandumun sonucunu reddederek dördüncü kez başkan adayı olduğu süreçte eleştirilerin de odağı haline gelmiştir. Morales ise bu binanın başkanlık ve yönetim ofisleri için alan sağlayacağını, bakanlıkların kira bedeli gibi kamu harcamalarını azaltacağını iddia etmiştir.¹⁰⁰⁶ Ancak maliyetinin yüksekliği yoksullukla mücadele eden ve sosyalizmi bir model olarak benimseyen bir ülkede dikkat çeken bir konudur.

Neoliberal Politikaları Devam Ettirdiği İddiası

Morales'e yönelik eleştirilerden bir diğeri onun devrimci bir değişim yaratmak yerine reformist olması, elitlerle işbirliğine giderek onların ve yerlilerin taleplerini dengelemek ve

¹⁰⁰⁴ <https://www.dw.com/tr/bolivya-halk%C4%B1-moralese-hay%C4%B1r-dedi/a-19064757> (erişim tarihi: 15.07.2019).

¹⁰⁰⁵ <https://www.reuters.com/article/us-bolivia-indigenous-specialreport/special-report-morales-indigenous-icon-loses-support-among-bolivias-native-people-idUSKCN1L913T> (erişim tarihi: 15.05.2019).

¹⁰⁰⁶ <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/16/bolivian-president-evo-morales-new-residence-is-as-imposing-as-it-is-divisive-la-paz> (erişim tarihi: 05.03.2019).

merkezîleşmiş bir devlet yapısı kurmak istemesi olarak tarif edilmiştir.¹⁰⁰⁷ Bu iddianın dayanağı ise Carlos Mesa'nın başkanlığı döneminde Morales'in onu bir süre desteklemiş olmasıdır. Ayrıca muhalefet senatörleri tarafından -kimi zaman çalıştırılmamasına rağmen-, Morales'e birçok alanda gücü elinde topladığı eleştirileri yapılmıştır. Morales'in hem devlet başkanı, hem Chapare koka yetiştiricilerinin lideri hem de MAS'ın başkanı olması merkezileşme eleştirilerinin sebebidir.¹⁰⁰⁸

Morales sosyalizm temelli ekonomi politikalarını benimsese de kimi zaman uyguladığı ekonomi politikaları toplumla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. 2010 ve 2011'de maaş artışı isteği, yerel taleplerin karşılanması gibi nedenlerle eylemler düzenlenmiştir. Bunlardan en önemlisi Aralık 2010'da *gasolinazo* eylemleridir.¹⁰⁰⁹ Devletin gaz üzerinde yardımlarını düşürmeyi ve sıvı yakıtta yüzde 73'lük bir zam yapmayı planlaması nedeniyle protestolar gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹⁰

Morales'e yönelik eleştirilerden bir diğeri neoliberal politikaları devam ettirmesidir. Kendisi sosyalist bir politikayı savunsa da yaptığı ekonomik reformların sosyalist bir model yerine merkezi sol bir hükümet için pragmatik bir yol olduğu savunulmuştur.¹⁰¹¹ Ancak Alvaro Garcia Linera hükümetin ekonomi politikası için daha farklı bir model tanımlamıştır. Linera iktidara geldikleri dönemde yaptığı bir açıklamada MAS'ın hedefini And tarzı kapitalizm kurmak olarak ifade etmiştir. Bu kapitalizm türünü de devletleştirmeden gelen artı değerın And ve Amazon tarzı yönetim, ticari gelişim biçimlerinin teşvik edilmesi için kullanılması olarak açıklamıştır.¹⁰¹²

Morales'in neoliberal politikalara devam ettiği eleştirileri; merkezi bir yönetim kurma çabaları, uluslararası şirketlerle işbirlikleri kurması, doğal kaynakların gelirlerine dayalı planlar yapması ve altyapı inşası gibi nedenlere dayanmaktadır.¹⁰¹³ Toplumsal eşitsizliğin tamamen ortadan kaldırılamamış olması da Morales'in bu yöndeki politikalarının elitlerin lehine bir avantaja dönüştüğü görüntüsü vermiştir. Ancak ülkede yoksulluğun azaltılması, iş ve kamu hizmetlerine ulaşım konusunda yerlilere büyük kazanımlar sağlandığı da görülmektedir.

¹⁰⁰⁷ Kohl ve Bresnahan, 2010: 8.

¹⁰⁰⁸ Kohl, 2010: 113.

¹⁰⁰⁹ Burbach vd., 2013: e-book.

¹⁰¹⁰ Fontana, 2013: 31

¹⁰¹¹ Kennemore ve Weeks: 2011, 271.

¹⁰¹² <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article938> (erişim tarihi: 28.08.2019).

¹⁰¹³ Fontana, 2013: 27.

4.2.2. Muhalefetin Tepkileri

Morales yönetimine muhalefetin eleştirileri elitlerin özerklik talepleri ve Camba Karşı Hareketi başlıklarında incelenmiştir. Bu iki muhalif grup görünüşte farklı olmakla birlikte, sömürgecilik döneminden gelen uygulamalar bu iki grubu politik olarak birbirine yaklaştırmıştır. Sonuçta Morales yönetimine karşı tepkileri ayrı ayrı incelense de bu tepkileri bir bütün olarak görmek mümkündür.

Elitlerin Özerklik Talebi

Bolivya’da toplumda sınıflar arası fark beyazlar ve yerliler üzerinden şekillenmiş, bunun yanında ülkede coğrafi olarak da bir ayrım öne çıkmıştır. Media Luna bölgesi daha çok beyazların olduğu ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu bölge olarak ülkenin geri kalanından daha gelişmiştir. Beyaz elitlerin bu zenginliği ve toplumsal üstünlüklerini kaybetmeme çabası kendini özerklik talebi ile göstermiş ve bu talep kimi zaman darbe teşebbüsüne kadar gitmiştir.

Media Luna bölgesinde, özellikle de Santa Cruz’da yaşayan elitler diktatörlükler dönemi de dahil olmak üzere çeşitli avantajlardan faydalanmışlardır. Neoliberal politikalar kapsamındaki özelleştirmeler sayesinde en hızlı gelişen bölge olmuştur. Elitlerin ekonomik gücü ellerinde bulundurmaları sayesinde uluslararası tarım, sanayi, hidrokarbon ve uyuşturucu ticareti bağlantılarına sahip oldukları belirtilmektedir.¹⁰¹⁴

Morales’in başkan seçilmesinin ardından anayasa değişikliği için çalışmalara başlanması ve yer altı kaynaklarına dair düzenlemeler Bolivya’nın elit kesimini harekete geçirmiştir. Önemli doğalgaz kaynaklarının bulunduğu Santa Cruz’un da dahil olduğu zengin Media Luna bölgesi Morales’in başkan seçilmesinden çok kısa bir süre sonra Bolivya’dan ayrılmak ve özerk bir yapı kurmak için gösterilere başlamıştır.¹⁰¹⁵ 2007 yılında Media Luna yönetimleri otonomi ilan ederek, vergi gelirlerinin üçte ikisini kendilerinde tutacaklarını belirtmiştir.¹⁰¹⁶ 2008 yılında referandum ile Morales’i görevden indirmek isteyen muhalefet başarısız olmuş, Ağustos ve Eylül aylarında sokaklarda şiddet olayları yaşanmıştır.¹⁰¹⁷ Bu süreçte ayrılıkçı askeri bir öğrenci birliği olan Santa Cruz Gençlik Birliği (*Unión Juvenil Cruceñista*) ve aşağıda incelenecek olan Camba Ulusu’nun gençlik örgütleri yerlilere, MAS ve STK ofislerine saldırmışlardır. Olaylar sırasında Garcia Linera’nın “sağın kendini kendi ipiyle asmasına izin vermek” ifadesi, Morales hükümetinin yerlileri bu ayrılıkçılara karşı feda

¹⁰¹⁴ Kohl, 2010: 109

¹⁰¹⁵ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7607158.stm> (erişim tarihi: 15.02.2019).

¹⁰¹⁶ Morales, 2010: 249.

¹⁰¹⁷ Burbach vd., 2013: e-book.

ettiği eleştirisine de neden olmuştur.¹⁰¹⁸ Santa Cruz Valisi Percy Fernandez ordunun darbe yaparak hükümeti devirmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰¹⁹ Olaylar ve muhalefetin açıklamaları üzerine 10 Eylül'de Cochabamba'da Morales destekçileri toplanmıştır. Aynı gün Morales, ABD büyükelçisi Philip Goldberg'i darbe girişimindeki rolü nedeniyle sınır dışı etmiştir.¹⁰²⁰ Bu karardan sonra ABD de Bolivya Büyükelçisi Mario Gustavo Guzman Saldana'dan ülkeyi terk etmesini istemiştir. Morales ayrıca ABD'nin federal bir kurumu olan Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi (DEA) çalışanlarının da ajanlık yaptığını savunmuş ve bu kurumun Bolivya'daki tüm faaliyetlerini sonlandırmıştır.¹⁰²¹ ABD karşı hamle olarak And Ticaret Tercihleri Yasası uyarınca devam eden Bolivya mallarının gümrüksüz ABD'ye girişini sonlandırmıştır. Bu karar Bolivya'da yaklaşık olarak 12 000 kişinin işini kaybetmesine neden olmuştur.¹⁰²² Morales de USAID'i muhalif liderleri finanse ederek kendisine karşı komplo kurmakla suçlamıştır.¹⁰²³ Muhalefetin USAID tarafından finanse edilmesi, muhalefet liderlerinin eğitilmesi gibi ayrıntıların yanında yine ABD büyükelçisinin muhalif gruplar arasında bir bağ oluşturma çabaları da ortaya çıkmıştır.¹⁰²⁴

Elitlerin özerklik talepleri ve Morales yönetimine çeşitli saldırıları devam etmiş, 2019 yılı sonunda muhalefet başarı kazanmış ve Morales iktidardan indirilmiştir. Bu süreçte en dikkat çekici durum, elitlerin yerlilere verilen haklara ve simgelerine olan saldırılardır. Elitler geçmişten günümüze Bolivya toplumu ile bütünleşememiş ama bunun yanında kendilerini Bolivya'nın kültürel mirasçısı olarak sayarken yerli grupları dışlamaya ve ayrıştırmaya da devam etmiştir.

Camba Karşı Hareketi

Bolivya'da sınıfsal ayrımın yanında yerliler arasındaki ayrım da coğrafi olarak şekillenmiş, dağlı ve ovalı farkı yerli toplulukları da birbirinden ayırmıştır. Dağlık bölgede yerleşen ve Morales yönetimi ile uyumlu olan bir yerli nüfusun yanında ülkenin ovalarında yerleşmiş ve nispeten beyazların çoğunluk olduğu şehirlerde bile rahatlıkla yaşayabilen ve iş bulabilen yerli nüfusu bulunmaktadır. Dağlılar kendilerine *kolla* derken, ovalılar *camba* demektedir. *Kollasuyo* olarak da isimlendirilen *Kollalar* geçmişte İnkaların Bolivya bölümünü oluşturmuştur.¹⁰²⁵ *Cambalar*, *Kollalar* ile mücadeleleri neticesinde Morales'in

¹⁰¹⁸ Kohl, 2010: 110.

¹⁰¹⁹ <https://www.greenleft.org.au/content/bolivias-struggle-justice-against-right-wing-offensive> (erişim tarihi: 07.05.2019).

¹⁰²⁰ Burbach vd., 2013: e-book.

¹⁰²¹ Morales, 2010: 265.

¹⁰²² Kohl ve Bresnahan, 2010: 13.

¹⁰²³ Burron, 2016: 135.

¹⁰²⁴ Burron, 2012: 124.

¹⁰²⁵ Fabricant, 2009: 769.

karşısında ve çoğu zaman elit muhalefetin yanında konumlanmışlardır.¹⁰²⁶ Doğu ovalılar kendilerine Camba Ulusu diyerek diğer yerlilerden ayrılmışlardır. Daha çok Santa Cruz, Pando ve Beni eyaletlerinde yaşayan bu yerliler 2000'li yılların başından itibaren özerklik talebini dile getirmeye başlamışlardır. Özellikle Aymaralar ile olan anlaşmazlıklarını ön plana çıkararak, yıllardır diğer grupların politik olarak ayrımcılığına maruz kaldıklarını iddia etmektedirler.¹⁰²⁷ Bu nedenle de BM nezdinde özerklik talepleri vardır ve kendilerini çoğunluk olan Andlılar karşısında farklı bir azınlık olarak konumlandırmaktadırlar.¹⁰²⁸ Ancak yerli topluluklarının sömürgecilik döneminden beri uygulanan böl ve yönet taktiği nedeniyle de gruplara ayrıldığı ve bunun sistematik bir politika olduğu iddiası da söz konusudur.¹⁰²⁹

Ovalı yerli grupların, dağlı yerli grupların politik olarak avantajlı olduğuna dair iddiaları Aymara yerlisi Morales'e karşı muhalefet ile birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Camba Karşı Hareketi ayrıca Santa Cruz'da 1500 şirketi temsil eden Santa Cruz Sanayi ve Ticaret Odası (*Camara de Industria, Comercio, Servicios y Turismo de Santa Cruz - CAINCO*) tarafından ve ABD Kongresi'nin bir kuruluşu olan NED tarafından da desteklenmektedir.¹⁰³⁰ Sonuç olarak Camba Ulusu hem diğer yerli gruplarla olan anlaşmazlıkları hem de bağımsızlık taleplerinin elitlerin talepleri ile uyuşması nedeni ile Morales'e karşı hareketler içerisinde yer almaktadır.

4.2.3. Morales'in İktidardan Gidişi

20 Ekim 2019'da yapılan başkanlık seçimlerinde Morales'in tekrar seçime katılması toplumun birçok kesimi tarafından eleştirilen bir durum olsa da Morales aday olmuştur. Seçimlerde daha önce başkanlık yapmış olan Carlos Mesa'ya karşı yarışmıştır.¹⁰³¹ Seçimler bitip oy sayımına geçildiği süreçte ülkede kargaşa çıkmaya başlamış, MAS'ın binaları basılmış ve hükümet yetkililerine saldırılar düzenlenmiştir. Sayım sonucunda resmi olarak Morales'in yüzde 47 oranında oy aldığı belirtilmiş ve diğer adayla arasında yüzde 10'luk bir fark olduğu için ikinci tura gidilmeyeceği ilan edilmiştir.¹⁰³² Ancak muhalefet ise oy farkının yüzde 10'dan az olduğunu iddia ederek ikinci tura gidilmesi gerektiğini savunmuştur.

Sayım sırasında sayılan oy oranı yüzde 83,8'e geldiğinde veri akışı bir gün süreyle durmuştur. Bu sırada Morales'in oy oranı yüzde 45,3, rakibi Carlos Mesa'nın oy oranı ise

¹⁰²⁶ Morales, 2010: 250.

¹⁰²⁷ Goodale, 2019: 119.

¹⁰²⁸ Lowrey, 2006: 73.

¹⁰²⁹ Morales, 2010: 252.

¹⁰³⁰ <https://nacla.org/article/bolivia%27s-separatist-movement> (erişim tarihi: 22.05.2019).

¹⁰³¹ <https://www.americasquarterly.org/article/morales-or-mesa-either-way-bolivia-faces-tough-questions/> (erişim tarihi: 04.01.2020).

¹⁰³² <https://www.nytimes.com/2019/10/25/world/americas/bolivia-election-president-evo-morales.html> (erişim tarihi: 04.01.2020).

yüzde 38,2 olarak açıklanmıştır.¹⁰³³ Ardından muhalefet Morales'in seçimleri manipüle ettiği iddiasıyla protestolara başlamıştır. Carlos Mesa'nın oy oranının ikinci tur seçime gitmek için yeterli olduğu belirtilmiştir. 25 Ekim'de yayınlanan haberlerde ise oyların yüzde 99,99'unun sayıldığı ve Morales'in yüzde 47,07, Carlos Mesa'nın ise yüzde 36,51 oranında oy aldığı açıklanmıştır. Bu durumda aradaki oy farkı yüzde 10'u geçtiği için Evo Morales'in tekrar başkan seçildiği ilan edilmiştir.¹⁰³⁴

Muhalefet ise açıklanan sonuçları kabul etmemiş ve protestolar devam etmiştir. Bu süreçte MAS'ın büroları basılmış ve MAS yöneticilerinden bazıları darp edilmiştir.¹⁰³⁵ Kasım ayında muhalif liderlerden Fernando Camacho başkente gelip Morales'e istifa mektubu imzalatmak istemiş, ancak havaalanından Santa Cruz'a geri gönderilmiştir.¹⁰³⁶ Camacho, Santa Cruz'da doğalgazdan gelir elde eden zengin bir aileye mensuptur, aşırı sağcı Camacho ailesi Morales'in doğalgazı devletleştirmesinin ardından varlıklarının bir kısmını kaybetmiştir. Camacho uzun süre Santa Cruz Gençlik Birliği'nin de başkanlığını yapmıştır.¹⁰³⁷

Olayların devam etmesi üzerine 10 Kasım 2019 tarihinde Evo Morales, MAS partisinden seçilen kişilerin ve ailelerinin can güvenliğini sağlamak gerekçesiyle devlet başkanlığından istifa etmiş¹⁰³⁸ ve ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Morales ile birlikte başkan yardımcısı Alvaro Garcia Linera da istifa etmiş, iki isim de siyasi sığınmacı olarak Meksika'ya gitmişlerdir. Devlet başkanlığına da Anayasa gereğince geçici olarak Senato Başkanı ve Beni senatörü Jeanine Añez gelmiştir.¹⁰³⁹

Kasım 2019'da ABD merkezli bir düşünce kuruluşu olan CEPR (Center for Economic and Policy Research) tarafından hazırlanan Analysis of the 2019 Bolivia Election¹⁰⁴⁰ başlıklı raporda Evo Morales'in OAS ve yabancı hükümetleri seçim denetimi için davet ettiği ve ortaya çıkacak sonuçları kabul edeceğini belirttiği ifade edilmiştir. Carlos Mesa ise koşulları bahane ederek bunu reddetmiştir. Yine aynı raporda OAS'ın bütçesinin yüzde 60'ını veren ABD'nin henüz olaylar sürerken seçimin çalındığını iddia ettiği de yer almıştır. Öte yandan

¹⁰³³ <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-50119655> (erişim tarihi: 12.12.2019).

¹⁰³⁴ <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/25/bolivia-evo-morales-narrowly-wins-fourth-presidential-term> (erişim tarihi: 09.11.2019).

¹⁰³⁵ <https://www.nytimes.com/2019/11/07/world/americas/bolivia-mayor-protest-paint.html> (erişim tarihi: 03.01.2020).

¹⁰³⁶ <https://www.voanews.com/americas/bolivia-opposition-leader-blocked-reaching-capital> (erişim tarihi: 04.12.2019).

¹⁰³⁷ <https://thegrayzone.com/2019/11/11/bolivia-coup-fascist-foreign-support-fernando-camacho/> (erişim tarihi: 15.12.2019).

¹⁰³⁸ <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-50370013> (erişim tarihi: 25.12.2019).

¹⁰³⁹ <https://www.latimes.com/world-nation/story/2019-11-12/ex-bolivian-leader-evo-morales-arrives-in-mexico> (erişim tarihi: 02.02.2020).

¹⁰⁴⁰ <https://cepr.net/report/analysis-of-the-2019-bolivia-election/> (erişim tarihi: 03.03.2020).

yapılan modellemelerde de Morales'in seçimlerde yüzde 10'dan biraz fazla oy alabileceği açıklanmıştır.¹⁰⁴¹

Rapordaki bir diğer önemli ayrıntı ise Bolivya Yüksek Seçim Kurulu'nun daha önce oyların hızlı sayımında yüzde 80 oranına ulaşıldığında sonuçların halka duyurulacağını ilan etmiş olmasıdır.¹⁰⁴² Tüm bu bilgiler ele alındığında sayılan oylar yüzde 83,8'e ulaştığında açıklanan sonuçların meşru kabul edilmesi gerekmektedir. Yine aynı raporda eklenecek oy oranlarının coğrafi dağılımı yapıldığında da farkın yüzde 10'un altına düşmediği de belirtilmiştir. Sonuçta Morales'in seçime dördüncü kez katılması halk tarafından gayrimeşru sayılırken, çıkan sonuçlarda Morales'in aldığı oy ile meşru başkan olarak görülebileceği belirtilmiştir. Ancak Morales muhalefetin yoğun baskıları neticesinde istifa etmiş ve bir süre sonra ülkeden ayrılmıştır. Morales ilk önce Meksika'ya gitmiş, bir süre orada kaldıktan sonra Arjantin'e geçmiştir.¹⁰⁴³ Tezin tamamlandığı dönemde Morales'in iktidardan indirilmesine lityum madeninin yol açtığı iddiaları söz konusu olmuş ancak bu iddianın çok yeni olması ve kanıtlanması gerekliliği nedeniyle tezde yer verilmemiştir.

Morales'in iktidardan gitmesi, 21. yüzyıl sosyalizmini benimsemiş ve bu politikalar ile siyasi bilinç kazanan bir toplumun kazanımlarının ne olacağını gözlemlemek açısından önemlidir. Muhalif güçlerin iktidara geliş sürecinde, özellikle yerli değerlerine karşı olan saldırıları ve sömürgecilik tarzı, ülkeyi hristiyanlaştırma misyonunu benimsemeleri, Morales hedef alınsa da kaybedilenin sadece başkanlık değil, tüm olumlu ilerlemeler olduğunu göstermiştir. Bundan sonrası ise kaybedilmiş haklar ile geri istenen üstünlük arasında bir mücadele olacaktır.

4.3. Ekvador: Moreno ile Neoliberalizmin Yeniden İktidarı mı?

Ekvador'da Rafael Correa'nın ardından, onun desteklediği Lenin Moreno devlet başkanı seçilmiştir. Moreno'nun seçilmesi kıtada sol iktidarların devamı olarak görülmüş ve Correa'nın uygulamalarına devam edeceği düşünülmüştür. Moreno'nun yerli örgütü CONAIE ile uzlaşması da bunun bir işareti sayılmıştır. Ancak çok kısa bir süre sonra Moreno yönetimi, kendine muhalif olarak Correa dönemini seçmiş ve önceki yönetimi ekonomi ve yolsuzluk konularında suçlamıştır. Bu iddialardan bir kısmının doğruluğu kabul edilse dahi Moreno'nun uyguladığı politikaların 21. yüzyıl sosyalizmi ve *Buen Vivir* temelli olduğunu söylemek güçtür. Moreno çok kısa bir süre içerisinde ABD ile sıkı ilişkiler kurmuş, Assange olayında ABD isteklerini kabul etmiş ve son olarak da yerlilerle karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde

¹⁰⁴¹ Long vd., 2019: 11.

¹⁰⁴² Long vd., 2019: 6.

¹⁰⁴³ <https://www.aljazeera.com/news/2019/12/evo-morales-granted-refugee-status-argentina-191212145522052.html> (erişim tarihi: 07.02.2020).

ayrıca neoliberal politikalara da geri dönmeye başlanmıştır. Aşağıda Moreno'nun iktidara geldiği tarihten tezin tamamlandığı Eylül 2020'ye kadar olan süreç çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir.

4.3.1. Moreno'nun İktidara Gelişi

Ülkede 2007 yılından itibaren *Alianza PAIS* iktidarı yaşanmaktadır, 2007-2017 yılları arasında devam eden Rafael Correa'nın başkanlık döneminin ardından, Şubat-Nisan 2017 tarihlerinde iki tur şeklinde gerçekleştirilen seçimlerin galibi yine aynı partiden Lenin Moreno olmuştur. Moreno, Ekvador'un yeni devlet başkanı olarak Mayıs 2017'de göreve başlamıştır. Sağın adayı Enrique Lasso'nun karşısında Moreno ikinci turda seçimi kazanmıştır. Seçimler sırasında CONAIE, Correa'nın adayı yerine sağcı aday Lasso'yu desteklemiştir.¹⁰⁴⁴

Moreno siyasi olarak her iki tarafla da diyalogu geliştireceğini açıklamış, hükümet ve CONAIE arasındaki uyuşmazlık konularından biri olan örgüt merkezini geri verme ve muhalif medyaya özel mülkiyetlerini iade ederek basın özgürlüğü sağlama sözünü vermiştir.¹⁰⁴⁵

Moreno, Correa ve onun hükümetindeki isimler üzerinden ayrıışmış ve kendi destekçilerini yönetime alırken, Correa yönetiminden isimler çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Moreno ve Correa'nın *Alianza PAIS* üzerinden gelişen iktidar mücadelesi, Correa'nın destekçilerinin partiden ayrılıp Devrimci Alfarist Hareket (*Movimiento de la Revolucion Alfarista*) isimli yeni bir parti kurmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁰⁴⁶

4.3.2. Correa Hakkında İddialar

Moreno, Correa'nın desteği ile iktidara gelmiş ve öncesinde bir dönem onun başkan yardımcılığını yapmış olmasına rağmen iktidara geldikten çok kısa bir süre sonra Correa karşıtı bir tutum benimsemiştir. Ayrıca Correa hükümetinden bazı isimler hakkında Latin Amerika'da büyük bir rüşvet skandalı olan Odebrecht skandalına dahil olma ve 42 milyon dolar rüşvet alma iddiasıyla soruşturma açılmıştır. Kasım 2017'de Correa döneminde ve Moreno seçildikten sonra ilk aylarda başkan yardımcılığı da yapmış olan Jorge Glas, Odebrecht şirketinden rüşvet aldığı gerekçesiyle 6 yıl hapis cezası almıştır.¹⁰⁴⁷ Odebrecht skandalı Brezilya merkezli bir inşaat şirketinin Latin Amerika ülkelerinde ulaşım ve altyapı ihaleleri almak için rüşvet dağıttığının ortaya çıkmasıdır. Bu skandala Brezilya'da hem Dilma

¹⁰⁴⁴ Jima-Gonzalez, Paradelo-Lopez, 2018: 5.

¹⁰⁴⁵ Gonzalez, 2019: ebook.

¹⁰⁴⁶ Nelson, 2019: 67.

¹⁰⁴⁷ Becker ve Riofrancos, 2018: 126.

Rousseff'in hem de onu görevden azlettiren Michel Temer'in ismi karışmıştır.¹⁰⁴⁸ Bunun dışında Correa yönetiminden birçok kişi yolsuzluk suçlamalarıyla görevden uzaklaştırılmış ve hapis cezası almıştır. Bunlar arasında eski Elektrik Bakanı Alecksey Mosquera ve Devlet Genel Denetleyicisi Carlos Pólit de bulunmaktadır.¹⁰⁴⁹

Kamu borcu konusu da iki yönetim arasında diğer bir farkı oluşturmuştur, Correa bu borcu yüzde 27,7 olarak açıklarken, Moreno hükümeti Correa'nın verdiği rakamın yanlış olduğunu ve asıl borcun gayrisafi milli hasılanın yüzde 59'unu oluşturduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵⁰

Moreno'nun Correa'ya karşı pozisyonu için en belirgin olaylardan biri Nisan 2018 referandumudur. Bu referandumda seçilme dönemi limitleri de oya sunulmuş ve Correa'nın bir daha aday olmasının önüne geçilmiştir.¹⁰⁵¹

Rafael Correa 2018 yılından itibaren Belçika'da yaşamaya başlamış ve Ekvador mahkemeleri Correa'yı 2012 yılında muhalif milletvekili Fernando Balda'yı kaçırma suçundan mahkum etmiştir. Correa Ekvador'a iade edilirse adil yargılanmayacağı ve kaçırma olayı konusunda masum olduğu iddiasıyla Belçika'dan siyasi sığınma talep etmiştir.¹⁰⁵²

Correa'nın hakkındaki suçlamaların yanında Moreno'nun da Correa dönemi politikalarını eleştirmesi ve onu hedef haline getirmesi sonucunda Correa, Ekvador siyasetinden uzaklaştırılmıştır. İlk başta ülkede hakimiyet savaşı olarak da nitelenebilecek bu durum Moreno'nun izlediği politikalarla aslında ayrışma sebebinin güç savaşından çok, siyaset farklılığından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bu farklı siyasetlerden biri yerliler ve CONAIE konusuyken diğeri de Assange'ın teslim edilmesidir.

4.3.3. Moreno'nun Yerliler ile İlişkileri

Lenin Moreno yerlilere ve yerli örgütlerine karşı Correa'dan farklı bir tutum sergilemiş ve ılımlı yaklaşmıştır. İlk olarak CONAIE'nin tartışmalı binası konusunda örgüte destek olmuş ve binanın kira bedeli ödenmeden örgüt tarafından kullanılmasının devamına izin vermiştir. Daha sonra ise CONAIE'ye UNASUR'un Ekvador ofisine taşınmaları teklifini yapmış ancak kabul edilmemiştir.¹⁰⁵³ CONAIE ve toplumun diğer kesimleri ile görüşmeleri sonucunda Moreno'nun uzlaşmadan çok neoliberal politikaları kesin bir şekilde uygulamaya koyma çabası içinde olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Moreno, Correa hükümetinin yerlilerle en büyük çatışma konularından biri olan maden çıkarma konusunda yerlilerin görüşünü

¹⁰⁴⁸ Morales and Morales, 2019: 11.

¹⁰⁴⁹ Wolff, 2018: 286.

¹⁰⁵⁰ Gonzalez, 2019: ebook.

¹⁰⁵¹ Scheppele, 2019: 211.

¹⁰⁵² <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/08/rafael-correa-ecuador-ex-president-asylum-belgium> (erişim tarihi: 12.09.2019).

¹⁰⁵³ <https://mondediplo.com/2018/12/06ramirez> (erişim tarihi: 25.06.2019).

benimsemiş, koruma alanlarında ve kırsal alanlarda metal madeni çıkarılmasını yasaklamıştır.¹⁰⁵⁴

4.3.4. Moreno Döneminde Assange'ın Durumu

Julian Assange konusu Ekvador'un politika değişimini anlamak açısından önemlidir. Correa, Assange'ı korumak için ona vatandaşlık vermek ve diplomatik statü sağlamak dahil her yolu denerken¹⁰⁵⁵ Moreno ise Assange'ı Ekvador için büyük bir sorun olarak görmüş ve uluslararası alanda da Assange konusunda Ekvador'a verilen desteği göz ardı ederek ABD ve Birleşik Krallık'la işbirliğine gitmiştir.

Moreno, 2012 yılından beri Londra'daki Ekvador Büyükelçiliğinde yaşayan Assange'ı siyasi sığınma koşullarını ihlal etmekle ve ülkenin büyükelçiliğini casusluk merkezi olarak kullanmakla suçlamıştır.¹⁰⁵⁶ Assange üzerindeki koruma kaldırılmış ve 11 Nisan 2019 tarihinde İngiliz polisi Julian Assange'ı büyükelçilikten zorla çıkarmış ve aynı gün Assange çıkarıldığı mahkemede tutuklanmıştır.¹⁰⁵⁷

Moreno, Assange'ı büyükelçilikteki kaba davranışları ve diplomatları rahatsız ettiği gerekçesiyle teslim ettiğini açıklarken Dışişleri Bakanı ise Assange'ın korumasının kaldırılmasının gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır:

- İlk olarak Assange'ın diğer ülkelerin iç işlerine karışarak Ekvador'un bu ülkelerle ilişkilerini riske atması,
- Elçilik yetkililerine karşı kötü davranışlar göstermesi,
- Ekvador hükümetine karşı muhalif tutumu ve elçilik yetkililerini ABD lehine ajanlıkla suçlaması,
- Assange'ın bozulan sağlığı,
- Ekvador vatandaşlığını kazanma şekline dair tutarsızlıklar,
- Ayrıca Assange'ın korunmasının masrafları -ki bu tutar 2012-2018 yılları arasında 5,8 milyon dolar olarak verilmektedir.¹⁰⁵⁸

Tüm bu maddelere bakıldığında öne çıkan konu Ekvador'un diğer ülkelerle olan ilişkileridir. Moreno hükümetinin özellikle ABD ile ilişkiler konusunda Assange'ın büyükelçilikteki varlığından rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Öncesinde Ekvador Assange

¹⁰⁵⁴ Gonzalez, 2019: 100.

¹⁰⁵⁵ <https://www.theguardian.com/media/2018/jan/11/julian-assange-is-made-ecuadorian-citizen-in-effort-to-resolve-impasse> (erişim tarihi: 05.06.2019).

¹⁰⁵⁶ <https://www.theguardian.com/media/2019/apr/14/assange-tried-to-use-embassy-as-centre-for-spying-says-ecuadors-moreno> (erişim tarihi: 06.05.2019).

¹⁰⁵⁷ <https://www.dw.com/tr/mahkemeye-%C3%A7%C4%B1kar%C4%B1an-assange-tutukland%C4%B1/a-48293758> (erişim tarihi: 25.05.2019).

¹⁰⁵⁸ <https://www.theguardian.com/media/2019/apr/11/julian-assange-ecuador-president-lenin-moreno-evict-from-embassy> (erişim tarihi: 17.09.2019).

konusunda özellikle Latin Amerika ülkelerinden destek bulmuştur, ancak son noktada ilişkilerde önceliği gözetilen ülke ABD olmuştur.

Moreno'nun bu dönemdeki tutumu Assange'ı suçlamaya yöneliktir. Uluslararası alanda önemli bir figürü kendi politikalarının önünde engel olarak gördüğü söylenebilir. Çünkü aynı süreçte ABD ve Moreno hükümeti arasında borç erteleme karşılığında Assange'ın iadesine dair görüşmeler yapıldığına dair iddialar ortaya atılmıştır.¹⁰⁵⁹

Sonuç olarak Moreno iktidara geldikten çok kısa bir süre sonra Assange'ı İngiliz yetkililere teslim etmiş ve ABD ile karşı karşıya gelmesine neden olacak bir sorundan kurtulmuştur. Moreno'nun daha sonraki politikaları incelendiğinde de hem siyasi hem ekonomik olarak ABD ile ilişkileri tercih ettiği görülmektedir.

4.3.5. Moreno'nun Neoliberal Politikalara Dönüşü

Moreno iktidara geldikten sonra, Correa döneminin ekonomi politikalarını eleştirmiş ve neoliberal politikalar izlemeye başlamıştır. IMF'nin ülkedeki imajı için olumlu açıklamalar yaparken, büyük şirketler ve zenginler için vergi indirimini getirmiş ve küçük çiftlikler için desteği kesmiştir.¹⁰⁶⁰ Özel sektörün yatırımlarını önemseyeceğini belirten Moreno, bazı devlet şirketlerinin de özelleştirileceğini açıklamıştır.¹⁰⁶¹

Moreno, IMF ile yaptığı anlaşma uyarınca 883 sayılı bir kararname çıkararak benzin fiyatlarına yüksek oranda zam yapmak istemiş ancak ülke genelinde protestolar nedeniyle bu kararnameyi uygulamaya koyamamıştır.¹⁰⁶² Protestolar 12 gün boyunca sürmüş ve başkent Quito bu protestoların merkezi olmuştur. Moreno hükümeti 2018 yılında IMF ile 4,2 milyar dolarlık bir anlaşma yapmıştır.¹⁰⁶³ Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Moreno'nun neoliberal politikalarından vazgeçmeyeceği düşünülmektedir.

Moreno ayrıca Ekvador'un, kıtasal işbirliğini ön plana alan UNASUR gibi örgütlerle bağımlı koparak, ülkenin Pasifik Birliği'ne üye olması gerektiğini savunmaktadır.¹⁰⁶⁴ Bu birlik Pasifik Okyanusu'na kıyı ülkeler tarafından 2011 yılında kurulmuştur. Üyeleri Peru, Şili, Kolombiya ve Meksika'dır. Moreno Pembe Dalga çerçevesinde kurulan ilişkileri de bitirme yolunu seçmektedir. Küba ile Ekvador Sağlık Bakanlıkları arasında 2013 yılında imzalanan anlaşmayı devam ettirmemiş ve Kübalı doktorlar Ekvador'dan ayrılmak zorunda

¹⁰⁵⁹ <https://www.telesurenglish.net/news/Ecuadors-Moreno-Met-Manafort-Discussed-Handing-Over-Assange-to-US-Report-20181204-0016.html> (erişim tarihi: 05.04.2019).

¹⁰⁶⁰ Gonzalez, 2019: 101.

¹⁰⁶¹ Becker ve Riofrancos, 2018: 124.

¹⁰⁶² <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/14/ecuador-protests-end-after-deal-struck-with-indigenous-leaders> (erişim tarihi: 25.10.2019).

¹⁰⁶³ <https://nacla.org/news/2019/10/17/ecuador-indigenous-protesters-war-zone-peoples-victory-anti-imf-austerity> (erişim tarihi: 25.10.2019).

¹⁰⁶⁴ <https://mondediplo.com/2018/12/06ramirez> (erişim tarihi: 25.06.2019).

kalmıştır. Böylece Küba ile işbirliği sona ermiştir.¹⁰⁶⁵ Ekvador'da Kübalı 382 doktor görev yapmış, bunların ülkeden gönderilmesi ile oluşan doktor açığının ise yerel uzmanlar tarafından kapatılacağı Moreno hükümeti tarafından belirtilmiştir.¹⁰⁶⁶ Sonuçta Ekvador 2018'de ALBA'dan, 2019'da UNASUR'dan ayrılarak kıtasal işbirliklerinden kopmuş ve 2020'de de OPEC'ten ayrılarak¹⁰⁶⁷ petrol fiyatlarının belirlenmesinde OPEC üyelerinin belirleyici hale gelmesi için uğraşmış olan Chavez'in politikasını terk etmiştir.

Moreno hükümeti ayrıca 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarını ve Rafael Correa'nın politikalarını farklı alanlardan silmeye devam etmiştir. Eğitim de bu alanlardan biridir. Moreno ve destekçileri Rafael Correa'yı ve sosyalizmini savunan Chavez, Castro gibi liderleri diktatör olmakla suçlamıştır. Ayrıca Eğitim Bakanlığı ders kitaplarından Rafael Correa'ya ve 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarına dair bilgilerin ve atıfların çıkarılmasını kararlaştırmıştır.¹⁰⁶⁸

Moreno iktidara gelir gelmez Correa'yı kendisinin muhalifi olarak görmüş ve onun iktidarı dönemini sert bir şekilde eleştirmiştir. Ancak bu eleştiriler, Correa'nın sosyalizm politikalarını yetersiz uygulamasına dair bir iddia içermemiş onun yerine çeşitli yolsuzluk ve hukuk dışı işlemlerle alakalı suçlamaları kapsamıştır. Sol bir yönetimin devamı olacağı düşünülse de Moreno, söylemle bile olsa Correa'nın görüşlerinden ve politikalarından tamamen farklı bir yol izleyeceğini ve 21. yüzyıl sosyalizmini gerçekleştirmek gibi bir amacı olmadığını ortaya koymuştur. Uyguladığı politikalar ile de Correa öncesine dönmüş ve bölünmüş bir parlamentoda kırılgan koalisyonlarla iktidarını devam ettirmeyi tercih etmiştir.¹⁰⁶⁹

Öte yandan Moreno'nun politikalarının Correa yönetimindeki uygulamaların devamı olduğu şeklinde görüşler de vardır. Mike Gonzalez 'The Ebb of the Pink Tide: The Decline of the Left in Latin America' başlıklı kitabında Moreno'nun Correa'nın adayı olarak iktidara geldiğini ancak neoliberal politikalara mesafeli durmayan tavrıyla Correa'dan ayrılmadığını

¹⁰⁶⁵ <https://www.tellerreport.com/news/2019-11-14---soon-the-end-of-cuban-doctors-in-ecuador-.r1ldLMcciH.html> (erişim tarihi: 05.05.2020).

¹⁰⁶⁶ <https://oncubanews.com/en/cuba/cuban-doctors-return-from-ecuador-after-end-of-agreements/> (erişim tarihi: 05.05.2020).

¹⁰⁶⁷ https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm (erişim tarihi: 25.05.2020).

¹⁰⁶⁸ https://panampost.com/mamela-fiallo/2019/04/25/ecuador-plans-to-remove-socialist-indoctrination-from-school-textbooks/?_cf_chl_jschl_tk__=d66f34bf51d176779ec0face928ac13c077efb6a-1587386205-0-AWJ1NUuXglXya4usATGNqS78ur_v0pTMaJyliR20Amod0rR2cczBeoBDBwLMLrTa4e8M8wjgaoaeqS-4hpP01AMJOGGtcXwdFiVI9FVUcx5AFyfFrlcHMpthRxeFce9SCHx64-_IvIUhs_iptO9UAcocRjOSC0IkqFXUTCAMATOREGy6o51STSkInpdwLSW0xnGti_rOZznphzFbdANiJFtdmEMBhz3a6te57IIBHRRweQE37-TYXNqzdeZnjhipNjDWTOrRoPCxwyU4rk9MTB48xpNBHWJN-4HWWVE23cs1mTa0E4iPh4kxhEo3gbKHGn08VskiwV_2Pirp3cKjzDQq05jMHyEvqh39Ve5L-bSTcCc-TUqk0IJ5McrK6mWNEJhWIj5MGpG3y_2PnPOxqPMGE8TdSjQI_onxmvBibG5SzdPo9wpsX5yLDOZGcJ5BTysa4Ia0eT4SUoBClZ0&cn-reloaded=1 (erişim tarihi: 15.05.2020).

¹⁰⁶⁹ Wolff, 2018: 288.

aksine onun politikalarını devam ettirdiğini, artık sadece bu politikaların sosyalizm ile maskelenmediğini savunmuştur.¹⁰⁷⁰ Bu görüşe göre ne Correa ne Moreno sosyalisttir. Ne var ki Correa'nın anayasa ve yerliler konularındaki çalışmaları ve bu konuda toplumsal bir taban yaratma süreci göz ardı edilmemelidir. Moreno ve Correa arasındaki çatışmanın politika farklılığından ziyade iktidar üzerinde hâkimiyet kurma kavgası olduğu tartışmaları yapılırken Moreno neoliberal politikalara dönmüş ve ABD ile işbirliğini arttırmıştır.

4.4. Venezuela, Bolivya ve Ekvador'un 21. Yüzyıl Sosyalizmi Kapsamında Karşılaştırılması

Latin Amerika'da Chavez ile başlayan Pembe Dalga ve 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları üç ülkedeki politikalar kapsamında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ancak Venezuela, Bolivya ve Ekvador'un birbirleri ile olan benzerlikleri ve farklılıkları temelinde bir karşılaştırma yapmak hem 21. yüzyıl sosyalizminin hem de Latin Amerika ülkelerinin değişen siyasi yapılarını göz önüne alarak geleceklerini anlamak açısından önemlidir.

Tezde incelenen ülkeler birbirleriyle olan yakın siyasi, ekonomik işbirlikleri ve ülke içinde ve uluslararası alanda tercih ettikleri politikalar değerlendirildiğinde Pembe Dalga'da öne çıkan ülkelerdir. Chavez'in başkan seçilmesinin ardından başka Latin Amerika ülkelerinde de sol hükümetler iktidara gelmiş, örneğin Lula da Silva büyük bir toplumsal koalisyonla Brezilya'da başkan olarak seçilmiştir. Chavez'in göreve gelmesini izleyen süreçte sol politikaları benimseyerek seçilen liderler ve ülkeler Pembe Dalga tanımına dahil edilmiştir. Ancak Chavez, Morales ve Correa'yı diğer sol veya liberal başkanlardan ayıran unsurlar bulunmaktadır.

Latin Amerika'da sömürgecilik döneminde ve bağımsızlığın kazanılmasının ardından her ülke bazı açılardan benzer bazı açılardan ise birbirlerinden farklı bir gelişim göstermiştir. Uygulanan ekonomi politikaları, ABD politikalarının etkisi, sömürgecilik döneminde toplumsal ve ekonomik yönden geri bırakılmışlık sadece örnek üç ülkenin değil hemen hemen her Latin Amerika ülkesinin ortak özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Hâkim bakış açısıyla az gelişmiş olarak nitelenen Latin Amerika ülkeleri sömürgecilik döneminden başlayarak toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik açıdan sömürülmüş, toplumsal tepkiler bastırılmış ve Latin Amerika'nın kaynaklarıyla zenginleşen Avrupa toplumlarının aksine bireysel haklar ve ekonomik yapı bakımından gelişmemiştir. Sonuç olarak bu ülkelerde sömürgeci sistemden yararlanarak zenginleşen sınıflar ve ellerinde tuttıkları ekonomik kaynaklar devletlerin ve toplumların gelişme araçları olarak kullanılamamıştır. İncelenen üç ülkenin benzerlikleri bu

¹⁰⁷⁰ Gonzalez, 2019: 101.

tarihsel veriler ışığında değerlendirildiğinde Chavez'le beraber kıtada yaşanan değişimlerin toplumda ve siyasi yapıda ne tür farklılıklar yarattığını anlamak daha kolay olacaktır. Böylece 21. yüzyıl sosyalizmi bağlamında ortaya konan benzerliklerin geçmişle olan bağı anlaşılabilecektir.

Chavez dönemi öncesinde Venezuela, Bolivya ve Ekvador'un benzerlikleri irdelendiğinde; İspanyol sömürgeciliğini yaşamış olmaları, bu süreçte yerli nüfusun azalması, Avrupa kökenli beyaz elitlerin yönetimi ve ekonomiyi ele geçirmeleri, ABD'nin bölgedeki hegemonyası, neoliberal politikaların uygulanması, ekonomide genelde yer altı kaynakları olmak üzere tek bir ürüne bağımlı kalınması, burjuva sınıfının oluşmaması ve ordunun siyasete müdahale etmesi gibi konular sayılabilir. Tüm bu gelişmeler her bir ülkenin tarihinde farklı biçimde ve yoğunlukta yer almış olsa da yarattıkları sonuçlar açısından benzerdir. Demokratik hakların gelişmemiş olması, kötü bir ekonomik yapı, beyaz elitlerin zengin, yerli ve mestizoların genelde yoksul olması, ırkçılığın görünür halde olması ve orduların defalarca darbe yapması gibi olgular tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak her ülkede ortaya çıkmıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde ise bu ülkelerde yoksulluk zaten önemli bir problemken, yoksulluğu daha da derinleştirecek politikalar bütünü uygulamaya konmuştur. Neoliberalizm, uygulandığı her ülkede bazı sosyal hak ve kazanımların yitirilmesine ve sosyal refah devletinin küçülmesine yol açarak devleti piyasanın ve neoliberal sistemin koruyucusu haline getirmiştir. Gelişmiş Batı ülkelerinde devletin bazı alanlardan çekilmesi ve bazı hakların geri alınması gelişmişlik seviyeleri nedeniyle bu toplumlarda görece daha az hasar bırakmıştır. Ancak tarihsel olarak geri bırakılmış ve bunun sonucunda az gelişmiş olan ülkelerde neoliberal politikaların uygulanışı zaten zor elde edilmiş ya da sınırlı olan hakların ve kazanımların geri alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu da neoliberal politikaların uygulandığı toplumlarda yoksulluk ve eşitsizliğin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Neoliberal politikaların kurumsal yapılarının ABD çıkarlarına olan bağlılığı nedeniyle de Latin Amerika ülkeleri aynı zamanda ABD politikalarından da yoğun bir şekilde etkilenmiştir.

Neoliberal politikalar sebebiyle yaşanan ekonomik krizler sonucunda bölgede çeşitli örgütlenmeler oluşmuştur. Zapatistalar, Barikatçılar gibi çeşitli ölçeklerde ve kapsamda toplumsal hareketler ve örgütler neoliberal politikalara karşı eylemlere başlamıştır. Toplumda ortaya çıkan itirazlar çeşitli siyasi yapıları ve aktörleri de ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte Hugo Chavez, Evo Morales ve Rafael Correa; Venezuela, Bolivya ve Ekvador'da siyasette etkin aktörler haline gelmişlerdir.

Chavez'in iktidara gelmesinin ardından, Simon Bolivar'ın idealize ettiği Latin Amerika birliğini hedeflemesi, bölgesel ve ekonomik işbirliğini güçlendirme çabaları birçok

Latin Amerika ülkesinden karşılık bulmuştur. Neoliberal iktidarlara muhalefet ederek iktidara gelen Morales ve Correa da bu ittifakın en önemli aktörlerine dönüşmüştür. İsmi geçen liderlerin her birinin siyasi kariyerlerinin gelişimi birbirinden farklıdır. Chavez asker kökenli, Morales Aymara yerlisi çiftçi ve sendikacı, Correa ise Avrupa’da eğitim almış ve bakanlık yapmış bir ekonomisttir. Bu farklılıklara karşın, 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarını uygulamaya koymak ve neoliberal politikalara karşı olmak yanında başka unsurlar da bu üç lideri aynı politik kuşağa yerleştirmiştir. Bu unsurlardan biri ABD’nin hegemonyasına karşı olmaktır; ABD’nin bu ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarına müdahalesi, beyaz elitlerin çeşitli şekillerde ABD tarafından desteklenmesi, orduların ABD politikalarına uyumlu hale getirilmesi ve darbelerin desteklenmesi gibi konular bu hegemonyanın araçları arasındadır. Bunun dışında toplumdaki derin ayrımcılık da bu üç ismin mücadele ettiği alanlardan biridir. Ayrıca devletin kaynaklarının belli grupların elinde olması ve gelirlerinin toplumun faydası yerine belli kesimlerin zenginleşmesinin aracı olarak kullanılması da ortak itiraz konularından biridir. Chavez, Morales ve Correa ülkelerinde toplumsal muhalefetin güçlendiği bir süreçte halktan destek alabilmiş ve seçimleri kazanmışlardır.

Morales ve Correa seçildikten sonra Chavez’in bölgesel işbirliği politikalarını benimsemiş, Küba gibi ABD’nin uzun süredir yaptırım uyguladığı bir ülkeyle de ilişkilerini geliştirmişlerdir. 21. yüzyıl sosyalizmini benimsemiş olan üç lider ekonomik koşulların düzeltilmesinde, toplumda ayrımcılığa uğrayan kesimlerin çeşitli avantajlar elde etmesinde, yerli kültürlerine vurgu yapılmasında benzer politikalar uygulamışlardır. Yerli kültürler devletlerin kendilerini tanımlamasında birer kimlik haline gelmiştir. Bu nedenle mestizo olsa bile kendini yerli olarak tanımlayan nüfus artmıştır.¹⁰⁷¹ Ayrıca seçilen başkanlar uygulamak istedikleri sosyal politikalar için yer altı kaynaklarının devletleştirilmesi ve buradan elde edilen gelirin toplumsal programlar için kullanılmasını savunmuştur. Ancak yer altı kaynaklarına bağımlılık ve Chavez sonrasında Venezuela’nın bölgede etkin olmayışı, diğer ülkelerdeki sosyalist politikaları da etkilemiştir. Tablo 4.4.’te üç ülkenin politik, ekonomik ve sosyal yönden benzerlikleri ve farklılıkları yer almaktadır.

¹⁰⁷¹ Canessa, 2006: 244.

Tablo 4.4 21. Yüzyıl Sosyalizmi ve Pembe Dalga Kapsamında Üç Ülkenin Karşılaştırılması

21. Yüzyıl Sosyalizmi ve Pembe Dalga Kapsamında Üç Ülkenin Karşılaştırılması			
	Venezuela	Bolivya	Ekvador
Yönetim sistemi	Başkanlık sistemi	Başkanlık sistemi	Başkanlık sistemi
Pembe Dalgada Yer Alan Başkanlar ve Göreve Geliş Tarihleri	Chavez: 1999, 2001, 2007, 2013. Maduro: 2013, 2018.	2006, 2009, 2014, 2019 (seçimlere muhalefetin itirazı ve ordunun buna desteğiyle Morales istifa etmiştir).	2007, 2009, 2013.
Yeni Anayasa Kabul Tarihi	1999	2009	2008
Yeni Anayasa Gerekçesiyle Yapılan Başkanlık Seçimi	2000 Chavez'in oy oranı: %59	2009 Morales'in oy oranı: %64	2009 Correa'nın oy oranı: %52
Üye Oldukları Örgütler	OPEC (1960, Kurucu Üye), MERCOSUR (1994-2016, üyeliği askıya alındı), ALBA (2004), UNASUR (2008), CELAC (2011).	MERCOSUR (1996 ortak üye, 2015'de tam üye), UNASUR (2008), ALBA (2006-2019), CELAC (2011).	OPEC (2007-2020), MERCOSUR (2004, ortak üye), ALBA (2009-2018), UNASUR (2008-2019), CELAC (2011).
Ekonomik Yapı	Petrole ve diğer yer altı madenlerine dayalı ekonomi 1980'li yıllarda neoliberal politikaların etkisi	Doğalgaza dayalı ekonomi 1980'li yıllarda neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması. 2000'li yıllarda neoliberal politikaların etkisinin ağırlaşması	Petrole ve tarım ürünlerine dayalı ekonomi 1990'lı yıllarda neoliberal politikaların etkisi
Nüfus dağılımı	Nüfusu mestizo, yerliler ve Avrupa kökenlilerden oluşmaktadır ancak oranları belirsizdir.	%20 yerli %68 mestizo %5 beyaz (nüfusun %44'ü kendini bir yerli gruba ait hissetmektedir)	%7 yerli (yerli örgütlerine göre %40) %5 Afro-Ekvadorlu %71,9 mestizo % 6,1 beyaz
Toplumsal yapı	Mestizo ve yerliler ayrımcılığa uğramakta ve zengin beyaz - yoksul yerli ayrımı öne çıkmaktadır.	Zengin beyaz ve yoksul yerli ayrımı olmakla beraber, ayrıca yerliler arasında dağlı ve ovalı ayrımı vardır.	Zengin - yoksul ayrımı olmakla beraber yerlilerin siyasette aktif olmasından dolayı yerlilere dair ayrımcılık derin değildir.
Yerli örgütlenmesinin durumu	1989 yılında örgütlenerek bir parti kurmuşlardır ancak çok güçlü olmamıştır. Chavez ile birlikte misyonlar çerçevesinde yerlilerin örgütlenmesi ve siyaseten hedef kitle haline gelmesi başlamıştır. Yerli partisi de Chavez'i desteklemiştir.	Sınıfsal konumu itibariyle yerliler işçi sendikaları içinde aktiftir. Yerliler arasındaki ayrım yerli örgütlenmesine yansımış, Camba Ulusu Hareketi dağlı yerlilere karşı zengin beyaz nüfusa işbirliğine gitmiştir.	Yerli örgütlenmesinin en yoğun olduğu ülkedir. Bu örgütlenmeler zaman içerisinde Pachakutik Partisi'ni ortaya çıkarmış ve siyasette etkin konuma gelmişlerdir. Siyaseten aktif olmaları Correa ile çatışmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra kendi aralarında bölünmüşlük mevcuttur.
Ordunun Durumu	Punto Fijo ile kendisine yüklenen misyon gereği askerler genelde yoksul kesimden gelmektedir ve ordu eğitilmiş, doğal afetlerde donanımlı, halka yakın bir yapıya sahiptir.	Bolivya ordusunda ABD eğitimden geçmiş çok sayıda asker bulunmaktadır. ABD politikaları ordu içinde etkindir. Aşırı sağ eğilimli bir yapıya sahiptir.	Devletten ayrı şirketleşmiş bir yapısı vardır ve ekonomik gücü yüksektir. Siyasette aktif olarak rol oynamaktadır.

Hugo Chavez'in 1998'de seçilmesinin ardından Bolivya'da 2006 ve Ekvador'da 2007'de yapılan seçimlerle bu ülkelerin Pembe Dalga'ya dahil olduğu görülmektedir. Her üç ülke de başkanlık sistemiyle yönetilmektedir ve seçilen başkanlar iktidara geldiklerinde anayasanın yenilenmesi bu yönetimlerin öncelikli konusu olmuştur. Uzun yıllardır yürürlükte

olan anayasaların değiştirilmesi için kurucu meclisler oluşturulmuş ve toplumun çeşitli kesimlerinden gelen temsilcilerin önerileriyle anayasa metinleri hazırlanmıştır. Bu anayasalarda dikkat çeken başlıca konular yerlilerin hakları, çevrenin korunması, ABD etkisine ve neoliberal politikalara karşı oluşturulması hedeflenen sosyal politikalar. Başkanlık sistemi her ülkede korunmuştur. Bağımsızlıklarını kazandıkları tarihten itibaren ABD'yi örnek alarak başkanlık sistemini benimsemiş ve öncesinde benzer şekilde *caudillo* yönetim tarzıyla yönetilmiş olmaları nedeniyle üç ülkede de yönetim biçimi bakımından bir değişiklik yapılmamıştır. Değişiklik yapılmamasında seçilen liderlerin etkili bir politika uygulama isteği de rol oynamıştır. Latin Amerika tarzı başkanlık sistemleri bu açıdan ABD başkanlık sistemine göre daha fazla yetkiye sahiptir.

Anayasalar değiştirildikten sonra her üç başkan da yeni anayasa gereği kısa sürede tekrar seçime girmiş ve her biri yüzde 50'nin üzerinde oy alarak yeniden başkan seçilmiştir. Bu seçimlerde en fazla desteği yüzde 64'le Morales elde etmiştir, ardından yüzde 59 ile Chavez gelmektedir. Her iki liderin de seçildikleri dönemde ve öncesinde toplumsal meşruiyetlerinin yüksek olduğu hatırlanmalıdır. Chavez 1992'de neoliberal politikalar uygulayan bir başkana karşı darbe girişiminde bulunmuş ve o tarihten itibaren Venezuela'da önemli bir siyasi aktör haline gelmiştir. Morales ise sendikalar içerisinde siyasette aktif hale geldiği andan itibaren ABD'nin tepkisini çekmiş ve halkın devlet politikalarına tepkisinde önemli siyasi figürlerden biri olmuştur. Yeni seçimlerde en düşük oy oranı yüzde 52 ile Correa'nındır. Correa her ne kadar neoliberal politikalara karşı çıktığı için görevinden alınmış bir bakan olsa da Ekvador'da toplumsal tabanını oluşturmada diğer isimlere göre daha çok zorlanmıştır. Çünkü Ekvador'da yerli toplulukları zaten örgütlenmiş ve siyasal partilerini oluşturmuşlardır. Yenilenen seçimde Correa'nın aldığı oy oranı da meşruluğunu sağlamaya yetmiştir.

Her üç liderin de yeni anayasanın kabulü sonrası yapılan seçimleri, yeni dönemin ve başkanlıklarının ilk seçimi sayması daha sonra başkanlık seçim sayısı tartışmalarının yaşanmasına da neden olmuştur. Yeni anayasalar gereğince yapılan seçimler her üç başkan için de ilk seçim olarak sayılmıştır, bu sayede ileride yeniden başkan adayı olabilme kriterleri de bu şekilde değişebilmiştir. Chavez Anayasa değişikliğinin ardından 2001, 2007 ve son olarak 2012 yıllarında yapılan seçimlerle Venezuela Devlet Başkanı ünvanını almıştır. 2012 yılında yapılan seçimlerde başkan seçilmesine rağmen, hastalığı nedeniyle göreve başlama tarihi olan 10 Ocak 2013'ten çok kısa bir süre sonra, Mart ayında hayatını kaybetmiştir.

Ekvador'da Rafael Correa da Anayasa gereği yapılan seçimlerin ardından iki kez seçime katılabilme kuralı uyarınca 2009'da bu hakkını birinci kez kullanmış ve sonrasında

2013 yılında tekrar başkan olarak seçilmiştir. Ekvador Anayasası uyarınca bir kişinin arka arkaya üç kez başkan seçilme hakkı yoktur ve tekrar seçime katılabilmek için bir dönem beklemesi gerekmektedir. 2017 yılında yapılan seçimlerde Correa, Lenin Moreno'yu desteklemiş ancak Moreno göreve başladıktan kısa bir süre sonra Rafael Correa'nın tekrar aday olmasını önleyecek düzenlemeler yapmıştır.

Bolivya'da ise yeniden aday olma konusunda önemli tartışmalar meydana gelmiştir. Morales, Chavez ve Correa'nın aksine anayasa değişikliğini başkanlığa başladığı yıl içerisinde gerçekleştirmemiştir. Anayasa, Morales göreve başladıktan iki yıl sonra değiştirilmiş, aynı yıl anayasa değişikliği gereği yapılan seçimlerde Morales yüksek bir oy oranıyla tekrar başkan seçilmiştir. 2019 yılında yapılan seçimlerde Morales aday olarak yarışmıştır ve değerlendirmelere göre de seçimi kazanmıştır. Ancak adaylığı konusundaki tartışmalar nedeniyle seçimi kazanmış olsa da itirazlar sona ermemiştir ve sonuçta Morales istifa etmek zorunda kalmıştır. Kasım 2019'dan itibaren Senato Başkanı Jeanine Añez Bolivya'nın geçici başkanı olarak göreve başlamış ancak dünya geneline yayılan salgın hastalık nedeniyle seçimler yapılamamış ve Añez uzun süre geçici görevine devam etmiştir.

İncelenen üç ülke içerisinde hem Chavez hem Correa kendinden sonra aday olacak kişileri toplum önünde desteklemiştir. Chavez döneminde birçok isim öne çıkmıştır; ancak hastalığının ilerlediği dönemde, Aralık 2012 tarihinde yaptığı konuşma ile Chavez, Nicolas Maduro'yu politik varisi olarak göstermiştir.¹⁰⁷² Bolivya'da Morales ise kendisinden sonrası için böyle bir aday ortaya koymamış ve aktif bir şekilde siyasette etkin konumda olmayı tercih etmiştir. Yaşanan olaylar ise ordunun desteğini alan muhalefetin etkisiyle, Morales'in istifasıyla sonuçlanmıştır. Bu açıdan Bolivya diğer Pembe Dalga ülkelerinden farklı olarak büyük bir siyasi krize sürüklenmiştir.

Üç ülkenin üye olduğu örgütler de karşılaştırmamızın önemli unsurlarından biridir. Simon Bolivar'ın tasarladığı ve çok kısa süren birlik fikri Chavez'le birlikte bölgede tekrar canlandırılmış, kıtasal işbirliğine dair Bancosur, Telesur gibi birçok kurum oluşturulmuştur. Bunun yanında Amerikan yaptırımları nedeniyle uluslararası alanda kısıtlanmış Küba da bu işbirliklerinin önemli bir aktörü haline getirilmiştir. Ayrıca daha önceden kurulmuş olan bazı örgütler de canlandırılmıştır. Kıtada ortak bir pazar kurma amacıyla olan MERCOSUR'a her üç ülke de üye olmuş ancak Venezuela'nın üyeliği 2016 yılında askıya alınmıştır. OPEC ise 1960'larda Venezuela'nın kurucu üye olduğu örgüttür. Chavez iktidara geldikten sonra petrol ihraç eden üye ülkelerle görüşerek bu örgütü aktif hale getirmiş, örgüt petrol üretimi ve fiyatlandırılması konusunda etkili olmaya başlamıştır. Örgüt yüksek oranda petrol ihraç eden

¹⁰⁷² <https://www.americaquarterly.org/article/maduro-is-no-chavez-for-now/> (erişim tarihi: 21.02.2020)

lkeleri kapsadığı için Bolivya bu örgüte ye değildir, Ekvador ise 1973 yılında ye olduğu rgttn 1992’de ayrılmış, Correa’nın başkan olmasıyla 2007 yılında örgüte geri dnmştir. 2020 yılına gelindiğinde Correa’nın ardından seçilen Lenin Moreno petrol üretiminin kısıtlandığı gerekçesiyle rgttn ayrılmıştır. ALBA ise Venezuela ve Küba öncülüğünde ürün ve eğitimli işgücü takasına dayalı, işbirliği amacıyla kurulmuş bir yapıdır. Venezuela’nın 2021 itibariyle ALBA’ya yeliği devam etmektedir, Bolivya 2006’da, Ekvador da 2009 yılında ALBA’ya dahil olmuştur ancak her iki ülkede de yaşanan iktidar değişimleri nedeniyle ALBA’dan ayrılmış ve anlaşmalar gereği değişimle ülkelerinde bulunan personeli geri göndermiştir. UNASUR yine kıtasal işbirliği için 2008 yılında kurulmuş bir örgüttür, her üç ülke de kuruluşundan itibaren bu örgüte ye olmuştur. Ancak Ekvador 2019 yılında Moreno’nun politikaları doğrultusunda bu rgttn ayrılmıştır. Ayrıca 2019 yılında Venezuela’da yaşanan geçici başkanlık krizi ve bu arada örgüte ye ülkelerde ABD politikalarına yakın iktidarların işbaşına gelmesiyle örgüt işlevsiz hale gelmiştir. ye devletler PROSUR adında yeni bir örgüt kurma çabasına girmişlerdir, ancak bu girişim henüz sonuçlanmamıştır. Sayılan örgütlerin dışında Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu olan CELAC’a her üç ülke de üyedir.

Örgütler bağlamında ülkelerde yaşanan iktidar değişimlerinin kıta içerisinde işbirliğini ve örgütlerin işleyişini etkilediği görülmektedir. Örgütlerin, AB kurumlarında olduğu gibi yeterince kurumsallaşmamış ve ulus-üstü bir işlerlik kazanamamış olmaları kimi örgütleri sadece ülkelerdeki başkan değişimleriyle işlevsiz hale getirebilmektedir. Bu açıdan Latin Amerika’nın demokratikleşme süreçlerinin darbeler ve müdahalelerle defalarca kesintiye uğraması demokratik kültürün yeterince oluşmamasına sebep olmuş, sonucunda da uluslararası ve ulus-üstü örgüt yapılanmalarının iktidarlardan bağımsız bir şekilde devam etmesini olanaksız kılmıştır.

 ülkenin ekonomik yapısı incelendiğinde yer altı kaynaklarına bağımlılığın yüksek olduğu görülmektedir. Ekonomiyi, piyasada değerli olduğu zamanlarda yüksek gelir getiren kaynaklara bağlamak, ürün değersizleştiği anda ekonomik bir krizin de doğmasına sebep olmaktadır. Ancak bu kaynakların kime ait olduğu konusu da dikkate alınmalıdır. Her üç ülkede de yer altı kaynakları belirli bir sınıfın veya partinin elinde toplanmış ve onların zenginleşmesinin bir aracı olarak kullanılmıştır. rnek ülkelerde yaşanan iktidar değişiklikleri ile bu kaynaklar üzerinde egemen sınıfın hkimiyeti sona erdirilmeye çalışılmış, devletleştirme ve vergilendirme gibi yöntemlerle gelirlerin devlete aktarılması sağlanmıştır. Petrol ve doğalgazdan elde edilen gelirler  liderin de sosyal politikalarını uygulaması için gerekli bütçeyi oluşturmuştur. Chavez Venezuela’da petrol devletleştirirken, Correa devletin

petrol gelirinden kârını arttıran bir düzenleme yapmıştır. Morales de doğalgazı devletleştirmiş ve özel şirketlerle olan anlaşmaları yenileyerek devletin kazancını arttırmıştır.

Ülkelerin nüfus yapıları değerlendirildiğinde her üç ülkede de benzer demografik özelliklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Yerli ve mestizo nüfusun yoğunlukta olduğu bu ülkelerde Avrupa kökenli beyaz nüfus ülkelerin siyasetinden ekonomisine kadar çeşitli alanlarda hâkim konumdadır. Beyaz nüfusun bakış açısının Amerikan politikalarıyla ve sömürgecilik dönemi *kreol* yönetimleriyle örtüştüğünü söylemek mümkündür. Üç ülkede de yerliler yoksul kesimin içindedir. Chavez, Morales ve Correa 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarında yerli nüfusu odak noktası yaparak hareket etmiştir. Uygulanan politikalar bakımından benzer olsa da yerli ve mestizo nüfusun durumu bakımından üç ülke farklılaşmaktadır. Venezuela’da yerli nüfus uzun süre örgütlenmemiştir. Yerliler 1989 yılında bir parti kurmuşlar ancak siyasette etkili olamamışlardır. Chavez iktidara geldikten sonra ise misyonlar çerçevesinde siyasal tabanını yerlilere dayandırmıştır. Bolivya’da ise toplumsal yapının yerliler ve beyazlar olarak ayrılmasının yanı sıra coğrafyanın da belirleyici olduğu, dağlı-ovalı ayrımı ön plandadır. Neoliberal politikalara karşı çıkan dağlı yerliler Evo Morales’i desteklerken, ovalı denilen kesim ise beyaz nüfusun yer aldığı bölgede yaşamakta ve siyasi olarak onlarla işbirliğini tercih etmektedir. Bolivya’da yerliler sendikaların içinde yer alarak siyasete dahil olmuşlar ve Evo Morales’i ülkenin ilk yerli başkanı olarak iktidara taşımışlardır. Ekvador ise bu açıdan daha gelişmiş bir yapıya sahiptir. Yerliler örgütlüdür ve Pachakutik Partisi’ni kurarak siyasette de yer almışlardır. Her üç başkan da 21. yüzyıl sosyalizmi kapsamında yerli ve yoksul kesime öncelik vermiş ve yerli haklarının korunması için yeni anayasalarda çeşitli düzenlemeler yapmışlardır.

Son olarak orduların durumunu da incelemek gerekmektedir. ABD Latin Amerika’da Amerikalar Okulu aracılığıyla ordular üzerinde etkili olmuş ve birçok ülkede uyuşturucu ile mücadele gibi çeşitli planlarla siyasette belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca askerlerin eğitimi, askeri üs kurmak gibi konularda da Amerikan etkisi ortaya çıkmış ve ordular ABD tarafından eğitilmiş subaylardan oluşmaya başlamıştır. Ordu konusunda en büyük farklılık Venezuela’dadır ve bu farklılık Chavez’in siyasi bir aktör olarak ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Genelde yoksul kesimden insanlar asker olurken, bu kişiler içinden geldikleri koşullar sebebiyle ve aldıkları eğitimle Chavez’in politikalarına uyum sağlamıştır. Chavez’e yöneltilen eleştirilerden biri çeşitli konumlara asker kökenli kişilerin getirilmesidir, ancak bu kişilerin Punto Fijo Anlaşması gereğince devletin geliştirilmesine dair misyon yüklenmiş oldukları ve çeşitli eğitimlerden geçtikleri kimi zaman göz ardı edilmektedir. Chavez döneminde de, ölümünün ardından da ABD politikalarına destek veren, hatta Chavez’e

yönelik darbe girişiminde muhalefet ile hareket eden ordu mensupları olmuştur. Ancak sonuçta Venezuela ordusunun halen 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarını ve Chavez'den sonra iktidara gelen Maduro yönetimini desteklediği görülmektedir. Muhalefetin defalarca darbe yapılması talebinde bulunmasına karşın bu talep Venezuela ordusundan karşılık bulmamıştır. Bu açıdan Venezuela ordusunu Bolivya ve Ekvador ordularından ayrı bir yere koymak gerekmektedir.

Bolivya ordusu, ABD ve beyaz elitlerin etkili olduğu bir yapıdadır ve orduda ABD eğitiminden geçmiş çok sayıda asker bulunmaktadır. Morales ordunun bu yapısını değiştirmek için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Ancak 2019 yılında başkanlık seçimleri sonrasında meydana gelen olaylar ışığında ordunun, ABD destekli muhalefet ile birlikte hareket etmeye devam ettiği gözlenmiştir.

Ekvador ordusu ise bu üç ülke içerisinde ekonomik gücü en yüksek seviyede olan ordudur. Sahip olduğu şirketler ile ekonomik güce sahip olan ordu, siyasilerle uzlaşmak, siyasi kararlara uymak gibi sorumluluklardan kurtulmaktadır. Ayrıca ordu siyasette de aktif rol oynamaktadır. ABD destekli darbeler yanında 2000 yılında devlet başkanı Jamil Mahuad'ın görevden alınması sürecinde olduğu gibi yerli örgütleri ile beraber hareket edebilmiştir. Böyle bir örneğe karşın ordu, Correa'nın politikaları ile çok da uyumlu hareket etmemiştir. Correa ordunun siyasi gücünü azaltmaya çalışmıştır. Aradaki gerilim nedeniyle Correa'ya karşı da darbe girişiminde bulunan ordu başarılı olamamıştır. Bu üç ülkenin orduları karşılaştırıldığında Venezuela ordusunun 21. yüzyıl sosyalizmi ile uyumlu olduğu ancak Bolivya ve Ekvador'da bunun gerçekleşmediği görülmüştür.

Üç ülke incelenirken değişen başkanlar dönemini ve 21. yüzyıl sosyalizminin geleceğini de yorumlamak gerekmektedir. 2013 yılında Hugo Chavez'in hayatını kaybetmesinin ardından kendisinden sonrası için aday gösterdiği ve destek istediği Nicolas Maduro devlet başkanı seçilmiştir. Maduro ile muhalefetin çatışması bu tarihten itibaren şiddetlenerek sürmüş ve 2019 yılı Ocak ayına gelindiğinde muhalefet Juan Guaido'yu geçici başkan ilan etmiştir. Uluslararası alanda Guaido ve Maduro'ya destek veren ülkeler olmuştur. Guaido'ya en büyük desteği ABD göstermiştir ve Guaido Eylül 2020 itibarıyla başkanlık iddiasını sürdürmektedir. Ancak Venezuela toplumunda muhalefetin meşruiyetini sağlayacak tabanın olduğunu söylemek zordur. Kökleşmiş bir ayrımcılığın sürdüğü, zengin beyazlarla yoksul yerliler ve mestizolar arasındaki ayrımın gözle görülür olduğu ülkede elit kesimin oluşturduğu muhalefetin başkanlık iddiaları toplumun büyük bölümünden destek alamamıştır. 2018 yılında Venezuela'da, geçici başkanlık tartışmaları öncesinde yapılan inceleme ve görüşmeler süresince toplumdaki bu ayrım ve yoksul kesimin durumu gözlenmiştir.

Muhalefetten temsilciler ve muhalefeti destekleyen kişilerle yapılan görüşmelerde de bu ayrımcılığın sürdüğü anlaşılmıştır. Petrol geliri ile yürütülen sosyal politikalar Chavez ve Maduro için belli bir tabanın oluşmasını sağlamıştır ancak petrol fiyatlarındaki düşüş yoksul insanların koşullarında yine kötüleşmeye sebep olmuştur. Ne var ki bu kötüleşme seçmen davranışlarında muhalefete yönelmeyi sağlamamıştır. Venezuela toplumunun içinde muhalefet ve yönetim ayrımı nettir ancak bunun nedeni de Chavez ile birlikte daha önce görmezden gelinen toplumsal kesimlerin görünür hale gelmeleri ve temsil edilmeye başlamalarıdır. Maduro yönetimi eleştirildiği ve ekonomik durum kötüleştiği halde, Maduro'nun onu destekleyen bir toplumsal tabana sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Ekvador'da Correa'nın görev süresinin bitmesinin ardından, desteklediği Lenin Moreno seçimleri kazanmıştır. Bir dönem Correa ile çalışan ve 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarını sürdüreceği beklentisini oluşturan Moreno, bu beklentinin aksine Ekvador'da neoliberal ve ABD eğilimli politikalara geri dönmüştür. OPEC, ALBA gibi örgütlerden ayrılan, sosyalist ülkelerle yaptığı işbirliklerini bitiren Moreno, ülkedeki sosyalizm politikalarını da sona erdirmeye başlamış ve Correa'nın ülke siyasetinde tekrar aktif rol almasını engellemiştir. Ekvador'da ordunun, yerlilerin, oligarşinin hakim olduğu siyasi yapıda Correa kendi tabanını yeterince oluşturamamıştır. Yerli örgütlerinin de kendi içlerinde bölünmüşlükleri ve hükümet ile işbirliğinin anlaşmazlık konularından biri haline gelmesi sonucunda Correa bu hareket içerisinde yeterli desteği alamamıştır. Ancak Correa'nın bölgede ABD politikalarına karşı duruşunda Julian Assange'a sığınma hakkı vermesi ve Manta askeri üssünü kapatması gibi adımlar önemlidir. Ayrıca petrol gelirlerinin sosyal politikalara harcanması konusunda da çalışmıştır. Correa'nın ardından Moreno'nun aksi yönde politikalar izlemesi sadece sosyalizm karşıtlığı olarak görülemez. Bu değişiklikte etkili olan nedenlerden bazıları Ekvador'un kredi ödeme konusu ve ABD ile ilişkileri düzeltme çabasıdır. Moreno iktidara geldiği andan itibaren Correa'nın politikalarını teker teker sona erdirmektedir. Bazı anayasal haklar ve kazanımlar elde eden yerlilerin ve kıtada oluşturulmuş işbirliklerinin Moreno yönetimi ile zarar gördüğü açıktır. Bu açıdan Ekvador'da Moreno dönemi sonrası incelenmeye devam edilmelidir. Bu ülkedeki siyasi bölünmüşlüğün kaybedeni 21. yüzyıl sosyalizmi olmadığı gibi kazananının da neoliberalizm olduğunu söylemek için henüz çok erkendir.

Değerlendirilen diğer bir ülke olan Bolivya'da 2019 yılında Morales'in istifası ile sonuçlanan siyasi kriz tez çalışmasının tamamlandığı süreçte sona ermemiştir. Morales özellikle yerli ve yoksul kesimden güçlü bir tabana sahiptir. Yerli kesimden gelen itiraz ağırlıklı olarak uyguladığı politikalara değil kendisinden sonrası için bir aday ortaya

koymayarak başkanlık için yarışmaya ve ülkeyi yeniden yönetmeye talip olmasınadır. Morales'in istifasını sadece muhalefetin başarısı olarak görmek yanlış olacaktır. Bu aynı zamanda Morales'in tabanının da başkanın değişmesi yönünde talebinin yansımasıdır. Ayrıca muhalefet Morales'in politikalarının iptalini isterken Morales'in tabanının böyle bir talebi yoktur. Bolivya'da Morales'in istifasından sonraki süreçte yerlilere verilen haklar ve kültürlerine dair vurguların ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler olmuştur. Senato Başkanı Jeanine Añez'in göreve gelmesinden sonra yasal süre içinde seçimler yapılması beklenirken küresel çapta yaşanan Covid-19 salgını Bolivya'da da önceliği sağlık konusuna kaydırmıştır. Ancak Haziran 2020 itibarıyla Añez başkanlık seçim yasasını imzalamış ve seçimlerin Eylül'de yapılacağını açıklamıştır. Bu süreçte MAS da kendi adaylarını ilan etmiştir. Bolivya'da 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarının tamamen sona ereceğini söylemek zordur. Yerlilere yönelik ayrımcılığın ve yoksulluğun çok derin olduğu ülkede yerlilerin Morales dönemindeki kazanımları azımsanmayacak boyuttadır. Yapılacak seçimlerde muhalefetten seçilecek bir kişinin de bu politikaları tamamen sona erdirmeye şansı yoktur. Bunun gerekçelerinden bazıları Bolivya toplumunun Morales öncesinde örgütlü bir hale gelmesi, neoliberal politikalarla karşı itirazların siyaseten sonuçlar vermesi gibi unsurlardır. Bolivya'da seçim sonuçları ne olursa olsun halk haklarının bilincindedir ve neoliberal politikalarla karşı bir taban bulunmaktadır.

Her üç ülke karşılaştırıldığında Venezuela halen 21. yüzyıl sosyalizmini sürdüren tek ülke konumundadır, Ekvador'da bu politikalarından geri dönüş, Bolivya'da ise belirsizlik söz konusudur. 1998'de Chavez'in seçilmesi ile başlayan süreçte bölge ülkelerinde toplumların siyasete daha aktif katılmaya ve eski politikaların değişmesini talep etmeye başladığı gözlemlenmektedir. Yer altı kaynaklarından elde edilen gelirin topluma harcanması, yerlilere haklarının verilmesi, yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi gibi konularda elde edilen kazanımları ortadan kaldırmak kolay görünmemektedir. Chavez ile başlayan bu süreç sadece toplumu değil politikacıları da değiştirmiştir. Venezuela'da yapılan görüşmeler sırasında muhalefetten görüşülen bir yetkili Chavez öncesinde yoksul kesimle hiç ilgilenilmediğini kabul ederken Chavez'in sosyal programlarını da eksik bulmuştur. Bu değerlendirmeye bakıldığında her üç ülkede de siyasetçilerin Chavez, Morales ve Correa öncesi politikalarla geri dönmesi beklenemez. Ancak her ülkede benzer politikaların devam edeceği iddiası da henüz yeni bir sistem olan 21. yüzyıl sosyalizmi için zorlayıcı bir süreçtir. Bu noktada 500 yıllık sömürgeciliğin, elitlerin uygulamalarının ve ABD politikalarının karşısında 21. yüzyıl sosyalizmi çok kısa bir deneyim sunmaktadır. İktidar değişikliklerinin bir başarısızlık sayılması yerine 21. yüzyıl sosyalizminin Dieterich'in deyişiyle toplum tabanından talep

edilir bir sistem haline gelmesi önemlidir. Venezuela, Bolivya ve Ekvador örneklerindeki iktidar mücadelesi artık sadece beyazlar ve elitler arasında değil, daha önce toplumun görmezden gelinen kesimlerinin de dahil olduğu gruplar arasındadır. Bu açıdan Bolivya’da Morales’in istifası ve Ekvador’da Moreno yönetiminin eski politikalara dönme çabaları karşısında 21. yüzyıl sosyalizmi örgütlenmiş, bilinçlenmiş ve farklı bir sistemi deneyimlemiş toplumlar için geçerli bir alternatif olmaya devam edebilecektir. 21. yüzyıl sosyalizminin bu toplumları köklü şekilde değiştirmesi ve siyaseti toplumun her kesimi için bir mücadele alanı haline getirmesi önemlidir.

Neoliberalizm karşısında toplumsal örgütlülüğün oluşturulması, devletin koruyucu ve imkân sağlayıcı konumuna geri getirilmesi gibi uygulamalar, sosyal refah sürecini Batı tarzında yaşamamış Latin Amerika ülkeleri için direnme alanları açmayı sağlayacaktır. Ayrıca neoliberal politikaların bu ülkelerde siyasi ve askeri müdahalelerin de desteğiyle topluma dayatılması, şiddetin bir araç olarak kullanılması bu toplumlar için neoliberalizmin ne olduğuna dair ortak bir hafıza yaratmıştır. Neoliberalizme karşı bu hafızanın varlığı 21. yüzyıl sosyalizminin de en önemli destekçisi olacaktır.

SONUÇ

Tez çalışmasında Latin Amerika’da Chavez ile birlikte benimsenen 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarının nasıl uygulandığı ve neoliberalizmin yarattığı etkiler karşısında ne gibi sonuçlar ortaya çıkardığı örnek olarak seçilen üç ülke üzerinden analiz edilmiştir. Venezuela’da Hugo Chavez, Bolivya’da Evo Morales ve Ekvador’da Rafael Correa yönetimleri benzer politikaları uygulamaları ve 21. yüzyıl sosyalizmini benimsemeleri bakımından örnek olarak seçilmiştir. Her üç ülkenin de başkanları uluslararası alanda ve kıta içinde işbirlikleri geliştirerek, bu yeni sosyalizm modeli için siyasi bir alan yaratmışlardır. Chavez’in ölümünün ardından Venezuela’da ortaya çıkan siyasi ve ekonomik kriz, Bolivya’da Morales’in görevden ayrılma süreci ve Ekvador’da Correa’nın desteklediği Lenin Moreno’nun politika değişimleri tez çalışması içinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Tezin amacı sömürgecilik ve neoliberal politikaların yarattığı etkinin Heinz Dieterich’in formüle ettiği 21. yüzyıl sosyalizmi ile aşılp aşılamadığının anlaşılmasıdır. Bu noktada David Harvey’in neoliberalizm üzerine değerlendirmeleri de dikkate alınmıştır. Neoliberal politikaların iktidarı yeniden ekonomi elitlerine teslim etmenin aracı olduğu, krizlerden beslendiği, bireyin devlete karşı yükümlülükleri artarken haklarının azaldığı, sermayenin yükümlülüklerinin azaldığı ama haklarının arttığı ve neoliberal politikaların sermaye sahipleri tarafından istendiği ve desteklendiği tespitleri bu tezin de ana dayanakları arasında yer almıştır. Bu bağlamda 21. yüzyıl sosyalizminin neoliberal politikalara alternatif oluşturup oluşturmadığı tartışılmıştır.

Tezin birinci bölümünde kıtanın günümüzdeki ekonomik, siyasi ve toplumsal durumunun sadece kısa süreli politikalardan değil, geçmişten gelen yapısal sorunlardan kaynaklandığının anlaşılması için bölgenin ve 21. yüzyıl sosyalizmini uygulayan üç ülkenin tarihsel gelişimi incelenmiştir. İlk olarak Latin Amerika tarihinden kısaca bahsedilmiş, ardından Avrupalı güçlerin kıtaya gelmesinin sadece bu medeniyetlerin yıkılmasında etkili olmadığı, bunun yanında kıtanın demografik ve siyasi yapısında da değişimler yarattığı açıklanmıştır.

Latin Amerika’nın sömürgeleştirilmesinin Avrupa’da yarattığı değişim de bu başlıkta anlatılmıştır. Sömürgecilik sistemi Avrupa’da sermaye birikimini sağlarken, üretim için yeni yatırımlar yapılmasını, aydın ve burjuva sınıflarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sayede aydınlanma düşüncesi krallıkların da sorgulanmasını ve demokratik taleplerin artmasını sağlamıştır. Latin Amerika ise bu sermayenin kaynağı olarak kalmış; sermaye, yatırımlar ile bu bölgeye geri dönmemiştir.

Avrupa bu şekilde gelişirken Latin Amerika’da bağımsızlık hareketleri daha geç bir tarihte, İspanya’nın borçlarının artması ve bir yönetim boşluğunun ortaya çıkması ile 19. yüzyılda başarı elde edebilmiştir. Bu dönemde Simon Bolivar, Jose Artigas ve Jose de San Martin ayrı bölgelerde askeri zaferler kazanmışlardır. Yerlilik vurgusuyla bağımsızlıklar kazanılmış olsa da Avrupa’ya eklemlenmiş ve ekonomik gücü elinde bulunduran Avrupa kökenli elitlerin bu gücü korumak için mücadeleye giriştiği ve bu mücadelenin günümüzde de sürdüğünü görmek gerekmektedir.

Latin Amerika incelenirken başkanlık konusu ayrı bir başlık gerektirmiştir. Latin Amerika liderlerinin popülist veya otoriter olarak nitelendirilmeleri yönetim sisteminden kaynaklanmaktadır. Ancak başkanlık sisteminin ne koşullarda ve hangi sebeplerle benimsendiği gözden kaçmaktadır. Latin Amerika’nın karışık toplumsal ve siyasi yapısı gereğince de bu sistem bir denge sağlamaktan çok toplumu bir arada tutacak güçlü bir yapı olarak oluşturulmuştur. Parlamentonun da dahil olduğu bu sistem, tarafların çatışması durumunda kilitlenmektedir. Bunun sebebi de işbirliğine dayalı siyasi kültürün gelişmemiş olmasıdır. Bu nedenle bir tarafın seçimleri kaybetmesi tüm haklarını da kaybedeceği bir durumu ortaya çıkarabilmektedir. Bu ülkelerde iktidar değişimleri keskin olmakla beraber, iktidarı elinde tutan grubun da muhalefetin de işbirliğine gitmesi genellikle mümkün olmamaktadır.

Tarihsel süreçte bir diğer önemli başlık ABD’nin bölgedeki etkisidir. Bunun ayrı bir başlık olarak incelenme sebebi 1823’te Monroe Doktrini ile başlayan sürecin darbeler ve ABD merkezli çokuluslu şirketler ile finans kurumlarının siyasi ve ekonomik etkilerinin halen sürmesidir. İlk bölümde ayrıca tezin örneklemini oluşturan üç ülkenin, Venezuela, Bolivya ve Ekvador’un tarihleri incelenmiştir. Burada amaç sömürgecilik, ABD etkisi, neoliberal politikalar ve elit yönetimler sonucu bu ülkelerin nasıl bir ekonomik, siyasal, toplumsal ve askeri yapıya sahip olduklarını anlamaktır.

Tezin ikinci bölümünde kapitalizm ve neoliberalizme odaklanılmaktadır. İlk olarak kapitalizm teorisi açıklanarak, bu sistemin kapitalist devletlerin oluşumu için finansal kaynakların tanımını ve kullanımını nasıl açıkladığı gösterilmiştir. Kapitalizmin tarihi bölümü ise bir anlamda Latin Amerika’nın da tarihiyle paralellik içermektedir. Buradan elde edilen kaynaklar, yerlilerin ucuz işgücü olarak kullanılması ve köle ticaretiyle zenginleşen Avrupa’nın yanında, kendi kaynakları yurtdışına çıkarılan, Avrupalı devletlere bağlı yine Avrupa kökenli zengin bir sınıfın doğduğu, sermaye birikiminin sağlanamadığı, bu nedenle yeni yatırımların yapılmadığı, üreten kesimle işbirliği içerisinde olacak bir burjuva sınıfının oluşmadığı, Avrupa’nın pazarı haline gelmiş bir Latin Amerika ortaya çıkmıştır.

Kapitalizm tarihi içerisinde sanayileşme ve sosyal refah devleti dönemleri de Avrupa ve Latin Amerika arasındaki farkı anlamak için önemlidir. Sanayileşme döneminde Latin Amerika ülkeleri ancak hammadde sağlayıcısı konumunda kalmış ve piyasada kendi ürünleri konusunda söz sahibi olmadıkları için bu ürünleri işlenmiş halde daha pahalıya almak zorunda kalmışlardır. Sonuçta tüketime dayalı, üretimin tüketimi karşılamadığı bir ekonomik model ortaya çıkmıştır.

Neoliberalizm, sosyal refah devleti döneminde kapitalizmin azalan kârını tekrar arttırmayı hedefleyen bir politika olarak formüle edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, neoliberalizm başlığında ilk olarak neoliberalizm teorisi anlatılmıştır. Neoliberalizmin tarihine bakıldığında Latin Amerika’da başarıdan söz etmek mümkün değildir. Bunun başlıca nedeni neoliberalizmin her ülke için aynı modeli önermesi, bu politikaları uygulatan kurumların ortaya çıkan olumsuz sonuçların sorumluluğundan kaçınması ve gelişmişlik - geri bırakılmışlık farkının gözetilmemesidir. Bu önerme sanayileşememiş, aydınlanmayı yaşamamış, siyasi kültürün ve ahlakın gelişmediği ve sosyal refah devletinden faydalanamamış toplumlar için sömürgeci yöntemlerin geri gelmesi anlamındadır. Neoliberal politikaların Latin Amerika’da Meksika, Arjantin, Brezilya gibi krize neden olduğu birçok ülke bulunmaktadır.

Neoliberal Politikaların Uygulanışı bölümünde devlet, sosyal politikalar, birey ve ordu analiz edilmiş, bu sistem içerisinde bunların nasıl dönüştürüldüğü değerlendirilmiştir. Neoliberalizm bireyselleşme vurgusuyla toplumsallaşmanın önüne özgürlüğü koyarken, bu özgürlüğün korunmasını da güvenlik vurgusuyla öne çıkarmıştır. Piyasaların, devletin, bireylerin güvenliği gibi çeşitlendirilmiş olan güvenlik algısının ve rızanın oluşturulmasında ordu da bir araç haline gelmiştir. Sosyal politikalar ise neoliberalizmde devletin soyutlandığı bir konuya dönüşmüş ve devlet korunması gereken bir yapı olarak gösterilerek, sosyal refahı sağlama ve toplumdaki her kişiye eşit olanakları yaratma görevlerinden sıyrılmıştır.

Neoliberalizm ile yaşanan krizler birçok ülkede farklı yöntemlerle protesto edilmiş ve çeşitli mücadele yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu mücadele yöntemleri bireyin yeniden örgütlenerek toplumsal bir güç oluşturmasını sağlarken, devleti bu politikalar sonucu oluşan değişim talebiyle karşı karşıya bırakmıştır. Her biri birbirinden farklı yöntemler izleyen örgütlenmeler kimi konularda devlete neoliberal politikalarda geri adım attırabilmiş ve hatta siyasi bir aktör olarak ülke içerisinde etkin hale gelebilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde son olarak James Petras ve Marta Harnecker üzerinden mücadele yöntemi tartışmaları değerlendirilmiştir. Bunun nedeni tezde incelenen başkanların seçilme, göreve gelme ve görev sürelerinde oluşturdukları tabanın ve izledikleri politikaların

şekilsel yönden anlaşılmasını sağlamaktır. Harnecker mücadele yöntemi konusunda reformcu bir yol önerirken, toplumun ve siyasi arenanın buna hazır hale gelmesi gerektiğini ve toplumun çeşitli kesimlerinin desteğinin alınması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca yukarıdan dayatılan değil, tabandan başlayan bir değişimi savunarak 21. yüzyıl sosyalizmiyle uyuşmuştur. James Petras ise devrimci olmayan bir değişimin hegemon güçlerde ancak kısa süreli bir geri çekilme yaratacağını belirterek, sol kesimlerle işbirliğine gidilmesini ve değişimlerin hızlı olması gerektiğini savunmuştur. Üçüncü ve dördüncü bölümde örnek ülkelerde yaşanan gelişmeler incelendiğinde mücadele yöntemi tartışmalarının halen sürdüğü ve devlet başkanlarına yönelik eleştirilerde bunun ana temalardan biri olduğu görülmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde 21. yüzyıl sosyalizmi teorisi açıklanmış ve örnek ülkeler üzerinden uygulamaları analiz edilmiştir. 21. yüzyıl sosyalizmi Heinz Dieterich tarafından ortaya konmuş, Sovyet ve Çin modellerinden farklı olarak devletin değil toplumun sosyalistleşmesini temel alan bir politikalar bütünüdür. Toplumun bu teorinin ana unsuru olması neoliberalizm tarafından görmezden gelinen kesimlerin bu model çerçevesinde devletin kendini bütünleyen kimliklere dönüşmesini sağlamaktadır. Neoliberalizmin farklı grupları dışlayabilmesi ona karşı bir sınıfın oluşmasını da engellerken, 21. yüzyıl sosyalizmi tüm grupları kapsayıcılığıyla neoliberalizmle mücadele için alternatif bir toplumsal taban yaratabilme amacındadır. Ayrıca 21. yüzyıl sosyalizmi teknolojik gelişmelere, kitle iletişim araçlarına da önem vermektedir, bu araçlar daha bütünleşik bir toplumsal bilinç oluşturmak için gerekli görülmektedir. Çünkü bu model devrimin tepeden dayatılmasını değil, aşağıdan talep edilmesi gerektiğini benimsemektedir. Tez çalışmasında 21. yüzyıl sosyalizminin toplumsal bir değişim yarattığı, neoliberal politikalarından etkilenen bireylerin ve toplumsal grupların, bu sistem ile söz sahibi olabildikleri anlaşılmıştır. Komünizmin bir düşman olarak topluma dayatıldığı Soğuk Savaş dönemi düşünceleri, toplumların bilinçaltını etkilese de neoliberal politikaları savunan siyasilerin halen 1970'lerden itibaren yaratılan aynı modeli savunmaları, hemen hemen her toplumda itirazların şiddetle bastırılmış olmasının bilgisi, 21. yüzyıl sosyalizmini tercih edilebilir bir alternatif haline getirmiştir. Seçilecek her başkanın Sovyet modeli gibi aynı yoğunlukta, aynı politikaları uygulama zorunluluğunun olmayışı bu modelin önemli bir avantajıdır.

Bu çerçevede ilk olarak Venezuela'daki 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları Chavez'in politikalarıyla beraber değerlendirilmiştir. Chavez sosyalizm fikrini Simon Bolivar'ın fikirleriyle bütünleştirerek sadece toplumsal değil, kıtasal bir değişim ve bilinç oluşturmayı hedeflemiştir. Kıtasal işbirliği ile bölgedeki Amerikan hegemonyasını hedef almıştır. Ancak muhalefetin hükümete yönelik baskısı bu değişimi zorlaştırırken, iktidara

yönelik eylemleri lokavtlar, grevler ve ABD desteği ile günümüze kadar devam etmiştir. Venezuela muhalefeti uzlaşmacı bir tutum yerine çatışmacı tutumu benimsemiş, bu da Chavez'in tabanının bilinçlenmesiyle ülke siyasetini ve toplumunu iki kutuplu bir hale getirmiştir. Chavez'in siyasi hayatı 21. yüzyıl sosyalizminin karşılaştığı engelleri anlama açısından da önemlidir.

21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları tezde ele alınan her üç ülkede de devlet, sosyal politikalar, birey ve ordu başlıklarında incelenmiştir. Bu başlıklar altında çeşitli konularda uygulanan politikalar ve ortaya konan hedefler analiz edilmiştir. Bunun sebebi bu dört başlığın da darbeler, neoliberal politikalar ve son olarak 21. yüzyıl sosyalizmiyle yeniden şekillenmiş olmasıdır.

Chavez'in sosyal politikaları neoliberalizmden de dönüşü ifade etmektedir. Sağlık, eğitim, gıdaya erişim gibi konular neoliberalizmde bireyin sorumluluğuna bırakılırken 21. yüzyıl sosyalizmi ile devlet bu görevleri tekrar üstlenir hale gelmiştir. Venezuela'da birçok politika misyonlar aracılığıyla uygulamaya konmuştur, bu misyonlar toplumun devletle bütünleşmesinin de bir aracı olarak görülmüştür.

Sosyal politikaların iş ve ekonomi alt başlığında ise Chavez'in iktidara gelmesinin ardından yapılan düzenlemeler ve ortaya çıkan değişimler incelenmiştir. Ancak üretim temelli bir politika oluşturulamaması, muhalefetin saldırıları ve ABD yaptırımları nedeniyle ekonomik bir başarıdan söz etmek mümkün değildir. Sosyal politikalar devletin yükümlülüğü haline gelmiş ancak petrole bağımlı bütçe piyasanın durumuna göre kırılgan halde kalmıştır. İzlenen sosyal politikalar ve misyonlar genel olarak toplumu olumlu yönde değiştirebilecek potansiyele sahip ve farklı ülkeler tarafından da uygulanabilecek yöntemler içermektedir.

Venezuela'daki 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamalarında diğer önemli başlık bireydir. Neoliberalizmde toplumun bir parçası olması için gerekli koşulları sağlaması gereken kişi, 21. yüzyıl sosyalizmi ile aynı anda farklı kimliklerle toplumun bir parçası haline gelebilmiştir. Bireyin bu sosyalizm modelinde yeniden tanımlanması kişinin aidiyet hissettiği gruplara daha rahat erişimini sağlamış ve dayanışmayı arttırmıştır.

Venezuela ordusunun yapısı, eğitim seviyesi ve orduya geçmişten itibaren verilen ülkeyi modernleştirme misyonu, ordunun Chavez'in politikalarının uygulanışında sürece dahil olmasını kolaylaştırmıştır. ABD karşıtı politikalarda da ordu önemli dayanaklardan biridir. Ordu, sosyalizm modelinin uygulanışının bir aracı işlevini görmüşken, ordunun siyasete karıştığı iddiaları da ortaya atılmıştır. Venezuela ordusunun ABD'nin etki aracı olmaktan çıkması tezin son bölümünde incelendiği üzere muhalefetin şiddet yöntemini ve darbe çağrısını da araçsız ve sonuçsuz bırakmıştır.

Çeşitli toplumsal gruplar ve misyonlar aracılığıyla oluşturulmaya çalışılan sosyalist yapı; sömürgecilik, diktatörlük ve neoliberal politikaların ardından diğer ülkeler için de bir alternatif haline gelmiştir. Bu konuda Chavez'in karizmasının yanında ideolojik mücadelesini de dikkate almak gerekmektedir.

Tezde incelenen diğer ülke olan Bolivya'da Morales iktidarı 21. yüzyıl sosyalizmi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bolivya'nın coğrafi bölünmüşlüğü'nün toplumda yarattığı ayrışma politik olarak günümüzde de devam eden sorunlar ortaya çıkarmıştır. Morales ayrıca Latin Amerika toplulukları içerisinde yerliliğe en fazla vurgu yapan başkanlardan biri haline gelmiştir.

Morales ile uygulanan sosyal politikaların bütçesini yer altı kaynakları oluşturmuştur. Ancak Morales bu politikaları uygulayabilmek için doğalgazın devletleştirilmesine yönelik düzenlemeler yapmak, buna karşı çıkan ve bağımsızlık isteyen zengin eyaletlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Morales devletleştirmeler ile önemli oranda kaynak elde etmiş, devlet birçok sektörde hâkim konuma gelmiştir. Anayasada da birey Bolivya'yı kültürel, ekonomik ve doğal yönden geliştirmekle görevlendirilmiştir.

Ordu konusu Bolivya için önemlidir, darbeler geçmişine sahip olan ülkede ordunun toplumla ve Morales hükümetiyle ilişkileri kopuk olmuştur. Bolivya ordusunda ABD'nin yanı sıra zengin elitlerin ve hatta 2. Dünya Savaşı sonrası ülkeye yerleşen Nazilerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Morales de buna yönelik düzenlemeler yapmış ve ABD askerlerinin ülke içerisindeki etkinliğini kısıtlayan politikalar uygulamaya koymuştur. Bolivya'nın kıta içerisindeki uyuşmazlıkları da Morales iktidarı ile birlikte yön değiştirmiştir. Bu açıdan sosyalizm Bolivya gibi bir ülke için toplumsal bir bütünleşme sağlamasa da kıtasal bir bütünleşmeyi sağlayabilmiştir.

İncelenen üçüncü ülke Ekvador yerli örgütlenmesinin yoğun oluşu, ABD ile ticari ilişkilerinin gelişmiş olması ile diğer iki ülkeden daha farklı bir görünüm sergilemektedir. Ancak neoliberalizmin burada da yarattığı krizler darbelere ve hatta para biriminin değişmesine sebep olmuştur. Correa zaten yerli örgütlenmesine ve partisine sahip olan Ekvador'da şehirli altsınıf diyebileceğimiz bir tabandan destek bulmuştur.

Correa dönemi incelenirken farklı birkaç konunun politikalarını nasıl etkilediği değerlendirilmiştir. Bunun nedeni ise Correa'nın, Chavez ve Morales'in aksine, bütünleşik bir muhalefet yapısı ile mücadele etmemesidir. Ülke içerisinde aktif olan siyasi aktörler ve ABD, dönem dönem Correa'nın muhalifi olarak karşısına çıkabilmiş ve uluslararası alanda dikkat çeken Julian Assange da Correa'nın politikaları içerisinde yer alabilmiştir. ABD karşıtlığı ise

kimi olaylarda Venezuela ve Bolivya'dan daha keskin kararlar içermiştir. Aynı bir başlık olarak incelenen Assange konusundaki tutumu da bu keskin politikalardan biridir.

Ekvador'da 21. yüzyıl sosyalizmi devlet, sosyal politikalar, birey ve ordu başlıklarında incelenmiştir. Correa, Morales ve Chavez gibi çeşitli misyonlar kurmak yerine anayasa ve çeşitli gelişim planlarında sosyal politikalara dair kararlar almıştır. Ayrıca devletleştirme de bu politikaların önemli bir noktasıdır. Ekonomi konusunda ABD ile ticari ilişkiler devam ederken, OPEC'e tekrar üye olmuş ve petrol üretimini arttırmıştır. Correa'nın da eğitim, sağlık gibi konulara önemli kaynaklar aktarması, ABD dışında Çin ile de önemli ekonomik bağlar kurması Ekvador'un Venezuela ve Bolivya ile beraber kıtasal işbirlikleri içerisinde rahat hareket edebilmesini sağlamıştır.

Birey hakları açısından Ekvador'da da yerli halkların temel alındığı görülmüştür. Ancak örgütlenmiş ve siyasi aktör haline gelmiş yerli örgütlerle Correa sık sık karşı karşıya gelmiştir. Bunun sebebi kimi zaman çevre koruma konuları olarak sunulsa da sebepler arasında bu örgütlerin çıkara dayalı işbirlikleri ve Correa hükümetine karşı muhalif tutumları görülmektedir.

Diğer örnek ülkelerde ordu siyasilerin ya da ABD'nin etkin olduğu bir kurumken, Ekvador'da tamamen ayrı bir ekonomik ve siyasi güç olarak diğerlerinden ayrılmaktadır. Ordunun elinde bulunan ekonomik ve siyasi güç bu yapının hükümet ile uzlaşmasını zorlaştırmış ve Correa'nın ordu yetkilileri ile güç mücadelesi yönetimi boyunca sürmüştür. Ekvador; ordu, yerlilerin yapılanması ve siyasi hayatı ile Bolivya ve Venezuela'dan farklı ancak mücadele edilen alanlar bakımından özdeştir. Correa'nın neoliberalizmle mücadele etme kararlılığı sosyalizmin uygulanmasıyla başkan olduğu iki dönem boyunca sürmüştür.

Tezin dördüncü bölümünde 21. yüzyıl sosyalizmi ile neoliberalizmin çatışmaları değişen iktidarlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. İlk olarak Chavez'in ölümünün ardından başkan seçilen Nicolas Maduro yönetiminde Venezuela'nın durumu analiz edilmiştir. Maduro dönemi sadece Chavez ile karşılaştırılarak değerlendirilemez. Chavez'in öldüğü yıl büyük oranda düşen petrol fiyatları devletin gelirini azaltırken, Maduro ülke içi ve dışı çeşitli aktörlerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Partiye çıkarı için dahil olan ve sistemi sömüren *enchufadolar*, ABD yaptırımları ve dolar krizi nedeniyle yükselen enflasyon ve kötüleşen ekonomi, üretim politikalarının yeterince hayata geçirilememesi, dışa bağımlılığın artması, ülke içinde elitlerin ekonomik sabotajının olduğuna dair iddialar, petrol fiyatlarındaki düşüş ve muhalefet ile çatışmalar Maduro dönemini etkileyen konulardan bazılarıdır. Bunlar arasında muhalefetin durumu ayrıca dikkat çekicidir.

2018 yılındaki başkanlık seçimleri Venezuela için kırılma noktasını oluşturmuştur. Muhalefet liderlerinden Juan Guaido Ocak 2019'da Anayasa'ya dayanarak geçici başkanlık ilan etmiştir. Bu iddia tezin tamamlandığı Eylül 2020 tarihinde de Guaido tarafından dile getirilmekte, ABD ve Büyük Britanya bu iddiaya destek vermektedir. Ayrıca bu ülkeler Venezuela'nın hesaplarını dondurmuş ve ülkenin gelirlerine el koymuş durumdadırlar. Muhalefetin açıkça ABD ile işbirliği yapması, defalarca ülkeye yönelik yaptırım ve müdahale talebinde bulunması toplumsal meşruiyetlerini de kaybetmelerine neden olmuştur. Tüm bu olaylar toplumun Maduro'nun etrafında toplanmasını sağlamış, Maduro kendi halk desteğine bu süreçte sahip olabilmıştır. Venezuela 21. yüzyıl sosyalizminin devlet nezdinde sürdürüldüğü bir ülkedir. Muhalefetin toplumla bağının kopuk olması, zengin ve yoksul arasındaki farkların yanında etnik kimliğe dayalı ayrımcılığın da belirgin olduğu ülkede ABD'nin ekonomik etkisi ve muhalefetle işbirliği toplum tarafından da değerlendirilmektedir. 2002'deki darbe girişiminde olduğu üzere, bir günlük geçici başkanlık süresinde bile 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamaları ile elde ettikleri bütün kazanımları kaybedebileceklerini görmeleri Maduro iktidarına olan desteğin de temelidir. Ancak bu sistemin gelişmesi, sürdürülebilir hale gelmesi için Venezuela'da toplumsal desteğin yanında sürdürülebilir ekonomik modellerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Neoliberalizmin yarattığı krizlerin sonucu olarak ortaya çıkan Chavez, en azından bir değişimin yaratılabileceğini ortaya koymuştur. Maduro bu değişimin yaratılmasında çok etkili değildir ancak devam etmesini sağlamaktadır. Venezuela'ya olan yoğun baskının 21. yüzyıl sosyalizmi incelenirken dikkate alınması gerekmektedir.

Bolivya'da Morales ise yönetimi boyunca çeşitli eleştiriler ve müdahalelerle karşılaşmıştır. Morales devrimci değil reformist olmakla eleştirilmiştir; ancak başkan seçildiğinde söylediği üzere 500 yıllık bir sömürgecilik tarihinin ardından yönetime gelmiştir. Üstelik yerlilik ve sosyalizm kavramlarının birleştirildiği Bolivya modeli, sınıf farkının güçlü olduğu bir ülke için büyük bir değişimi ifade etmektedir.

2019 yılı sonunda yapılan başkanlık seçimi sonuçlarına dair veriler Morales'in seçimi kazandığını gösterse de muhalefetin tepkisi ve çıkan olaylar sonucunda Morales istifa etmek zorundan kalmış, Senato Başkanı Bolivya'nın geçici başkanı olmuş ancak dünya çapındaki salgın hastalık nedeniyle seçimler anayasal süre içerisinde gerçekleştirilememiştir. Bu süreç yaşanacak iktidar değişikliğinin nelere yol açacağını anlamak bakımından da örnek teşkil etmiştir. İktidar değişiminin ardından yerli halklara ve simgelerine saldırılar artmış, toplumsal eşitsizlik tekrar yükselmiştir. Bunun yanında Evo Morales'in Bolivya siyasetine tekrar katılması da engellenmiştir. Daha önce incelenen mücadele yöntemi tartışmaları da Bolivya

üzerinden tekrar değerlendirilebilir. Harnecker'in Chavez gibi solcu bir liderin başkan olarak seçilmesinin toplumun hazır olması ve reformcu bir sürecin işlenmesinin sonucu olduğuna dair iddiası Venezuela için geçerli olabilirken, Bolivya'da geçersiz hale gelmiştir. Bu noktada James Petras'ın devrimci bir değişim yaratılması gerektiği ve böyle olmayan değişimlerin karşı tarafta ancak kısa süreli geri çekilme yaratabileceği iddiası da Bolivya örneğiyle karşımıza çıkmıştır. Bu noktada Morales'in reformcu olmasına dair eleştiriler de belli noktalarda bu iddiayla uyusmaktadır. Bunun yanında Harvey'in "neoliberalizm, yönetimin elitlere iadesini amaçlamaktadır" tezi yine Bolivya örneğinde olduğu üzere Morales'in iktidardan inmesi ve tezin tamamlandığı tarih olan Eylül 2020'de yönetimde olan Jeanine Añez'in sömürgecilik dönemine atıfla İncili ve Avrupalı köklere vurguyu öne çıkarırken, geçici yönetiminde yerlilere yönelik hak ihlallerinin yaşanması örnekleriyle ortaya konmaktadır. Bolivya henüz yeni başkanını seçmemişken 21. yüzyıl sosyalizminin bu ülkede yeniden iktidar politikası olup olmayacağı belli değildir. Ancak MAS ile örgütlü bir şekilde siyasette devam eden bu ideolojinin tamamen silinmesi de kolay olmayacaktır.

Ekvador'da ise Correa tarafından desteklenen, solun adayı Lenin Moreno 2017'de devlet başkanı olarak seçilmiştir. Ancak Moreno 21. yüzyıl sosyalizmi politikalarından açık bir şekilde neoliberalizme dönüşü başlatmıştır. Ekvador için neoliberalizm, ABD ile ilişkileri göz önüne alındığında geri dönülemez bir yol değildir ve Moreno da bu yolu tercih etmiştir. Ancak tarihsel veriler göz önüne alındığında aynı politikalarla farklı sonuçlar alınacağını beklemek mümkün değildir; neoliberalizmin yine aynı toplumsal ve ekonomik krizleri geri getirme olasılığı yüksektir. Ekvador'da 21. yüzyıl sosyalizmi Moreno dönemi ile sona ermiştir; ancak ülkede neoliberal politikaların uygulanışı daha önce aktarıldığı üzere yine döngüsel krizlere yol açabilecektir.

Her üç ülkede de 21. yüzyıl sosyalizminden geri dönüşü talep edenlerin yeni politikalar ortaya koymak yerine neoliberal veya sömürgeci politikalara dönme çabaları, henüz çok yeni olan bu sosyalizm modelinin bu çabalara karşı bir alternatif olarak varlığını sürdürmesinin de sebebidir. Bolivya ve Venezuela örneklerinde görüldüğü üzere 21. yüzyıl sosyalizmi ile toplumun tüm kesimleri politize olmuşken, eski politikalara dönüş ancak çatışmaları tetikleyecektir.

Birbirine benzer ve farklı yönleri ile Latin Amerika tarihinin parçası olan ülkelerin neoliberalizm ile mücadele yönteminde 21. yüzyıl sosyalizmi ile ne gibi değişimler yaşadıkları ve hangi noktada bu değişimlerin dirençle karşılaştığı tez boyunca incelenmiştir. Her üç ülkenin de sömürgecilik ve darbeler geçmişi, kültürel ve siyasi olarak bağ kurulmasını kolaylaştıran etmenlerdir. Öte yandan her ülkenin kendine has özellikleri farklılıklar da

yaratmıştır. Yerli nüfus her üç ülkede önemli olsa da Ekvador'da siyasi bir parti ve çeşitli örgütler kurmuş olmaları ile diğer iki ülkeden farklılaşmaktadır. Bunun yanında Venezuela uzun süre siyaseten istikrarlı bir yapı sergilemiştir. Ancak her üçü de neoliberal politikalardan etkilenmiş ve bunun sonucunda farklı siyaset arayışında 21. yüzyıl sosyalizminde buluşmuşlardır.

21. yüzyıl sosyalizmi bu ülkelerde çok kısa bir süre deneyimlenmiştir. Venezuela'da sosyalizm modeli uygulansa da ekonomik baskının da devam ettiği göz önüne alınmalıdır. Bunun dışında Bolivya'da tez çalışmasının tamamlandığı dönemde belirsizlik hakimdir, Ekvador'da ise Lenin Moreno neoliberal politikalara dönüş için çeşitli adımlar atmaktadır. Tüm bu verilere dayanarak 21. yüzyıl sosyalizminin neoliberalizm karşısında yenildiğini söylemek de erken bir sav olacaktır. Neoliberal politikalar her ülkeye aynı programı dayatırken 21. yüzyıl sosyalizmi her ülkede farklı uygulamalar ortaya konmasını sağlamıştır. Bu açıdan düzgün işleyen bir siyasi ve bürokratik yapı ile devletin görevlerine geri dönmesi, toplumsal bilincin oluşturulması açısından 21. yüzyıl sosyalizmi tercih edilebilir konuma gelmiştir. Kıtada her ne kadar ABD baskısı etkili olsa ve ona uyumlu yönetimler iktidara gelse de 21. yüzyıl sosyalizmi ile birtakım kazanımlar ve siyasi başarı ele etmiş toplumlar söz konusudur. Bu kazanımların bu toplumlar tarafından neoliberalizm lehine terkedileceğini söylemek güçtür. Bunun bir diğer dayanağı da sosyalizm modelini uygulayan iktidarlara karşı yönetime gelmek isteyen kesimlerin yeni bir politika belirlememiş olmalarıdır. Ekvador ve Bolivya'da görüldüğü ve Venezuela'da Guaido'nun desteklenme biçiminden anlaşıldığı üzere, muhalif grupların hedefi eski politikaları uygulamaya koymak ve ülkenin kaynaklarının kullanımını ele geçirmek olarak ifade edilebilir. Bu nedenle 21. yüzyıl sosyalizmi yeni bir sistem olarak denenmiş ancak muhalefet bunun karşısına yeni bir politika koymak yerine ABD desteği ve neoliberal politikalar ile çıkabilmiştir.

Örnek ülkelerde 21. yüzyıl sosyalizmi uygulamasına karşı eleştirilecek noktalar da vardır. Bunlardan birincisi yer altı kaynaklarına olan bağımlılıktır. Üretimin çeşitlendirilmemesi ve devletin düzenleyiciliği yeni sosyalizm modelinde aksayan konulardan biridir. Bir diğeri çıkarına uygun şekilde hareket eden grupların varlığıdır. Venezuela'da *enchufadolar*, Ekvador'da yerli örgütleri gibi gruplar hükümetin politikalarına ancak çıkarlarına uygun olduğunda destek vermektedir. Bu sorun, toplumsal ayrılmaya da bağlı olarak siyasi kültürün yerleşmemiş olduğu bu ülkelerde hangi sistem uygulanırsa uygulansın devam edebilir. Ancak, bu sorunlar 21. yüzyıl sosyalizmine, diğer sistemlere vereceğinden daha fazla zarar verebilmektedir. Uygulanan sosyalizm modelinin bu problemleri, süreci içselleştirememiş toplumlarda neoliberal politikalarla uyumlu olarak bireysel çıkarın

hedeflenmesine neden olabilmektedir. Bunun çözümü de yönetimde ve ekonomide daha fazla şeffaflıktır. Bu yöntem hem bu iktidarların otoriterlik ithamından kurtulmasını hem de çıkarına göre eklemlenen grupların iktidardan uzaklaşmasını sağlayacaktır.

Tezin giriş bölümünde belli sorular ortaya konmuş ve tez sürecinde bu sorulara cevaplar aranmıştır. Çalışma süresince elde edilen bilgiler ile bu sorular cevaplandırılmıştır. Latin Amerika'da neoliberalizmin etkileri ve sonuçları tarihsel süreçten gidilerek incelenmiş ve neoliberalizmin Latin Amerika'da ekonomik krizlere ve yoksulluğun daha da derinleşmesine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tez çalışmasında 21. yüzyıl sosyalizminin farklı bir politika olarak tercih edilebilir olduğu ve kıtasal işbirlikleri de yapılarak neoliberal politikaların terkedilmesinin mümkün olduğu anlaşılmıştır. Farklı politikalar kapsamında sosyalizm incelenen ülkeler için tek alternatif olarak görülse de sosyal refah devleti politikalarını uygulayacak herhangi bir yönetim biçiminin de bu toplumlar için önemli olacağı kesindir. Kapitalistleşme sürecini yaşamamış olmaları, bu ülkelerde ekonomik ve siyasal yönden farklı bir gelişmeye neden olsa da toplumun eşit, adil ve ekonomik yönden güçlü bir yönetim talebi neoliberalizmin terkedilebilir bir politika haline gelmesinin başlıca sebebidir.

David Harvey'in neoliberalizmin krizlerden beslendiği iddiasının yakın geçmişteki ve günümüzdeki olaylar ile bağını anlayabilmek için en yeni örnek Bolivya olmuştur. Seçim sonrasında yaşanan kriz ve oluşturulan geçici başkanlık sürecinde neoliberal politikalara geri dönüş için çalışmalar yapılmış, aynı zamanda ABD bu konuda önemli bir destek olarak görülmüştür. Ayrıca neoliberalizmin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar için yine aynı politikaları önermesi de krizlerden beslenme tanımını onaylayan bir durumdur.

Toplumun tabandan sosyalizm talep eder hale gelmesi ve yönetime dahil olması, toplumsal bağlarının güçlenmesi gibi maddelerle tanımlayabileceğimiz 21. yüzyıl sosyalizmi, her ülkede farklı toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılara göre farklı politikaları kapsayabilmesi ile uygulanabilir bir politikalar bütünüdür. Sovyet ve Çin modelleri gibi yukarıdan dayatılmaması ve meşruiyetinin toplumda belli sınıflara dayanmaması bu modelin çeşitli hükümetler tarafından denenebilir, uygulanabilir olmasını kolaylaştırmaktadır.

Chavez'in 21. yüzyıl sosyalizmi için önemi aktarılmış, ayrıca bu sosyalizm modelinin yerleşebilmesi için uyguladığı politikalar analiz edilmiştir. Tez çalışması içerisinde olası iktidar değişikliklerinin bu politikaları nasıl etkileyeceği değerlendirilmiştir. Chavez'in toplumla -özellikle kitle iletişim araçlarını kullanarak- kurduğu bağ bu politikaların yerleşmesi için başlıca araç olmuştur. Bunun dışında toplumun neoliberal politikalar ve elit yöneticiler tarafından dışlanan kesimleri Venezuela siyasetine dahil edilmiştir. Olası iktidar

değişikliklerinin yol açacağı sonuçlar Venezuela’da 2002’de yaşanan darbe girişiminde ve Bolivya’da Morales’in iktidardan gitmesi sonrasında gözlemlenmiştir. İktidar değişim süreçlerinde 21. yüzyıl sosyalizmi ile uygulamaya konan politikalar iptal edilmeye ve toplumun kazanımları geri alınmaya çalışılmıştır. Ancak sonuçta 21. yüzyıl sosyalizmiyle toplumsal bilinç ve siyasete katılım artmış ve muhalefet, iktidar değişimini gerçekleştirebilmek için toplumsal desteği sağlamak zorunda olduğunu görmüştür. Bunun dışında muhalefetin iktidarı ele geçirme çabaları, meşruiyetin aranmadığı her noktada darbe girişimine dönüşmüştür.

21. yüzyıl sosyalizminin bu ülkelerde uygulanma süreçlerinin gelişimi de tezde ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Sonuçta her ülkede farklı yöntemlerin izlendiği ancak tarihsel ve toplumsal farklara rağmen bu ülkelerin işbirliğini daha çok tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kıtasal işbirliklerinin arttığı ve takas gibi farklı ekonomik yöntemlerin ortaya konduğu bir süreç yaşanmıştır. Tezde incelenen ülkelerde anayasa değişimleri başlıca uygulama olmuştur. Batı Avrupa tarzı sosyal refah devleti döneminin yaşanmadığı bu ülkelerde, 21. yüzyıl sosyalizmi toplumsal katılımlı bir sosyal refah devleti modeli olarak da etki yaratmıştır.

Bolivya, Ekvador ve Venezuela’nın bu politikaları uygulamadaki benzerlikleri ve farklılıkları anlaşılmaya çalışılmış ve her ülkenin kendi koşullarına bağlı olarak uygulamalarda farklılıklar olduğu; ancak neoliberal politikalarla zarar gören kesimlerin benzerliği ve yol açtığı sorunların devamlılığı nedeniyle benzer sosyal ve ekonomik politikaların uygulandığı görülmüştür.

Sonuç olarak Chavez’in Venezuela’da sosyalizmi ilan ettiği 2005 yılı başlangıç alındığında 21. yüzyıl sosyalizmi uygulanış açısından henüz çok kısa geçmişi olan bir sistemdir. Bu kadar kısa sürede sömürgecilikle şekillenmiş, darbeler ve neoliberal politikalarla defalarca krize sokulmuş ülkelerde hızlı ve köklü bir değişim yaratması beklenemez. Ortaya konan sosyalizm modelinde reformcu yol ise anlaşıldığı kadarıyla sert muhalefetle karşı karşıya kalındığında yeterli olmamaktadır. Bu açıdan Sovyet ya da Çin tarzı bir yönetim modeli önerilmemekle birlikte, Dieterich’in sosyalizmin tavandan değil tabandan talep edilir hale getirilmesine dair formülasyonu iktidarda olmasalar da bu yaklaşımı benimseyen siyasiler için önemli bir yol göstericidir. Ayrıca yarattığı değişim açısından bölge ülkeleri için bir alternatif haline geldiği ve yeni bir siyaset biçimini ortaya çıkardığı da görülmelidir.

Çalışma sürecinde ulaşılan bulguları kısaca özetlemek gerekirse; Latin Amerika’da neoliberalizm ve sömürgecilik döneminden kalan siyasi yapı ile mücadele için 21. yüzyıl

sosyalizmi tercih edilebilir bir alternatif haline gelmiştir. Lidere dayalı popülist bir yönetim biçimi olduğu eleştirilerine karşın, devletin, toplumun ve bireyin yeniden tanımlanmasını ve şekillenmesini sağlamıştır.

Neoliberalizm her ülke için aynı modeli önerirken, 21. yüzyıl sosyalizmi her ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısına göre politikalar üretmeyi sağlayacak daha esnek bir modeldir. Neoliberalizm ile piyasanın korunması görevi verilen devlet, 21. yüzyıl sosyalizmi ile sosyal devlet olma sorumluluğunu geri almaktadır. Böylece refah devleti modeli sosyalizm içerisinde uygulanabilmektedir.

Diğer sosyalist modellerden farklı olarak herhangi bir sınıfa dayanmamakta ve bu nedenle ayrıcalıklı bir sınıf oluşturmamaktadır. Yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarı sosyalizm talebini desteklediği için toplumu daha kapsayıcı ve politize edici bir sistemdir. Bireyler sisteme daha kolay dahil olabilmekte ve bu nedenle talepleri veya itirazları daha kolay karşılık bulabilmektedir. Birey, ait olduğu kimliklerin hepsiyle toplumun bir parçası kabul edilmektedir. Tek bir kimliğe dayanmayan ve belli kimlikleri dışlamayan bir sistemdir. 21. yüzyıl sosyalizmi Latin Amerika'da yeni bir toplum yaratmış, toplumun görmezden gelinen kesimleri siyasi iktidarın parçası haline gelmiştir.

21. yüzyıl sosyalizmi ülkeler arası işbirliğini güçlendirmekte, bu bağlamda Bolivar'ın bağımsızlık mücadelesi dönemindeki birleşik bir Latin Amerika oluşturmaya hedefleyen görüşleri ile örtüşmektedir. Venezuela, Bolivya ve Ekvador toplumsal, siyasi ve ekonomik farklılıklarına rağmen 21. yüzyıl sosyalizmini uygulamış ve yeni sosyalist devlet modelleri haline gelmişlerdir.

Marta Harnecker ve James Petras'ın mücadele yöntemi tanımları sol yönetimlerin iktidarlarını devam ettirebilmelerinin yöntemini anlamak bakımından geçerliliğini sürdürmektedir. 21. yüzyıl sosyalizmi Latin Amerika'da 500 yıllık sömürgeciliğin ve neoliberal politikaların karşısına çıkmış yeni bir sistemdir. Bu açıdan Chavez ile başlayan süreç bir başlangıç değil, sonuçtur. Bu sistemi uygulayan ülkelerin yönetim biçimlerini diktatörlük ve liderlerini popülist olarak tanımlamak sömürgecilik döneminden itibaren Latin Amerika tarihini eksik okumak olacaktır.

David Harvey'in neoliberalizmin «iktidarın elitlere iadesi» tanımı iktidara gelmek isteyen muhaliflerin yöntemini ve hedefledikleri politikaları açıklamaktadır. 21. yüzyıl sosyalizminin uygulandığı ülkelerde neoliberal politikalara dönüş çabaları dirençle karşılanmaya başlamıştır. İktidar değişimi için halkın desteği ve meşruiyet gerekli koşullar haline gelmiştir. Bunların aranmadığı iktidar değişimi talepleri darbe girişimine dönüşmüştür.

Bu ülkelerdeki siyasi yapılar değişmiş, muhalefet neoliberal politikalara dönmek dışında bir alternatif üretememiştir.

Ancak 21. yüzyıl sosyalizminin uygulanışı konusunda çeşitli sorunlar tespit edilmiştir. 21. yüzyıl sosyalizmini uygulayan üç ülke yeni bir üretim modeli ortaya koyamamış ve yer altı kaynaklarına bağlı kalmıştır. Siyaset kültürünün gelişmemesine bağlı olarak çıkarına uygun hareket eden kişi ve toplulukların varlığı belli politikalara engel olmakta veya bu politikalara meşruiyet kaybettirebilmektedir. Bu sorunların ortadan kaldırılması ve 21. yüzyıl sosyalizminin sürdürülebilir bir model haline gelmesi için şeffaflığın artması, uygulanan politikaların bir liderin siyasi ömrüne bağlı kalmaması, parti ve lider kültürünün oluşması önlenerek, katılımcı ve çok sesli bir modele dönüşmesi gerekmektedir. Neoliberalizmle mücadelede 21. yüzyıl sosyalizmi belli liderlerin kişisel politikaları olmaktan uzaklaştırılmalı, toplumun geneli tarafından talep edilir olmalıdır. Uygulanan politikaların sistemin içine dahil edilmesi ve son olarak devletin katılımcılığı teşvik ederken, sistemi daha iyi planlaması ve denetlemesi gerekmektedir.

21. yüzyıl sosyalizminde önceliğin demokratik katılım olması, devletin var olan sistemin koruyucusu olmak yerine sistemin düzenleyicisi konumuna geri getirilmesi sosyalizm modelinin sürmesini sağlayacaktır. Ayrıca farklı ülkelerde de 21. yüzyıl sosyalizminin talep edilir hale gelmesi, bu sistemin bir ilkeler bütünü olarak evrenselleştirilmesiyle gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2013). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. (çev. F.R. Velioğlu), Doğan Egmont Yayınları, İstanbul.
- Açıl, M. (2018). *Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sistemi*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Agibalova, Ye. ve Donskoy, G. (2017). *Ortaçağ Tarihi*. (Çev. Ç. Sümer), Yordam Kitap, İstanbul.
- Atkinson, S. (Ed.). (2013). *Siyaset Kitabı*. (Çev. T. Sadak), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Aysu, A. (2010). *Topraksızlar 25 Yaşında*. Su Yayınevi, İstanbul.
- Bafou, P. (2007). *Beyond the World of Titans, and the Remaking of World Order: A Preface to a New Logic of Empire Building*. Cambridge Scholars Publishing, UK.
- Beaud, M. (2016). *Kapitalizmin Tarihi: 1500-2010*. (çev. F. Başkaya), Yordam Kitap, İstanbul.
- Becker, M. (2013). "Ecuador's Buen Vivir Socialism". R. Burbach, M. Fox ve F. Fuentes (Ed.), *Latin America's Turbulent Transitions: The Future of Twenty- First -Century Socialism*. Zed Books, London, New York. (ebook).
- Bell, K. (2014). *Achieving Environmental Justice: A Cross-National Analysis*. Policy Press, Bristol.
- Berktaş, F. (2012). "Liberalizm". Örs, H. B. (drl.). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 47-114.
- Best, A., Hanhimäki, J. M., Maiolo, J. A., ve Schulze, K. E. (2015). *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*. (çev. T. Ulaş Belge), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bitar, S. E. (2016). *US Military Bases, Quasi-bases, and Domestic Politics in Latin America*. Palgrave MacMillan, Hampshire, New York.
- Brewer-Carias, A. R. and Aucoin, L. (2010). "The 1999 Venezuelan Constitution-Making Process as an Instrument for Framing the Development of an Authoritarian Political Regime". L. E. Miller (Ed.). *Framing the State in Times of Transition: Case Studies in Constitution Making*. Institute of Peace, Washington, 505-534.
- Burbach, R., Fox, M. and Fuentes, F. (2013). *Latin America's Turbulent Transitions: The Future of Twenty- First -Century Socialism*. Zed Books, London, New York. (ebook).
- Burton, N. A. (2016). *The New Democracy Wars: The Politics of North American Democracy Promotion in the Americas*. Routledge, New York.

- Buxton, J. (2009). "Venezuela: The Political Evolution of Bolivarianism". Lievesley, G. ve Ludlam. (ed). *Reclaiming Latin America: Experiments in Radical Social Democracy*. Zed Books, London-New York, 57-74.
- Byres, T. J. (2014). "Neoliberalizm ve Az Kalkınmış Ülkelerde İlker Sermaye Birikimi". A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 143-154.
- Chapman, P. (2007). *Bananas: How The United Fruit Company Shaped The World*, Canongate Books Ltd., Edinburgh.
- Chasteen, J. C.(2016). *Born in Blood and Fire: A Concise History of Latin America*. W. W. Norton & Company, New York.
- Chasteen, J. C. (2012). *Latin Amerika Tarihi: Kanla ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*. (Çev. E. Duru), Say Yayınları, İstanbul.
- Chernick, M. W. (1996). "Peacemaking and Violence in Latin America". M. E. Brown (Ed.). *The International Dimensions of Internal Conflict*. The MIT Press, Cambridge, 267-308.
- Chomsky, N. (2014). *Halk Üzerinden Kazanç: Neoliberalizm ve Küresel Düzen*, (Çev. S. Evren) Everest Yayınları, İstanbul.
- Clarke, S. (2014). "Neoliberal Toplum Kuramı". A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 91-105.
- Colas, A. (2014). "Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler". A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 123-140.
- Crabtree, J. (2009). "Bolivia: Playing by New Rules". G. Lievesley ve S. Ludlam. (Ed). *Reclaiming Latin America: Experiments in Radical Social Democracy*. Zed Books, London-New York, 91-108.
- De las Casas, B. (2018). *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişlerinin Kısa Tarihi*. (Çev. O. Etiman), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dieterich, H. (2007). *21. Yüzyılın Sosyalizmi: Küresel Kapitalizmden Sonra Ekonomi, Toplum Ve Demokrasi*. (Çev. B. Tamar ve C. Şahin), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Ellner, S. (1988). *Venezuela's Movimiento Al Socialismo: From Guerrilla Defeat to Innovative Politics*. Duke University Press, Durham.

- Ellner, S. (2008). "Hugo Chavez'in "Devrim Sürecinin" Evrelerinin Çözümlemesi". *Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*, Topal, A. (ed), Yordam Kitap, İstanbul, 49-65.
- Ellner, S. ve Hellinger, D. (Ed.). (2004). *Venezuelan Politics in the Chávez Era: Class, Polarization, and Conflict*, Lynne Rienner Publishers, ABD.
- Farthing, L. (2019). "An Opportunity Squandered Elites, Social Movements, and the Bolivian Government of Evo Morales", S. Ellner (Ed). *Latin America's Pink Tide: Breakthroughs and Shortcomings*. Rowman & Littlefield Publishers, New York, London, 193-216.
- Favre, H. (2007). *İnkalar* (çev. İ. Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Feibelman, A. (2017). "Ecuador's 2008-2009 Debt Restructuring: A Special Case?". J. P. Bohoslavsky and R. Kunibert (Ed.). *Sovereign Debt Crises: What Have We Learned?*. Cambridge University Press, USA, 48-64.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13. – 20. Yüzyıl*. (çev. M. Cedden), İmge Kitabevi, Ankara.
- Foley, D. K. (2010). *Kapital'i Anlamak: Marx'ın İktisat Teorisi*. (Çev. H.Öngel), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Freeman, A. ve Kagarlitsky, B. (2007). *Küreselleşmenin Krizi*. (Çev. İ. Yıldız ve B. Kara), Yordam Kitap, İstanbul.
- Freeman, A. ve Kagarlitsky, B. (2007). "Dünya İmparatorluğu mu, İmparatorluklar Dünyası mı?". A. Freeman ve B. Kagarlitsky (Ed.). *Küreselleşmenin Krizi*. (Çev. İ. Yıldız ve B. Kara), Yordam Kitap, İstanbul, 7-61.
- Fülberth, G. (2014). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (Çev. S. Usta), Yordam Kitap, İstanbul.
- Galeano, E. (2006). *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*. (Çev. A. Tokatlı ve R. Hakmen), Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- Gingerich, D. W. (2013). *Political Institutions and Part- Directed Corruption in South America: Stealing for The Team*. Cambridge University Press, New York.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*. (Çev. H. Özdemir), Bigbang Yayınları, Ankara.
- Golinger, E. (2011). *Chavez şifresi*. (Çev. L. Kartal), Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul.
- Gonzalez, M. (2019). *The Ebb of the Pink Tide: The Decline of the Left in Latin America*. Pluto Books, Salisbury. (ebook).
- Goodale, M. (2019). *A Revolution in Fragments: Traversing Scales of Justice, Ideology, and Practice in Bolivia*. Duke University Press, Durham and London.

- Gott, R. (2008). *Hugo Chavez ve Bolivarcı Devrim*. (çev. H. Böğün), Yordam Kitap, İstanbul.
- Gözen, R. (Ed.). (2015). *Uluslararası ilişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Green, D. with Branford, S. (2013). *Faces of Latin America*. Monthly Review Press, New York.
- Guevara, A. (2013). *Chavez Venezuela ve Yeni Latin Amerika: Hugo Chavez ile Ropörtaj*. (çev. N. R. Çobanoğlu), Yar Yayınları, İstanbul.
- Harnecker, M. (2006). *Hugo Chavez Venezuela Devrimini anlamak*. (Çev. A. Akgün), Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Harnecker, M. (2010). *Yirmi Birinci Yüzyıl Sosyalizmi ve Latin Amerika*. (Çev. B. Baysal), Kalkedon Yayınları İstanbul.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (Çev. A. Onacak), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2010). *Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri*. (Çev. S. Savran), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Hellinger, D. (2015). "Venezuela". Vanden, E. H. ve Prevost, G. (ed). *Politics of Latin America: The Power Game*. Oxford University Press, New York, 459-480.
- Heywood, A. (2014). *Küresel Siyaset*. (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir), Adres Yayınları, Ankara.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*. (Çev. B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla), Adres Yayınları, Ankara.
- Heyworth-Dunne, V. (Kıd. Ed.). (2016). *Tarih Kitabı*. (Çev. T. Göbekçin), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Huberman, L. (2016). *Sosyalizmin Alfabetesi*. (Çev. A. Bilgi). Sol Yayınları, Ankara.
- Izurieta Andrade, P. R. (2015). *Boom&Bust Ecuador's Financial Rollercoaster: The Interplay Between Finance, Politics and social Conditions in 20th Century Ecuador*. Vernon Press, Malaga.
- Jaskoski, M. (2015). "The Colombian FARC in Northern Ecuador: Borderline and Borderland Dynamics". M. Jaskoski, A. C. Sotomayor ve A. H. Trinkunas (Ed). *American Crossings: Border Politics in the Western Hemisphere*. Johns Hopkins University Press, Maryland, 171-189.
- Karakuş Candan, T. (2014). *Neoliberal Laboratuvar Şili: Türkiye ile Benzerlikler, Farklar, Kıyaslar*. Notabene Yayınları, Ankara.
- Keen, B. and Haynes, K. (2009). *A History of Latin America*. Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston New York.
- Keen, B. ve Haynes, K. (2013). *A History of Latin America: Volume 2 Independence to the*

- Present*. Houghton Mifflin Publishing Company, Boston, New York.
- Kenneth, L. (2006). "A "Medicine of Death"? U.S. Policy and Political Disarray in Bolivia, 1985-2006". B. Loveman (Ed.). *Addicted To Failure: U.S. Security Policy in Latin America and the Andean Region*. Rowman&Littlefield Publishers, Inc., Maryland, 130-168.
- Korovkin, T. (2001). "Weak Weapons, Strong Weapons? Hidden Resistance and Political Protest in Rural Ecuador". J. I. Domiguez (Ed). *Mexico, Central, and South America: New Perspectives Race and Ethnicity*. Volume 5, Routledge, New York, 231-265.
- Kozloff, N. (2008). *Revolution!: South America and the Rise of The New Left*. Palgrave Macmillan, New York.
- Kök, M. M. (2019). "Farklı Dünyaların İnşası: Zapatista Otonomi Hareketi". C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset- Ekonomi- Toplum*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 391-417.
- Kürkçügil, M. (2007). *Devrimden Devrime Bolivya*. Yazın Yayıncılık, İstanbul.
- Kürkçügil, M. (2005). *Hugo Chavez ve Devrimde Devrim*. Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Lapavistas, C. (2014). "Neoliberal Dönemde Anayolcu İktisat Kuramı". A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 59-75.
- Lafargue, P. (2014). *Burjuvazi Öldürür: Toplu Denemeler*. Zeplin Kitap, İstanbul.
- Lansford, T. (Ed.). (2015). *Political Handbook of the World 2015*. CQ Press, USA.
- Lauderbaugh, G. (2012). *The History of Ecuador*. ABC- CLIO, LLC, California.
- Lebowitz, M. (2010). *Sosyalist Alternatif: Gerçek İnsani Gelişim*. (Çev. E. Bilen Eratalay), Yordam Kitap, İstanbul.
- Lebowitz, M. A. (2017). *Bugünden Kuralım: 21. Yüzyıl için Sosyalizm*. (Çev. P. Üçer ve İ. Akbulut), Yordam Kitap, İstanbul.
- Lewis, T. L. (2016). *Ecuador's Environmental Revolutions: Ecoimperialists, Ecodependents and Ecoresisters*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Lievesley, G. ve Ludlam, S. (2012). *Latin Amerika'da Sosyal Demokrasi Deneyimleri*. (Çev. F. Çoban), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Lopes Cardozo, M. T. A. (2013). "Decolonising Bolivian Education - Ideology versus Reality". T. G. Griffiths ve Z. Millei (Ed.). *Logics of Socialist Education: Engaging with Crisis, Insecurity and Uncertainty*. Springer Dordrecht Heidelberg, New York - London, 21 -36.
- Löwy, M. (1998). *Latin Amerika Marksizmi*. (Çev. Cüre, İ.), Belge Yayınları, İstanbul.

- Lynch, J. (2017). *Simon Bolivar*. (çev. Doğan, B. O.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- MacGregor, S. (2014). “Refah Devleti ve Neoliberalizm”. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 236-247.
- Macleod, A. (2018). *Bad News from Venezuela: Twenty Years of Fake News and Misreporting*, Routledge, New York. (ebook).
- Marcano, C. ve Barrera Tyszka, A. (2007). *Hugo Chávez: The Definitive Biography of Venezuela's Controversial President*. Random House, New York.
- Martinez, C., Fox, M. ve Farrell, J. (2010). *Venezuela Speaks!: Voices From The Grassroots*, PM Press, U.S.A.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi Cilt:1*, (Çev. M. Selik ve N. Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul.
- Marx, K ve Engels, F. (2016). *Komünist Manifesto*, (Çev. Ç. Akpınar, A. Söylemezoğlu, B. Tarakçıoğlu, T. Tugay ve A. Ünal), Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- Massabié, G. (2008). *Venezuela: A Petro-State Using Renewable Energies: A Contribution to the Global Debate about New Renewable Energies for Electricity Generation*, Springer Science & Business Media, Germany.
- Mert, A. (2005). *Venezüella'da Neler Oluyor?: Hugo Chavez ve Bolivarcı Devrim*, NK Yayınları, İstanbul.
- Metin, Y. (2017). *Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri ile Latin Amerika Ülkelerinin Mukayesesi*. Hukuk Yayınları, Ankara.
- Mijeski, K. F. ve Beck, S. H. (2011). *Pachakutik and the rise and Decline of the Ecuadorian Indigenous Movement*, Ohio University Press, Athens.
- Morales, W. Q. (2010). *A Brief History of Bolivia*. Facts On File, Inc., New York.
- Mucci, S. A. (2017). *Political and Investment Risk in the International Oil and Gas Industry*. Lexington Books, Lanham, Maryland, USA.
- Muhr, T. (2013). *Counter – Globalization and Socialism in the 21st Century: The Bolivarian Alliance for the People of our America*. Routledge, Oxon.
- Munck, R. (2014). “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 106-122.
- Nelson, M. (2019). “Walking the “Tightrope” of Socialist Governance: A Strategic Relational Analysis of Twenty-First-Century Socialism”. S. Ellner (Ed.). *Latin America's Pink*

- Tide: Breakthroughs and Shortcomings*. Rowman&Littlefield, Lanham, Maryland, 59-84.
- Okudan Dernek, K. (2019). “Latin Amerika Ülkelerinde Başkanlık Sisteminin İşleyişi”. C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset - Ekonomi-Toplum*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 23-43.
- Önal, B. ve Mehmetoğlu, B. (2019). “Rusya’nın Latin Amerika Politikaları”. C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset – Ekonomi- Toplum*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 159-192.
- Özbudun, S., Sarı, C., Komutan Yardımcısı Marcos, Demirer, T. vd. (2005). *Latin Amerika Başkaldırıyor*. Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Özbudun, S. (hızl.). (2008). *Latin Amerika’da İsyanın Tarihi*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Özbudun, S. (2012). *Latin Amerika’da Yerli Hareketleri*. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Özlüer, M. F., Özkaya, I., Şirin, T., Odabaşı, N. S. (Ed.). (2012). *Bolivya Anayasası: Hukuk, Demokrasi, Özerklik*. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Paige, J. M. (2020). *Indigenous Revolution in Ecuador and Bolivia, 1990-2005*. The University of Arizona Press, USA.
- Palley, T.I. (2014). “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 42-58.
- Sinha, S. (2014). “Neoliberalizm ve Sivil Toplum: Proje ve Olasılıklar”, A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 271-281.
- Petras, J. (2005). *Latin Amerika ve Emperyalizm: Sağ Sol Kutuplaşması*. (Çev. E. Coşkun), Mephisto Basım Yayın, İstanbul.
- Petras, J. ve Veltmeyer, H. (2007). *Latin Amerika’da Devlet İktidarı ve Toplumsal Hareketler*. (çev. A. E. Demirhan), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Petras, J., Veltmeyer, H. vd. (2006). *Küreselleşme Kısacasında Arjantin*. (Çev. H. Alpmen, Ö. İnciler), KalkedonYayınları, İstanbul.
- Petras, J. (2004). *Küreselleşme ve Direniş*, (Çev. A. Ekber), Mephisto Kitap, İstanbul.
- Post, Jarrold, M. (2007). “El Fenomeno Chavez:” Hugo Chavez of Venezuela, Modern Day Bolivar, Counterproliferation Paper No. 39, USAF Counterproliferation Center, Air University, USA.
- Raby, D. L. (2007). *Demokrasi Ve Devrim Günümüzde Latin Amerika Ve Sosyalizm*, (Çev: E. Günçiner), Yordam Kitap, İstanbul.

- Ramirez, M. C. (2011). *Between the Guerillas and the State: the Cocalero Movement, Citizenship, and Identity in the Colombian Amazon*, Duke University Press, ABD.
- Regalado, R. (2010). *Latin Amerika Yol Ayırımında: Solun ve Halk Hareketlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını*. (Çev. B. Eteşer ve S. Sezer), Akademi Yayınları, İstanbul.
- Rehrmann, N. (2012). *Simon Bolivar: Latin Amerika'yı Özgürlüğüne Kavuşturan Adamın Hayat Hikayesi*. (Çev. H. Demirel), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Renique, G. (2008). "Latin Amerika'nın Neoliberalizm Karşıtı Direnişinin Stratejik İmkanları ve Zorlukları". A. Topal (Ed.). *Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*. Yordam Kitap, İstanbul, 199-209.
- Robinson, B. (2007). "Küresel Kapitalizmin Krizi: Latin Amerika'dan Görünüş". A. Freeman ve B. Kagarlitsky (Ed.). *Küreselleşmenin Krizi*. (Çev. İ. Yıldız ve B. Kara), Yordam Kitap, İstanbul, 193-233.
- Rouquie, A. (1986). *Latin Amerika'da Askeri Devlet*. (Çev. C. Akalın, A. Kotil, C. Oktay, Ş. Tekeli, H. Tufan, A. Turalı, S. Vaner), Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Russo, C. (2018). *Solidarity in Practice: Moral Protest and the US Security State*. Cambridge University Press, UK.
- Saad-Filho, A. (2007). "Değer, Sermaye ve Sömürü". A. Saad-Filho (Ed.). *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*. (Çev. E. Kahraman, Ş. Alpagut, A. Zengin, C. Gerçek, D. Orhun, E. Ünal ve H. Böğün.), Yordam Kitap, İstanbul, 41-57.
- Saad-Filho, A. (2014a). "Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler". A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 191-201.
- Saad-Filho, A. (2014b). "Latin Amerika'da Neoliberalizmin Ekonomi Politikası". A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 361-373.
- Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (ed.). (2014). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul.
- Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Scheppele, K. L. (2019). "Autocracy Under Cover of the Transnational Legal Order". G. Shaffer, T. Ginsburg and T. C. Halliday (Ed.). *Constituon - Making and Transnational Legal Order*. Cambridge University Press, USA, 188-234.
- Sivak, M. (2010). *Evo Morales: The Extraordinary Rise of the First Indigenous President of Bolivia*. Palgrave Mcmillan, New York.

- Skidmore, E. Thomas ve Smith, H. Peter. (2005). *Modern Latin America*. Oxford University Press, New York.
- Soustelle, J. (2006). *Aztekler*. (Çev. İ. Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Striffler, S. (2002). *In The Shadows of State and Capital: The United Fruit Company , Popular Struggle, and Agrarian Restructuring in Ecuador, 1900 – 1995*. Duuke University Press, Durham and London.
- Striffler, S. (2008). “The United Fruit Company’s Legacy in Ecuador”. C. De La Torre ve S. Striffler (Ed.). *The Ecuador Reader: History, Culture, Politics*. Duke University Press, Durham and London, 239-249.
- Şahin, B. (2013). *Latin Amerika Yakılan Bellekler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Temelkuran, E. (2006). *Biz Burada Devrim Yapıyoruz Sinyorita*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Tinker Salas, M. (2015). *Venezuela: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press, New York.
- Topal, A. (2008). *Latin Amerika’yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Trinkunas, H. A. (2006). “The Military: From Marginalization to Center Stage”. J. L. McCoy and D. J. Myers (Ed.). *The Unraveling of Representative Democracy in Venezuela*. The John Hopkins University Press, 50-71.
- Uyanık, Ö. (2014). *Latin Amerika’nın Devrimci Tarihi*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Uysal Oğuz, C. (2019). “Bolivya”. C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset- Ekonomi- Toplum*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 539 – 551.
- Vacs, A. C. (2015). “Argentina”. E. H. Vanden and G. Prevost (Ed.). *Politics of Latin America: The Power Game*. Oxford University Press, New York, 343-380.
- Van Der Pijl, K. (2014). *Küresel Rekabetler*. (çev. K. Kurtul), İmge Kitabevi, Ankara.
- Vanden, E. H. ve Prevost, G. (2015). *Politics of Latin America: The Power Game*. Oxford University Press, New York.
- Veltmeyer, H. ve O’Malley, A. (2007). *Neoliberalizmi Aşmak, Latin Amerika’da Kitle Merkezli Kalkınma*. (Çev. B. Baysal ve E. Kahraman), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Veltmeyer, H. ve Petras, J. (2014). “Dış Yardım, Neoliberalizm ve ABD Emperyalizmi”. A. Saad-Filho ve D. Johnston (Ed.). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*. (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 202-212.
- Venezuela: Energy Policy, Laws and Regulations*, Handbook, Volume 1, Strategic Information and Basic Laws. (2015). International Business Publications, U.S.A.

- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, (Çev. A. Özbay Erozan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Walker Gogol, E. (2016). *Utopia and the Daialectic in Latin American Liberation*. Koninklijke Brill, Leiden, The Netherlands.
- Wallerstein, I. (2009). *Liberalizmden Sonra*, (Çev. E. Öz), Metis Yayınları, İstanbul.
- Webber, J. R. (2008). “Duraklayan Radikal Geçiş: Evo Morales, Yerli Popülizmi ve Bolivya’da Gericiliğin ve Umudun Güçleri”. A. Topal (Ed.). *Latin Amerika’yu Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*. Yordam Kitap, İstanbul, 66-89.
- Weisbrot, M. (2005). “‘Bu İnanç Dağları Bile Harekete Geçirebilir’: Hugo Chavez’le Söyleşi, 26 Kasım 2003”. A. Mert (Ed.). *Venezüella’da Neler Oluyor?: Hugo Chavez ve Bolivarıcı Devrim*. NK Yayınları, İstanbul.
- Weisbrot, M. (2015). *Failed: What The “Experts” Got Wrong About The Global Economy*. Oxford University Press, New York.
- Yay, T., Gürkan Yay, G. Ve Yılmaz, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İTO Yayınları, İstanbul.
- Yeğin, M.(2006). *Patronsuzlar*, Versus Kitap, İstanbul.
- Yeliseyeva, N. V. (2014). *Yakın Çağlar Tarihi*. (Çev. Ö. İnce), Yordam Kitap, İstanbul.
- Yeo, A. (2011). *Activists, Alliances, and Anti-U.S. Base Protests*. Cambridge University Press, USA.
- Zinn, H. (2005). *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi: 1492’den Günümüze*. (Çev. S. Sayan Özer), İmge Kitabevi, Ankara.

Makaleler

- Agosin, M. R. (1999). “Trade and Growth in Chile”. *Cepal Rewiev*, 68: 79 - 100.
- Akgemci, E. (2014). “Kronik: Venezuela’da Şiddeti Anlamak”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69 (1): 217-226.
- Altmann, P. (2013). “Plurinationality and Interculturality in Ecuador: The Indigeneous Movement and the Development of Poltical Concepts”. *Iberoamericana. Nordic Journal of Latin American and Caribeean Studies*, 43 (1-2): 47-66.
- Arı. T. M. (2004). “Onuncu Yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA)”. *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 14: 1 - 12.
- Arrueta, J. A. ve Avery, H. (2012). “Education Reform in Bolivia: Transitions Towards Which Future?”. *Research in Comparative and International Education*, 7(4): 419-433.
- Assies, W. (2004). “Bolivia: A Gas Democracy”. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 76: 25-42.

- Aviles, W. (2009). "Policy Coalitions, Economic Reform and Military Power in Ecuador and Venezuela". *Third World Quarterly*, 30(8): 1549–1564.
- Barracca, S. (2007). "Military coups in the post-cold war era: Pakistan, Ecuador and Venezuela". *Third World Quarterly*, 28 (1): 137-154.
- Bayram, M. (2016). "İnka Devlet Teşkilatı ve Pax Incaica'nın Temelleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 42: 477 – 482.
- Bayramoğlu Özügürlü, S. (2012). "Latin Amerika'da Solun Yükselişinin Siyasal Sisteme Etkileri". *Mülkiye Dergisi*, 36(274): 13-36.
- Becker, M. (2012). "Building a Plurinational Ecuador: Complications and Contradictions". *Socialism and Democracy*, 26 (3): 72-92.
- Becker, M. (2011). "Correa, Indigenous Movements and the Writing of a New Constitution in Ecuador". *Latin American Perspectives*, 38(1): 47-62.
- Becker, M. ve Riofrancos, T. N. (2018). "A Souring Friendship, a Left Divided". *NACLA Report on the Americas*, 50 (2): 124-127.
- Bethell, L. (2010). "Brazil and Latin America". *Journal of Latin American Studies*, 42: 457-485.
- Birss, M. (2005). "The Piquetero Movement: Organizing for Democracy and Social Change in Argentina's Informal Sector". *The Journal of the International Institute*, 12 (2), e-makale.
- Breton Solo De Zaldivar, V. (2017). "Three Divergent Understandings of Buen Vivir in the Ecuador of the Citizens' Revolution". *Latin American and the Caribbean Ethnic Studies*, 12(2): 188-198.
- Brogan, C. (1984). "The Retreat from Oil Nationalism in Ecuador 1976-1983." *University of London, Institute of Latin American Studies Working Papers*.
- Bulut, M. (2003). "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş". *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 26: 77 -101.
- Burbach, R. (2007). "Ecuador's Popular Revolt: Forging a New Nation". *NACLA Report on the Americas*, 40 (5): 4-9.
- Burron, N. (2012). "Unpacking U.S. Democracy Promotion in Bolivia: From Soft Tactics to Regime Change". *Latin American Perspectives*, 39 (1): 115-132.
- Buxton, J. (2018). "Venezuela: Deeper into the Abyss". *Revista De Ciencia Politica*, 38(2): 409-428.
- Canessa, A. (2006). "Todos somos indígenas: Towards a New Language of National Political Identity". *Bulletin of Latin American Research*, 25(2): 241-263.

- Centellas, M. (2015). "The Santa Cruz Autonomía Movement in Bolivia: A Case of Non-indigenous Ethnic Popular Mobilization?". *Ethnopolitics*, 15 (2): 245-264.
- Cheibub, J. A., Elkins, Z., Tom Ginsburg, T. (2011). "Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective". *Texas Law Review*, 89 (7): 1707-1731.
- Chimienti, A. ve Matthes, S. (2013). "Ecuador: Extractivism for the Twenty-First Century?". *NACLA Report on the Americas*, 46 (4): 59-61.
- Conaghan, C. M. (2007). "Ecuador's Gamble: Can Correa Govern?". *Current History*, 106 (697): 77-82.
- Corbett, C. D. (1972). "Military Institutional Development and Sociopolitical Change: The Bolivian Case". *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Special Issue: Military and Reform Governments in Latin America, 14 (4): 399-435.
- Corcoran, M. (2010). "Ecuador Crisis, Media Bias". *NACLA Report on the Americas*, 43 (6): 51-52.
- Crespo, E., O'Rourke, T. D., ve Nyman, K. J. (1991). "Effects of Liveness". *Natural Disaster Studies*, 5: 83-99.
- Çelik-Wiltse, E. (2006). "Hugo Chavez ve Venezuela'da Gelişen '21. Yüzyıl Sosyalizmi'". *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 203: 37-43.
- Delice, G. (2003). "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20: 57 - 81.
- Dosh, P. ve Kligerman, N. (2009). "Correa vs. Social Movements: Showdown in Ecuador". *NACLA Report on the Americas*, 42 (5): 21-24.
- Duman, A. (2006). "2006: Latin Amerika'nın Yılı". *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 203: 30-34.
- Duman, M.Z. (2011). "Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1): 666-700.
- Dural, A. B. (2012). "Antonio Gramsci Ve Hegemonya". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (39): 309-321.
- Durmaz, O. S. (2016). "Arjantin'den Bir Sınıf Mücadelesi Deneyimi: Piqueteros Hareketi". *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 7(10): 69-88.
- Eaton, K. (2014). "Recentralization and the Left Turn in Latin America: Diverging Outcomes in Bolivia, Ecuador and Bolivia". *Comparative Political Studies*, 47 (8): 1130-1157.
- Ellner, S. (2013). "Latin America's Radical Left in Power: Complexities and Challenges in the Twenty-First Century". *Latin American Perspectives*, 40(3): 5-25.

- Ellner, S. (2006). "Solun Hedefleri ve Latin Amerika'da Neoliberalizme Karşı Strateji Tartışmaları". *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 14: 29-46.
- Ellner, S. (2012). "The Distinguishing Features of Latin America's New Left in Power: the Governments of Hugo Chavez, Evo Morales and Rafael Correa". *Latin American Perspectives*, 39(1): 96-111.
- Enzina, W. (2008). "All We Want Is the Earth: Agrarian Reform in Bolivia". *Socialist Register*, 44: 217-236.
- Ergün, Suzan. (2010). "Arjantin'in Ekonomik İstikrarsızlık Tarihi: İnişler ve Çıkışlar". *Akademik Bakış Dergisi*, 20: 1-18.
- Evre, B. (2015). "Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi". *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4): 1-18.
- Fabricant, N. (2009). "Performative politics: The Camba Countermovement in Eastern Bolivia". *American Ethnologist*, 36(4): 768-783.
- Farthing, L. and Kohl, B. (2010). "Social Control: Bolivia's New Approach to Coca Reduction". *Latin American Perspectives*, 37 (4): 197-213.
- Feinsilver, J. M. (2008). "Oil-for-Doctors: Cuban Medical Diplomacy Gets a Little Help From a Venezuelan Friend". *Nueva Sociedad*, 216: 107-122.
- Fidan, E. (1996). "NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması". *Amme İdaresi Dergisi*, 29: 99-108.
- Fontana, L. B. (2013). "On the Perils and Potentialities of Revolution: Conflict and Collective Action in Contemporary Bolivia". *Latin American Perspectives*, 40 (3): 26- 42.
- Fraser, B. (2016). "Q&A Claudio Bifano: Venezuela Science under Siege". *Nature*, 535: 336-337.
- Freeman, R. (1994). "Banks Attempt to Savage Government of Venezuela's Rafael Caldera". *EIR*, 21(23): 24-29.
- Freeman, M. (2015). "Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları". *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), 165-188.
- Friederic, K., ve Burke, B. J. (2018). "La Revolución Ciudadana and social medicine: Undermining community in the state provision of health care in Ecuador". *Global Public Health: An International Journal for Research, Policy and Practice*, 1-15.
- Gambetti, Z. (2009). "İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi". *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40: 145-166.
- Glass, R. L. (2012). "All About Julian Assange". *Information Systems Management*, 29 (2): 165-168.

- Gürkan Yay, G. (2001a). "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi". *Yeni Türkiye Dergisi*, 42: 1234-1248.
- Gürkan Yay, G. (2001b). "Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm". *Liberal Düşünce Dergisi*, 24: 196-207.
- Harvey, D. (2012). "Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm". *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2) :67-88.
- Hawkins, K. (2010). "Populism in Venezuela: the rise of Chavismo". *Third World Quarterly*, 24 (6): 1137 - 1160.
- Hetzel, R. L. (2012). "Milton Friedman'ın İktisat Bilimine Katkıları". *Liberal Düşünce Dergisi*, 65: 29-56.
- Howard, R. (2009). "Education reform, indigenous politics, and decolonisation in the Bolivia of Evo Morales". *International Journal of Educational Development*, 29: 583–593.
- İrge, N. F. (2005). "Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 59 - 88.
- Jima-González, A. ve Paradela- López, M. (2018). The Indigenous Movement in Ecuador: Resource Access and Rafael Correa's Citizens' Revolution". *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 44 (1): 1-24.
- Kaese, F. ve Wolff, J. (2016). "Piqueteros After the Hype: Unemployed Movements in Argentina, 2008-2015". *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 102: 47-68.
- Kennemore, A. ve Weeks, G. (2011). "Twenty-First Century Socialism? The Elusive Search for a Post-Neoliberal Development Model in Bolivia and Ecuador". *Bulletin of Latin American Research*, 30(3): 267-281.
- Kingsbury, D. V., Kramarz, T. and Jacques, K. (2018). "Populism or Petrostate?: The Afterlives of Ecuador's Yasuní-ITT Initiative". *Society & Natural Resources An International Journal*, 1-18.
- Kohl, B. (2010). "Bolivia Under Morales: A Work in Progress". *Latin American Perspectives*, 37(3): 107 - 122.
- Kohl, B. ve Bresnahan, R. (2010). "Bolivia Under Morales: Consolidating Power, Initiating Decolonization". *Latin American Perspectives*, 37(3): 5-17.
- Kozanoğlu, H. (1995). "Meksika'da Kriz". *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 75: 55-64.
- Kozanoğlu, H. (1998). "Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasi İçin Tek Yol mu, Son Yol mu?". *Birikim Aylık Sosyalist Kültü Dergisi*, 113: 25-32.

- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2016). “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (2): 135 - 156.
- Lehoucq, F. ve Pérez-Liñán, A. (2014). “Breaking Out of the Coup Trap: Political Competition and Military Coups in Latin America”. *Comparative Political Studies*, 47: 1105- 1129.
- Lowrey, K. (2006). “Bolivia Multietnico y Pluricultural, Ten Years Later”. *Latin American and Caribbean Ethnic Studies*, 1(1): 63-84.
- McSherry, J. P. (1999). “Cross-Border Terrorism: Operation Condor”. *NACLA Report on the Americas*, 32 (6): 34-35.
- Morales, S. and Morales, O. (2019). “From Bribes to International Corruption: the Odebrecht Case”. *Emerald Emerging Markets Case Studies*, 9(3): 1-17.
- Motta, S. C. (2013). ““We Are the Ones We Have Been Waiting For”: The Feminization of Resistance in Venezuela”. *Latin American Perspectives*, 40: 35 - 54.
- Nahuel, A.-G. (2012). “21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the search for Development Alternatives”. *eSharp*, 18: 64 - 85.
- Okur, M. A. (2015). “Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 131-151.
- Öztürk, N. (2006). “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”. *Amme İdaresi Dergisi*, 1: 17-38.
- Paredes, G. J. (2017). “Ecuador: Why Exit Dollarization?”. *CEPAL Review*, 121: 139-156.
- Ranis, P. (2005). “Argentina’s Worker-Occupied Factories and Enterprises”. *Socialism and Democracy*, 19(3): 93–115.
- Rantala, H. K. (2009). “What Are the Gender Implications of the Bolivarian Revolution? Liberation, Equality and Gender in Present-Day Venezuela”. *POLIS Journal*, 2: 1-46.
- Requena, J. (2010). “Science Meltdown in Venezuela”. *Interciencia*, 35(6): 437-444.
- Ross, G. (2020). “Espionage, the First Amendment, and the Case Against Julian Assange”. *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 33: 747-767.
- Sağiroğlu, A. (2016). “Latin Amerika’da Asker Siyaset İlişkisi: Arjantin ve Şili’deki Askeri Darbelerin Etkileri ve Tarafları”. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 1 (1-2): 40-53.
- Spilimbergo, A. (1999). “Cooper and The Chilean Economy: 1960 - 98”. *IMF Working Paper*.
- Strom, H. (2011). “The New Bolivian Education Law”. *Revista Harvard Review of Latin America*, 11(1): 70-72.

- Sümer, G. (2008). “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 19: 119-144.
- Şanlıoğlu, Ö. (2016). “Sosyal Refah Devletinin Krizi ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2): 159-180.
- Temurlenk, M. S. ve Başar, S. (2012). “Türkiye İçin Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahmini”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1): 71-83.
- Topal, A. H. (2015). “Uluslararası Hukuk Açısından Diplomatik Sığınma ve Assange Olayı”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1): 49-74.
- Türkmen, F. (2005). “ABD’nin Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim”. *Doğu Batı Dergisi*, 32: 157-180.
- Uygur, E. Ve Uygur, F. (2013). “Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(3): 273-286.
- Uysal Oğuz, C. ve Atvur, S. (2015). “Direnişten İktidara: Bolivya’da Toplumsal Hareketlerin Siyasal Dönüşümdeki Rolü”. *Mülkiye Dergisi*, 39(2): 217-246.
- Valdivia, G. (2017). “Oil Citizens of the Revolution”. *NACLA Report on the Americas*, 49 (4): 429-435.
- Yavuz, G. (2007). “Washington Uzlaşması’ndan Post-Washington Uzlaşması’na: Kalkınma Gündeminin Biçimlenişinde “Yeni Kurumcu İktisat Etkisi””. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18(64): 23-44.
- Yıldırım, C. (2011). “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (7): 1-23.
- Wallace, T. (2003). “NGO Dilemmas: Trojan orses for Global Neoliberalism?”. *Socialist Register*, 40: 202-219.
- Webber, J. R. (2011). “A New Indigenous-Left in Ecuador?”. *NACLA Report on the Americas*, 44 (5): 9-13.
- Wiarda, H. J. (1999). “Toward Consensus in Interpreting Latin American Politics: Developmentalism, Dependency, and the “The Latin American Tradition””. *Studies in Comparative International Development*, 34(2): 50-69.
- Wilpert, G. (2003). “Collision in Venezuela”. *New Left Review*, 21: 101-116.
- Wolff, J. (2018). “Ecuador After Correa: The Struggle Over The “Citizens’ Revolution””. *Revista De Ciencia Politica*, 38(2): 281-302.

Tezler

- Akgemci, E. (2011). *Chavez Döneminde Venezuela'nın ABD'ye Yönelik Dış Politikası*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Buxton, J. (2014). *Social Policy in Venezuela: Bucking Neoliberalism or Unsustainable Clientelism*. UNRISD project on Towards Universal Social Security in Emerging Economies: Process, Institutions and Actors, İsviçre.
- Eren, F. M. (2010). *Ekonomik Kriz ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gamso, J. (2010). *Political Economy of Ecuador in the Neoliberal Era of Development*. The University of Toledo, Ohio, ABD.
- Jacome, H. L. I. (2004). *The Late 1990s Financial Crisis in Ecuador: Institutional Weaknesses, Fiscal Rigidities, and Financial Dollarization at Work*, International Monetary Fund.
- Kışlahoğlu, C. (2008). *2000'den Günümüze Latin Amerika - ABD Karşılıklı Ekonomik ve Politik Yaptırımları: Venezüella, Bolivya, Peru Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Montellano Ponce de León, M. M. (2010). *Social Movements; Development Actors in Bolivia?: A Case Study of How "Cocaleros" Movements Perceive Their Role in Bolivian Development Processes*. Master Thesis, University of Agder Faculty of Economics and Social Sciences Center for Development Studies, Norway.
- Sarı, M. (2004). *Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi. T.C. Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Rapor

- Buxton, J. (2014). *Social Policy in Venezuela: Bucking Neoliberalism or Unsustainable Clientelism*. UNRISD project on Towards Universal Social Security in Emerging Economies: Process, Institutions and Actors, İsviçre.
- Country Analysis Brief: Venezuela, (2015). U.S. Energy Information Administration, USA.
- Country Report: Venezuela 2006 – 2012, (2014). Bolivarian Republic of Venezuela Women's International Democratic Federation. Venezuela.
- Curtis, J. and Harari, D. (2018). *The 2018 Venezuelan Presidential elections*, House of Commons Library, Briefing Paper, Number CBP 8315, 18 May 2018.
- Dunkerley, J. (1998). *The 1997 Bolivian Election in Historical Perspective*, University of London, Institute of Latin American Studies Occasional Papers No. 16.

- Ekvador Cumhuriyet Ülke Raporu, (2016). Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Ekvador Ülke Bülteni, (2013). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İstanbul.
- Ending Domestic Violence in Venezuela. (2008). Amnesty International, United Kingdom.
- Fonseca, B., Polga-Hecimovich, J. ve Trinkunas, H. A. (2016). *Venezulean Military Culture*, Florida International University, USA.
- Human Rights Watch. (2013). Rape Victims as Criminals: Illegal Abortion after Rape in Ecuador, USA.
- IMF, (2005). Bolivia: Ex Post Assessment of Longer-Term Program Engagement, No:5/139, Washington, D.C.
- Long, G., Rosnick, D., Kharrazian, C., and Cashman, K. (2019). *What Happened in Bolivia's 2019 Vote Count? The Role of the OAS Electoral Observation Mission*. Center for Economic and Policy Research, Washington.
- Monaldi, F. (2015). *The Impact of the Decline in Oil Prices on the Economics, Politics and Oil Industry of Venezuela*. Colombia/SIPA, Center on Global Energy Policy.
- Núñez, C. (2010). *Venezuelan Coffee Imports Have Increased in 2010*, USDA Foreign Agricultural Service, USA.
- Polga-Hecimovich, J. (2019). *Ecuadorian Military Culture*, Florida International University, USA.
- Social Panorama of Latin America: 2018. (2019). Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), (LC/PUB.2019/3-P), Santiago.
- Socio Bosque Program, (2012). Ministry of the Environment, Government of the Republic of Ecuador.
- Socio Bosque: The Guardians of the Forest (2015). WWF, Belgium.
- Sullivan, M. P. (2013). *Hugo Chávez's Death: Implications for Venezuela and U.S. Relations*, Congressional Research Service, U.S.A.
- The Carter Center (2013). Presidential Elections in Venezuela April 14, 2013.
- The Republic of Ecuador National Development Plan. (2010). National Plan for Good Living 2009-2013: Building a Plurinational and Intercultural State Summarized Version, Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo – Senplades, Ecuador.
- Venezuela: Human Rights at risk Amid protests (2014). Amnesty International Publications, United Kingdom.

Anayasa

Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

Constitución Política del Estado (CPE) - Bolivia, 2009.

Gazete

“Latin Solunun Farklı Yüzleri”, Radikal Gazetesi, 2 Mart 2006.

“Ekvador’da 3 Devlet Başkanı”, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Şubat 1997.

Film

Power, D. (Yapımcı), Bartley, K. ve Ó Briain, D. (Yönetmen). (2003). The Revolution Will Not Be Televised [Belgesel]. Power Pictures. Ireland.

İnternet Kaynakları

11. National Security Council Report, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v05/d11>, (erişim tarihi: 20.03.2017).

15 Years of the Cuba-Venezuela Agreement,
<https://www.telesurenglish.net/telesuragenda/15-Years-of-the-Cuba-Venezuela-Agreement-20151030-0019.html>, (erişim tarihi: 30.11.2018).

1512-1513. The Laws of Burgos,
<http://faculty.smu.edu/bakewell/bakewell/texts/burgoslaws.html>, (erişim tarihi: 18.09.2017).

40 years later, the mothers of Argentina’s ‘disappeared’ refuse to be silent ,
<https://www.theguardian.com/world/2017/apr/28/mothers-plaza-de-mayo-argentina-anniversary>, (erişim tarihi: 25.08.2017).

A Century of Lawmaking for a New Nation: U.S. Congressional Documents and Debates, 1774–1875, <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llac&fileName=041/llac041.db&recNum=4>, (erişim tarihi: 26.02.2017).

A Report to the National Security Council - NSC 68,
https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf , (erişim tarihi: 11.08.2017).

A Solid Foundation for Socialism of the 21st Century: Venezuela's Maduro Restructures Several Government Ministries and Institutions,
<https://venezuelanalysis.com/news/10287>, (erişim tarihi: 25.05.2019).

After Venezuela’s flood, <https://www.economist.com/the-americas/1999/12/23/after-venezuelas-flood>, (erişim tarihi: 28.11.2018).

- All US diplomats have left Venezuela: Mike Pompeo,
<https://www.aljazeera.com/news/2019/03/diplomats-left-venezuela-pompeo-190314175747259.html>, (erişim tarihi: 25.03.2019).
- Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), <http://www.mfa.gov.tr/amerikan-devletleri-orgutu.tr.mfa>, (erişim tarihi: 08.08.2017).
- Analysis of the 2019 Bolivia Election, <https://cepr.net/report/analysis-of-the-2019-bolivia-election/>, (erişim tarihi: 03.03.2020).
- Andrés Bello: Venezuelan-born Chilean poet and scholar,
<https://www.britannica.com/biography/Andres-Bello>, (erişim tarihi: 19.08.2017)
- Annex, V. Seizures of Selected Narcotic Drugs, 2014,
http://www.incb.org/documents/Narcotic-Drugs/Technical-Publications/2015/annex_5_seizures_EFS.pdf, (erişim tarihi: 25.08.2019).
- Anti-Morales protests hit Bolivia, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7607158.stm>, (erişim tarihi: 15.02.2019).
- Argentina, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_ar.html,
 (erişim tarihi: 21.10.2017).
- Argentina Blames IMF for Crisis, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3941809.stm>, (erişim tarihi: 21.10.2017).
- As Morales arrives in Mexico, Bolivian opposition senator declares herself interim president,
<https://www.latimes.com/world-nation/story/2019-11-12/ex-bolivian-leader-evo-morales-arrives-in-mexico>, (erişim tarihi: 02.02.2020).
- Assange tried to use embassy as 'centre for spying', says Ecuador's Moreno,
<https://www.theguardian.com/media/2019/apr/14/assange-tried-to-use-embassy-as-centre-for-spying-says-ecuadors-moreno>, (erişim tarihi: 06.05.2019).
- Ballvé, T. "Bolivia's Separatist Movement", <https://nacla.org/article/bolivia%27s-separatist-movement>, (erişim tarihi: 22.05.2019).
- Barbassa, J. "Thanks, But Goodbye: Why Many of Evo Morales' Supporters Want Him to Move On", <https://www.americasquarterly.org/content/thanks-goodbye-why-evo-morales-former-supporters-want-him-gone>, (erişim tarihi: 07.03.2019).
- Bolivia (Plurinational State), <http://uis.unesco.org/en/country/bo>, (erişim tarihi: 20.12.2018).
- Bolivia declares literacy success, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7794293.stm>, (erişim tarihi: 22.11.2019).
- Bolivarcı Devrim, <http://www.handsoffvenezuela.org/bolivarci-devrim.htm>, (erişim tarihi: 25.04.2017).

- Bolivia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html>, (erişim tarihi: 22.05.2019).
- Bolivia: Amicus brief on NGO regulation, https://www.hrw.org/news/2015/08/05/bolivia-amicus-brief-ngo-regulations#_ftn13, (erişim tarihi: 25.08.2019).
- Bolivia Coup Led by Christian Fascist Pramilitary Leader and Millionaire – With Foreign Support, <https://thegrayzone.com/2019/11/11/bolivia-coup-fascist-foreign-support-fernando-camacho/>, (erişim tarihi: 15.12.2019).
- Bolivia, Ecuador let transgender people choose their legal identity, <https://www.greenleft.org.au/content/bolivia-ecuador-let-transgender-people-choose-their-legal-identity>, (erişim tarihi: 22.08.2019).
- Bolivia elections: Concern as results transmission pauses, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-50119655>, (erişim tarihi: 12.12.2019).
- Bolivya halkı Morales'e 'hayır' dedi, <https://www.dw.com/tr/bolivya-halk%C4%B1-moralese-hay%C4%B1r-dedi/a-19064757>, (erişim tarihi: 15.07.2019).
- Bolivia: Inflation rate from 1984 to 2024, <https://www.statista.com/statistics/440133/inflation-rate-in-bolivia/>, (erişim tarihi: 28.07.2019).
- Bolivia Natural Gas Reserves by Year, <https://www.indexmundi.com/energy/?country=bo&product=gas&graph=reserves>, (erişim tarihi: 22.10.2018).
- Bolivia Minimum Monthly Wage, <https://tradingeconomics.com/bolivia/minimum-wages>, (erişim tarihi: 28.07.2019).
- Bolivia opens 'anti-imperialist' military school to counter US foreign policies, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/17/bolivia-anti-imperialist-military-school-evo-morales-us>, (erişim tarihi: 20.05.2019).
- Bolivia Opposition Leader Blocked From Reaching Capital, <https://www.voanews.com/americas/bolivia-opposition-leader-blocked-reaching-capital>, (erişim tarihi: 04.12.2019).
- Bolivia Plurinational State's Constitution of 2009, https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf, (erişim tarihi: 25.11.2019).
- Bolivia: Post-1952 Regimes, <https://www.britannica.com/place/Bolivia/Post-1952-regimes#ref149139>, (erişim tarihi: 15.10.2018).

- Bolivia - Poverty headcount ratio at national poverty line,
<https://knoema.com/atlas/Bolivia/Poverty-rate-at-national-poverty-line>, (erişim tarihi: 02.08.2019).
- Bolivia: Special Elections Called After President Morales Resigns,
<https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/bolivia-special-elections-called-after-president-morales-resigns/>, (erişim tarihi: 25.12.2019).
- Bolivia: Unemployment rate from 1998 to 2018,
<https://www.statista.com/statistics/440143/unemployment-rate-in-bolivia/>, (erişim tarihi: 28.07.2019).
- Bolivian Mayor Assaulted by Protesters in Postelection Mayhem,
<https://www.nytimes.com/2019/11/07/world/americas/bolivia-mayor-protest-paint.html>, (erişim tarihi: 03.01.2020).
- Bolivian President Evo Morales resigns amid election protests,
<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-50370013>, (erişim tarihi: 25.12.2019).
- Bolivia's Agrarian Reform Initiative, <https://ain-bolivia.org/2006/06/agrarian-reform-initiative/>, (erişim tarihi: 28.06.2019).
- Bolivia's Prisons and the Impact of Law 1008, <http://ain-bolivia.org/2004/07/bolivias-prisons-and-the-impact-of-law-1008/>, (erişim tarihi: 12.02.2018).
- Bolivya ve Güney Afrika'da Su mücadeleleri, <http://www.suhakki.org/2012/12/bolivya-ve-guney-afrikada-su-hakki-mucadeleleri/#dn3>, (erişim tarihi: 05.08.2017).
- Bolivia: Youth unemployment rate from 1998 to 2018,
<https://www.statista.com/statistics/811683/youth-unemployment-rate-in-bolivia/>, (erişim tarihi: 29.07.2019).
- Bolivia's Housing Program Benefitted 150,000 Since 2006,
<https://www.telesurenglish.net/news/Bolivias-Housing-Program-Benefitted-150000-Since-2006-20190513-0011.html>, (erişim tarihi: 05.06.2019).
- Brazil – Killing of MST member increases concern over state policies that incite violence against human rights defenders, <https://www.frontlinedefenders.org/en/statement-report/brazil-%E2%80%93-killing-mst-member-increases-concern-over-state-policies-incite-violence>, (erişim tarihi: 27.02.2018).
- Brazil's Lula in Land Reform Talks, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3040418.stm>, (erişim tarihi: 12.10.2017).
- Britain and The Slave Trade, <http://www.nationalarchives.gov.uk/slavery/pdf/britain-and-the-trade.pdf>, (erişim tarihi: 12.02.2017).

- Brice, A. “Bolivian road project pits indigenous groups against President Morales”, <https://edition.cnn.com/2011/09/27/world/americas/bolivia-indigenous-protest/index.html>, (erişim tarihi: 12.06.2019).
- British Trade with Latin America in the Nineteenth and Twentieth Centuries, http://sas-space.sas.ac.uk/3397/1/B75_-_British_Trade_With_Latin_America_in_the_Nineteenth_and_Twentieth_Centuries.pdf, (erişim tarihi: 11.08.2017).
- Chaco War, <https://www.britannica.com/event/Chaco-War>, (erişim tarihi: 12.10.2018).
- Campbell, D. “Bolivia's leftwing upstart alarms US”, <https://www.theguardian.com/world/2002/jul/15/usa.duncancampbell>, (erişim tarihi: 07.05.2019).
- China grants \$5.3 billion credit line to Ecuador, <https://www.reuters.com/article/colombia-china-loans/china-grants-5-3-billion-credit-line-to-ecuador-idUSL1N0UL1NM20150106>, (erişim tarihi: 22.05.2019).
- CIA Machinations in Chile in 1970, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol47no3/article03.html>, (erişim tarihi: 02.09.2017).
- Ciccariello-Maher, G. “Venezuela: Call It What It Is—a Coup”, <https://www.thenation.com/article/venezuela-coup-guaido-maduro/>, (erişim tarihi: 25.02.2019).
- Cohen, L., Castro, I. “As Venezuela coffee output sinks, it swaps oil to import Nicaraguan beans”, <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-nicaragua-coffee-insight/as-venezuela-coffee-output-sinks-it-swaps-oil-to-import-nicaraguan-beans-idUSKBN0LX1EY20150301>, (erişim tarihi: 20.12.2018).
- Cohen, L., Ellsworth, B. “Venezuela's PDVSA in oil deal with firm part-owned by Florida Republican”, <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-oil/venezuelas-pdvsa-in-oil-deal-with-firm-part-owned-by-florida-republican-idUSKCN1P11EM>, (erişim tarihi: 05.01.2019).
- Colombia cocaine production acreage at 'record level', <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-45578492>, (erişim tarihi: 03.11.2019).
- CONAIE, <https://conaie.org/quienes-somos/>, (erişim tarihi: 08.03.2018).
- Collins, D. “Bolivian president's new residence is as imposing as it is divisive”, <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/16/bolivian-president-evo-morales-new-residence-is-as-imposing-as-it-is-divisive-la-paz>, (erişim tarihi: 05.03.2019).

- Collyns, D. “Bolivia: narrow win for Evo Morales announced in presidential election”, <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/25/bolivia-evo-morales-narrowly-wins-fourth-presidential-term>, (erişim tarihi: 09.11.2019).
- Collyns, D. “Rude, ungrateful and meddling!: why Ecuador turned on Assange”, <https://www.theguardian.com/media/2019/apr/11/julian-assange-ecuador-president-lenin-moreno-evict-from-embassy>, (erişim tarihi: 17.09.2019).
- CONAIE Indigenous Organization Evicted from Headquarters by Ecuadorian Government, <http://upsidedownworld.org/archives/ecuador/conaie-indigenous-organization-evicted-from-headquarters-by-ecuadorian-government-2/>, (erişim tarihi: 25.07.2019).
- Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador (CONAIE), <http://humanrightsconnected.org/organizations/confederacion-de-nacionalidades-indigenas-del-ecuador-conaie>, (erişim tarihi: 08.03.2018).
- Consejo Nacional Indio de Venezuela (CONIVE), <http://www.conive.org/>, (erişim tarihi: 16.06.2017).
- Corrales, J. “Venezuela in the 1980s, the 1990s and beyond”, <https://revista.drclas.harvard.edu/book/venezuela-1980s-1990s-and-beyond>, (erişim tarihi: 12.12.2018).
- Country Analysis Brief: Ecuador, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Ecuador/Ecuador.pdf, (erişim tarihi: 25.06.2019).
- Cuban doctors return from Ecuador after end of agreements, <https://oncubanews.com/en/cuba/cuban-doctors-return-from-ecuador-after-end-of-agreements/>, (erişim tarihi: 05.05.2020).
- Depersio, G. “Why did oil prices drop so much in 2014?”, <https://www.investopedia.com/ask/answers/030315/why-did-oil-prices-drop-so-much-2014.asp>, (erişim tarihi: 20.01.2019).
- Desperation in Ecuador, <https://www.economist.com/node/273105>, (erişim tarihi: 18.03.2018).
- Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/CifteVergilendirme/diplomatik_viyana_sozlesme.htm, (erişim tarihi: 23.09.2019).
- Dmitracova, O., “Assange could face death penalty in U.S.: lawyers”, <https://www.reuters.com/article/us-wikileaks-assange-idUSTRE7096RQ20110111>, (erişim tarihi: 18.10.2019).

Document #22: "Pact of Punto Fijo," Acción Democrática, COPEI and Unión Republicana Democrática (1958),

<https://library.brown.edu/create/modernlatinamerica/chapters/chapter-8-venezuela/primary-documents-with-accompanying-discussion-questions/document-22-pact-of-punto-fijo-accion-democratica-copei-and-union-republicana-democratica-1958/>, (erişim tarihi: 02.03.2017).

Ecuador, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ec.html>, (erişim tarihi: 18.10.2018).

Ecuador, <https://lac.unwomen.org/en/donde-estamos/ecuador>, (erişim tarihi: 25.08.2019).

Ecuador, <http://uis.unesco.org/en/country/ec>, (erişim tarihi: 02.09.2019).

Ecuador abortion: President Correa threatens to resign, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-24499248>, (erişim tarihi: 23.07.2019).

Ecuador Citizens Revolution Makes It World Green Energy Leader, <https://www.telesurenglish.net/news/Ecuador-Unveils-Massive-Renewable-Energy-Power-Plant-20161118-0023.html>, (erişim tarihi: 29.08.2019).

Ecuador: "Collateral Damage" From Aerial Spraying on the Northern Border, <https://www.tni.org/es/node/12061>, (erişim tarihi: 02.09.2019).

Ecuador Crude Oil Production, <https://tradingeconomics.com/ecuador/crude-oil-production>, (erişim tarihi: 25.05.2019).

Ecuador Expels U.S. Ambassador Over WikiLeaks Cable, By Simon Romero, <https://www.nytimes.com/2011/04/06/world/americas/06ecuador.html>, (erişim tarihi: 27.06.2019).

Ecuador facts and figures. https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/148.htm, (erişim tarihi: 25.08.2019).

Ecuador Healthcare Spending 2000-2020, <https://www.macrotrends.net/countries/ECU/ecuador/healthcare-spending>, (erişim tarihi: 05.04.2019).

Ecuador: Infant mortality rate from 2008 to 2018 (in deaths per 1,000 live births), <https://www.statista.com/statistics/806805/infant-mortality-in-ecuador/>, (erişim tarihi: 05.04.2019).

Ecuador Plans to Remove Socialist Indoctrination from School Textbooks, https://panampost.com/mamela-fiallo/2019/04/25/ecuador-plans-to-remove-socialist-indoctrination-from-school-textbooks/?__cf_chl_jschl_tk__=d66f34bf51d176779ec0face928ac13c077efb6a-

1587386205-0-

AWJ1NUuXglXya4usATGNqS78ur_v0pTMaJyliR20Amod0rR2cczBeoBDbwLMlrT
a4e8M8wjgaoaeqS-

4hpP01AMJOGGtcXwdFiVI9FVUcxs5AFyfFrlcHMpthRxeFce9SCHx64-

IvIUhs iptO9UAcocRjOSC0IkqFXUTCAMATOREGy6o51STsklNpdwLSW0xnGt
i_rOZznphzFbdANiJFtdmEMBhz3a6te57lIBHRRweQE37-

TYXNqzdeZnjhipNjDWJTOrrRoPCxwyU4rk9MTB48xpNBHWJN-

4HWVVE23cs1mTa0E4iPh4kxhReo3gbKHGn08VskiwV_2Pirp3cKjzDQq05jMHYEv
qh39Ve5L-bSTcCc-

TUqk0IJ5McrK6mWNEJhWIj5MGpG3y_2PnPOxqPMGE8TdSjQI_onxmvBibG5Szd
Po9wpsX5yLDOZGcJ5BTysa4Ia0eT4SUoBClZ0&cn-reloaded=1, (erişim tarihi:
15.05.2020).

Ecuador protests end after deal struck with indigenous leaders,
<https://www.theguardian.com/world/2019/oct/14/ecuador-protests-end-after-deal-struck-with-indigenous-leaders>, (erişim tarihi: 25.10.2019).

Ecuador to Default on Debt Backed by U.S.,
<https://www.nytimes.com/1999/09/27/world/ecuador-to-default-on-debt-backed-by-us.html>, (erişim tarihi: 15.03.2018).

Ecuador votes to reduce oil exploitation in Yasuní National Park,
<https://news.mongabay.com/2018/02/ecuador-votes-to-reduce-oil-exploitation-in-yasuni-national-park/>, (erişim tarihi: 27.08.2019).

Ecuador's ex-president Rafael Correa requests asylum in Belgium.
<https://www.theguardian.com/world/2018/nov/08/rafael-correa-ecuador-ex-president-asylum-belgium>, (erişim tarihi: 12.09.2019).

Ecuador's Moreno Met Manafort, Discussed Handing Over Assange to US: Report,
<https://www.telesurenglish.net/news/Ecuadors-Moreno-Met-Manafort-Discussed-Handing-Over-Assange-to-US-Report-20181204-0016.html>, (erişim tarihi: 05.04.2019).

Ekvator Cumhuriyeti, <https://aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/ekvator-cumhuriyeti/925393>, (erişim tarihi: 12.12.2017).

Ellis, E. "Murder of the campesinos",
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/oct/02/venezuela-land-rights-chavez-farmers>, (erişim tarihi: 03.02.2019).

Erdoğdu, A. "Arjantin'in tanıdık hikâyesi", <https://www.birgun.net/haber-detay/arjantin-in>

- tanidik-hikayesi-79348.html, (erişim tarihi: 15.10.2017).
- Erman, M. “Exxon wins freeze on \$12 billion of Venezuelan assets”, <https://www.reuters.com/article/us-exxon-venezuela/exxon-wins-freeze-on-12-billion-of-venezuelan-assets-idUSN0741426720080208>, (erişim tarihi: 07.01.2019).
- Evo Morales granted refugee status in Argentina, <https://www.aljazeera.com/news/2019/12/evo-morales-granted-refugee-status-argentina-191212145522052.html>, (erişim tarihi: 07.02.2020).
- Extradition (Sweden) Regulations (1988), Erişim: <https://www.legislation.gov.au/Details/F2004C00142>, (erişim tarihi: 15.07.2019).
- Fernandes, S. “Social Policy in Chávez's Venezuela”, <https://revista.drclas.harvard.edu/book/social-policy-ch%C3%A1vezs-venezuela>, (erişim tarihi: 11.12.2018).
- Field, L. “Ecuador's Pan-Indian Uprising”, <https://nacla.org/article/ecuadors-pan-indian-uprising>, (erişim tarihi: 20.03.2018).
- Fuentes, F. “Bolivia's struggle for justice, against right-wing offensive”, <https://www.greenleft.org.au/content/bolivias-struggle-justice-against-right-wing-offensive>, (erişim tarihi: 07.05.2019).
- Further statement Julian Assange v Swedish Prosecution Authority, Erişim: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2011-0264-judgment.pdf>, (erişim tarihi: 25.11.2019).
- Gaceta Oficial De La Republica Bolivariana De Venezuela N° 37322 DEL 12 DE NOVIEMBRE DE 2001, http://www.derechos.org/ve/pw/wp-content/uploads/ley_FUS.pdf, (erişim tarihi: 05.12.2018).
- Gallegos, F. R. “Ecuador veers to neoliberalism”, <https://mondediplo.com/2018/12/06ramirez>, (erişim tarihi: 25.06.2019).
- Global Alliance on HIV - ECUADOR, https://www.ifrc.org/docs/Appeals/annual08/Ecuadorcountrysheet_FINAL.pdf, (erişim tarihi: 27.08.2019).
- González, M. “Spain modernizing Venezuelan tanks despite EU-wide arms embargo”, https://elpais.com/elpais/2018/12/31/inenglish/1546243499_331028.html, (erişim tarihi: 12.01.2019).
- Göksu, C. “Bolivya’da Ulusallaştırma Süreci ve Bölgeye Etkileri”. http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=626, (erişim tarihi: 12.03.2017).

- Grant, W. "Venezuela flood victims still live in ruins 10 years on" <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8412249.stm>, (erişim tarihi: 28.11.2018).
- Grant, W. "Zapatista ayaklanması ne değiştirdi?", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140102_zapatista_meksika, (erişim tarihi: 02.02.2018).
- Guaido vs Maduro: Who is backing whom in Venezuela?, <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-support-factbox/guaido-vs-maduro-who-is-backing-whom-in-venezuela-idUSKCN1S62DY>, (erişim tarihi: 05.06.2019).
- Gupta, G. "Ex-Venezuela PDVSA boss denies \$11 billion corruption allegations", <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-pdvsa/ex-venezuela-pdvsa-boss-denies-11-billion-corruption-allegations-idUSKCN12K2EV>, (erişim tarihi: 05.01.2019).
- Hamarsha, M. ve Perol, C. "Ecuador Indigenous Protests Braved 'War Zone' to Win People's Victory, But Anti-IMF Fight Not Over", <https://nacla.org/news/2019/10/17/ecuador-indigenous-protesters-war-zone-peoples-victory-anti-imf-austerity>, (erişim tarihi: 25.10.2019).
- Harnecker, M. "Social Movements and Progressive Governments: Building a New Relationship in Latin America", <https://monthlyreview.org/2016/01/01/social-movements-and-progressive-governments/>, (erişim tarihi: 22.02.2018).
- Harnecker, M. "Reading Marx's Capital Today: Lessons from Latin America", <https://socialistproject.ca/2017/03/b1377/>, (erişim tarihi: 25.05.2018).
- Hickel, J. "A Short History of Neoliberalism (And How We Can Fix It)". http://www.newleftproject.org/index.php/site/article_comments/a_short_history_of_neoliberalism_and_how_we_can_fix_it, (erişim tarihi: 20.03.2017).
- Hilleary, C. "Are Race and Class at the Root of Venezuela's Political Crisis?", <https://www.voanews.com/a/are-race-and-class-at-the-root-of-venezuelas-political-crisis/1886458.html>, (erişim tarihi: 27.11.2018).
- History, <https://www.telesurenglish.net/pages/about.html> (Erişim Tarihi: 13.03.2019).
- History of Ecuador, Heritage, <https://www.ecuador.com/culture/history/>, (erişim tarihi: 18.10.2018).
- Honduras'ta darbe. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090629_honduras.shtml, (erişim tarihi: 25.06.2019).
- Hugo Chávez and the Future of Venezuela, <http://www.coha.org/hugo-chavez-and-the-future-of-venezuela/>, (erişim tarihi: 05.12.2018).

- In pursuit of Bolivia's secret Nazi, <https://www.theguardian.com/world/2008/sep/10/bolivia-germany>, (erişim tarihi: 22.05.2019).
- Indian Affairs: Laws and Treaties, <http://archive.is/yInl>, (erişim tarihi: 25.02.2017).
- International Narcotics Control Strategy Report, Volume I, Drug and Chemical Control, March 2019, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/04/INCSR-Vol-INCSR-Vol.-I-1.pdf>, (erişim tarihi: 02.01.2020).
- Interview for Woman's Own ("no such thing as society"), <http://www.margareththatcher.org/document/106689>, (erişim tarihi: 18.04.2017).
- James, S. and López, N. "Hugo Chávez knew that his revolution depended on women", <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/mar/08/hugo-chavez-revolution-depended-on-women>, (erişim tarihi: 22.01.2019).
- Joint Declaration, <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2004/ing/d141204i.html>, (erişim tarihi: 12.03.2019).
- Julian Assange can be arrested in Ecuador embassy, UK warns, <https://www.theguardian.com/media/2012/aug/16/julian-assange-ecuador-embassy-asylum>, (erişim tarihi: 18.10.2019).
- Julian Assange is made an Ecuadorian citizen in effort to resolve impasse, <https://www.theguardian.com/media/2018/jan/11/julian-assange-is-made-ecuadorian-citizen-in-effort-to-resolve-impasse>, (erişim tarihi: 05.06.2019).
- Julian Assange wins right to pursue extradition fight, <https://www.bbc.com/news/uk-16027942>, (erişim tarihi: 15 Ekim 2019).
- Kohl, B. ve Farthing, L. "The Price of Success: Bolivia's War Against Drugs and the Poor", <https://nacla.org/article/price-success-bolivias-war-against-drugs-and-poor>, (erişim tarihi: 12.12.2017).
- Kumm, B. "The Death of Che Guevera", <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP69B00369R000200270022-1.pdf>, (erişim tarihi: 25.02.2019).
- Landless Worker's Movement in Brazil Wins Reforestation Award, <https://www.telesurtv.net/english/news/Landless-Workers-Movement-in-Brazil-Wins-Reforestation-Award-20171101-0023.html>, (erişim tarihi: 12.02.2018).
- Latin Amerika'da Neoliberalizmin Tökezleyişi, <http://bianet.org/bianet/bianet/72504-latin-amerikada-neoliberalizmin-tokezleyisi>, (erişim tarihi: 17.10.2017).
- Latin Solunun Farklı Yüzleri, <http://www.radikal.com.tr/hayat/latin-solunun-farkli-yuzleri-1-773310/>, (erişim tarihi: 11.09.2017).
- Lazare-Maurice Tisserand, http://data.bnf.fr/12504747/lazare-maurice_tisserand/, (erişim

tarihi: 17.07.2017).

Leader of Bolivia Forced to Resign; Palace is Bombed,

<https://www.nytimes.com/1970/10/07/archives/leader-of-bolivia-forced-to-resign-palace-is-bombed-gen-ovando.html>, (erişim tarihi: 12.10.2018).

Lesnick, B. “Corporate Titans Target Venezuela”,

<https://www.counterpunch.org/2019/02/06/corporate-titans-target-venezuela/>, (erişim tarihi: 22.02.2019).

Lombrana, L. M. “Bolivia’s Almost Impossible Lithium Dream”,

<https://www.bloomberg.com/news/features/2018-12-03/bolivia-s-almost-impossible-lithium-dream>, (erişim tarihi: 25.12.2018).

Maduro is No Chávez, For Now, <https://www.americasquarterly.org/article/maduro-is-no-chavez-for-now/>, (erişim tarihi: 21.02.2020).

Mahkemeye çıkarılan Assange tutuklandı, <https://www.dw.com/tr/mahkemeye-%C3%A7%C4%B1kar%C4%B1lan-assange-tutukland%C4%B1/a-48293758>, (erişim tarihi: 25.05.2019).

Mallett-Outtrim, R. “Death Toll Rises in Venezuela; Opposition Demonstrators Say They're Fighting a War of "Attrition", <https://venezuelanalysis.com/news/10372>, (erişim tarihi: 02.03.2019).

Mallett-Outtrim, R. “Has Venezuela Really Banned Opposition Parties from Elections?”, <https://venezuelanalysis.com/analysis/13564>, (erişim tarihi: 25.01.2019).

Manifest Destiny, <http://www.history.com/topics/manifest-destiny>, (erişim tarihi: 11.08.2017)

Meksika’da yüzlerce köylü NAFTA’ya karşı yürüdü,

<https://www.evrensel.net/haber/328828/meksikada-yuzlerce-koylu-naftaya-karsi-yurudu>, (erişim tarihi: 20.10.2017).

Member Countries, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm, (erişim tarihi: 25.05.2020).

Mexico president declines to take sides in Venezuela crisis,

<https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mexico/mexico-president-declines-to-take-sides-in-venezuela-crisis-idUSKCN1QF1R7>, (erişim tarihi: 05.03.2019).

Mexico’s AMLO to Zapatistas: Let's Put Aside Our Differences, <https://www.telesurenglish.net/news/Mexico-AMLO-Zapatistas-call-for-Unity-20190708-0011.html>, (erişim tarihi: 05.02.2018).

- Chevalier, M. "Society, Manners and Politics in the United States [1839]", <http://oll.libertyfund.org/titles/chevalier-society-manners-and-politics-in-the-united-states>, (erişim tarihi: 02.09.2017).
- Minorities and indigenous peoples in Venezuela, <https://minorityrights.org/country/venezuela/>, (erişim tarihi: 10.01.2019).
- Misión Cultura, https://www.ecured.cu/Misi%C3%B3n_Cultura, (erişim tarihi: 22.02.2019).
- Misión Madres del Barrio, <https://plataformacelac.org/en/programa/908>, (erişim tarihi: 19.01.2019).
- Mission Tree turns 13 years promoting the eco-socialist Homeland, <http://vicepresidencia.gob.ve/mision-arbol-cumple-13-anos-impulsando-la-patria-ecosocialista/>, (erişim tarihi: 11.12.2017).
- Morales Averts Runoff in Bolivia, Officials Say, but Anger and Doubt Remain, <https://www.nytimes.com/2019/10/25/world/americas/bolivia-election-president-evo-morales.html>, (erişim tarihi: 04.01.2020).
- Morsbach, G. "Venezuela mayor tried over siege", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/5097734.stm>, (erişim tarihi: 15.01.2019).
- Mortality rate, infant (per 1,000 live births), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=VE>, (erişim tarihi: 30.11.2018).
- NGOs: A New Face of Destabilization in Latin America, <https://www.telesur.tv/english/analysis/NGOs-A-New-Face-of-Destabilization-in-Latin-America-20160605-0025.html>, (erişim tarihi: 20.09.2017).
- NSC-68, 1950, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/NSC68>, (erişim tarihi: 20.08.2017).
- Oakford, S. "Growing Coca While US States Sell Legal Weed", https://www.vice.com/en_us/article/ev9vzk/the-white-house-blacklisted-bolivia-for-growing-coca-while-us-states-sell-legal-weed, (erişim tarihi: 25.06.2019).
- Occupy Buenos Aires: the workers' movement that transformed a city, and inspired the world, <https://www.theguardian.com/cities/2016/mar/10/occupy-buenos-aires-argentina-workers-cooperative-movement>, (erişim tarihi: 20.02.2018).
- Only eight countries meet two key conditions for sustainable development as United Nations adopts Sustainable Development Goals, <https://www.footprintnetwork.org/2015/09/23/eight-countries-meet-two-key->

- conditions-sustainable-development-united-nations-adopts-sustainable-development-goals/, (erişim tarihi: 29.08.2019).
- OPEC Basket Price, https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/40.htm, (erişim tarihi: 17.01.2019).
- OPEC Bulletin 6/09,
https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OB062009.pdf , (erişim tarihi: 26.08.2019).
- Palast, G. “Time to cry for Argentina”,
<https://www.theguardian.com/business/2001/aug/12/argentina.theobserver>, (erişim tarihi: 20.01.2018).
- Parenti, C. “Hugo Chávez and Petro Populism: What Venezuela's revolution is made of”,
<https://www.thenation.com/article/hugo-chavez-and-petro-populism/>, (erişim tarihi: 02.09.2017).
- Paying for the universities, <https://www.economist.com/the-americas/1997/08/21/paying-for-the-universities>, (erişim tarihi: 04.01.2019).
- Peñaranda U., R. “Morales or Mesa? Either Way, Bolivia Faces Tough Questions”,
<https://www.americasquarterly.org/article/morales-or-mesa-either-way-bolivia-faces-tough-questions/>, (erişim tarihi: 04.01.2020).
- Petras, J. “Imperialism and NGOs in Latin America”,
<https://monthlyreview.org/1997/12/01/imperialism-and-ngos-in-latin-america/>, (erişim tarihi: 22.08.2017).
- Phillips, T. “Venezuela Elections: Maduro Wins Second Term” .
<https://www.theguardian.com/world/2018/may/21/venezuela-elections-nicolas-maduro-wins-second-term>, (erişim tarihi: 12.01.2019).
- "Por ahora" - Hugo Chavez 4 de Febrero 1992,
<https://www.youtube.com/watch?v=iKcoFPsoKLU>, (erişim tarihi: 05.08.2017).
- Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population),
<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=VE>, (erişim tarihi: 29.01.2019).
- Resource Guide: Venezuela's 2014 Protests, <https://www.as-coa.org/resource-guide-venezuelas-2014-protests#timeline>, (erişim tarihi: 22.02.2019).
- Rendon, M. “The Maduro Diet: Food v. Freedom in Venezuela”,
<https://www.csis.org/analysis/maduro-diet-food-v-freedom-venezuela>, (erişim tarihi: 20.01.2019).

- Republic of Ecuador Constitution of 2008,
<http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>, (erişim tarihi: 25.08.2019).
- Responsible Mining in Venezuela, http://www.desarrollominero.gob.ve/wp-content/uploads/2018/01/Minerals_Catalog_2018.pdf, (erişim tarihi: 04.01.2019).
- Rohter, L. “Ecuador Coup Shifts Control To No. 2 Man”,
<https://www.nytimes.com/2000/01/23/world/ecuador-coup-shifts-control-to-no-2-man.html>, (erişim tarihi: 20.02.2018).
- Romero, S. “Bolivians Ratify New Constitution”,
<https://www.nytimes.com/2009/01/26/world/americas/26bolivia.html>, (erişim tarihi: 25.12.2018).
- Roosevelt Corollary to the Monroe Doctrine, <http://www.theodore-roosevelt.com/images/research/speeches/trmdcorollary.pdf>, (erişim tarihi: 15.10.2017).
- Rotten Fruit, <https://www.ft.com/content/778739c4-f869-11db-a940-000b5df10621>, (erişim tarihi: 11.09.2017).
- Saavedra, L. A. “Historic challenge for CONAIE”,
[2/18/2015http://www.lapress.org/articles.asp?item=1&art=7128](http://www.lapress.org/articles.asp?item=1&art=7128), (erişim tarihi: 26.08.2019).
- Sabur, R. “Spain refuses to hand over Venezuela opposition leader taking refuge in embassy”, <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/05/03/spain-refuses-hand-venezuela-opposition-leader-taking-refuge/>, (erişim tarihi: 25.06.2019).
- Segar, M. “‘Good for business’: Trump adviser Bolton admits US interest in Venezuela’s ‘oil capabilities’”, <https://www.rt.com/usa/449982-john-bolton-oil-venezuela/>, (erişim tarihi: 25.02.2019).
- Shifter, M. “Civil-Military Relations Sour as Correa Amasses Power in Ecuador”, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/18103/civil-military-relations-sour-as-correa-amasses-power-in-ecuador>, (erişim tarihi: 12.02.2019).
- Shultz, J. “The Second Water War in Bolivia”, <https://zcomm.org/znetarticle/the-second-water-war-in-bolivia-by-jim-shultz/>, (erişim tarihi: 22.06.2017).
- Siekmeier, J. M. “Bolivia shows how Andean nations can be punished by U.S. neoliberal soft power if they refuse to assist in the ‘war on drugs’”,
<http://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2014/06/06/bolivia-shows-how-andean-nations-can->

be-punished-by-u-s-neoliberal-soft-power-if-they-refuse-to-assist-in-the-war-on-drugs/, (erişim tarihi: 05.12.2017).

Smith, S., “Ecuador’s Accomplishments under the 10 Years of Rafael Correa’s Citizen’s Revolution”, <http://www.coha.org/ecuadors-accomplishments-under-the-10-years-of-rafael-correas-citizens-revolution/>, (erişim tarihi: 25.12.2018).

Smith, S. “Ecuador’s Accomplishments under the 10 Years of Rafael Correa’s Citizen’s Revolution”, <http://www.coha.org/ecuadors-accomplishments-under-the-10-years-of-rafael-correas-citizens-revolution/>, (erişim tarihi: 18.10.2018).

Smith, S., “Eleven Years of the “Process of Change” in Evo Morales’ Bolivia”. <http://www.coha.org/eleven-years-of-the-process-of-change-in-evo-morales-bolivia/>, (erişim tarihi: 20.04.2019).

Social Missions in Venezuela Factsheet, Embassy of the Bolivarian Republic of Venezuela to the United States, <http://www.embavenez-us.org>, (erişim tarihi: 25.11.2018).

Sojo, C. A. “Venezuela’s Chavez Closes World Social Forum with Call to Transcend Capitalism”, <https://venezuelanalysis.com/news/907>, (erişim tarihi: 13.12.2018).

Soon the end of Cuban doctors in Ecuador, <https://www.tellerreport.com/news/2019-11-14---soon-the-end-of-cuban-doctors-in-ecuador-.r1ldLMcciH.html>, (erişim tarihi: 05.05.2020).

South America and the British Empire, <http://www.britishempire.co.uk/maproom/southamerica.htm>, (erişim tarihi: 20.08.2017).

South American Nations Back Ecuador in Assange Row, <https://www.dw.com/en/south-american-nations-back-ecuador-in-assange-row/a-16179326>, (erişim tarihi: 25.09.2019).

Spotlight on Bolivia: The “Coca Diplomacy” of Evo Morales, <http://www.coha.org/spotlight-on-bolivia-the-coca-diplomacy-of-evo-morales/>, (erişim tarihi: 27.09.2019).

Spring, J. ve Boadle, A. “Brazil to fight invasions by landless workers: official”, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-landrights/brazil-to-fight-invasions-by-landless-workers-official-idUSKCN1P82AV> (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

Statistics, https://www.unicef.org/infobycountry/bolivia_statistics.html, (erişim tarihi: 25.06.2019).

Stauffer, C. “Special Report: Morales, indigenous icon, loses support among Bolivia's native people”, <https://www.reuters.com/article/us-bolivia-indigenous-specialreport/special->

report-morales-indigenous-icon-loses-support-among-bolivias-native-people-idUSKCN1L913T, (erişim tarihi: 15.05.2019).

Stefanoni, P. “The MAS is of the Centre-Left: Interview with Álvaro García Linera, newly elected Bolivian vice-president”,
<http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article938>, (erişim tarihi: 28.08.2019).

Supreme Decree No.28701,
<https://www.cremades.com/pics/contenido/File634528959165688688.pdf>, (erişim tarihi: 25.12.2018).

Supreme Decree No 28701 of May 1, 2006 – Hydrocarbons,
<https://worldservicesgroup.com/publications.asp?action=article&artid=1325>, (erişim tarihi: 25.12.2018).

The Guri Hydroelectric Power Plant Project, Venezuela, <https://www.power-technology.com/projects/gurihydroelectric/>, (erişim tarihi: 05.02.2019).

Trading Economics, <https://tr.tradingeconomics.com/indicators>, (erişim tarihi: 20.09.2017).

Trigona, M. “Workers in Control: Venezuela’s Occupied Factories”,
<https://venezuelanalysis.com/analysis/2055>, (erişim tarihi: 17.02.2018).

Tsakiroglou, T. “Venezuela: ”Yeni Bir Devrimci Özne Oluşmakta”, Marta Harnecker Röportajı”, <http://isyandan.org/makaleler/venezuela-yeni-bir-devrimci-ozne-olusmakta-marta-harnecker-roportaji/>, (erişim tarihi: 25.03.2018).

UN Human Rights report on Venezuela urges immediate measures to halt and remedy grave rights violations,
<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24788&LangID=E>, (erişim tarihi: 27.07.2019).

UNICEF Data Warehouse,
https://data.unicef.org/resources/data_explorer/unicef_f/?ag=UNICEF&df=GLOBAL_DATAFLOW&ver=1.0&dq=VEN.ED_15-24_LR.&startPeriod=1970&endPeriod=2020, (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

USAID, <https://www.usaid.gov/>, (erişim tarihi: 20.08.2017).

Uyanık, Ö. “Latin Amerika’da ABD destekli darbeler”,
<https://www.bilimveutopya.com.tr/latin-amerikada-abd-destekli-darbeler>, (erişim tarihi: 12.03.2017).

Venezuela, <https://www.britannica.com/place/Venezuela/The-Andinos#ref407797>, (erişim tarihi: 04.04.2017).

Venezuela, <https://data.unicef.org/country/ven/>, (Erişim Tarihi: 05.12.2018).

Venezuela, <https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=VEN>, (erişim tarihi: 04.02.2019).

Venezuela blackout: what caused it and what happens next?, <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/13/venezuela-blackout-what-caused-it-and-what-happens-next>, (erişim tarihi: 22.04.2019).

Venezuela: Gas, <https://www.worldenergy.org/data/resources/country/venezuela/gas>, (erişim tarihi: 05.02.2019).

Venezuela Gets Big I.M.F. Credit, Backing Market Reforms, PAUL LEWIS, <https://www.nytimes.com/1996/07/13/world/venezuela-gets-big-imf-credit-backing-market-reforms.html>, (erişim tarihi: 30.11.2018).

Venezuela President Maduro Sworn in for Second Term, <https://www.bbc.com/news/world-46821653>, (erişim tarihi: 12.02.2019).

Venezuelan army calls removal of Bolivar and Chavez pictures an "insult", <https://www.sandiegouniontribune.com/sdhoy-venezuelan-army-calls-removal-of-bolivar-and-2016jan08-story.html>, (erişim tarihi: 28.01.2019).

Venezuelan Parliament approves law governing political transition, <https://www.efe.com/efe/english/world/venezuelan-parliament-approves-law-governing-political-transition/50000262-3888992>, (erişim tarihi: 07.03.2019).

Venezuela'da ABD destekli Ulusal Meclis, Devlet Başkanı Nicolas Maduro'yu 'yasa dışı' ilan etti, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46773943>, (erişim tarihi: 27.01.2019).

Venezuela'da muhalif lider Guaido 15 yıl süreyle kamuda çalışmaktan men edildi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47742663>, (erişim tarihi: 22.05.2019).

Venezuela'da seçimin galibi Chavez'in varisi Maduro oldu, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130415_maduro_venezuela, (erişim tarihi: 13.01.2019).

Venezuela's Caracazo: How Neoliberal Failure Led to State Repression, <https://www.telesurtv.net/english/analysis/Venezuelas-Caracazo-State-Repression-and-Neoliberal-Misrule-20150226-0028.html>, (erişim tarihi: 12.02.2018).

Venezuela's deepening economic crisis frustrated President Rafael Caldera's defiant...

<https://www.upi.com/Archives/1995/12/22/Venezuelas-deepening-economic-crisis-frustrated-President-Rafael-Calderas-defiant/9756819608400/>, (erişim tarihi: 30.11.2018).

- Venezuela's "Mission Culture" Celebrates Seventh Anniversary,
<https://venezuelanalysis.com/news/7099>, (erişim tarihi: 20.02.2019).
- Venezuela Unemployment Rate,
<https://www.ceicdata.com/en/indicator/venezuela/unemployment-rate>, (erişim tarihi: 07.12.2018).
- Víctor Paz Estenssoro, <https://www.britannica.com/biography/Victor-Paz-Estenssoro>, (erişim tarihi: 15.10.2018).
- Wang, B. "US Treasury Will Block \$7 Billion in Assets from Venezuela's Oil Company",
<https://www.nextbigfuture.com/2019/01/us-treasury-will-block-7-billion-in-assets-from-venezuelas-oil-company.html>, (erişim tarihi: 15.02.2019).
- What is the ALBA?, <https://albainfo.org/what-is-the-alba/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2018).
- What's Behind US-Backed Electricity Blackout in Venezuela
<https://www.telesurenglish.net/news/What-Is-Behind-US-Backed-Electricity-Blackout-in-Venezuela--20190309-0015.html>, (erişim tarihi: 22.04.2019).
- Where does Venezuela import coffee from?,
https://atlas.media.mit.edu/tr/visualize/tree_map/hs92/import/ven/show/0901/2016/,
 (erişim tarihi: 20.12.2018).
- WikiLeaks's Julian Assange becomes Ecuadorean citizen, <https://www.bbc.com/news/uk-42648171>, (erişim tarihi: 28.08.2019).
- Wilpert, G. "The Meaning of 21st Century Socialism for Venezuela".
<https://venezuelanalysis.com/analysis/1834>, (erişim tarihi: 20.04.2017).
- World Development Indicators,
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=SI.POV.NAHC#>, (erişim tarihi: 22.12.2017).
- Zapatistas to extend their control with 11 more autonomous zones in Chiapas,
<https://mexiconewsdaily.com/news/zapatistas-to-extend-their-control/>, (erişim tarihi: 07.09.2019).
- Zuñiga, M. and Faiola, A. "Venezuelan intelligence unit detains chief of staff of opposition leader Juan Guaidó",
https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/venezuelan-intelligence-forces-detain-chief-of-staff-of-opposition-leader-juan-guaido/2019/03/21/db531650-4bcf-11e9-9663-00ac73f49662_story.html, (erişim tarihi: 17.04.2019).

EK 1- VENEZUELA FOTOĞRAFLARI

1. Caracas Genel Görünüm

2. Barrioların Genel Görünüşü

Şehrin etrafına ve genellikle tepelere kurulmuş olan gecekondü mahalleleri –barriolar- büyük oranda yoksul nüfus barındırıyor. Bu mahallelerden bazıları ayrıca güvenlik sorununa sebep olarak gösteriliyor. Ancak bu mahallelerde yaşayanlar toplumsal ayrımcılığa da uğruyor.

3. Caracas Genel Manzaralar

Şehrin içinde bir park.

Chavez'in son konuşmasını da gerçekleştirdiği bulvar.

Meclis binası

Şehrin çeşitli yerlerinde duvar resimleri ve sanat eserleri bulunuyor. Özellikle duvar resimlerini hemen hemen her yerde görmek mümkün.

“Sevgiyle kazanacağız” “Hata yapma” “haydi toprağımın insanları” “halk bilgedir”

“Venezuela yıkılmaz kalp” “Bolivar ve Marti ile”

Venezuela geleneklerini anlatan Badsura, Arteunok ve Shak tarafından PDVSA La Estancia Parkı için çizilen resim. Afrika kökenli aziz simgelerinden olan San Juan ve Venezuela'ya özgü dans eden şeytanlar.

4. Kakao

Venezuela'da kakao çok önemli bir ürün olmasına rağmen üretim gittikçe azalıyor.

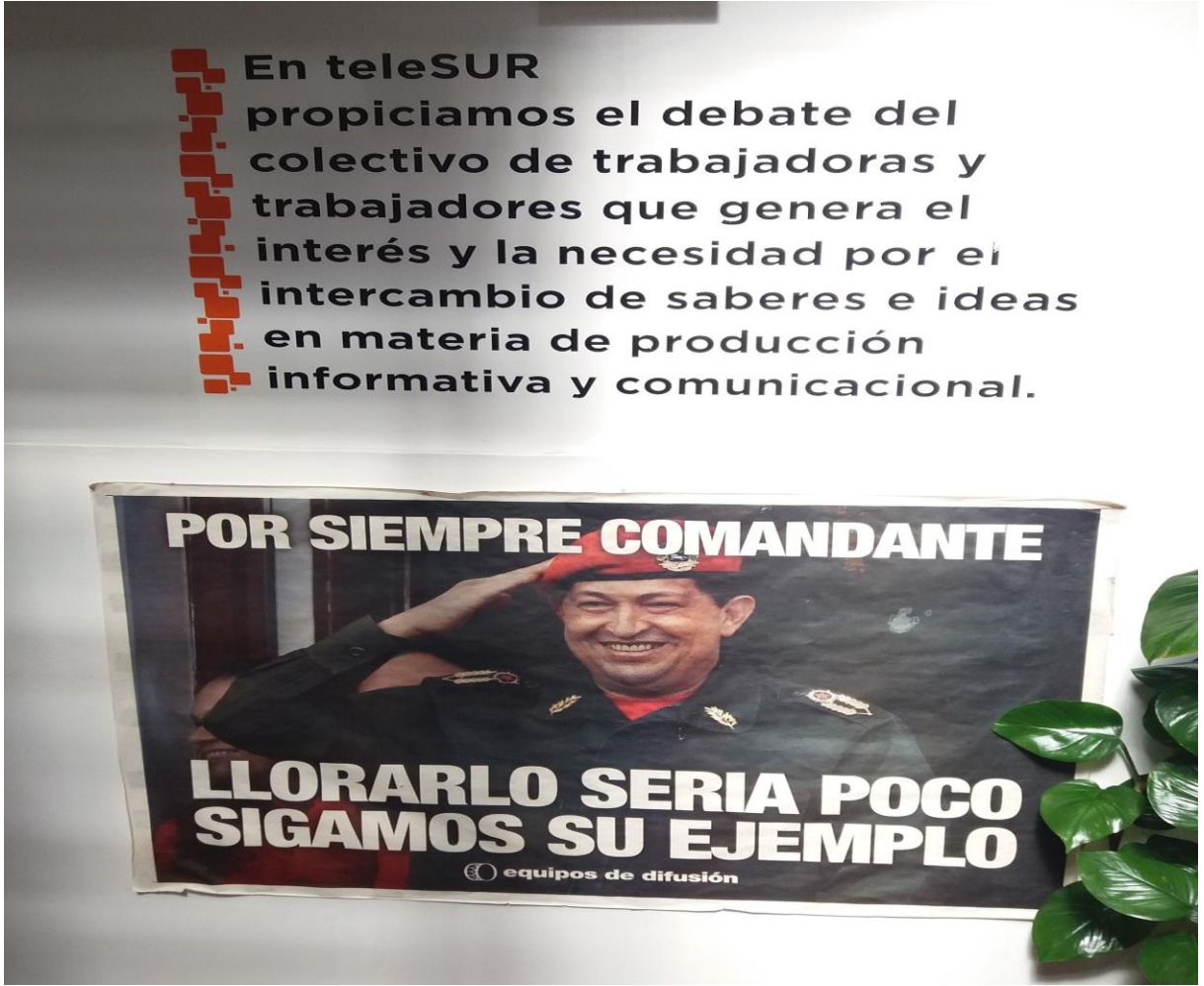

Kakao de Origen markasının mağazası

5. Telesur Stüdyoları

Telesur'da bilgilendirici ve iletişimsel üretim konusunda bilgi ve fikir alışverişi için ilgi ve ihtiyaç yaratan işçi kolektifinin tartışmasını teşvik ediyoruz.

Sonsuza kadar komutan

Ona ağlamak az olurdu, onun liderliğini takip ediyoruz

6. Ücret artışı için eylem yapan hemşireler

“hemşirelik iyi bir ücreti hak ediyor”

7. Obama’ya yönelik hazırlanmış bir afiş

“Venezuela düşman değil, biz umuduz”

#Obama şimdi kararı tekrar ediyor

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Canan KIŞLALIOĞLU
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Burdur Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü
Tez Konusu	2000’den Günümüze Latin Amerika – ABD Karşılıklı Ekonomik ve Politik Yapıtları: Venezüella, Bolivya, Peru Örnekleri
Yabancı Dil	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Ekvador Siyaseti Üzerinden Julian Assange Vaka İncelemesi DSJournal, Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2020, E-ISSN:2717-7866, 40-54. Venezuela, C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.). 21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi- Toplum. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, 521-538. Ekvador Siyaseti Üzerinden Julian Assange Vaka İncelemesi Alküsam Türk Dış Politikası & Uluslararası İlişkiler Kongresi, 2019. Venezuela’da Geçici Başkanlık Tartışması - KTÜ 3. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi, 2019. Ortadoğu ve Latin Amerika Arasında Tarihsel Bağlar - 5. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 2019. Türk Dış Politikasında Türkiye – Latin Amerika İlişkileri - Alküsam Türk Dış Politikası & Uluslararası İlişkiler Kongresi, 2018. Brezilya’da Değişen İktidarların Benzerliği - 7. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, 2018. Bolivya’da Su Hakkı Kazanım Süreci - Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu, 2014.	